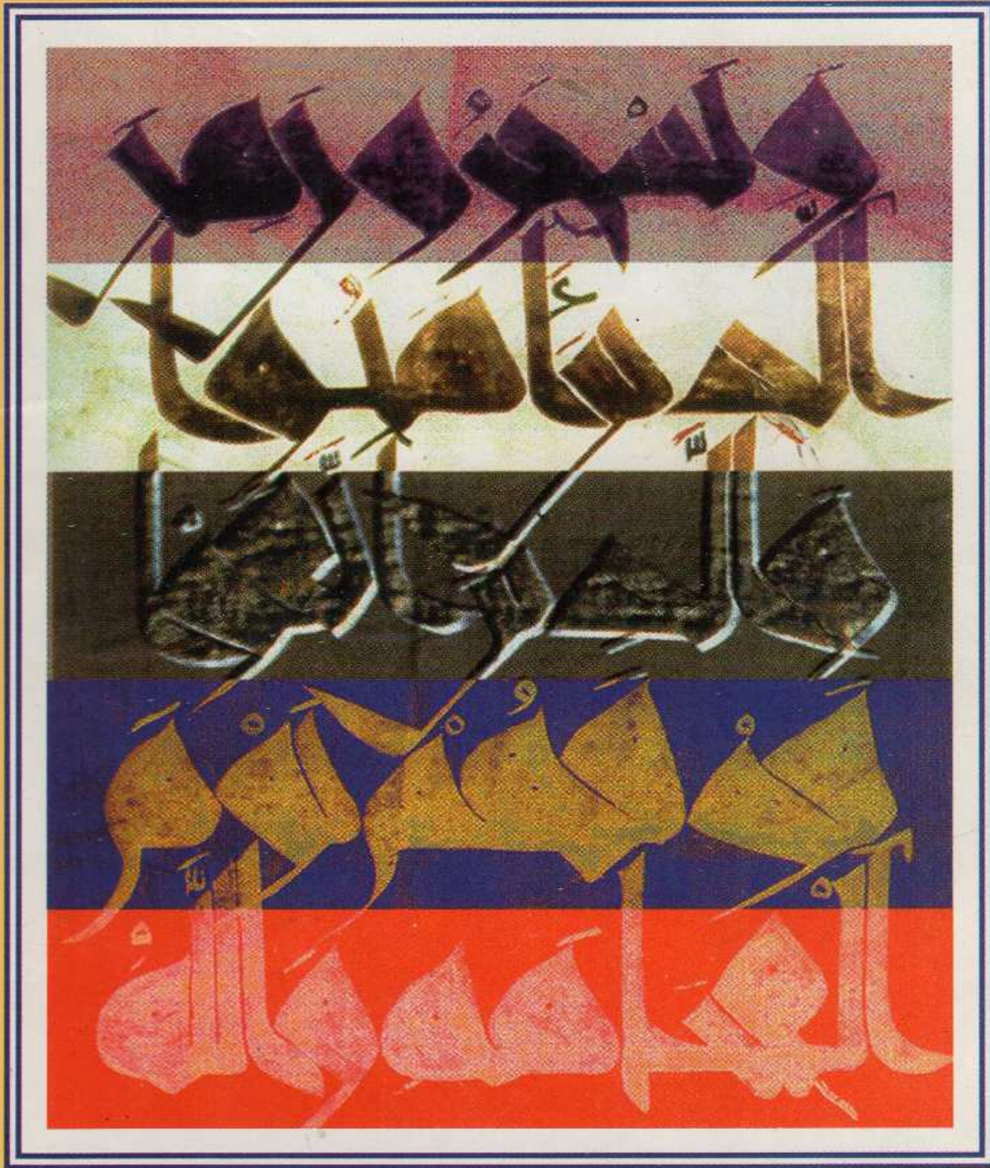
ŞAH VELİYYULLAH DİHLEVÎ

HÜCCETULLÂHİ'L-BÂLİĞA

2

İZ YAYINCILIK

HÜCCETULLÂHİ'L-BÂLİĞA

ŞÂH VELİYYULLAH DİHLEVÎ

2. CİLT

Müellifin Hayatı ve Eserleri, Hadislerin Tahrici ve
Notlar İlâvesiyle
TÜRKÇESİ:

Dr. Mehmet ERDOĞAN

İZ YAYINCILIK

reşit rıza sokak, no: 10/5
Mecidiyeköy, istanbul
tel: (212) 211 32 88 - 211 26 22

İçindekiler

SÜTRE ... 1
Önünden geçilmesi halinde namazı bozan şeyler ... 2
Namazın temel unsurları ... 3
Namazın iki şekli vardır ... 3
Tevarüs olunagelen namaz şekli ... 5
Kalp ile tazîm ... 6
Kıbleye yönelmek ve bunun hikmeti ... 6
Kıbleye yönelmede daha başka hikmetler de vardır ... 6
Beden ile tazîm ... 7
Dil ile tazîm (zikir) ... 7
Fâtiha kapsamlı bir duadır ... 8
Zamm-ı sûre ... 8
Rükûun belirlenmesi ... 8
Secdenin belirlenmesi ... 9
Namazdan güzel bir sözle çıkış ... 9
Tahiyyât ve selâm ... 10
Dua âdâbı ... 10
İki rekattan daha az namaz yoktur ... 11
Yaratıkların çoğu iki yarıdan (çiftten) oluşur ... 11
Namaz rekatlarının sayısı ... 12

NAMAZDA OKUNAN ZİKİRLER VE NAMAZIN MENDUP ŞEKLİ ... 15
Namazın nicelik ve nitelik bakımından kemali ... 15
Namazda mendup olan şekil ve tavırlar ... 16
Yapılan dua ve zikirlerden gözetilen amaç ... 16
Okunacak dualar ... 17
İstiâze: Şeytandan Allah'a sığınma ... 18
Gizli ve açıktan besmele okumak ... 18

Rasûlullah'ın (s.a.) gece zikirleri 48
Vitir, gece namazının esasını teşkil eder 48
Vitir namazı duaları 49
3. Teravih namazı 50
Ramazan gecelerinin ihyası, mağfiret sebebidir 51
Sahâbe ve teravih namazı 51
4. Kuşluk namazı 52
Kuşluk namazının üç derecesi vardır 52
5. İstihâre namazı 53
İstihâre âdâbı ve duası 54
6. Hâcet namazı 54
7. Tevbe namazı 55
8. Abdest namazı 55
9. Tesbih namazı 56
10. Husûf ve küsûf namazı 56
11. İstiskâ (yağmur isteme) namazı 57
12. Bayram namazları 58
Şükür secdesi 58
Namaz kılmak yasak olan vakitler 59

AMELDE ORTA YOL: İTİDAL 61
Tâatlerin hastalığı, nefsin usanmasıdır 61
İbadetlerden maksat nefsin öldürülmesi değildir 61
Şer'î maksatlardan biri de dinde aşırılık kapısının kapatılmasıdır 62
Amellerde itidal ve devamlılık 63

ÖZÜRLÜLERİN NAMAZI 67
Özür halinde ruhsat vardır 67
Şerî özürler 67
1. Sefer (yolculuk) 67
i. Namazı kısaltma ruhsatı 68
Seferin tanımı 68
İkamet mahallinden çıkma çeşitli şekillerde olur 69
ii. İki namaz arasını cem etmek 70
iii. Sünnetlerin terki 70
iv. Binek üzerinde namaz 70
2. Korku 70
Korku namazı 70
3. Hasta namazı 71
4. Diğer özürler 72

CEMAAT 73
Namazın üstünlüğü 73

2. Kurban bayramı ... 92
Bayramda sünnet ya da müstehap olan bazı şeyler ... 92
Bayram namazları ve hutbe ... 93
Bayram yemeği ... 93
Kurban hakkında bazı bilgiler ... 94
Kurban keserken okunacak dua ... 94
CENAZE BAHSİ ... 97
Hasta ziyareti ve gerekli bakımı ... 97
Ölü için dua etmek ve tasaddukta bulunmak ... 98
Ölü ailesine taziye ve yardım ... 99
Musibete düçar olan mü'min hakkında gelen hadisler ... 99
Musibet, günahlara keffâret olur ... 100
Hasta üzerine okumak (rukye) ... 102
Ölüm temennisinde bulunmamak ... 103
Allah'a kavuşma arzusu ... 103
Allah hakkında hüsnü zan beslemek ... 104
Ölümü çokça hatırlamak ... 105
Ölüm anında şehâdet getirmek ... 105
Ölen kimsenin yanında telkinde bulunmak ... 106
Musibet anında söylenecek söz ... 106
Ölmek üzere olan kimsenin yanında söylenecek söz ... 106
Ölünün yıkanması ... 107
Şehit, yıkanmaz ... 107
İhram halinde iken ölenin, ihram elbisesi içinde defnedilmesi ... 108
Kefende aşırılığa gitmemek ... 108
Definde acele etmek ... 108
Cenazeye katılmak ... 109
Cenaze için ayağa kalkmak ... 110
Cenaze üzerine namaz kılınması ... 110
Cenaze namazında okunması müstehap olan dualar ... 110
Ölü üzerine namaz kılınması, onun için şefaattir ... 111
Ölülere sövme yasağı ... 112
Cenazenin neresinden yürünmeli ... 113
Müslüman ölü için lahit yapmak ... 113
Müslüman mezarları ... 113
Ölüye ağlamak ... 114
Ağıtçılığın haramlığı ... 114
Kadınların cenaze merasimlerine katılması ... 115
Çocukların ölümü, anne ve baba için keffârettir ... 115
Taziye sevabı ... 116
Cenaze evine yemek götürmek ... 116
Kabir ziyareti ... 116

Güvenilir hazine memuru 146
Kadının sadaka vermesi ve infâkta bulunması 146
Sadakadan dönmek 147

ORUÇ 149
Oruç, insandaki hayvânî gücü kontrol altına alır 149
Oruç, hayvânî gücün, melekî güce boyun eğmesini sağlar 149
Orucun belli zamanlarda tutulması 150
Orucun miktarının belirlenmesi zorunluluğu 150
Yeme ve içmeyi azaltmanın iki yolu vardır 150
Oruç süresinin uzun olması, nefsi öldürür 151
Orucun tanımlanması 152
Oruç için belli bir ayın seçimi 152
Ramazan ayı, oruç için en uygun aydır 152

ORUCUN FAZİLETİ 155
Cennet kapıları, Ramazan'da açılır 155
Ramazan'da günahların affedilmesi 156
Orucun sevabının sınırı yoktur 156
Oruçlunun iki sevinci vardır 157
Oruçlunun ağız kokusu 158
Oruç kalkandır 158

ORUÇLA İLGİLİ HÜKÜMLER 159
Oruç, hilâlin görülmesiyle başlar 159
Oruçta nicelik ve nitelik bakımından aşırılık, istenen bir şey değildir 160
Ramazan orucunun karşılanması 160
Oruç vakti uzatılmaz 160
Ramazan hilâlinin sübutu 161
Sahur, berekettir 162
İftarda acele etmek 162
Visâl orucu yasaktır 162
Oruca niyet 163
Hurma ya da su ile iftar etmek 163
Oruçluya iftar yemeği vermenin sevabı 163
İftar anında okunacak dualar 164
Sadece cuma günü oruç tutulmaz 164
Bayram günlerinde oruç tutmanın haramlığı 165
Kadın, kocasının izni olmadan nafile oruç tutmaz 165
Nâfile oruç tutanın, orucunu bozabilmesi 165
Oruçlunun unutarak yemesi 166
Ramazan orucunu kasten bozmak 166
Oruçlunun misvak kullanması 166

VEDA HACCI 191
Veda haccı, onuncu senede yapılmıştır 191
Rasûlullah'ın (s.a.) haccının türü 191
İhram ve telbiyede sesi yükseltmek 192
Rasûlullah'ın (s.a.) devesini nişanlaması 192
Cünüp kadının ihramı 193
Rasûlullah'ın (s.a.) Zî Tuvâ'ya inmesi 194
Rüknü selâmlama 194
Yemen cihetindeki rükünleri selâmlamanın sırrı 194
Tavafın şartları 195
Safa'ya çıkış 195
Safa ve Merve arasında sa'y etmenin sırları 196
Haccın, umreye çevrilmesi 196
Hac günlerinde umre 196
Kurbanlık sevketmek, ihramdan çıkmaya manidir 197
Mina'ya terviye günü çıkmak 197
Veda haccı hutbesi 198
Rasûlullah (s.a.) vakfe yerinde 198
Müzdelife'de konaklama 199
Rasûlullah (s.a.), Müzdelife gecesinde teheccüd kılmamıştır 199
Şeytan taşlama 199
Kurban kesilecek yere gitme 200
Arafat'ın her yeri vakfe, Mina'nın her yeri kurban kesme yeridir 200
Ka'be'ye gidiş 201
Rasûlullah'ın (ş.a.) hac dönüşünde Ebtah'a inişi 201

HACLA İLGİLİ BAZI KONULAR 203
Hacer-i esved, cennettendir 203
Tavafta bulunan ve namazlarını Mescid-i Haram'da kılanın sevabı 204
Arife gününün fazileti 204
Saçları kazıtma ve kısaltmanın fazileti 205
Hac ruhsatları 205
İhsâr 206
Mekke ve Medine haremleri 206
Hareme saygı 207
Avın cezası 207
Medine'nin üstünlüğü 207

İHSÂN 209
Şâri' Teâlâ'nın yükümlü kıldığı ameller 209
İlm-i ihsân iki şeye muhtaçtır 209

Duada kararlılık gerekir ... 231
Dua, kazayı geri çevirir ... 232
Bollukta dua ... 232
Dua, rahmet kapısını açar ... 232
Duanın kabul edileceği anlar ... 233
Her peygamberin kabul edilen bir duası vardır ... 234
Rasûlullah'ın (s.a.), ümmeti için Allah'tan söz alması ... 234
7. Tevekkül zikri ... 235
8. İstiğfâr zikirleri ... 236
İstiğfâr zikirleri ... 236
İstiğfâr, kalpten gafleti giderir ... 237
9. Teberrüken Allah'ın adını anmak ... 237
İsm-i a'zam ... 238
10. Peygambere salevât getirmek ... 239
Zikir vakitleri ... 240
Zikrin faydaları ... 241
Zikir vakitleri üçtür ... 241
Sabah ve akşam zikirleri ... 242
Uyurken okunacak zikir ... 243
Evlenen ya da bir cariye satın alan kimsenin edeceği dua ... 244
Çeşitli durumlarda yapılacak dualar ... 245
Ezan sırasında ne denilir? ... 249
Zilhicce'de zikir ... 249

İHSÂN DERECESİYLE İLGİLİ DİĞER KONULAR ... 251
Huyların kazanılmasını sağlayan sebepler ve manileri ... 251
Tefekkürün çeşitli şekilleri vardır ... 251
1. Allah Teâlâ'nın zatı üzerinde tefekkür ... 251
2. Allah'ın sıfatları hakkında tefekkür ... 252
3. Allah Teâlâ'nın insanı hayrete düşüren fiilleri üzerinde tefekkür ... 253
4. Allah'ın günleri üzerinde tefekkür ... 253
5. Ölüm ve ötesini tefekkür ... 254
Kur'ân tilâveti ... 254
Kur'ân sûrelerinin kendi aralarında üstünlük farkı ... 255
Niyet ruh, ibâdet bedendir ... 257
İhlâs ile yapılan bir amele muttali olunmasının mü'mini sevindirmesi ... 258
Güzel ahlâk: Semâhat ve adâlet ... 259
Dilin korunması ... 260
Dilin âfetleri ... 260
1. Zühd ... 261
2. Kanaat ... 262

i. Zâtın tecellîsi ya da mükâşefe 290
ii. Zâtın sıfatlarının tecellîsi 290
iii. Zâtın hükmünün tecellîsi 290
11. Firâset 292
12. Sâlih rüya 292
13. Münâcâtın hazzına ermek 293
14. Muhâsebe 293
15. Haya 294
KALPLE İLGİLİ MAKAM VE HALLER 295
1. Cem ya da irâde 295
Allah ve Rasûlullah sevgisi 296
Mü'minin Allah Teâlâ'ya olan muhabbeti 297
Veli kulların bazı halleri 298
2-3. Şehîtlik ve havârîlik makamı 299
Şehîtlik ve havârîlik arasındaki fark 300
Şehitlik ve havârîliğin çeşitleri 300
5. Sekr (sarhoşluk) 301
6. Galebe 301
Bu tür galebe haline örnek 303
7. Allah'a tâati herşeye tercih etmek 304
8. Havf = Korku 305
NEFİSLE İLGİLİ MAKAM VE HALLER 307
Allah'tan korkunun hakikati 307
Tevbe makamı 308
Haya makamı 309
Vera' makamı 310
Şüpheli şeylerden sakınmak 310
Zühd makamı 311
Zühd, şerî bir yükümlülük değildir 311
Nefisle her an mücadele edilmelidir 312
Aklın, iman nuru ile aydınlanması 313
Gaybet hali 314
Mahk (uzun süre yeme ve içmeden kesilme) hali 314
Kalp, akıl ile nefis arasında bir yerdedir 315
İman nurunun, nefsin hayvânî dürtüsüne karşı koyması 315
RIZIK ARAMA İLE İLGİLİ KONULAR 317
Rızık talebi, şartlara bağlı olarak meşrûdur 317
Rızık talebinin şartları 317
Ölü arazi ve ihyâsı 318
Sahipsiz kalan arazilerin hükmü 318
Özel koruluklar yoktur 319

Akitte koşulan şartlar 347
Velâ hakkı satılmaz 347
Nimet, külfet karşılığındadır 347
Alış veriş sonunda taraflar arasında ihtilâf çıkması 347
Şuf'a (önalım) hakkı 348
İkâle müstehaptır 348
Akitte istisnâ 349
Anne ile yavrusu arasını ayırmak 349
Cuma vakti alış veriş yapmak 349
Narh koyma: fiyat sınırlaması 350
Borç ilişkilerinin yazılması ve şahit tutulması 350
Selem akdi 350
Rehin 351
Ölçü ve tartıda hile 351
İflâs ve aynî hak 352
Borçluya kolaylık göstermek 352
Borcun ödenmemesi 352
Sulh caizdir 353
TEBERRU (BAĞIŞ) VE YARDIMLAŞMA 355
I- TEBERRU 355
Teberru çeşitleri 355
1. Sadaka 355
2. Hediye 355
Hediye kaynaşmayı sağlar 356
Yapılan iyiliğe teşekkür etmek 356
Hediye, kini giderir 356
Çiçek hediye etmek 357
Hibeden dönme 357
Çocuklar arasında ayırım yapmak 358
3. Vasiyet 358
Üçte birden fazla vasiyet edilmez 358
Varise, vasiyet yoktur 359
Vasiyetin hazır bulundurulması müstehaptır 360
4. Umrâ 360
5. Vakıf 361
II- YARDIMLAŞMA 363
Yardımlaşma türleri 363
FERÂİZ MİRAS HUKUKU 365
Ölünün mallarına en lâyık olan, yakınlarıdır 366
Mirasla ilgili ilk düzenlemeler 366
Miras âyetinin inmesi 366

Zaruret olmadıkça tamamen soyunmanın haramlığı ... 393
Yabancılara bakmanın hükmü ... 393
Köle, mahrem gibi sayılır ... 394

NİKÂH AKDİ ... 395
Nikâhta veli şartı ... 395
Nikâhta kadının rızası şarttır ... 396
Kölenin evlenmesi, efendisinin iznine bağlıdır ... 396
Nikâh akdinden önce hutbe ... 397
Nikâhın ilânı ve merasim ... 398
Müt'a nikâhı ... 399
Mehir ... 399
Mehir az ya da çok olabilir ... 400
Mehirde aşırılığa kaçmak ... 401
Kadınlara haksızlık etmek yoktur ... 401
Mehrin, sadece mal olması şartı yoktur ... 403
Velime: Düğün ziyafeti ... 403
Rasûlullah (s.a.) düğün ziyafeti vermiştir ... 404
Düğün davetine katılma ... 405
Peygamber, tasvirlerle süslenmiş eve girmez ... 405
Gösteriş ve öğünç için verilen davetlere katılmamak ... 405
Davetlerde tercih ... 406

MUHARREMÂT: EVLENİLMESİ HARAM OLAN KADINLAR ... 407
Evlenmenin haram olmasını gerektiren sebepler ... 408
1. Yakınlık ... 408
2. Süt akrabalığı ... 409
Haramlık hükmü doğuracak sütün miktarı ... 410
3. Mahrem kadınların aynı nikâh altında toplanması ... 411
4. Musâharet ... 411
5. Belli bir sayı ile sınırlama ... 412
6. Din ayrılığı ... 413
7. Kadının, başkasının cariyesi olması ... 413
8. Başkasının hakkının taalluk etmesi ... 414
9. Zina ... 414
Yasak hükümlerinin uygulanmasında kararlılık ... 415

MÜBÂŞERET (CİNSEL İLİŞKİ) ÂDÂBI ... 417
Çoğalmanın teşvik edilmesi ... 417
Cinsel sapıklıklar haram kılınmıştır ... 417
Azl mekruhtur ... 418
Emzikli kadınla cimada bulunmak ... 419
Eşler arasındaki ilişkilerin gizli tutulması ... 420
Hayız halindeki kadınla ilişki ... 420

Boşanmış kadının iddetinin üç kar' olmasının hikmeti 449
İstibrâ: Cariyenin iddeti 450

ÇOCUK VE KÖLELERİN EĞİTİMİ 453
Nesebin korunması cibillî bir istektir 453
Çocuk sahibi olma, ancak meşrû yoldan olur 454
Gerçek babadan başkasına intisap etmek 455
İddet ve benzeri konularda kadının güvenilirliği 455

AKÎKA 457
Akîka sünnettir 457
Akîka kurbanı doğumun yedinci gününde kesilir 458
Rasûlullah'ın (s.a.) akîkası 459
Çocuğun kulağına ezan okumak 459
Oğlan çocuğu için iki, kız çocuğu için bir koyun kurban edilmesi 459
Allah Teâlâ'ya en sevimli gelen isimler 460
En kötü isim 460
Çocuğun hayatı için ana babanın dayanışması zorunludur 461
Ana bakar, emzirir; baba nafaka sağlar 461
Süt emzirme iki yıl boyunca devam eder 461
Süt bedeli 462
Cimri kocadan nafakanın alınması 463
Çocukların namaza alıştırılması 463
Hıdâne: Çocuğun bakımı hak ve vazifesi 463
Müslümanlar arasında iyilik 464
Kölelerin hakları 465
i. Kölelere karşı yapılması vacip olan görevler 465
ii. Kölelere yapılması mendup olan davranışlar 466
Köle âzâdı 466
Ümmüveledlik 467
Kölenin kaçması 467
Velâ hakkı 467
Ana babaya itâatsizlik 468

ÜLKE SİYASETİ 469
Halifenin gerekliliği 469
Hilâfete ihtiyaç duyulan alanlar 469
Hilâfetle ilgili ilke ve esasların belirlenmesi 470

HİLÂFET 473
Halifede bulunması gereken şartlar 473
Halife olmanın yolları 475
1. Bey'at 475
2. İstihlâf 475

Yaralar ve diyet miktarları 493
i. Mûzıha 493
ii. Munakkile 494
iii-iv. Câife ve âmme 494
Heder olan öldürme ve yaralamalar 494

III— MALA KARŞI İŞLENEN TECAVÜZ 496
Malını bulan kimsenin durumu 497
Bağ bahçenin korunması 498
Meyve bahçelerinden izinsiz yenebilir mi? 499
Malların sütü hakkındaki hüküm 500

HADLER 501
Bazı günahlar hakkında had cezası konulmuştur 501
Hakkında had cezası konulan günahlar/suçlar 501
1. Zinâ 501
2. Hırsızlık 502
3. Yol kesme 502
4. İçki içme 502
5. Kazf 502
Had türleri 502
Önceki şeriatlarda cezalar 503
İslâm şeriatında belirlenen cezalar 503
Cezaların uygulanması açısından insanlar iki kısımdır 504
Had, günaha keffârettir 505
Zina suçunun cezası 505
Muhsan olan zâninin cezası recimdir 506
Bekarın zina cezası 506
Kölelerin cezası hürlerinkinin yarısıdır 507
Zinâ ikrarında bulunma halinde durum 508
Zinâyı örtmek 509
Cariyenin zinâ etmesi hali 509
Özürlülere haddin uygulanması 510
Livatanın cezası 511
Kazf (iftira) haddi 511
Kazf haddi seksen sopadır 512
Hadlerde psikolojik müeyyide 512
Hırsızlık haddi 513
Başkasının malını almanın çeşitleri 513
Hırsızlıkta nisap 514
Dalındaki meyvenin çalınması 515
Hırsızın elinin kesilmesi işlemi 516
Nisap miktarından daha az şey çalınması 516

Asker donatımının sevabı ... 545
Şehidin durumu ... 545
Cihâd ve nefis terbiyesi ... 546
Allah yolunda olan savaşçı kimdir? ... 547
At besleme ... 547
Okçuluk ... 548
Meşru bir mazerete binaen cihaddan geri kalmak ... 548
Savaştan kaçmak ... 549
Cihad uygulaması ... 549
Kâfirlerin üç şeye davet edilmesi ... 550
Devlet başkanının cihad görevi ... 551
Ordunun tanzimi ... 552
Küffâr yurdunda hadler uygulanmaz ... 553
Savaş talimâtı ... 553
Mübâreze (teke tek döğüş) caizdir ... 554
Harp esirlerinin durumu ... 554
Emân verme ... 554
Kâfirlerle sulh ... 554
Ganimet malına hiyanet ve zimmet ... 555
Kâfirlerden elde edilen mallar ... 555
Savaşa katılan kadın, çocuk ve zimmîlere pay ... 557
Süvari ve piyade payları ... 557
Fey' mallarının harcandığı yerler ... 558
Fethedilen arazilerin taksimi ... 558
Cizye miktarı ... 559
Ganimet ve fey'in helâl kılınmasının hikmeti ... 559
Harcamalarda gözetilen maksatlar ... 559
Ülke iki kısımdan oluşur ... 560
Şeriat, malı hikmet gereği dağıtır ... 560
Allah Teâlâ, humusu mirbâ'a bedel olmak üzere koymuştur ... 561
Humus, Rasûlullah'ın (s.a.) hakkıdır ... 561
Akraba hakkı ... 562
Süvariye üç pay ... 562
Ehl-i kitabın Arap yarımadasından çıkarılması ... 563

MAİŞET BAHSİ ... 565
Maişet âdâbı ... 565
Maişet âdâbının konulması ... 565
Maişet konusunda hükümlere mesnet alınan hususlar ... 566

YİYECEKLER VE İÇECEKLER ... 569
Nefsânî sıhhatin korunması ... 569
Yiyeceklerin bedenin ve huyun değişiminde etkisi ... 569

İkramda sağdan başlamak 598

GİYİM KUŞAM, ZİYNET, KAP KACAK 599
Dünyaya kapılmanın mekruhluğu 599
Giyim kuşamda aşırılık 599
Giyim kuşam ile ilgili farklı hadislerin telifi 600
Yeni elbise giyince şükretmek 601
Ziynet eşyalarında aşırılık 602
Saç sakal 603
Giyim kuşamda ve süslenmede orta yol 603
Beş şey fıtrattandır 603
Kısmî saç tıraşı 604
Kadınlara haram olan süslenme şekilleri 604
Ziynet çeşitleri 605
Resim ve tasvir 605
Eğlence 606
Düğün ve benzeri durumlarda şarkı söylemek ve def çalmak mübahtır 607
Tavla ve benzeri diğer oyunlar 607
Eğlence iki türlüdür 607
Gereğinden fazla binek ve ev eşyası edinmek 608
Köpek beslemek 609
Altın va gümüş kapların kullanılması 609
Bina yapma yarışı 610
Cahiliye döneminde bilgi edinme yolları 611
Tıp 611
Rukye (afsun) 611
Nazar haktır 612
Fal ve uğursuzluk telakkisi 612
Baykuş ve gûl yabânî 613
Kehânet 613
Nev' ve nücûm 614
Rüya ve kısımları 616
i. Allah'tan müjde olan rüyalar 616
ii. Melekî rüyalar 617
iii. Şeytanî rüyalar 617
Rüya tabiri 617

SOHBET ÂDÂBI 619
Adâba riayet zorunluluğu 619
Belli başlı görgü kuralları 619
1. Selâmlaşma 619
Selâm hakkında peygamberler sünneti 620

ÇEŞİTLİ KONULAR ... 643
SİYER: Hz. PEYGAMBER'İN (s.a.) HAYATI ... 647
Rasûlullah'ın (s.a.) nesebi ... 647
Rasûlullah'ın (s.a.) şemâili ... 647
Duası ve zikri ... 648
Doğumuyla ilgili mucizeler ... 649
Şam seferi ... 649
Evlenmesi ... 649
Hıra'da halvet ... 649
Vahyin inişi ... 650
Vahyin iniş şekli ... 650
Davetin gizlice başlaması ... 651
Aşikâre davet ... 651
Hüzün yılı ... 651
İsrâ ve mirâc ... 652
Göğsünün yarılması ... 652
Burak'a binmesi ... 653
Peygamberlerle buluşması ... 653
Göklere çıkması ... 653
Sidretu'l-müntehâ ve diğer görülen şeyler ... 653
Akabe bey'ati ve Medine'ye hicret ... 654
Abdullah b. Selâm'ın müslüman olması ... 655
Medine dönemi faaliyetleri ... 655
Yahudîlerin Medine'den sürülmesi ... 657
Müslümanlara Uhud dersi ... 657
Medine döneminde olan diğer bazı olaylar ... 657
Hendek (Ahzâb) savaşı ... 658
Çeşitli dua ve mucizeleri ... 658
FİTNELER (FİTEN) ... 665
1. Nefis fitnesi ... 665
i. Kalp ... 665
ii. Akıl ... 666
iii. Tabiat ... 666
2. Aile fitnesi ... 666
3. Şehir fitnesi ... 667
4. Din fitnesi ... 667
5. İnsanlıktan çıkma fitnesi ... 667
6. Semâvî olaylar fitnesi ... 668
Rasûlullah (s.a.) fitnelerden haber vermiştir ... 668
Kıyâmet alâmetleri ... 671
Dört büyük fitne ... 672

Sütre

Sütre edinmenin hikmeti:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Namaz kılan kimsenin önünden geçen kimse, ne derece vebal yüklendiğini bilse, onun için kırk (sene) beklemek önünden geçmekten daha hayırlı olurdu."[1]

Bence bunun hikmeti şudur: Namaz, Allah'ın nişanelerinden olup, tazimi gerekir. Namaz görünüm itibariyle, uşakların efendilerine hizmet için onların önünde kıyamda bulunmalarına, huzurlarında elpençe divan durmalarına benzer. Hal böyle olunca namaz kılana saygı göstermek gerekir ve bunun en belirgin şekillerinden biri de onu eda eden kişinin önünden geçmemektir. Zira efendi ile hizmetinde bulunan uşakları arasına girmek terbiyesizlik sayılır. Rasûlullah'ın (s.a.) şu hadisi bu mânâdadır:

"Şüphesiz sizden biri namaza kalktığında, elbette ki o, Rabbi ile münâcâtta bulunmaktadır ve Rabbi, kıble ile kendisi arasındadır."[2]

Buna ilaveten şunu da belirtelim ki, bu hareket, namaz kılan kimsenin kalbini meşgul eder, onun zihnini karıştırır. Bu yüzdendir ki, namaz kılan kişinin, önünden geçmek isteyenleri engelleme hakkı bulunmaktadır. Rasûlullah'ın (s.a.), *"Biriniz sütre edinerek namaz kılarken birileri onun önünden geçmek isterse, ona*

---

1 Buhârî, Salât, 101; Müslim, Salât, 261.

2 Buhârî, Mevâkît, 8, Salât, 33; Müslim, Mesâcid, 54.

Hadisin devamı şöyle: *"Bu itibarla sakın kıble ve sağ tarafına tükürmesin. Eğer tükürmek zorunda kalırsa soluna ya da ayağının altına tükürsün."*

ŞAH VELİYYULLAH DİHLEVÎ, *1704 yılında Hindistan'ın Muzafferneger şehrinde doğdu. Soyu baba tarafından Hz. Ömer'e, anne tarafından İmam Musa Kâzım'a dayanmaktadır. Hindistan'ın ilim ve tasavvuf çevrelerinde etkin bir konuma sahip bir ailenin mensubu olan Dihlevî, babası gözetiminde aldığı eğitimden sonra, daha 17 yaşında, babasının vefatı üzerine er-Rahîmiyye medresesinde müderris olmuş; otuz yaşlarında gerçekleşen uzun hac ziyareti hariç, Delhi'deki bu tedris ve irşad faaliyetini yürütmüştür. Hindistan'da İmam-ı Rabbânî ile başlayan "tecdid" hareketinin en önemli ikinci halkası olan müellif, 1762'de vefat etmiştir. Arapça ve Farsça olarak yüze yakın eseri bulunan müellifin en önemli eseri olarak zikredilen elinizdeki eserinden başka,* Fethu'r-Rahmân, el-Fevzu'l-kebîr *ve* et-tefhîmâtu'l-ilâhiyye *adlı eserleri özellikle zikredilebilir.*

İZ YAYINCILIK: 88
İslâm klasikleri dizisi: 13
İstanbul, 1994

Çeviriye esas alınan baskı:
Hüccetullahi'l-bâliğa, li'l-İmâm el-kebîr eş-Şeyh Ahmed el-ma'rûf bi Şâh Veliyyullah ed-Dihlevî
Râce'ahu ve alleka aleyhi: eş-Şeyh Muhammed Şerîf Sükker
Dâru İhyâi'l-ulûm
Beyrut, 1990

ISBN 975-355-091-X (tk.no.)
ISBN 975-355-095-2 (2. cilt)

sayfa düzeni:
İz Yayıncılık
kapak:
İzgraf
baskı, kapak baskısı, cilt:
eramat 506 71 25

Fâtiha sûresinin okunması ... 19
İki susup bekleme (*iskâte*) anı ... 20
Namazlarda okunacak Kur'ân ... 21
Bayram ve cuma namazlarında okunan sûreler ... 21
Bazı âyetlerin okunması esnasında söylenmesi güzel olan sözler ... 22
Rükû esnasında ellerin kaldırılması ... 22
Secde anında eller kaldırılmaz ... 23
Rükû hali ve zikirleri ... 24
Sabah namazında kunut duası ... 25
Secde şekli ve okunacak dua ve zikirler ... 26
İki secde arasında oturuş şekli ve okunacak zikir ... 27
Secde sonrasında oturuş ... 27
Teşehhüd/Tahiyyât ... 28
Teşehhüdde okunacak dualar ... 29
Namaz bittikten sonra yapılacak dua ve zikirler ... 29
Okunacak zikirlerin zamanı ... 29
Revâtip (sünnet) namazların yeri ... 31

NAMAZDA CAİZ OLMAYAN ŞEYLER ... 33
Namazda caiz olmayan şeyler ... 33
Çok kabul edilen fiil ve sözler ... 33
Namazı bozmayan şeyler ... 35

SEHİV (YANILMA) SECDESİ ... 37
Sehiv secdesi sünnettir ... 37
Sehiv secdesi yapılacak yerler ... 37

TİLÂVET SECDESİ ... 39
Tilâvet secdesi sünnettir ... 39
Tilâvet secdesi yapılacak âyetler ... 39
Tilâvet secdesinde şu zikirler okunur ... 40

NAFİLE NAMAZLAR ... 41
Şeriat, nafile namazların kılınmasına teşvikte bulunmuştur ... 41
1. Farz namazların sünnetleri ... 41
Müekked sünnetler ... 42
Sabah namazının sünneti ... 42
Öğle namazının sünnetleri ... 43
Cuma namazının sünnetleri ... 43
İkindi namazının sünneti ... 43
2. Gece namazı (teheccüd) ... 44
Şeytan, uyuyanın ensesine üç düğüm atar ... 44
Nefislerin, geceleyin Allah'ın rahmetinin inişine hazır oluşu ... 45
Teheccüd namazının sünnetleri ve okunacak dua ve zikirler ... 46

Cemaatin özelliği 74
Şeriat, birlik ve beraberliğe, cemaat olmaya teşvikte bulunmuştur 74
Cemaatin terki 75
Cemaat müekket sünnettir 75
Zorluk anında cemaatin terkine ruhsat vardır 75
Cemaate gelmemeye mazeret teşkil eden haller 76
Namazda imamlığa en lâyık olanlar 77
Kur'ân'ı en iyi bilenlerin öncelik hakkı 77
Sünneti en iyi bilenlerin takdimi 78
Hicret fazileti 78
Yaşça büyüklük 78
Kişi, kendi hakimiyeti alanında imamlık yapar 78
Cemaat namazlarının hafif tutulması 78
İmama uymak 79
İmamın oturarak kılması 79
Safların düzenlenmesi 80
Safların düzgün olması 81
Mesbûk: Namaza geç gelen kimsenin durumu 81
Evde namaz kılanın, cemaatin bulunması halinde tekrar kılması 82

CUMA NAMAZI 83
Namaz için haftalık toplantı 83
Cuma günü, en hayırlı gündür 83
Cuma günü, duaların kabul olduğu bir an vardır 85
Cuma namazı, güçlü bir yükümlülüktür 85
Cuma kimlere vacip değildir 85
Cuma günü temizlenmek müstehaptır 86
Cuma namazında susmak ve imama yakın olmak 86
Hutbeden önce namaz kılmak müstehaptır 87
Cumada başkalarını rahatsız etmemek 87
Cuma namazının sevabı 87
Cuma günü camiye erken gitme 87
Cuma namazında açıktan okunur 88
Cuma hutbesi 88
Hutbenin sünnetleri şunlardır 88
Cemâat şartı 88

BAYRAM NAMAZLARI 91
İslâm, cahiliye bayramları yerine İslâmî bayramlar koymuştur 91
İslâm bayramları 92
1. Fıtır (Ramazan) bayramı 92

ZEKÂTLA İLGİLİ KONULAR ... 119
Zekât, nefsi olgunlaştırır ve fakirlerin kollanmasını amaçlar ... 119
Zekât, yoksulluk kapısını kapatır ... 120
Zekât, fakirleri ve ihtiyaç sahiplerini hayata bağlar ... 120
Zekât miktarlarının belirlenmesi ... 121
Zekât malları ... 121
Ziraî ürün ve ticaret zekâtı ... 122
İNFAKIN ÜSTÜNLÜĞÜ, CİMRİLİĞİN KÖTÜLÜĞÜ ... 125
Zekâtın ruhu, sehâvet yani cömertliktir ... 125
Sadakanın üstünlüğü ... 125
Cömert Allah'a yakındır ... 127
İnfâk ve cimriliğin hakikati ... 128
Cimrilik ve iman, mü'minin kalbinde bir arada bulunmaz ... 128
Nefsin, hayvânî zulmetlerden cennete çıktığı kapılar ... 129
ZEKÂT MİKTARLARI ... 131
Zekât nisaplarındaki hikmet ... 131
Köle ve atlara zekât yoktur ... 132
Develerin zekâtı ... 132
Davar (koyun ve keçi) zekâtı ... 133
Sığır zekâtı ... 133
Altın ve gümüş (para) zekâtı ... 133
Zirâî ürünlerin zekâtı ... 134
Definelerin zekâtı ... 134
Fıtır zekâtı ... 134
Ziynet eşyalarının zekâtı ... 135
ZEKÂT HARCAMA YERLERİ ... 137
Harcama malları iki kısımdır ... 137
Sadakalar, malın kiridir ... 139
Zekât malı, Muhammed (s.a.) ailesi için aşağılayıcıdır ... 140
Zekât, ancak zaruret halinde helâl olur ... 140
İhtiyaç anında isteme helâl olur ... 141
Dilenmeyi haram kılan malın ölçüsü ... 141
İstemekte/ dilencilikte ısrar etmek ... 141
Bereketin manası ve hakikati ... 142
ZEKÂTLA İLGİLİ ÇEŞİTLİ KONULAR ... 143
Tahsildar ve toplayıcıya vasiyet ... 143
Sadaka, vasiyetten hayırlıdır ... 144
Sadaka değerinde olan fiiller ... 144
Dünyada iken yapılan iyiliklerin karşılığı, benzer şekilde verilir ... 145
Yakınlara tasaddukta bulunmak daha üstündür ... 145

Yolcunun oruç tutması ya da tutmaması 166
Oruç borcu olarak ölen kimsenin durumu 167

ORUÇLA İLGİLİ ÇEŞİTLİ KONULAR 169
Orucun kemal hali 169
Oruçla ilgili peygamberlerin sünneti 170
1. Aşura günü orucu 170
2. Arife günü orucu 171
3. Şevval orucu 171
4. Her aydan üç gün oruç 171
Kadir gecesi 172
Mescidde itikâfa çekilmek 173

HAC 175
Hacda gözetilen maslahatlar 175
Hac, ömürde bir defa farzdır 178
Hacc-ı mebrûrun üstünlüğü 178
Ramazan'da umre yapmak 179
Gücü olduğu halde hacca gitmemenin günahı 179
Nefsin, hac yolunda ezilmesi, Allah'ın dininin yüceltilmesi demektir 180
Allah'ın evini ziyaretin çeşitleri 180
Mekke ehlinin haccı 181
Âfâkîlerin haccı 181
Umre için ihram 181
Temettu haccı 181
Kıran haccı 182
İhram, namaza nisbetle tekbir gibidir 182
İhram yasaklarının sırrı 182
İhram elbisesi 183
İhram halinde iken nişan ya da nikâh yapılmaz 183
İhramlı avlanamaz ve canlı öldüremez 183
Mikat yerleri 184
Arafat'ta vakfenin sırrı 185
Mina'ya inmenin sırrı 185
Müzdelife'de gecelemenin sırrı 186
Meş'ar-ı Haram'da (Müzdelife'de) vakfe 186
Şeytan taşlama 187
Kurbanın sırrı 187
Tıraş olmanın sırrı 188
Tavafın yapılış şekli 188
Kudûm tavafı 188
Umrede, Arafat'ta vakfe yoktur 189
Safa ve Merve arasında sa'y etmenin sırrı 189

Huyların temeli dörttür ... 210
1-2. Temizlik ve ihbât (teslimiyet) ... 210
Tahâretin ruhu ... 211
Namazın ruhu ... 211
Kur'ân tilâvetinin ruhu ... 212
Zikrin ruhu ... 212
Duanın ruhu ... 213
İnsan, manevî halini kaybettiğinde, bunun sebebini araştırmalıdır ... 213
3. Semâhat-i nefs ... 214
Semahatin tezahür şekilleri ... 214
4. Adâlet ... 215
Islâh edici ameller, Allah'ın rahmetini harekete geçirir ... 216
Bozguncu ameller, Allah'ın gazabını harekete geçirir ... 216
Adalet vasfının tezâhür şekilleri ... 216
Ehlullah ile halk arasındaki fark ... 217
Melekleşmeye ya da şeytanlaşmaya götüren diğer bazı davranışlar ... 217
Rasûlullah (s.a.) sözü edilen dört huya sahip olunmasını emretmiştir ... 218

ZİKİR VE İLGİLİ KONULAR ... 219
Zikrin üstünlükleri ... 219
Allah'ı içten zikretmek ... 220
Allah'ı toplum içinde zikretmek ... 220
Allah Teâlâ'ya yaklaşma ... 221
Allah'ın rahmeti ve mağfireti ... 221
Allah'ın kullarını sevmesi ... 221
Zikrin, dieğer amellere üstünlüğü ... 222
Allah'ın zikrinden gafil olmak hasret ve nedamettir ... 223
Zikir için okunacak sözcüklerin belirlenmesi ... 224
Rasûlullah'ca (s.a.) belirlenen zikirler ... 224
1. Sübhânallah ... 224
2. el-Hamdu lillah ... 224
3. Lâ ilâhe illallah ... 225
4. Allahu ekber ... 226
Cüveyriye hadisinin sırrı ... 227
5. Dua zikirleri ... 228
Rasûlullah'ın (s.a.) bazı duaları ... 228
6. Huşû ve teslimiyet ifade eden zikirler ... 230
Dualar iki kısımdır ... 230
Dua, ibadetin iliğidir ... 230
Dua mutlaka kabul olunur ... 231

3. Cömertlik ... 262
4. Kısa emel ... 263
5. Tevazu ... 264
6. Hilim, teennî ve yumuşaklık ... 264
7. Sabır ... 265
Semâhat ve adâlet hakkında gelen bazı hadisler ... 266
MAKAMLAR VE HALLER ... 271
İhsânın semereleri: Makamlar ve haller ... 271
Birinci mukaddime: İnsanda üç latîfe vardır ... 271
1. Akıl, kalp ve nefis hakkında gelen bazı nasslar ... 271
Letâifin yerleri ... 272
2. Aklî delili İşlevler, ancak bu üç temel letâifle tamamlanır ... 273
Kuvvelerin işlevleri birbirine yakındır ... 274
Kalbin sıfatları ... 274
Aklın sıfatları ... 274
Nefsin sıfatları ... 274
3. Tecrübe delili ... 274
Aklın, kalbe ve nefse galip olması ... 275
4. Akıllıların ittifakı delili ... 276
Letâifin sıfatları ... 277
İkinci mukaddime ... 277
İnsan dereceleri ... 278
İnsan, üç letâife nasıl hakim olur ... 278
Makamlar ve haller ... 279
Yakîn, bütün makamların aslıdır ... 280
Yakînin manası ... 280
AKILLA (YAKÎN) İLGİLİ MAKAM VE HALLER ... 283
1. Şükür ... 283
2. Tevekkül ... 284
3. Heybet ... 284
4. Hüsnüzan ... 285
5. Müferredlik (tefrîd) ... 285
6. İhlâs ... 286
7. Tevhîd ... 286
8-9. Sıddıklık ve muhaddeslik ... 287
Sıddîk ve muhaddes arasındaki fark ... 287
Sıddîklık alâmetleri ... 288
Muhaddeslik ... 288
Sıddîk, hilâfete insanların en lâyık olanıdır ... 289
Muhaddes, hilâfette sıddîkın hemen ardından gelir ... 289
10. Tecellî ... 289

Akarsudan sulama hakkı 319
Açık madenler, toplum malıdır 320
Buluntu malların (lukata) hükmü 321
Mübâdele 321
i. Akitte taraflar 322
ii. Akitte bedeller 322
iii. Sîga= İrade beyanı 322
iv. Akdi kesinleştiren unsur 322
İş bölümü 324
Topluma zararlı olan kazanç yolları 324
YASAK OLAN ALIŞ VERİŞ TÜRLERİ 327
1. Kumar, bâtıl ve haram bir yoldur 327
2. Ribâ, haramdır ve bâtıl bir yoldur 327
Gerçek ribâ 328
Ribelfadl 329
Ribânın haram kılınmasının sırrı 329
Ribâ yasağının illeti 330
Ribevî mallarda, bedellerin akit meclisinde kabzedilmesi şartı 331
Ribevî mallar 331
Yasak alış veriş türleri 332
Yasak (Haram ve mekruh) alış verişlerin gerekçeleri 333
1. Kullanılması günah ya da günaha sebep olması 334
Haram yolla kazanılan mal da haramdır 334
Masiyete yardım da masiyettir 335
2. Pis işler olması 335
3. Nizaya sebep olması 335
4. Akdin, başka bir amaca ulaşılması için araç kılınması 336
5. Teslimin, akdi yapan eliyle olmaması 337
6. Akdin, tabiî âfetler dikkate alınmadan yapılması 338
7. Şehir ve pazar düzeninin bozulmasına sebep olması 339
Pazara gelmeden malın kapatılması 339
Başkasının satışı üzerine satış 340
Şehirlinin bedevî namına satışı 340
İhtikâr 340
8. Müşteriyi aldatmaya yönelik olması 341
9. Aslen mübah olan bir şeyin satımına kalkışılması 342
ALIŞ VERİŞLE İLGİLİ BAZI HÜKÜMLER 345
Ticârî muamelelerde hoşgörülü davranmak 345
Alış veriş esnasında yemin etmek mekruhtur 345
Altın paraların, gümüş paralarla mübadelesi 346
Satılan ağaç üzerindeki meyveler 346

Miras hukukuyla ilgili esaslar ... 367
1. Mirasta itibar akrabalığadır ... 367
2. Akrabalık iki kısımdır ... 368
Mirasçı olma, şu üç manaya bağlıdır ... 369
3. Aynı seviyede olmaları halinde, erkekler kadınların iki katı pay alırlar ... 370
4. Hacb-ı hırmân ve hacb-ı noksan ilkesi ... 371
5. Miras paylarının açık ve hesabı kolay olması ilkesi ... 372
Çocuklar, miras almaya ana babadan daha lâyıktır ... 374
Eşlerin mirasçı olmasının hikmeti ... 374
Asabe ... 376
Din farklılığı, mirasa manidir ... 376
Kâtil, varis olamaz ... 376
Mirasta kölenin durumu ... 377
Ana baba bir kardeşler ile baba bir kardeşlerin durumu ... 377
Velâ ... 378

EV VE AİLE DÜZENİ İLE İLGİLİ KONULAR ... 379

DÜNÜRLÜK VE İLGİLİ KONULAR ... 381
Evlilik zaruridir ... 381
Takva hayatı evliliğe mani değildir ... 382
Ruhbanlık bâtıldır; evlilik peygamberlerin sünnetidir ... 382
Eş seçimi ... 382
Kadınla, dört şey için evlenilir ... 383
Zevcenin, kadınları iyi olan bir kabileden seçilmesi ... 383
Doğurgan ve sevecen kadınlarla evlenmek ... 384
Huyu güzel, dini bütün dünürün geri çevrilmemesi ... 384
Kadının uğursuzluğu ... 385
Bâkire ile evlenmek ... 385
İstenilen kadına bakmak ... 386
Yabancı kadına duyulan arzunun giderilmesi ... 386
Başkasının istediği kadını istememek ... 387
Kadın, bir başka kadının boşanmasını isteyemez ... 387

AVRET VE TESETTÜR ... 389
Cinsel fesat kapısının kapatılması ... 389
1. Kadının, bir zaruret olmadıkça evinde durması ... 389
2. Cilbâb emri ... 390
3. Halvet yasağı ... 391
4. Avret mahalline bakmanın haram olması ... 391
5. Beraber yatma yasağı ... 392
Kadın, kocasına başka bir kadını tavsif edemez ... 392
Avret-i galîzanın hükmü ... 392

EŞLERİN BİRBİRİ ÜZERİNDEKİ HAKLARI ... 423
Eşlik bağı, en büyük ve faydalı bağdır ... 423
Zevcenin hatasını hoş görmek ... 424
Eşlerin birbiri üzerindeki hakları ... 424
İyilikle geçinmek ... 425
Kocanın, eşini yatağına çağırması ... 425
Kıskançlık iki çeşittir ... 425
Erkekler, kadınlar üzerinde hâkim konumdadırlar ... 426
Eşler arasındaki anlaşmazlığın hakem usulüyle çözümü ... 427
Eşler arasını bozmak haramdır ... 427
Ev ve aile düzeninin bozulması sonucunu doğuran bazı haller . 427
1. Eşler arasında adâlete riayet etmemek ... 427
2. Velilerin, kadınların evliliklerine mani olmaları ... 428
3. Malı ve güzelliği için yetim kızlarla evlenme ... 428
Kasm: Eşlerin yanında sıra ile geceleme ... 429
Rasûlullah (s.a.), sefere çıkarken hanımları arasında kur'a çekerdi ... 430
Eşler arasında adâlete riayet ... 430
Evli cariyenin âzâd muhayyerliği ... 431
TALÂK ... 433
En sevimsiz helâl talâktır ... 433
Talâk ancak bilinçli olarak verilebilir ... 434
Mükrehin talâkı ... 434
Nikâhtan önce talâk yoktur ... 435
Talâk sayısı ... 435
Şer'î tahlîl şartı ve hulle nikâhı ... 436
Bid'î talâk ... 437
Talâkın, temizlik döneminde verilmesinin hikmeti ... 438
Talâka şahit tutma ... 439
Bir temizlik süresi içinde üç talâkın birden verilmesi ... 439
HULU' — ZIHÂR — LİÂN — ÎLÂ ... 441
Hulu' ... 441
Zıhâr ... 441
Keffâretin ağırlığının hikmeti ... 443
Îlâ ... 443
Liân ... 444
İDDET ... 447
İddet beklemenin hikmeti ... 447
Boşanmış kadının iddeti ... 448
Hamile ve kocası ölen kadının iddeti ... 448
Vefat iddetinin dört ay on gün olmasının hikmeti ... 449

3. Şûrâ ... 476
4. İstîlâ ... 476
Halifeye isyan ... 476
Halifenin küfrü gerektirecek bir şey yapması halinde öldürülmesi helâl olur ... 476
Devlet başkanına ve onun nâibine itâat vaciptir ... 476
Devlet başkanının halkına karşı sorumluluğu ... 478
Devlet başkanı ve memurlarının maaşı beytülmalden karşılanır ... 478
Devlet memurları güven vermelidir ... 478
Kamu velâyetleri, onları isteyenlere verilmez ... 479
Memurların ücreti ... 479

MEZÂLİM: CEZA HUKUKU ... 481
Mezâlimin önlenmesi zarurîdir ... 481
Mezâlimin kısımları ... 481

I— CANA KARŞI İŞLENEN CİNAYETLER ... 481
En büyük mezâlim öldürmektir ... 481
Öldürme, üç türlüdür ... 484
i. Taammüden öldürme ... 484
Kısâsta muadillik esastır ... 484
Müslüman, kâfire karşılık olarak öldürülmez ... 484
Baba, çocuğuna karşılık olarak öldürülmez ... 485
ii. Taammüdene benzer öldürme ... 485
Ağırlaştırılmış diyet ... 485
iii. Hataen öldürme ... 486
Diyetin hafifletilmesi ve ağırlaştırılması ... 487
Diyetin âkile üzerine yüklenmesinin hikmeti ... 487
Taammüden öldürme diyeti, peşin; diğerleri taksitle ödenir ... 487
Diyetin ağır olmasının hikmeti ... 487
Diyetin âkile üzerine dağıtılması ... 488
Hata ile öldürmede keffâret ... 489
Müslümanın kanını mübah kılan şeyler ... 489
1. Kısâs ... 489
2. Evli kişinin zinâ etmesi ... 490
3. İrtidât ... 490
Kasâme ... 490
Kâfirin diyeti ... 491
Cenînin diyeti ... 491

II— ORGANLARA KARŞI İŞLENEN CİNAYETLER ... 492
Organın işlevini yapamaz hale gelmesi durumunda hüküm ... 492
Yaraların diyeti ... 493

Haddin düşürülmeye çalışılması ... 517
Hırâbe: Eşkiyalık, yol kesme ... 517
İçki ve cezası ... 518
İçkinin tanımı ... 519
İçkinin uhrevî cezası ... 520
İçki içenin namazı kabul olunmaz ... 521
İçki içenin maddî cezası ... 521
Hadlerde şefaatçilik ... 522
Had cezası uygulanan kimselere lânet edilmemesi ... 522
İrtidat: Dinden dönme ... 523
Müşrikler arasında ikâmet yasağı ... 523
Hilâfete isyan suçu ... 524

KAZÂ (YARGI) ... 527
Kazâ, ictimâî bir zarûrettir ... 527
Kazâ, ağır bir sorumluluktur ... 527
Kazâ ile ilgili hadisler ... 527
Kadılar üç türlüdür ... 528
Öfke halinde iken hüküm verilmez ... 528
Ehil kadının sevabı ... 529
Hüküm, her iki tarafın da dinlenmesinden sonra verilir ... 529
Kaza iki aşamadan oluşur ... 529
İsbat delilleri ... 530
Şahitler ... 531
Şahitlerin tezkiyesi ... 532
Yemin ve yeminin ağırlaştırılması ... 533
Kazâda haktan sapmanın vehameti ... 533
Kazâda haktan saptıran yollar ... 534
Tarafların delilce müsavi olmaları hali ... 535
Kazada hüküm verme aşaması ... 535
Kazâ ile ilgili bazı genel kâideler ... 536
Rasûlullah'ın (s.a.) bazı hükümleri ... 537

CİHAD ... 539
En mütekâmil şeriat, cihâd hükmü taşıyanıdır ... 539
Hüccet ve kuvvet ikilisinin gerekliliği ... 539
İlâhî rahmet, önce zulmün önlenmesini sonra ıslâhı gerekli kılar ... 540
Islâh, Allah'ın kazası; mü'minlerin icrâsıdır ... 540
Cihadın fazileti ... 541
Mücahidlerin Allah katındaki derecesi ... 542
Cihad için yapılan ön hazırlıklar ... 543
Ribâtın (nöbet tutma) fazileti ... 544

Lânetli yerlerde durmamak 571
Habis ruhlu hayvanların yenilmemesi 571
Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların yenilmemesi 572
Leş yemenin haramlığı 573
Boğazlama peygamberler sünnetidir 573
Hayvanların kısımları 574
i. Evcil hayvanlar 574
ii. Vahşî hayvanlar 575
iii. Deniz hayvanları 576
İçine fare düşmüş yağın hükmü 576
Cîfe (leş) 576
Pislik yiyen hayvanların (cellâle) hükmü 577
Helâl olan iki ölü ve iki kan 577
Bazı muzır hayvanların öldürülmesi 577
Kur'ân'da yenilmesi haram olan şeyler 578
Canlı hayvanın hedef kılınması 579
Canlı hayvandan yemek maksadıyla bir organın kesilmesi 580
Keyf için kuş öldürmek 580
Avcılık 581
Av hükümleri 581
Avın küt âletle öldürülmesi 582
Şirkten yeni çıkanların kestikleri hayvanların eti 582
Evcil hayvanların parlayarak vahşileşmesi 583
YEMEK ÂDÂBI 585
Yemekten önce ve sonra ellerin yıkanması 587
Sağ elle yemek 587
Yemek yerken besmele çekmek 587
Yemeğe sinek düşmesi 589
Rasûlullah (s.a.) nasıl yer içerdi? 590
Mü'minin ve kâfirin yiyişi 590
İki hurmayı birden yemek 590
Mebzûl yiyecek maddelerinin evden eksik edilmemesi 591
Toplum içine çıkılacakken, soğan ve sarımsak yemek 591
Yemek duası ve şükür 592
Misafire ikram 592
MÜSKİRAT: SARHOŞLUK VERİCİ İÇKİLER 593
Akıllar ve dinler, müskiratın kötülüğüne hükmeder 593
İçkinin kötülüğü, faydasından çoktur 594
İçki hakkındaki yasağın teyidi 594
İÇME ÂDÂBI 597
Kırbanın ağzından içmek 597

Selâm, insanların kaynaşmasını ve birbirlerini sevmelerini sağlar 620
Selâmlaşma ile ilgili kurallar 621
Ehl-i kitâba selâm 621
Selâmı uzatmanın sevabı 622
Selâm kifâî bir görevdir 622
Veda selâmı 622
Merhabalaşmak 623
Karşılama için ayağa kalkmak 623
Karşılaşma anında eğilmek 624
Girme ve izin isteme âdâbı 624
İzin isteme şekli 626
2. Oturma, uyuma, yolculuk vb. âdâbı 626
Yatma âdâbı 627
Halka ortasına oturma 628
Yolda yürüme âdâbı 628
Aksırana hayır dua (teşmît) etmek 628
Esnemek 629
Yolculuk âdâbı: Gece vakti yalnız yola çıkmak 629
Yolculuk esnasında köpek ve çan bulundurma 630
Yola çıkma ve dönme âdâbı 630
Güzel isim ve lâkaplar seçmek 631
Rasûlullah'ın (s.a.) künyesini isim olarak kullanmamak 632
Köle ve cariyelere hitap şekli 633
Üzüme "kerm" denilmemesi 633
Nefsim habis oldu dememek 634
Ağzı eğerek, dil kırarak konuşmak 634
Şiir 635
Dilin korunması 635
Gıybet 636
Nezir ve yemin bahisleri 637
Yemin dört çeşittir 637
1. Yemin-i münakide 638
2. Yemîn-i lağv 638
3. Yemîn-i gâmûs 638
4. İmkânsız bir şeyi yapmaya yönelik yemin 638
Allah'tan başkası adına yemin 638
Zararı olan bir şeye yemin edilmesi halinde keffâret verilip, yeminin bozulması 639
Yeminde önemli olan karşıdakinin anlayışıdır 639
Yeminde istisna 640
Nezrin (Adak) kısımları 640

MENÂKIB 675
Sahâbeye ait menâkıb 675
Nesillerin birbirine olan üstünlüğü, her yönden değildir 676
Ashabın özel yeri 676

mani olsun. Israr ederse onunla vuruşsun; çünkü o bir şeytandır."[3] hadisi bu mânâda buyurulmuştur.

Önünden geçilmesi halinde namazı bozan şeyler:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kadın, eşek ve kara köpek namazı bozar."[4]

Bu hadisten anlaşılan şudur: Namazın sahih olması için gerekli şartlardan biri de, namaz kılınan yerin kadın, eşek ve köpekten uzak olmasıdır. Bunun hikmeti şudur: Namazdan maksat kişinin âlemlerin Rabbine münâcâtta bulunması, O'na yönelmesi ve kendisini O'na vermesidir. Kadınlarla bir arada olmak, onlara yakın bulunmak, onlarla sohbet etmek, namaz için bulunması gereken halin zıddına iltifat etmek anlamına gelir. Köpek, daha önce de zikrettiğimiz gibi şeytandır; özellikle de kara olanı. Çünkü bu yaratıklar, bozuk tabiatlıdırlar ve kuduz hastalığına yatkındırlar. Eşek de şeytan mesabesindedir. Çünkü o, çoğu kez insanların gözü önünde çiftleşir, âleti kalkar. Onun bu halini görmek, namaz için olması gereken havayı bozar.

Ancak, sahâbe hâfız ve fakihleri bu hadisle amel etmemişlerdir. Hz. Ali, Hz. Âişe, İbn Abbâs, Ebû Sa'îd el-Hudrî[5] (r.a.) ve daha başkaları bunlardandır. Bunun mensûh olduğunu da rivâyet etmişlerdir. Ancak nesh doğrultusunda yapılan izah pek güçlü değildir. Bu konu, Rasûlullah'tan (s.a.) ilim alma yollarının farklılık arzettiği konulardan biridir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sizden biri önüne semerin arka kaşı gibi bir şey koyarsa, namazını kılsın ve onun öte tarafından geçenlere aldırmasın."[6]

Namaz kılanın önünden geçmeyi terketmek, her zaman için mümkün olmaz ve buna riayet büyük zorluklar doğurabilir. Bu itibarla ilk bakışta namaz kılana ait olan sahanın ayırt edilebilmesi için sütre edinilmesi emredilmiş, sütrenin arkasından geçen kimse, arazide uzaktan geçen kimse gibi sayılmıştır.

---

3 Müslim, Salât, 259.

4 Müslim, Salât, 265; Ebû Dâvûd, Salât, 109.

5 Sa'd b. Mâlik b. Sinân el-Hudrî, sahâbenin ilimce ileri gelenlerindendir. Bey'atu'r-Rıdvan'da bulunmuştur, Uhud sonrası gazvelere katılmıştır. H. 74 yılında vefat etmiştir.

6 Müslim, Salât, 241.

Namazın temel unsurları:

Namazın esasını üç şey oluşturur:

Bil ki: Namaz, üç temel şeyden oluşur:

i. Kalbin Allah'a huşu ile yönelmesi,

ii. Dilin Allah'ı anması (zikir),

iii. Beden ile en üst düzeyde saygı gösterilmesi.

Bu üç esasın, namazın vazgeçilmez unsurları olduğunda —diğer hususlarda ihtilâflar olmakla birlikte— bütün dinler müttefiktir. Rasûlullah (s.a.), mazeret halinde bunların dışında kalan konularda ruhsat vermiş olmasına rağmen, bu üç konuda asla ruhsat vermemiş, vitir hakkında: *"Eğer güç yetiremiyorsan, ima yoluyla kıl!"* buyurmuştur.[7]

Namazın iki şekli vardır:

Rasûlullah (s.a.), insanlar için namaz hakkında iki sınır koymak istemiştir:

i. Sorumluluktan kurtulmak için behemehal yerine getirilmesi gerekli olan alt sınır,

ii. Namazdan beklenen faydayı tam olarak sağlayacak kâmil anlamda kılınmayı temin edecek üst sınır.

Birincisi yani namazın en alt sınırı şunları kapsar:

i. Terki halinde namazın iade edilmesini gerektiren unsurlar,

ii. Terki halinde noksanlığa sebep olan fakat iadeyi gerektirmeyen unsurlar,

iii. Terki halinde namazın noksanlığına hükmolunmayan, fakat aşırı derecede kınamayı gerektiren unsurlar.

Bu mertebeler arasını ayırmak gerçekten çok zordur. Bu konuda —çok az yer hariç— açık bir nass ya da icmâ yoktur. Bu yüzden konuyla ilgili fukahâ arasındaki ihtilâf güçlü olmuştur.

Bu konuda delil olarak kullanılan şeyler şunlardır:

1. Namazını iyi kılmayan bir adama Rasûlullah'ın (s.a.) iki ya da üç defa, *"Dön ve namazını kıl; çünkü sen namaz kılmadın!"* buyurması. Rasûlullah (s.a.) bu adama sonunda şöyle demiştir:

---

7 Rasûlullah (s.a.) bu hadisiyle beş, üç, ya da bir rekatla, daha olmazsa ima ile vitir kılınmasını emretmiştir. bkz. Dârimî, Salât, 210; Ahmed, 5/418.(Ç)

"Namaza kalktığın zaman, güzelce abdest al, sonra kıbleye dön ve tekbir al, sonra Kur'ân'dan bildiğin kolayına gelen bir yeri oku, sonra rükû et ve organların yatışıncaya kadar rükûda kal, sonra başını kaldırarak iyice doğrul. Sonra secdeye git ve organların yatışıncaya kadar secde halinde kal, sonra başını kaldır ve organların yatışıncaya kadar otur, sonra tekrar secdeye git ve organların yatışıncaya kadar secde halinde kal. Sonra bunu bütün namazlarında aynen yap!"[8] Tirmizî'nin rivâyetinde şu ifade vardır:

"Bunu yaptığın zaman, namazın tamam olur; eğer bunlardan noksan yaparsan, namazını da noksan yapmış olursun."[9]

O şöyle demiştir: Bu rivâyet, insanlar için ilkinden daha hafiftir. Çünkü sözü edilen şeylerden eksik yapılması halinde namazın eksik olacağı, tümden gitmeyeceği ifade edilmektedir.

2. Rasûlullah'ın (s.a.) rükün olduğuna işaret eden bir ifade kullanması. Buna örnek olarak şu iki hadisi verebiliriz:

"Fâtiha sûresi olmadan namaz olmaz."[10]

"Kişi, rükû ve secdeden kalkışında belini doğrultmadıkça namazı yeterli olmaz."[11]

3. Şâri' Teâlâ'nın namazı ifade etmek üzere kullanmış olduğu kelimeler. Bu, o şeyin namazın rüknü olduğuna dair açık bir işarettir. Buna örnek olarak:

Rasûlullah'ın (s.a.), *"Kim, inanarak ve sevabını umarak Ramazanda kâim olursa..."*[12]; *"(Sizden biri mescide girdiğinde) iki rek'at rükûda bulunsun."*[13] hadisleriyle, Allah Teâlâ'nın, *"Rükû edenlerle beraber rükû edin!"*[14]; *"Secdelerin arkasından..."*[15]; *"Fecir okuması..."*[16]; *"Saygıyla Allah için kıyamda durun."*[17] buyruklarını hatırlayabiliriz.[18]

---

8 bkz. Müslim, Salât, 45.

9 Tirmizî, Mevâkît, 110; Ebû Dâvûd, Salât, 144.

10 Buhârî, Ezân, 95; Müslim, Salât, 34 vd.

11 Beyhakî, 2/144.

12 Buhârî, Terâvîh, 1.

13 Buhârî, Salât, 60.

14 Bakara 2/43.

15 Kâf 50/40.

16 İsrâ 17/78.

17 Bakara 2/238.

18 Bu âyet ve hadislerde namazdan söz edilirken, kıyam, rükû, secde, Kur'ân (kıraat) ifadeleri kullanılmıştır. Bu, sözü edilen bu fiillerin namazın rüknü olduğunu gösterir.(Ç)

4. Namaz için gerekli olduğunu söylemiş olması. Örnek:

Rasûlullah'ın, *"Onun başlangıcı (tahrîm) tekbir almak, sonu (tahlîl) da selâm vermektir."*[19]; *"Her iki rek'atta bir tahiyyât (teşehhüd) vardır."*[20]; teşehhüd hakkında, *"Eğer bunu yaparsan namazın tamam olmuştur."*[21] buyurması ve benzeri ifadeleri de böyledir.

5. Müslümanların, namaz için gerekli olduğunda ihtilâf etmedikleri, aralarında tevarüs edegeldikleri, terki halinde de birbirlerini kınadıkları şeyler.

Tevarüs olunagelen namaz şekli:

Kısaca namaz, Rasûlullah'tan (s.a.) tevatüren tevarüs edilegelen şekliyle şöyledir: Kişi önce abdest alacak, avret yerini örtecek, ayağa kalkacak, kıbleye dönecek, yüzü ile kıbleye, kalbiyle Allah'a yönelecek, amelini ihlâs ile işleyecek, dili ile *"Allahu ekber"* diyecek, Fâtiha sûresini okuyacak ve ilave olarak —farz namazların üçüncü ve dördüncü rekatları hariç— Kur'ân'dan bir sûre okuyacak, sonra rükû edecek, parmaklarının uçları dizkapaklarına değecek şekilde eğilecek ve rükû halinde bir süre kalacak, sonra başını kaldıracak ve tam doğrulacak ve bir süre öyle kalacak, sonra eller, ayaklar, dizkapakları ve yüz yere gelecek şekilde yedi organ üzere secde edecek, sonra başını kaldıracak ve dümdüz oturacak, sonra aynı şekilde ikinci secdeye gidecek. Böylece bir rekat tamamlanmış olacaktır. (İkinci rekatı da aynen böyle kılacak) sonra her iki rekat sonunda oturacak ve tahiyyât okuyacak, eğer namazın sonu ise, Rasûlullah'a (s.a.) salâvât getirecek ve en çok sevdiği duayı okuyacak, sağındaki ve solundaki meleklere ve müslümanlara niyet ederek selâm verecek ve böylece namazını bitirecektir.

Rasûlullah'ın (s.a.) namazı işte budur; onun bu saydığımız şeylerden herhangi birini farz namazlarda mazeret olmaksızın bilerek terkettiği asla vaki değildir. Sahâbe, tâbiîn ve onlardan sonra gelen büyük imamların namazları da aynıdır. Namaz diye tevarüs edegeldikleri şekil budur ve bu, dinin vazgeçilemez esaslarından biridir.

Evet, fukahanın namazla ilgili bazı detay konularda ihtilâfları olmuştur; bunların, bulunmaması halinde namazın şer'î varlığı-

19 Ebû Dâvûd, Tahâret, 31, Salât, 73.

20 Müslim, Salât, 240; Ebû Dâvûd, Salât, 122.

21 Beyhakî, 2/174.

nı ortadan kaldıran rükünler mi, yoksa terki halinde noksanlığa sebep olan vaciplerden mi, ya da terki halinde kınamayı gerektiren ve sehiv secdesi ile telafisi mümkün olan kısımlardan mı olduğuna dair farklı görüş beyan ettikleri olmuştur (ama hiçbiri özde farklı düşünmemiştir).

Kalp ile tazîm:

Kalbin huşu ile Allah'a yönelmesi konusunda esas şudur: Bu, yani kalbin Allah için huşû halinde olması ve büyük bir saygı, korku ve ümit ile sadece O'na yönelmiş olması açık olmayan bir şeydir; mutlaka zabturapt altına alınması gerekir. İşte Rasûlullah (s.a.) bunu iki şeyle munzabıt hale koymuştur:

i. Yüzü ve bedeniyle kıbleye yönelmek,

ii. Diliyle *"Allahu ekber"* demek.

İnsanın yaratılış özelliği gereği, kalp ne ile meşgul olursa diğer organlar ve dil de o doğrultuda hareket eder. Nitekim Rasûlullah'ın (s.a.), *"Âdem oğlunun bedeninde bir et parçası vardır ki, o düzgün olduğunda bütün beden düzgün... olur."*[22] hadisi bu manayı ifade etmektedir. Demek oluyor ki dilin ve diğer organların fiilleri, kalbin hal ve fiilini dışa yansıtan en uygun şeydir ve bunlar bir tür onun yerini tutmaktadır. Bir şeyi munzabıt hale getirmek için kullanılacak olan şeyin de mutlaka bu özellikte olması gerekmektedir.

Kıbleye yönelmek ve bunun hikmeti:

Allah Teâlâ, cihetten münezzehtir. Bu itibarla O'nun kutsal evine, en büyük nişanesine yönelmek, bizzat kendisine yönelmek yerine ikâme edilmiştir. Rasûlullah (s.a.), *"Yüzü ve kalbiyle O'na yönelerek namaz kılarsa..."*[23] sözüyle, bu manayı kastetmiştir.

Kalbin, tazîm için boyun eğmesi ve teslim olması manasını ifade için tekbirden daha açık ve uygun bir sözcük yoktur. Tekbir işte bunun için seçilmiştir.

Kıbleye yönelmede daha başka hikmetler de vardır:

i. Kıbleye yönelmek, namaz vakti Allah'ın kutsal evini tazîm için vaciptir; böylece biri diğeriyle tamamlanmış olacaktır.

---

22 Buhârî, Îmân, 39; Müslim, Müsâkât, 107.

23 bkz. Müslim, Tahâret, 17.

ii. Kıbleye yönelmek hanîf İslâm dininin en belirgin özelliklerinden biridir ve müslümanlar bununla diğer din sâliklerinden ayrılır. Böyle bir özelliğin, İslâm'a girmeyi belirleyici bir alâmet olarak konulması gerekir. İşte bu yüzden kıbleye yönelmek, İslâm'ın en büyük ve en yaygın ibadeti olan namazın bir parçası olarak belirlenmiştir. Rasûlullah'ın (s.a.), *"Kim bizim namazımızı kılar, kıblemize yönelir ve kestiğimizi yerse, o müslümandır; Allah'ın ve Rasûlünün zimmeti (ahdi) altındadır."*[24] buyruğunun ifadesi budur.

iii. Kıyâmın tazim olabilmesi için, behemehal istikbalin de olması, yani saygı gösterilen şeye karşı yönelinmesi gerekir.

iv. Her halin, hem başlangıç hem de sonuç itibariyle diğer hallerden hükümce farklı olması gerekir. Rasûlullah'ın (s.a.), *"Onun başlangıcı (tahrîm[25]) tekbir almak, sonu (tahlîl) da selâm vermektir."*[26] hadisi bu manadadır.

Beden ile tazîm:

Beden ile tazîme gelince, bunu ifade için üç hal vardır:

i. Huzurda elpençe divan durmak,

ii. Rükûda bulunmak,

iii. Secdeye kapanmak.

Tazîmin en güzel şekli, bu üç hali de içeren davranıştır. Nefsin tazîme yönelik uyarılması için en alttan başlayarak en üst şekle doğru bir seyir izlenmesi daha etkili olur. Secde hali, tazîm için gösterilen en üst mertebeyi teşkil eder ve bizatihî maksûd olması muhtemeldir. Diğerleri ise, ona ulaştıran aşamalar özelliği taşır. Bu itibarla onun bu benzetmede ortaya çıkan hakkının dikkate alınması vacip olmuştur ki bu da secde halinin tekrarlanılmasıyla olur.

Dil ile tazîm (zikir):

Allah'ı zikretmenin de belli bir vakit ve şekil ile belirlenmiş olması gerekir. Çünkü belirleme, kulların durumunu daha iyi dü-

---

24 Buhârî, Salât, 28.

25 Tekbîr ile, dünya işleri ve kelâmı haram olur; o yüzden tahrîm tekbiri denilir. Selâm ile de namaz boyunca haram olan şeyler tekrar helâl hale döner.

26 Ebû Dâvûd, Tahâret, 31, Salât, 73.

zene koyar, kalplerini daha yatkın hale sokar, herkesin kendi görüşünce güzel bulduğu şeyin peşine düşmesi gibi bir duruma meydan vermez. Kullar, sadece nâfile olan duaların —ki benzerleri öncekilerin yükümlü tutuldukları şeylerdir— okunmasında kendi hallerine bırakılmışlardır. Kaldı ki Rasûlullah (s.a.), bu gibi konularda bile —müstehaplık şeklinde de olsa— bir tayine gitmeksizin etmemiştir.

Fâtiha kapsamlı bir duadır:

Madem ki zikir olarak okunacak şeyler de belirlenecekti, bunun için Fâtiha'dan daha uygunu olamazdı. Çünkü o, kapsamlı bir duadır. Allah Teâlâ, onu kullarının dili üzere indirmiş, onunla insanların nasıl hamdedeceklerini, nasıl övgüde bulunacaklarını, kulluk, ibadet ve istiânede nasıl tevhîdde bulunacaklarını, her türlü hayır yollarını içine alan doğru yolu nasıl isteyeceklerini, gazaba uğramışların ve sapıkların yollarına düşmekten nasıl sığınacaklarını öğretmiştir. En güzel dua, en câmi' olanıdır; Fâtiha da bu özelliktedir.

Zamm-ı sûre:

Kur'ân'a saygı göstermek ve onu okumak ümmet hakkında vaciptir. Bunu temin için, onun İslâm'ın en büyük rüknü, ibadetlerin esası ve dinî nişanelerin en yaygını olan namazda okunması, bunun namazı tamamlayacak bir kurbet sayılması gibi uygun başka bir şey olamazdı. İşte bunun için, namazda Kur'ân'dan bir sûre okunması şer'î bir hüküm kılındı. Sûre, tam bir kelâmdır ve Rasûlullah (s.a.), onun belağatıyla inkârcılara karşı meydan okumuş, peygamberliğine delil olarak kullanmıştır, üstelik başı ve sonu itibariyle ayrıdır, her birinin kendisine ait parlak bir üslubu vardır. Bazı hallerde Rasûlullah'ın (s.a.) sûrenin sadece bir kısmını okumuş olmasını dikkate alan ulemâ, üç kısa âyeti ya da uzun bir âyeti de sûre gibi saymışlar ve zamm-ı sûre olarak okunmasını yeterli görmüşlerdir.

Rükûun belirlenmesi:

Herkes kıyam halinde iken aynı durmaz; kimi başını önüne eğerek durur, kimi eğik durur ve hepsi de kıyam sayılır. Bu durumda saygı için eğilmenin kıyam diye isimlendirilen fiilden ayrıl-

masına ihtiyaç duyulur. Bu da rükû şekliyle belirlenmiştir. Rükû, parmak uçları dizkapaklarına yetişecek şekilde aşırı eğilmedir.

Rükû ve secde halinin tazim olabilmesi için kişinin belli bir süre o halde kalması, âlemlerin Rabbine o halde iken boyun eğmesi ve tazîmi ta kalbinin derinliklerinde duyması gerekir. Bu yüzden, rükû ve secde vazgeçilmez bir rükün kılınmıştır.

Secdenin belirlenmesi:

Secde haliyle, karın üzeri yere yatmak ve benzeri davranışlar, başın yere konulması noktasında aynıdır. Ancak birincisi saygı için iken, diğeri değildir. Bu durumda, bu davranışların aralarının ayrılması ve tazim için olanın zapturapt altına alınması gerekmektedir. Rasûlullah'ın (s.a.), *"Yedi organ üzere secde etmekle emrolundum."*[27] hadisi bu manayı ifade etmektedir.

Secde etmek isteyen herkesin, secde haline ulaşıncaya kadar mutlaka eğilmesi gerekecektir. Bu rükû değil, secde haline ulaşmak için bir yoldur. Bu durumda rükû ile secde arasının farklı bir hareketle ayrılmasına ihtiyaç vardır. Böylece her biri başlı başına maksud olan bir taat halini alacak ve nefis her birinin faydası için ayrı ayrı uyarılmış olacaktır. Bu farklı hareket de *"kavme"*[28] olmaktadır.

Secdelerin ayrı ayrı olabilmesi için aralarına farklı bir hareketin girmesine ihtiyaç bulunmaktadır; bunu temin için de *"celse"*[29] meşrû kılınmıştır.

Hareketten kesilmeksizin yapılan kavme ve celse bir anlam ifade etmeyeceği, ibadete uygun düşmeyeceği, bir oyun halini alacağı sebebiyle, bunlarda itmi'nân hali yani bir süre hareketten kesilme emrolunmuştur (tadil-i erkâna riayet).

Namazdan güzel bir sözle çıkış:

Namazdan, abddest bozmak ya da benzeri namaza mani ve onu bozucu herhangi bir şeyle çıkmak çirkin, kötü ve saygıyla asla bağdaşmayacak bir şeydir. Öbür taraftan namazı sona erdirecek, namazda iken haram olan şeyleri helâl kılacak bir fiilin bulunması

---

27 bkz. Beyhakî, 2/103.

28 Rükûdan sonra secdeye intikal etmeden evvel dümdüz doğrulmaya verilen addır.(Ç)

29 İki secde arasındaki oturuşun adıdır.(Ç)

da zorunludur. Eğer bu fiil şer'an belirlenmemiş olsaydı, herkes kendi arzusu doğrultusunda hareket edecekti. İşte bu yüzden namazdan çıkışın, insanların en güzel sözleriyle yani selâmla olması vacip kılınmıştır. *"Onun sonu (tahlîl) da selâm vermektir."*[30] hadisi bu anlamdadır.

Tahiyyât ve selâm:

Ashap, kullara selâmdan önce Allah'a selâm vermeyi müstehap görürler ve, "Allah'a selâm, Cebrâil'e selâm, falana selâm," derlerdi. Rasûlullah (s.a.), bunu *"Tahiyyât"* ile değiştirdi ve değişikliğin sebebini de şöyle açıkladı: *"Selâm, Allah'ın üzerinedir, demeyin; çünkü selâm Allah'ın kendisidir."*[31] Yani bir şeye selâmette bulunması için dua etmek, yokluk ve benzeri hallerden selâmette bulunması zatının gereği olmayan, varlığı da yokluğu da mümkün olan şeyler için uygun düşer; Allah için uygun düşmez.

Rasûlullah (s.a.), kendi yerinin dindeki önemine dikkat çekmek, peygamberliğinin ikrarını sağlamak ve hakkına riayette bulunulmasını temin etmek amacıyla, kendisine salât ve selâm okunmasını istemiş, sonra daha genel bir ifade ile, *"es-Selâmu aleynâ ve alâ ıbâdillahi's-sâlihîn"* cümlesini[32] eklemiş ve şöyle buyurmuştur: *"Kişi bunu söylediği zaman, gökte ve yerde bulunan her sâlih zat, bu duadan nasiplenir."*[33] Bunun arkasından da kelime-i şehâdet okunmasını emretmiştir. Çünkü o, en büyük zikirdir. Arkasından da hoşuna gidecek bir duada bulunmasını istemiş ve bunu kulun seçimine bırakmıştır.[34] Çünkü namazın bitiş zamanı, dua zamanıdır. Zira o anda kul, rahmet deryasına gark olmuş bir haldedir ve duası kabule açıktır.

Dua âdâbı:

Duâ âdâbından biri de kabul olunması için Allah Teâlâ'ya övgü ile başlamak, O'nun peygamberi ile tevessülde bulunmaktır.

Sonra durum bu şekilde yerleşmiş, teşehhüd namazın bir rüknü kılınmıştır. Eğer bu şeyler olmasaydı, namaza son verilme-

---

30 Ebû Dâvûd, Tahâret, 31, Salât, 73.

31 bkz. Müslim, Salât, 55.

32 Manası: Selâm bize ve Allah'ın sâlih kulları üzerine olsun.

33 bkz. Müslim, Salât, 55.

34 bkz. Müslim, Salât, 57.

si, sanki ondan pişman olmuş ve kaçmış birinin bırakışı gibi olurdu.

Daha başka, kimi gizli kimi açık hikmetler de vardır ki, anlattıklarımızla yetinerek onları burada zikretmeye gerek görmüyoruz.

Kısaca söylemek gerekirse, zikrettiğimiz hususlar ve daha önce sözünü ettiğimiz kâideler üzerinde düşünen kimse, kesin olarak anlar ki, bu keyfiyet üzere kılınacak namaz, mutlaka olması gereken ideal şekildir ve akıl, bundan daha güzel, daha kâmil bir şekil tasavvur edemez; kadrini bilen kimseler için namazın gerçekten en büyük ganimet olduğunu anlar.

İki rekattan daha az namaz yoktur:

Namazın azı, dikkate değer bir fayda sağlamaz, aşırı derecede çoğu ise, kılınamaz. Bu durumda hikmet-i ilâhî iki rekattan daha az miktarda namaz konulmamasını gerektirmiştir. İki rekat, namazın en az miktarıdır. Bu yüzdendir ki Rasûlullah (s.a.), *"Her iki rek'atta bir tahiyyât (teşehhüd) vardır."*[35] buyurmuştur.

Yaratıkların çoğu iki yarıdan (çiftten) oluşur:

Burada ince bir sır vardır, o da şudur: Allah Teâlâ'nın canlıların ve bitkilerin yaratılışında geçerli olan âdeti, bireyleri birbirine kenetlenmiş iki yarıdan meydana getirmesi şeklindedir. Bütün, bu iki yarıdan meydana gelir. *"Çift olana ve teke yemin olsun ki..."*[36] âyetinde atıfta bulunulan mana budur.

Hayvanların iki yarıdan oluştukları malumdur. Bazen olur, bu iki yarıdan birine bir musibet arız olur, diğeri sâlim kalır; felçte olduğu gibi. Bitkilere gelince çekirdek ve tahıl tanelerinin iki yarısı vardır. Tohum topraktan bittiği zaman yeryüzüne iki yaprak halinde çıkar ve her yaprak, çekirdeğin ya da tahıl tanesinin bir yarısının özelliklerini taşır. Sonra büyüme hep bu tarz üzere devam eder. Yaratma konusunda geçerli olan bu âdet-i ilâhî, Hazîre-i kuds'te teşrî' konusuna da intikal etmiş, oradan da Rasûlullah'ın (s.a.) kalbine yansımıştır. Namazın ikişer rekat halinde meşrû kılınmasının sırrı budur.

---

35 Müslim, Salât, 240; Ebû Dâvûd, Salât, 122.

36 Fecr 89/3.

Namaz rekatlarının sayısı:

Namazın aslı bir rekattir; bütün namazlarda iki rekattan daha az namaz meşrû kılınmamıştır. İki rekattan her biri diğeri ile ayrılmaz bir hal almış ve ikisi bir bütün oluşturmuştur. Hz. Âişe (r.a.) şöyle demiştir:

"Allah Teâlâ, namazı farz kıldığında hazarda[37] *ve seferde ikişer rekat şeklinde farz kılmıştı. Sonra sefer namazı olduğu gibi bırakıldı, hazar namazına ziyade yapıldı."*[38] Bir rivâyette, *"Akşam namazı hariç; çünkü o üç rekatti."* ziyadesi vardır.

Derim ki: Rekatların sayısı konusunda esas şudur: Hiçbir şekilde düşmeyen rekat sayısı on birdir. Şöyle ki: Hikmet-i ilâhî, bir gün ve gece boyunca orta sayılacak mübarek bir sayıda namaz kılınmasını gerektirmiştir. Bu sayı çok olmamalıdır; aksi takdirde yükümlüler için ağır gelir ve ifada güçlük çekerler. Çok az da olmamalıdır, o zaman da kullar için namazdan beklenen fayda hasıl olmaz. Daha önce onbir sayısının, bütün sayılar arasında gerçek tek'e en çok benzeyen sayı olduğunu görmüş idik.

Ne zaman ki Rasûlullah (s.a.) hicret etti, İslâm yerleşti, müntesipleri çoğaldı, taate karşı gösterilen rağbetler arttı, bu sayıya altı rekat daha eklendi. Sefer namazı eski hali üzere bırakıldı. Bu böyle oldu, çünkü bir şey üzerine yapılacak ziyadenin, onun dengi ya da daha çoğu olması uygun olmaz. Aslında uygun olanı, asıl miktarın yarısının eklenmesi idi. Ne var ki onbir sayısının kesirsiz yarısı yoktur. Bu durumda iki sayı ortaya çıktı; beş ve altı. Beş sayısının eklenmesi halinde genel toplam tek değil çift olacaktı, bu itibarla altı sayısının eklenmesi taayyün etmiş oldu.

Rekat sayılarının vakitlere göre dağılımına gelince, bu haberlerde zikrolunduğuna göre önceki peygamberlerin eserleri üzerine belirlenmiştir. Sonra akşam namazı, bir bakıma günün son namazıdır. Çünkü Araplar, geceleri gündüzlerden önce sayarlar. Bu durumda rekatların toplam sayısını tek kılan rekatın bu vakitte olması uygundur. Öbür taraftan akşamın vakti dardır. Dolayısıyla mevcut miktarlara ilave yapılması halinde, akşam namazına ilavede bulunulması uygun olmayacaktı. Sabah namazı vakti ise uyku ve tembellik vaktidir. Bu itibarla ona da ekleme yapılmamıştır. Ancak güç yetirebilenler hakkında kıraatin uzun tutulması müstehap kılınmış ve böylece telafi yoluna gidilmiştir. *"Bir de sabah na-*

---

37 Yani mukim halde.(Ç)

38 Buhârî, Salât, 1; Müslim, Müsâfirîn, 1.

mazını kıl! Çünkü sabah namazı şahitlidir."[39] âyetinin ifade ettiği mana budur.

Allah'u a'lem!

39 İsrâ 17/78. Yani sabah namazında gündüz ve gece melekleri hazır bulunur.

Namazda okunan zikirler ve namazın mendup şekli

Namazın nicelik ve nitelik bakımından kemali:

Bil ki: Namazdan beklenen faydayı tam olarak bulunduran en kâmil namaz şekli iki şekil üzere olur: nitelik ve nicelik.

Nitelikten (keyfiyet) maksat, namazda okunacak zikirler, alınacak şekiller, insanın kendisini, sanki Allah'ı görüyormuş gibi namaz kıldığına inandırması, içinden namaza ters düşecek düşünceler geçirmemesi, hoş olmayan hareket ve davranışlardan uzak durması vb. gibi şeylerdir.

Nicelikten (kemiyet) maksat ise, nâfile olarak kılacağı namazlardır. İnşallah ileride nâfile namazlarla ilgili bilgi vereceğiz.

Zikirler konusunda delil, istiftâh (açılış) duası hakkında kısmen Hz. Ali hadisi, Ebû Hureyre, Hz. Âişe, Cübeyr b. Mut'im, İbn Ömer ve daha başkalarından gelen hadisler; diğer konularla ilgili olarak da Hz. Âişe, İbn Mes'ûd, Ebû Hureyre, Sevbân, Ka'b b. Acure (r.a.) ve daha başkalarından gelen hadislerdir ki, bunları ileride ayrıntılarıyla zikredeceğiz.

Namazla ilgili şekil ve davranışlar hakkında asıl ise, Ebû Humeyd es-Sâidî hadisidir. Bu zat on kadar ashap arasında bu hadisi söylemiş, onların hepsi onu doğrulamıştır. Keza kısmen Hz. Âişe, Vâil b. Hucr hadisleri de öyledir.

Ellerin kaldırılması konusunda asıl ise İbn Ömer hadisidir.

Konuyla ilgili daha başka hadisler de vardır ki, ileride zikredeceğiz.

Namazda mendup olan şekil ve tavırlar:

Namazda mendup olan tavır ve şekiller, şu hususların gerçekleştirilmesini amaçlar:

i. Huşûun gerçekleştirilmesi, organların derli toplu tutulması, halkın hükümdarların huzuruna çıkarken kapıldıkları korku ve heybete benzer bir tavırla nefsin uyarılması; ayakların aynı hizada olması, sağ elin sol el üzere konulması, bakışların yere çevrilmesi, sağa sola bakılmaması gibi.

ii. Okunan zikre hareketlerle eşlik edilmesi, sırf O'nun zikriyle meşgul olunup, başka şeye iltifat edilmemesi; kalbiyle duyması, diliyle söylemesi yanında parmakları ve eliyle onları teyit etmesi. Ellerin kaldırılması, şehadet parmağı ile işaret edilmesi gibi. Böylece kalp, dil ve organların birbirini destekler, birbirini teyit eder bir hal alması sağlanmış olacaktır.

iii. Ağırbaşlı ve örfen güzel kabul edilen hareket tarzının tercih edilmesi, taşkınlıktan ve sağduyu sahiplerinin hoş karşılamayıp akılsız kimselere nisbet ettikleri davranış ve şekillerden kaçınılması. Tavuğun yem toplaması gibi yatıp kalkma[40], köpek oturuşu[41] gibi oturma, tilki büzüşmesi gibi büzülme, deve çöküşü[42] gibi inme, yırtıcı hayvan yatışı gibi yatma, şaşkın ve çaresizlerin, musibete düçar olmuşların —elleri böğüre koymak gibi— durdukları gibi durma bu kabilden davranışlardır.

iv. Taatin, gönül huzuru içerisinde, sükûnetle ve yavaş yavaş yapılması. İstirahat oturuşu, ilk oturuşta kalkış için daha kolay olacağı için sağ ayağı dikip, sol ayağı alta sererek oturma; son oturuşta daha rahat olacağı için kıç üzerine oturma gibi.

Yapılan dua ve zikirlerden gözetilen amaç:

Namazda okunan dua ve zikirlere gelince, bunlar, şu amaçların gerçekleştirilmesine yöneliktir:

i. Nefsin, fiilin yapılış amacı olan huşûun gerçekleşmesi için uyarılması. Rükû ve secde zikirleri gibi.

---

40 Secdelerin çok kısalığından kinayedir.

41 Kıçı yere koyup, dizleri dikerek oturma.

42 Dizleri, ellerden önce koyarak secdeye gitme hali. İmam Mâlik'e ve bir rivâyette İmam Ahmed'e göre bu hareket, Ebû Hureyre hadisi mucibince yasaklanmıştır. Ancak cumhur imamlarına göre Vâil b. Hucr hadisi gereğince secdeye bu şekilde inilir. Vâil hadisi, Ebû Hureyre hadisinden daha sağlamdır. Dolayısıyla sünnet olan müellifin dediği gibi değil, secdeye inerken önce dizlerin, sonra ellerin konulması şeklindedir.

ii. Allah'ın zikrinin açıktan yapılması. Bu, imamın bir rükünden diğerine intikalinin cemaate bildirilmesi amacını taşımaktadır. İnerken, kalkarken alınan tekbirler gibi.

iii. Namaz içerisindeki hiçbir hareketin zikirden yoksun olmaması. Tekbirler, kavme ve celse zikirleri gibi.

Kişi tekbir aldığı zaman, Allah'tan başka herşeyden yüz çevirdiğini, Allah ile hemdem olmaya, O'nunla münâcâtta bulunmaya başladığını bildirmek için ellerini kaldırır[43]. Ellerini, kulakları ya da omuzu hizasına kadar kaldırır. Bunun her ikisi de sünnettir. Sonra hem saygı ifadesi olarak, hem de kendisini zihnen namaza verdiği gibi bedeninin de derli toplu olmasını, dağınık olmamasını temin için, sağ elini sol eli üzerine koyar, ayaklarını aynı hizada tutar, bakışlarını secde mahalline hasreder. Kalbin kendisini tam anlamıyla namaza vermesini temin etmek, zihni münâcâta hazırlamak için istiftâh (başlangıç/açılış) duasını yapar.

Okunacak dualar:

Başlangıç duası olmak üzere çeşitli dualar vardır. Hepsi de sahih olan bu dualardan bazıları şunlardır:

1. *"Allahümme bâ'id beynî ve beyne hatâyâye kemâ bâ'adte beyne'l-meşrik ve'l-mağrib, Allahümme nakkinî mine'l-hatâyâ kemâ yünakkâ's-sevbu'l-ebyad mine'd-denes, Allahümme 'ğsil hatâyâye bi'l-mâi ve's-selci ve'l-bered."*

Manası: Allahım, benimle hatalarım arasını, doğu ile batı arasını uzaklaştırdığın gibi uzaklaştır! Allahım, beni hatalarımdan, beyaz elbisenin kirden arındırıldığı gibi arındır! Allahım, hatalarımı su, kar ve dolu ile yıka!

Bence hataların kar ve dolu ile yıkanmasından maksat, itmi'nân ve kalp huzuru doğacak şekilde günahların keffâret olunmasıdır. Araplar birinin sükûn ve huzur bulduğunu, hiçbir tereddüdü kalmaksızın kesin bilgiye ulaştığını ifade etmek için *"Berede kalbuhu ve etâhu's-selcu"* derler.

2. *"İnnî veccehtu vechî lillezî fatara's-semâvâti ve'l-arda hanîfen vemâ ene mine'l-müşrikîn. Kul inne salâtî ve nüsükî ve mahyâye ve memâtî lillâhi rabbi'l-âlemîn, lâ şerîke leh ve bizâlike ümirtu ve ene evvelu'l-müslimîn."*[44] (bir rivâyette de) *"ve ene mine'l-müslimîn."*

---

43 Herşeyi elinin tersi ile geri atar gibi yapar.(Ç)

44 Bunlar, En'âm 6/79, 162, 163 âyetleridir.

Manası: Yüzümü hanîf müslüman olarak gökleri ve yeri yaratan Allah'a çevirdim. Ben müşriklerden değilim. De ki: Benim namazım da, ibadetlerim de, hayatım da, ölümüm de âlemlerin Rabbi olan Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum ve ben müslümanların ilkiyim (ya da) ben müslümanlardanım.

3. *"Sübhaneke Allahümme ve bihamdike ve tebâreke 'smüke ve teâlâ ceddüke velâ ilâhe gayruk. Allahu ekber kebîra* (üç defa) *ve sübhânallahi bükraten ve asîlâ"* (üç defa).

Manası: Allahım, seni her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederim, her türlü kemal sıfatlarıyla överim, sana hamdederim. Senin ismin mübarektir, şanın çok yücedir, senden başka tanrı yoktur. Allah en büyüktür. Sabah akşam her an O'nu tenzih ederim.

İstiâze: Şeytandan Allah'a sığınma:

Sonra istiâzede bulunur. Çünkü Allah Teâlâ, *"Kur'ân okumak istediğin zaman, taşlanmış şeytandan Allah'a sığın!"*[45] buyurmaktadır.

Bence bunun sırrı şudur: Şeytanın en büyük zararlarından biri, Allah'ın kitabı hakkında hoşnut olunmayacak teviller doğrultusunda vesvese vermesi yahut da Kur'ân üzerinde düşünmekten onu alıkoymasıdır.

İstiâze için çeşitli ifadeler vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. *"Eûzü billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm."*
2. *"Esteîzu billâhi mine'ş-şeytâni'r-racîm."*
3. *"Eûzü billâhi mine'ş-şeytân min nefhıhî ve nefesihî ve hemezihî."*

Manası: Şeytandan, onun bana kibir vermesinden, sihir, kehânet gibi şeyler fısıldamasından, içime vesvese vermesinden Allah'a sığınırım.

Gizli ve açıktan besmele okumak:

Sonra içten besmele okur. Zira Allah Teâlâ, okumaya başlamadan önce teberrüken isminin anılmasını ve öylece başlanılmasını şer'î bir hüküm olarak bizden istemiştir. Üstelik bunda ihtiyata riayet de vardır. Zira besmelenin Fâtiha'dan olup olmadığına dair rivâyetler farklılık arzetmektedir. Sahih olarak bilindiğine göre

45 Nahl 16/98.

Rasûlullah (s.a.), namaza yani kıraate *"el-Hamdu lillâhi Rabbi'l-âlemîn..."* diye başlardı ve *"Bismillâhirrahmânirrahîm"*i açıktan okumazdı.

Kanaatimce, Rasûlullah'ın (s.a.) bazı hallerde ashabına öğretmek amacıyla besmeleyi açıktan okumuş olması uzak bir ihtimal değildir.

Öyle gözüküyor ki Rasûlullah (s.a.), bu zikir ve duaları öğretmek için ashabından belirli kimseleri seçiyordu ve herkesin sorumlu tutulması ve terki halinde de kınanılması şeklinde bir genellemeye gitmiyordu. Bu, bence İmam Mâlik'in söylediğinin tevili olmaktadır. Keza bu, Ebû Hureyre'nin (r.a.), "Rasûlullah (s.a.), tekbir ile kıraat arasında bir miktar susardı. Ona, 'Anam babam sana feda olsun! Tekbir ile kıraat arasında bir miktar susuyorsun. O esnada ne söylüyorsun?' dedim."[46] şeklindeki sözünden anlaşılan da bu olmaktadır.

Fâtiha sûresinin okunması:

Sonra tertîl üzere Fâtiha ile Kur'ân'dan başka bir sûre okur. Harflerin hakkını vererek, uzatarak, âyet başlarında durarak güzelce okur. Öğle, ikindi namazlarında içinden okur. İmam, sabah namazında ve akşam ile yatsının ilk iki rekatlarında açıktan okur. İmam arkasında namaz kılanın susması ve kulak vermesi vaciptir. İmam açıktan okuyorsa, ancak onun susması esnasında okuyabilir. İmam içinden okuyorsa, o zaman kişi muhayyerdir. Eğer okuyacaksa, Fâtiha'yı, imamın zihnini karıştırmayacak şekilde sessizce okumalıdır. Bence görüşler içerisinde en uygunu budur. Konu ile ilgili hadislerin arası da ancak bu şekilde telif olunabilir.

Bunun sırrı hadiste de belirtildiği üzere imamın zihninin karıştırılmasına meydan verilmemesidir. İmamla birlikte arkadakilerin de okumaları, onun zihnini karıştırması yanında, okunan Kur'ân üzerinde düşünmeyi engeller ve bu Kur'ân'a saygısızlık olur. Şâri' Teâlâ, insanların içlerinden okumalarına da kesin bir şekilde hükmetmemiştir. Çünkü halkın büyük çoğunluğu, tümden harflerin mahreçlerine dikkat ederek sahih bir şekilde okumaya koyulsalar bu gürültüye sebep olur, birbirlerinin kalbini meşgul ederler. Oysa ki Şâri' Teâlâ, gönlü meşgul edecek hareketleri yasaklamıştır. Yasak olan bir harekete götürecek bir yükümlülük de getirmemiştir. Bununla birlikte muktedir olanlar için bunu seçime

---

46 Buhârî, Ezân, 89.

bırakmış ve isteyenin okuyabileceğine hükmetmiştir. Bu, ümmet için son derece uygun bir hükümdür.

Öğle ve ikindi namazlarında içten okumanın hikmetine gelince, gündüz vakti, gerek çarşı ve pazarlarda ve gerekse evlerde genelde gürültü ve patırtının, şamatanın eksik olmadığı bir zamandır. Diğer vakitler ise seslerin kesildiği zamanlardır. Bu vakitlerde açıktan okunması, insanların dinlemeye daha hazır olmaları itibariyle öğüt almalarını ve etkilenmelerini daha iyi sağlar.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İmam, 'Âmîn!' dediği zaman, siz de deyin. Çünkü kimin âmini, meleklerin âmînine denk düşerse, onun gelmiş geçmiş bütün günahları affolunur."[47]

Derim ki: Melekler, zikir meclislerinde, orada bulunanlara olan iştiyaklarından hazır bulunurlar ve Mele-i a'lâdan üzerlerine yağan feyiz ve bereket sebebiyle ettikleri dualara âmîn derler. Hadiste ayrıca imama uyma vurgulanmakta ve ona tabi olma (iktidâ) sünneti pekiştirilmektedir.

İki susup bekleme (iskâte) anı:

Hadislerde namaz esnasında iki susma anından söz edilmektedir:

i. Tekbîr ile kıraat arasında olan susup bekleme. Bu bütün cemaatin tahrim tekbirini almış olmalarını beklemek ve hep birden can kulağıyla okunacak olan Kur'ân'ı dinlemelerini temin etmek içindir.

ii. Fâtiha ile zamm-ı sûre arasında susup bekleme. Bunun, cemaatin, imamı rahatsız etmeden ve susup dinleme yükümlülüğünü de terketmeden okuma imkânı bulabilmeleri için olduğunu söylemişlerdir.

Bence durum şöyle: Sünen sahiplerinin rivâyet etmiş oldukları hadis, imamın, cemaatin okuması için susup beklediği konusunda açık değildir. Çünkü zahirden anlaşıldığı kadarıyla bu susup bekleme "Âmîn" sözcüğünü telaffuz edebilmeleri içindir. Yahut Fâtiha ile Âmîn arasını ayırmak için yapılmış çok kısa bir sektedir ve amacı, Kur'ân'dan olmayan bu sözcüğün açıktan okunması halinde Kur'ân'danmış sanılmasını önlemektir. Yahut da okuyucunun nefesini toplayabilmesi için yapılmış kısa bir sektedir.

---

47 Buhârî, Ezân, 111; Müslim, Salât, 72.

İlk neslin bu susup beklemeyi garip bulmaları, onun yerleşik ve çoğunluk tarafından da uygulanagelen bir sünnet olmadığını gösterir.

Allah'u a'lem!

Namazlarda okunacak Kur'ân:

Kişi, sabah namazında altmış ile yüz âyet kadar okur. Uzun kıraat sayesinde rekat sayısı bakımından olan azlık telafi edilmiş olur. Üstelik bu vakit, henüz dünya meşgalelerinin kalbi tam bürümediği bir andır. Bu itibarla Kur'ân üzerinde düşünmek için bunu bir fırsat telakki eder.

Yatsı namazında ise, *"Sebbih isme rabbike'l-a'lâ..."*, *"Velleyli izâ yağşâ..."* ve benzeri sureleri okur. Namazı çok uzatan ve bu yüzden cemaatin nefretini kazanan Muâz olayı, Rasûlullah'ın (s.a.) onu dinde fitne çıkarmakla itham etmesi meşhurdur. (Bu itibarla imam olanların namazda çok uzun okumaları yasaklanmıştır.)

Bazı rivâyetlerde, öğle namazı sabah namazı, ikindi namazı da yatsı namazı gibi kabul edilmiştir. Bazı rivâyetlerde ise, öğlenin yatsı gibi, ikindinin de akşam gibi kılınması istenmiştir.

Akşam namazında, vakit dar olduğu için kısa sûreler (kısâru'l-mufassal) okunur.

Rasûlullah (s.a.), her zaman için vakti kollar ve durum gereği bazen uzun okur, bazen de çok kısa tutardı. İnsanlara namaz kıldırırlarken hafif tutmalarını emrederdi. Çünkü cemaat içerisinde zayıf, hasta, iş güç sahibi olan olur.

Rasûlullah (s.a.), bazı namazlar için özel bazı faydaları sebebiyle belli sûreleri tercih etmiştir. Bu, bağlayıcı olmadığı gibi, hakkında güçlü bir talep de bulunmamaktadır. Bununla birlikte kim bunlara riayet ederse güzel bir şey yapmış olur; kim de uymazsa ona bir vebal gerekmez.

Bayram ve cuma namazlarında okunan sûreler:

Rasûlullah (s.a.), kurban ve fıtır bayram namazlarında *"Kâf"* ve *"İkterebet"*[48] sûrelerini okurdu. Çünkü üslup bakımından son derece güzel olan bu sûreler, aynı zamanda Kur'ân'ın bütün mak-

48 Yani Kamer sûresini.(Ç)

satlarını da özlü bir şekilde içerir. İnsanların bir araya geldikleri bir ortamda buna ihtiyaç vardır. Ya da *"Sebbih isme"*, *"Hel etâke"* sûrelerini okurdu. Çünkü bunlar da hem kısa, hem de makama münasip güzel üsluba sahiptir.

Cuma namazında ise, Cuma ve Münâfikîn sûrelerini okurdu. Bunlar makama münasip düşer ve böylece insanlar uyarılmış olur. Çünkü cuma namazı, sair vakitlerde camiye gelmeyen münafık ve benzerlerini de camide toplar.

Cuma günü sabah namazında *"Elif Lâm Mîm. Tenzîl*[49]*"*, *"Hel etâ"* sûrelerini okurdu ve kıyamet saatinin ve dehşetinin hatırlanmasını amaçlardı. Cuma günü, bütün hayvanlar, kıyametin kopacağı anda kulak kesilirler. Bu itibarla insanların da o anın dehşetini hatırlamaları ve korku içinde olmaları uygun olur.

Bazı âyetlerin okunması esnasında söylenmesi güzel olan sözler:

Okuyucu, *"Sebbih isme rabbike'l-a'lâ"*ya geldiği zaman, "Sübhâne Rabbiye'l-a'lâ" der.

Kim, *"Eleysallahu bi ahkemi'l–hâkimîn"* âyetini okursa, "Belâ ve ene alâ zâlike mine'ş-şâhidîn" desin.

Kim, *"Eleyse zâlike bi kâdirin alâ en yuhyiye'l-mevtâ"* âyetini okursa, "Amennâ billah" desin. Bunun, Kur'ân'a ve Allah'a karşı gösterilmesi gereken âdâbdan olduğunda şüphe yoktur.

Rükû esnasında ellerin kaldırılması:

Kişi, rükû etmek istediğinde ellerini omuz ya da kulak hizasına kadar kaldırır. Başını rükûdan kaldırırken de aynısını yapar. Bu hareketi secde esnasında yapmaz.

Bence bunun sırrı şudur: Ellerin kaldırılması bir saygı ifadesidir; nefsi, namazla bağdaşmayan meşgalelerin terki ve Rab Teâlâ ile münâcâtta bulunma haline geçme konusunda uyarıcı özellik taşır. Dolayısıyla tazîm ifade eden her üç fiilin[50] de başlangıcında meşrû kılınmış, bununla nefsin, bu fiillerden beklenen amacın oluşması için tekrar tekrar uyarılması amaçlanmıştır. Bu, Rasûlullah (s.a.) tarafından bazen yapılıp bazen terkedilen fiille-

---

49 Yani Secde sûresini.(Ç)

50 Yani kıyam, rükû ve secde hali.(Ç)

rindendir. Dolayısıyla hepsi de sünnettir. Her birini sahâbeden bir cemaat almış, tâbiîn ve daha sonraki nesiller boyunca durum aynı şekilde devam edegelmiştir. Bu konu Medine ve Kûfe ekollerinin ihtilâf ettikleri konulardan biridir. Her bir ekolün sağlam delilleri ve dayanakları vardır.

Kanaatimce bunların hepsi sünnettir. Benzeri bir örnek de vitrin bir rekat mı, yoksa üç rekat mı olduğudur. Rasûlullah'a (s.a.) ref edilen bir şey, bence ref edilmeyenden (merfû olmayandan) daha değerlidir. Zira merfû hadisler daha çok ve daha sağlamdır.

Durum böyle olmakla birlikte, bu gibi konularda insanın memleketinde bulunan halkı, kendisi aleyhine kışkırtıcı davranışlara girmesi uygun olmaz. Rasûlullah'ın (s.a.), Hz. Âişe'ye, Ka'be'yi Hz. İbrahim'in attığı eski temelleri üzerine yeniden bina etme hakkındaki düşüncesini açarak, *"Eğer kavminin cahiliye dönemi ile ilgili olan anıları henüz taze olmasaydı, Ka'be'yi yıkardım..."*[51] buyurması, bu mananın bir ifadesi olmaktadır.

İbn Mes'ûd'un, son zamanlarda yer etmiş sünnetin ellerin kaldırılmasının terki olduğunu zannetmiş olması uzak bir ihtimal değildir. Çünkü o, namazın organların vakûr bir halde olması, hareketten kesilmesi esası üzerine kurulduğu düşüncesinin etkisi altında kalmıştır; ve bu yüzden elleri kaldırmanın, bir tür saygı ifadesi olduğu, bu yüzden de namaza ellerin kaldırarak başlandığı, keza nefsin, Allah'tan başka herşeyi geri atmak anlamına gelecek bir davranışla her fiil başlangıcında uyarılması gereğinin namazla ilgili esaslardan biri olduğu, bunun da matlup bir şey olduğu dikkatinden kaçmış olmalıdır.

Allah'u a'lem!

Secde anında eller kaldırılmaz:

"Bunu, yani elleri kaldırmayı secdede yapmaz." sözüne gelince, derim ki: Kavme, rükû ile secde arasını ayırmak için meşrû kılınmıştır. Dolayısıyla kavme anında ellerin kaldırılması secde için ellerin kaldırılması anlamına gelmektedir ve fiilin tekrarlanmasına gerek yoktur.

Başını her indirişinde ve kaldırışında, daha önce zikrettiğimiz uyarı manası taşıması ve cemaatin duyup intikâl etmelerinin sağlanması için tekbir alır.

---

51 bkz. Buhârî, Tefsîr, 2/10; Müslim, Hacc, 398.

Rükû hali ve zikirleri:

Rükû halinde iken, el ayalarını dizkapakları üzerine koyar ve parmaklarını kavrıyor gibi aşağısına doğru salar, dirseklerini böğründen uzak, belini düz tutar, başını ne yukarı kaldırır ne de öne eğer; normal durur.

Rükû halinde iken şu zikirlerden birini okur:

1. *"Sübhâneke allahümme rabbenâ ve bihamdike, allahümme 'ğfir lî."*

Manası: Allahım, seni her türlü noksanlıklardan tenzih ederim, seni överim, sana hamd ederim, Allahım, beni bağışla.

Bu zikri okuması halinde, *"Rabbini hamd ile tesbih et ve O'ndan mağfiret dile!"*[52] âyetiyle amel etmiş olur.

2. *"Sübbûhun, kuddûsun, rabbunâ ve rabbu'l-melâiketi ve'r-rûh*[53]*."*

Manası: Münezzehsin! Mukaddessin! Bizim Rabbimiz, meleklerin ve Rûhun Rabbisin!

3. Üç defa *"Sübhâne rabbiye'l-azîm"*.

Manası: Yüce olan Rabbim, her türlü noksanlıklardan münezzehtir.

4. *"Allahümme raka'tu, ve bike âmentu, ve leke eslemtu, haşa'a leke sem'î ve basarî ve muhhî ve azmî ve asabî."*

Manası: Allahım, sana rükû ettim, sana inandım, sana teslim oldum. Kulağım, gözüm, iliğim, kemiğim, sinirlerim her şeyim sana boyun eğmiştir.

Kavme, iyice doğrulması, omurga kemiklerinden her birinin iyice yerine oturması ve ellerini kaldırması şekliyle olur.

Bu halde iken şu zikirleri okur:

1. *"Semi'allahu limen hamideh"*.

Manası: Allah, kendisine hamd edeni işitir.

2. *"Allahümme rabbenâ leke'l-hamdu hamden kesîran tayyiben mübâreken fîh."*

Manası: Allahım, sayısız, pak ve kutsal övgüler sana mahsustur.

Buna şu ziyade de gelmiştir: *"Mil'e's-semâvâti ve mil'e'l-ardı ve mil'e mâ şi'te min şey'in ba'du."*

---

52 Nasr 110/3.

53 Rûhtan maksat Rûhulkuds yani Cebrail'dir.

Manası: Gökler ve yer dolusu, senin dilediğin şey dolusu övgü sana mahsustur.

Bir rivâyette şu ziyade vardır: *"Ehle's-senâi ve'l-mecdi, ehakku mâ kâle'l-abdu, ve küllünâ leke abdun, Allahümme lâ mâni'a limâ a'tayte, velâ mu'tıye limâ mena'te, velâ yenfe'u ze'l-ceddi minke'l-ceddu."*

Manası: Ey övgülere lâyık, şanı yüce Rabbimiz! Kulun —ki hepimiz senin kullarınızız— söyleyebileceği en lâyık söz şudur: Allahım, senin verdiğini engelleyecek, engellediğini verecek yoktur. Hiçbir varlık sahibine, sana karşı varlığı fayda vermez.[54]

3. *"Allahümme tahhirnî bi's-selci ve'l-bered ve'l-mâi'l-bârid, Allahümme tahhirnî mine'z-zünûbi ve'l-hatâyâ kemâ yünakkâ's-sevbu'l-ebyad mine'd-denes."*

Manası: Allahım, beni kar, dolu ve soğuk suyla pakla. Allahım, beni günah ve hatalardan, beyaz elbisenin kirden arındırıldığı gibi arındır.

Sabah namazında kunut duası:

Sabah namazında kunut okunması konusunda hadisler, sahâbe ve tâbiîn kavilleri farklılık arzetmektedir. Bence kunut okunmasıyla, okunmaması aynıdır. Sadece büyük olaylar sırasında kunut okuyan ya da içinden rükûdan önce birkaç kelimelik kunutta bulunan, bence daha iyi yapıyordur. Çünkü hadisler, Rasûlullah'ın (s.a.), Ri'l ve Zikvân[55] kabilelerine bir süre beddua okuduğunu, sonra ise bunu terkettiğini göstermektedir. Bu, her ne kadar kunut okumanın mutlak sûrette neshedildiğini göstermezse de, onun yerleşik bir sünnet olmadığına da işaret eder.

Yahut şöyle deriz: Kunut, düzenli olarak ifa edilmesi gereken bir görev değildir. Sahâbînin (yani Ebû Mâlik el-Eşca'î'nin) görüşü de budur; yani bunda devamlı olunmamasıdır. Rasûlullah (s.a.) ve halifeleri, başlarına bir olay geldiği zaman rükûdan önce ya da sonra müslümanlara hayır dua, kâfirlere de bedduada bulunurlar, kunutu tümden terketmezlerdi. Yani fevkalâde olaylar anında kunut olmadığını söyleyen bir görüş yoktur.

54 Ancak hayırlı ameller işleyerek sana taatte bulunması fayda verir.

55 Pek çok İslâm kurrâsının katledildiği Bi'-i Maûne faciasını gerçekleştiren Benî Süleym kabileleri. (Ç)

Secde şekli ve okunacak dua ve zikirler:

Secdeye giderken ellerinden önce dizlerini yere koyar, kollarını köpeklerin yayışı gibi yaymaz, ellerini böğründen uzak tutar ve koltuk altı görünecek şekilde durur, ayak parmaklarını kıbleye bakacak şekilde tutar.

Secde halinde iken şu zikirleri okuyabilir:

1. Üç defa *"Sübhâne rabbiye'l-a'lâ."*

Manası: Yüce olan Rabbim, her türlü noksanlıklardan münezzehtir.

2. *"Sübhâneke Allahümme Rabbenâ ve bi hamdike, Allahümme 'ğfir lî."*

Manası: Allahım, seni her türlü noksanlıklardan tenzih ederim, seni överim, sana hamd ederim, Allahım, beni bağışla!

3. *"Allahümme leke secedtü ve bike âmentu ve leke eslemtu, secede vechî lillezî halekahû ve savverahû ve şakka sem'ahû ve basarahû, fe tebârekallahu ahsene'l-hâlikîn."*

Manası: Allahım, sana secde ettim, sana iman ettim ve sana teslim oldum. Yüzüm, yaratanına, kendisine şekil verene, kulağını, gözünü açana secde etti. En güzel yaratıcının şanı ne yücedir.

4. *"Sübbûhun kuddûsun rabbunâ ve Rabbu'l-melâiketu ve'r-rûh."*

Manası: Münezzehsin! Mukaddessin! Bizim Rabbimiz, meleklerin ve Rûhun Rabbisin!

5. *"Allahümme 'ğfir lî zenbî küllehû dikkahû ve cillehû ve evvelehû ve âhirahû ve alâniyetehû ve sırrahû."*

Manası: Allahım, günahımın hepsini, küçüğünü büyüğünü, evvelini âhirini, aşikârını gizlisini bana bağışla.

6. *"Allahümme innî eûzü bi rızâke min sehatike ve bi muâfâtike min ukûbetike ve eûzü bike minke lâ uhsî senâen aleyke ente kemâ esneyte alâ nefsike."*

Manası: Allahım, ben gazabından rızana, ukubetinden affına sığınırım, senden yine sana sığınırım. Ben seni layıkıyla övmekten acizim; sen, kendini övdüğün gibisin.

Rasûlullah'ın (s.a.) bir hadisinde, *"Çok secde etmek sûretiyle kendin için bana yardımcı ol!"*[56] buyurması şunun içindir: Secde,

---

56 Rasûlullah (s.a.) bunu, cennette kendisiyle beraber olmak isteyen Rabîa b. Ka'b'a söylemiştir. bkz. Müslim, Salât, 226.

tazîmin en son haddidir, mü'minin mi'racıdır, insanın melekî yönünün hayvanî yönün baskısından kurtulduğu andır; nefsini ilâhî rahmet deryasına garketmesini becerebilen kimse, elbette ki pek çok hayrın kaynağına inmiş demektir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet gününde ümmetimin secdeden alınları sakarlı, abdestten organları sekirli olacaktır."[57]

Derim ki: Misâl âlemi, ruhlarla onların kalıpları arasındaki münasebet esası üzerine kuruludur. Nasıl ki oruç tutanların yeme içme ve cinsel ilişkiden men edilmeleri, orada ağızların ve cinsel organların mühürlenmesi şeklinde beliriyorsa, burada da durum öyledir.

İki secde arasında oturuş şekli ve okunacak zikir:

İki secde arasında otururken, sol ayağı üzerine oturup, sağ ayağını diker, el ayalarını dizkapakları üzerine koyar.

Bu sırada şu zikri okur: *"Allahümme 'ğfir lî, ve'rhamnî, ve'hdinî ve âfinî ve'rzuknî."*

Manası: Allahım, beni bağışla, bana acı, beni doğru yola ilet, bana âfiyet ver ve beni rızıklandır.

Secde sonrasında oturuş:

Secde sonrasında, sağ ayağını diker, sol ayağı üzerine oturur. Son oturuşta, sol ayağını öne çıkarıp, diğerini dikeceği ve kıçı üzerine oturacağı rivâyet edilmiştir. Ellerini dizkapakları üzerine koyar. Yine sol eliyle dizkapağını tutacağı, (sağ eliyle de) üç parmağını ve başparmağı halka edip, şehadet parmağıyla işarette bulunacağı varid olmuştur. İkisini (yani serçe parmakla yüzük parmağını) kapatıp, orta parmakla başparmağı halka yapacağı da rivâyet edilmiştir.

Parmağın kaldırılmasındaki hikmet, tevhîde işaret oluşudur. Böylece söz ve fiil birbirini teyit edecek, mana, duyularla da algılanabilir şekilde temessül edecektir.

"Ebû Hanîfe'nin (r.a.) mezhebi, şehadet parmağıyla işarette bulunmanın terki şeklindedir" diyen kimse, hata etmiş olur ve

57 Ahmed, 4/189.

kendisini ne rivâyet ne de dirayet (aklî delil) destekler. Bunu İbn Hümam söylemiştir. Evet, İmam Muhammed bunu *Asıl* adlı eserinde zikretmemiştir. Fakat *Muvatta*'da[58] zikretmiştir. Bazılarının, "Zâhiru'l-mezheb'de buna dair bir işaret yoktur," sözümüzle, "Zâhiru'l-mezheb böyle değildir," sözümüz arasını ayıramadıklarını gördüm. Bilgisizliğin ve taassubun zararları sayılamayacak kadar çoktur.

Teşehhüd/Tahiyyât:

Tahiyyât duası hakkında farklı rivâyetler gelmiştir. Bunlar içerisinde en sahihi İbn Mes'ûd yoluyla gelen teşehhüddür.[59] Sonra sırayla İbn Abbâs ve Hz. Ömer yoluyla olan teşehhüdler gelir. Bunlar ahrufu'l-Kur'ân gibidir ve hepsi de sahih ve yeterlidir.

En sahih salât ve selâm ise şudur:

"Allahümme salli alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed, kemâ salleyte alâ İbrahîme ve alâ âl-i İbrahîm, inneke hamîdun mecîd. Allahümme bârik alâ Muhammedin ve alâ âl-i Muhammed, kemâ bârekte alâ İbrâhîme ve alâ âl-i İbrahîm inneke hamîdun mecîd. Ve Allahümme salli alâ Muhammedin ve ezvâcihî ve zürriyetihî, kemâ salleyte alâ âl-i İbrahîm, ve bârik alâ Muhammedin ve ezvâcihî ve zürriyetihî, kemâ bârekte alâ İbrahîm, inneke hamîdun mecîd."

Manası: Allahım, Muhammed'e ve Muhammed ailesine —İbrahim'e ve İbrahim ailesine salât ve selâm ettiğin gibi— salât ve selâm eyle! Çünkü sen Hamîd'sin, Mecîd'sin. Allahım, Muhammed'e ve Muhammed ailesine —İbrahim'e ve İbrahim ailesine ihsan buyurduğun bereket gibi— bereket ihsan eyle! Çünkü sen Hamîd'sin, Mecîd'sin. Allahım, Muhammed'e, zevcelerine ve zürriyetine —İbrahim ailesine salât ve selâm ettiğin gibi— salât ve selâm eyle! Allahım, Muhammed'e, zevcelerine ve zürriyetine —İbrahim ailesine ihsan buyurduğun bereket gibi— bereket ihsan eyle! Çünkü sen Hamîd'sin, Mecîd'sin.

---

58 Bilindiği gibi Muvatta'ın rivâyet yollarından biri İmam Muhammed vasıtasıyladır.(Ç)

59 Hanefîlerin namazlarında okudukları teşehhüd budur. İbn Abbâs teşehhüdünü ise Müslim şöyle rivâyet etmiştir: *"et-Tahiyyâtu'l-mübârekâtu es-salâvâtu't-tayyibâtu lillâhi, es-selâmu aleyke eyyühâ'n-nebiyyu ve rahmetullahi ve berakâtuh es-selâmu aleynâ ve alâ ıbâdillâhi's-sâlihîn. Eşhedü..."*

Teşehhüdde okunacak dualar:

Teşehhüd esnasında şu duaların okunabileceği rivâyet olunmuştur:

1. *"Allahümme, innî eûzü bike min azâbi cehennem ve eûzü bike min azâbi'l-kabr ve eûzü bike min şerri'l-mesîhi'd-deccâl ve eûzü bike min fitneti'l-mahyâ ve'l-memât."*

Manası: Allahım, cehennem azabından sana sığınırım, kabir azabından sana sığınırım, mesîh-deccâl şerrinden sana sığınırım, hayat ve ölüm fitnesinden sana sığınırım.

2. *"Allahümme, innî zalemtu nefsî zulmen kesîran, velâ yağfiru'z-zünûbe illâ ente, fağfir lî mağfireten min 'ındike ve'rhamnî, inneke ente'l-ğafûru'r-rahîm."*

Manası: Allahım, ben nefsime karşı çok zulüm işledim, günahları senden başka kimse bağışlayamaz, beni katından bir mağfiretle bağışla ve bana acı, şüphesiz ki sen çok bağışlayan ve çok acıyansın.

3. *"Allahümme 'ğfir lî mâ kaddemtu ve mâ ahhartu ve mâ esrartu ve mâ a'lentu ve mâ esraftu ve mâ ente a'lemu bihî minnî, ente'l-mukaddim, ente'l-muahhir, lâ ilâhe illâ ente."*

Manası: Allahım, işlediğim, işleyeceğim, açıktan işlediğim, gizli işlediğim, haddi aştığım, senin benden daha iyi bildiğin her türlü günahlarımı affet. Her şeyin başı da sonu da sensin, senden başka tanrı yoktur.

Namaz bittikten sonra yapılacak dua ve zikirler:

Namaz bittikten sonra şöyle zikreder: Üç defa *"Estağfirullah"* der ve devamla şunları söyler: *"Allahümme ente's-selâmu ve minke's-selâm tebârekte yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm, lâ ilâhe illallahu vahdehû lâ şerîke leh, lu'l-mülku ve lehu'l-hamdu ve hüve alâ kulli şey'in kadîr, Allahümme lâ mâni'a limâ a'tayte, velâ mu'tıye limâ mena'te, velâ yenfe'u ze'l-ceddi minke'l-ceddu. Lâ ilâhe illallah ve lâ na'budu illâ iyyâh, velehû'n-ni'metu velehû'l-fadlu velehû's-senâu'l-hasen, lâ ilâhe illallah muhlisîne lehû'd-dîn velev kerihe'l-kâfirûn, Allahümme innî eûzü bike mine'l-cübn ve eûzü bike mine'l-buhl ve eûzü bike min erzeli'l-umr ve eûzü bike min fitneti'd-dünyâ ve azâbi'l-kabr."*

Manası: Allahım selâm sensin ve güvenlik ancak sendendir, ey ikram ve izzet sahibi Allahım, Senin şanın yücedir, Allah'tan başka

tanrı yoktur, O'nun ortağın yoktur, mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur, O her şeye kadirdir. Allahım, senin verdiğini engelleyecek, engellediğini verecek yoktur. Hiçbir varlık sahibine, sana karşı varlığı fayda vermez. Allah'tan başka tanrı yoktur, ancak O'na ibadet ederiz, nimet O'nundur, üstünlük O'na aittir, güzel övgüler sadece O'na mahsustur. Allah'tan başka tanrı yoktur. Kâfirler hoşlanmasa da biz ihlâs ile O'na kulluk ederiz. Allahım, korkaklıktan sana sığınırım, cimrilikten sana sığınırım, elden ayaktan kesilmekten (erzel-i ömr) sana sığınırım, dünya fitnesinden ve kabir azabından sana sığınırım.

Sonra otuz üç defa *"Sübhânallah"*, otuz üç defa *"el-Hamdulillah"*, otuz dört defa *"Allahu ekber"* der. Bir başka rivâyette bunlardan her birinden otuz üçer defa, yüzüncüde de, *"Lâ ilâhe illallah vahdehû lâ şerîke leh..."* der. Başka bir rivâyette, bunlardan her birinden yirmi beşer defa, dördüncü olarak da *"Lâ ilâhe illallahu vahdehû lâ şerîkeleh..."* diyeceği belirtilmiştir. Bir başka rivâyette, her namazın arkasında on kere *"Sübhânallah"*, on kere *"el-Hamdulillah"*, on kere *"Allahu ekber"* diyecekleri, bir başkasında her birinden yüz defa diyecekleri... rivâyet edilmiştir. Bu sözü edilen dua ve zikirler, ahrufu'l-Kur'ân mesabesindedir. Onlardan herhangi birini okuyan kimse vaad olunan sevabı kazanır.

Okunacak zikirlerin zamanı:

En uygun olanı, bu zikirlerin revâtip sünnetlerden önce yapılmasıdır. Zira bazı zikirlerde buna açıkça delâlet eden unsurlar bulunmaktadır. Meselâ şu örneklerde olduğu gibi: *"Kim, akşam ve sabah namazlarından ayrılmadan, ayaklarını namaz kıldığı yerden oynatmadan 'Lâ ilâhe illallah...' derse..."* İlgili bir hadisi rivâyet eden râvî de şöyle demiştir: "Namazından selâm verip çıktığında yüksek sesiyle *'Lâ ilâhe illallah...'* derdi..."

İbn Abbâs (r.a.) da şöyle demiştir: "Ben, Rasûlullah'ın (s.a.) namazının bitişini tekbirden anlardım."

Bazı rivâyetlerde de buna zâhir delâlet bulunmaktadır. *"Her namazın arkasından"* ifadesinde olduğu gibi.

Hz. Âişe'nin (r.a.), "Selâm verdiği zaman ancak *'Allahümme ente's-selâm'* diyecek kadar otururdu," sözüne gelince, bu çeşitli anlamlara gelebilir:

i. Namaz halindeki oturuşu ancak bu kadar sürerdi, sonra cemaati sağına veya soluna ya da karşısına alarak yerinden döner-

di ve sözü edilen zikirleri öyle okurdu; bununla da okunan zikirlerin namazdan olduğunun sanılmasını önlemeyi amaçlardı.

ii. Rasûlullah (s.a.), bu kelime haricindeki diğer zikirleri ara sıra terkederdi ve böylece onların farz olmadığını öğretmek isterdi.

Hz. Âişe'nin (r.a.) ifadesindeki *"kâne = idi"* sözcüğü, bu fiilin bir ya da iki kere değil, çokça yapıldığını, devamlılığın da olmadığını gerektirir.

Revâtip (sünnet) namazların yeri:

Revâtip sünnetlerde asıl olan, onların evde kılınmasıdır. Bunun hikmeti de, farz ile nâfile olan sünnetler arasında ayrı cinsten bir fâsılanın bulunması, bu fâsılanın da dikkate alınabilir, ilk bakışta farkedilebilir türden olmasıdır. Farz namazdan sonra iki rekat nâfile kılmak isteyen birine Hz. Ömer'in (r.a.), "Otur, çünkü ehl-i kitap, sadece namazları arasında bir fasıla olmaması yüzünden helak olmuştur." demesi üzerine Rasûlullah'ın (s.a.), *"Ey Hattâb oğlu! Allah seni isabet ettirdi."*[60] demesi, ayrıca, *"Onları evlerinizde kılınız."*[61] buyurması, bu hususun ifadesidir.

60 bkz. Ebû Dâvûd, Salât, 188; Ahmed, 5/368.

61 Müslim, Müsâfirîn, 208.

Namazda caiz olmayan şeyler

Namazda caiz olmayan şeyler:

Namaz, organların huşu içerisinde, kalbin huzur ve sükûn halinde olması; dilin, zikir ve Kur'ân'a hasrolunup, dışında her türlü lakırdıdan uzak tutulması esası üzerine kuruludur. Dolayısıyla huşûa ters düşen her fiil ve davranış, zikir olmayan her söz namaz ile asla bağdaşmaz; namazın tamam olabilmesi ancak onların terkine, onlardan geri durmaya ve dili tutmaya bağlıdır. Ancak namazla bağdaşmayan şeyler hep aynı düzeyde değildir. Her noksanlık, namazı tümden bozucu özellik taşımaz. Namazı tümden bozan şeylerle, öyle olmayıp onu kısmen noksan hale getiren şeylerin ayrılması, bizzat Şâri' Teâlâ'nın belirlemesine bırakılmış bir konudur. Bu konuda fukahâya ait çok söz vardır. Konuyla ilgili sahih hadisleri, onların sözlerine uygulamak zordur. Bu konuda hadislere en uygun düşen mezhep, en geniş olanıdır.

Çok kabul edilen fiil ve sözler:

Hiç şüphe yoktur ki, çok kabul edilen fiil —ki onunla meclis değişmiş sayılır—, kezâ çok sayılan söz, namazı noksanlaştıran, onun kemalini gideren bir şeydir.

Rasûlullah'ın (s.a.), *"Şüphesiz bu namazda, insan kelâmı etmek uygun olmaz; o sadece tesbih, tekbir ve Kur'ân kıraatinden ibarettir."*[62] buyurması, namazda iken kendisine selâm verenlere cevap vermemesini *"Şüphesiz ki namazda meşguliyet vardır."*[63] diye izah etmesi, secde edeceği yeri eliyle düzelten birine, *"Eğer*

62 Müslim, Mesâcid, 33.

63 Müslim, Mesâcid, 34.

mutlaka yapacaksan, bari bir defa yap."[64] buyurması, elleri böğüre koymayı yasaklaması ve bunun cehennem ehlinin istirahat şekli olduğunu ifade etmesi[65]; yani bu şeklin musibete düçar olmuş, şaşkın, ne yaptığını bilmeyen kimselerin hareketi olduğunu belirtmesi, sağa sola bakmayı yasaklaması ve bu konuda, *"Bu, şeytanın, kulun namazından çalmasıdır."*[66] buyurması konuyla ilgili örneklerdir ve bunlar namazı kemâl halinden çıkaran, onu noksanlaştıran şeylerdir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sizden birine esneme geldiği zaman, mümkün mertebe kendisini tutsun; çünkü şeytan onun ağzına girer."[67]

Bence bu hadisiyle Rasûlullah (s.a.), esnemenin, ağıza sinek ve benzeri şeylerin kaçmasına sebep olabileceğine, bunun da zihni meşgul edip, kişinin kendisini namaza vermesini engelleyeceğine dikkat çekmiştir.

Yine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sizden biri, namaza kalktığı zaman çakıl[68] *vb. şeylerle oynamasın; çünkü ona rahmet inmektedir."*[69]

"Allah Teâlâ, namazda iken sağa sola bakmadıkça kula yönelik olur. Kul, sağa sola bakınca artık ondan yüz çevirir."[70]

Namazda iken, Allah'ın kula icabette bulunduğunu belirten rivâyet de böyledir.

Derim ki: Bu hadis, Hak Teâlâ'nın cömertlik ve kerem kapısının herkes için genel ve açık olduğuna, nefislerin, cibillî ya da kesbî kabiliyetleriyle ondan istifade konusunda aralarında farklılık gösterdiğine, kulun Allah'a teveccüh etmesi halinde O'nun cömertlik ve kereminden kendisi için bir kapı açılacağına, yüz çevirmesi halinde ise mahrum kalacağına, hatta yüz çevirmesi sebebiyle cezayı bile hakedeceğine delildir.

---

64 Müslim, Mesâcid, 47.

65 bkz. Davudoğlu, Müslim Şerhi, 3/422.

66 bkz. Buhârî, Ezân, 93.

67 Müslim, Zühd, 57; Buhârî, Edeb, 128.

68 İlk zamanlarda mescidin zemini topraktı, Hz. Ömer zamanında çakıl döşendi.(Ç)

69 Ebû Dâvûd, Salât, 171; İbn Mâce, İkâmet, 62.

70 Ebû Dâvûd, Salât, 161.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Namazda iken aksırmak, uyuklamak, esnemek, hayız görmeye başlamak, kusmak ve burun kanamak şeytandandır."[71]

Bence Rasûlullah (s.a.), bu sözleriyle, sözü edilen şeylerin namazın taşıdığı manayla bağdaşmayacağını ifade etmektedir.

Birinciye yani çok sayılacak fiile gelince, Rasûlullah (s.a.) namazda iken, hükmü beyan için bazı şeyler yapmış, bazı şeyler karşısında sesini çıkarmamıştır (takrîr). Dolayısıyla bu ve daha aşağı derecede olan fiil ve davranışlar namazı bozmayacaktır.

Namazı bozmayan şeyler:

İstikrâ (araştırma) sonucu elde edilen sonuca göre, az söz ve fiil namazı bozmamaktadır. Sözlere örnek: "Sana Allah lânet etsin!", "Yerhamukellah!", "Anan sana yansın!", "Niye bana öyle bakıyorsunuz?" gibi sözlerdir. Az fiile örnek: Çocuğu (secdeye giderken) omuzundan yere indirmesi ve geri omuzuna koyması, ayakları oğması, kapıyı açması, az yürüme, minberde iken, minberin dibinde yere secde etmiş olmak için minberden inmek, imamın yerinden arka safa geri çekilmek, ön taraftaki kapıya doğru onu açmak için ilerlemek, Allah korkusuyla ağlamak, anlaşılır işaretlerde bulunmak, yılan ve akrep öldürmek, boyunu döndürmeden sağa ve sola bakmak... gibi şeylerdir; bunlar namazı bozmaz.

Bedenine ya da elbisesine pislik bulaşması halinde, eğer bu kendi fiiliyle olmamışsa ya da bulaştığını bilmiyor ise, namazı bozulmaz.

İşin gerçeğini en iyi Allah bilir!

---

71 Tirmizî, Edeb, 8.

Sehiv (yanılma) secdesi

Sehiv secdesi sünnettir:

Rasûlullah (s.a.), insanın namazında bir kusuru bulunması halinde, eksiğini telafi edebilmesi için iki secde yapmasını sünnet kılmıştır. Bu, bir bakıma kazaya, bir bakıma da keffârete benzemektedir.

Sehiv secdesi yapılacak yerler:

Nass ile belirlenen sehiv secdesi yapılacak yerler dörttür:

1. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sizden biri namazında şüphe eder ve üç mü ya da dört mü kıldığını bilemezse, şüpheyi atsın ve hangisi kesin ise onun üzerine bina etsin, sonra da selâm vermeden önce iki secde yapsın. Eğer beş rekat kılmış ise, bu iki secde ile onu çiftlemiş olur, eğer dört rekatı tamamlamış olmak için kıldıysa, bu iki secde şeytanı çatlatmak için yapılmış olur."[72] Yani ziyade bir hayır olur.

Rükû ve secde hakkında meydana gelen şüpheler de bunun gibidir.

2. Rasûlullah (s.a.), birinde öğle namazını beş rekat kılmış ve selâm verdikten sonra iki secde yapmıştır.[73]

Rükünlerde ziyade yapmak, rekat sayısındaki ziyadelik gibidir.

3. Rasûlullah (s.a.), iki rekatta selâm vermiş, durum kendisine söylenince kalkmış ve kalanını kılmış, sonra da iki secde yapmıştır. Daha bir rekat varken selâm verdiği de rivâyet edilmiştir.[74]

---

72 Müslim, Mesâcid, 88.

73 bkz. Müslim, Mesâcid, 91.

74 bkz. Müslim, Mesâcid, 97.

Kasden yapılması halinde, namazı bozacak olan şeylerin sehven yapılması bu hükümdedir.

4. Rasûlullah (s.a.) ikinci rekat sonunda oturmamış, kalkmıştı. Bu durumda iken namazı tamamlamış ve selâm vermeden önce iki secde yapmıştı.

Oturuşta, teşehhüdün terki de bu manadadır.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İmam, iki rekat sonunda kalkarsa, eğer tam doğrulmadan önce hatırlarsa, otursun. Tam doğrulmuşsa, oturmasın ve sehiv secdesi yapsın."[75]

Derim ki: Bu böyledir, çünkü kalktığında, artık oturma zamanı geçmiş olur. Dönmesi halinde namazının bâtıl olacağına hükmetmem. Hadis, doğrulmaya yakın halde bulunan, fakat henüz doğrulmayan kimsenin —çoğunluğun görüşü aksine— oturması gerektiğine dair delildir.

75 Beyhakî, 2/343.

Tilâvet secdesi

Tilâvet secdesi sünnettir:

Rasûlullah (s.a.), içinde secde edilmesi emri içeren veya secde edenlerin sevabını, yüz çevirenlerin de azabını beyan eden âyetlerin okunması halinde, Allah Teâlâ'nın kelâmına saygı ifadesi olmak üzere secde edilmesini sünnet kılmıştır. Meleklerin Hz. Âdem'e secde etmeleri emri bulunan âyet, secde âyetlerinden değildir. Çünkü tilâvet secdesinde söz konusu olan husus, Allah'a secdedir.

Tilâvet secdesi yapılacak âyetler:

Tilâvet secdesi yapılması istenen âyetler, on dört ya da on beş tanedir. Hz. Ömer (r.a.), minber üzerinde iken bunların müstehap olduğunu, vacip olmadığını açıklamış, dinleyicilerden hiçbir kimse itiraz etmemiş, onun dediğini kabul etmişlerdir.

Rasûlullah'ın (s.a.) Necm sûresini okurken secde ettiğini, beraberinde müslümanların, müşriklerin, cin ve insan herkesin secde ettiğini belirten hadisin tevili bence şöyledir: Sözü edilen vakitte Hak, son derece açık bir şekilde ortaya çıkmıştı, herkesin teslim olmak ve boyun eğmekten başka yapabileceği hiçbir şey yoktu. O hal geçip de herkes kendi tabiî haline dönünce, küfreden küfrüne, müslüman olan da müslümanlığına devam etti. Kureyş'ten yaşlı biri, kalbinin iyice mühürlü olması sebebiyle bu ilâhî havaya girmemiş, secde etmemiş, ancak bir avuç toprak alarak alnına götürmüştü. Bu yüzden onun dünyada iken azaplandırılması kararlaştırılmış ve Bedir'de öldürülmüştü.

Tilâvet secdesinde şu zikirler okunur:

1. *"Secede vechî lillezî halekahû ve şakka sem'ahû ve basarahû bi havlihî ve kuvvetihî."*

Manası: Yüzüm, kendisini yaratana, güç ve kudretiyle kulağını ve gözünü açana secde etmiştir.

2. *"Allahümme, uktub lî bihâ 'ındeke ecran, ve da' annî bihâ vizran, ve'calhâ lî 'ındeke zühran ve tekabbelhâ minnî kemâ tekabbeltehâ min 'abdike Dâvûd."*

Manası: Allahım, bu yüzden bana katından sevap yaz, benim günahımı bağışla, onu benim için katından azık kıl, ve onu benden —kulun Davud'dan kabul ettiğin gibi— kabul eyle.

Nafile namazlar

Şeriat, nafile namazların kılınmasına teşvikte bulunmuştur:

Şeriatlarda, kulların maslahatına yönelik olarak tecellî eden ilâhî rahmet, onlar için gerekli olan şeylerin beyan edilmesini, taatin tam anlamıyla nasıl fayda verebileceğinin açıklanmasını gerekli kılar. Böylece her insanın yeterince nasiplenebilmesi temin edilir; tabiî ihtiyaçlarını ve geçimlerini karşılamakla meşgul olan insanlar, behemehal yapılması gereken aslî yükümlülüklere yönelirler, boş olanlar da nefislerini terbiye etmek, olgunlaşmak ve âhiretlerini tam anlamıyla mamur etmek için uğraşırlar. İşte, teşrîde hep ön plânda tutulan bu ilke gereği, insanların nafile olarak kılabilecekleri namazların beyan edilmesi, uygun sebep ve vakitlerinin belirlenmesi gerekmiştir. Bununla yetinilmemiş, bu namazların kılınmasına yönelik teşvikler getirilmiş, faydaları açıklanmış, namaz kılınması yasak olan vakitler dışında, revâtip olarak belirlenmemiş namazların da kılınmasına insanlar özendirilmeye çalışılmıştır.

Bu meyanda şeriat, bağlayıcı olmaksızın bazı namazların kılınmasını istemiştir. Bunları aşağıda sırayla ele alacağız:

1. Farz namazların sünnetleri:

Teşvik edilen bu namazların başında sünnet namazlar gelir. Bu namazların sünnet oluşunun sebebi şudur: Dünya meşgaleleri, insana Allah'ı unutturur, farz olarak kılınan namazlar ve bu esnada okunan zikirler üzerinde düşünülmesini engeller, tâatlerden elde edilmek istenilen faydanın hasıl olmasını önler. Çünkü bu meşgaleler, insanın hayvanî yönünü güçlendirir, kalbi katılaştırır,

melekî yönünü ise zayıflatır. Bu durumda, henüz farza başlanmadan, kalbin bu tür meşgalelerden arındırılmasını ve pasının giderilmesini sağlayacak bir vasıtanın konulması gerekmiş, böylece farz ibadetlere hazır bir kalp ile girilmesi, kişinin kendisini ona verebilmesi amaçlanmıştır. İnsan çoğu zaman kıldığı namazdan yeterince istifade edememektedir. Nitekim Rasûlullah (s.a.), *"Nice namaz kılanlar vardır ki, namazlarından nasipleri ancak yarısı, üçte biri, dörtte biridir."*[76] sözüyle buna işarette bulunmuştur. Bu durumda, namazdan beklenen maksadın ikmal edilebilmesi için farz namazın (önünde) ve sonunda nâfile olarak namaz konulması gerekli olmuştur.[77]

Müekked sünnetler:

Bu namazların en güçlü olanı, vakitlere dağıtılmış olarak kılınması istenilen on ya da on iki rekattir. Rasûlullah (s.a.), namaza aslî namaz rekatları sayısınca ilavede bulunmak istemişti. Aslî sayı on birdi. Kılınacak namazlar ikişer ikişer kılınacaktı. Bu sebeple iki sayıdan (yani on ya da on iki) birini seçmesi gerekti.

Rasûlullah'ın (s.a.) konuyla ilgili, *"Kim bir gün ve gecede on iki rekat namaz kılarsa, cennette onun için bir ev bina edilir: Dört rekat öğleden önce, iki rekat öğleden sonra, iki rekat akşamdan sonra, iki rekat yatsıdan sonra, iki rekat sabah namazından önce."*[78] hadisi, bu namazları kılan kimsenin, Allah'ın rahmetinden büyük bir pay alabileceğine işarettir.

Sabah namazının sünneti:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sabah namazının iki rekati, dünyadan ve dünyada olan her şeyden hayırlıdır."[79]

Dünyadan daha hayırlı olmasının sebebi, dünyanın fani oluşu, nimetlerinin de zahmetsiz olmayışındandır. Namazın sevabı ise bakidir ve zahmetsizdir.

---

76 Benzeri bir hadis için bkz. Tergîb, 1/341.

77 Önce kılınan namazlar bir tür giriş, sonra kılınan namazlar da bir tür hâtime mahiyetindedir.(Ç)

78 Tirmizî, Salât, 189.

79 Buhârî, Teheccüd, 10; Müslim, Müsâfirîn, 96.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim sabah namazını cemaatle kılar, sonra güneş doğuncaya kadar oturur ve Allah'ı zikreder, sonra iki rekat (işrâk) namazı kılarsa, sanki bir hac ve umre yapmış gibi sevap kazanır."[80]

Bu hadiste sözü edilen, Rasûlullah (s.a.) tarafından her gün yapılan itikaf olmaktadır. Daha önce itikâfın faydalarından söz etmiştik.

Öğle namazının sünnetleri:

Rasûlullah (s.a.), öğle namazının dört rekat sünneti hakkında, *"Onlar için gök kapıları açılır."*[81] ; *"O, öyle bir vakittir ki, o anda gök kapıları açılır. Ben, o vakitte benim için salih bir amelin yükselmesini çok isterim."*[82] ; *"Hiçbir şey yoktur ki o saatte tesbih etmesin."* buyurmuştur.

Derim ki: Daha önce, vakitlerden münezzeh olan Yüce Allah'ın, belirli vakitlerde tecellîleri olduğunu, bazı vakitlerde ruhaniyetin yayıldığını belirtmiştik, o bahse bakınız.

Cuma namazının sünnetleri:

Büyük insan kalabalığı içinde aynı yerde, aynı vakitte cumaya benzer namaz olmaması için, cumadan sonra, mescidde kılan kimsenin dört, evde kılan kimsenin de iki rekat namaz kılması sünnettir. Çünkü bu (sünnetin camide kılınmaması), cahil halkın cemaatten kaçılıyormuş gibi ve benzeri vehimlere kapılmalarına yol açar. Rasûlullah'ın (s.a.), bir namazın diğer namaza —konuşma ya da namaz mahallinden çıkma olmaksızın— ulanmamasını emretmesinin hikmeti de budur.

İkindi namazının sünneti:

İkindi namazından önce dört, akşam namazından sonra altı rekat namaz kılınmasının istendiği de rivâyet edilmiştir.

Sabah namazından sonra sünnet namaz yoktur; çünkü sabah namazından sonra sünnet olan şey, namaz yerinde işrâk vaktine kadar oturmaktır. Dolayısıyla bununla maksat hasıl olmaktadır.

---

80 Kenzu'l-ummâl, 7/21508.

81 Terğîb, 1/399.

82 Ahmed, 5/417, 420; Terğîb, 400.

Üstelik sabah namazının farzından sonra nâfile namazı kılınması, mecusilere benzeme kapısını açar. İkindi namazından sonra da, mecusilere benzememe gerekçesinden dolayı nâfile kılınmaz.

2. Gece namazı (teheccüd):

Teşvik edilen namazlardan biri de gece namazıdır. Gecenin sonu, zihnin meşgalelerden uzak olduğu, kalbin kendisini topladığı, sessizliğin etrafı bürüdüğü, insanların uyuduğu, riya ve insanın kendisini beğenmesi gibi hastalıklardan en uzak olunduğu bir andır. Taat için en uygun vakit ise, meşgalelerden uzak olunan ve gönlün tam anlamıyla yönelebileceği anlardır. Rasûlullah (s.a.), *"(...) İnsanlar uykuda iken, geceleyin namaz kılın (selâmetle cennete girin)."*[83] buyururken, Allah Teâlâ da, *"Şüphesiz gece kalkışı, (kalp ve uzuvlar arasında) tam bir uyuma ve sağlam bir kıraate daha elverişlidir. Zira gündüz vakti, sana uzun bir meşguliyet var."*[84] buyurmakta ve bu hususa işarette bulunmaktadır.

Sonra bu vakit, ilâhî rahmetin indiği, Rabbin kula en yakın olduğu bir zamandır, ki bu hususu daha önce anlatmıştık. Öbür taraftan uykusuzluğun, hayvanî yönün zayıflatılmasında acaip bir etkisi vardır; bir tür ilaç gibidir. Bu özelliği sebebiyledir ki, vahşî hayvanları eğitmek ve onlara av tutmalarını öğretmek isteyenler, maksatlarına ancak onları aç ve uykusuz bırakmak suretiyle ulaşabilmekte, insanlar bu yolu uygulayagelmektedirler. *"Şüphesiz şu uykusuzluk, sıkıntıdır ve ağır gelir."*[85] hadisinin anlamı da budur.

İşte bu yüzden gece (teheccüd) namazına fazlaca önem verilmiş, üzerinde daha çok durulmuştur. Bunun bir sonucu olarak da Rasûlullah (s.a.), onun üstünlüklerini açıklamış, âdâb ve zikirlerini beyan etmiştir.

Şeytan, uyuyanın ensesine üç düğüm atar:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Şeytan, sizden biriniz uyuduğunda, ensesi köküne üç düğüm atar; her düğümle birlikte, 'Senin üzerine haydi uzun gece ola!' di-

---

83 İbn Mâce, İkâmet, 174.

84 Müzzemmil 73/6-7.

85 Hadisin devamı şöyle: *"Bu itibarla, biriniz vitir kılmak istediğinde iki rekat kılsın. Eğer gece kalkabilirse ne âlâ, aksi takdirde bu iki rekat ona yeter."* bkz. Dârimî, Salât, 215.

ye vurur. O kimse uyanıp da Allah'ı zikrettiği zaman bir düğüm çözülür, abdest alırsa iki düğüm, namaz kılarsa bütün düğümler çözülür. Artık o kimse zinde ve gönlü rahat olarak sabahlar. Aksi takdirde nefsi pis, uyuşuk ve tembel olarak sabahı bulur."[86]

Derim ki: Şeytan, kişiye uykuyu tatlandırır ve uzun bir gecesi olduğu doğrultusunda ona vesvese verir. Onun bu vesvesesi çok etkin ve şiddetli olur ve onun etkisini ortadan kaldırmak, ancak uykuyu iyice giderecek, Allah'a teveccüh kapısını açacak büyük bir çaba sonucu sağlanabilir. Bu yüzden uyanınca, yüzü oğuşturarak Allah'ı anmak, sonra abdest almak ve misvak kullanmak, sonra da kısa iki rekat namaz kılmak sünnet kılınmıştır. Daha sonra ise istediği kadar dua ve zikirde bulunabilir. Ben şahsen, sözü edilen bu üç düğümü tecrübe ettim, onların vuruluşunu ve etkisini, —onun şeytandan olduğunu ve bu hadisi hatırlamama rağmen —bizzat kendimde gördüm.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Dünyada iken nice çeşit çeşit elbiselerle giyinik kimseler vardır ki, âhirette çıplaktırlar."[87]

Yani kendisi, nefsanî faziletlerden yoksun olduğu için, orada çıplak kalır.

Hadiste şöyle gelmiştir:

Bir gün Rasûlullah (s.a.), korkuyla uyandı, şöyle diyordu: *"Sübhânallah! Bu gece ne hazineler, ne fitneler indirildi. Namaz kılmaları için odalardakileri (eşlerini kastediyor) kim uyandırır?"*[88]

Bence bu hadis, olayların, duyularla algılanacak şekilde meydana gelmeden önce, mana halinde temessül ettiğine ve yeryüzüne indiğine delildir.

Nefislerin, geceleyin Allah'ın rahmetinin inişine hazır oluşu:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Rabbimiz tebâreke ve teâlâ gecenin son üçte biri kaldığında dünya semasına iner ve şöyle buyurur: Yok mudur bana dua eden,

86 Buhârî, Teheccüd, 12; Müslim, Müsâfirîn, 207.

87 Buhârî, İlim, 40, Teheccüd, 5.

88 Buhârî, Teheccüd, 5.

duasını kabul edeyim; yok mudur benden isteyen, istediğini vereyim; yok mudur benden af dileyen, onu affedeyim."[89]

Şöyle demişlerdir: Bu, nefislerin, geceleyin Allah'ın rahmetinin inişine hazır hale gelişinden kinayedir. Çünkü gönül huzurunu ortadan kaldıran sesler kesilir; kalp, kendisini meşgul eden meşgalelerden, riyadan uzak olur. Bence hadis, bu izah yanında, "inme" diye isimlendirebileceğimiz bir şeyin oluşunu da ifade etmektedir. Biz, kısmen bu manaya işaret etmiş bulunuyoruz. İşte bu iki sır sebebiyledir ki Rasûlullah (s.a.), *"Rabbin, kula en yakın olduğu an, gecenin son anıdır."*[90] buyurmuştur.

Yine o şöyle buyurmuştur:

"Gerçekten gecede öyle bir saat vardır ki, müslüman bir kimse o saata rastlar da Allah'tan dünya ve âhiret işine dair bir hayır isterse, o istediğini Allah kendisine mutlaka verir."[91]

"Geceyi ihya etmeye bakın; çünkü bu, sizden önceki sâlihlerin yoludur. O, sizi Rabbinize yaklaştırıcı, günahlarınızı silici, kötülüklerden alıkoyucu bir kurbettir."[92]

Biz, daha önce günahların nasıl keffâret olunduğunu, kötülüklerden nasıl alıkonduğunu ve daha başka hususları anlatmıştık, oraya bakınız.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim, temiz (abdestli) olarak yatağına girer, Allah'ı zikrede ede uykuya dalar da, gecenin bir saatinde kalkar ve Allah'tan dünya ya da âhiret hayrına dair bir şey isterse, Allah onu kendisine muhakkak verir."[93]

Hadisin manası bence şöyle: Kim, melekût âlemine benzer bir halde ve Allah'ın azametinden de korkarak uykuya dalarsa, gece uykuyla geçirdiği her an, uykuya başladığı an gibi işlem görür ve nefsi, Allah'ın mukarreb kulları arasında O'na dönmüş olur.

Teheccüd namazının sünnetleri ve okunacak dua ve zikirler:

Teheccüdün sünnetlerinden biri, kalktığında, abdest almadan

89 Buhârî, Teheccüd, 14; Müslim, Müsâfirîn, 169.
90 Kenzu'l-ummâl, 1/1766, 7/19602.
91 Müslim, Müsâfirîn, 166.
92 Tirmizî, De'avât, 101.
93 Tirmizî, De'avât, 92; Ebû Dâvûd, Edeb, 98.

önce Allah'ı zikretmesidir. Bu meyanda şu duaları okuyabileceği rivâyet edilmiştir:

1. *"Allahümme leke'l-hamdü..."*[94]

Manası: Allahım, hamd sana mahsustur, gökleri, yeri ve ikisi arasında olan her şeyi tutan, idare eden sensin, övgü sadece sana mahsustur. Göklerin ve yerin, onlarda bulunanların nuru sensin, hamd ancak sana mahsustur. Göklerin, yerin ve ikisinde bulunan herşeyin hükümdarı sensin, hamd ancak sana mahsustur. Sen haksın, vaadin haktır, sana kavuşmak haktır, sözün haktır, cennet haktır, cehennem haktır, peygamberler haktır, Muhammed haktır, kıyamet haktır. Allahım, ben sana teslim oldum, sana inandım, sana güvendim, sana döndüm, senin bana verdiğin güçle mücadele ettim, anlaşmazlıklarımı sana havale ettim ve senin hükmüne razı oldum; gelmiş geçmiş, gizli âşikâr, senin benden daha iyi bildiğin bütün günahlarımı affet! Her şeyin başı ve sonu sensin, ilâh olarak ancak sen varsın, senden başka tanrı yoktur.

2. On defa *"Allahu ekber"*, on defa *"el-Hamdu lillah"*, on defa *"Sübhâne'l-meliki'l-kuddûs"*, on defa *"Estağfirullah"*, on defa *"Lâ ilâhe illallah"* der, sonra da on defa şu duayı yapar: *"Allahümme innî eûzü bike min dîkı'd-dünyâ ve dîkı yevmi'l-kıyâme."*

Manası: Allahım, dünya sıkıntılarından ve âhiret gününün sıkıntılarından sana sığınırım.

3. *"Lâ ilâhe illâ ente sübâneke..."*

Manası: Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Allahım seni her türlü noksan sıfatlardan tenzih eder, her türlü kemâl sıfatlarıyla överim, günahımı affetmen için sana tevbe ederim, senin rahmetini isterim. Allahım, ilmimi artır, hidayet verdikten sonra kalbimi sapıtma ve bana katından bir rahmet bahşet; çünkü sen çok bahşedicisin.

4. Sûrenin sonuna kadar şu âyetlerin okunması: *"İnne fî halkı's-semâvâti ve'l-ardı va'htilâfi'l-leyli ve'n-nehâri le âyâtin li ulî'l-elbâb..."*[95]

Manası: Elbetteki göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün yer değiştirişinde akıl sahipleri için büyük alâmetler vardır.

Sonra misvakla ağzını temizler, abdest alır ve vitir de dahil olmak üzere on bir ya da on üç rekat namaz kılar.

---

94 Müslim, Müsâfirîn, 199.

95 Âl-i İmrân 3/190.

Rasûlullah'ın (s.a.) gece zikirleri:

Gece namazının âdâbından biri de, Rasûlullah'ın (s.a.) namazın rükünlerinde sünnet olarak devamlı olarak okuduğu zikirlere müdavim olmak, her iki rekatta bir selâm vermek ve sonra elleri kaldırıp, "Ya Rabbi! Ya Rabbi!" diye başlayarak büyük bir huşu içerisinde yalvarıp yakarmaya başlamaktır.

Rasûlullah (s.a.) gece namazında şu duayı yapardı:

"Allahümme ic'al fî kalbî nûran..."

Manası: Allahım, kalbime nur, gözüme nur, kulağıma nur kıl; sağımdan nur, solumdan nur, üstümden nur, altımdan nur, önümden nur, arkamdan nur kıl; benim için bir nur kıl!

Vitir, gece namazının esasını teşkil eder:

Rasûlullah (s.a.) gece namazını çeşitli şekillerde kılmıştır ki, hepsi de sünnettir. Vitir, gece namazının esasını teşkil eder. Rasûlullah'ın (s.a.), *"Şüphesiz Allah Teâlâ sizi bir namaz ile desteklemiştir; o vitirdir, onu yatsı ile fecir arasında kılınız."* hadisinin ifade ettiği mana budur. Rasûlullah (s.a.), bu namazı tek olarak meşrû kılmıştır. Çünkü tek, mübarek bir sayıdır. Hadiste şöyle gelmiştir: *"Şüphesiz Allah tektir*[96]*, bu itibarla ey ehl-i Kur'ân tek yapın."*[97]

Ne var ki Rasûlullah (s.a.), gece namazının ikamesine ancak ilâhî teyide mazhar olmuş kimselerin güç yetirebileceğini gördüğünden bunu herkese yönelik bir yükümlülük kılmadı ve vitir namazının gecenin ilk kısmında kılınmasına ruhsat verdi. Bununla birlikte gecenin son bölümünde kılınmasını da teşvik etti. Şu hadis bu manadadır:

"Kim, gecenin sonunda kalkamayacağından korkarsa, o vitri gecenin evvelinde kılsın; kim de gecenin sonunda kılabileceğini umuyorsa, o gecenin sonunda kılsın. Zira gece namazı şahitlidir, bu (yani gecenin son bölümünde kılınması) daha faziletlidir."[98]

Doğrusu vitir namazı sünnettir[99]; ancak sünnetler içerisinde

---

96 Zatında tektir; bölünme kabul etmez; sıfatlarında tektir eşi ve emsali yoktur; fiillerinde tektir; ortağı ve yardımcısı yoktur.

97 İbn Mâce, İkâmet, 114.

98 Müslim, Müsâfirîn, 162.

99 Hanefî mezhebine göre vaciptir.(Ç)

en güçlüsüdür. Hz. Ali, İbn Ömer ve Ubâde b. es-Sâmit[100] (r.a.), bunu böyle açıklamışlardır.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah, sizi bir namazla teyit etti ki, o sizin için kızıl develere[101] sahip olmaktan daha hayırlıdır."[102]

Derim ki: Bu, Allah Teâlâ'nın, kullar üzerine ancak kendilerine yeterli olacak kadarını farz kıldığını gösterir. Önce on bir rekat farz kılmış, sonra huzur halinde iken eklenen diğer rekatlarla (sayıyı on yediye) tamamlamıştır. Sonra daha ziyade istifade etmek ihtiyacı duyanları teyit etmek için Rasûlullah (s.a.), vitir namazını koymuştur. Çünkü o, kabiliyetli olanların daha çok sevap isteyeceklerini, dolayısıyla daha fazla namaza ihtiyaç duyduklarını görmüştür. Bunun sonucu olarak da, namaz rekatlarının asıl sayısınca yani on bir rekat ekleme yapmıştır. İbn Mes'ûd'un (r.a.), bedevîye, "Bu senin ve senin gibiler için değildir." derken kastettiği mana budur.

Vitir namazı duaları:

Vitir namazında okunacak dualardan biri, Rasûlullah'ın (s.a.) Hasan b. Ali'ye öğretmiş olduğu şu duadır. O bu duayı, vitrin kunutunda okurdu:

1. *"Allahümme 'hdinî fîmen hedeyte..."*

Manası: Allahım, beni hidayet ettiklerin arasında doğru yola ilet, beni âfiyet verdiklerin arasında sağlık ve âfiyet üzere kıl, işlerini üstlendiklerin arasında benim de işlerimi üstlen, bana verdiğin her şeyi hakkımda mübarek eyle, beni hükmettiğin şeylerin şerrinden koru; şüphesiz ki sen hükmedersin, ama hiçbir kimse sana hükmedemez. Senin dost edindiğin kimse hiç zillete düşmez, senin düşman ilan ettiğin kimse de hiçbir zaman izzet bulamaz. Ey Rabbimiz, senin şanın çok yücedir, sen her şeyden yücesin.

2. Yukarıdaki duanın sonunda şöyle der:

"Allahümme innî eûzü bi rızâke min sehatike ve bî muâfâtike

---

100 Ubâde b. es-Sâmit; Hazrec'den ve Rasûlullah'a (s.a.) karşı kabilesini temsil etmek üzere seçilmiş olan on iki nakîbden biridir. Bedir ve diğer gazvelerin tümüne katılmıştır. Akabe'de bulunan yetmiş kişiden biriydi. Yakışıklı, uzun boylu, babayiğit, cesur ve kahramandı. Filistin'de, Ramle denilen yerde 34 yılında yetmiş iki yaşında iken vefat etmiştir.

101 Araplar için en değerli şey, develerdi.

102 Ebû Dâvûd, Vitir, 1; İbn Mâce, İkâmet, 114.

***min ukûbetike** ve eûzü bike minke lâ uhsî senâen aleyke ente kemâ **esneyte alâ nefsike.**"*

Manası: Allahım, ben gazabından rızana, ukubetinden affına sığınırım, senden yine sana sığınırım. Ben seni layıkıyla övmekten acizim; sen, kendini övdüğün gibisin.

3. Selâm verdiği zaman, üç defa *"Sübâne'l-meliki'l-kuddûs"* **der, üçüncüsünde** sesini yükseltir.

Rasûlullah (s.a.), vitri üç rekat kılması halinde , ilk rekatta *"Sebbihi'sme rabbike'l-a'lâ"* sûresini, ikinci rekatta *"Kul yâ eyyühâ'l-kâfirûn"* sûresini, üçüncü rekatte de İhlâs sûresiyle Muavvizeteyn[103] sûrelerini okurdu.

3. Teravih namazı:

Nâfile olarak kılınması istenen namazlardan biri de, Ramazan gecelerinin ihyasına yönelik olan teravih namazıdır. Bunun meşrû kılınmasında hikmet şudur: Ramazandan maksat, müslümanların melekleşmelerini, onlara benzer bir hal almalarını sağlamaktır. Rasûlullah (s.a.), bunun için iki derece kılmıştır:

i. Avam derecesi: Bunun için ramazan orucunun tutulması ve farzların yerine getirilmesi yeterlidir.

ii. İhsân derecesi: Bunun için ramazan orucunun tutulması yanında gecelerinin de ihyâ edilmesi, dilin her türlü lakırdılardan tutulması, itikâfa girilmesi, son on günde daha büyük bir şevkle kişinin kendisini ibadete vermesi gerekmektedir. Rasûlullah (s.a.), ümmetinin tamamının ihsân derecesinin gereğini yerine getiremeyeceğini bildiğinden, herkesin kendi gücünce çaba göstermesini istemiş, herkesten aynı tavrı beklememiştir.

Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuştur:

"Yaptığınız şeye o kadar devam ettiniz ki, bunun size farz olacağından korktum. Eğer size farz kılınmış olsa, onu yapamazdınız."[104]

Bil ki: İbadetlerin, kullar üzerine farz kılınması için, onların nefislerinde yer edecek bir durumda olması gerekir. Bu teşrî' ilkesinden hareketle Rasûlullah (s.a.), ümmetin ilk nesillerinin bu iba-

---

103 Felak ve Nâs sûrelerini.(Ç)

104 Müslim, Müsâfirîn, 213-214.

deti itiyat edinmeleri ve nefislerinin ona iyice yatkın hal alması, ihmal göstermeleri halinde içlerinde bir eziklik hissetmeleri halinde, yahut bunun dinin bir nişanesi halini alması durumunda bunun onlara farz kılınabileceği ve Kur'ân'ın bu doğrultuda bir hüküm indirebileceği, buna da sonraki nesillerin güç yetiremeyebileceği korkusuna kapılmıştır. O bu korkuya, teşrî sırasında, rahmet-i ilâhîyi, insanların meleklere benzer bir hal almaları doğrultusunda yükümlü kılınmasını ister görmesi, onların da bu namaza en ufak bir ilgi göstermeleri ve nefislerinde yer edip, dört elle sarılmaları sonucunda hemen Kur'ân'ın inip, onu bağlayıcı bir emir haline dönüştürmesinin uzak bir ihtimal olmadığını görmesi sonucu kapılmıştı. Allah Teâlâ, onun bu firasetini doğrulamıştır. Zira ondan sonra gelen mü'minler kalplerine doğan ilhamla bu namaza dört elle sarılmışlardır.

Ramazan gecelerinin ihyası, mağfiret sebebidir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim, inanarak ve sevabını Allah'tan umarak Ramazan gecelerini ihyâ ederse, geçmiş günahları affolunur."[105]

Çünkü kişi, bu dereceyi elde etmekle, melekleşmeyi ve günahların keffâret olunmasını gerektiren Allah'ın rahmet dalgalarına erişmiş olur.

Sahâbe ve teravih namazı:

Sahabe ve daha sonra gelen nesiller, Ramazan gecelerinin ihyası konusunda üç yeni şey getirmişlerdir:

1. Mescidlerde toplanmışlar ve teravihi cemaat halinde kılmaya başlamışlardır.[106] Çünkü ibadetin topluca yapılması, avam-havas herkes için daha kolay gelmektedir.

2. Gecenin son bölümünde kılınan namazın şahitli olduğu geçer görüş olmakla birlikte, teravih namazı gecenin başında kılınır olmuştur. Aslında —Hz. Ömer'in de işaret ettiği gibi— geciktirilmesi daha sevaptır, bununla birlikte uygulama, kolaylık ilkesinin gereği olarak bu doğrultuda yerleşmiştir.

---

105 Buhârî, Terâvîh, 46.

106 Bu ilk kez Hz. Ömer devrinde başlamıştır.(Ç)

3. Yirmi rekat olarak yerleşmesi. Müslümanlar, Rasûlullah'ın (s.a.), ihsân mertebesinde olanlar için, sene boyunca kılınmak üzere on bir rekat namaz[107] koyduğunu görmüşlerdi. Bundan hareketle, bir müslümanın Ramazan ayında kendisini ibadete vermesi, melekleşmeye çalışması halinde kılacağı namazın, onun koyduğu miktarın iki katından daha az olmasının uygun olmayacağı hükmüne vardılar ve teravih namazını böylece yirmi rekat olarak belirledirler.

4. Kuşluk namazı:

Kılınması istenilen nafile namazlardan biri de kuşluk namazıdır. Bunun hikmeti şudur: Hikmet-i ilâhî, gündüzün her dörtte bir diliminin, insanı gaflet halinden kurtaracak ve Allah'ı anmasını sağlayacak ibadetten hali olmamasını gerektirmiştir. Gündüzün dörtte biri, üç saat gibi bir zaman eder ve bu süre, Arap-Acem bütün insanlarca zaman birimi olarak kullanılan ölçüyle çok sayılan miktarın en alt sınırıdır. Bu yüzden kuşluk namazı, Rasûlullah'tan (s.a.) önce sâlihlerin sünneti olarak mevcut bulunuyordu.

Hem şu var: Gündüzün ilk saatleri, rızık arama ve geçim telaşesi için koşuşturma anıdır. Bu saatte sünnet kılınan kuşluk namazının, insanı saran gaflet haline karşı bir tür ilaç olması amaçlanmıştır. Nitekim, Rasûlullah (s.a.), çarşı ve pazara giren kimsenin, *"Lâ ilâhe illallahu vahdehû lâ şerîke leh..."* zikrini okumasını sünnet kılmıştır.

Kuşluk namazının üç derecesi vardır:

Kuşluk namazının üç derecesi vardır:

1. En az miktarı: Bu, iki rekattır ve insanoğlunun her bir eklemine karşılık vermesi gereken sadakanın yerini tutar. Allah Teâlâ'nın her organı, her eklemi sağlıklı kılması, büyük bir nimettir ve bu, Allah için güzel işler yapmak suretiyle O'na hamdedilmesini gerektirir. Namaz, iç ve dış organlarla, dahilî kuvvetlerle yerine getirilen en büyük iyi iştir. Dolayısıyla bir şükür ifadesi olmak üzere bu namazın kılınması sünnet olmuştur.

2. İkinci derecesi dört rekat olarak kılmaktır. Bu konuyla ilgili olarak da Allah Teâlâ kudsî hadiste şöyle buyurur:

---

107 Vitir dahil gece namazı.(Ç)

"Ey Âdem oğlu! Günün evvelinde benim için dört rekat namaz kıl ki, ben de günün sonunda seni kollayayım."[108]

Bence bunun manası şudur: Bu dört rekat namaz, günün sonuna kadar başka (nâfile) bir amel işlemese bile, nefis terbiyesi için yeterli bir miktardır.

3. Sekiz ya da on iki rekat gibi daha fazla kılmak.

Kuşluk namazı için en uygun zaman, günün yükselmeye başladığı, kumların ısındığı, deve yavrularının artık sıcaktan gezemez oldukları zamandır.

5. İstihâre namazı:

Kılınması istenilen nâfile namazlardan bir diğeri istihâre namazıdır. Cahiliye döneminde insanlar, bir yola çıkmak, evlenmek, alış veriş yapmak gibi önemli bir işle karşı karşıya oldukları zaman fal oklarına başvururlar ve böylece o şeyi yapmanın mı, yoksa terketmenin mi kendileri için hayırlı olacağını öğrenmek isterlerdi. Rasûlullah (s.a.), bunu yasakladı; çünkü bu, bir asla dayanmıyordu ve sadece tesadüften ibaretti; üstelik Allah'a da iftira içeriyordu; zira okların üzerinde "Rabbim bana emretti", "Rabbim bana yasakladı" yazıyordu.

Fal okları yerine Rasûlullah (s.a.) onlara istihâre usûlünü getirdi. İnsan, kendisini Allah'a verir ve bir şey hakkında O'nun vasıtasıyla bilgilenmek, o şey hakkında Allah'ın rızasının bulunup bulunmadığını öğrenmek isterse, bunun için de kalbini tamamen onun kapısına bağlarsa, çok geçmez ilâhî bir sır iner ve kul böylece bilgilenmiş olur. İstihârenin en büyük faydasından biri, insanın kendi nefsî arzusunu ortadan kaldırmak istemesi, hayvanî yönünün melekî yönüne boyun eğmesi, insanın yüzünü Allah'a dönmesidir. Eğer bunu yapabilirse, o zaman Allah'ın ilhamını bekleme konusunda tıpkı melekler mesabesinde olur. Nasıl ki melekler, kendilerine ilham geldiğinde, o ilham doğrultusunda nefsânî bir sâikle değil de, ilâhî bir sâikle harekete geçerlerse, insan da öyle olur, melekleşir.

Bence, yapılacak işler hakkında çokça istihârede bulunulması, melekleşmenin sağlanması konusunda tecrübe edilmiş bir ilaçtır.

---

108 Terğîb, 1/464.

İstihâre âdâbı ve duası:

Rasûlullah (s.a.), istihâre namazının nasıl kılınacağını ve ne dua edileceğini belirtmiş, bu namazı iki rekat olarak koymuştur. Namazda şu duanın yapılmasını öğretmiştir:

"Allahümme innî estehîruke bi ılmike..."

Manası: Ya Rab! Hakkımda hayırlısını bildiğin için senin dergah-ı inayetinden ben, hayırlısını bildirmeni dilerim. Ve hayırlı yöne gücün yetiştiğinden, senin lütuf hazinenden beni kudretlendirmeni dilerim. Ya Rab! Hayırlı olan yönün açıklanması ve takdirini senin o büyük fazl u kereminden isterim. Allahım, senin her şeye gücün yeter, halbuki benim yetmez. Sen her şeyi bilirsin, halbuki ben bilmem. Muhhakkak sen, şuurumuzdan uzak olan her şeyi de pek yakından bilirsin. Ya Rab! Bilirsen ki, (bildiğinde hiç şüphe yoktur), şu azmettiğim iş, dinime, dünya ve âhiretime taalluku cihetiyle, (yahut istihâre eden kimse dünya ve âhiret işimde der) benim için hayırdır; bunu bana mukadder kıl, beni buna muvaffak kıl ve bunu bana kolaylaştır. Sonra işlemeye kudret bahşettiğin ve bana müyesser kıldığın bu işi bana mübarek kıl, hayır ve bereketini artır. Yine bilirsen ki (bildiğinde hiç şüphe yoktur), şu azmettiğim iş, dinime, dünya ve âhiretime taalluku itibariyle (yahut istihâre eden kimse dünya ve âhiret işimde, der) benim için şerdir. Bu işi benden, beni ve gönlümü de bu işten çevir. Ve hayır, her nerede ise, onu bana mukadder ve müyesser kıl. Sonra nefsimi, ona razı kıl.

Ravi, istihâre eden kişi, duanın "bu iş" diye kinaye yoluyla zikredilen her yerinde hacetini adıyla anar, demiştir.[109]

6. Hâcet namazı:

Kılınması istenen nafile namazlardan bir diğeri hâcet namazıdır. Bu namazın esası şudur: İnsanlardan beklenti halinde olmak, ihtiyaçları onlardan istemek, Allah'tan başkasından istiânede bulunma manası içerir ve bu istiâne de tevhîdi zedeler. İşte insanlardan bu şerrin defedilmesi için, onlara hacet namaz ve duası meşrû kılınmıştır. Hacetin bu yolla görülmesi, tevhîdi teyit edecek ve kişinin ihsân derecesini yükseltecektir. Bunun için hâcet namazı sünnet kılınmıştır.

Hâcet namazı şöyle kılınır: Kişi, iki rekat kılar, sonra Allah'a övgüde bulunur, Rasûlullah'a (s.a.) salât ve selâm getirir, sonra da şu duayı okur:

---

109 Buhârî, Teheccüd, 25; De'avât, 49.

"Lâ ilâhe illallahu'l-halîmu'l-kerîm..."

Manası: Halîm ve kerîm olan Allah'tan başka tanrı yoktur. Yüce arşın Rabbi Allah, her türlü noksanlıklardan münezzehtir. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur. Ya Rab! Benim için rahmetinin gereği olan amelleri isterim, mağfiretini kesinleştirecek fiiller isterim, her türlü iyilikten bol bol isterim, her türlü kötülükten esenlik dilerim, Allahım, bende affetmedik hiçbir günah bırakma, gidermedik hiçbir sıkıntı bırakma, rızana uygun olan hiçbir ihtiyacımı görmeden beni kapından salma, ey acıyanların en merhametlisi olan Allahım.[110]

7. Tevbe namazı:

Nâfile namazlardan bir diğeri, tevbe namazıdır. Özellikle de bir günah işledikten hemen sonra, o günahın pası henüz kalpte yer etmeden Allah'a yönelmek ve tevbe etmek, işlenen günaha keffâret olur ve kötülüğü ondan giderir. Bu itibarla, bu namazın kılınması sünnet olmuştur.

8. Abdest namazı:

Bir diğeri de abdest namazıdır. Bu namazın faziletini beyan sadedinde Rasûlullah (s.a.), sabah namazında Bilâl'e[111], *"Ya Bilâl! İslâm döneminde işlemiş olduğun en güvendiğin amelini bana söyle; şüphesiz ben, cennette iken önümde senin ayak seslerini işittim."* buyurmuş, o da bunun her abdest alışının arkasından namaz kılışı olabileceğini söylemiştir.[112]

Bence bunun sırrı şudur: Devamlı abdestli durmak ve her abdest sonrasında da namaz kılmak, ihsân mertebesi için önemli bir göstergedir ve bunu ancak yüksek makamlara gelmiş kimseler başarabilir.

Rasûlullah'ın (s.a.) yine Bilâl'e, *"Cennete girmede beni neyle*

---

110 bkz. Tirmizî, Vitr, 17; İbn Mâce, İkâmet, 189.

111 Bilâl b. Rebâh: Büyük sahâbîlerden biridir. Mekke'de doğmuş Habeş asıllı zenci bir köleydi. Müslüman olunca efendisi kendisine büyük işkenceler yaptı. Hz. Ebû Bekir, onu satın aldı ve âzâd etti. Bedir ve diğer bütün gazvelere katıldı. Rasûlullah'ın (s.a.) müezzinliğini yapardı. Rasûlullah (s.a.) vefat edince Hicaz'ı terketti ve Şam'a yerleşti. Hicrî 20 senesinde altmış yaşının üzerinde iken orada vefat etti.

112 Buhârî, Teheccüd, 17 (2/48).

geçtin?"[113] buyurmasının manası bence şudur: Bu olayda öne geçme, ihsân mertebesinde önde olmanın suretidir. Bilâl'in, ihsân mertebesine ulaşmış herkesin önderi olan Rasûlullah'tan (s.a.) önde bulunmasını şöyle izah edebiliriz: Kâmil olan için, ihsan mertebesini oluşturan her kemâl haline nisbetle bir yakınlık durumu vardır ve halini dışa vuran şey de bu yakınlıktır. O kemâl haline yönelik bilgi, duymak ve tatmak yoluyla oradan kalbe doğar. Bunun benzeri şudur: Meselâ şair ve muhasip olan Zeyd'i ele alalım. Onun zihnine, kendisinin bir şair ve şiirde ne mertebede olduğunun doğması halinde, hesap bilgisi hiç aklına gelmez. Kendisinin muhasip olduğu zihnine geldiğinde de, o yeteneğinin parlaklığı karşısında kendisinden geçer ve şiir yeteneğini unutur. Peygamberler (s.a.), iman yakınlığı halini herkesten daha iyi bilen kimselerdir. Çünkü Allah Teâlâ, onların duymak ve tatmak yoluyla onun hakikatine vakıf olmalarını murad etmiştir. Böylece onlar, bu mertebede kendi yaşadıkları şeyleri insanlar için bir yol olarak koyacaklardır. Peygamberlerin, hissî ve daha başka lezzetleri, bütün mü'minlerin tattığı şekil üzere tatmalarının sırrı budur. Rasûlullah (s.a.), Bilâl'in önde olmasından, onun imânî yakınlığını görmüş ve onun ihsan mertebesinde iyice yerleşmiş olduğunu anlamıştır.

9. Tesbih namazı:

Bir diğeri de tesbih namazıdır. Bunun önemi, haddi zatında Rasûlullah (s.a.) tarafından zikirleriyle birlikte, ihsân mertebesindeki kimseler için sünnet kılınmış tam ve kâmil bir namaz mesabesinde olan büyük miktarda zikir içeren bir namaz oluşundadır. Böyle bir namaz, onun hakkını tam verenler için yeterlidir. Bunun içindir ki Rasûlullah (s.a.), bu namazın faziletinden olmak üzere, on özellikten bahsetmiştir.[114]

10. Husûf ve küsûf namazı:

Nâfile namazlardan bir diğeri de, güneş ve ay tutulması, aşırı karanlık bastırması gibi kevnî âyetlerin zuhuru esnasında kılınan namazlardır. Kevnî âyetler ortaya çıktığında nefis kendine gelir ve derhal Allah'a sığınır, dünyadan bir tür el etek çeker. İşte böyle bir

---

113 Ahmed, 5/354, 360.

114 bkz. Ebû Dâvûd, 2/29 H. No: 1297.

hal, mü'min hakkında kendisini dua, niyaz ve namaza vermesi, diğer hayırlı amellerde bulunması için bir fırsattır.

Sonra bu vakitler, Allah Teâlâ'nın âlem-i misâlde olayları hükme bağladığı zamandır. Bu yüzden ârifler, bu anda korku hissederler. Nitekim Rasûlullah (s.a.) da bu yüzden korku duymuştur. Bu vakitler, ruhaniyetin yeryüzüne yayıldığı anlardır. Bu itibarla ihsan mertebesinde bulunanlar için uygun olan davranış şekli, bu vakitleri kollayarak kendisini Allah'a yaklaştırmaya çalışmaktır. Numan b. Beşîr hadisinde güneş tutulması hakkında Rasûlullah'ın (s.a.), *"Allah Teâlâ, yaratıklarından bir şeye tecellî ettiğinde, o şey ona boyun eğer."*[115] buyurması bu manayı ifade etmektedir.

Sonra kâfirler güneş ve aya secde ederler. Bu durumda mü'min için en uygun davranış, onların ibadete müstahak olmadıklarını gösteren bir âyet görmesi halinde, derhal Allah'a tazarru ve niyazda bulunmak olacaktır. *"Ne güneşe, ne de aya secde edin; onları yaratan Allah'a secde edin!"*[116] âyeti bu manayı ifade etmektedir. Bu, dini yücelten bir şiar, inkârcıları da susturan bir cevap olacaktır.

Sahih olarak rivâyet olunduğu üzere Rasûlullah (s.a.), yakarış makamı olması hasebiyle secdeye itibarla bir rekatta iki kıyamda ve iki rükûda bulunmuştur. Çünkü bunlar da, secde gibı huşu ifade eden fiillerdir; dolayısıyla tekrarı uygun olur. Rasûlullah (s.a.) bu namazı cemaatle kılmıştır ve *"İnne's-salâte câmiaten'* diye nida edilmesini emretmiş, namazda açıktan okumuştur.[117]

Dolayısıyla kim, Rasûlullah'ın (s.a.) yaptığı gibi yaparsa, güzel bir iş işlemiş olur. Kim de normal bilinen namaz şeklinde kılarsa, o da Rasûlullah'ın (s.a.), *"Bunu gördüğünüzde, Allah'a dua edin, tekbir alın, namaz kılın ve sadaka verin!"*[118] buyruğu ile amel etmiş olur.

11. İstiskâ (yağmur isteme) namazı:

Nâfile namazlardan biri de yağmur duası namazıdır. Rasûlullah (s.a.), ümmeti için çeşitli yerlerde, birçok defa yağmur talebin-

15 bkz. Nesâî, Küsûf, 16; İbn Mâce, İkâmet, 152.

16 Fussilet 41/37.

17 bkz. İbn Mâce, İkâmet, 152.

18 Muvatta, Küsûf, 1, 2.

de bulunmuştur. Ancak ümmeti için bu konuda sünnet olan namazı şöyle belirlemiştir: Kendisi pejmürde bir halde, büyük bir tevazu ve niyaz içerisinde cemaati namaz kılınacak yere çıkarmış, orada iki rekat namaz kıldırmış ve namazda açıktan okumuştur. Sonra bir hutbe irad etmiş, hutbede kıbleye yönelerek dua etmiştir. Ellerini iyice kaldırmış, ridasını tersyüz ederek giymiştir.[119]

Müslümanların, bütün himmetlerini bir araya toplayarak, belli bir şeye karşı büyük bir arzu duyarak, istiğfarda bulunarak, hayır hasenat işleyerek belli bir yerde toplanmaları, duaların kabul edilmesinde son derece etkin olur. Sonra namaz, kulun Allah'a en yakın olduğu andır. Ellerin kaldırılması, tam anlamıyla tazarruda bulunmayı, yalvarıp yakarmayı, gerçek anlamda niyazda bulunmayı, nefsin huşu haline girmesi için uyarılmasını temsil eder. Ridanın tersyüz edilerek giyilmesi, hallerinin değiştiğini remzeder. Nitekim, imdat çağırısında bulunanlar da, hükümdarların huzurlarına girerlerken aynı şeyi yaparlar.

Rasûlullah (s.a.), yağmur duasında şunları okurdu:

"Allahümme 'skı ıbâdeke ve behîmeteke ve'nşur rahmekete ve ahyi beledeke'l-meyyit."[120]

Manası: Allahım, kullarını, hayvanlarını sula, rahmetini yay, ölmüş beldeni yeniden dirilt!

"Allahümme 'skınâ gaysen muğîsen merîen nâfian gayra dârrin 'âcilen gayra âcilin."[121]

Manası: Allahım, bize yardım eden, toprağı doyuran, içimize sinen, bolluk ve bereket getiren, faydalı olan zararı olmayan, hemen yağan geç kalmayan yağmur ver!

12. Bayram namazları[122]:

Bunun üzerinde ileride ayrıca durulacaktır.

Şükür secdesi:

Nâfile namazlar arasında sayılabilecek bir şey de şükür secdesidir. Bu, sevindirici bir şeyin olması, ya da bir musibetin defe-

---

119 bkz. Ebû Dâvûd, 1/301 H. No: 1161.

120 Ebû Dâvûd, 1/305 H. No: 1186.

121 Ebû Dâvûd, 1/303 H. No: 1169.

122 Bayram namazları, Hanefîlere göre vaciptir.(Ç)

dilmesi halinde ya da bunlara ait bir haberin duyulması halinde yapılır. Aslında şükür kalbin işidir. Bunun, güç kazanabilmesi için mutlaka dışa vuran bir de şeklinin olması gerekir. Hem nimetlerin vermiş olduğu bir taşkınlık ve şımarıklık hali olur; nimetin sahibine boyun eğmek, onun huzurunda yere kapanmak suretiyle bu taşkınlık ve şımarıklık ortadan kaldırılmış olur.

*
* *

Buraya kadar anlattıklarımız, Rasûlullah'ın (s.a.), ümmetinden ihsan mertebesinda olanlar, kendilerinde ilerleme yeteneği bulunanlar için sünnet kılınan namazlar olmaktadır. Bunlar, avam havas herkes üzerine vacip kılınan ve kesin olarak herkesten kılınması istenilen farz namazlara ek olarak ve bağlayıcı olmaksızın konulmuştur.

Namaz kılmak yasak olan vakitler:

Namaz hayırlı bir ibadettir. Bu itibarla, dileyen yukarıda saydıklarımıza ilave olarak dilediği kadar fazladan kılabilir. Şu kadar var ki beş vakitte namaz kılmak yasaklanmıştır. Bunlardan üçü hakkındaki yasak, diğer ikisine nisbetle daha güçlüdür. Bu üç saat şunlardır:

1. Güneşin, doğuş anı. Bu ufuktan yükselişine kadar sürer.

2. Güneşin tam tepe noktaya dikilmeye başlamasından, batıya doğru meyline kadar olan vakit.

3. Güneşin sararıp batma anı.

Bu vakitler, mecusilerin ibadet vakitleridir. Onlar, dinlerini tahrif eden ve Allah'ı bırakarak güneşe tapınmaya başlayan, şeytanın yoldan sapıttığı bir kavimdir. Rasûlullah'ın (s.a.), *"Güneş, doğarken, şeytanın iki boynuzu arasından doğar."*[123] sözünün ifade ettiği anlam budur. Çünkü bu anda kâfirler, güneşe secde halinde olurlar. Bu durumda İslâm ümmetinin, ibadetlerin en büyüğü olan namazın vakti yönünden de, küfür milletinden ayrılması gerekli olmuştur.

Diğer iki vakte gelince, bu şu hadiste ifadesini bulmuştur: *"Güneş doğup iyice ortaya çıkıncaya kadar sabah namazından*

---

123 bkz. Buhârî, Bed'u'l-halk, 11; Müslim, Müsâfirîn, 290; Ebû Dâvûd, Tatavvu', 10.

sonra, batıncaya kadar da ikindi namazından sonra namaz kılmak yoktur."[124]

Derim ki: Bu iki vakitte namaz kılınmasının yasaklanması, yasak olan diğer üç vakitte namaz kılınmasına yol açması sebebiyledir. Bu yüzden Rasûlullah'ın (s.a.), bazen bu vakitlerde namaz kıldığı olmuştur. Çünkü kendisi, mekruh bir duruma düşmekten emin bulunmaktadır.

Cuma günü öğle zeval vakti namaz kılınmasının caiz olduğu istisnâ olarak rivâyet edilmiştir. *"Ey Abdi Menâf oğulları! Sizden her kim insanların işini üstlenirse, sakın ola ki, hiçbir kimseyi bu kutsal evi tavaf etmekten ve gece ya da gündüz dilediği her vakitte namaz kılmaktan alıkoymasın."*[125] hadisinden de, Mescid-i Haram'da yasak olan bu üç vakitte de namaz kılmanın caiz olduğu hükmü çıkarılmıştır. Genel yasak hükmüne burada ve cuma günü uyulmamasının sırrı, bu ikisinin dinî nişanelerin ortaya çıktığı zaman ve mekan oluşlarıdır. Bu özellikleriyle, namaza engel olan manayı ortadan kaldırmış olmaktadırlar.

---

124 Nesâî, Mevâkît, 35.

125 Ebû Dâvûd, Menâsik, 52; İbn Mâce, İkâmet, 149.

Amelde orta yol: İtidal

Tâatlerin hastalığı, nefsin usanmasıdır:

Tâatler konusunda en onulmaz dert, usangaçlıktır. Nefis bir usandı mı, artık huşû havasına giremez ve ibadetlerin içermiş olduğu meşakkatler, ibadet manasından çıkar. Rasûlullah (s.a.), *"Her şeyin bir zindelik hali vardır; her zindeliğin de bir gevşeklik ve usanma hali vardır."*[126] hadisiyle bu manayı kastetmiştir. Bu hikmet sebebiyledir ki, bir iyiliğin toplum tarafından işlenmez olduğu, gereken ilgi ve önemin verilmediği bir anda işlenmesi halinde sevabının kat kat olacağı belirtilmiştir. Çünkü bu halde iken o iyiliğin işlenmesi, ancak büyük bir irade, azim ve gayret sonucu meydana gelebilir.

Usanma korkusu sebebiyledir ki Şâri' Teâlâ, her ibadeti, aynen hastaya verilen ilaç gibi ne az ne çok, tam ölçüsünde takdir buyurmuştur.

İbadetlerden maksat nefsin öldürülmesi değildir:

Sonra ibadetlerden maksat, kulların ihsan mertebelerine ulaşmalarını sağlamaktır. Ancak bu sağlanırken onların gerekli ihtiyaçlarını karşılamaları engellenmeyecek, herhangi bir hakkı ihlal etmelerine imkân verilmeyecektir. Selmân'ın[127] (r.a.), "Şüphesiz gözlerinin, üzerinde bir hakkı vardır, eşinin üzerinde bir hakkı vardır." demesi ve Rasûlullah'ın (s.a.) onu tasdik etmesi bu

---

126 Tirmizî, Kıyâmet, 21; Ahmed, 2/158, 165.

127 Selmân el-Fârisî: İran asıllı köleydi. Müslüman oldu ve ileri gelen sahâbîlerden oldu. Kendisi Ehl-i beyt'ten sayılır.

manayı ifade etmektedir. Rasûlullah (s.a.), *"Ben hem oruç tutarım, hem de yerim; geceleri hem ibadet ederim hem de uyurum, kadınlarla evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse, o benden değildir."*[128] buyurmuştur.

İbadetlerden beklenen amaç, nefsin istikâmet kazanması, eğriliğinin giderilmesidir; yoksa onun öldürülmesi değildir. Çünkü nefsin öldürülmesi, çoğunluk hakkında zaten imkânsızdır (ve fıtrata da aykırıdır). Bu manada Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İstikâmet sahibi olun, sizin için sünnet kılınan yoldan sapmayın; amellerden güç yetirdiğiniz kadarını işleyin."[129]

İstikâmet, nefsi melekî lezzetlerden haz almak, hayvanî rezaletlerden de elem duymak için uyarmaya yeterli olacak, hayvanî yönünün melekî yönüne uymasını aklettirebilecek bir miktarla gerçekleşir. Eğer bu miktardan fazla olacak olursa, o zaman nefis onu itiyat edinir ve artık ondan faydalanamaz.

Şer'î maksatlardan biri de dinde aşırılık kapısının kapatılmasıdır:

Teşrî' esnasında dikkate alınan önemli maksatlardan biri de, dinde aşırılık kapısının kapatılmasıdır. Aşırılık, insanların bir şeye dört elle sarılmalarını gerektirir. Arkadan bir nesil gelir ve o şeyin kendi üzerlerine yazılmış semavî bir yükümlülük olduğunu zannetmeye başlar. Sonra bir nesil daha gelir ve o şey hakkında mevcut bulunan zan, artık kesin bilgiye dönüşür, muhtemel olan, kalplerin yatıştığı şey olur. Bunun sonucunda din muharref bir hal alır. Allah Teâlâ'nın, *"Uydurdukları ruhbanlığa gelince onu biz yazmadık. Fakat kendileri Allah rızasını kazanmak için yaptılar."*[130] buyruğu bu manayı ifade eder.

Sonra, bir kimse —diliyle aksini ikrar etse bile— içinde, Allah Teâlâ'nın ancak zor tâatlerle razı olacağına, şayet bunlar hakkında ihmal gösterirse, kendisiyle nefis terbiyesi arasına büyük bir perdenin gireceği ve bu durumda Allah'ın hakkına riayette büyük bir kusur göstermiş olacağı zannını taşırsa, o kişi bu zannı doğrultusunda muaheze olunur ve itikadınca nasıl yapması gere-

---

128 Buhârî, Nikâh, 1.

129 bkz. Muvatta, Tahâret, 36; İbn Mâce, Tahâret, 4.

130 Hadîd 57/27.

kiyorsa, o şekilde hareket ederek tefrit (ihmal) halinden çıkması istenir. Eğer bunu yapmaz ve taksir gösterirse, o zaman bilgisi, kendi aleyhine döner ve zararlı bir hal alır; aydınlatıcı olmaktan çıkar, zulmete dönüşür. Bunun sonucunda da nefsindeki kusur sebebiyle tâati kabul olunmaz. Rasûlullah (s.a.), *"Şüphesiz din kolaylıktır; bu din hususunda (amellerim eksiksiz olsun diye) kendini zora koşan kimseye, mutlaka din galebe çalacaktır."*[131] buyurmak suretiyle bu hususa dikkat çekmiştir.

Amellerde itidal ve devamlılık:

Bu gibi sebepler yüzünden Rasûlullah (s.a.), ümmetinin ameller işlerken itidali elden bırakmamaları, konulmuş olan şer'î sınırlar aşılarak, usangaçlık verecek, dinde karışıklıklar doğuracak, tabiî ihtiyaçların karşılanması için gerekli faaliyetleri engelleyecek bir davranış içine girmemeleri konusunda onları uyarmış, aşırılığın mahzurlarını bazen açık bir dille, bazen de işaret yoluyla açıklamıştır.

Bu meyanda o, şöyle buyurmuştur:

"Amellerin Allah katında en sevimli olanı, az da olsa devamlı olanıdır."[132]

Bence, bunun sırrı şudur: Bir amelde devamlılık göstermek, onu bırakmamak, kişinin ona karşı sürekli bir rağbet beslediğinin delilidir. Sonra nefsin, bir tâatten etkilenmesi, faydasını içine sindirebilmesi için belli bir müddetin geçmesi ve onda devamlılık gösterilmesi, ona karşı gönlün huzur duyması gerekir. Bütün bunların yanı sıra, o amelin nefsin meşgalelerden uzak olduğu bir ana tesadüf etmesi de gerekir. Aynen kişinin rüyasında nefsinin Mele-i a'lâdan inen ilimlere yatkınlık kesbetmesine sebep olan meşgalelerden uzaklığı gibi. Bu vaktin ne zaman olduğu ise belli değildir. Bu durumda, o vakti yakalayabilmek için, o amelin devamlı ve çokça yapılmasından başka çare yoktur. Lokman'ın (s.a.), *"Kendini, çokça istiğfar etmeye alıştır; çünkü Allah'ın öyle bir saati vardır ki, o saatte istekte bulunanı boş çevirmez."* şeklindeki öğüdü, bu manayı ifade etmektedir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Siz gücünüzün yeteceği amellere bakın! Çünkü siz usanma-

---

131 Buharî, İmân, 29. Yani ezilip büsbütün amelden kesilecektir.(Ç)

132 Buharî, İmân, 32; Müslim, Müsâfirîn, 216.

dıkça, Allah usanmaz."[133] Yani, siz usanmadıkça, Allah Teâlâ, işlediğiniz ameller sebebiyle size sevap vermeyi bırakmaz. Allah Teâlâ hakkında *"usanma"* kelimesinin kullanılması müşâkele[134] içindir.

Yine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sizden biri uykulu iken namaz kılarsa, ne yaptığını bilemez; belki istiğfar ediyorum diye kendisine söver."[135]

Yani Rasûlullah (s.a.) şunu demek istiyor: Kişi, usandığı ve uykulu olduğu bir anda, içinde bulunduğu halin etkisiyle tâat ile tâat olmayan şeyi dahi ayıramaz. Bu durumda, ibadetin hakkını nasıl verebilir?!

Yine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Öyle olunca orta bir yol tutun, ona yaklaşın, sevinin, sabah, akşam ve gecenin bir kısmında[136] *yardım isteyin."*[137]

*"Orta yol"*dan maksat, devamlı olarak riayet etme, üzerinde devamlı olma imkânı bulunan itidal halidir.

"Ona yaklaşın" sözünden maksat ise şudur: Yani sizler, O'na, ancak zor ameller yaparak yaklaşacak kadar uzak değilsiniz.

"Sevinin" yani, umut üzere olun ve güveninizi kaybetmeyin.

"Sabah, akşam ve gecenin bir kısmında yardım isteyin." Bu üç vakit, rahmetin indiği ve kalbin nefsânî düşüncelerden uzak olduğu zamanlardır. Daha önce bu husustan söz etmiştik.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, hizbini[138] *yahut bir cüz'ünü okumadan uyur da, onu sabah namazı ile öğle namazı arasında okursa, kendisine onu gece okumuş gibi sevap yazılır."*[139]

Bence, kaza konusunda dikkate alınan asıl nokta şu iki husustur:

---

133 Buhârî, Îmân, 32; Müslim, Müsâfirîn, 215, 221.

134 Müşâkele, edebî bir tabirdir; söz ahenginin sağlanması için, önceki kelimenin tekrarlanması şeklinde olur. *"Ve mekerû ve mekerallah"; "Allahu yestehziu bihim", "Cezâu seyyietin seyyietun misluhâ"* örneklerinde olduğu gibi. (Ç)

135 Buhârî, Vudû, 53; Müslim, Müsâfirîn, 222.

136 Yani gecenin son bölümünde teheccüd kılın.(Ç)

137 Buhârî, Îmân, 29.

138 Hizb: Kişinin okumayı itiyat edindiği vird.

139 Müslim, Müsâfirîn, 142; Ebû Dâvûd, Tatavvu', 19.

1. Tâatin terki sebebiyle nefis tamamen başıboş halde kaldığında, bunu itiyat edinir, daha sonra kişi onu ifa etmek istediğinde zorlanır.

2. Zamanla sorumluluktan çıkar ve Allah Teâlâ'nın hakkına riayet konusunda taksir gösterdiği düşüncesini içinde duymaz olur. Bunun sonucunda da aklına gelen ya da gelmeyen yönlerden sorgulanır.

Özürlülerin namazı

Özür halinde ruhsat vardır:

Teşrîde noksanlık olmaması için, özür halinde ruhsat hükümlerin beyan edilmesi gerekir. Böylece yükümlülerin, güçleri nisbetinde tâatte bulunmaları imkânı doğar. Bunun miktarı Şâri' Teâlâ'nın takdirine bırakılmıştır. Çünkü orta yolun bulunması buna bağlıdır. Kulların isteğine bırakılmamıştır; zira onlar özürlerin takdiri konusunda ifrat ve tefrite düşebilirler.

Bu yüzden Rasûlullah (s.a.), şer'an dikkate alınan özürlerin ve getirilen ruhsatların belirlenmesine özen göstermiştir.

Ruhsat bahsinde Rasûlullah (s.a.) tarafından dikkate alınan esas şu olmuştur:

i. İyiliğin emredilmesini gerektiren hikmet doğrultusunda tâatin aslını itibara almak ve onlara her halükârda sımsıkı sarılmak.

ii. Şâri' Teâlâ'nın, insanların o iyiliği işlemesi kolaylaşsın diye koymuş olduğu sınırlara ve kurallara bakmak ve bunlarda zaruret gereği olarak düşürme, ya da değiştirme gibi tasarruflarda bulunmak.

Şerî özürler:

Şer'an dikkate alınan özürler şunlardır:

1. Sefer (yolculuk):

Yolculukta ne gibi zahmet ve sıkıntıların bulunduğunu anlatmaya gerek yoktur. Rasûlullah (s.a.), yolculuk sebebiyle bazı ruhsatlar getirmiştir:

i. Namazı kısaltma ruhsatı:

Bu ruhsatlardan biri, namazın kısaltılarak kılınmasıdır. Namazın aslî sayısını olduğu gibi bırakmış —ki bu on bir rekattır—, gönül huzuru ve ikamet şartına bağlı olarak eklenmiş olan rekatları düşürmüştür. Bu sayıda (yani on bir rekat sayısında), bir tür azimet özelliği olduğundan, sefer halinde bu şekilde kılınabilmesi için illâ zaruret olması, son derece zorluk ve sıkıntının bulunması şartı aranmamıştır. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.), *"Yeryüzünde sefere çıktığınızda kâfirlerin size kötülük etmelerinden korkarsanız, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur."*[140] âyetindeki korku şartının, ihtirâzî bir kayıt olmadığını, mefhûm-u muhâlifinin bulunmadığını ifade etmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Bu, Allah'ın size tasadduk etmiş olduğu bir sadakadır; O'nun sadakasını kabul edin!"*[141] Allah'ın sadakasını geri çevirmek küstahlık olur. Bu yüzdendir ki Rasûlullah (s.a.), her ne kadar kısmen de olsa tam kılmayı tecviz etmiş ise de, sefer halinde namazını hep kısaltmıştır. Şu halde bu, müekked bir sünnettir.

Namazları tam kılmanın caiz olduğunu belirten rivâyet ile, sefer halinde iki rekatin tam olduğunu, bunda kısaltma olmadığını ifade eden rivâyet arasında ihtilâf yoktur. Çünkü aslî vacibin sadece iki rekat olması mümkündür. Bununla birlikte dört olarak kılınması, birincinin yerini tutar. Hasta ve kölenin, cuma namazını kılması halinde kendilerinden öğle namazının düşmesi; kendisine bir deve zekât vermek vacip olan kimsenin, bütün mallarını tasadduk etmesi gibi olur. Bu yüzden sefer hükmünün bir gereği olarak, yükümlü hakkında "yolcu" kelimesinin kullanılması sahih olduğu andan itibaren, bu ismin kendisinden tamamen kalktığı ana kadar namazlarını kısaltarak kılması caizdir ve bunun için bir meşakkat bulunup bulunmadığına, tamamlamaya kudreti olup olmadığına bakılmaz. Çünkü bu şekilde kısaltarak kılması, bu durumda olan kimsenin daha baştan belirlenmiş bir yükümlülüğü olmaktadır. İbn Ömer'in, "Rasûlullah (s.a.), yolculuk namazını iki rekat olarak koydu; onlar öylece tamamdır; kısaltma yoktur." sözünün manası budur.

Seferin tanımı:

Bil ki: Şâri' Teâlâ'nın üzerine hüküm bina ettiği sefer, ikâmet, zina, hırsızlık ve daha başka kavramlar, ehl-i örf tarafın-

---

140 Nisâ 4/101.

141 Müslim, Müsâfirîn, 4; Ebû Dâvûd, Sefer, 1.

dan yerli yerinde kullanılan, manaları bilinen şeylerdir. Bu gibi kavramların, efradını cami ağyârını mani bir tanımının yapılması, ancak bir tür ictihâd ve düşünme sonucu mümkün olabilir. Önemli olan konulardan biri de ictihâd yolunun bilinmesidir. Biz, sefer hakkında bazı örnekler bilmekteyiz. Bundan hareketle şöyle deriz: Sefer, örnekleme (kısmet ve misâl) yoluyla malumdur. Dili konuşanların tümü tarafından bilinir ki, Mekke'den çıkıp, Medine'ye gitmek, Medine'den çıkıp Hayber'e gitmek, hiç kuşkusuz seferdir. Sahâbe uygulama ve sözlerinden Mekke'den Cidde'ye, Tâif'e ve Usfân'a gitmenin de sefer olduğu anlaşılmaktadır. Dört berîd[142] mesafelik bir yere gitmenin de aynı şekilde sefer olduğu kesindir.

İkamet mahallinden çıkma çeşitli şekillerde olur:

Yine dili konuşanlar bilirler ki, insanın ikamet mahallini terketmesi çeşitli şekillerde olur:

1. Bağa bahçeye, çifte çubuğa gidip gelmek,
2. Belli bir maksat olmaksızın başı boş dolaşmak,
3. Sefer.

Yine dili bilenler, bu manalardan her birini ifade etmek için ayrı ayrı kelimelerin kullanıldığını, bunlardan birinin diğeri yerine kullanılmadığını bilirler. Bu durumda yapılacak ictihâd, örfen ve şer'an sefer kelimesinin kullanılabileceği örneklerin araştırılması ve sebr ve taksim yöntemiyle diğer kısımlardan ayrılacağı özelliklerin tespit edilmesi; bu özelliklerden en kapsamlısının cins yerine, daha dar olanlarının ise fasıl yerine konmasıdır. Bu işlem sonucu biz şunu öğreniriz: İkamet mahallinden ayrılmak cüzü nefsîdir. Çünkü ikamet mahallinde oturmakta olan bir kimseye yolcu denmez. Belli bir yere gitmek amacıyla ayrılmak da cüzü nefsîdir. Aksi takdirde, sefer değil başıboş dolaşmak olurdu. Gittiği yerin, yola çıktığı gündüzün sonunda, gecenin başında ikamet yerine dönemeyecek kadar uzak olması da cüzü nefsîdir. Aksi takdirde onun gidip gelmesi, bağ bahçeye gidip gelmek gibi olurdu. Yolculuğun sefer hükmünü alabilmesi için, tam bir günlük yol olması da —Sâlim bu görüştedir— gerekmektedir. Dört berîdlik bir mesafenin sefer olduğu kesindir; daha az mesafenin sefer olduğu şüphelidir. Sefer kelimesinin kullanılmasının sahih olması için,

---

142 Bir berîd, dört fersahtır. Buna göre dört berîd, on altı fersah eder. Bir fersah ise üç mil ya da beş buçuk kilometredir.

dört berîdlik bir yere gitme niyetiyle şehir surlarının dışına çıkılması yahut köyün uç evlerinin geçilmesi gerekir.

Sefer kelimesinin artık kullanılamaz olması için ise, bir yerleşim biriminde ikamet için elverişli olacak bir müddet kalmaya niyet gerekir.

ii. İki namaz arasını cem etmek:

Sefer ruhsatlarından biri de, öğle ile ikindinin, akşam ile yatsının birleştirilerek (cem-i takdîm ya da cem-i te'hîr şeklinde) kılınmasıdır. Bu konuda asıl, daha önce de işaret ettiğimiz gibi şudur: Aslî vakitler üçtür; fecir (sabah), öğle ve akşam. İkindi, öğleden; yatsı da akşamdan çıkarılmıştır ki, iki vakit arasında zikirden hali olan zaman uzun, uyku da gaflet hali üzere olmasın. Rasûlullah (s.a.), yolculuk esnasında aslî vakitleri dikkate alarak cem-i takdîm ya da cem-i te'hîr şekliyle namazların birleştirilerek kılınabilmesi ruhsat hükmünü getirmiş, ancak namazın kısaltılarak kılınmasında olduğu gibi bunu devamlı olarak yapmamış, cem üzerinde fazlaca durmamıştır.

iii. Sünnetlerin terki:

Sefer ruhsatlarından biri de sünnet namazların terkedilebilmesidir. Rasûlullah (s.a.), Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman (r.anhum), yolculuk esnasında, sabah namazının sünnetiyle vitir hariç, nâfile namaz kılmazlardı.

iv. Binek üzerinde namaz:

Getirilen bir diğer ruhsat, binek üzerinde nereye gidiyorsa o tarafa yönelerek, ima ile namaz kılınmasıdır. Bu, nâfile namazlara, sabah namazının sünnetine ve vitir namazına mahsustur; farzlar için geçerli değildir.

2. Korku:

Şer'an geçerli olan özürlerden biri de korkudur.

Korku namazı:

Rasûlullah (s.a.), korku namazını çeşitli şekillerde kıldırmıştır:

i. Cemaati iki saf halinde düzenlemiş ve onlara hep birlikte kıldırmıştır. Secde ettiği zaman, safın biri onunla birlikte secdeye gitmiş, diğer saf ise düşmanı beklemiştir. Kalktıklarında bekleyenler secdeye gitmiş ve öncekilere yetişmişlerdir. İkinci rekatinde önceki bekçilik yapanlar Rasûlullah (s.a.) ile secde etmişler, diğerleri ise bekçilik yapmışlardır. Rasûlullah (s.a.) oturduğunda, bekçilik yapanlar secde etmişler ve her iki safla birlikte teşehhüdde bulunmuş ve selâm vermiştir. Bu şekilde namaz kılmak, düşmanın kıble yönünde olması durumuna mahsustur.

ii. Ayrı ayrı cemaatlere iki defa kıldırmıştır. Bu şekil, düşmanın kıble cihetinde olmaması, iki rekatin cemaate bölüştürülmesinin zihinleri karıştırması, (kalabalık olması sebebiyle) hepsinin namaza katılmalarının mümkün olmaması haline mahsustur.

iii. Bir grup düşman karşısında durmuş, diğer bir gruba bir rekat kıldırmış, ikinci rekat için kalktığında, birinci rekati kılan grup Rasûlullah'tan (r.a.) ayrılmış, namazı tamamlamış ve düşman karşısına gitmiştir. Düşman karşısındaki grup gelmiş ve Rasûlullah'a (s.a.) uymuş, Rasûlullah (s.a.) onlara ikinci rekati kıldırmıştır. Rasûlullah (s.a.) teşehhüd için oturunca, bunlar kalkmışlar ve ikinci rekatlarını tamamlamışlar, Rasûlullah'a (s.a.) yetişmişler, Rasûlullah (s.a.) onlarla birlikte selâm vermiştir...

Bu şekilde kılınmasını gerektiren durum, düşmanın kıbleden başka yönde olması, rekatların bu şekilde iki gruba dağıtılmasının karışıklığa meydan vermemesi halidir.

iv. Rasûlullah (s.a.) bir gruba kıldırmış, diğer bir grup ise düşmana karşı durmuştur. Bir rekat kıldırınca, kılanlar namaz kılmayanların yerine gitmişler, onlar gelmiş ve ikinci rekatı da onlarla kıldırmıştır. Sonra her iki grup da namazlarını tamamlamışlardır.

v. Her biri, nasıl imkân bulduysa öylece kılmıştır; yaya olan yaya, binek üzerinde olan binek üzerinde, kıbleye ya da bir başka yöne dönerek. Bu şekilde kılınmasını gerektiren durum, korkunun çok yüksek olması, ya da harbin fiilen devam etmesi halidir.

Kısaca, Rasûlullah'tan (s.a.) rivâyet edilen her şekil caizdir. Bunlardan hangisi kendisine daha kolay geliyorsa, o anki maslahata hangisi daha uygunsa o yapılmalıdır.

3. *Hasta namazı:*

Şer'an geçerli kabul edilen özürlerden biri de hastalıktır. Bu-

nunla ilgili olarak Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:[143]

"Ayakta kıl, eğer güç yetiremezsen, oturarak kıl, ona da güç yetiremezsen, yan üzeri kıl."[144]

Nâfile namazlar hakkında da şöyle buyurmuştur:

"Kim ayakta kılarsa, bu daha faziletlidir. Kim de oturarak kılarsa, onun için ayakta kılanın sevabının yarısı vardır."[145]

Derim ki: Aslında namazın hakkı, onu çokça kılmaktır ve namazın aslı ayakta da ve oturarak da ifa edilebilmektedir. Kıyam, teşrî anında vacip olmuştur. Bir şey tümden elde edilemiyorsa, bütünüyle terk de edilmez. İşte bu yüzden, ilâhî rahmet, kulların nafile namazlarını oturarak da kılmalarının caiz olmasını gerektirmiştir. Ancak ikisi arasındaki derece farkını da açıklayarak, belli bir özür olmadıkça ayakta kılınmasını teşvik etmiştir.

4. Diğer özürler:

Bunların dışında düşman takibinde iken kılınan namaz (salâtu't-tâlib), yağmur namazı, çamur namazı olduğundan da bahsedilmektedir. Sahâbenin, inkâr ve ihmal şaibesi taşımaksızın çaresiz kaldığı durumlar karşısında kendiliklerinden getirdikleri kolaylıklar, behemehal Rasûlullah (s.a.) tarafından kabul edilmiştir. Onun, *"Size bir şey emrettiğim zaman, gücünüz nisbetinde onu yerine getirin."*[146] buyruğu, konuyla ilgili kapsamlı bir ilke mahiyetindedir.

Allah'u a'lem!

143 Nasırları olan İmran b. Husayn'ın sorusu üzerine.(Ç)

144 Buhârî, Taksîru's-salât, 19; İbn Mâce, İkâmet, 139.

145 İbn Mâce, İkâmet, 141.

146 Buhârî, İ'tisâm, 2; Müslim, Hacc, 412.

Cemaat

Bil ki: Tâatler içerisinden bir şeyin, terki ve ihmali asla mümkün olmayan zarûrî ihtiyaçlar arasına girecek şekilde yaygın bir merasim kılınması, herkesin gözü önünde ifa edilir olması; şehirli, köylü herkesin onun ifasında eşit olması, övünç konusu olur bir hale sokulması kadar insanlar için yararlı başka bir şey olamaz. Bu durum, Allah'a kullukta bulunmayı teyit edecek, bunun bir yol kılınması Hakk'a götürecektir. Bunun sonucunda zararından korkulan şey, insanları hakka celbeden şey halini alacaktır.

Namazın üstünlüğü:

İbadetler arasında, namazdan daha kâmil, delil bakımından daha üstün bir başka şey yoktur. Onun bu özelliği, insanlar arasında yaygın kılınmasını, onun üzerinde toplanılmasını, insanların onun için bir araya gelmelerini gerekli kılmıştır.

Sonra ümmet içerisinde kendilerine uyulacak bilgili insanlar bulunur. Bunların yanında yüce mertebelere ulaşabilmeleri için teşvikkâr çağrılara ihtiyaç gösterenler, zayıf yapılı olanlar bulunur. Bunlar yükümlü kılındıkları şeyi insanların gözü önünde yapma zorunluluğu duymasalar, ihmal gösterirler. Bu durumda bütün insanlar için, namaz gibi herkese yönelik ibadeti, açıktan ve herkesin gözü önünde yapmak gibi bir yükümlülükten daha yararlı ve uygun bir şey olamazdı. Böylece o yükümlülüğü yapanla terkeden, gönüllü olanla isteksiz olan ayrılabilecek; âlim olanlara uyulacak, cahil olanlara öğretilecek, böylece cemaat halinde Allah'a tâatte bulunmak bir tür mihenk taşı gibi olacak; insanlar ona vurulacak; iyileri kötülerinden ayrılabilecek, halisi sahtesi görülebilecekti.

Cemaatin özelliği:

Müslümanların Allah'a teveccüh etmiş bir halde, korku ve ümit arasında bir halet-i ruhiye içerisinde, yüzlerini O'na teslim etmiş olarak bir araya gelmeleri, bereketlerin inmesinde ve rahmetin yayılmasında acayip bir etkiye sahiptir. Nitekim daha önce istiskâ ve hacdan söz ederken buna temas etmiştik.

Sonra Allah Teâlâ'nın bu ümmeti halketmesindeki maksadı, Allah'ın dininin en yüce olması, yeryüzünde İslâm dininden daha üstün başka bir dinin bulunmamasıdır. Bu amacın gerçekleşebilmesi, ancak halkın ve ileri gelenlerin, şehirlilerin, bâdiyede oturanların, büyük küçük herkesin, İslâm'ın en büyük nişanesi ve en yaygın olan ibadeti vesilesiyle, sık sık bir araya gelmelerine bağlıdır.

Şeriat, birlik ve beraberliğe, cemaat olmaya teşvikte bulunmuştur:

Bu saydığımız sebeplerden dolayı teşrî esnasında hikmet-i ilâhî cuma ve cemaat namazlarının konulmasını gerektirmiş, bu doğrultuda büyük teşvikler de bulunmuş, terkini ise şiddetli bir üslupla yasaklamıştır.

Cemaatin toplanması iki şekilde olur:

i. Mahalle halkının toplanması,

ii. Şehir halkının toplanması.

Mahalle halkının toplanması her namaz vakti için kolayca sağlanabilir. Şehir halkının toplanması ise, ancak hafta gibi bir süre aralığıyla mümkün olabilir. Birinci toplantılar, cemaatle namaz olmaktadır. Bu konuda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Cemaat namazı, kişinin yalnız başına kıldığı namazdan yirmi yedi derece (bir rivâyette de, yirmi beş derece) daha üstündür."[147]

Rasûlullah (s.a.) açıkça ya da işaret yoluyla belirtmiştir ki, kişi abdest alır, abdestin hakkını verir, sonra mescide yönelir, bütün bunları sırf namaz kılma niyetiyle yaparsa, onun yürümesi namaz hükmündedir, attığı her adım günahlarına keffâret olur, müslümanların birbirlerine olan duaları etraflarını kuşatır, namazı beklemekte ribât (Allah için nöbet beklemek) ve itikâf manası vardır.

---

147 bkz. Buhârî, Ezân, 30; Müslim, Mesâcid, 245, 250.

İşte cemaat namazının bu faziletlerini dikkate alan Rasûlullah (s.a.), kendi katında temessül eden çok ince bir nükteye binaen, sözü edilen iki sayıdan biriyle cemaatin önemine dikkat çekmiştir. Daha önce bu konulara temas etmiştik; oraya bakınız. Ne sağından ne solundan, hiçbir yönünden bâtıla açık olmayan Hakk'da yersiz, hesapsız, hikmetsiz hiçbir şey yoktur.

Cemaatin terki:

Bu konuda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Herhangi bir yerleşim biriminde ya da bâdiyede üç kişi bulunur da, aralarında cemaatle namaz kılınmazsa, şeytan onları yoldan çıkarmış demektir. Bu itibarla cemaat olmaya bakın. Çünkü kurt, sürüden ayrılanı yer."[148]

Bence bu hadis, cemaatı terkin, namazı ihmal etme kapısını aralayacağına işarettir.

Cemaat müekket sünnettir:

Yine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Canım elinde olana yemin ederim, düşündüm ki emredeyim de odun toplansın, sonra emredeyim de namaz için ezan okunsun, sonra bir adama emredeyim de insanlara imamlık yapsın, sonra namaza gelmeyen adamlara gideyim ve evlerini başlarına yakayım."[149]

Derim ki: Aslında cemaat müekket sünnettir, terki halinde kınamayı gerektirir. Çünkü dinin nişanelerinden biridir. Şu kadar var ki Rasûlullah (s.a.), cemaate katılma konusunda isteksiz olan ve geri duran kimselerin, bu davranışlarındaki asıl sebebin İslâm'daki niyet zaafı olduğunu görmüş ve onların kalplerine korku vermek için, tepkisini şiddetli bir üslupla ortaya koymuştur.

Zorluk anında cemaatin terkine ruhsat vardır:

Öbür taraftan herkesin ve devamlı olarak cemaate katılması, zayıf, hasta ve iş güç sahipleri için bir zorluk içerir. İşte ilâhî hikmet bunu dikkate almış ve bu gibi durumlarda cemaatin terkine ruhsat vermiştir. Böylece ifrat ve tefrit arasında denge kurulmuştur.

---

148 Ebû Dâvûd, Salât, 46; Ahmed, 5/196.

149 Buhârî, Ezân, 29; Muvatta, Cemaat, 3.

Cemaate gelmemeye mazeret teşkil eden haller:

i. Soğuk ve yağmurlu gece: Bu, cemaate katılmamaya cevaz veren zorluklardandır. Bu takdirde müezzinin, "Namazı menzillerinizde kılın!" diye nida etmesi müstehap olur.[150]

ii. Beklemesi zor olan bir işin olması: Akşam yemeğinin hazırlanması gibi. Çünkü bu halde cemaate katılmak, nefsi meşgul eder, üstelik yemek kalmayabilir.

Sıkışık halde iken cemaat olunması da öyledir. Bu, devamlı olarak kalbi meşgul edeceğinden namazdan beklenen faydanın hasıl olmamasına sebep olur.

"Yemek hazırken namaz yoktur."[151] hadisiyle, *"Namazı, ne yemek ne de bir başka şey sebebiyle geciktirmeyin."*[152] hadisi arasında bir çelişki yoktur. Çünkü hadislerden her birinin, ayrı bir durum ya da manaya hamledilmesi imkânı vardır. Zira hadisten murat, aşırılık kapısını kapatmaktır. İkincisinde yasak, hazır olmayan yemeğin ortaya getirilmesine yöneliktir. Namazın geciktirilmemesi, aşırılık şerrinden emin olan kimseler için zaten vazifedir. Bu, oruçlunun, her iki hal üzere iftar etmesi gibidir. Hazır yemeğin yenmesi ve namazın geciktirilmesi ise, yemeğe karşı aşırı bir arzunun bulunması, yahut o anda yenmediği takdirde kalmayacağı korkusunun olması haline mahsustur. Şu halde hüküm duruma göre değişecektir.

iii. Fitne korkusu: Cemaate katılmamaya cevaz veren engellerden biri de fitne korkusudur. Koku sürünmüş kadının mescide çıkması gibi. Rasûlullah'ın (s.a.), *"Sizden biriniz, hanımı mescide gitmek üzere izin istediğinde, onu engellemesin."*[153] hadisiyle, çoğunluk sahâbenin kadınların mescidlere gitmemeleri doğrultusunda hüküm vermeleri arasında bir çelişki bulunmamaktadır. Çünkü yasak olan, bir mesnede dayanmayan mücerred kıskançlık sebebiyle olan engellemedir. Fitne korkusunun bulunması haline yönelik değildir. Caiz olan kıskançlık, fitne korkusunun bulunduğu hale aittir. Nitekim hadiste buna işaret edilmiş ve kıskançlığın iki türlü olduğu açıklanmıştır. Hz. Âişe'nin (r.a.), "Eğer Rasûlullah (s.a.), kadınların bugün moda haline getirdikleri (giyim kuşam ve

---

150 bkz. Buhârî, Ezân, 18; Müslim, Müsâfirîn, 22.
151 Müslim, Mesâcid, 67.
152 Ebû Dâvûd, At'ıme, 10.
153 Buhârî, Ezân, 166.

ziyneti) görseydi, İsrailoğullarının kadınları nasıl menedilmişse, o da bunları camiye gitmekten menederdi."[154] şeklindeki sözü yasağın gerekçesini göstermektedir.

iv-v. Korku ve hastalık: Bu ikisinin durumu açıktır.

Rasûlullah'ın (s.a.), gözleri görmeyen birine, *"Namaza çağrıyı duyuyor musun?"* diye sorması ve onun da evet demesi üzerine: *"Öyleyse, icabette bulun!"*[155] buyurmasına gelince, onun sorusu azimet hakkında idi; dolayısıyla ona ruhsat vermedi.

Namazda imamlığa en lâyık olanlar:

Sonra namazda kimin imamlığa daha lâyık olduğunun, nasıl toplanılacağının açıklanmasına, insanlara namaz kıldıran imamlara, hafif tutmaları öğüdünün verilmesine, imama uyanların ona nasıl tabi olacaklarının beyan edilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu konuda, namazı uzatması sebebiyle Rasûlullah'ın (s.a.), Muâz'ı (r.a.) azarlaması meşhurdur.

Bu ihtiyacın bir sonucu olarak Rasûlullah (s.a.), bu konuyu gayet açık bir şekilde beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Cemaate, Allah'ın kitabını en iyi bilenleri imam olur. Eğer Kur'ân bilgisi hususunda eşit iseler, sünneti en iyi bilenleri; sünnet hususunda da eşit iseler hicret itibariyle en kıdemlileri, hicret hususunda da eşit iseler İslâmiyeti kabulde en kıdemlileri imam olur. Sakın birinin hâkim olduğu yerde, başka biri ona imam olmasın!"[156]

Kur'ân'ı en iyi bilenlerin öncelik hakkı:

Kur'ân'ı en iyi bilenlerin takdim edilmesinin sebebi şudur: Rasûlullah (s.a.), daha önce de açıkladığımız gibi ilim için bir sınır koymuştur. Bunun ilk şartı da Kur'ân bilgisine sahip olmaktır; çünkü her ilmin başı Kur'ân'dır. Sonra Kur'ân, Allah'ın nişanelerindendir. Bu durumda onu bilen kimsenin takdim edilmesi, mertebesinin yüceltilmesi vaciptir. Çünkü bu durum, Kur'ân bilgisine sahip olma konusunda insanların birbirleriyle yarışmalarını temin eder. Yoksa zannedildiği gibi, takdimin sebebi sadece namaz için Kur'ân kıraatine olan ihtiyaç değildir. Asıl amaç, insanları bu ko-

154 Buhârî, Ezân, 163 (1/210); Muvatta, Kıble, 15.

155 Beyhakî, 3/58.

156 Müslim, Mesâcid, 290.

nuda yarış havasına sokmak, toplumda değerin ancak Kur'ân bilgisine sahip olmakla elde edilebileceği intibaını vermektir. Bilindiği gibi faziletler ancak yarış havasına girildiği zaman elde edilebilir. Kur'ân bilgisine sahip olanların özellikle namaz konusunda takdim edilmelerinin sebebi ise, namazın Kur'ân kıraatine olan ihtiyacıdır. Bu konu üzerinde düşünülmelidir.

Sünneti en iyi bilenlerin takdimi:

Kur'ân'ı en iyi bilenlerden sonra, sünnet bilgisine sahip olanlar takdim olunur. Çünkü sünnet, Kur'ân'ı takip eder ve dinin kıyamı ancak onunla mümkündür. Sünnet, Rasûlullah'ın (s.a.) ümmeti içerisinde bırakmış olduğu mirasıdır.

Hicret fazileti:

Sünnet bilgisinden sonra hicret fazileti dikkate alınmıştır. Çünkü Rasûlullah (s.a.), hicret üzerinde çok durmuş, ona teşvik etmiş, dinde ne büyük bir yeri olduğuna işarette bulunmuştur. İmamette de dikkate alınması, ona bir tür teşvik olmakta ve böylece onun yüce bir mertebe olduğu vurgulanmaktadır.

Yaşça büyüklük:

Sonra yaşça büyüklük gelmektedir. Zira bütün milletlerde yaygın olan âdete göre, yaşça büyük olanlara saygı gösterilir. Çünkü onlar, daha tecrübeli ve daha ağırbaşlı olurlar.

Kişi, kendi hakimiyeti alanında imamlık yapar:

Rasûlullah (s.a.), bir başkasının hakimiyet alanında, başka birinin imamlık yapmasını yasaklamıştır; çünkü bu, o kişiye ağır gelir, otoritesini zedeler. Bu yüzden, imamlık hakkı ona bırakılmıştır.

Cemaat namazlarının hafif tutulması:

Rasûlullah (s.a.) bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Biriniz cemaate imam olduğu vakit namazı hafif kıldırsın! Çünkü onların içinde hasta, zayıf ve yaşlı olanlar vardır. Yalnız başına kıldığı zaman, namazını dilediği kadar uzatsın!"[157]

---

157 Müslim, Salât, 183-185.

Derim ki: Hakka davet, semeresini verebilmesi için kolaylaştırma ilkesiyle yapılmalıdır. Nefret ettirme, usandırma, ibadetlerin konuluş amacını tersine çevirir. Bütün insanlara yönelik getirilen yükümlülükler, kolay olmalıdır. Nitekim Rasûlullah (s.a.), bu hususu açıkça belirterek, namazı uzatanlar hakkında, *"Gerçekten içinizde nefret ettirenler vardır."*[158] buyurmuş ve bu konuda ümmetini uyarmıştır.

İmama uymak:

Bu konuda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İmam, sadece kendisine uyulmak için imamdır. Şu halde siz ona muhalefet etmeyin; o rükûa gitti mi, siz de rükûa gidin. O 'Semi'allahu limen hamideh' dedi mi siz, 'Rabbenâ leke'l-hamd' deyin. O secde etti mi, siz de secde edin. O oturarak namaz kıldı mı, sizde hep beraber oturarak kılın." Bir rivâyette de şu ziyade vardır: *"O, 'Velâ'd-dâllîn' dedi mi, siz de 'âmîn' deyin!"*[159]

Derim ki: Cemaatin ilk başlangıcı, Muâz'ın (r.a.) kendi görüşüyle yaptığı ictihâdıdır.[160] Rasûlullah (s.a.), bu konuda onu tasvip etmiş ve onaylamıştır. Eğer öyle olmasaydı, o zaman namazları bir olmaz, aynı zaman ve mekanda kılınmış olması rastlantı olurdu.

İmamın oturarak kılması:

Hadisteki, *"İmam oturarak namaz kıldı mı, sizde hep beraber oturarak kılın."*[161] kısmı, mensuhtur. Rasûlullah'ın (s.a.), ömrünün sonunda cemaat ayakta iken oturarak kıldırması bunun delilidir. Neshin sırrı şudur: Cemaat ayakta iken imamın oturması, Acemlerin hükümdarlarına karşı gösterdikleri aşırı tazime benzemektedir. Nitekim bu durum bazı hadislerde tasrih edilmiştir. İslâmî esaslar yerleşip, şeriatın pek çok hükmünde onlara muhalefet iyice yer edince, bir başka asıl ağır basmaya başladı ki o da, kıyamın namazın rüknü olması ve özür olmadan terkinin caiz olmamasıdır. Cemaatin ise kıyamı terketmelerini gerektirecek bir özürleri yoktur.

---

158 bkz. Müslim, Salât, 182.

159 Müslim, Salât, 86, 87.

160 Müellifin, bundan neyi kastettiğini belirleyemedik.(Ç)

161 Ebû Dâvûd, 602; Beyhakî, 2/261.

Safların düzenlenmesi:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Benim hemen arkamda aklıyeterleriniz dursun, daha sonra da sırasıyla derece itibariyle onları takip edenler dursun." Bunu üç defa tekrarladı. *"Pazar yerlerindeki gibi keşmekeşlikten sakının!"*[162]

Bu, insanlar arasında aklıyeterlere, büyüklere gerekli saygı gösterilmesi esasının yerleştirilmesi içindir. Bu talimat, geçerli olan örf ve âdetin dikkate alınması sonucu da olabilir. Hem, daha aşağı mertebede olanların öne geçirilmesi, ileri gelenlere ağır gelebilir. Bunun için cemaatin, aklıyeterlerden başlayarak derece derece sıraya konması sünnet kılınmıştır. Cami ve cemaate saygılı olmaları, Kur'ân üzerinde düşünebilmeleri için de pazar yerlerindeki gibi keşmekeşlik içinde bulunmaları yasaklanmış, namazda hükümdar huzuruna çıkan insanlar gibi tavır alınması istenmiştir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Siz, meleklerin Rableri katında saf saf durdukları gibi saf bağlayıp dursanız ya!"[163]

Her meleğin belli bir yeri olur ve onlar, yetenekleri konusundaki aklî tertip üzere saf olurlar ve öyle bir kenetlenirler ki, aralarında en ufak bir gedik kalmaz.

Yine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz ben, saftaki aralıktan şeytanın sanki kara koyun gibi aranıza sokulmakta olduğunu görüyorum."[164]

Biz tecrübe etmişizdir ki, zikir halkasında kenetlenmek, zihnin bir noktada toplanmasını, zikirden bir tat alınmasını, gönülden geçen düşüncelere son verilmesini sağlamaktadır. Onun terki, bu manaları noksanlaştırmakta ve boşalan yerleri hemen şeytan doldurmaktadır. Rasûlullah (s.a.), şeytanı, kara koyun şeklinde temessül etmiş halde görmüştür. Çünkü kara koyun, dar yerlere sokulmaya karşı hırsıyla bilinir. Onun kara olduğunun belirtilmesi ise, iç dünyasının kötü olduğunu sembolize etmek içindir. Şeytanın bu sûrete girmesinin sebebi budur.

---

162 Müslim, Salât, 123.

163 Hadisin devamı şöyle: "Ya Rasûlallah! Melekler Rableri katında nasıl saf olurlar?" dedik. *"İlk safları tamamlarlar ve safta kenetlenirler."* buyurdu. Müslim, Salât, 119.

164 Ebû Dâvûd, Salât, 93; Ahmed, 5/262, 3/154.

Safların düzgün olması:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ya saflarınızı düzeltirsiniz, yahut Allah yüzlerinizi başka başka taraflara çevirir."[165]

"Başını imamdan önce kaldıran kimse, Allah'ın onun başını eşek başına çevireceğinden korkmaz mı?"[166]

Rasûlullah (s.a.), insanlara düzgün durmalarını ve imama uymalarını emretti, onlar ihmal gösterdi. Bunu, onların aleyhlerine bir durum olarak belirledi, fakat aldıran olmadı. Bu kez uyarının dozunu artırdı ve eğer muhalefette bulunmaya devam ederlerse, Hakk'ın lânetine maruz kalacaklarını belirtti. Zira ilâhî feyizlerden gereği gibi istifade etmemek, onlara sırt çevirmek, lâneti gerektiren bir şeydir. Lânetin, insanları kuşatması ise, meshi yani onların hayvan şekline dönüşmesine veya aralarında ihtilâfların doğmasına sebep olur.

Hayvanlar arasından eşeğin seçilmesindeki nükte, onun ahmaklıkta ve aşağılıkta darb-ı mesel olmasıdır. Söz konusu olan asi de, ahmaklık ve aşağılıkta onun gibidir.

Sadece yüzün, eşek başı şekline çevirileceğinden söz edilmesinin sırrı ise şudur: Onlar, yüzü Allah'a döndürme, sadece O'na teveccühte bulunma konusunda, edepsizliklerini yüzleriyle yapmışlardır. Bu itibarla onlar, kötülüğü işledikleri organ —yüzlerin dağlanmasında da olduğu gibi— yoluyla cezalandırılmışlardır.

Ayrıca onlar, ileri geri olmak suretiyle saf düzenlerini bozmuşlardır. Bu itibarla da cezaları, manevî açıdan ileri geri olmaları yani birbirleriyle ihtilâf ve münakaşa halinde olmaları şeklinde tecellî etmiştir.

Mesbûk: Namaza geç gelen kimsenin durumu:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Namaza geldiğinizde, biz secdede isek, hemen siz de secdeye gidin ve onu saymayın. Kim rükûya yetişirse, o, namaza (yani o rekata) yetişmiş demektir."[167]

Çünkü rükû, kıyam haline çok yakındır. Dolayısıyla ona yetişen, sanki o rekata tamamen yetişmiş gibidir. Secde, namazın temel direğidir. Kıyam ve rükû ise ona hazırlayıcı mahiyettedir.

---

165 Müslim, Salât, 127.

166 Müslim, Salât, 114.

167 Beyhakî, 2/89. Son kısmı için bkz. Müslim, Mesâcid, 161-165.

Evde namaz kılanın, cemaatin bulunması halinde tekrar kılması:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Konak yerlerinizde kılar da, sonra cemaatle namaz kılınan bir yere gelirseniz, onlarla beraber siz de (tekrar) kılın; çünkü o, sizin için bir nâfile olur."[168]

Bence bu, namazı terkedenlere, "biz evde kıldık" gibi açık bir mazeret kapısı bırakmamaya yönelik bir tedbirdir. Öbür taraftan da, ilk bakışta da olsa müslümanların dağınık görünmelerini önlemeyi amaçlamaktadır.

168 Rasûlullah (s.a.), bunu, kendisiyle beraber namaz kılmayan, sebebini sorduğunda da, kendilerinin konak yerinde kıldıklarını söyleyen iki adama söylemiştir. bkz. Tirmizî, Salât, 49; Ahmed, 4/161.

Cuma namazı

Namaz için haftalık toplantı:

Cuma namazının meşru kılınmasında asıl sebep şudur: Namazın, bütün ülke genelinde yaygın kılınması ve bu vesileyle insanların bir araya toplanması esas bir ilkedir. Ancak bütün şehir halkının her gün bir araya getirilmesi zordur. Dolayısıyla bunun, belli bir zaman aralığıyla yapılmasına ihtiyaç vardır. Bu zaman çok kısa olmamalıdır; aksi takdirde insanlara ağır gelir ve beklenen faydayı sağlamaz. Çok uzun da olmamalıdır; o takdirde de etkisi kaybolur ve beklenen maksat gerçekleşmez. Hafta, bir zaman birimi olarak Arap-Acem ve çoğu milletler tarafından kullanılmaktaydı ve bütün şehir halkının katılacağı toplu namaz için vakit olarak belirlemeye elverişliydi. Böylece süre olarak haftanın belirlenmesi vacip oldu.

Sonra belirlenecek günün hafta içerisinde hangisi olacağı konusunda milletler arasında farklılıklar oldu; kendilerince bazı gerekçelere dayanan yahudiler cumartesini, hıristiyanlar da pazar gününü seçtiler. Allah Teâlâ, bu ümmete ilim hazinesinden büyük bir kapı araladı ve önce Rasûlullah'ın (s.a.) ashabının kalbine, bu günün cuma olduğunu ilham etti. Zira onlar, Rasûlullah (s.a.) henüz Medine'ye gelmeden önce cuma namazı kılmışlardı. İkinci olarak da Rasûlullah'a (s.a.) açtı. Bu, Cibrîl'in kendisine, üzerinde siyah bir nokta olan bir ayna getirmesi ve bu misalle neyin kastedildiğini ona öğretmesi yoluyla oldu.

Cuma günü, en hayırlı gündür:

Bu bilginin özeti şudur: Tâatlerin edası için en uygun vakit, Allah Teâlâ'nın kullarına yaklaştığı, dualarının kabul edildiği za-

mandır. Çünkü bu an, tâatlerinin kabulü ve onların nefisler üzerinde etkin olması için en uygun vakitlerdir. Bu zamanda yapılan tâat, diğer vakitlerde yapılan pek çok tâatin yerini tutar. Her hafta, Allah Teâlâ'nın kullarına yaklaştığı bir an vardır. Kesîb[169] cennetinde kullarına tecellî etmesi bu anda olacaktır. Büyük bir ihtimalle bu vakit, cuma günündedir. Çünkü büyük olaylar hep bu günde olmuştur. Rasûlullah (s.a.), bu manayı ifade etmek üzere şöyle buyurmuştur:

"Üzerine güneş doğan en hayırlı gün, cuma günüdür. Âdem, o gün yaratıldı; o gün cennete konuldu ve o gün cennetten çıkarıldı. Kıyamet de ancak cuma günü kopacaktır. O gün hayvanlar, (kıyametin kopacağı anda her tarafı saracak uğultuya) korku içerisinde kulak kesilirler."[170]

(Ashâbın bu bilgisi), kendilerine mele-i sâfilden sızan ilhamlarla olmuştur. Onlar da bilgilerini, kazânın inmesi anında Mele-i a'lâ sâkinlerinin çıkardıkları "sanki yalçın kaya üzerindeki zincir uğultusu gibi" seslerden, kendilerine ulaşan sızıntıdan edinmektedirler.

Rasûlullah (s.a.), ümmetinin, bu mübarek gün hakkında bilgilendirilmesi nimetini en güzel bir şekilde ifade etmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Bizler en son gelenleriz, ama kıyamet gününde (cennete girmede yahut ilk olarak hesabı arzetmede) herkesi geçenler de bizler olacağız. Şu kadar var ki her ümmete[171] kitap bizden önce verilmiş, bize onlardan sonra verilmiştir. Sonra Allah'ın onlar üzerine farz kıldığı şu gün[172] yok mu! Onlar, bu gün hakkında ihtilâfa düştüler, Allah, bizi ise ona hidayet buyurdu. Diğer insanlar bu hususta bize tabidirler; yahudilerin bayramı yarın, hıristiyanlarınki ise öbür gündür."[173]

Kısaca söylemek gerekirse bu, Allah Teâlâ'nın bu ümmete has kıldığı bir fazilettir. Yahudi ve hıristiyanlar ise, teşrîde bir tür esas olabilecek noktayı yakalamışlar; fakat gün olarak cumanın belirlenmesinde hata etmişlerdir. Semavî şeriatlar, her ne kadar biri diğerinde bulunan bir meziyetten yoksun olsa bile, teşrî esasları konusunda hata içermezler.

---

169 Misk tepeciklerinden oluşan cennet.

170 bkz. Müslim, Cum'a, 18.

171 Yani yahudi ve hıristiyanlar bu konuda öncelik özelliğine sahiptirler.

172 Yani, bizim hakkımızda cuma, onların hakkında ise cumartesi ve pazar

173 bkz. Müslim, Cum'a, 19.

Cuma günü, duaların kabul olduğu bir an vardır:

Rasûlullah (s.a.), bu anın çok önemli olduğuna dikkat çekerek şöyle buyurmuştur:

"Gerçekten cuma günü öyle bir an vardır ki, şayet bir müslüman o ana rastlar da Allah'tan bir hayır dilerse, Allah onu kendisine mutlaka verir."[174]

Bu anın ne zaman olduğu konusuna rivâyetler farklılık arzetmektedir.[175]

i. Bazıları, imamın oturmasından namaz bitimine kadardır, demişlerdir. Çünkü bu an, gök kapılarının açıldığı andır ve mü'minler bu saatte bütün himmetleriyle Allah'a yönelmiş olurlar. Dolayısıyla bu an, göklerin ve yerin bereketlerinin bir araya geldiği bir andır.

ii. Bazıları ise, ikindiden sonra, güneşin batışına kadardır, demişlerdir. Çünkü bu vakit, kazanın inme zamanıdır. Bazı ilâhî kitaplarda, Âdem'in (s.a.) bu anda yaratıldığı belirtilmektedir.

Bence, görüşlerin her biri, muhtemel en yakın zamanın beyanı mahiyetindedir ve kesin bir belirleme olmaktan uzaktır.

Cuma namazı, güçlü bir yükümlülüktür:

Sonra, cuma namazının güçlü bir farîza olduğunun beyanına ve bunun teyit edilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu konuda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ya birtakım adamlar, cuma namazını terketmekten vazgeçerler; yahut Allah, onların kalplerini muhakkak surette mühürler ve artık gâfillerden olurlar."[176]

Bence bu, cumanın terkinin, ihmal ve umursamazlık kapısını aralayacağına, şeytanın da insanı bu şekilde yoldan çıkardığına işarettir.

Cuma kimlere vacip değildir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Cuma her müslüman üzerine vaciptir; kadın, çocuk ve köle hariç."[177]

---

174 Müslim, Cum'a, 15.

175 bkz. Davudoğlu, Müslim Şerhi, 4/484 vd.

176 Müslim, Cum'a, 40.

177 Beyhakî, 3/173.

"Cuma, nidâyı duyan üzerine vaciptir."[178]

Bu, ifrat ve tefrit arası dengenin kurulmasıdır. Denge, özürleri olan kimselerin, camiye gitmesi zor olanların ve gitmelerinde fitne bulunanların durumlarının yükümlülük esnasında dikkate alınması ve onlar hakkında kolaylık getirilmesi yoluyla sağlanmıştır.

Cuma günü temizlenmek müstehaptır:

Cuma günü boy abdesti almak, dişleri temizlemek, koku sürünmek, güzel elbiseler giyinmek... gibi şeyler müstehaptır. Çünkü bunlar, temizliği ikmâl eden şeylerdir ve temizlik hasletine karşı nefsin aşırı derecede uyarılmasını sağlar. Rasûlullah'ın (s.a.), *"Eğer ümmetime sıkıntı verecek olmasaydım, her namaz esnasında onlara misvak kullanmalarını emrederdim."*[179] buyruğunun manası budur.

İnsanların mutlaka yıkanmaları ve temizlenmeleri gereken bir gün olmalıdır. Zira bu, insanların gerekli ve güzel olan itiyatlarındandır. Her gün yıkanma imkânı olmayınca, cuma günü yıkanılması emredilmiştir. Çünkü cuma, vakit olarak belirlenmeye en uygun gündür ve bu namaz için tamamlayıcı bir unsurdur. *"Her müslümanın, her yedi günde bir yıkanıp, bedenini ve başını (güzelce) yıkaması bir görevdir."*[180] hadisinin manası budur.

Sonra, o sıra insanlar kendi işlerini kendileri görürlerdi ve bunun sonucu olarak da bir araya geldikleri zaman, koyunlar gibi kokarlardı. Başkalarını rahatsız etmemeleri ve toplanmayı kolaylaştırması için herkesin bu toplantı gününde yıkanmaları emredildi. Bu izahı, İbn Abbâs (r.a.) ve Hz. Âişe (r.a.) yapmıştır.

Cuma namazında susmak ve imama yakın olmak:

Cuma namazında susmak ve imama yakın olmak, boş şeyleri terketmek ve erken davranmak istenmiştir. Çünkü bu, verilecek dersin dinlenmesini ve üzerinde düşünülmesini daha iyi sağlar.

Mescide, binerek değil de yürüyerek gidilmesi müstehap sayılmıştır. Çünkü bu tevazu ve Rabbe karşı huşu içerisinde olmaya

178 Beyhakî, 3/173.

179 Müslim, Tahâret, 42.

180 Kenzu'l-ummâl, 7/21278.

daha uygundur. Zira cuma, hem varlıklı hem de yoksul insanları bir araya getirir. Binek bulamayan kimseler belki utanabilirler. Dolayısıyla herkesin yaya gelmesi istenilerek bu kapının kapatılması amaçlanmıştır.

Hutbeden önce namaz kılmak müstehaptır:

Hutbeden önce namaz kılınması, revâtip sünnetler bahsinde açıkladığımız sebepten dolayı müstehap kılınmıştır. Camiye geldiğinde, eğer imam hutbe okuyorsa, hemen kısaca iki rekat namaz kılıverir ve hem sünnet namazını kılmaya, hem de hutbe âdâbına mümkün mertebe riayet etmeye çalışır. Bu meselede, ülkende yaygın olarak uygulamada olan şeye aldanmayasın; zira bu konudaki hadis sahihtir ve uyulması vaciptir.

Cumada başkalarını rahatsız etmemek:

Başkalarını tepelemek, iki kişi arasını açmak, yerine oturmak için bir başkasını kaldırmak yasaklanmıştır. Bunlar cahiller tarafından çokça yapılmaktadır ve sonuç itibariyle de insanların aralarının açılmasına, kin tohumlarının saçılmasına sebep olmaktadır.

Cuma namazının sevabı:

Sonra Rasûlullah (s.a.), cuma namazını tam, âdâb ve erkânına riayet ederek kılan kimselerin sevabını açıklamış; bunun, iki cuma arasında işlenilmiş günahlara keffâret olacağını beyan buyurmuştur. Zira bu, nur deryasına dalması, müslümanların duasının kapsamına girmesi, onlarla sohbet feyzine nail olması, öğüt ve nasihat bereketine ulaşması ve daha başka faydalar elde etmesi için yeterli bir miktardır.

Cuma günü camiye erken gitme:

Rasûlullah (s.a.), cuma günü camiye erken gitmenin sevabını açıklamış, elde edecekleri sevabı; deve, sığır, koç ve tavuk kurban etmek gibi bir benzetme ile açıklamıştır. Bu saatler, cumanın vacip olduğu andan, hutbenin irad olunacağı vakte kadar olan kısa vakitlerdir.

Bilesin ki, uzak yakın herkese yönelik bütün namazlar, sadece iki rekat şeklinde kısa tutulmuştur. Bunların uzun olması, insanlara ağır gelir; oysa ki bu tür cemaatler içerisinde zayıf, hasta ve iş güç sahibi olanlar bulunur.

Cuma namazında açıktan okunur:

Cuma namazında açıktan okunur ve böylece insanların Kur'ân üzerinde daha iyi düşünmelerine imkân verilir; ayrıca Kur'ân'ın önemi ve İslâm toplumundaki yeri de vurgulanmış olur.

Cuma hutbesi:

Cuma namazında bir de hutbe bulunur ve bununla cahillerin bilgilendirilmesi, unutanların hatırlatılması amaçlanır.[181]

Rasûlullah (s.a.), cuma namazında iki hutbe okur, ikisi arasında otururdu. Oturma, hem hatibin, hem de cemaatin dinlenmesini ve zindeleşmesini sağlar.

Hutbenin sünnetleri şunlardır:

i. Allah'a hamd ederek başlamak,
ii. Rasûlullah'a (s.a.) salât ve selâm getirmek,
iii. Şehâdet okumak,
iv. *"Emmâ ba'du = İmdi"* diye ayırıcı bir kelime ile söze başlamak,
v. Öğüt vermek,
vi. Takvâyı emretmek,
vii. Dünya ve âhiret azabına karşı uyarmak,
viii. Kur'ân'dan birşeyler okumak,
ix. Müslümanlar için hayır duada bulunmak.

Hutbenin bu sayılan unsurları içermesinin gereği şundandır: Bilindiği gibi hutbe, ezan gibi dinî nişanelerdendir. Bu itibarla onun, Allah'ın zikrinden, Rasûlüne övgüden, Allah'ın kitabından bazı kısımlar okumaktan hali olması uygun olmaz.

Hadiste, *"İçinde kelime-i şehâdet (teşehhüd) bulunmayan her hutbe, kesik kol gibidir."*[182] buyurulmuştur.

Cemâat şartı:

Ümmet, lâfzî yolla değil de manevî yoldan olmak üzere, cuma namazı için cemaatin ve bir tür yerleşik hayatın da olmasının şart olduğunu çıkarmıştır.

---

181 Aslında cuma hutbesi sadece öğretmek ve hatırlatmak için irad edilmez. Halife adına okunması ve yerleşim biriminin en yetkili mülkî âmiri tarafından, haftanın bir tür değerlendirilmesinin de yapılması hasebiyle, siyasî bir içerik de taşır.(Ç)

182 Ebû Dâvûd, Edeb, 18, 19; Tirmizî, Nikâh, 17.

Rasûlullah (s.a.), onun halifeleri ve müctehid imamlar (r.anhum), yerleşim birimlerinde cuma kılarlar, bâdiyede oturanları (göçebe halkı) cuma namazı ile sorumlu tutmazlardı. Dahası, onlar zamanında bâdiyede cuma kılınmazdı. Asırdan asıra, nesilden nesile gelen bu uygulamadan hareketle, cuma için cemaatin ve yerleşik bir hayatın da şart olduğunu çıkarmışlardır.

Ben derim ki: Madem ki cumanın aslı esası, dinin ülkede yaygın halde yaşanılır kılınmasıdır; öyleyse elbette yerleşik hayat ve cemaat şartı aranacaktır.

Bence bu konuda en sahih olanı, bir yere *"karye"* (yani köy, en küçük yerleşim birimi) deniyorsa, orada cuma namazı kılınabilmelidir. Çünkü bu konuda çok sayıda ve çeşitli tariklerle hadisler rivâyet edilmiştir ve bunlar hep birbirini destekler mahiyettedir. *"Beş kişiye cuma yoktur."* Bâdiyede yaşayanlar da bu hükme katılmıştır. *"Cuma, elli erkek üzerinedir."* Bence elli sayısı, onların bir köy olacağını belirtmek içindir. *"Cuma, her köy üzerine vaciptir."*[183] hadisleri bunlardandır.

Bu konuda en az sayı için, kervan gelmesi üzerine cemaatin mescidi terkedip, Rasûlullah'ı (s.a.) hutbe okur halde bırakması olayı[184] delil olarak kullanılmıştır. Öyle gözüküyor ki onlar, —Allah'u a'lem!— tekrar mescide dönmemişlerdi.

Bu şartlar varsa, ora halkına cuma farz olur ve gelmeyenler günaha girer. Kırk sayısı şart olarak aranmaz.

Cuma namazını kıldırmaya en lâyık olan, yörenin mülkî âmiridir. Hz. Ali'nin (r.a.), "Dört şey, imama havale edilmiştir..." sözü, bunu ifade etmektedir. Cuma namazının kılınması için, devlet başkanının bizzat bulunması şart değildir.

Doğrusunu en iyi Allah bilir!

---

183 Beyhakî, 3/179.

184 Mescidde sadece on iki kişi kalmıştı. bkz. Cumâ 62/11 âyeti ve tefsiri. (Ç)

Bayram namazları

İslâm, cahiliye bayramları yerine İslâmî bayramlar koymuştur:

Bu konuda asıl şudur: Her ulusun özel bazı günleri olur ve o günlerde giyinir kuşanır ve süslenirler, bu halde iken yurtlarından çıkarlar ve bir araya gelerek o günü kutlarlar. Arap Acem bütün uluslar arasında böyle bir âdeti olmayan yoktur. Rasûlullah (s.a.), Medine'ye geldiğinde, onların kutlamakta oldukları iki günleri vardı. Onlara: *"Bu iki gün neyin nesi?"* diye sordu. Onlar: "Biz, cahiliye döneminde bu iki günde kutlama yapardık." dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.), onlara: *"Allah Teâlâ, sizin bu iki gününüze karşılık olarak, daha hayırlı olan kurban ve fıtır bayramlarını verdi."*[185] buyurdu.

Daha önce kutlamakta oldukları günlerin, nevruz ve mihrican olduğu söylenir. Bu günlerin değiştirilmesinin sebebi şudur: Bayram olarak kutlanılan bütün günler incelendiğinde, onların mutlaka dinî bir nişaneyi takdis etmek, yahut mezhep imamlarına uygunluk arzetmek, ya da daha başka dinî mahiyet içeren bir sebebe dayandığı görülür. Rasûlullah (s.a.), onları, eski âdetleriyle başbaşa bıraktığında, cahiliye dönemi din anlayışının takdis edilmiş olacağından, atalarının yollarının tervic edileceğinden korktu. Bunun üzerine onlara, hanîf İslâm dinine ait nişanelerin yüceltildiği iki günü bayram kıldı ve kutlamalara, Allah'ı anmak ve bazı tâatleri de işlemek görevi de ekledi ki, bayram günlerinde müslümanların bir araya gelmeleri sadece eğlenceye yönelik olmasın, onların toplanmaları Allah'ın dinini yüceltme amacından geri kalmasın.

185 Nesâî, 'Iydeyn, 1; Ahmed, 3/103, 178.

İslâm bayramları:

1. Fıtır (Ramazan) bayramı:

Bu bayramlardan ilki, fıtır ya da Ramazan bayramıdır. Bir ay boyunca tutulan oruç ibadetinin bittiği, fıtır sadakasının verildiği gün kutlanır. Bu bayramda herkesi, kendilerine zor gelen oruç ibadetini tamamlamış olmanın verdiği tabiî bir sevinç bürür. Bunun yanında, fakirlerin fıtır sadakalarını almaları onları da sevindirir. Kişinin, Allah Teâlâ'nın kendilerine farz kılmış olduğu önemli bir ibadeti yerine getirmiş olması, geçen seneden bu tarafa bir sene boyunca, Allah'ın kendisine ve çoluk çocuğuna sağlık ve afiyet vermiş olması, aklı başında olan herkes için sevinmeyi gerektiren bir nimettir.

2. Kurban bayramı:

İkincisi, Hz. İbrahim'in (s.a.), oğlu İsmail'i (s.a.) kurban etmek istediği, Allah Teâlâ'nın da büyük bir koç göndererek onu kurtardığı günün yıldönümünde kutlanır. Bu bayram, hanîf İslâm dininin önderleri olan peygamberlerin anılarını tazelemek, Allah uğruna canı ve malı feda etmek, bu yolda sabır ve metanet göstermek konusunda onları örnek almak anlamları taşır. Ayrıca kurban bayramı, hacılara benzeme, onların yaşadıkları dinî havaya arzu duyma anlamına da gelir. Bu yüzden bayramda tekbîr alınması sünnet kılınmıştır. Allah Teâlâ da, *"Size hidayet ettiği için, Allah'ı tazim etmenizi ister."*[186] buyurur. Yani, Allah Teâlâ'nın, sizi oruç tutmaya muvaffak kılmasına bir şükür ifadesi olmak üzere tekbir getirin, demektir.

Bayramda sünnet ya da müstehap olan bazı şeyler:

Bu yüzden kurban kesmek, Mina günlerinde tekbir getirmek[187] sünnet[188] olmuştur. Kurban kesmeye niyet eden kimsenin tıraş olmaması müstehap kılınmıştır. Bayram namazı ve hutbe sünnet[189] kılınmış, böylece müslümanların bir araya gelmelerinin, Allah'ı zikirden ve dinî nişanelerin takdisinden hali kalmaması istenmiştir.

---

186 Bakara 2/185.

187 Teşrik tekbirleri.(Ç)

188 Hanefî mezhebinde vacip.(Ç)

189 Hanefî mezhebinde vacip.(Ç)

Bunun yanında şer'î bir maksat daha gözetilmiştir. O da şudur: Her milletin bir gövde gösterisi olur; orada bütün fertleri bir araya gelir. Böylece güç ve kudretlerinin gözükmesi, çokluklarının görülmesi istenir. Bayramlar da böyledir. Bunun içindir ki, çocuklar, yaşlı-genç bütün kadınlar ve hatta hayızlı olanlar dahil herkesin bayram yerine katılmaları müstehap kılınmıştır. Bunlar, namaz kılınan yerden ayrı dururlar ve müslümanların dualarına katılırlar. Bunun için Rasûlullah (s.a.), gelirken ve giderken ayrı ayrı yolları kullanır, her iki yolda, müslümanların güç ve kudretlerini göstermek üzere dizilenleri kutlardı.

Esasen bayram, süslenmek demek olduğundan, en güzel elbiselerin giyilmesi, merasimlerin yapılması, gidip gelirken ayrı ayrı yolların kullanılması, namazgâha çıkılması müstehap olmuştur.

Bayram namazları ve hutbe:

Bayram namazının sünnetlerini şöylece sıralayabiliriz:

i. Namaza ezansız ve kâmetsiz başlanması,

ii. Kur'ân'ın açıktan okunması,

iii. Hafif tutulmak istendiğinde *"Sebbihi'sme rabbike'l-a'lâ"*, *"Hel etâke"* sûrelerinin, tam tutulmak istendiğinde de *"Kâf"* ve *"İkterebeti's-sâatu"* sûrelerinin okunması,

iv. Birinci rekatta kırâattan önce yedi, ikincide kırâattan önce beş tekbir alınması. Kûfelilerin uygulamasında, birinci rekatta —aynen cenaze namazındaki gibi— kırâattan önce, ikincisinde de kıraattan sonra dört tekbir alınır. Her ikisi de sünnettir. Haremeyn-i Şerîfeyn uygulaması daha üstündür.

v. Hutbe okunması. Hutbede hatip, takva üzere olunmasını emreder, öğüt verir ve Allah'ı zikreder.

Bayram yemeği:

Fıtır bayramında, birkaç hurma yemeden —tek sayıda yer— namaza gitmez. Bununla, bir gün önceki oruç haline —oruç ayının bitmesi sebebiyle— muhalefet edilmiş olur. Namazdan önce fıtır sadakasını verir; böylece, böyle bir günde fakirlerin muhtaç durumdan çıkarılması ve namaza tasasız katılmaları sağlanır.

Kurban bayramında ise, namazdan dönünceye kadar bir şey yemez, teberrüken kesmiş olduğu kurban etinden yer. Böylece ona önem verdiğini göstermiş olur.

Kurban hakkında bazı bilgiler:

Kurbanı, namazdan sonra keser. Çünkü kurbanın kesilmesi, ancak hacılara benzeme yoluyla bir tür ibadet manası kazanır. Bu ise, namaz için toplanmak yoluyla olur.

Kurban, her ev için bir yaşını tamamlamış keçi ya da altı ayını doldurmuş koyundan olur. Kurbanı hedye (hac kurbanı) kıyas etmişler; sığırı ve deveyi yedi davar kurbanı yerine ikame etmişlerdir.

Kurban, Allah yolunda mal harcanması anlamı taşır. Allah Teâlâ da, *"Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat O'na sadece sizin takvanız ulaşır."*[190] buyurmaktadır. Allah yolunda fedakarlığına, niyetinin samimiyetine delil olması için, kurban edeceği hayvanı Allah adıyla boğazlaması, iyisinden seçmesi müstehap kılınmıştır. Bunun için de dört türlü hayvanı kurban etmekten sakınılması istenmiştir. Bunlar:

i. İyice topal olanlar,

ii. Kör ve şaşı olanlar,

iii. İyice hasta olanlar,

iv. Kemiklerinde ilik kalmayacak ölçüde zayıf olanlar.

Ayrıca boynuzu kırık, kulağı kesik olan hayvanların kurban edilmesi de yasaklanmış; kesilecek hayvanın gözlerinin ve kulaklarının sağlam olması sünnet kılınmıştır. Kulaklarının ucu ya da arkası kesik, ortadan delik ve oyuk olan hayvanların kurban edilmemesi istenmiştir.

Boynuzlu, siyah gözlü, siyah karınlı ve siyah ayaklı tekelerin kurban edilmesi sünnettir; çünkü bu sayılan özellikler, genç kara davarda olması gereken en güzel vasıflardır.

Kurban keserken okunacak dua:

Kurbanda okunacak dua ve zikirlerden biri şudur:

"İnnî veccehtu vechî lillezî fatara's-semâvâti ve'l-arda hanîfen vemâ ene mine'l-müşrikîn. Kul inne salâtî ve nüsükî ve mahyâye ve memâtî lillâhi rabbi'l-âlemîn, lâ şerîke leh ve bizâlike ümirtu ve ene mine'l-müslimîn.

Allahümme minke ve ileyke ve leke, Allahu ekber!"

---

190 Hacc 22/37.

Manası: Yüzümü hanîf müslüman olarak gökleri ve yeri yaratan Allah'a çevirdim. Ben müşriklerden değilim. De ki: Benim namazım da, ibadetlerim de, hayatım da, ölümüm de âlemlerin Rabbi olan Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben bununla emrolundum ve ben müslümanların ilkiyim (ya da) ben müslümanlardanım.

Allahım bu, sendendir, sana adanmıştır ve senin rızan içindir. Allah en büyüktür.

Cenaze bahsi

Bil ki: Hasta ziyareti ve bakımının yapılması, üzerine okunması, ölmek üzere olan kimseye müşfik davranılması, ölünün tekfin ve techiz işlerinin yapılması, defnedilmesi, onun için hayır yapılması, üzerine ağlanması, aile ve yakınlarının taziye edilmesi, kabir ziyaretinde bulunulması... bütün Arap uluslarınca yapılagelmekte olan işlerdi ve aynı şeyler bütün diğer uluslarda da şöyle ya da böyle vardı. Bunlar, normal mizaçta olan insanların onsuz edemeyecekleri âdetlerdir ve insanların bunları terketmeleri düşünülemez. Bu itibarla Rasûlullah (s.a.) gönderildiğinde, bu gibi konularda mevcut bulunan âdetlere bakmış ve bunların (birçoğunu olduğu gibi kabul etmiş, bir kısmının) ıslâhına gitmiş, yanlış olanları da düzeltmeye çalışmıştır.

Hasta ziyareti ve gerekli bakımı:

Bu gibi konularda geçerli olan maslahat ya hasta olan kişinin dünya ya da âhiret açısından bizzat kendisine, ya yine bu iki açıdan biri yoluyla hastanın ailesine, ya da topluma yöneliktir.

Hasta, dünya hayatında, teselli edilmesi, kendisine müşfik davranılması yoluyla sıkıntısının hafifletilmesine, kendi başına yapmaktan aciz kaldığı hizmetlerinin görülmesine muhtaçtır. Bunun gerçekleşebilmesi için de, hasta ziyareti ve bakımının, din kardeşleri ve şehir halkı tarafından behemehal yerine getirilmesi gerekli dinî bir görev (sünnet) kılınması gerekir.

Âhireti hakkında da, sabırlı olmaya; başına gelen bela ve sıkıntıları, aynen hastanın içmek zorunda kaldığı tadı acı, fakat sonuçta yararlı olan ilaç mesabesinde görmeye muhtaçtır. Ki, bunun sonucunda dünya hayatına iyice dalıp perdelenmesin, Rabbinden

uzak düşmesin. Aksine, ölümle birlikte günahlarının da çözülmesi ve yok olması sağlansın. Bunun gerçekleşebilmesi için de, mutlaka o kişinin sabrın faydaları, çekilen elemlerin yararları doğrultusunda uyarılması gerekir.

Ölüm döşeğinde olan kimse, dünya hayatının son gününü, âhiret hayatının da ilk gününü yaşıyordur. Bu itibarla, onun Allah'ı anması ve O'na yönelmesi konusunda teşvik edilmesi, böylece ruhunun iman hali üzere çıkması ve bunun sonucunda da âhiret hayatında bunun semeresini görmesi temin edilmeye çalışılmalıdır.

Normal tabiatta bulunan bir insan, yaratılış itibariyle aile ve mal tutkusuna sahip olduğu gibi, hayatında ve ölümünden sonra insanların kendisini hayırla yadetmeleri tutkusuna da sahiptir ve kötü taraflarının ortaya çıkmasını sevmez. Hatta her ulus içinden, en akıllı kimseler çıkarlar ve ünlerinin devam etmesi için kalıcı büyük eserler yaptırırlar, arkalarından "Ne cesurdu, ne kahramandı!" denmesi için kendilerini tehlikelere atarlar, "Hem dünyasında, hem de ölümünden sonra büyük nasibi varmış" desinler diye, kendisine anıt mezar yapılmasını vasiyet ederler. Hatta bilge kişiler, "Ünü insanlar içinde yaşayan kimse, aslında ölü değildir." demişlerdir.

İşte bu telakki, tüm insanlarca paylaşılan cibillî bir duygu olduğundan, insanlar bu telakkiler üzerinde yaşayıp öldüklerinden, onların bu telakkilerini doğrulamak ve vasiyetlerini yerine getirmek, onlara ölümlerinden sonra bir tür iyilikte bulunmak manası kazanmıştır.

Ölü için dua etmek ve tasaddukta bulunmak:

Ruh, cesetten ayrıldığında (insanî ruh için) başka bir doğuş söz konusu olur. İlâhî ruhun feyzi onda kalan şeyden çok işlevli bir duyu gücü (hiss-i müşterek) vücuda getirir ve bu güç misâl âleminden bir yardımla işitme, görme ve konuşma yeteneğini birden sağlar. Bu haliyle, dünya hayatında sahip olduğu bilgileri, zanları üzere olmaya devam eder. Üzerine, üst âlemden azap göreceği ya da nimetleneceği bilgiler iner. Allah'ın sâlih kullarının himmetleri, Hazîre-i kuds'e yükselir. Onlar, ısrarla bir ölü hakkında dua ettiklerinde, yahut onun için büyük bir sadaka verdiklerinde, bu Allah'ın tedbiriyle, ölüye fayda verir ve o, hazîreden üzerine inmekte olan feyz ile birleşir. Bu da onun halinin iyileşmesini temin eder.

Ölü ailesine taziye ve yardım:

Ölünün aile ve yakınlarına büyük bir üzüntü isabet eder. Dünyevî açıdan onların maslahatı, kendilerinin taziye edilmesi ve acılarının paylaşılmasıdır. Bu, onların duymakta oldukları acı ve ızdırabı kısmen hafifletir. Ayrıca onlara, ölünün defninde yardımcı olunması, o gün ve gecede kendilerine yemek verilmesi gerekir.

Ahiret açısından ise, içinde bulundukları sıkıntı halinden kurtulmaları ve Allah'a teveccüh etme kapısını açmaları için kendilerine ecr-i cezîl dilenir. Ayrıca ağıt yakarak ağlamaları, yaka paça yırtmaları, dövünmeleri ve benzeri acı ve ızdırabı artıran tahammülsüzlük belirtisi davranışlarda bulunmaları önlenir. Çünkü bu durumda onlar, tedaviye muhtaç hasta mesabesindedirler; bu halde iken onların kendi hallerine bırakılmaları ve dahası yangına körükle gidilmesi uygun olmaz.

Cahiliye döneminde insanlar, Allah'a şirk koşmaya götüren bazı âdetler edinmişlerdi. Dinin çıkarı, bu kapının kapatılmasını gerektiriyordu. O yüzden konuyla ilgili bazı yasaklar getirilmiştir.

Bu girişten sonra konuyla ilgili gelen hadislerin izahına geçebiliriz:

Musibete düçar olan mü'min hakkında gelen hadisler:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kendisine hastalık veya başka bir şeyden ezâ isabet eden hiçbir müslüman yoktur ki, Allah onun sebebiyle günahlarını —ağacın yapraklarını döktüğü gibi— dökmesin."[191]

Hataların keffâret olmasını gerektiren sebeplerden daha önce söz etmiştik. Bunlardan bir tanesi de, nefis perdesinin ortadan kaldırılması, kötü yeteneklere sevkeden behîmî ruhun çözülmesi idi. Bunu başaran kimse, dünya hayatına razı olmadan, bir tür uzaklaşır.

"Mü'minin misali, taze ekin demeti gibidir; rüzgar onu eğiltir, kimi kere yere yıkar, kimi kere de doğrultur. Eceli gelinceye kadar böyle devam eder. Münafığın misali ise kendisine hiçbir şey do-

191 Buhârî, Merdâ, 3; Müslim, Birr, 45.

kunmayan dimdik erze[192] *ağacı gibidir. Sonunda bu ağacın sökülmesi bir defada olur."*[193]

Bence bunun sırrı şudur: İnsan nefsinin hayvanî ve melekî olmak üzere iki kuvveti vardır. İnsanın, özellik itibariyle, bazen hayvanî yönü gizlenir ve melekî yönü üste çıkar. Bu durumda o, melekleşir ve onlardan sayılır. Bazen de aksi olur ve melekî yönü gizlenir, hayvanî yönü üste çıkar. Bu durumda da hayvanlaşır ve artık o insanlıktan çıkar. Hayvânî gücün tasallutundan, melekî gücün egemenliğine geçme sırasında, bu iki gücün birbiriyle mücadele edeceği haller vardır. Bazen bu ötekine, bazen de o, berikine üstün gelir. Bu hal, dünyada iken mücâzâtın gerçekleşme yeridir. Biz, daha önce mücâzâtın neden ve niçininden söz etmiştik. Oraya bakınız.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kul hastalandığı ya da yola çıktığı zaman, sağlam ve mukim iken işlemekte olduğu şeylerin sevabı kadar kendisine sevap yazılır."[194]

İnsan, bir şeyi yapmaya azmettiği zaman, onu bundan ancak haricî bir engel alıkoyar. O, kalbin görevini yerine getirmiştir. Gerçek takva kalptedir. Ameller, sadece onun dışa vurması ve teyitçisidir. Kişi, imkân bulduğunda azmettiği şeye dört elle sarılır. Aciz olması halinde ise, (ihmal etmez) zamana bırakır. Bu itibarla, kalben yapmaya azimli olduğu şeyi, imkânlar elvermediği için yapamadığında da sevap alır.

Musibet, günahlara keffâret olur:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Şehitler beştir ya da yedidir..."[195]

Kulun ihtiyarı sonucu olmayan şiddetli musibetler, günahla-

---

192 Erze: Lübnan çamı ya da katran denilen sert ve cüsseli bir ağaç. bkz. Armenag K. Bedevian, Polyglottic Dictionary of Plant Names, md. 924 (Ç)

193 Buhârî, Merdâ, 1; Tevhîd, 31; Müslim, Münâfikîn, 60. Daha önce de geçmişti bkz. [1/104]

194 Buhârî, Cihâd, 134; Ahmed, 4/410.

195 Bunlar, taundan ve ishalden ölen, boğulan, uçuk altında kalan ve Allah yolunda şehit olan kimselerdir. Diğer rivâyette bunlara ilavetin yangında ölen, zatülcenb hastalığından giden, doğumdan ölen kadın zikredilmiştir. bkz. Buhârî, Cihâd, 30; Müslim, İmâret, 164; Muvatta, Cenâiz, 36.

rın keffâret olunması ve kulun Allah'ın rahmetine hak kazanması konusunda şehitlik gibi tesir eder.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Müslüman, müslüman (hasta) kardeşini ziyaret ettiğinde, dönünceye kadar cennetin hurmalığındadır."[196]

Şehir halkının birbiriyle kaynaşması, ancak aralarında ihtiyaç sahibi olanlara yardımcı olmakla mümkün olabilir. Allah Teâlâ, şehir halkının kaynaşmasına yardımcı olacak işleri sever. Hasta ziyaretleri ise, kaynaşmanın meydana gelmesinde önemli bir etkendir.

Bir kudsî hadiste şöyle gelmiştir:

Allah Teâlâ, kıyamet günü şöyle diyecektir: *"Ey âdemoğlu! Ben hasta oldum da, sen beni ziyarete gelmedin!"* Âdemoğlu: "Ya Rabbi! Ben seni nasıl ziyaret edebilirim; sen âlemlerin Rabbisin!" diyecek. Allah Teâlâ: *"Bilmez miydin ki, filan kulum hasta oldu. Sen onu ziyaret etmedin. Bilmez miydin ki, onu ziyaret etmiş olsaydın, beni onun yanında bulacaktın."* buyuracak.[197]

Derim ki: *"Melekler ve Rûh iner."*[198] âyetinde sözü geçen Rûh-ı A'zam'a nisbetle bu tecellî, insana nisbetle rüyasında gördüğü açık sûret gibidir. Nasıl ki, insanın Rabbi hakkındaki inancı, ya da o şahıs hakkındaki Allah'ın hükmü ve rızası, rüyasında Rabbi olarak temessül ederse, bunun için gerçek mü'minin —Rasûlullah'ın (s.a.) gördüğü gibi— O'nu en güzel sûrette görmesi gerekirse, kapısının eşiğinde kendisini tokatlıyor halde gören kimsenin rüyasının tevili, o kapı yönünden Allah'ın hakkı konusunda ihmal gösterdiği şeklinde yoruluyorsa; Allah'ın hakkı, hükmü, rızası, tedbiri ve insan fertlerinin işlerini üstlenmesi (kayyûmluğu), yahut onların meydana gelişinin başlangıcı olması, insanların Rabbleri hakkındaki itikatları da, pek çok sûret şeklinde temessül eder. Bu, insanların normal kıvamda olmaları, nefislerinin istikamet üzere olması halinde, âhirette insan türüne ait özelliklerin bireylerde tecellî etmesi sonucunda böyle olur. Nitekim Rasûlullah (s.a.) bunu açıklamıştır.

Bu tecellî, sadece Rûh-ı A'zam içindir. Rûh-ı A'zam, insan fertlerini toplayıcı olan, onların çokluklarının buluştuğu yer, dünya ve âhirette ulaşabilecekleri en son nokta olan varlıktır. Bunun-

---

196 Yani cennet meyvelerini devşirmededir. Müslim, Birr, 41.

197 Müslim, Birr, 43.

198 Kadir 97/4.

la şunu demek istiyorum: Allah Teâlâ'ya ait, kayyumluğu ve hakkındaki hükmü hasebiyle küllî bir şe'n vardır. İnsanların, âhirette kalpleriyle devamlı ayan beyan gördükleri, bazen de uygun bir sûrette temüssül etmesi halinde gözleriyle gördükleri şey budur.

Kısaca, bu tecellî, insanların kendi aralarında kaynaşmaları ve sadece beşere mahsus olan insânî kemâli elde etmeleri, aralarında güzel ilişkiler kurmaları gibi insan türüne ait özelliklerin bireylere yansıması açısından fertler hakkındaki Allah'ın hükmünü ve hakkını açıklayıcı olmuştur. Bu yüzden, toplum için olan şeyin, bu ilişkiden dolayı kendisine nisbet edilmesi gerekmiştir.

Hasta üzerine okumak (rukye):

Rasûlullah (s.a.), içinde Allah'ın zikri, O'ndan yardım isteği bulunan tam, kâmil rukyeler emretmiş, bununla Allah'ın rahmetinden bir örtünün onları bürümesini, onlara gelecek belaları defetmesini, cahiliye döneminde yapmakta oldukları afsunlardan, tağutlardan istimdadda bulunmadan vazgeçmelerini istemiş, onlara eskiden yaptıklarından daha güzellerini getirmiştir.

Rasûlullah'ın (s.a.) öğrettiği rukyelerden bazıları şunlardır:

1. Okuyucunun sağ eliyle sıvazlayarak, *"Ezhibi'l-be's Rabbe'n-nâs, veşfi ente'ş-şâfî lâ şifâe illâ şifâuke şifâen lâ yuğâdiru sekamen."* demesi.

Manası: Ey insanların Rabbi! Ağrıyı sızıyı gider ve şifâ ver, şifâ veren ancak sensin, senin şifandan başka deva yoktur. Öyle bir şifa ver ki hiç dert bırakmasın!

2. *"Bismillahi erkîke..."*

Manası: Allah'ın adıyla, seni eza veren herşeyden, her hasetçi nefsin ve gözün şerrinden afsunluyorum. Allah sana şifa versin! Allah'ın adıyla sana şifa diliyorum.

3. *"U'îzuke bi kelimâtillahi't-tâmme..."*

Manası: Allah'ın tam kelimeleriyle, seni her türlü şeytandan, haşerâttan, kem gözden Allah'ın korumasına alıyorum.

4. Yedi defa, *"Es'elullahe el-azîm Rabbe'l-arşi'l-azîm en yeşfîke."*

Manası: Yüce Allah'tan, yüce arşın Rabbinden sana şifa vermesini istiyorum.

5. Muavvizeteyn (Felak ve Nâs) sûrelerini okuyup üflemek ve bedeni sıvazlamak, elini bedenindeki ağrıyan yere koymak ve üç

defa *"Bismillah"*, yedi defa *"Eûzü bi 'ızzetillahi ve kudretihî min şerri mâ ecidu ve uhâziru."* demek.

6. *"Bismillâhi'l-kebîr, eûzü billahi'l-azîm min şerri kulli ırkın ne'âr, ve min şerri harri'n-nâr."*

Manası: Yüce Allah'ın adıyla, dert dolu her damardan, cehennem ateşinin şerrinden yüce Allah'a sığınırım.

7. *"Rabbunâllahu'llezî fi's-semâ tekaddese ismuke..."*

Ey, göklerde olan Rabbimiz! İsmini takdis ederiz. Hükmün, göklerde ve yerde her yerde geçer. Rahmetin ise göklerdedir. Rahmetini yere de indir. Bizim günahlarımızı, kusurlarımızı bağışla! Sen, iyilerin Rabbisin. Rahmetinden bir parça indir. Şifa hazinenden bu derde bir şifa ver.

Ölüm temennisinde bulunmamak:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sizden hiç biri ölüm temennisinde bulunmasın!"[199]

İnsanın Rabbine karşı takınması gereken edepten biri de, üzerine olan nimetini kendisinden almasını istememesi, böyle bir cüret göstermemesidir. Hayat, büyük bir nimettir. Zira o, iyiliklerin elde edilmesi için sebeptir. İnsan öldüğü zaman, amelinin çoğu kesilir ve artık yükselemez. Sonra ölüm temennisi, taşkınlıktır, feveran ifadesidir ve bu iki özellik, en kötü huylardandır.

Allah'a kavuşma arzusu:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim, Allah'a kavuşmayı severse, Allah da ona kavuşmayı sever; kim de Allah'a kavuşmayı sevmezse, Allah da ona kavuşmayı sevmez."[200]

Bence, Allah'a kavuşmadan maksat, gaybî imandan, müşahade yoluyla olan imana intikal etmektir. Bu ise, kendisini saran hayvanî yoğun perdelerin açılması ve melekî nurun ortaya çıkması

---

199 Buhârî, Merdâ, 19; Müslim, Zikir, 10.

200 Hadisin devamı şöyle: Hz. Âişe (r.a.), "Ya Rasûlallah! Bu ölümden hoşlanmamak mı? O halde hepimiz ölümden hoşlanmıyoruz." dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: *"Öyle değil! Lâkin mü'mine Allah'ın rahmeti, rızası ve cenneti müjdelendiği vakit, Allah'a kavuşmayı diler. Allah da ona kavuşmayı diler. Kâfir ise, Allah'ın azabı ve hışmı ile müjdelendiği vakit, Allah'a kavuşmaktan hoşlanmaz. Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz."* bkz. Müslim, Zikir, 14-18.

ile olur. Bunun üzerine kendisine, Hazîre-i kuds'ten yakîn iner. Böylece, aracılar vasıtasıyla vaad edilen şeyleri, gözüyle görür, kulağıyla işitir olur.

Hayvanî yönünü zayıflatmak, melekî yönünü güçlendirmek uğrunda çalışmaya devam eden mü'min kul, —her unsurun kendi yerine özlem duyması, her duyu organının, o organa mahsus lezzetleri algılamaya arzulu olması gibi— Rabbine kavuşma haline iştiyak duyar. Her ne kadar, bünyesinin yapısı bakımından elem duyar, ölümden ve sebeplerinden hoşnutsuz olursa da, neticede o hali özler.

Hayvanî yönünü güçlendirme uğrunda koşuşturan günahkar kul ise, dünya hayatına karşı büyük özlem duyar ve aynı şekilde ona meyleder; Allah'a kavuşmaktan hoşlanmaz.

Hadisteki, Allah'ın sevmesi ve sevmemesi ifadeleri, söz ahenginin sağlanması (*müşâkele*) içindir. Çünkü bu gibi kalbî duygular Allah için sözkonusu değildir. Bunlardan maksat, kula yararlı ya da zararlı olacak şeyi hazırlaması, onları gözetir olmasıdır.

Hz. Âişe (r.a.), insan tabiatının ölümden hoşlanmamasıyla, mü'min kulun Allah'a kavuşmayı sevmesi arasını telifte zorlanmıştı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.), kavuşmaktan murad olunan manaya, ölüm meleklerinin gözükmesi halinde, Allah'a kavuşma arzusu olduğunu beyanla dikkat çekmiştir.

Allah hakkında hüsnü zan beslemek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sakın sizden biriniz, Rabbine hüsnü zanda bulunmadığı halde ölmesin."[201]

Bil ki: Nefsi istikamet üzere kılacak, onun eğriliklerini giderecek en az amelden yani farz olan yükümlülüklerin yerine getirilmesi ve büyük günahlardan da kaçınılmasından sonra insanın Allah'a güvenmesi, O'na karşı ümitvar olması kadar yararlı başka bir amel yoktur. Çünkü ümitvar olma, kendisini Allah'ın rahmetinin inmesine hazır hale getirmeye sevkeden etkin dua ve güçlü himmet gibi etkili olur ve insana fayda sağlar. Korku ise, insanın Allah düşmanlarına karşı kullanacağı bir kılıçtır. Onunla, şehevî ve hayvanî yoğun perdeleri aralar ve şeytan vesveselerine karşı koyar. Nasıl ki, savaşmada mahir olmayan kimseler, bazen kılıçla-

201 Müslim, Cenne, 83.

rını gereği gibi kullanamazlar ve kendi kendilerini yaralarlarsa, nefis terbiyesinde de mahir olmayan kimseler, aynı şekilde bazen korkuyu yerli yerinde kullanamayabilir ve bunun sonucunda, bütün güzel amellerini ucub, riya ve diğer âfetlerle itham ederler, bunun sonucunda da Allah katında onlardan hiçbir ecir beklemez bir hal alırlar. Diğer taraftan da bütün küçük günahlarını ve sürçmelerini gözlerinde büyütürler ve onların behemehal yer etmiş olduğuna ve onlarla cezalandırılacağına inanırlar. Bu inanç üzere öldüklerinde, seyyiâtlarının kendilerini ısırıyormuş gibi temessül ettiğini zannederler. Bu, misal âlemine ait bir kuvvetin, onların hayal ettiği hal üzere temessül etmesine ve onların bu şekilde bir tür azap görmelerine sebep olur. Yersiz şüpheleri ve kötü zanları sebebiyle de hasenâtlarından gereği şekilde yararlanamazlar. Hadis-i kudsîde Allah Teâlâ'nın, *"Ben kulumun zannı üzereyim."*[202] buyurmasındaki mana budur. İnsan, hastalığında ve zayıf anında çoğu kez korku kılıcını yerli yerinde kullanamaz, yahut ne yapacağını karıştırır. Bu itibarla böyle biri hakkında sünnet, onun reca halini, korku hali üzerine çıkarmak olmuştur.

Ölümü çokça hatırlamak:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Lezzetleri alt üst eden (ölümü) çokça hatırlayınız."[203]

Nefis perdesinin kırılması ve insan doğasının dünya hayatının lezzetleri içerisine dalmasının önlenmesi konusunda, ölümün hatırlanması kadar etkili hiçbir şey yoktur. Çünkü ölüm, insanın dünyadan ayrılış şeklini ve Allah'a kavuşma halini gözünün önüne getirir. Bunun ise, nefis üzerinde tuhaf bir etkisi vardır. Daha önce bu konuya temas etmiştik, oraya bakınız.

Ölüm anında şehâdet getirmek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kimin, son sözü 'Lâ ilâhe illallah...' olursa, cennete girer."[204]

Can çekişme haline girmiş bir kimsenin, *"Lâ ilâhe illallah"* diyebilmesi, imanının sıhhatine ve onun sevincinin kalbine girdiğine delildir. Keza, bu hengamede zikretmesi, muhtemelen nefsinin

---

202 bkz. Müslim, Zikir, 19.

203 Tirmizî, Kıyâmet, 26; İbn Mâce, Zühd, 31.

204 Buhârî, Cenâiz, 1; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 16.

ihsan mertebesine ulaştığını ve onun, o makama uygun biçimde şekillendiğini gösterir. Böyle bir hal üzere ölen kimsenin cennete girmesi ise vacip olur.

Ölen kimsenin yanında telkinde bulunmak:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ölülerinize 'Lâ ilâhe illallah...' telkininde bulunuz."[205]

"Ölüleriniz üzerine Yâsîn okuyunuz."[206]

Bu, ölüm halinde olan bir kimseye, âhiret hayatına yönelik olarak yapılan en güzel bir iyiliktir. Telkin için *"Lâ ilâhe illallah"*ın seçilişi, onun, İslâmî zikirler arasında tevhidi ifade eden, şirki reddeden en üstün, en şerefli zikir oluşundandır. Yâsîn sûresinin seçilişi ise, ileride de geleceği üzere onun Kur'ân'ın kalbi ve öğüt için yeterli olmasındandır.

Musibet anında söylenecek söz:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Başına musibet gelen hiçbir müslüman yoktur ki, Allah'ın emri üzere, 'İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râci'ûn! Allahım, musibetim hususunda bana ecir ver ve bana bunun arkasından daha hayırlısını ihsan eyle!' desin de, Allah mutlaka ona daha hayırlısını ihsan buyurmasın."[207]

Bu, musibete düçar olan kişinin, Allah Teâlâ katında musibet sebebiyle ecir bulunduğunu ve Allah'ın, onun yerine daha hayırlısını vermeye kadir bulunduğunu hatırlayarak üzüntüsünün hafiflemesini sağlaması içindir.

Ölmek üzere olan kimsenin yanında söylenecek söz:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ölen kimsenin yanında bulunursanız, hayır söyleyin!"[208] Bu, vefat eden Ebû Seleme hakkında Rasûlullah'ın (s.a.), *"Allahım, Ebû Seleme'yi affet ve onun derecesini yücelt!"* buyurması gibi bir söz olmalıdır.

---

205 Müslim, Cenâiz, 1,2.
206 Keşfu'l-hafâ, 1/183.
207 Müslim, Cenâiz, 3.
208 bkz. Müslim, Cenâiz, 6.

ihsan mertebesine ulaştığını ve onun, o makama uygun biçimde şekillendiğini gösterir. Böyle bir hal üzere ölen kimsenin cennete girmesi ise vacip olur.

Ölen kimsenin yanında telkinde bulunmak:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ölülerinize 'Lâ ilâhe illallah...' telkininde bulunuz."[205]

"Ölüleriniz üzerine Yâsîn okuyunuz."[206]

Bu, ölüm halinde olan bir kimseye, âhiret hayatına yönelik olarak yapılan en güzel bir iyiliktir. Telkin için *"Lâ ilâhe illallah"*ın seçilişi, onun, İslâmî zikirler arasında tevhidi ifade eden, şirki reddeden en üstün, en şerefli zikir oluşundandır. Yâsîn sûresinin seçilişi ise, ileride de geleceği üzere onun Kur'ân'ın kalbi
[90] ve öğüt için yeterli olmasındandır.

Musibet anında söylenecek söz:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Başına musibet gelen hiçbir müslüman yoktur ki, Allah'ın emri üzere, 'İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râci'ûn! Allahım, musibetim hususunda bana ecir ver ve bana bunun arkasından daha hayırlısını ihsan eyle!' desin de, Allah mutlaka ona daha hayırlısını ihsan buyurmasın."[207]

Bu, musibete düçar olan kişinin, Allah Teâlâ katında musibet sebebiyle ecir bulunduğunu ve Allah'ın, onun yerine daha hayırlısını vermeye kadir bulunduğunu hatırlayarak üzüntüsünün hafiflemesini sağlaması içindir.

Ölmek üzere olan kimsenin yanında söylenecek söz:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ölen kimsenin yanında bulunursanız, hayır söyleyin!"[208] Bu, vefat eden Ebû Seleme hakkında Rasûlullah'ın (s.a.), *"Allahım, Ebû Seleme'yi affet ve onun derecesini yücelt!"* buyurması gibi bir söz olmalıdır.

205 Müslim, Cenâiz, 1,2.
206 Keşfu'l-hafâ, 1/183.
207 Müslim, Cenâiz, 3.
208 bkz. Müslim, Cenâiz, 6.

Cahiliye döneminde âdet, geride kalanların kendi aleyhlerine dua etmeleriydi; ola ki bu, icabet saatine rastgelir ve duaları kabul olabilirdi. Rasûlullah (s.a.), bunu hem ölü, hem de kendileri için daha hayırlı olacak şekilde değiştirdi. Sonra bu, musibetin ilk öğrenilmesi anında gösterilen tepkidir. Böyle bir anda Allah'a teveccüh edilmiş olmak için bu duanın okunması sünnet kılınmıştır.

Ölünün yıkanması:

Rasûlullah (s.a.), kızı hakkında şöyle buyurmuştur:

"Onu su ve sidr ile tek olarak üç defa yahut beş defa hatta lüzum görürseniz daha fazla yıkayın. Sonuncuda kâfûr da kullanın."[209]

"Onu, sağından ve abdest organlarından yıkamaya başlayın!"[210]

Ölünün yıkanmasında esas, onun diri gibi yıkanmasıdır. Çün- [91]
kü, ölü diriyken öyle yıkanırdı, ölüyü yıkayanlar da kendilerini öyle yıkarlar. Ölüye değer verildiğini ifade için, bundan daha iyisi olamaz. Sidr ile ve çok sayıda yıkanmasının emredilmesi, ölüm hastalığının hastanın aşırı derecede kirlenmesine ve pis kokuların cesedine sinmesine sebep olabileceği içindir.

Sonuncu yıkamada kâfûr kullanılmasının emredilmesi ise, bu bitkinin cesedin çabuk bozulmasını önleme gibi bir özelliğe sahip olmasındandır. Denildiğine göre, kokusuna haşeratın yaklaşmaması gibi bir faydası da vardır.

Sağından başlanması, ölünün yıkanmasının, dirilerin yıkanması mesabesinde olmasındandır ve bu organlara daha çok değer verildiğinin ifadesidir.

Şehit, yıkanmaz:

Şehit hakkında geçerli olan sünnet, onun yıkanmaması ve kanıyla birlikte elbisesiyle gömülmesi şeklindedir. Bununla, yaptığı işin çok yüce bir şey olduğuna dikkat çekilmiş olur ve amelinin bâkî olduğunun, ilk anda zihinlerde hemen yer etmesi sağlanmış olur. Sonra beşerî nefisler, bedenlerinden ayrıldığında, kendi kendilerini duyan ve bilen bir halde kalırlar ve bazıları kendilerine ne yapıldığını idrak eder bir halde olur. Kanı ve elbisesiyle gömülme-

209 Müslim, Cenâiz, 36-40.
210 Müslim, Cenâiz, 42.

si gibi yaptığı amelin bir izinin bırakılması halinde, ölüm anında iken yapmakta olduğu ameli hatırlamasında ve onun yanında temessül etmesinde kendisine yardımcı olur. Rasûlullah'ın (s.a.), *"Yaraları kanar; rengi kan rengi, kokusu misk kokusudur."*[211] buyruğunun manası budur.

İhram halinde iken ölenin, ihram elbisesi içinde defnedilmesi:

Rasûlullah (s.a.), ihramlı hakkında da şöyle buyurmuştur:

"Onu, iki (parça olan ihram) elbisesi içine kefenleyin! Ona koku sürmeyin, başını örtmeyin; çünkü o, kıyamet gününde telbiyede bulunarak diriltilir."[212] Dolayısıyla, onun hakkında bu emrin gereği yapılır.

Rasûlullah (s.a.), *"Ölü, içinde öldüğü elbise ile haşrolunur."*[213] derken, bu nükteye işaret etmiş olmaktadır.

Kefenlemede esas, kişinin uykuya çekildiği andaki giysisine benzer bir halin ölçü alınmasıdır. Kefenin erkek hakkında en kâmil hali; izâr, kamîs ve milhafe denilen üç parçadan oluşması, ya da hulle (takım elbise halinde) olmasıdır. Kadın hakkında ise, bunlara ilave olarak baş ve göğüs örtüsü de eklenir. Daha örtücü olması bakımından kadının haline uygun olan budur.

Kefende aşırılığa gitmemek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kefen konusunda aşırılığa gitmeyin; çünkü çabucak soyulur."[214]

Rasûlullah (s.a.), kefen konusunda, ifrat ve tefrit arasında orta yolun tutulmasını, aşırılık konusunda cahiliye dönemi âdetlerine kaçılmamasını istemiştir.

Definde acele etmek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Cenazeyi süratlice götürün. Eğer cenaze sâlihse, netice hayır-

211 Buhârî, Cihâd, 10; Müslim, İmâre, 103.

212 Buhârî, Cenâiz, 19; Müslim, Hacc, 93-94.

213 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 13.

214 Beyhakî, 3/403.

lıdır. Bir an evvel, onu kabirdeki hayır ve sevabına ulaştırmış olursunuz. Şayet cenaze sâlih değilse, netice şerdir. Bir an evvel onu omuzlarınızdan atmış olursunuz."[215]

Bence acele etmenin sebebi şudur: Yavaştan davranmak, muhtemelen ölünün cesedinin kokmasına ve ölü sahiplerinin huzursuzluklarının artmasına sebep olur. Çünkü onlar, ölüyü gördükçe üzüntüleri artar. Göz görmeyince gönül katlanır ve başka şeylerle meşgul olmaya başlarlar ve zamanla unuturlar. Rasûlullah (s.a.), *"Müslümanın (kokmuş) cesedinin (cîfe), ailesi gözü önünde bekletilmesi uygun olmaz."*[216] hadisinde, sözünü ettiğimiz her iki illete de işaret buyurmuştur.

Bence hadisteki *"Eğer cenaze sâlihse..."* ifadesi, hakikati üzere alınmalıdır. Bazı nefisler, bedenlerinden ayrıldıklarında, cesede ne yapıldığını hisseder ve ruhanî bir şekilde konuşur ve bu konuşma insanların kulaklarıyla duyma şeklinde anladıkları gibi alışık yoldan değil de, nefse doğma yoluyla olur. Rasûlullah'ın (s.a.), insan hariç onun konuşmasını her şeyin duyacağından söz etmesinin anlamı budur.

Cenazeye katılmak:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Her kim, bir müslüman cenazesinin arkasından inanarak ve sevabını umarak yürürse, ona bir kırat ecir vardır."[217]

Cenazeyi takip etmenin istenmesindeki sır, ölüye değer verildiğini göstermek ve ölü yakınlarının gönlünü almaktır. Bunun yanında dua için elverişli sâlih insanlardan oluşan bir topluluğun meydana gelmesini sağlamak, defin işinde ölü sahiplerine yardımcı olmak da amaçlanır. Bu yüzden, defin işi bitirilinceye kadar ayakta durulması teşvik edilmiş, cenaze kabre konulmadan önce oturulması yasaklanmıştır.

Cenaze için ayağa kalkmak:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz ölüm bir dehşettir. Bu itibarla bir cenaze gördüğünüz zaman ayağa kalkın!"[218]

---

215 Müslim, Cenâiz, 50.

216 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 34.

217 Müslim, Cenâiz, 55.

218 Nesâî, Cenâiz, 46; İbn Mâce, Cenâiz, 35.

Dünyevî lezzetleri altüst eden ölümü hatırlamak, müslüman kardeşlerin hayatlarının son bulmasından ibret almak şer'an istenilen bir şeydir. Ancak bu açık olmadığından bunu yapan ile terkeden arasını ayırmak mümkün olmaz. İşte bu yüzden, cenaze görüldüğünde ayağa kalkılması istenilerek bunun munzabıt bir hal alması istenmiştir. Rasûlullah (s.a.), bunu bir azimet hüküm olarak belirlemedği gibi, sünnet de kılmamıştır.

Ayağa kalkma hükmünün mensuh olduğu da söylenmiştir. Bu görüşe göre mensuh olmasının hikmetini şöyle açıklayabiliriz: Cahiliye devrinde insanlar, ayağa kalkmaya benzer fiiller yapıyorlardı. Rasûlullah (s.a.), ayağa kalkma emrinin asıl amacından saptırılabileceği ve yasak olan kapıların açılması için bir vasıta olarak kullanılabileceği korkusunu duydu ve bu yüzden de nesh edildi.

Allah'u a'lem!

Cenaze üzerine namaz kılınması:

Cenaze üzerine namaz kılınmasının meşrû kılınması, mü'minlerden bir topluluğun ona şefaatte bulunmak amacıyla bir araya gelmelerinin, ölü üzerine rahmetin inmesinde belirgin bir etkisinin olması sebebiyledir.

Cenaze namazı şöyle kılınır: İmam, ölüyü kıble tarafına alacak şekilde durur ve insanlar onun arkasında saf olurlar. İmam dört tekbir alır ve ölü için hayır dua eder ve selam verir. Diğerleri de imama uyar. Bu, Hz. Ömer (r.a.) zamanında yerleşen, sahâbe ve daha sonra gelen nesillerin büyük çoğunluğunca üzerinde ittifak edilmiş olan cenaze namazı şeklidir. Bununla birlikte cenaze namazıyla ilgili olarak gelen hadisler arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Cenaze namazında okunması müstehap olan dualar:

1. Fâtiha sûresinin okunması sünnettir. Çünkü bu sûre, en güzel ve en kapsamlı dua olmakta, bizzat Allah Teâlâ tarafından kitabı Kur'ân'da kullarına öğretilmiş bulunmaktadır.

Aşağıdaki dualar da Rasûlullah (s.a.) tarafından okunduğu bilinen dualardandır:

2. *"Allahümme 'ğfir li hayyinâ..."*

Manası: Allahım, bizim dirimize, ölümüze, burada hazır bulu-

nanımıza, bulunmayanımıza, büyüğümüze, küçüğümüze, erkeğimize, kadınımıza mağfiret eyle! Allahım, bizden kimi yaşatacak olursan, onu İslâm üzere yaşat; kimi de öldürecek olursan onu iman üzere öldür! Allahım, bizi ecrinden mahrum eyleme ve onun arkasından bizi ihmal etme!

3. *"Allahümme inne fulân..."*

Manası: Allahım, şüphesiz ki falan oğlu falan senin zimmetinde ve emanın altındadır. Onu kabir fitnesinden ve cehennem azabından koru! Sen, vaadinde durursun ve buyurdukların haktır. Allahım, onu affet, ona rahmet eyle; şüphesiz ki sen çok bağışlayan ve çok rahmet edensin.

4. *"Allahümme 'ğfir lehû verhamhu..."*

Manası: Allahım, ona mağfiret buyur; ona rahmet eyle, onu affet ve kendisine âfiyet ver. Vardığı yerde ona ikramda bulun; yerini genişlet, kendisini kar, dolu ve soğuk suyla pakla; onu günah ve hatalardan, beyaz elbisenin kirden arındırıldığı gibi arındır. Ona, dünyadaki yurdunun yerine daha hayırlı bir yurt, ailesinin yerine daha hayırlı bir aile, zevcesinin yerine daha hayırlı bir zevce ihsan eyle! Bunu kabir fitnesinden ve cehennem azabından koru![219]

Ölü üzerine namaz kılınması, onun için şefaattir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz ki bu kabirler, sahipleri için karanlıkla doludur. Allah Teâlâ, namazım sebebiyle onlar için kabirleri aydınlatır."[220]

"Hiç bir müslüman yoktur ki, öldüğü zaman cenazesinde Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayan kırk kişi hazır bulunsun da, Allah kendilerine o kimse hakkında şefaata izin vermesin."[221]

Başka bir rivâyette de, *"Müslümanlardan yüz kişiye ulaşan bir cemaat namazını kılsın da..."*[222] buyurmuştur.

Etkin olan, Allah katında değeri olan kimselerin duasıdır. Edilen dua, perdeleri aralar ve ilâhî rahmetin inmesini sağlar. İstiskâda (yağmur duasında) olduğu gibi. Bu durumda iki şeyden birinin olması için teşvikte bulunulmuştur:

---

219 Müslim, Cenâiz, 86.

220 Müslim, Cenâiz, 71.

221 Müslim, Cenâiz, 59.

222 Müslim, Cenâiz, 58.

i. Ya ölen nefis, yüksek biri olmalı ve başlıbaşına bir ümmet sayılmalı,

ii. Ya da namazında büyük bir cemaat hazır bulunmalı.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kimin üzerine hüsnü şehâdette bulunursanız, ona cennet vacip olur; kimi de kötülükle anarsanız ona cehennem vacip olur. Zira sizler yeryüzünde Allah'ın şahitlerisiniz."[223]

Allah Teâlâ, bir kulunu sevdiği zaman onu Mele-i a'lâda sever, sonra onun hakkında hüsnü kabul Mele-i sâfil arasına iner, onlardan da insanlardan sâlih olanların kalbine doğar. Bir kula buğz ettiği zaman ise, aynı şekilde yukarıdan aşağıya doğru ona buğz iner. Dolayısıyla kimin hakkında müslümanların sâlihlerinden oluşan bir t 'uluk, riyasız ve âdet olsun diye olmaksızın kalplerinden gelen bir samimiyetle hüsnü şehâdette bulunursa, bu o kişinin kurtulmuş olduğunun belirtisidir. Yine böyle bir cemaatin o kimseyi kötü bir şekilde yadetmeleri de, onun helâk olmuş birisi olduğunun göstergesidir. *"Zira sizler yeryüzünde Allah'ın şahitlerisiniz."*[224] sözü, onların Mele-i a'lâdan inen ilhama açık olduklarını ve gayba tercüman bulunduklarını ifade eder.

Ölülere sövme yasağı:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ölülere sövmeyin; çünkü onlar, önceden gönderdiklerine ulaşmış durumdadırlar."[225]

Ölülere sövmek, hayattaki yakınlarına eza verir ve onların kin ve öfke duymalarına sebep olur; üstelik ölüye de ulaşmaz. Hem, insanlardan pek çoğunun durumunu Allah'tan başka kimse bilmez. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.), ölülere sövmeyi yasaklamıştır. Rasûlullah (s.a.), bu sebebi, bir adamın cahiliye döneminde ölmüş birine sövmesi ve Hz. Abbas'ın (r.a.) bu yüzden öfkelenmesi üzerine açıklamıştır.[226]

---

223 Müslim, Cenâiz, 60.

224 Müslim, Cenâiz, 60.

225 Buhârî, Cenâiz, 97.

226 Olay şöyle olmuştur: Bir adam Hz. Abbâs'ın cahiliye döneminde ölen babasına sövmüş, Abbâs da adamı tokatlamıştı. Bunun üzerine o adamın kabilesi gelerek, "Onun bizim adamımızı tokatladığı gibi, mutlaka biz de onu tokatlayacağız," demişlerdi. İş bu aşamada tarafların silahlarını kuşanmasına varmıştı. Durum Rasûlullah'a (s.a.) ulaştı. Rasûlullah (s.a.), hemen minbere çıktı ve: *"Ey insanlar! Yeryüzünde sizce en*

Cenazenin neresinden yürünmeli:

Cenazenin önünden ya da arkasından yürünebilir mi? Dört kişi mi yoksa iki kişi mi taşımalıdır? Ayakları tarafından mı, yoksa kıble tarafından mı çekilir? Doğrusu, bunların hepsi de caizdir. Bunlardan her biri hakkında sahih bir hadis ya da eser bulunmaktadır.

Müslüman ölü için lahit yapmak:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Lahit bizim için, şakk da başkaları içindir."[227]

Lahit yapılmasının istenmesi, ölüye değer verildiğini göstermek ve ona saygısızlık olmaması için toprağın doğrudan yüzüne doğru atılmamasını temin etmek içindir.

Müslüman mezarları:

Rasûlullah (s.a.), Hz. Ali'yi (r.a.) göndererek yıkmadık hiçbir put, tesviye etmedik hiçbir mezar bırakmamasını emretmiştir. Mezarların kireçle bina edilmesini, üzerine yapı kurulmasını, üzerine oturulmasını,[228] mezarlara doğru namaz kılınmasını yasaklamıştır.[229] Çünkü bu, insanların kabirleri mabud edinmelerine ve onlara saygı göstermede haddi aşmalarına yol açar ve bunun sonunda, Ehl-i kitabın yaptığı gibi dinleri tahrife uğrar. Rasûlullah'ın (s.a.), *"Allah, yahudi ve hıristiyanlara lânet etsin; onlar peygamberlerinin mezarlarını mescid edindiler."*[230] hadisinin manası işte budur.

Mezar üzerinde oturma hakkında, ziyaretçilerin oraya bağlanmaları, mezarları çiğnemeleri... gibi çeşitli izahlar yapılmıştır. Buna göre yasağın sebebi, ölüye saygıdır. Doğru olanı, şirke yaklaşan tazim şekliyle, ona hakarete varan davranış arasında orta yo-

---

değerli aile kimdir?" dedi. İnsanlar, "Siz," dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.), *"Şüphesiz Abbâs bendendir ve ben de ondanım; ölülerimize söverek dirilerimize eza vermeyin!"* buyurdu. Sonra o kabile geldi ve: "Ya Rasûlallah! Senin gazabına uğramaktan Allah'a sığınırz, sen bizim için istiğfar et!" dediler ve olay böylece kapandı.

227 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 61; İbn Mâce, Cenâiz, 39.

Lahit, kabrin kıble tarafının oyularak, ölünün oraya konulması, böylece üzerine atılacak toprağın doğrudan üzerine gelmemesi halidir.

Şakk, ise kabrin dibini dere gibi oymaktır.

228 bkz. Müslim, Cenâiz, 93, 96.

229 bkz. Müslim, Cenâiz, 97.

230 Buhârî, Cenâiz, 61; Müslim, Cenâiz, 19-23.

lun bulunması, mezarlarda yatanlardan istimdâdda bulunulmamasıdır.

Ölüye ağlamak:

Ölü üzerine ağlamak ve bu sebeple üzülmek, insanın tabiatında bulunan bir şeydir, insanların böyle bir davranıştan soyutlanmaları mümkün değildir. Bu yüzden insanlardan, yakınlarının ölümüne üzülmemelerini istemek caiz değildir. Nasıl olabilir ki, bu insan tabiatının rikkatinden doğmaktadır ve toplumun aralarında kaynaşabilmeleri için bu gibi davranışlarda bulunmaları gereklidir ve bunlar şer'an istenilen davranışlardır. Keza bu, insan tabiatının normalliğinin bir belirtisidir.

"Bu bir rahmettir; Allah, onu kullarının kalbine koymuştur. Allah, ancak merhametli olan kullarına rahmet eyler."[231] hadisinin ifade ettiği mana da budur.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz Allah, göz yaşından ve kalbin üzüntüsünden dolayı insana azap etmez. Ancak (diline işaret ederek) *şundan dolayı ya azap eder yahut rahmet."*[232]

"Yanağını döven, yaka paça yırtan ve cahiliye gidişatına çağıran bizden değildir."[233]

Bunun sırrı şudur: Bu gibi hareketler, üzüntüyü artırır. Bir yakınını yitiren kimse, hastalığının hafifletilmesi için tedaviye muhtaç olan hasta mesabesindedir. Böyle bir kimsenin üzüntü ve tasasını artıracak hareketlere girmek doğru olmaz. Keza musibete düçar olan kimsenin de, başına gelen şeyi unutmaya çalışması, kendisini gam ve keder içerisine gömmemesi gerekir. Sonra yaka paça yırtmak, yanak dövmek gibi hareketler, ilâhî kazaya razı olmamaya sebep olabilir. Öbür taraftan cahiliye döneminde insanlar, içlerinden gelmese bile dövünerek güya acı duyduklarını gösterirlerdi. Bu kötü ve zararlı bir âdetti; dolayısıyla Rasûlullah (s.a.) onu yasakladı.

Ağıtçılığın haramlığı:

Rasûlullah (s.a.), ağıtçılar hakkında şöyle buyurmuştur:

---

231 Müslim, Cenâiz, 11.

232 Müslim, Cenâiz, 12.

233 Buhârî, Cenâiz, 36; Müslim, Îmân, 165.

"Ağıtçı kadın, kıyamet gününde üzerinde katrandan bir elbise ve uyuzlu bir gömlek olduğu halde kabrinden kaldırılır."[234]

Çünkü böyle bir kadın, iyice günaha batmıştır. Bu sebeple o, işlediği günahların her tarafını bürüyen pis kokulu katran ve uyuz şeklinde temessülü yoluyla cezalandırılmıştır. Kadının bu şekilde kaldırılması, teşhir için olur ya da ağıt yakması esnasında ayakta olduğu için, cezası da öyle verilir.

Yukarıdaki hadisin baş tarafında da şöyle buyurmuştur:

"Ümmetimde cahiliyet âdetlerinden kalma dört şey vardır ki, onları terkedemezler. Bunlar: Asâleti ile öğünme, neseplere dil uzatma, yıldızlarla yağmur isteme ve ağıtçılıktır."[235]

Rasûlullah (s.a.), insanların bu işleri terkedemeyeceklerini görmüştür. Çünkü bunlar aşırı şehvet gibi, insan tabiatının aşırılığının bir gereğidir. İnsanların bir şaşkınlığı vardır ve bu neseplere dil uzatma konusunda ortaya çıkar. Ölülerle olan ülfetleri, onlara ağlamalarını gerektirir. Rasatta bulunmaları, yıldızlarla yağmur isteme sonucuna götürür. Bu sebepledir ki, Arap Acem hiçbir ulus yoktur ki, bu sayılan şeyler onlarda yer etmiş olmasın.

Kadınların cenaze merasimlerine katılması:

Rasûlullah (s.a.), cenazeyi takip eden kadınlar hakkında şöyle buyurmuştur:

"Günahkâr olarak, sevapsız olarak dönün!"[236]

Kadınlara bunun yasaklanışı, cenazeye katılmaları halinde, çığlık atacakları, ah u figanda bulunacakları, sabır gösteremeyecekleri ve avret mahallerinin açılabileceği ihtimali yüzündendir.

Çocukların ölümü, anne ve baba için keffârettir:

Rasûlullah şöyle buyurmuştur:

"Müslümanlardan birinin üç çocuğu ölsün de, kendisi cehenneme girsin, olmaz."[237]

Bu, Allah'a teslim olarak nefsini yenmesi ve daha önce sözünü ettiğimiz daha başka manalar sebebiyledir.

---

234 Müslim, Cenâiz, 29.

235 Müslim, Cenâiz, 29.

236 İbn Mâce, Cenâiz, 50.

237 Buhârî, Cenâiz, 6; Müslim, Birr, 150.

Taziye sevabı:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim, musibete maruz kalan birini teselli ederse, kendisine onun sevabı kadar sevap verilir."[238]

Bence bunun iki sebebi vardır:

i. Musibete uğrayan kimsenin yanında olan kimsenin kalbi incelir,

ii. Misâl âlemi, tedâyufî (?) manaların zuhuru esasına dayanır. Sevdiği birini yitirmiş birini teselli eden, kendi yakınını yitirmiş gibi üzüntü gösterir. Dolayısıyla kendisine, onun sevabı gibi sevap verilir.

Cenaze evine yemek götürmek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ca'fer ailesi için yemek yapın; çünkü onların başına kendilerini meşgul edecek şey gelmiştir (kendilerini düşünecek durumda değillerdir)."[239]

Bu, musibete maruz kalan aileye karşı gösterilebilecek en son şefkat örneğidir ve onların akıllarının başlarında olmadığı bir anda karınlarının doyurulmasını temin etmek, onları düşünmektir.

Kabir ziyareti:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ben size daha önce kabir ziyaretini yasaklamıştım. Artık ziyaret ediniz."[240]

Rasûlullah (s.a.), ilk önceleri kabir ziyaretini yasaklamıştı; çünkü bu, onlara tapınma kapısını açıyordu. İslâmî esaslar yerleşip, Allah'tan başkasına tapınmanın haramlığı insanların iyice kalplerine yerleşince yasağı kaldırdı ve kabir ziyaretine izin verdi. Gerekçe olarak da, kabir ziyaretinin faydasının büyük olduğunu, bunun ölümü hatırlattığını, dünyanın geçici olduğunu ve bir gün ondan göçüleceğini düşünmek için bunun iyi bir fırsat olduğunu söyledi.

---

238 İbn Mâce, Cenâiz, 52.

239 İbn Mâce, Cenâiz, 59.

240 bkz. Buhârî, Cenâiz, 31; Muvatta, Dahâyâ, 8.

Kabir ziyaretinde bulunacak kimse şöyle dua eder:

"es-Selâmu aleykum ya ehle'd-diyâr..."

Manası: Selâm size ey mü'minler ve müslümanlar diyarı! İnşallah biz de sizlere katılacağız. Allah'tan bize ve size âfiyet dileriz.

Diğer bir rivâyette de şöyle gelmiştir:

Selâm size ey kabir ehli! Allah, bizleri ve sizleri affetsin. Siz öncülersiniz; biz ise arkanızdan geleceğiz.[241]

Allah'u a'lem!

241 bkz. Müslim, Cenâiz, 102-104.

Zekâtla ilgili konular

Zekât, nefsi olgunlaştırır ve fakirlerin kollanmasını amaçlar:

Bil ki: Zekât bahsinde dikkate alınan iki temel maslahat vardır:

i. Nefis terbiyesine yönelik olan maslahat,

ii. Şehir/ülke düzeninin sağlanmasına yönelik maslahat.

Nefis, cimrilik üzere yaratılmıştır. Cimrilik ise, âhiret hayatı için en zararlı huylardan biridir. Cimri olan kimse, öldüğünde kalbi mala bağlı kalır ve bu yüzden azap görür. Bir kimse kendisini zekât vermeye alıştırır ve cimriliği yok ederse, bu kendisi için yararlı olur.

Âhiret hayatı hakkında, *ihbât* yani Allah'a ihlâs ile teslim olma, O'na karşı huşu üzere olmadan sonra en yararlı huy, nefsin sehâvet üzere olmasıdır. Nasıl ki ihbât sıfatı, nefsi hep ceberût âlemine karşı uyanık kılarsa, aynı şekilde sehavet de, dünyevî müptezel durumlara düşmekten kendisini uzak tutar. Çünkü sehâvetin aslı, melekî gücün hayvanî gücü egemenliğine alması; melekî gücün kontrolü kendi elinde bulundurması, hayvânî gücün onun güdümüne girmesi ve onun hükmüne boyun eğmesidir. Sehâvet özelliğini elde edebilmenin yolları da, ihtiyaca rağmen mal harcamak, kendisine zulmeden kimseyi affetmek, hoşa gitmeyecek şeylerle karşılaştığında âhirete olan kesin inancı sebebiyle sıkıntılara karşı sabretmek gibi davranışlardır. Rasûlullah (s.a.), bunların hepsini de emretmiş ve bunlar içerisinde en büyüğü olanı —ki bu mal harcamadır— zabturabt altına alarak belirlemiştir. Zekât, öneminin vurgulanması için Kur'ân'da pek çok yerde namaz

ve iman ile birlikte zikredilmiştir. Bu meyanda Allah Teâlâ, cehennemliklerden bahsederken şöyle buyurmuştur:

"Biz namazımızı kılmıyorduk, yoksulu doyurmuyorduk, bâtıla dalanlarla birlikte biz de dalıyorduk."[242]

Zekât, yoksulluk kapısını kapatır:

Zavallı bir insan, şiddetli bir sıkıntı içine düştüğünde, Allah'ın tedbiri, onun ihtiyacının giderilmesini gerektirir. Bu, herhangi bir adamın kalbine, o kimseye infakta bulunmasının ilham edilmesi yoluyla gerçekleşir. O adamın içinden bu ilham doğrultusunda hareket etmek gelir. Böylece ruhanî bir inşirah hali gerçekleşir ve bu, Allah'ın rahmetini harekete geçirmede etkili, nefsin olgunlaştırılmasında da gerçekten çok yararlı olur. Şeriatlardaki bütün insanlara yönelik küllî ilham, faydaları bakımından tafsîlî ilhamın peşinden gelir.

Sonra insan tabiatı, hemcinsine karşı müşfik yaratılmıştır. Bu özellik, insanlara karşı güzel davranma manasına gelen iyi huylardan çoğuna kaynaklık eder. Kim bu özelliği yitirirse, onda mutlaka kapatılması gereken bir eksiklik var demektir. Hem sadakalar, hatalara da keffâret olmakta ve bereketi artırmaktadır. Nitekim buna daha önce temas etmiştik.

Zekât, fakirleri ve ihtiyaç sahiplerini hayata bağlar:

Zekât konusunda gözetilen ikinci temel maslahat toplum düzenine yöneliktir. Bir yerleşim birimi, hiç şüphesiz zayıfları, ihtiyaç sahiplerini de barındırır. Zenginlik ve yoksulluk ise, gelip geçicidir; bugün bunlar zengin ya da yoksul olur, yarın ötekiler. Bu durumda, eğer varlıklı olanların yoksul ve ihtiyaç sahibi olanlara yardımcı olmaları bir yol olmasaydı, o zaman onlar helâk olur, açlıklarından ölürlerdi.

Hem ülke düzeninin sağlanabilmesi için, güvenliği ve ülke yönetimini sağlamakla görevli olan kimselerin geçimlerini sağlayacak mal bulunması da zorunludur. Bunlar, ülke yararına çalıştıkları ve bu yüzden kendi geçimlerine bakmaya fırsat bulamadıkları için, onların geçimlerinin ülke halkı üzerine olması gerekir. Kamu harcamalarını belli bir kesimin karşılaması kolay olmaz veya bu

242 Müddessir 72/43-45.

imkânsız olur. Bunun için de, ülkede yaşayan herkesten belli oranda mal toplanması bir usul olmalıdır.

Bu iki maslahattan birinin diğeri ile iç içe olması gibi maslahata daha uygun bir şey olmadığından, Şâri' Teâlâ, bunları birbiriyle iç içe kılmıştır.

Zekât miktarlarının belirlenmesi:

Sonra, zekât miktarlarının belirlenmesine ihtiyaç doğdu. Zira böyle bir belirleme olmazsa, insanlar bu konuda ölçüyü kaçırırlar ve haddi aşarlar. Belirlenecek miktarın, verenin ruhu duymayacak ve cimrilik duygusunu törpülemeyecek kadar çok az olmaması gerekir. İfası zor olacak şekilde çok da olmaması gerekir.

Keza zekâtların toplanacağı müddetin de belirlenmesine ihtiyaç vardır. Çabucak gelecek şekilde çok kısa olmamalıdır; çünkü o zaman ifası zor olur. Cimrilik duygusunu köreltici etki yapmayacak, ihtiyaç sahipleri ve ülke güvenliğinden sorumlu kimselerin (kamu görevlilerinin) uzun uzun beklemelerinden sonra gelecek kadar uzun da olmamalıdır.

Bu konuda âdil hükümdarların, öteden beri tebalarından toplamayı âdet edindikleri usulleri kabullenmek kadar maslahata uygun bir şey olamaz. Çünkü insanların, Arap Acem herkesçe usul olarak kabullenilmiş ve zorunluymuş gibi bir hal almış, alışmış olmaları sebebiyle içlerinde bir sıkıntı duymaz, artık külfetini görmez oldukları şeylerle yükümlü tutulmaları, hem kabullenmelerini kolaylaştıracak, hem de onlara karşı müşfik davranılmış olacaktır.

Zekât malları:

Normal coğrafi bölgelerde yaşayan âdil hükümdarların vergi toplamayı âdet edindikleri mal çeşitleri dörttür. Bunlar insanlara ağır gelmez ve akıl da bunu makul görür. Bunlar şunlardır:

1. Verginin, üretici mallardan alınması. Bu tür mallar, korunmaya en çok muhtaç olan mallardır. Zira, ürünün elde edilmesi, kişinin kendi yurdu dışına gidip gelmesiyle ancak mümkün olabilir. Hem, bunlar sürekli arttıklarından insanların onlardan zekât vermeleri kendilerine pek ağır gelmez. Böylece, semere cereme dengesi kurulmuş da olur.

Çoğalıcı mallar üç sınıftır:

i. Üremekte olan sâime mallar,

ii. Ekinler,

iii. Ticâret malları.

2. Servet sahipleri: Bunlar, mallarının hırsızlara, soyguncülara karşı korunmasına en çok muhtaç kimselerdir. Bu durumda onların, güvenlik için gerekli harcamalara katılmaları ve bunun için de kendilerine zor gelmeyecek oranda zekât/vergi vermeleri gerekecektir.

3. Defineler, yorulmadan elde edilen mallar: İnsanların, cahiliye döneminden kalma defineler, helâk olmuş kavimlere ait mücevherler gibi yorulmadan elde ettikleri mallar, beleşten ele geçtiği için, onların bir kısmını vermeleri kendilerine zor gelmez.

4. Kazanabilecek güçte olan herkes: Kazanabilen herkese belli bir oranda vergi konulur. Çünkü ülkede yaşayanların hepsi ya da büyük çoğunluğu dikkate alınır ve hepsinden çok cüzî bir şey toplanırsa, bu onlar için bir şey ifade etmez ama, sonuçta ortaya çok büyük bir meblağ çıkar.

Ziraî ürün ve ticaret zekâtı:

Uzak ülkelerden mal getirip satmak ve böylece ticaret yapmak, ziraî ürünleri hasad etmek, meyveleri toplamak genelde seneden seneye ancak olur. Bu mallar, zekât mallarının en büyük kısmını oluşturur.

Zekât için zaman olarak yıl belirlenmiştir. Çünkü yıl, farklı özellikte olan mevsimleri içerir; ürünler bu mevsimler içerisinde olur ve zekât gibi bir konuda süre olarak alınmaya müsaittir.

En kolay ve maslahata en uygun olanı, zekâtın sadece sözü edilen mal cinslerinden alınmasıdır. Meselâ, her deve sürüsünden bir deve, her sığır sürüsünden bir sığır, her davar sürüsünden bir koyun... gibi.

Sonra bunlardan her biri, misal, kısımlara ayırma (kısmet) ve istikrâ yoluyla bilinmeli ve bu sayede efrâdını câmi' ağyârını mâni' bir tanıma ulaşılabilmelidir.

Mal deyince, pek çok ülkede deve, sığır ve davar akla gelir. *"En'âm"* kelimesi, bu üç türü de içine alır. At ise, Türkistan gibi nadir yerler istisna sürüler halinde beslenmez ve çokça üremez.

Ziraî ürünlerden maksat, tahıllar ve bir sene boyunca dayanabilen meyvelerdir. Uzun süre dayanamayan ürünlere sebze denir.

Ticaret, kâr etmek amacıyla alım satım işleminin yapılmasıdır. Hibe ya da miras yoluyla bir şeye malik olup da bunu satan ve böylece kazanan kimseye tacir denilmez.

Kenz[243], uzun süre muhafaza edilen büyük miktarda altın ve gümüşe denir. On dirhem, yirmi dirhem, senelerce kalsa bile kenz olmaz. Bu iki maden dışında kalan mallar da çok da olsalar kenz kapsamına girmez. Elde durmayan ve gelip giden paraya da kenz denmez.

Bu arzettiğimiz mukaddimeler, zekât konusunda kabullenilmiş (müsellem) esaslar yerine geçer.

Sonra Rasûlullah (s.a.), bunlardan müphem olanları, Araplarca bilinen ve her konuda kullanılmakta olan sınırlarla/birimlerle munzabıt hale getirmiştir.

---

243 Kenz: Sözlük anlamı itibariyle altın ve gümüşün bir kaba konulması ve saklanmasıdır. Uzun süre olup olmaması arasında fark yoktur. Allah Teâlâ, kenz âyetinde şöyle buyurmuştur: *"Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlara hemen acıklı bir azabı müjdele!"* Tevbe 9/34.

Buna göre müslüman, malının zekâtını vermediği zaman para biriktirmeden dolayı sorumludur. Zekâtını vermesi halinde ise bir sorumluluğu yoktur ve o zaman elindeki birikmiş parası (altın ya da gümüşü) "kenz" diye isimlendirilmez.

İnfakın üstünlüğü, cimriliğin kötülüğü

Zekâtın ruhu, sehâvet yani cömertliktir:

Sonra infâkın üstünlüğünün açıklanmasına ve ona teşvikte bulunulmasına, böylece zekâtın içten gelen bir arzu ve nefis sehâvetiyle ödenmesinin sağlanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Sehâvet, zekâtın ruhudur. Nefis terbiyesine matuf olan maslahatın kıvamı ancak sehâvetin bulunmasıyla mümkündür. Keza cimriliğin kötülüklerinin ve ondan uzak durulması gereğinin açıklanması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Zira cimrilik, zekâtı vermeyen kimsenin mutazarrır olmasının ilk sebebidir. Bu ise ya dünyada olur. Müvekkel meleklerden birinin: *"Allahım, infak edene halef ver!"*, öbürünün de, *"Allahım, cimrilik yapıp vermeyene telef ver!"*[244] demesinin manası budur.

Sadakanın üstünlüğü:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Cimrilikten sakının; çünkü cimrilik, sizden öncekileri helâk etmiştir."[245]

"Şüphesiz sadaka, Rabbin gazabını söndürür."[246]

"Şüphesiz sadaka, suyun ateşi söndürdüğü gibi, hata ve günahı söndürür."[247]

"Hiçbir kimse helâlinden bir hurma tanesi tasadduk etmez ki Allah, onu sağ eliyle kabul buyurarak tâ dağ kadar yahut daha

---

244 Buhârî, Zekât, 27; Müslim, Zekât, 57.

245 Müslim, Birr, 56.

246 Tirmizî, Zekât, 28.

247 Tirmizî, İmân, 8; İbn Mâce, Zühd, 22.

büyük oluncaya kadar, sizden birinizin tayını veya dişi deve yavrusunu büyüttüğü gibi büyütmesin."[248]

Bence bunun sırrı şudur: Mele-i a'lânın, ülkenin ıslâhı ya da nefsinin tezkiyesi için çalışanlar sebebiyle, âdemoğullarının ıslâhı ve onlara ilâhî rahmetin inmesi için olan duaları, infakta bulunan kimseye yönelir. Bu, Mele-i sâfile ve oradan da diğer insanlara, o kimseye iyi davranmaları ve iyilikte bulunmaları doğrultusunda ilhama dönüşür ve hatalarının mağfiretine sebep olur.

Allah'ın sadakayı kabul etmesinden maksat, misal âleminde amelin sûretinin, sahibine mensup bir şekilde temessül etmesidir. O sûret orada, Mele-i a'lânın duaları ve Allah'ın ona rahmeti ile gelişir, büyür. Bu yahut da âhirette olur. Nitekim, *"Altınla gümüşün hakkını vermeyen hiçbir altın ve gümüş sahibi yoktur ki, kıyamet gününde bunlar ateşten levhalar haline getirilip de, cehennem ateşinde kızdırılarak, onlarla sahiplerinin yanları, alnı ve sırtı dağlanmasın..."*[249] hadisi bu manayı ifade eder.

Yine Rasûlullah (s.a.), zekâtı verilmeyen paranın kıyamet gününde sahibinin boynuna zehirli bir yılan gibi dolanacağını ve avurtlarını yakalayarak ona azap edeceğini belirtmiştir.[250] Deve, sığır ve koyun hakkında da benzer şeyler söylemiştir.[251]

Bence, zekâtını vermeyen kimsenin bu şekilde ceza görmesini gerektiren iki sebep vardır. Bunlardan birincisi asıl, diğeri ise onu teyit eder mahiyettedir. Şöyle ki: Zihnî sûretler, başka sûretlerin düşünülmesini gerektirirler; aynen içten geçen sözlerin (kelâm-ı nefsî) birbirini çağrıştırarak uzayıp gitmesi gibi.

Zihinde bulunan karma sûretler de aynı şekilde, başka karma sûretlerin bulunmasını çağrıştırır. Babalık ve oğulluk gibi. Meni kaplarının dolu olması ve onun buharının fikrî kuvveler üzerinde baskı yapması, nefsi, düşünde kadın sûretleri görmesi yolunda harekete geçirir. Kapları zulmanî buharlarla dolu olan kimse de, bunun etkisiyle meselâ fil gibi eza veren korkunç şeyleri tasavvur etme eğiliminde olur. İdrâk güçleri de aynı şekildedir ve onların tabiatları, nefis üzerine misâl âlemine ait bir kuvvetin inmesi halinde, cimriliğinin açık bir şekilde temessül etmesini gerektirir. Bu, cimrilik yaptığı ve saklamak için zahmetlere katlandığı, fikrî kuv-

---

248 Buhârî, Zekât, 8; Müslim, Zekât, 64.

249 bkz. Müslim, Zekât, 24.

250 bkz. Buhârî, Zekât, 3; Müslim, Zekât, 27.

251 bkz. Müslim, Zekât, 24.

velerinin hep kendisiyle meşgul olduğu şeylerin de açık bir şekilde temessül etmesi sonucuna götürür. Bunun sonucunda o kişi, Allah Teâlâ'nın cari olan sünneti gereğince temessül eden bu şeyler sebebiyle azap görür; altın ve gümüş dağlanmak şeklinde, deve kendisini tepelemesi ve ısırması şeklinde temessül eder. Diğerleri de böyle.

Mele-i a'lâ, bunu bilirler ve onlar arasında bu mallara sahip olan kimselere zekâtın vacip olduğuna dair icmâ oluşur, insan nefislerinin azap görmesi onların yanında temessül eder. İşte bu durum, bu azap verici sûretlerin haşır alanında indirilmesini hazırlayıcı olur.

Malın boyuna dolanan zehirli yılan şeklinde temessül etmesiyle, dağlama levhaları şeklinde temessül etmesi arasındaki fark şundandır: Birincisi, genel mal sevgisinin kendisine galebe çalması halinin temessülüdür. Bu durumda malın sûreti tek bir şey olarak temessül eder; mal sevgisinin kendisini sarması da, son derece zehirli yılanın etrafına dolanması ve avurtlarından yakalayarak sokması suretinde eza görmesi şeklinde temessül eder. İkincisi ise, bizzat biriktirdiği altın ve gümüşlere yönelik tutkusunun, onu saklamak için katlandığı zahmetlerin temessülüdür. Fikrî kuvveleri biriktirdiği paracıklarının sûretleriyle dolar ve bunun sonucunda da, o sûretler tam ve azap verici bir şekilde temessül eder.

Cömert Allah'a yakındır:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Cömert, Allah'a yakındır, cennete yakındır, insanlara yakındır, ateşten uzaktır; cimri ise Allah'tan uzaktır, cennetten uzaktır, insanlardan uzaktır, ateşe yakındır. Muhakkak cömert bir cahil, Allah Teâlâ'ya cimri bir âbidden daha sevimlidir."[252]

Cömertin Allah'a yakın olması, onu tanımaya ve O'nunla arasındaki perdeyi aralamaya yetenekli olmasıdır. Cennete yakın olması, melekî yönüyle bağdaşmayan müptezel davranışları atmaya ve böylece hayvanî yönünün melekî gücün güdümüne girmesini temine yetenekli olmasıdır. İnsanlara yakın olması da, onların sevgisini kazanması, onların kendisiyle münakaşaya girmemeleridir. Zira nizaların altında hep cimrilik vardır. Rasûlullah (s.a.), bu manayı şöyle ifade etmiştir:

252 Tirmizî, Birr, 40.

"Cimrilikten sakının; çünkü cimrilik, sizden öncekileri helâk etmiştir. Onları aralarında kan dökmeye ve dokunmazlıklarını çiğnemeye sürüklemiştir."[253]

Cömert cahilin, cimri âbidden üstün olması, insan tabiatının bir şeyi kolayca yapabilmesi halinin, o şeyi zoraki yapmasına nisbetle daha kâmil ve üstün olmasındandır.

İnfâk ve cimriliğin hakikati:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İnfâk edenle, cimrilik edenin misali, üzerlerinde demirden zırhlar bulunan ve elleri memeleriyle köprücük kemiklerine doğru sıkıştırılan iki adam gibidir. Cömert her sadaka verdikçe, zırhı genişler; o derecede ki parmak uçlarını bile kaplar, izini örter. Cimri, bir sadaka vermek istedi mi zırhı büzülür ve her halkası yerini alır."[254]

Bu hadiste, infâk ve cimriliğin hakikat ve ruhuna işaret vardır. İnfâk için gerekli olan şeyler insanda bulunduğu zaman, insan onu yapmak istediğinde —eğer cömert ve semahat sahibi bir nefse sahipse— hemen ruhânî bir açılma ve mala karşı bir hücum hali hasıl olur. O anda gözünde mal çok değersiz, hakir bir hal alır ve bunun sonucunda harcaması kolaylaşır; hatta bundan bir ferahlık bile duyar. Bu özellik, nefsin, kendisinde yer etmiş behîmî müptezel davranış kalıplarından kendisini kurtarabilmesi için temel dayanak mahiyeti taşır. Eğer cimri ise, nefsi mal tutkusu içinde kendisini kaybeder ve gözünde malın güzelliği canlanır, kalbini onun tutkusu istila eder ve kendisini ona vermeden edemez. İşte bu özellik de, nefsin müptezel davranış kalıpları bataklığına batması, onlarla sarmaş dolaş olması için temel mahiyeti taşır. Bu izahtan sanırız, *"Cennete hiçbir hilekâr, hiçbir cimri ve hiçbir yaptığını başa kakıcı giremez."*[255] hadisinin manası da anlaşılmış olur.

Cimrilik ve iman, mü'minin kalbinde bir arada bulunmaz:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir kulun kalbinde cimrilik ve iman asla bir arada bulunamaz."[256]

---

253 Müslim, Birr, 56.

254 Buhârî, Cihâd, 89; Müslim, Zekât, 75.

255 Ahmed, 1/4; Tirmizî, Birr, 41.

256 Nesâî, Cihâd, 8; Ahmed, 2/256.

"Cennetin sekiz kapısı vardır; kim namaz ehlinden ise, namaz kapısından çağırılır, kim cihad ehlinden ise, cihad kapısından çağırılır, kim sadaka ehlinden ise, sadaka kapısından çağırılır, kim oruç ehlinden ise Reyyân kapısından çağırılır..."[257]

Bil ki: Cennetin hakikati, nefsin, üzerine inen hoşnutluk, uygunluk ve itminan hali sebebiyle rahatından ibarettir. Nitekim bu manada Allah Teâlâ cennetlikler hakkında, *"Allah'ın rahmeti içindedirler; onlar orada ebedi kalıcıdırlar."*[258], 'zıddı durumda olanlar hakkında da, *"Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların la'neti onların üzerinedir. Onlar ebediyen la'net içinde kalırlar."*[259] buyurmuştur.

Nefsin, hayvânî zulmetlerden cennete çıktığı kapılar:

Nefsin, hayvanî zulmetlerden cennete çıkışı, ancak melekî yönünün üstün, hayvanî yönünün de yenik düştüğü huy yoluyla olur. Bu çıkış kapılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Huşû ve tahâret kapısı: Bazı nefisler, huşû ve tahâret huyunda melekî gücün üstün olması şeklinde yaratılmış olur. Bu özellikteki nefis, namaza düşkün olur ve ondan büyük bir nasibi bulunur.

2. Semâhat kapısı: Yahut üstünlük semâhat huyunda olur. Bu özellikteki nefis, sadaka vermeye, kendisine zulmedeni affetmeye, izzeti nefis sahibi olmakla birlikte mü'minlere karşı mütevazi davranmaya düşkün olur ve bundan büyük bir nasip sahibi olur.

3. Şecaat kapısı: Yahut üstünlük şecaat huyunda olur, kulların ıslâhı için gerekli olan düzenlemeler o huy sahibine ilham edilir. Bu huyda olan nefis, cihada düşkün olur ve bundan büyük bir paya sahip olur.

4. Riyazet kapısı: Yahut (güçleri) uyuşmaz olan nefislerden olur ve bu durumda ilham ya da tecrübe yoluyla, nefsin hayvanî gücünün oruç ve itikâfla kırılmasının kendisini hayvanî karanlıklardan kurtaracağını öğrenir. Sonra bunu duyma ya da ictihâd yoluyla bütün kalbiyle kabul eder ve gereğini yapar. Bunun sonucu

---

257 Buhârî, Savm, 4; Nesâî, Zekât, 85.

258 Âl-i İmrân 3/107.

259 Bakara 2/161-162.

olarak da Reyyân kapısından girmek suretiyle ameline uygun olarak mükâfatlandırılır.

Rasûlullah'ın (s.a.) hadisinde saymış olduğu kapılar, bu saydığımız huylar olmaktadır. Bunlara ek olarak şu kapılar vardır:

5. İlimde rüsûh sahibi olan ulemâ kapısı,

6. Bela, musibet ve yoksulluk ehli kapısı,

7. Adâlet kapısı. *"Yedi kişi vardır ki, Allah Teâlâ onları, hiçbir gölgenin olmadığı günde kendi gölgesinde gölgelendirir: Âdil devlet başkanı..."*[260] hadisinin ifade ettiği mana budur. Bunun da alâmeti, o kişinin, insanlar arasını bulmaya çalışmaya çok arzulu olmasıdır.

8. Tevekkül ve uğursuzluğun terki kapısı.

Bu kapılardan her biri hakkında çok sayıda meşhur hadis vardır.

Kısaca, bu sayılanlar, nefsin Allah'ın rahmetine çıkması için açılmış kapılardır. Allah'ın yüce hikmeti, Allah'ın kulları için yaratmış olduğu cennetin, bu huylara karşılık olarak sekiz tane kapısının olmasını gerekli kılmıştır. Sabikînden olan kemâl sahipleri için, bu kapılardan iki, üç ya da dört... tanesi birden açılabilir ve onlar kıyamet gününde hepsine birden davet edilebilirler. Nitekim Rasûlullah (s.a.), Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) bu şekilde davet olunacağını müjdelemiştir.

"Kim, Allah yolunda bir şeyden bir çift infâkında bulunursa, o cennet kapılarından davet olunur."[261] hadisinin manası, bazı kapılarından demektir. Önemine binaen, hususiyle zikredilmiştir.

260 Buhârî, Ezân, 36.

261 Buhârî, Savm, 4, Cihâd, 37.

Zekât miktarı

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Beş vesk[262] *hurmadan daha azında zekât yoktur, beş ukiyye*[263] *gümüşten daha azında zekât yoktur, beş deveden daha azında zekât yoktur."*[264]

Zekât nisaplarındaki hikmet:

Nisabın, tahıldan ve hurmadan beş vesk olarak belirlenmesi, bu miktarın en küçük bir ailenin bir yıllık ihtiyacını karşılayabilir miktarda olmasındandır. En küçük bir aile, eşlerden ve bir hizmetçi ya da bir çocuktan meydana gelir. Ya da buna yakın az sayıda olan kişilerden oluşur. Genelde bir insan, bir rıtıl ya da bir müd yiyecek yer. Her biri günde bu kadar yediğinde nisap olarak belirlenen beş vesk, onlara bir sene boyunca yeter ve hesapta olmadık ihtiyaçları ya da ekmeklerine katık için ayrıca bir miktar da artar.

Gümüşten beş ukiyye olarak belirlenmesi ise, bu miktarın, fiyatların uygun olması halinde çoğu yerde en küçük bir aileye bir sene boyunca yeterli olmasındandır. Ucuzluk ve pahalılık bakımından normal olan coğrafî bölgelerdeki insanların âdetleri araştırıldığında, bu sonuç görülecektir.

Devede nisap beş olarak belirlenmiş ve bundan bir koyun zekât verilmesi istenmiştir. Aslında zekât, bizzat malın kendi cinsinden alınmalıdır ve nisap olarak belirlenecek sayı da önemli bir

262 Vesk: Altmış sâ' eder (130. 560 kg.). Bir sâ' dört müd eder (2. 176 kg.). Bir müd ise, 1 tam 1/3 rıtıl eder. Bir müd, 544 gramdır.

263 Bir ukiyye, kırk dirhemdir.

264 bkz. Müslim, Zekât, 1-6.

miktar olmalıdır. Buna rağmen devede nisabın beş olarak belirlenmesinin sebebi şudur: Deve, cüsse bakımından en büyük ve en yararlı hayvandır. Zira boğazlanıp eti yenebilir, binilebilir, sağılabilir, damızlık olarak saklanabilir, tüyü ve derisinden yararlanılabilir. Bazıları, az sayıda asil deve beslerlerdi ve bunlar bir sürü devenin yerini tutardı. O zamanlarda bir deve sekiz ilâ on iki koyuna eş değerde tutulurdu. Bu, pek çok hadiste görülmektedir. İşte bu yüzden beş deve, en az koyun nisabına eş değer tutulmuş ve beş deveye sahip olan bir kimsenin bir koyun zekât vermesi istenmiştir.

Köle ve atlara zekât yoktur:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Müslümana, kölesi ve atı için zekât yoktur."[265]

Bu hükmün gerekçesi, kölelerin üretilmek üzere edinilmesinin âdet olmamasındandı. Keza at da, pek çok bölgede çok sayıda bulunmaz, diğer mallar yanında önemi olmazdı. Bu itibarla nâmî (çoğalıcı) mallardan sayılmadı; olsa olsa ticaret için olabilirdi.

Develerin zekâtı:

Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Amr b. Hazm (r.anhum) ve daha başka sahâbîlerden rivâyet edildiğine, hatta müslümanlar arasında mütevâtir derecesine ulaşan uygulamaya göre, deve zekâtı şöyledir:

Her beş devede bir koyun.

Sayı yirmi beşe ulaştığında, otuz beşe kadar bir binti mahâd (iki yaşına girmiş dişi deve).

Otuz altıdan kırk beşe kadar bir binti lebûn (üç yaşına girmiş dişi deve).

Kırk altıdan altmışa kadar bir hıkka (dört yaşına girmiş dişi deve).

Altmış birden yetmiş beşe kadar bir ceze'a (beş yaşına girmiş dişi deve).

Yetmiş altıdan doksana kadar, iki binti lebûn.

Doksan birden yüz yirmiye kadar, iki hıkka.

Yüz yirmiden fazla olması halinde her kırkta, bir binti lebûn; her ellide, bir hıkka.

---

265 Müslim, Zekât, 8.

Bu konuda asıl şudur: Verilecek develer, sürüye göre dağıtıldığında, küçük deve küçük sürüye, büyüğü de büyük sürüye karşı tutulmuş ve böylece adâlete riayet edilmiştir. Deve sürüsü tabiri, Arap örfüne göre ancak yirmi deveden çok hakkında kullanılırdı. Rasûlullah (s.a.) bunu, zekât bahsinde yirmi beş olarak belirledi. Sonra her on deveye karşılık olmak üzere, develer için Araplarca son derece önemli olan yaş ilavesinde bulundu; her onbeş deve için ise sayı ilavesine gitti.

Davar (koyun ve keçi) zekâtı:

Yine onların müstefîz derecesindeki rivâyetlerinden anlaşıldığına göre davar zekâtı şöyledir:

Kırktan yüz yirmiye kadar bir koyun.

Yüz yirmi en fazla olması halinde, iki yüze kadar iki koyun.

İki yüzden fazla olması halinde, üç yüze kadar üç koyun.

Bundan sonra da her yüzde bir koyun.

Bu konuda esas şudur: Davar sürülerinden bazısı az, bazısı ise çok olur. Azı ile çoğu arasındaki fark büyük olur; zira davarın beslenmesi kolaydır ve herkes kendi gücüne göre davar malı besler. Bu itibarla Rasûlullah (s.a.), sürünün en az miktarını kırk sayısıyla, en çoğunu bu sayının üç katıyla belirledi. Sonra da her yüzde, bir koyun zekât verilmesini vacip kıldı ki, hesabı kolay olsun.

Sığır zekâtı:

Muâz (r.a.) hadisinden sahih olarak öğrendiğimize göre sığır zekâtı şöyledir:

Her otuz sığırda, bir erkek ya da dişi iki yaşına basmış dana (tebî ya da tebîa).

Her kırk sığırda, erkek ya da dişi üç yaşına basmış düve (müsinn ya da müsinne).

Sığır, deve ile koyun arasında yer alır; bu itibarla her ikisine olan benzerliği birden dikkate alınmıştır.

Altın ve gümüş (para) zekâtı:

Yine müstefîz derecesine ulaşan hadislerden öğrendiğimize göre altın ve gümüş zekâtı şöyledir:

Gümüşte kırkta birdir. Bir kimsenin sadece yüz doksan dir-

hemi bulunsa, zekât düşmez. Zira, birikmiş para, en değerli maldır. Bu itibarla ondan zekât olarak verilecek oranın yüksek olması halinde insanlar zarar görürler. Dolasıyla onun zekâtı, diğer mallara nisbetle en az olmalıdır.

Altın da gümüş gibi işlem görür. O zamanlarda, bir dinar on dirheme eş değerde tutulurdu. Bu itibarla altın nisabı olarak yirmi miskal (dinar) belirlenmiştir.

Zirâî ürünlerin zekâtı:

Yağmur suyu, kaynak suyu ile sulanan (ya da hüdayi nabit olan) ürünlerden öşür (onda bir) alınır. Masraflı sulama ile elde edilen ürünlerden ise yirmide bir oranında zekât alınır. Zahmeti az, ürünü çok olandan, verginin daha çok oranda alınması uygundur. Masraflı yapılan üretimden ise daha az oranda alınması gerekir.

Hurma ve üzümün yaşken tahmin yoluyla muhammen miktarın belirlenmesi hakkında, *"Üçte birini bırakın; üçte birini bırakmazsanız, dörtte birini bırakın!"*[266] buyurmasının hikmeti şudur: Mahsulün tahmin yoluyla belirlenmesinin meşrû kılınması, üreticileri sıkıntıdan kurtarmak içindir. Çünkü onlar, üzüm ve hurmalardan koruk halde de, taze halde de; ham halde de, olgunlaşmış halde de yemek isterler. Bununla zekât tahsildarlarının da işi kolaylaştırılmış olur. Çünkü onlar, aksi takdirde mahsülleri sahiplerinin yemesinden kolay kolay kurtaramaz. Tahmin yoluyla belirlemede yanılma olabilir. Zekâtta ise hafifletme yoluna gidilir Bu itibarla, üçte bir ya da dörtte birin terkedilmesi emredilmiştir.

Satmak için üretilen bir malı belirlemede kıstas, ancak kıymetidir. Bu itibarla, onların altın ve gümüşün zekâtına tabi tutulması gerekir.

Definelerin zekâtı:

Definelerin beşte biri, zekât olarak verilir. Çünkü bunlar, bir yönden ganimete benzer ve meccanen ele geçirilmiştir. Bu yüzden de zekâtı beşte bir gibi yüksek bir orandır.

Fıtır zekâtı:

Rasûlullah (s.a.), köle hür, erkek kadın, küçük büyük her müslüman için bir sâ' hurma, ya da arpa fıtır sadakası verilmesini

---

266 bkz. Ebû Dâvûd, Zekât, 14 (2/110).

emretmişlerdir. Bir rivâyette bir sâ' keş ya da kuru üzüm verilebileceği de belirtilmiştir. Verilecek miktarın bir sâ' olarak belirlenmesi, bu miktarın bir aileyi doyurabilecek kadar ve fakir için azımsanmayacak bir miktar olmasındandır. Öbür taraftan veren için genelde bir mutazarrır olma durumu da söz konusu değildir. Bazı rivâyetlerde yer alan yarım sâ' buğday, bir sâ' arpa gibi kabul edilir. Çünkü o zamanlar buğday çok pahalıydı; ancak çok varlıklı kimseler yiyebilirdi ve yoksul yiyeceği değildi. Nitekim Zeyd b. Erkam (r.a.), hırsızlık olayı ile ilgili olarak bunu belirtmiştir. Sonra Hz. Ali (r.a.) de şöyle demiştir: "Allah, size nimetini artırdıkça, siz de artırın."

Fıtır sadakasının, Ramazan bayramında verilmesinin gerekli kılınışı çeşitli gerekçelere dayanır. Bunlardan bazıları şunlardır:

i. Fıtır sadakası, Ramazan bayramının, Allah'ın nişanelerinden biri olduğu manasını pekiştirir.

ii. Oruçlular için arınma ve oruçlarını tamamlayıcı bir unsur anlamı taşır. Bu manada farz namazların sünnetlerine benzer.

Ziynet eşyalarının zekâtı:

Ziynet eşyaları için zekât var mıdır? Bu konuda gelen hadisler, birbirinden farklı hükümler arzetmektedir. Ziynet eşyalarına "kenz" denilmez; öbür taraftan bunlarda kenz manası da mevcuttur. Böyle bir durumda ihtiyat gereği (zekâtını ödeyerek) ihtilâftan kurtulmaya çalışmak daha uygundur.

Zekât harcama yerleri

Zekât harcama mahalleri konusunda asıl şudur: Ülke iki kısımdan oluşur:

1. Sadece müslümanların yaşadığı, başka unsurlardan hiçbir kimsenin olmadığı yerler. Bu gibi yerlerde vergi yükümlülüğünün az tutulması gerekir. Çünkü buraları, adamlar toplayıp, savaş halinde bulunmaya ihtiyaç göstermez. Çoğu kez, kamu yararını ilgilendiren işleri, bizzat yapacak kimseler çıkar. Allah Teâlâ'nın iyilik yapanlara sevap vereceği vaadi, bu tür hayır işlerin gerçekleşmesi için bir sâik olur ve bu tür hayır işlerini yapan insanlar, kendi harcamalarını kendi mallarıyla karşılarlar. Zira müslüman toplumunda, bu tür işleri yapacak kimseler mutlaka bulunur.

2. Başka unsurlarla karma olarak yaşanılan yerler: Bu gibi ülkelerde vergi konusunda sert tedbirler alınması gerekir. *"Kâfirlere karşı çok şiddetli, kendi aralarında çok merhametlidirler."*[267] âyetinin ifade ettiği anlam budur.

Bu tür bölgeler, çok sayıda asker tutmaya ve güçlü yardımcılara ihtiyaç gösterir, her türlü faydalı işleri yapmak üzere insanların görevlendirilmesini gerektirir ve bunların geçiminin beytülmal üzerine olması zorunludur.

İşte Rasûlullah (s.a.), her iki kısım için de hükümler koymuş, vergi toplanmasını harcamalara göre ayarlamıştır. İkinci kısımla ilgili olan bahisler ileride cihad bahsinde gelecektir.

Harcama malları iki kısımdır:

1. Faydası kamuya yönelik harcamalar için ayrılan mallar: Sadece müslümanların yaşamakta olduğu bölgelerde, devle-

---

267 Fetih 48/29.

tin gelirlerinin esasını, harcama mahallerine uygun olarak iki tür mallar oluşturur:

i. Artık mâliki bulunmayan mallar: Mirasçısı olmaksızın ölen kimsenin terekesi, maliki bulunamayan kayıp hayvanlar, ilan edilmesine rağmen sahipleri çıkmayan buluntu mallar vb. gibi.

Bu tür malların, herhangi bir kimse için temlik anlamı içermeyen, yararı kamuya yönelik olan yerlere harcanması gerekir. Kanal açılması, köprü yapılması, mescid inşası, kuyular açılması, su yollarının yapılması ve benzeri şeyler bu kabildendir.

ii. Zekât malları: Beytülmalda toplanan zekât malları: Bunların ise, hak sahiplerine temlik yoluyla harcanması gerekir: *"Şüphesiz ki sadakalar ancak fakirlere, yoksullara... aittir."*[268] âyeti bu hususu belirtmektedir.

Özetle söylemek gerekirse, bu türden olan ihtiyaç alanları, her ne kadar çoksa da, onları üç ana bölümde toplamak mümkündür:

1. İhtiyaç sahipleri: Şâri' Teâlâ, bunları fakirler, yoksullar, yolda kalmışlar ve kendi menfaatleri için borçlanmış olanlar diye belirlemiştir.

2. Güvenlik görevlileri: Bunları da savaşçılar ve tahsildarlar olarak belirlemiştir.

3. Müslümanlar arasında mevcut olan ya da olması muhtemel bulunan fitneleri defetme harcamaları: Bu ya müslüman olup kâfirlerle işbirliği içerisinde olan zayıf müslümanların, ya da müslümanlara zararı dokunan kâfirlerin mal ile satın alınmaları şeklinde olur. Bu türden olanların hepsine birden müellefe-i kulûb yani kalpleri İslâm'a ısındırılmak istenen kimseler denir. Müslümanlar arasındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak için birileri tarafından üstlenilen meblağ da bu fondan ödenir.

Bu fondan yapılacak ödeme şekli, hak sahiplerine nasıl taksim edileceği, kimden başlayacağı ve ne kadar vereceği konusu devlet başkanının takdirine bırakılmıştır.

İbn Abbâs'ın (r.a.), zekât malıyla köle âzâd edilebileceği, zekâttan hacca gidenlere verilebileceği görüşü bilinmektedir. el-Hasen de aynısını söylemiş ve, *"Şüphesiz ki sadakalar ancak fakirlere, yoksullara... aittir."*[269] âyetini okuduktan sonra, "Bunlardan hangisine versen, yeterli olur," demiştir. Ebû'l-Âs da, Rasûlul-

268 Tevbe 9/60.

269 Tevbe 9/60.

lah'ın (s.a.) kendilerini hac için zekât develerine bindirdiğini söylemiştir.

Sahîh'te şöyle gelmiştir:

"Hâlid'e gelince, siz Hâlid'e haksızlık ediyorsunuz. O, bütün zırhlarını ve savaş âletlerini Allah yolunda hapsetmiştir."[270]

Bu hadis iki şeye delâlet eder:

i. Vacip olan bir şeyin yerine, müslümanlar için daha hayırlı olan başka bir şeyin verilmesi caizdir,

ii. Hapis (vakıf), zekâtın yerini de tutar.

Buna göre, *"Şüphesiz ki sadakalar* ***ancak*** *fakirlere, yoksullara... aittir."*[271] âyetindeki hasr ifadesi, münafıkların arzuları doğrultusunda harcanmasını istedikleri şeye nisbetle izâfî olacaktır. Nitekim âyetin yukarıdan aşağı doğru gelişi (siyak ve sibakı) de bunu göstermektedir. Bunun hikmeti şudur: İhtiyaçlar sonsuzdur, sırf müslümanların yaşadığı İslâm bölgelerinde, beytülmalin zekât dışında fazla bir gelir kaynağı yoktur. Bu durumda, ülke/şehir halkının ihtiyaçlarının karşılanması için mutlaka harcama mahallerinin genişletilmesi gerekmektedir.

Sadakalar, malın kiridir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz ki bu sadakalar, ancak insanların kirleridir. Bunlar ne Muhammed'e helâl olur, ne de Muhammed'in ailesine."[272]

Sadakaların, insanların kiri olması, günahları temizlemiş, belaları uzaklaştırmış olmasından ve bu konuda kula fidye sayılmasındandır. Bu, Mele-i a'lâ sakinlerinin idraklerinde, sanki öyleymiş gibi temessül eder. Aynen zihnî, lâfzî ve yazıya ait sûretlerin, karşılık tutulan hâricî şeye ait varlıklar olarak temessül etmesi gibi. Bu bizce teşbihî varlık olarak isimlendirilir. Bazı yüce nefisler, sadakalarda bir tür zulmet olduğunu idrak eder. Aziz pederim —Kuddise sirruh!— kendisiyle ilgili olarak bu kabil çok şey anlatırdı. Nasıl ki salâh ehli, zinâ ve pis organların adını ağızlarına almaktan hoşlanmazlar, güzel şeylerin adını anmayı severler ve Allah'ın ismini tazim ederlerse, sadakaları da insanların kiri olarak algılarlar ve ondan hoşlanmazlar.

---

270 Buhârî, Zekât, 49; Cihâd, 89; Müslim, Zekât, 11.

271 Tevbe 9/60.

272 Müslim, Zekât, 168.

Zekât malı, Muhammed (s.a.) ailesi için aşağılayıcıdır:

Sonra, insanın herhangi bir mal ya da hizmet karşılığı olmaksızın elde ettiği mal, tazim amacıyla da kendisine takdim edilmemişse bir tür züldür ve aşağılayıcıdır. Bu durumda mal sahibinin o kimse üzerinde üstünlüğü ve minneti bulunur. Nitekim Rasûlullah'ın (s.a.), *"Veren el, alan elden üstündür."*[273] hadisi bu manayı ifade eder. Dolayısıyla bu yoldan mal elde etmek, kazanç yolları arasında en kötüsüdür; böyle bir yol, dinde önemli yeri olan pâk ve temiz kimselere yakışmaz.

Bu hükümde başka bir sır daha vardır. O da şudur: Rasûlullah (s.a.), eğer sadakayı kendisi için almış olsaydı ve bunu, çıkarları kendi çıkarı sayılacak yakınları için caiz kılsaydı, o zaman töhmet altında kalırdı ve hakkında hiç de olmadık şeyler söylerlerdi. İşte Rasûlullah (s.a.), bu hükmü koymak suretiyle bu yolu kapatmıştır. Bunun sonucunda zekât, bölgenin zenginlerinden alınan ve fakirlerine harcanan bir mal olmuştur. Böylece İslâm, toplumda bulunan fakir ve muhtaçları kollamış, onları hayra yaklaştırmak, şerden de kurtarmak istemiştir.

Zekât, ancak zaruret halinde helâl olur:

Zekât, aşağılayıcı, horlayıcı, mürüvveti zedeleyici bir mahiyet taşıdığından, Rasûlullah (s.a.) bu konuda zaruret olmadıkça zekât alınmamasını ısrarla istemiştir. Sonra insanlar zekât almaya alışırlar, bundan geri durmazlar ve mallarını bu yolla çoğaltma gibi bir eğilime girerlerse, bu durum onların tembelleşmelerine ve mutlaka olması gereken kazanç yollarının ihmaline ya da azalmasına sebep olur, bunun yanında haksız yere malı olanlara verilmesi halinde gerçek muhtaçların zor durumda kalmaları sonucunu doğurur. İşte bu yüzden ilâhî hikmet, zekâttan geri durulması gereğinin, insanların gözü önünde iyice yer edecek biçimde ifade edilmesini gerektirdi. Böylece zaruret olmadıkça hiçbir kimsenin zekât malına yönelmemesi sağlanmış olacaktı.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Her kim, malını artırmak için insanlardan dilenirse, o yüzünde yara bere, ya da yiyeceği cehennemden bir taş (kor) parçası olur."[274]

---

273 Buhârî, Zekât, 18.

274 Tirmizî, Zekât, 23.

Bunun sırrı şudur: İnsanlardan dilendiği şeyler sebebiyle duyacağı elem, eline kor aldığı, ya da kızgın taş yuttuğu zaman nasıl acı duyacaksa, o şekilde temessül eder. İnsanlar arasında zillet içerisinde olması, yüzünün suyunu dökmesi de, ona en yakın olan yüzün yara bere olması şeklinde temessül edecektir.

İhtiyaç anında isteme helâl olur:

Malına âfet isabet eden kimsenin, geçimini yoluna koyuncaya kadar dilenmesinin helâl olacağı belirtilmiştir.

Dilenmeyi haram kılan malın ölçüsü:

Dilenmeyi haram kılan zenginlik ölçüsünün miktarı hakkında iki rivâyet vardır::

i. Bir ukiyye ya da elli dirheme sahip olmak.

ii. Sabah ve akşam yetecek kadar yiyeceğe sahip olmak.

Bu konudaki hadisler, bize göre çelişki arzetmemektedir. Çünkü insanlar, durumları itibariyle farklıdırlar. Her insanın bir kazanç yolu vardır ve onsuz yapamaz, bir başka yola baş vurma imkânı da olmaz. Buradaki imkândan maksadım, şehir/ülke yönetimini konu alan ilimlere ait bir terim olan imkândır; yoksa nefis terbiyesini konu alan ilme ait bir terim olan imkânı kastetmiyorum. Bir sanat icrasıyla hayatını kazanan kimse, o sanatın yapıldığı âletleri olmadıkça dilenebilir. Ziraatle uğraşan kimse ise, ziraat âletlerini buluncaya kadar dilenmek için mazurdur. Ticaretle hayatını kazanan kimsenin, mal buluncaya kadar; rızkını cihâd yoluyla elde eden kimse de ganimet elde edinceye kadar dilenmede mazurdur. Nitekim Rasûlullah'ın (s.a.) ashâbı böyle farklı farklı durumdaydı. Bu durumda olanlar için dilenmeyi haram kılıcı mal miktarı bir ukiyye ya da elli dirhemdir.

Bazıları da vardır ki, çarşı pazarda hamallık yaparak, yahut odun toplayıp satarak ya da benzeri şeyler yaparak rızkını gündelik kazanır. Bu durumda olan insanlar için miktar ise, sabah akşam karınlarını doyuracak kadar bir mala sahip olmalarıdır.

İstemekte/ dilencilikte ısrar etmek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İstemekte ısrar etmeyin! Vallahi sizden biriniz benden bir

şey ister de, razı olmadığım halde benden bir şey koparırsa, verdiğim malın asla bereketini görmez."[275]

Bunun hikmeti şudur: Mele-i a'lâya katılmış olan nefislerde, hoşnutsuzluk ve rıza gibi zihnî sûretler, müstecâb dua mesabesinde olur.

Bereketin manası ve hakikati:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Hakikaten şu mal yeşil ve tatlıdır. Dolayısıyla onu her kim gönül zenginliği ile alırsa, o malda kendisine bereket verilir. Her kim de, ona göz dikerek alırsa, o malda kendisine bereket verilmez ve yiyip yiyip de doymayan kimse gibi olur."[276]

Bir şeyin bereketi çeşitli şekillerde olur: Bunun en alt mertebesi nefsin mutmain, kalbin huzur içinde olmasıdır. Meselâ, ellerinde yirmişer dirhem olan iki adamı ele alalım. Bunlardan biri fakirlikten korkmakta, diğeri ise böyle bir korkudan uzak, umut üzere olmaktadır.

Bereketin diğer şekli, malı daha yararlı bir şekilde kullanmadır. Meselâ, ellerindeki mal miktarı aynı olan iki adamı düşünelim. Bunlardan biri, malını ihtiyacını giderecek ve ondan yararlanacak şekilde yerli yerince harcamayı başarmıştır. Diğeri ise, malını gereksiz yerlere harcayarak ziyan etmiştir.

Bu sözünü ettiğimiz bereketi, duanın celbi gibi, hey'et-i nefs celbetmiş olur.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim, iffetli olmak isterse, Allah onu afif kılar."[277]

Hadis, bu tür nefsânî hallerin elde edilmesinde, azim sahibi olmanın ve himmeti bir noktaya toplamanın büyük etkisi olduğuna işarettir.

---

275 Müslim, Zekât, 99.

276 Müslim, Zekât, 96.

277 Devamı şöyle: *"Kim, müstağnî davranırsa Allah onu zengin kılar. Her kim sabırlı olmaya çalışırsa, Allah ona sabır ihsan eder. Hiçbir kimseye sabırdan daha geniş ve daha hayırlı bir iyilik verilmemiştir."* bkz. Buhârî, Zekât, 18; Müslim, Zekât, 124.

Zekâtla ilgili çeşitli konular

Tahsildar ve toplayıcıya vasiyet:

Sonra, insanların zekâtlarını tahsildarlara gönül hoşnutluğu ile teslim etmelerinin öğütlenmesi gerekmiştir. Bu konuda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sadaka memuru size geldiği zaman, sizden razı olarak ayrılmalıdır."[278]

Bu, zekâtta güdülen nefse yönelik maslahatın gerçekleşmesi içindir.

Sonra, tahsildarların zulüm ettiğini ileri sürerek, zekât vermekten kaçınmak gibi bir mazeret kapısı bırakmamak için şöyle buyurmuştur:

"Tahsildarlar size geldiklerinde, onları iyi karşılayın ve yapmak istedikleri şeyle kendilerini baş başa bırakın. Eğer insaflı davranırlarsa, bu kendi lehlerine; yok zulmederlerse bu da kendi aleyhlerinedir."[279]

Bu hadisle, *"Kimden fazla istenirse, vermesin!"*[280] hadisi arasında bir farklılık yoktur. Zira zulüm iki türlüdür:

i. Nass tarafından hükmü açıklanan zulüm; o takdirde vermez.

ii. İctihâda mahal olan, farklı değerlendirmelere konu olabilen zulüm. Mazeret kapısının kapatılması, bu türden olan hakkındadır.

---

278 Müslim, Zekât, 177.

279 Ebû Dâvûd, Zekât, 6 (2/105).

280 Nesâî, Zekât, 5, 10.

Sonra, zekât tahsildarlarına da öğütte bulunmak ve zekâtları toplarken haddi aşmamalarını, insanların mallarının en iyilerini almamalarını, asla zimmete mal geçirmemelerini tembihlemek gereği ortaya çıkmış ve böylece durum dengelenmiş ve beklenen maksadın tam olarak gerçekleşmesi amaçlanmıştır.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Canım elinde olana yemin ederim ki, ondan bir şey alırsa, mutlaka kıyamet gününde onu boynunda taşıyarak gelir; eğer deve ise böğürtüsüyle..."[281]

Bu hadisin sırrı, zekât vermeyenler, mal sahiplerinin zekât vermemek için tutunabilecekleri mazeret kapılarının kapatılması hakkında verdiğimiz izahlardan anlaşılacaktır.

Zekât konusunda, az zekât vermek için ayrı sürülerin birleştirilmesi, bir arada olanların ayrılması gibi yola başvurulması da yasaklanmıştır.

Sadaka, vasiyetten hayırlıdır:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kişinin hayatında iken bir dirhem tasaddukta bulunması, ölümü anında yüz dirhem sadaka vermesinden daha hayırlıdır."[282]

"Ölümü anında sadaka veren yahut köle âzâd eden kimse, doyduktan sonra hediyede bulunan gibidir."[283]

Bunun sırrı şudur: Kişinin ihtiyaç duymadığı ya da kendisi için ihtiyaç duymayacağını düşündüğü bir şeyi infakta bulunması, nefsin sehâvetinden kaynaklanan bir davranış olmadığından, önemi yoktur.

Sadaka değerinde olan fiiller:

Sonra Rasûlullah (s.a.), cimriliği giderecek, yahut nefsi olgunlaştıracak veya toplumu kaynaştıracak fiillerin beyan edilmesine ihtiyaç duydu ve bu gibi fiilleri, sadaka değerinde kıldı. Böylece onların, sonuç itibariyle sadaka ile müştereklik arzettiklerine dikkat çekmiş oldu. Bu meyanda meselâ şöyle buyurmuştur:

---

281 Müslim, İmâre, 26.

282 Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 3.

283 Ebû Dâvûd, Itâk, 15; Nesâî, Vasâyâ, 1.

"İki kişinin arasında adâletle hükmetmen bir sadakadır. Hayvanına binmek isteyen kimseye yardım ederek, hayvanına bindirmen yahut eşyasını hayvana yüklemen bir sadakadır. Güzel söz bir sadakadır. Namaza giderken attığın her adım bir sadakadır. Her tehlîl, her tekbîr, her tesbîh bir sadakadır."[284]

Dünyada iken yapılan iyiliklerin karşılığı, benzer şekilde verilir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Herhangi bir müslüman, bir çıplak müslümanı giydirecek olursa, Allah da onu cennet giysilerinden giyindirir."[285]

Daha önce de zikrettiğimiz üzere, misâl âleminin karakteristik özelliği, manaların ancak en yakın sûret üzere şekillenmesini gerektirmesidir. Meselâ yedirmede, yemek sûreti vardır. Olaylarla, rüyada görülen sûretler arasında, manaların cisimler sûretinde temessülünde ibret alınacak bir durum vardır. Bu noktadan hareketle, Rasûlullah'ın (s.a.), Medine vebasını niçin kara bir kadın şeklinde gördüğünü anlayabilirsin.

Yakınlara tasaddukta bulunmak daha üstündür:

Sonra insanlardan bazılarının kendi aile ve yakınlarını terkettikleri, onlara gereken ilgiyi göstermedikleri, buna karşılık uzak kimselere tasaddukta bulundukları görülür. Bu durum, yakınlarını ihmal durumuna götürür. Bu, bir tür davranış bozukluğudur ve kendi yakınlarıyla kaynaşmayı terketmektir. İşte bunun için, bu kapının da kapatılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu meyanda olmak üzere Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah yolunda infâk ettiğin bir dinar, köle âzâdı için infâk ettiğin bir dinar, bir fakire sadaka olarak verdiğin bir dinar, ailene sarfettiğin bir dinar vardır. Bunların sevap itibariyle en büyüğü, ailene sarfettiğindir."[286]

"En üstün sadaka, zenginlikten verilen sadakadır. Bakmakla yükümlü olduğun kimselerden başla!"[287] hadisiyle, hangi sadaka-

---

284 bkz. Buhârî, Sulh, 11; Müslim, Zekât, 56.

285 bkz. Ebû Dâvûd, Zekât, 41; Tirmizî, Kıyâmet, 18.

286 Müslim, Zekât, 39.

287 Buhârî, Zekât, 18.

nın daha üstün olduğu sorusuna verdiği, *"Yoksulun verdiği sadakadır. Bakmakla yükümlü olduğun kimselerden başla!"*[288] şeklindeki cevap arasında bir farklılık yoktur. Çünkü her birinin, ayrı bir mana ya da yöne hamledilmesi imkânı vardır. Hadiste sözü edilen zenginlik, mal zenginliği değil; gönül zenginliğidir veya aileye yeterli olacak kadar malı olan kastedilmektedir. Veya şöyle de diyebiliriz: Zengin olan kimsenin sadakası, malı hakkında en büyük bereket sebebidir; yoksul olduğu halde sadaka vermek ise, cimrilik duygusunu en iyi izale eden bir davranıştır. Bu izah, teşrî kanunlarına son derece uygundur.

Güvenilir hazine memuru:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Aldığı emri infaz eden, topladığını gönül hoşluğu ile tastamam veren ve teslimine memur olduğu şahsa teslim eden güvenilir müslüman hazine memuru, iki sadaka verenden biridir."[289]

Yapması gereken şeyi yerine getirmesi, ona muhalefetten kaçınması ve bütün bunları gönül hoşluğu ile yapması, o kimsenin nefsinin sehâvetine delâlet eder; gönül hoşluğu, tam ödemesi, nefsinin yakîn üzere olması da bunun belirtileri olur. Bu yüzden o kişi, sadakayı veren gerçek kişiden sonra ikinci defa veren olarak nitelenmiştir.

Kadının sadaka vermesi ve infâkta bulunması:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kadın, kocasının kazancından onun emri olmaksızın infâkta bulunduğunda, ona infâk ettiği şeyin sevabının yarısı vardır."[290]

Vedâ haccında da şöyle buyurmuştur:

"Kadın, kocasının izni olmadan onun evinden hiçbir şey infâkta bulunmasın!" "Yiyecek de mi?" diye soruldu. *"O, bizim en değerli malımızdır."* buyurdu.[291]

Bir kadın şöyle dedi: "Biz, babalarımız, oğullarımız ve eşlerimiz üzerine yüküz. Onların mallarından bize ne helâl olur?" Rasû-

288 Ebû Dâvûd, Zekât, 40.
289 Müslim, Zekât, 79.
290 Ebû Dâvûd, Zekât, 44 (2/131)
291 Ebû Dâvûd, Büyû, 88; İbn Mâce, Ticârât, 66.

lullah (s.a.) şöyle cevap verdi: *"Taze olanı*[292] *yersiniz ve hediye de edersiniz."*[293]

Bu hadisler arasında çelişki yoktur. Çünkü birinci hadis, umumen ya da delâleten emredip, husûsen ya da sarâhaten emretmemiş olduğu şey hakkındadır. Bu durumda iken koca sadakada bulunmaz; kadın sadakada bulunduğunda koca onun bu yaptığını kabul eder. Kadının, kocasının malı üzerindeki tasarruf hakkı, ancak örfe uygun olması halinde caiz olur. Bunda adamın malının değerlendirilmesi manası da vardır; meselâ yaş hurmaların hediye edilmemesi halinde çürümesi ve ziyan olması gibi. Başka türlü hareket etmesi ise, yiyecek de olsa caiz değildir.

Sadakadan dönmek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sadakandan dönme; zira sadakasından dönen, kusmuğuna dönüp onu yiyen gibidir."[294]

Bunun sebebi bence şudur: Sadaka veren kimsenin, sadaka olarak verdiği şeyi satın almak istemesi halinde, onun hakkında müsamaha gösterilir, yahut da kendisi müsamaha edilmesini ister. Bu, o miktar hakkında sadakasının bozulmasına sebep olur. Çünkü sadakanın özü, kalbin o malla olan bağlantısını kesmektir. Kendisine gösterilen müsamaha sebebiyle o malı geri almaya karşı kalbinde bir arzu bulunduğu zaman, sadakanın özü olan şey gerçekleşmez. Yine amelin işleniş şeklinin eksiksiz olması matluptur. Geri alınmasında ise, bunun bozulması vardır. Hicret edilerek ayrılınan eski yurtta ölmenin kerâhetinin sırrı da budur.

Allah'u a'lem!

292 Yani taze ekmek, hurma, sebze gibi şeyleri.

293 Ebû Dâvûd, Zekât, 44.

294 Buhârî, Hibe, 14, 30; Müslim, Hibât, 1.

Oruç

Oruç, insandaki hayvânî gücü kontrol altına alır:

Hayvânî gücün şiddetli olması, melekî gücün etkisini göstermesini engeller. Bu itibarla, hayvânî gücün kontrol altına alınması için gerekli çabanın gösterilmesi gerekir. Hayvânî gücün çokluğunda, şiddetli oluşunda ve katmerleşmesinde etkin olan sebep, yemek içmek ve şehvânî lezzetlere dalmaktır. Çünkü bu, normal ölçüde yemenin yapmadığı etkiyi yapar. Bu durumda, hayvânî gücü kontrol altına alabilmenin yolu, bu sebepleri azaltmaktır. Bunun içindir ki, melekî gücün etkisini göstermek isteyen herkes, çeşitli dinlere mensup olmalarına ve birbirlerinden uzak ülkelerde yaşamalarına rağmen, bu sebeplerin azaltılması üzerinde görüş birliği etmişlerdir.

Oruç, hayvânî gücün, melekî güce boyun eğmesini sağlar:

Sonra maksat, hayvânî gücü ortadan kaldırmak olmayıp, onu melekî gücün egemenliğine sokmak ve böylece onun verdiği ilham doğrultusunda hareket etmesini, onun rengini almasını sağlamaktır. Melekî gücün ise, onun müptezel karakterinin boyasına girmesine mani olmak, onun aşağılık davranış kalıplarının, —aynen mührün muma şeklini vermesi gibi— melekî güç üzerinde etkisini göstermesine imkân vermemektir. Bunu gerçekleştirebilmenin tek yolu da, melekî gücün bunun bilincinde olması ve bunu hayvânî güce telkin etmesi, ona öneride bulunması; onun da melekî güce boyun eğmesi ve ona karşı taşkınlık yapmaması, onun isteklerine karşı durmamasıdır. Bu devamlı olarak tekrar eder; beriki istekte

bulunur, öteki boyun eğer ve öyle bir hal alır ki, artık alışkanlık kazanılır ve hayvânî güç hep melekî gücün emri altında olur. Melekî gücün bizzat bilincinde olduğu ve hayvânî güçten yapmasını istediği şeyler, öbürünün de ister istemez boyun eğmesi, ancak melekî gücün açılıp ferahlık duymasını (inşirah hali), öbürünün de büzülüp kabuğuna çekilmesini (inkibaz hali) sağlayacak bir şeyle olur. Bu da, melekût âlemine benzemeye, ceberût âlemine ıttıla kesbetmeye çalışmak gibi şeylerdir. Bunlar, melekî gücün yapabileceği şeylerdir; hayvânî güç onlardan son derece uzaktır. Bunun bir başka yolu da, hayvânî gücün gereklerini, haz aldıkları şeyleri ve azgınlığı anında arzu duyduğu şeyleri terketmektir.

İşte bunu sağlayabilecek tek şey, oruçtur.

Orucun belli zamanlarda tutulması:

Buna, insanların büyük çoğunluğu sürekli olarak devam edemez. Çünkü yerine getirilmesi gerekli önemli ihtiyaçları vardır; mallarla, eşlerle ilgilenmek gereklidir. Bu yüzden orucun belli bir zaman aralığıyla ve melekî gücün hayvânî güç üzerine egemenliğini sağlayacak, gereklerini dışa vuracak, daha öncesinden ihmal edilmiş şeylere keffâret olacak kadar yeterli bir miktarda olması gerekmiştir. Aynen, uzunca bir iple kazığa bağlı atın, sağa ve sola koşuşturması ve sonra bağlı olduğu yere dönmesi gibi olacaktır. Bu da, gerçek devamlılıktan sonra bir tür devamlılık sayılır.

Orucun miktarının belirlenmesi zorunluluğu:

Sonra, orucun miktarının da belirlenmesi gerekir. Aksi takdirde bazıları tefrit (gevşeklik) gösterir ve maksadı gerçekleştirmeyecek oranda oruç tutar, sonunda bir faydasını görmez. Bazıları da ifrata (aşırılık) kaçar ve işi, bedenini zayıf düşürecek, zindeliğini giderecek, nefsini yorgun argın düşürecek, kendisini mezara sokacak ölçüye vardırır. Oysa ki oruç, nefsânî zehirleri defetmek için kullanılması gereken bir panzehirdir; aynı zamanda insânî ruhun bineği olan beden için bir tür ceza manası taşır. Bu itibarla tam ölçülü kullanılması ve zarûret miktarınca takdir edilmesi gerekir.

Yeme ve içmeyi azaltmanın iki yolu vardır:

Yeme ve içmeyi azaltmanın iki yolu vardır:

i. Çok az miktarda yemek ve içmek,

ii. İki yemek arasını, mutat olan vakitten daha uzun tutmak.

Şeriatlarda muteber olan yol ikincisidir. Çünkü o, hafifletir, yorar ve açlık ve susuzluğu bilfiil tattırır, hayvânî gücü şaşkınlık ve dehşet içine sokar ve onun üzerinde gözle görülebilir bir etki yapar.

Birinci yol, yavaş yavaş zayıflatır ve komaya sokmadıkça insan etkisini duymaz. Hem birinci yol, ancak zorlama yoluyla genel teşrî altına alınabilir. Çünkü bu konuda insanlar gerçekten çok farklıdırlar; kimi bir rıtıl yerken, kimileri iki rıtıl yer. Birinci için yeterli olan miktar, ikincinin ölümü olabilir.

Yemekler arasını ayıran vakitlere gelince, Arap Acem ve normal iklimlerde yaşayan diğer insanlar, bu konuda müttefiktirler. Genelde bir gün ve gecede sabah ve akşam olmak üzere iki, ya da bir öğün yemek yerler. Bu durumda, akşama kadar bir öğün yemedikleri takdirde açlık etkisini kendilerinde gösterir. Böylesi az olan bir miktarın, ifasıyla yükümlü olanların takdirine bırakılması ve meselâ onlara, "Her biriniz, hayvânî gücünü kontrol altına alacak kadar yesin!" denmesi mümkün değildir. Çünkü böyle bir durum, teşrî ilkesine aykırıdır.

Oruç süresinin uzun olması, nefsi öldürür:

Şöyle bir söz vardır: "Kim, sürüyü kurda teslim ederse, zulmetmiş olur." Bu gibi şeyler, ancak haddizatında iyi olan şeyler için geçerlidir.[295]

Sonra, iki öğün arasındaki müddetin, üç gün üç gece gibi nefsi öldürücü ve onun kökünü kazıyıcı derecede uzun olmaması gerekir. Çünkü bu, oruçtan beklenen şer'î amaca ters düşer ve insanların büyük çoğunluğu buna dayanamaz. Keza, imsakin zaman içerisinde tekrarlanması da gerekir ki, yeterli alıştırma yapılmış olsun ve boyun eğme gerçekleşsin. Aksi takdirde tek bir açlığın —şiddetli de olsa— hiçbir faydası olmaz. Bu durumda, nefsin ölüm kertesine gelmeden kontrol altına alınmasının zabturapt altına alınması ve orucun tekrarının belirlenmesi konusunda, zeki aptal, şehirli bedevî herkesçe malum bulunan ve bütün insanlarca, yahut insanların büyük çoğunluğunca kullanılmakta olan miktarların ya da benzerlerinin esas alınması gerekecektir. Onların meşhurluğu ve herkesçe kabul edilmiş olması, onlardan yorgunluğu giderecektir.

---

295 Yani, oruç haddizatında bir iyilik olmayıp, nefsi kontrol altına almak için panzehir mesabesinde olan bir araçtır. Bu itibarla onun hakkında, diğer iyilikler gibi, ne kadar çok olursa o kadar iyi olur, denilemez. Maksadı hasıl edecek miktar, en iyisidir. (Ç)

Orucun tanımlanması:

Bu mülahazalar, orucun; "yeme, içme ve cinsî ilişkiden bir ay süresince tam gün boyunca el çekilmesi" şeklinde belirlenmesini gerektirmiştir. Çünkü bir gün boyunca olmaması, öğle yemeğinin geciktirilmesi anlamına gelir. Geceleyin bir şey yenmemesi de zaten mutattır ve bir etkisi olmaz. Bir ya da iki hafta boyunca devam etmesi, süre az olacağından gerekli etkiyi yapmaz. İki ay gibi bir süre ise, normalin üstündedir ve gözlerin içine çökmesine, nefsin yorgun argın düşüp usanmasına sebep olur. Nitekim bizim, bu konuda sayılamayacak kadar çok müşahedelerimiz vardır.

Gün, fecrin doğuşundan başlar, güneşin batışına kadar uzar. Çünkü Arap hesap ve değerlendirmesine göre bu böyledir. Daha önce tutmakta oldukları Aşura orucunda da böyle yapmaktaydılar.

Ay ise, hilâlin görülmesiyle başlar ve öbür hilâlin görülmesiyle sona erer. Çünkü Arap ayları böyledir; onlar, hesaplarını şemsî aylara göre yapmazlar.

Oruç için belli bir ayın seçimi:

İş, bütün insanların, Arap Acem tüm ulusların ıslâhına yönelik genel şer'î bir hüküm konulmasına geldiğinde, bu konuda zaman olarak belirlenecek olan ayın, insanların seçimine bırakılmaması gerekirdi. Çünkü o zaman herkes, kendisine oruç için kolay gelecek bir ayı seçerdi ve bu mazeret ve yükümlülükten sıyrılma çabası kapısını açar, emr-i bi'l-marûf ve nehy-i ani'l-münker kapısını kapatırdı, İslâm'ın en büyük ibadetlerinden biri olan orucun sönük kalmasına yol açardı.

Sonra müslümanlardan oluşan büyük kalabalıkların, aynı anda birbirlerini görecek şekilde belli bir şey üzerinde birleşmeleri, o şeyi severek yapmalarına yardımcı olur, yükümlülüğü kolaylaştırır ve şevkle yapmalarını sağlar. Yine onların bu birliktelikleri, halktan ve havastan olan herkes üzerine melekî bereketlerin inmesini sağlar, kemâl mertebesine ulaşmışlarının nurları, daha aşağı mertebede bulunanlarının üzerine akseder ve duaları, her taraftan onları kuşatır.

Ramazan ayı, oruç için en uygun aydır:

Oruç için belli bir ayın belirlenmesi gerekince, bu ayın Ramazan olması taayyün eder. Çünkü Kur'ân bu ayda inmiştir, onun üstünlüğü hakkında ümmet-i Muhammed görüş birliği etmiş ve

ona dört bir elle yapışmışlardır, ileride de bahsedeceğimiz gibi büyük bir ihtimalle Kadir gecesi de bu aydadır.

En sonunda da orucun mertebelerinin beyan edilmesi gerekmiştir:

i. Orucun alt sınırı: Bu, zamanı olsun olmasın istisnasız herkes için tutulması zorunlu olan oruçtur; bu kadarı tutulmadığı zaman aslî meşruiyet hükmü çiğnenmiş olur.

ii. Tamamlayıcı mertebe: Bu sınır, ihsân mertebesine ulaşmışların yapacağı, sâbikûndan olanların tutunacağı kısmı oluşturur.

Alt sınır, Ramazan ayı orucunun tutulması ve sadece beş vakit namazın kılınmasıyla yetinilmesidir. *"Kim yatsı ve sabahı cemaatle kılarsa, sanki geceyi ihya ederek geçirmiş gibidir."*[296] hadisi bu doğrultuda gelmiştir.

İkinci mertebe ise, alt sınır üzerine hem nitelik hem de nicelik bakımından fazlalık içerir. Bunları Ramazan gecelerinin de ihyâsı, dilin ve organların da her türlü kötülüklerden tutulması, Şevvâl ayından altı, her aydan üç gün daha oruç tutulması, Aşura ve arife günleri oruç tutulması, Ramazan'ın son on gününde itikâfa girilmesi gibi şeylerdir.

Giriş mahiyetinde arzettiğimiz bu bilgiler, oruç konusunda genel esaslar mesabesindedir. Bu girişten sonra artık, konuyla ilgili hadislerin açıklanmasına başlayabiliriz.

---

296 Beyhakî, 3/61.

Orucun fazileti

Cennet kapıları, Ramazan'da açılır:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ramazan girdiğinde cennet kapıları —bir rivâyette— *rahmet kapıları açılır, cehennem kapıları kapatılır ve şeytanlar zincirlere vurulur."*[297]

Bil ki: Bu fazilet, hiç kuşku yoktur ki müslümanlara nisbetledir. Zira kâfirler Ramazan'da daha şiddetli bir körlük, daha aşırı bir sapıklık içerisinde olurlar. Çünkü, Allah'ın nişanelerine karşı hürmetsizlikleri ay boyunca devam eder.

Müslümanlar oruç tutup, geceleri ihya edip, içlerinde kemâl sahibi olanlar nur denizlerine daldığında, duaları her bir taraftan kendilerini kuşattığında, nurları kendilerinden daha aşağı derecede olan diğer mü'minlere yansıdığında, onların üzerine inen bereketler, bütün İslâm toplumunu sardığında, her biri kendi kabiliyetince kurtarıcı amellere koyulup, helâk edici günahlardan sakındığında, kendileri için cennet kapılarının açılması, cehennem kapılarının da kapanması manası gerçekleşmiş olur. Çünkü cennet ve cehennem, aslında rahmet ve lânet demektir. Sonra yeryüzü halkının, bir sıfat hakında ittifak etmeleri, Allah'ın cömertlik hazinesinden kendisine uygun düşecek şeyi celbeder; nitekim istiskâ ve hac bahsinde buna değinmiştik.

Bu ayda, şeytanların zincirlere vurulması, meleklerin yeryüzüne yayılması manası da gerçekleşmiş olur. Çünkü şeytan, ancak kendisinden etkilenebilecek kimseler üzerinde etkin olur. Nefsin, şeytandan etkilenebilmesi de, hayvânî yönünün azgınlaşması ha-

---

297 Müslim, Sıyâm, 2.

linde olur. Oysa ki onun bu gücü oruç sayesinde kırılmıştır. Melek ise, ancak kendisine yaklaşma kabiliyeti bulunan kimselere yaklaşır. Kişinin bu kabiliyeti de, melekî yönünün galebe çalması yoluyla olur; oruç sayesinde bu da gerçekleşmiştir.

Sonra Ramazan, büyük bir ihtimalle her hikmetli işin karara bağlandığı mübarek bir geceyi (Kadir gecesini) içinde bulundurur. Bu durumda misâl ve melekût âlemine ait nurların parıldaması ve yeryüzüne yayılması; bunların zıddı olan zulmetlerin de dağılması hiç kuşkusuz söz konusu olacaktır.

Ramazan'da günahların affedilmesi:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim inanarak ve sevabını Allah'tan umarak Ramazan orucunu tutarsa, geçmiş günahları affolunur."[298]

Çünkü bu ay, melekî gücün galip, hayvanî gücün de mağlup olacağı bir zamandır. Bu ay boyunca tutulan oruç, rıza ve rahmet deryasına dalmayı mümkün kılabilecek yeterli bir miktardır. Hiç kuşkusuz bu, nefsi bir renkten başka bir renge sokacak bir durumdur.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim, kadir gecesini inanarak ve sevabını Allah'tan umarak ihya ederse, geçmiş günahları affolunur."[299]

Çünkü tâatin, ruhaniyetin yayılması, misal âleminin hükümranlığının ortalığı kaplaması anında meydana gelmesi, başka zamanlarda olmadık biçimde nefsin üzerinde derin etki yapar.

Orucun sevabının bir sınırı yoktur:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Âdemoğlunun her iyi ameli on katından yedi yüz katına kadar sevaplandırılır. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Bundan oruç müstesnadır; çünkü o benim içindir, onun mükâfatını da ancak ben veririm; kulum şehvetini, yemeğini benim için terkediyor."[300]

İyiliğin, kat kat sevaplandırılmasının sırrı şudur: İnsan ölüp

---

298 Buhârî, Fadlu Leyleti'l-kadr, 1.

299 Buhârî, Savm, 6; Müslim, Müsâfirîn, 173.

300 Buhârî, Savm, 2; Müslim, Sıyâm, 160.

de, hayvanî gücün etkisi ortadan kalktığı ve ona uygun düşen lezzetlere arka çevirdiği zaman, melekî yönü ortaya çıkar ve tabiatıyla onun nurları parlar. Mücâzâtın sırrı da işte budur. Eğer amel iyi ise, melekî yönün ortaya çıkması ve kendisine uygun düşmesi sebebiyle onun azı, o zaman çok olur.

Orucun istisna adilmesinin sırrı ise şudur: Amellerin defterlere yazılması, her amelin, misâl âlemindeki o adama has yeri itibariyle sûreti tasavvur olunarak yazılır. Müvekkel melekler, oradaki sûretten, beden perdesinden soyutlanması halinde kişiye ne ceza tertip edileceğini bir şekilde anlarlar. Biz bunu defalarca müşahede etmişizdir. Yine müşahede etmişizdir ki, yazıcı melekler, çoğu zaman amelin karşılığının ortaya çıkması konusunda duraksarlar. Bu ameller, nefsin şehvetlerine karşı mücahede kabilinden olur. Zira amelin karşılığının bilinebilmesi için, onun sadır olmuş olduğu huyun miktarının bilinmesine gerek vardır. Onlar bunu zevk yoluyla tatmamışlardır; kalbe doğma (vicdan) yoluyla da bilmemektedirler. Hadiste geldiği üzere, keffâretler ve dereceler konusunda yazıcı meleklerin kendi aralarında tartışmalarının sırrı budur. Bu durumda Allah onlara ameli olduğu gibi yazmalarını ve karşılığını de kendisine bırakmalarını vahyeder. "*...Kulum şehvetini, yemeğini benim için terkediyor.*"[301] buyruğu, orucun, insanın hayvânî yönü üzerinde bir tür azap etkisi olan keffâretler kabilinden olduğuna işarettir. Bu hadisin başka bir bâtınî anlamı daha vardır ki, ona orucun sırlarından bahsederken temas etmiştik; oraya bakınız.

Oruçlunun iki sevinci vardır:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"*Oruçlunun iki sevinci vardır; biri iftarı anındaki sevinci, diğeri de Rabbine kavuştuğu anki sevincidir.*"[302]

Birincisi, tabiî olup, nefsinin arzuladığı şeyi elde etmiş olmasındandır.

İkincisi ise ilâhîdir ve bu, cesed perdesinden soyutlanıp, üzerine yukarıdan yakîn indiğinde, tenzîh esrarının zuhuru için hazır hale gelmesi yönündendir. Nasıl ki namaz, sübûtî tecellî esrarının zuhuruna sebep oluyorsa, oruç da tenzîh esrarının zuhuruna sebep olur. "*Güneşin doğmasından önce ve güneşin batmasından önce*

301 Buhârî, Savm, 2; Müslim, Sıyâm, 160.
302 Buhârî, Savm, 9; Müslim, Sıyâm, 164.

bir namaz kılmaya gücünüz yetiyorsa, bunu mutlaka yapın!"[303] hadisi namazla ilgili olarak bu manadadır. Konuyla ilgili daha başka sırlar vardır ki, onları açıklamaya bu kitabın hacmi müsait değildir.

Oruçlunun ağız kokusu:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"*Yemin ederim ki, oruçlunun ağız kokusu, Allah katında misk kokusundan daha güzeldir.*"[304]

Bunun sırrı şudur: Tâatin eseri, tâate olan sevgiden dolayı sevimlidir ve misâl âleminde tâat yerine ikâme olunur (temessül). Rasûlullah (s.a.), oruç sebebiyle meleklerin ferahlık duymasını ve Allah'ın o kuldan razı olmasını bir kefeye, insanoğullarının nefislerinin, misk kokusunu koklamaları anında duydukları ferahlık ve sevinci de öbür kefeye koymuş, böylece insanlara gaybî sırrı apaçık gözleriyle görüyormuş gibi göstermek istemiştir.

Oruç kalkandır:

Rasûlullah şöyle buyurmuştur:

"*Oruç bir kalkandır. Biriniz oruç tuttuğu bir gün olursa, o gün kötü söz söylemesin, kötü iş işlemesin ve şamata çıkarmasın. Şayet kendisine birisi söver yahut kavga ederse, 'Ben oruçlu bir kimseyim,' desin...*"[305]

Çünkü oruç, şeytanın ve nefsin şerrinden korur, insanı onların etkilerinden uzaklaştırır, aralarına girer. Bunun içindir ki, orucun kalkanlık manasının güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu da oruçlunun, dilini çirkin sözlerden koruması, şehevî fiillerden geri durmasıyla olur. Hadisteki, "*kötü söz söylemesin, kötü iş işlemesin*" ifadesi buna işaret eder. Saldırgan fiillerden geri durmakla olur. Hadisteki "*şamata çıkarmasın*" ifadesi de buna işaret eder. "*Şayet kendisine birisi söverse*" ifadesi, sözlere; "*yahut kavga ederse*" ifadesi fiillere işaret eder. "*Ben oruçlu bir kimseyim, desin*" ifadesinin, diliyle yahut kalbiyle olacağı söylenmiştir. Farz ve nâfile ayırımı yapılarak diliyle ya da kalbiyle diyeceği de söylenmiştir. Hepsi de caizdir.

---

303 Hadisin baş tarafı mü'minlerin Allah'ı görmeleriyle ilgilidir. bkz. Buhârî, Mevâkît, 16.(Ç)

304 Buhârî, Savm, 2, 9; Müslim, Sıyâm, 163, 164.

305 Buhârî, Savm, 2; Müslim, Sıyâm, 163.

Oruçla ilgili hükümler

Oruç, hilâlin görülmesiyle başlar:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Hilâli görmedikçe oruç tutmayın; onu görmedikçe bayram da etmeyin. Şayet hava bulutlu olursa, onun miktarını hesap edin —bir rivâyette— *sayıyı otuza tamamlayın!"*[306]

Oruç, kamerî ayın görülmesi yoluyla belirlenmiştir. Kamerî ay ise, bazen otuz, bazen de yirmi dokuz çeker. Bu durumda havanın bulutlu olması sebebiyle ayın girip girmediği konusunda şüphe edilirse, takdir ya da sayının otuza tamamlanması esasına başvurulması vacip kılınmıştır.

Şeriatların dayandığı temel esaslardan biri, hükümlerin ümmî kimselere nisbetle açık ve munzabıt olan şeylere bağlanması, astronomi hesapları gibi inceliklere dalınmamasıdır. Hatta şeriat, bu tür hesaplara dalınmasını gözardı bile etmiştir. Bu meyanda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Biz, ümmî bir ümmetiz; hesap kitap bilmeyiz. Ay şöyle, şöyle ve şöyledir..."*[307]

"İki bayram ayı noksan olmaz; Ramazan ve Zilhicce."[308]

Bu hadisin manası şudur:

i. Bu ayların ikisi birden noksan olmaz.[309]

ii. Gün hesabıyla eksik de olsalar, sevap bakımından otuz gün gibi tam sayılırlar.

---

306 Müslim, Sıyâm, 3.

307 Müslim, Sıyâm, 15.

308 Müslim, Sıyâm, 31,32.

309 Yani biri yirmi dokuz ise, öbürü mutlaka otuz olur.(Ç)

Bu ikinci izah, teşrî ilkelerine daha uygundur. Hadisle Rasûlullah (s.a.), sanki herhangi bir kimsenin kalbine böyle bir şeyin gelmesine imkân vermemek istemiştir.

Oruçta nicelik ve nitelik bakımından aşırılık, istenen bir şey değildir:

Bil ki: Oruç konusunda önemli temel maksatlardan biri, aşırılık kapısını kapatmak, aşırılıkçıların ihdas ettikleri şeyleri reddetmektir. Çünkü bu ibadet şekli, yahudi, hıristiyan ve Arap âbidleri[310] arasında yaygın olarak mevcuttu. Onlar oruçtan asıl maksadın, nefsi kontrol altına almak olduğunu görünce, bu hususta aşırılığa kaçmışlar, ona nefsin kontrol altına alınması manasını aşan birçok şey eklemişlerdi. Bu ise, Allah'ın dinini tahrif etmek anlamına geliyordu. Bu ilaveler ya nicelik ya da nitelik bakımından oluyordu.

Ramazan orucunun karşılanması:

Nicelik bakımından ilaveye örnek hakkında Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir veya iki gün oruçla Ramazan'ın önüne geçmeyin. Ancak bir adam, âdet edindiği bir orucu tutuyorsa, onu tutsun."[311]

Rasûlullah (s.a.), yine bu kabilden olmak üzere bayram gününde, yevm-i şekte[312] oruç tutmayı yasaklamıştır. Çünkü bu günlerle, Ramazan arasında fasıla yoktur. Aşırılıkçılar tarafından bu günlerde oruç tutulması bir yol edinildiği zaman, sonradan gelenler, onları bu oruçlar üzerinde bulur ve nesiller boyunca bu böyle devam eder. Sonuçta dinde tahrif olur. Aşırılığa kaçılan yerlerden biri de, ihtiyat mahallerinin lâzım sayılmasıdır. Yevm-i şek de bu kabildendir.

Oruç vakti uzatılmaz:

Rasûlullah (s.a.), nitelik bakımından aşırılığa kaçılmamasını önlemek için visâl orucunu yasaklamış, sahur yemeğini teşvik et-

---

310 Bunlar cahiliye döneminde putlara tapmayan, semavî din saliklerinden öğrendikleri şekilde Allah'a kulluk etmeye çalışan az sayıda kimselerdi. Hakîm b. Hizâm, Varaka b. Nevfel bunlardandı.

311 Müslim, Sıyâm, 21.

312 Ramazan'dan olup olmadığı hakkında şüphe edilen günde.(Ç)

miş, sahurun geç, iftarın ise hemen yapılmasını emretmiştir. Bunların hepsi, aşırılıktır ve cahiliye kalıntılarındandır.

"Şaban yarı olduğu zaman oruç tutmayın."[313] hadisiyle, *"Rasûlullah'ı (s.a.) peşi peşine iki ay oruç tutar görmedim; Şaban ve Ramazan hariç."*[314] şeklindeki Ümmü Seleme (r.a.) hadisi arasında bir farklılık yoktur. Çünkü Rasûlullah'ın (s.a.), insanlara emretmediği şeyi kendisi için yaptığı olurdu.

Bunların çoğu, sedd-i zerîa ve küllî mazinnelerin[315] dikkate alınması gereği kabilindendir. Rasûlullah (s.a.), bir şeyi yerli yerince kullanmama, ya da riayet edilmesini emrettiği haddi aşarak bedeni yıpratacak ve nefsi bıkkınlık altına sokacak bir kerteye ulaşmak gibi bir ihtimalden emindi. Başkaları ise, bundan emin değildir. Dolayısıyla onlar, bu gibi konuların şeriat tarafından belirlenmesine ve aşırılığa yol açacak kapıların kapatılmasına muhtaçtırlar. Bunun içindir ki Rasûlullah (s.a.), başkalarına dört hanımdan fazlasıyla evlenmeyi yasaklarken, kendisine dokuz ve daha fazlasını helâl görmüştür. Zira, yasağın illeti, zulme imkân verilmemesidir.

Ramazan hilâlinin sübutu:

Sonra hilâl, âdil ya da hali mestûr olan bir müslümanın gördüğüne dair şehadetiyle sabit olur. Rasûlullah (s.a.), her iki sûretle de amel etmiştir. Bir bedevi gelmiş ve: "Ben hilâli gördüm." demiştir. Rasûlullah (s.a.), ona, *"Allah'tan başka tanrı olmadığına şehâdet eder misin?"* demiştir. Adam, evet deyince, Rasûlullah (s.a.), *"Muhammed'in, Allah'ın rasûlü olduğuna şehâdet eder misin?"* demiş, adam yine evet deyince Rasûlullah (s.a.), *"Yâ Bilâl! İnsanlara yarın oruç tutmalarını ilân et!"* diye emretmiştir.[316]

İbn Ömer (r.a.), kendisinin hilâli gördüğünü ve Rasûlullah'ın (s.a.) oruç tuttuğunu haber vermiştir.[317]

Dinî mahiyet arzeden her konuda da hüküm aynıdır; çünkü bu konuda şahitlik, rivâyete benzemektedir.[318]

---

313 Ebû Dâvûd, Savm, 12.

314 Tirmizî, Savm, 36; Nesâî, Sıyâm, 33.

315 Mazinne: Bir şeyin genelde bulunduğu yer, illet, gerekçe. (Ç)

316 Tirmizî, Savm, 7. Bu, mestûru'l-hal olan kişinin şahitliğine örnektir.

317 Bu da âdil kimsenin şahitliğine örnektir.

318 Yani aynen hadis rivâyetinde olduğu gibi, âdil ya da mestûru'l-hal olan bir müslümanın şahitliği ile yetinilir.

Sahur, berekettir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sahur yiyin; çünkü sahurda bereket vardır."[319]

Sahurda iki bereket vardır:

i. Biri, bedenin sağlıklı olmasını, zayıf düşmemesini sağlaması bakımındandır. Zira tam gün boyunca oruç tutmak zaten zordur. Bir de sahur yemeyerek bu süre katlanamaz.

ii. İkincisi, dinin korunmasına yöneliktir ve aşırılığa kaçılıp da dinin tahrife uğramasına meydan verilmemesini temin etmeyi amaçlar.

İftarda acele etmek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İnsanlar, iftarı acele yapmaya devam ettikleri sürece hayır üzere yaşamaya devam ederler."[320]

"Bizim orucumuzla, ehl-i kitabın orucu arasındaki fark, sahur yemeğidir."[321]

Kudsi hadiste de Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"En sevgili kullarım, iftarı acele yapanlardır."[322]

Hadisler, konunun, ehl-i kitapça tahrif edildiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla dinin korunması, onlara muhalefette bulunmak ve yaptıkları tahrifleri dışlamakla olur.

Visâl orucu[323] yasaktır:

Rasûlullah (s.a.), visâl orucunu yasaklamıştır. Kendisinin de tutmakta olduğu hatırlatılınca şöyle buyurmuştur: *"Hanginiz benim gibi olabilir? Şüphesiz ben gecelerim de Rabbim beni doyurur ve içirir; (siz ise öyle değilsiniz ki)."*[324]

Bence visâl orucunun yasaklanması iki sebepten dolayıdır:

i. Orucun, daha önce de açıkladığımız gibi nefsin öldürülmesi noktasına varmamasını temin etmek,

---

319 Müslim, Sıyâm, 45.
320 Müslim, Sıyâm, 48.
321 Müslim, Sıyâm, 46.
322 Tirmizî, Savm, 13.
323 Hiç iftar etmeden peşi peşine bir kaç gün oruç tutma.(Ç)
324 Müslim, Sıyâm, 57.

ii. Dinin tahrifine fırsat vermemek. Rasûlullah (s.a.), ilâhî teyide mazhariyeti sebebiyle, nefsinin bu yüzden bitap düşmeyeceğini, dolayısıyla visâl orucunun kendisi için bir mahzur teşkil etmeyeceğini belirtmiştir.

Oruca niyet:

"Fecirden önce oruç tutmaya niyet etmeyen kimsenin orucu yoktur."[325] hadisiyle, sabahleyin yiyecek bir şey olmadığını öğrenince, *"Öyleyse ben oruçluyum."*[326] buyurması arasında bir çelişki yoktur. Çünkü birincisi farz olan oruçlar, ikincisi ise nâfile oruçlar hakkındadır. *"Orucu yoktur"* denilirken de, kastedilen şey, orucun kemalidir.

"Biriniz, tabağı elindeyken nidayı işittiği zaman, ihtiyacını giderinceye kadar onu bırakmasın!" hadisinde geçen "nida"dan maksat, özel nida yani Bilâl'in nidasıdır. Bu hadis, *"Şüphesiz Bilal*[327]*, ezanı geceleyin okur; bu itibarla siz İbn Ümmü Mektûm okuyuncaya kadar yiyin, için!"*[328] hadisinin muhtasarıdır.

Hurma ya da su ile iftar etmek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sizden biri iftar edeceği zaman, hurma ile iftar etsin; çünkü o berekettir. Bulamazsa su ile iftar etsin; çünkü o paktır."[329]

Tatlı, özellikle de açlıktan sonra, insan bedeninin arzuladığı bir şeydir ve ciğerlere iyi gelir. Arap tabiatı, hurmaya meyleder. Böyle bir arzunun beden üzerinde etkisi vardır. Hiç şüphe yoktur ki arzu ile alınan gıda, vücuda yararlı şekilde harcanır. Bu ise, bir tür berekettir.

Oruçluya iftar yemeği vermenin sevabı:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim, bir oruçluya iftar yemeği verirse veya bir gaziyi donatırsa, ona oruçlunun veya gazinin sevabı gibi sevap vardır."[330]

---

325 Nesâî, Sıyâm, 68; Tirmizî, Savm, 33.
326 Müslim, Sıyâm, 170.
327 Peygamberimizin ilk müezzini.
328 Buhârî, Ezân, 13.
329 Tirmizî, Savm, 10; İbn Mâce, Sıyâm, 25.
330 Tirmizî, Savm, 82; İbn Mâce, Sıyâm, 45.

Bir oruçluya, oruçlu olduğu ve bu yüzden kendisine saygı gösterilmesi gerektiği inancıyla iftar yemeği veren kimse, bu haliyle bir sadaka işlemiş, oruca saygı göstermiş, tâat ehline iyilikte bulunmuş olur. Onun bu iyiliği amel defterine yazılırken, çeşitli yönlerden oruç manasını içeren bir sûret halinde temessül eder; dolayısıyla da oruç sevabıyla mükafatlandırılır.

İftar anında okunacak dualar:

İftar dualarından olmak üzere şunlar gelmiştir:

1. *"Zehebe'z-zama'u ve'btelleti'l-urûk ve sebete'l-ecr inşâellah."*

Manası: Allah'ın izniyle susuzluk gitsin, damarlar kansın, sevap hasıl olsun!

Bunda, insanın tabiatıyla ya da hem tabiatı hem de aklıyla hoş bulduğu hallere şükretme ifadesi vardır.

2. *"Allahümme leke sumtu ve alâ rızkıke eftartu."*

Manası: Allahım, senin için oruç tuttum, senin rızkınla iftar ettim.

Bunda, amelde ihlâsın teyid edilmesi ve nimete karşı şükür ifadesi vardır.

Sadece cuma günü oruç tutulmaz:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Hiçbiriniz cuma günü oruç tutmasın. Ancak ondan önce yahut sonra oruç tutarsa o başka."[331]

"Geceler arasından cuma gecesini nafile ibadet için tahsis etmeyin...!"[332]

Bunda iki sır vardır:

i. Aşırılık kapısının kapatılması istenmiştir. Çünkü Şâri' Teâlâ, bu günü özel cuma namazıyla ayrıcalıklı kılıp, onun üstünlüğünü beyan edince, aşırılık yanlılarının bu gün hakkında ifrata düşmeleri ve namaza o günün orucunu da eklemeleri beklenir olmuştur.

ii. Cuma gününde bayram manasının gerçekleşmesi istenmiştir. Çünkü bayram, neşeli olma ve lezzetlerden yararlanma manasına gelir. Cumanın bayram kılınması, bu namazın, insanların zorlamaksızın kendi içlerinden gelerek katılmak isteyecekleri bir toplantı havasını almasını sağlar.

---

331 Müslim, Sıyâm, 147.

332 Müslim, Sıyâm, 148.

Bayram günlerinde oruç tutmanın haramlığı:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İki günde oruç yoktur; fıtır ve kurban bayramı."[333]

"Teşrîk günleri, yiyip içme ve Allah'ı zikretme günleridir."[334]

Bu hadisler, bayram manasının gerçekleştirilmesini, dinde aşırılığa ve ham sofuluğa düşmemek için dizginlerin tutulmasını istemektedir.

Kadın, kocasının izni olmadan nafile oruç tutmaz:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kadının, kocası yanındayken, ondan izinsiz olarak oruç tutması helâl olmaz."[335]

Çünkü kocası yanındayken kadının oruç tutması, kocanın bazı haklarının kaybına sebep olur; oruç kadının cazibesini ve şuh halini gidereceğinden, kocanın sıkıntı duymasına sebep olur.

Nâfile oruç tutanın, orucunu bozabilmesi:

Rasûlullah'ın (s.a.), *"Nâfile oruç tutan kimse, kendi nefsinin emiridir; ister tutar, ister bozar."*[336] hadisiyle, (güne nâfile oruçla başlayan, ancak kendilerine bir yiyecek hediye edilmesi üzerine oruçlarını bozan) Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'ya, *"Yerine başka bir gün kaza edin!"* buyurması[337] arasında bir çelişki yoktur. Çünkü birinci hadisi *"...ister tutar, ister kaza etmeyi göze alarak bozar."* şeklinde takdir etmek, ikinci hadisteki kaza emrini de müstehaplığa yormak mümkündür. Çünkü insanın yapmaya karar verdiği bir şeyi yerine getirmesi, iç huzurunu sağlar. Yahut bu emrin, Rasûlullah'ın (s.a.) onların içlerindeki sıkıntıyı görmesi sebebiyle sadece onlara has olduğunu söylemek de mümkündür. Bu hadis Hz. Âişe'nin, hac esnasında hayız olması sebebiyle, Rasûlullah'ın (s.a.) diğer eşleri gibi hac ve umre ile değil de sadece hac ile döndüğüne ağlaması üzerine, Rasûlullah'ın (s.a.) onu kardeşi Abdurrahman ile Tenim'e gönderip umresini kaza ettirmesine benzemektedir.[338]

---

333 Buhârî, Savm, 67.

334 Müslim, Sıyâm, 144.

335 Buhârî, Nikâh, 84; Ebû Dâvûd, Savm, 73; İbn Mâce, Sıyâm, 53.

336 Ahmed, 6/341.

337 bkz. Muvatta, Sıyâm, 50 (1/306).

338 bkz. Ebû Dâvûd, Menâsik, H. No: 1782 (2/153).

Oruçlunun unutarak yemesi:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Her kim oruçlu iken unutur da, yiyip içerse, orucunu tamamlasın. Zira onu ancak Allah yedirmiş ve içirmiştir."[339]

Kişinin oruçlu iken unutup yemesi içmesi halinde mazur görülmesinin sebebi, oruçlu olduğunu hatırlatıcı bir durumun olmamasındandır. Namaz ve ihram ise böyle değildir. Çünkü onlarda kıbleye karşı dönük olmak, dikişli elbiselerden soyutlanmış olmak gibi namazda ya da ihram halinde olduğunu hatırlatıcı durumlar vardır. Dolayısıyla, oruç halinde iken unutan kimsenin mazur görülmesi yerindedir.

Ramazan orucunu kasten bozmak:

Ramazan ayında gündüzleyin karısıyla cinsel ilişkide bulunan kimseye Rasûlullah'ın (s.a.), bir köle âzâd etmesini[340] emretmesi hakkında şunları söyleyebiliriz:

Bu kişi, Allah'ın nişanelerine saygı perdesini yırtmış ve böylesi kötü bir işe cüret etmiştir. Onun bu cüretkârlığının sebebi de ifrat derecedeki bedenî arzusudur. Bu, keffâret olmak üzere son derece ağır bir tâatin vacip kılınması suretiyle, bu yaptığına karşılık verilmesini gerektirmiştir. Böylece bu ceza, hep gözünün önüne gelecek ve nefsinin azgınlığına kendisini kaptırmaması sağlanacaktır.

Oruçlunun misvak kullanması:

Rasûlullah'ın (s.a.) oruçlu iken misvak kullandığını belirten hadislerle, *"Yemin ederim ki, oruçlunun ağız kokusu, Allah katında misk kokusundan daha güzeldir."*[341] hadisi arasında bir çelişki yoktur. Çünkü bu gibi sözler, sadece mübalağa ifade etmek için kullanılır. Sanki şöyle demiş gibidir: "Oruç öyle sevimlidir ki, oruçlunun ağız kokusu olsa bile, oruç yüzünden o bile sevilir."

Yolcunun oruç tutması ya da tutmaması:

Yine Rasûlullah'ın (s.a.), *"Yolculukta oruç tutmak, tâatten de-*

---

339 Müslim, Sıyâm, 171.

340 bkz. Müslim, Sıyâm, 82-84.

341 Buhârî, Savm, 2, 9; Müslim, Sıyâm, 163, 164.

ğildir; iftar edenler sevabı götürdüler."[342] hadisiyle, *"Kimin bineği ve varmak istediği yere meşakkatsiz ulaşma imkânı varsa, nerede yetişirse orada Ramazan'ı tutsun."*[343] hadisi arasında bir çelişki yoktur. Çünkü birinci hadis, yolculuğun zor olması, zayıflığa ve bayılmaya sebep olması haline yöneliktir. Nitekim râvînin, "Kişi, eliyle kendisini gölgeliyordu" ifadesi bu gerekçeyi ifade eder. Yahut müslümanların güçlü, bunun için de mutlaka oruçsuz bulunmalarına ihtiyaç olduğu hale yöneliktir. Râvînin, "Oruç tutanlar düştüler, tutmayanlar ayakta kaldılar" ifadesi de buna işaret etmektedir.[344] Yahut, sefer halinde iken oruç tutmama ruhsatını çeşitli gerekçelerle iyi görmeyen kimseye yöneliktir.

İkincisi ise, yolculuğun kâle alınacak bir meşakkatten ve zikrettiğimiz sebeplerden uzak olması haline yöneliktir.

Oruç borcu olarak ölen kimsenin durumu:

"Her kim üzerinde oruç borcu olduğu halde ölürse, onun namına velisi oruç tutar."[345] hadisiyle, *"Onun yerine, her gün karşılığında bir yoksulu doyursun!"*[346] hadisi arasında bir farklılık yoktur. Çünkü her ikisinin de yeterli olması caizdir. Bunda iki sır vardır:

i. Birincisi ölünün kendisine yöneliktir. Çünkü, bedenlerinden ayrılan nefislerin birçoğu, üzerine vacip olan ve bu yüzden sorgulanacağı yükümlülüklerden birinin yerine getirilmemiş olduğunu idrak eder ve bu sebepten elem ve ızdırap duyar. Bu duygu, üzerine bir hasret ve nedamet kapısı aralar. İşte bu gibilere duyulan şefkat, onun bu ifa edilmemiş yükümlülüğünün en yakını tarafından yerine getirilmesinin caiz olmasını gerektirmiştir. Velinin, o ameli ya da benzeri başka bir ameli onun niyetine yapması halinde, gösterdiği bu himmet —kurbanlarda olduğu gibi— ölü kişi hakkında fayda verir. Keza bir sadaka vermek niyetiyle ölüp de, bu arzusu velisi tarafından gerçekleştirilen kimsenin durumu da aynıdır. Ölü üzerine namaz kılınması bahsinde, ölüler için dirilere sadaka verilmesi sonucunda, ölünün bunu hissedeceğini söylemiştik. Aynı izah burası için de geçerlidir.

---

342 Buhârî, Savm, 36; Müslim, Sıyâm, 92, 100.

343 Ebû Dâvûd, Savm, 45; Ahmed, , 3/476.

344 bkz. Müslim, Sıyâm, 100.

345 Buhârî, Savm, 42; Müslim, Sıyâm, 153.

346 Tirmizî, 718; İbn Mâce, 1757.

ii. İkincisi ise dinin korunmasına yöneliktir. Bu emir, orucun ne denli güçlü bir farîza olduğunu göstermekte, onun ölüm dahil hiçbir hal üzere düşmeyeceğini vurgulamaktadır.

Oruçla ilgili çeşitli konular

Orucun kemal hali:

Bil ki: Orucun kemali, ancak iki şeyin varlığına bağlıdır:

i. Onun her türlü şehevî, hayvanî ve şeytanî fiil ve sözlerden uzak tutulması. Çünkü bu gibi kötü fiil ve sözler, nefse müptezel huyları hatırlatır ve kötü davranışlara girmesi için onu kışkırtır.

ii. Orucu bozabilecek ya da ona davetiye çıkaracak her türlü şeylerden uzak durulması.

Birincisi hakkında Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Oruç bir kalkandır. Biriniz oruç tuttuğu bir gün olursa, o gün kötü söz söylemesin, kötü iş işlemesin ve şamata çıkarmasın. Şayet kendisine birisi söver yahut kavga ederse, 'Ben oruçlu bir kimseyim,' desin..."[347]

"Kim, yalan sözü ve onunla amel etmeyi terketmezse, Allah Teâlâ'nın, onun yemesini ve içmesini terketmesine ihtiyacı yoktur."[348]

Hadisteki, olumsuzluk ifadesi, orucun kemâl haline yöneliktir.

İkincisi hakkında da, *"Hacamat eden de, hacamat olan da orucunu bozmuştur."*[349] hadisini örnek verebiliriz. Hacamat olan kimse, zayıf düşeceğinden, orucunun bozulmasına maruz kalabilir. Hacamat eden ise, kan alma aygıtını emerken karnına kan kaçmasından emin olamaz.

---

347 Buhârî, Savm, 2; Müslim, Sıyâm, 163.

348 Buhârî, Savm, 8.

349 Buhârî, Savm, 32; Ebû Dâvûd, Savm, 28.

Öpmek ve kucaklamak[350] da bu kısma örnektir.

İnsanlar ifrata düşmüşler, aşırılığa kaçmışlar ve nerdeyse bunu orucun rüknü mertebesine çıkarır olmuşlardı. Rasûlullah (s.a.), hem sözle hem de fiille, bunun orucu bozucu ve noksanlaştırıcı bir fiil olmadığını açıkladı ve "ruhsat" ifadesiyle bunun başkaları hakkında terk-i evlâ kabilinden olduğunu ihsas etti. Kendisi ise, şeriatın beyanı ile görevliydi, evlâ olan kendisi hakkında bizzat o idi. İhsan mertebesinden, sıradan müslümanların derecesine tenezzülü söz konusu olan diğer konularda da durum aynıdır.

Allah'u a'lem!

Oruçla ilgili peygamberlerin sünneti:

Oruç hakkında peygamberlerin takip ettikleri yollar farklı olmuştur. Nuh (s.a.), her gün (savm-ı dehr) oruç tutardı. Davud (s.a.), bir gün oruç tutar bir gün yerdi. İsa (s.a.), bir gün oruç tutar, iki ya da üç gün yerdi.

Rasûlullah (s.a.) ise, kendisi hakkında, hiç yemiyor denilecek kadar oruç tutar, hiç oruç tutmuyor denilecek kadar da yerdi. Ramazan hariç hiçbir ayı tam olarak oruçlu geçirmezdi. Çünkü oruç, bir ilaçtır; ancak hastalığın tedavisi için gerekli olan miktar kadarı kullanılır.

Nuh (s.a.) kavmi, azgın bir yapıya sahipti. Başlarına gelenler de bu yüzden gelmişti. Davud (s.a.), çok güçlü ve vakurdu. *"Düşmanla karşılaştığı zaman, kaçmazdı."*[351] hadisi, bu manada söylenmiştir. İsa (s.a.), bedence zayıftı, ailesi va malı yoktu.

Peygamberlerden her biri, kendi durumuna en uygun olan yolu seçmişti. Bizim peygamberimiz, orucun ve yemenin faydalarını bilir, mizacına uygun düşen şeyi kollardı. Bunun sonucu olarak da, durum neyi gerektirmişse o şekilde tutmuştur.

Ümmeti için ise, bazı oruçları sünnet/müstehap kılmıştır. Bunları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

1. Aşura günü orucu:

Bunun meşru kılınışının sırrı şudur: Allah Teâlâ, Musa'yı (s.a.) Firavun'dan ve kavminden bu günde kurtarmıştı. Musa

---

350 Bu konuda bkz. Müslim, Sıyâm, 62-74.

351 Müslim, Sıyâm, 186.

(s.a.), bu günde oruç tutmak suretiyle Allah'a şükretmişti. Böylece ehl-i kitap ve Araplar arasında bu gün oruç tutmak âdet olmuştu. Rasûlullah (s.a.), bunu olduğu gibi bıraktı.

2. *Arife günü orucu:*

Bunun sırrı, hacılara benzemek, onlara karşı şevk ve muhabbetin olduğunu ızhar etmek, onlar için inen rahmete mazhar olmaya çalışmaktır. Aşura günü orucundan daha faziletli olması ise, arife günü orucunun o günde inmekte olan rahmet deryasına dalmak, ikincisinin ise geçmiş ve sona ermiş olan bir rahmeti yadetmek anlamına gelmesindendir. Rasûlullah (s.a.), rahmet deryasına dalmanın semeresine yönelmiştir. Bunlar, geçmiş günahların keffâret olunması, gelecek günahlardan ise, kalbin yönelmemesi sebebiyle uzak durulmasıdır. Rasûlullah (s.a.), bu özelliği arife günü orucunda görmüştür. Kendisi hac yaparken bu orucu tutmamıştır. Çünkü kurban ve bayram namazından söz ederken de belirttiğimiz gibi, bunların meşrû kılınmasında esas, hacılara benzemeye çalışmaktır. Benzemeye çalışanlar ise, hacıların kendileri değil, başkaları olacakıtır.

3. *Şevval orucu:*

Şevvâl'den altı gün oruç tutmak da bu kabildendir. Bu konuda Rasûlullah (s.a.), şöyle buyurmuştur:

"Her kim Ramazan orucunu tutar da, sonra Şevval'den altı günü eklerse, bu, bütün sene oruçlu gibi olur."[352]

Şaban orucu, farz namazlara nisbetle revatip sünnetler gibidir; Ramazan'dan gereği gibi faydalanamayanlar için tamamlayıcı bir rol icra eder. Fazileti beyan edilirken, bütün sene oruçlu gibi olunacağının ifade edilmesi, "iyiliklerin, on katıyla sevaplandırılacağı" ilkesi sebebiyledir. Hesap 30+6x10= 360 şeklindedir.

4. *Her aydan üç gün oruç:*

Yine "iyiliklerin, on katıyla sevaplandırılacağı" ilkesi gereği, her ayı oruçluymuş gibi geçirmek için, her aydan üç gün oruç tutulması istenmiştir. Hem, üç sayısı, çokluğun en alt sınırıdır.

---

352 Müslim, Sıyâm, 204.

Bu üç günün tayini konusunda rivâyetler farklılık arzetmektedir. Bu meyanda, *"Yâ Ebû Zer! Her aydan üç gün oruç tuttuğunda, on üçüncü, on dördüncü ve on beşinci günlerinde tut!"*[353] hadisi gelmiştir.

Yine ayın cumartesi, pazar ve pazartesi günleri tuttuğu, diğer ayda salı, çarşamba ve perşembe günleri tuttuğu; her ayın başında üç gün tuttuğu; Ümmü Seleme'ye (r.a.) ilki pazartesi ve perşembe olan üç gün tutmasını emrettiği rivâyet edilmiştir.

Hepsinin de dinde yeri vardır.

Kadir gecesi:

Bil ki: Kadir gecesi, iki gecedir:

i. "O gecede her hikmetli buyruk ayrılır ve katımızdan bir emirle ilgilisine yollanır."[354] âyetinde sözü edilen gecedir.

Kur'ân, bu gecede topluca (dünya semasına) indirilmiş; sonra parça parça (yirmi üç senelik bir süre içerisinde yeryüzüne) inmiştir. Bu, senede bir gecedir ve Ramazan içerisinde olma zorunluluğu yoktur. Evet, bu gece büyük bir ihtimalle Ramazan ayındadır; ama bu kesin değildir. Kur'ân'ın indiği anda da, Ramazan'a tesadüf ettiği bilinmektedir.

ii. İkincisi, ruhaniyetin yayıldığı, meleklerin yeryüzüne indiği gecedir. Bu gecede müslümanlar kendilerini ibadete verirler, nurları kendi aralarında birbirine yansır, melekler onlara yaklaşır, şeytanlar onlardan uzaklaşır, duaları ve tâatleri kabul edilir. Bu, Ramazan ayı içinde ve son on günün tekleri arasında bir gecedir; bazen öne bazen de arkaya kayar, ama hiçbir zaman son on günün içinden çıkmaz.

Bu iki geceden birincisini kasteden kimse, bütün sene içinde bir; ikincisini kasteden de, sadece Ramazan ayının son on günü içinde olduğunu söyler.

Rasûlullah (s.a.), (kadir gecesinin Ramazan'ın son yedi gününde olduğunu rüyalarında gördüklerini söyleyen bir gruba) şöyle buyurmuştur:

"Görüyorum ki, rüyalarınız Ramazan'ın son yedi gecesi hak-

---

353 Beyhakî, 4/294.

354 Duhân 44/4.

kında bir birini tutmaktadır. Artık kim kadir gecesini arayacaksa, onu Ramazan'ın son yedisinde arasın."[355]

"Ben bu geceyi hakikaten rüyamda gördüm, ama o bana unutturuldu. Ben kendimi su ve çamur içinde secde ederken gördüm."[356]

Bu, yirmi birinci günün sabahında olmuştur.[357]

Bu konudaki sahâbenin kendi aralarındaki ihtilâfı, onu bulmalarındaki ihtilâflarına bağlıdır.

Bu geceye yetişen kişinin yapacağı dualardan biri şudur:

"Allahümme inneke afuvvun, tuhibbu'l-avf fa'fu annî."

Manası: Allahım, sen affedicisin, affı seversin, beni affet!

Mescidde itikâfa çekilmek:

Mescidde itikâfa çekilmek, zihnin toplanması, kalbin meşgalelerden uzak kalması, kişinin kendisini tâate vermesi, meleklere benzemesi, kadir gecesini bulma imkânına ulaşması gibi meziyetlere sebep olur. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.), Ramazan'ın son on gününde itikâfa çekilirdi. Ümmetinden ihsân derecesine ulaşmış kimseler hakkında da bunu sünnet kılmıştır. Hz. Âişe (r.a.) şöyle demiştir:

"İtikâfa giren kimse için sünnet olan şeyler şunlardır: Hiçbir hasta ziyaretine gitmeyecek, hiçbir cenazeye katılmayacak, kadına el sürmeyecek, onu kucaklamayacak, zarurî bir ihtiyacı olmadan mescidden çıkmayacak."

Oruçsuz itikâf olmaz, itikâfa mutlaka büyük mescidlerde girilmesi gerekir.

Bence bu şartlar, itikâfın manasının gerçekleşebilmesi, yapılan tâatin bir önemi olması, nefse meşakkat vermesi, günlük âdetlerin terkedilmesi içindir.

Allah'u a'lem!

---

355 Müslim, Sıyâm, 205.

356 Müslim, Sıyâm, 213.

357 Yani bu günün sabahında yağmura tutulmuşlar ve su, onun secde ettiği yere akmış, yüzünde su ve çamur izi görülmüştü.

Hac

Hacda gözetilen maslahatlar:

Hacda gözetilen maslahatlar çeşitlidir. Bunları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

1. Allah'ın evine saygı oluşu: Kâ'be, Allah'ın nişanelerinden biridir; dolayısıyla ona saygı göstermek, Allah'a saygı göstermek demektir.

2. Yıllık kongre oluşu: Her devletin ya da ulusun, uzak yakın herkesin katıldığı toplantıları olur. Böylece birbirlerini tanımaları, kendi durumlarını öğrenmeleri, simgelerini saygıyla yüceltmeleri amaçlanır. Hac da, müslümanların yıllık kongresidir, güçlerinin gösterildiği, askerlerinin toplandığı, dinlerinin yüceltildiği bir gövde gösterisidir. Nitekim, *"Biz, Beyt'i (Ka'be'yi) insanlara toplantı ve güven yeri kıldık."*[1] âyeti bu manayı ifade etmektedir.

3. İnsanların, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'den tevarüs ettikleri şeylere uygun olması: Bu iki peygamber, hanif İslâm dininin imamlarıdırlar ve onu Arap milleti için şeriatlaştırmışlardır. Rasûlullah (s.a.) ise, hanif İslâm dininin ortaya çıkarılması ve şanının yüceltilmesi için gönderilmiştir. *"Atalarınızın İbrahim'in dininde olduğu gibi..."*[2] âyeti bu manayı ifade eder.

Bu durumda, İslâm şeriatının kurucuları olan bu iki peygamberden tevarüs edilegelen fıtrat özelliklerinin, hac vecibeleri gibi şeylerin korunması gerekli olacaktır. Rasûlullah'ın (s.a.), *"Hac menâsikini ifa ettiğiniz yerlerde (meşâir) durunuz; çünkü siz, ata-*

---

1 Bakara 2/125.

2 Hacc 22/78.

nız İbrahim'in mirası üzeresiniz."[3] hadisi bu manayı ifade etmektedir.

4. Avam havas bütün müslümanların haline uygun düşecek olması: Minâ'ya inmek, Müzdelife'de gecelemek gibi. Eğer böyle olmasaydı, o zaman hac insanlara ağır gelirdi. Ne yapacakları belirlenmeseydi, o zaman da çokluklarına ve her tarafı tutmuş olmalarına rağmen, birlik halinde olmaz, darmadağınık olurlardı.

5. Tevhid ve şükür ifade eden fiillerden oluşması: Hac öyle fiillerle ifa edilmeli ki, sahibinin muvahhid ve Hakk'a bağlı olduğuna, hanif İslâm dini üzere bulunduğuna delâlet etsin, bu dinin ilk müntesipleri üzerine olan nimetlere karşı Allah'a gösterilen bir şükran nişanesi olsun. Safa ve Merve arasında sa'y edilmesi böyledir.

6. Hurafelerden arındırılması: Cahiliye dönemi insanları haccediyorlardı ve hac, onların dinlerinin temelini teşkil ediyordu. Ancak ona, Hz. İbrahim'den gelmeyen bazı işleri katmışlardı. Bunlar kendilerinin sokmuş oldukları şeylerdi ve Allah'a şirk koşma anlamı taşıyordu. İsâf ve Nâile'ye[4] saygı göstermeleri, azgın Menât[5] için tehlîlde[6] bulunmaları, telbiye esnasında, *"Lâ şerîke leke illâ şerîken hüve lek[7]"* demeleri gibi. Bu tür fiillerin şiddetle yasaklanması gerekiyordu.

Araplar, hac vecibeleri arasına, kendilerini beğenmişlikleri sebebiyle bazı işler de sokmuşlardı. Kureyş'in, "Biz, Allah'ın evinin sâkinleriyiz. Harem'den dışarı çıkmayız." demeleri[8] ve bunun üzerine de, *"Sonra insanların sel gibi akın ettiği yerden siz de akın edin!"*[9] âyetinin nazil olması böyledir. Mina günleri atalarını anarlardı. Bunun üzerine, *"Babalarınızı andığınız gibi, yahut ondan daha yüksek şekilde Allah'ı anın."*[10] âyeti indi.

---

3 Ebû Dâvûd, Menâsik, 63 (2/189).

4 İki put adıdır. Cahiliye inançlarına göre bunlar, Ka'be'de zina etmiş ve taş kesilmiş bir erkek ve kadındır.

5 Arapların tapındıkları, kurban takdim ettikleri bir putun adıdır. Necm sûresi âyet 20'de sözü geçer.

6 Elleri kaldırarak saygı selâmında bulunmak.

7 Manası: Senin hiçbir ortağın yoktur; ancak senin için olan ortak hariç.

8 Onlar, diğer insanlarla aynı yerde vakfe yapmamak için büyüklendiklerinden Harem sınırı içerisinde dururlar, Arafat'a çıkmazlardı.

9 Bakara 2/199.

10 Bakara 2/200.

Ensâr, bu esası hissettiklerinden, (daha önce iki putun dikili olduğu) Safa ve Merve arasında sa'y etmek konusunda, *"Şüphesiz Safa ve Merve Allah'ın nişanelerindendir..."*[11] âyeti ininceye kadar içlerinde sıkıntı duymuşlardı.

7. Cahiliye dönemi insanları, sakat kıyaslar uydurmuşlardı. Bunlar, dinde aşırılık kabilindendi ve insanlar için zorluklar içeriyordu. Böylesi uygulamaların ortadan kaldırılması ve terkedilmesi gerekiyordu. "İhram halindeki bir kimsenin, evlere kapılarından girmemesi gerekir." demeleri ve evlere kapılarından girmenin ihram ile bağdaşmayacak bir rahatlık olduğu inancıyla, kapıdan girmek yerine tırmanarak (arkasından açtıkları bir delikten) girmeleri bu kabildendir. Bunun hakkında şu âyet inmiştir: *"İyi davranış, asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir. Lâkin iyi davranış, korunan ve ölçülü giden kimsenin davranışıdır."*[12]

Hac mevsiminde ticaret yapmayı da iyi görmezler ve bunun, ihlâsı zedeleyeceğini söylerlerdi. Bunun üzerine de şu âyet indi: *"Rabbinizin fazl ü kereminden istemenizde, size bir günah yoktur."*[13]

Keza azıksız hacca gitmeyi müstehap sayarlar ve, "Biz, ehl-i tevekkül insanlarız" derler, sonra da insanlara yük olurlar ve tecavüzde bulunurlardı. Bunun hakkında da, *"Azık edinin. Bilin ki, azığın en hayırlısı takvadır."*[14] âyeti inmiştir.

Cahiliye dönemi hurafelerinden biri de, "Hac günlerinde umre yapmak, en çirkin günahlardandır."; "Ne zaman Safer çıkar, hac yolculuğu sebebiyle develerin sırtında açılmış olan yaralar iyileşir, hac kervan izleri yağan yağmurlarla kapanır, işte o zaman umre yapmak helâl olur." demeleriydi. Böyle bir inanç, âfâkîler yani Mekke ve havalisinden uzakta yaşayan insanlar için büyük zorluklar içeriyordu. Çünkü umre yapmak için ikinci bir yolculuğa çıkmak zorunda idiler. Rasûlullah (s.a.), Veda haccında umre yaparak ihramdan çıkmalarını ve onun arkasından da hac yapmalarını emretti ve kalplerinde yer etmiş olan eski inançların tamamen silinip atılabilmesi için bu konu üzerinde çok durdu, emrini teyit etti.

---

11 Bakara 2/158.
12 Bakara 2/189.
13 Bakara 2/198.
14 Bakara 2/197.

Hac, ömürde bir defa farzdır:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ey insanlar! Allah, size haccı farz kılmıştır. Dolayısıyla hacc edin!" Bir adam: "Her sene mi, yâ Rasûlallah!" diye sordu. Rasûlullah (s.a.), sustu. Adam sözünü üç defa tekrarladı. Bunun üzerine şöyle buyurdu: *"Evet desem, her sene vacip olur, siz de buna güç yetiremezsiniz. Ben sizi bıraktığım sürece, siz de beni bırakın."*[15]

Bunun sırrı şudur: Allah'ın vahyinin muayyen bir şekilde belirlenerek inmesini hazırlayan şey, insanların o şeye karşı olan beklentileri, himmet ve bilgilerinin o şeyi kabulle karşılayacak halde olması, bunun için yeterli olacak miktarın kendi aralarında yaygın ve mütedavil bir halde bulunması, sonra peygamberin (s.a.) o şeye azmetmesi ve onu Allah'tan istemesidir. Bunların bir araya gelmesi halinde, vahiy mutlaka o doğrultuda iner. Allah Teâlâ'nın indirdiği her kitabı, sadece gönderdiği kavmin dili ile ve anlayacakları bir şekilde göndermiş olması, onlar üzerine indirdiği her hükmün ya da delilin behemehal onların anlayışlarına yakın olması üzerinde düşünmelisin. Hem nasıl öyle olmasın ki?! Zira vahyin başlangıcı lütuftur. Lütuf ise, icabet için en elverişli şeyin seçimi demektir.

Hacc-ı mebrûrun üstünlüğü:

Rasûlullah'a (s.a.) soruldu: "En üstün amel hangisidir?", *"Allah'a ve Rasûlüne imandır,"* buyurdu. "Sonra hangisidir?" diye soruldu, *"Allah yolunda cihâddır,"* buyurdu. "Sonra hangisidir?" diye soruldu, *"Kabul olunmuş hacdır."* diye cevap verdi.[16]

Bu hadisle, zikir hakkında gelen, *"Size amellerinizin en üstününü haber vereyim mi?"* hadisi arasında bir farklılık yoktur. Çünkü amellerin üstünlüğü, farklı açılardan ele alındığında farklılık arzeder. Burada maksat, Allah'ın dinini yüceltmenin, O'nun nişanelerine saygı göstermenin faziletini beyan etmektir. Bu açıdan bakıldığında, Allah'a imandan sonra cihâd ve hac gibi bir başka amel daha olamaz.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

---

15 Müslim, Hacc, 412.

16 Buhârî, İmân, 18, Hacc, 4.

"Kim hacceder, kem söz söylemez, kötü iş işlemezse, anasının doğurduğu günkü gibi döner."[17]

"Umre, ikinci bir umreye kadar yapılan günahların keffâretidir. Hacc-ı mebrûrun ise, cennetten başka karşılığı yoktur."[18]

"Hac ile umre arasını peş peşe kılın; çünkü onların peş peşe kılınması, körüğün demiri, cüruftan ayıkladığı gibi, fakirliği ve günahları uzaklaştırır."[19]

Allah'ın nişanelerine saygı göstermek, Allah'ın rahmet deryasına dalmak, günahlara keffâret olur ve insanı cennete sokar. Hacc-ı mebrûr, hac ile umre arasını peş peşe kılmak, çokça umre yapmak, Allah'ın rahmetine mazhar olabilmek için yeterli bir şeydir. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.), onları yapan kimse için rahmete mazhariyetten söz etmiştir. Ancak kem söz söylememeyi, kötü işler işlememeyi şart koşmuştur ki, ilâhî rahmet deryasına dalabilme gerçekleşsin. Zira kötü söz ve fiillerden geri durmayan kimselere rahmet kapıları açılmaz, bunun için de beklenilen sonuca ulaşamazlar.

Ramazan'da umre yapmak:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz, Ramazan'da yapılan bir umre, bir hacca bedeldir."[20]

Bence bunun sırrı şudur: Haccın, umreden üstün olması, Allah'ın nişanelerine saygı gösterme, insanların Allah'ın rahmetinin inmesi için bir araya toplanmaları gibi umrede bulunmayan özelliklere sahip olmasındandır. Ramazan'da yapılan umre de bu etkiyi yapar. Çünkü Ramazan, ihsan mertebesindeki müslümanların nurlarının birbirlerine yansıdığı ve ruhaniyetin inip yeryüzüne yayıldığı bir vakittir.

Gücü olduğu halde hacca gitmemenin günahı:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

---

17 Buhârî, Muhsar, 9; İbn Mâce, Menâsik, 3.

18 Müslim, Hacc, 437.

19 Tirmizî, Hacc, 2; İbn Mâce, Menâsik, 3.

20 Tirmizî, Hacc, 95; Ebû Dâvûd, Menâsik, 79.

"Kim, azığa ve kendisini Allah'ın evine ulaştıracak bir bineğe sahip olduğu halde haccetmezse, ha yahudi ha hıristiyan olarak ölmüş, farketmez."[21]

İslâm'ın temel esaslarından birini terketmek, dinden çıkmak gibi bir şeydir. Haccı terkeden kimsenin, yahudi ve hıristiyana; namazı terkeden kimsenin de müşrike benzetilmesi, yahudi ve hıristiyanların namaz kılıp haccetmemeleri, Arap müşriklerinin de haccedip namaz kılmamaları sebebiyledir.

Nefsin, hac yolunda ezilmesi, Allah'ın dininin yüceltilmesi demektir:

"Hacı kimdir?" diye soruldu. Rasûlullah (s.a.), *"Saçı başı toz toprak içinde olan, koku sürünmeyen kimsedir?"* buyurdu. "Hangi hac daha üstündür?" diye soruldu. *"Yüksek sesle telbiye okunan ve kurban kesilen hacdır."* buyurdu. "(Âyette kastedilen) yol nedir?" diye soruldu. *"Azık ve binektir."* buyurdu.[22]

Hacı dediğin, nefsini Allah yolunda ezmesini bilmelidir. Hacdan gözetilen şer'î maslahat, Allah'ın dininin yüceltilmesi, Hz. İbrahim'in sünnetine uygun düşülmesi, Allah'ın nimetlerinin yadedilmesidir.

Yol (yani hacca gitme imkânı), azık ve binek olarak belirlenmiştir. Zira, hac gibi zor ibadetlerde dikkate alınması gerekli olan kolaylık ilkesi ancak bu ikisiyle gerçekleşebilir.

Daha önce cenaze namazında ve ölü adına oruç tutmadan söz etmiştik. Oradaki izahat, ölen kişinin yerine hac yapılması halinde, onun bundan istifade edeceği konusunda da aynen geçerlidir.

Allah'ın evini ziyaretin çeşitleri:

Bil ki: Allah'ın evine yönelik yerine getirilmesi gerekli vecibeler (*menâsik*), sahâbe, tâbiîn ve diğer müslümanlardan ulaşageldiğine göre dört türlüdür:

i. Sadece hac,

ii. Sadece umre,

---

21 Tirmizî, Hacc, 3.

22 Tirmizî, Hacc, 14; İbn Mâce, Menâsik, 6, 16.

iii. Temettu haccı,

iv. Kıran haccı.

Mekke ehlinin haccı:

Mekke'de ikamet edenler, ihrama bulundukları yerlerden girerler. İhram halinde iken, cinsel ilişki ve öpmek sevmek gibi ona davetiye çıkaracak şeylerden, dikişli elbise giymekten, başını örtmekten, koku sürünmekten, av avlamaktan uzak durur, bir görüşe göre nikâhtan sakınır.

Sonra Arafat'a çıkar ve arife günü öğle sonrasını orada geçirir. Güneşin batışıyla birlikte Arafat'tan ayrılır, o geceyi Müzdelife'de geçirir, güneş doğmadan önce oradan ayrılır ve Mina'ya gelir. Büyük Akabe'de şeytan taşlar, varsa kurbanını keser ve tıraş olur ya da saçlarını kısaltır. Sonra Kâ'be'ye döner ve Minâ günlerinde (farz olan) ifâda tavafını yapar, Safa ile Merve arasında sa'y eder.

Âfâkîlerin haccı:

Mekke sınırları dışından gelen ise, "mîkât" denilen yerlerde ihrama girer. Arafat'ta vukuftan önce Mekke'ye girmişse, kudûm tavafında bulunur, remel yapar, Safa ile Merve arasında sa'y eder. Sonra ihram hali üzere kalır ve o şekilde Arafat'a çıkar, şeytan taşlar, tıraş olur ve tavaf eder; remel yapmaz, sa'y da yapmaz.

Umre için ihram:

Umre için *"hill*[23]"de ihrama girer. Dışarıdan gelen biriyse, mikât yeri olarak belirlenmiş yerlerde ihrama girer. Tavaf eder, sa'y yapar, tıraş olur ya da saçlarını kısaltır.

Temettu haccı:

Temettu, âfâkînin hac aylarında umre için ihrama girmesi, Mekke'ye girip umresini tamamlaması, ihramından çıkması, hacca kadar ihramsız olarak kalması, zamanı gelince hac için ihrama girmesi ve haccını da yapması şeklinde olur. Temettu haccı yapan kimseye, gücüne göre kurban kesmesi gerekir.

23 Harem sınırları dışında.(Ç)

Kıran haccı:

Kıran haccı, âfâkînin aynı anda hem hac hem de umre için birden ihrama girmesi şeklinde olur. Sonra Mekke'ye girer ve hac vecibelerini yerine getirinceye kadar ihram üzere kalır. Böyle birinin bir görüşe göre sadece bir tavaf ve sa'y yapması gerekir. Bir görüşe göre ise ikişer defa tavaf ve sa'y yapar. Sonra gücüne göre bir kurban keser. Mekke'den ayrılmak istediğinde vedâ tavafı yapar.

İhram, namaza nisbetle tekbir gibidir:

Bil ki: Hac ve umre için ihrama girmek, namaza nisbetle tekbir almak gibidir. İhram, ihlâs ve tazîmin duyularla algılanabilir bir şeklidir, haccetme azminin, açık bir fiille zabturapt altına alınmasıdır. Nefsin, her türlü lezzetleri, rahatını, konforunu, alışık olduğu âdetlerini, güzelleşmek için yapılan işleri terketmesi suretiyle Allah'a boyun eğdiğini sembolize eder. Allah uğrunda, yorgunluğa katlanma, toza toprağa belenme, pejmürde bir hale düşme manasını gerçekleştirir.

İhram yasaklarının sırrı:

İhram altında bulunan kişinin sözü edilen şeyleri terketmesinin şer'an istenmesi, nefsi zelil kılma, süslenmeyi terketme, pejmürde bir hal alma manalarının gerçekleşmesi, Allah korkusunu ve O'na saygı göstermeyi içinde duymayı sağlama, nefsi, arzu ve isteklerinin peşinde koşuşturmadan alıkoyma ve onu sorgulama imkânının sağlanması içindir.

Av avlamak, bir tür eğlence ve aşırılıktır. Bunun içindir ki Rasûlullah (s.a.), *"Kim, av peşinde koşarsa, heva ve heveslerinin peşinden koşmuş olur."*[24] buyurmuştur. Rasûlullah'ın (s.a.) ve büyük sahâbîlerin —caiz olmasına rağmen— avla uğraştıkları asla sabit değildir.

Cinsel ilişki, hayvânî şehvet içerisine dalmaktır. Buna rağmen bu kapının tümden kapatılması caiz değildir; çünkü bu, şer'î ilkelere ters düşer. Bu durumda onun, hiç olmazsa en azından ihram, itikâf, oruç gibi bazı hallerde ve mescid gibi bazı mekanlarda yasaklanması kadar normal bir şey yoktur.

---

24 bkz. Ebû Dâvûd, Dahâyâ (Sayd), 24.

İhram elbisesi:

İhrama girecek kimsenin ne giyeceği soruldu. Rasûlullah (s.a.), bu soruya şöyle cevap verdi: *"Gömlek, sarık, don, bornoz, mest giymeyin."*[25]

Bedevî için de: *"Üzerindeki kokuyu üç defa yıka. Cübbene gelince, onu da çıkart."*[26] buyurmuştur.

Dikişli elbise ile, ihram için giyilecek kumaş parçası arasındaki fark şudur: Dikişli elbise, bir ziynettir, insanlar onu giymekten hoşlanır. İkincisi ise, sadece avret yerini örtmek içindir. Birincinin terkedilmesi Allah için tevazu manasına gelir. İkincinin terki ise, edepsizlik olur.

İhram halinde iken nişan ya da nikâh yapılmaz:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İhramlı, ne nikâh edebilir, ne nikâh olunur, ne de dünür olur."[27]

Bununla birlikte Rasûlullah'ın (s.a.) ihramlı iken Meymune (r.a.) ile evlendiği rivâyet edilmiştir.

Sahâbe, tâbiîn ve fukahadan oluşan Hicaz ekolü, sünnetin, ihramlının nikâh yapamayacağı doğrultusunda olduğu görüşündedirler. Irak ekolü ise, bunun caiz olduğunu kabul etmektedirler. Bu gibi konularda ihtiyat üzere hareket etmek daha faziletlidir.

Birinci görüşe göre yasağın sırrı şudur: Nikâh, ava nisbetle daha çok istenilen bir haz türüdür. Akdin kurulması, devamına benzetilemez. Çünkü sevinç duyma, eğlenme, sadece bu akdin kurulduğu anda yaşanır. Bu yüzden, bu gibi konularda darb-ı mesel olarak evliler değil de, gelin güveyi kelimeleri kullanılır.

İhramlı avlanamaz ve canlı öldüremez:

Sonra avın da tanımlanması gerekir. Çünkü insan, bazen yemek istediği şeyi öldürebilir, bazen de yemek istemediği bir şeyi öl-

25 Müslim, Hacc, 1.

26 Müslim, Hacc, 6.

27 Müslim, Nikâh, 41.

dürebilir, avlanmakla spor yapmayı kastedebilir, bazen olur kendisinden ya da diğer insanlardan zararını uzaklaştırmak istediği bir şeyi öldürebilir, bazen olur hayvan boğazlar. Bunlardan hangisi avdır? Bu konuda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Beş tür hayvan vardır ki, onları öldürene, öldürdüğünden dolayı bir günah yoktur: Fare, karga, çaylak, akrep, kuduz köpek."[28] Başka bir rivâyette, *"insana ya da eşyasına zarar veren saldırgan serkeş hayvan"* da sayılmıştır.

Örfe müracaat edildiği zaman, bunlara av denilmez. Deve, sığır, davar, tavuk ve benzeri evde beslenilmesi âdet olan hayvanların boğazlanmasına da av denilmez. Diğer kısımlara gelince, zahir olan onların av kapsamına girmesidir.

Mikat yerleri:

Medine tarafından hac ya da umre yapacaklar için Zü'l-Huleyfe, Şamlılar için Cuhfe, Necd tarafından gelecekler için Karnu'l-menâzil, Yemenliler için Yelemlem mikat, yani ihrama girme yeri olarak belirlenmiştir. Bunlar, mikat yerlerini ihramsız geçemezler. Bu sınırlar içerisinde kalanların, ihrama girecekleri yer ise, kendi bulundukları yerlerdir. Mekke ahalisi de aynı şekilde bulundukları yerden ihrama girerler.

Mekke'ye, toz toprak içinde, pejmürde bir vaziyette, nefsi kırmış olarak girmek şer'an istenilen bir şeydir. İnsanın tâ memleketinden itibaren ihrama girmesini istemek de zorluğa sebep olur. Zira bazılarının memleketi, bir iki hatta üç aylık yol olabilir. Bu durumda, ihrama girmek için Mekke etrafında belirli yerlerin tayin edilmesi gerekmiştir. Belirlenen bu yerlerin, açık ve herkesçe bilinen yerler olması, yol üzerinde bulunması zorunludur. Bu mülahazalar göz önünde bulundurulmuş ve yukarıda ismi geçen yerler mikat olarak belirlenmiştir.

Medineliler için en uzak mesafe kabul edilmiştir; çünkü Medine vahye beşiklik etmiştir, imanın kök saldığı yer olmuştur, hicret yurdudur, Allah'a ve rasûlüne inanmış ilk şehirdir. Bu itibarla ora ahalisinin, Allah'ın dinini yüceltmede daha açık bir rol üstlenmeleri, Allah'a tâatte diğerlerine nisbetle daha fazla çaba göstermeleri uygun olurdu. Hem orası, Rasûlullah (s.a.) zamanında iman

28 Müslim, Hacc, 77.

etmiş ve imanlarında da samimi olmuş en yakın bölgedir. Cüâsâ, Tâif ve Yemâme ise böyle değildir.[29]

Diğer mikat yerlerinde ise, zaten bir zorluk yoktur.

Arafat'ta vakfenin sırrı:

Arafat'ta durmanın sırrı şudur: Müslümanların aynı zaman ve mekanda, Allah'ın rahmetini arzulayarak, samimiyetle dua ve niyaz ederek, yalvarıp yakararak bir araya gelip toplanmalarının, bereketlerin inmesi, ruhaniyetin yayılması konusunda büyük etkisi olur. Bunun içindir ki, şeytan o gün, son derece hor, hakir ve perişan olur. Sonra müslümanların tek bir vücut halinde bu kutsal mekanda toplanmaları bir tür gövde gösterisi mahiyetindedir. Bu gün ve mekanın seçilmesi, haberlerde rivâyet edildiğine göre tâ Hz. Âdem'den başlayarak devam eden peygamberlerin uygulamalarından tevarüs edilmiştir. Daha önceden geçmiş selef-i sâlihin takip ettikleri yolların benimsenmesi, yükümlülüklerin şer'an belirlenmesinde esaslı bir ilkedir.

Mina'ya inmenin sırrı:

Mina'ya inmenin sırrı şudur: Mina, cahiliye döneminde Ukaz, Mecinne, Zülmecâz ve benzerleri gibi önemli bir pazar yeriydi. Burayı pazar yeri olarak kabullenmelerinin sebebi, haccın çeşitli ve uzak bölgelerden pek çok sayıda insanı bir araya getirmesiydi. Böyle bir imkânın doğduğu hac günlerinde Mina'dan daha uygun ve güzel bir pazar yeri olamazdı. Çünkü Mekke, oraya akın edenler tarafından dolduruluyor ve izdiham meydana geliyordu. Eğer uzak yakın, şehirli köylü, soylu ve sıradan bütün insanlar, Mina düzlüğüne inmek konusunda anlaşmamış olsalardı, o zaman büyük sıkıntı çekerlerdi. İnsanların belli bir kesiminin oraya inmesine hükmolunsaydı, o zaman onlar kendi içlerinde sıkıntı duyarlardı.

Mina'da toplanmak âdet olunca, Arap töreleri ve taassubu harekete geçmiş, her kabile kendi şerefi ve çokluğuyla övünür olmuştu; orada atalarının meziyetlerini dile getirirler, kendilerinin güç

29 Cüâsâ, Bahreyn'de bir kalenin adıdır. Her ne kadar bura ahalisi imanlarında samimi idilerse de, uzakta bulunuyorlardı. Tâif ve Yemâme ise yakındı; ancak o vakitler buraların ahalisi imanlarında samimi değillerdi.

ve kudretini, çokluklarını göstermek isterler, böylece uzak yakın herkesin kendi şereflerini görmelerini arzu ederler, ünlerinin her bölgeye yayılmasını sağlamak isterlerdi. İslâm'ın da bu türlü toplantılara ihtiyacı vardı. Çünkü o da müslümanların güç ve kudretini göstermek, hazırlıkça ve sayıca üstünlüklerini dost düşman herkese bildirmek, böylece Allah'ın dinini hâkim kılmak, onun şanını her tarafa duyurmak, her bölgeye ulaştırmak istiyordu. İşte bu yüzden Rasûlullah (s.a.), Mina'da toplanmanın haccın bir vecibesi olarak devamına hükmetti, oraya inmeyi emir ve teşvik etti. Ancak övünme ve ataları anma âdetini kaldırdı, onun yerine Allah'ı anmayı ikâme etti. Nitekim misafirperverliklerine, düğün ve akîka[30] gibi verdikleri ziyafetlere de dokunmamış, aksine onları teşvik etmişti. Çünkü bunların, toplumun kaynaşması açısından büyük faydaları vardı.

Müzdelife'de gecelemenin sırrı:

Müzdelife'de gecelemek de kadîm bir sünnetti. Muhtemelen başka bir yerde asla görülmedik bir kalabalığın olduğunu görmeleri sebebiyle burada konaklamayı âdet edinmişlerdi. Çünkü böyle büyük kalabalıklar izdihama sebep olur ve insanlar birbirlerini çiğneyebilirler. Arafat'tan ayrılışları, güneşin batmasıyladır. Gündüz boyunca her bir yerden gelmişler ve büyük sıkıntılar çekmişler, iyice yorulmuşlardır. Bu vaziyette iken, Mina'ya ulaşmaları istenirse, çok yorgun düşeceklerdir. Bu yüzden yolda Müzdelife'de konaklamayı âdet edinmişlerdir.

Cahiliye döneminde insanlar, Arafat'tan güneş batmadan önce ayrılırlardı. Bu, açık bir vakit değildir; bu durumda ne zaman yola çıkılacağı kesin olarak bilinemez. Halbuki bu gibi kalabalıkların düzenli bir şekilde hareketlerinin sağlanması gerekir. Bunun için de vaktin açıkça belli olmasına, ihtimal içermemesine ihtiyaç vardır. Bu durum, ayrılış vaktinin güneşin batışı olarak belirlenmesini gerektirmiştir.

Meş'ar-ı Haram'da (Müzdelife'de) vakfe:

Meş'ar-ı Haram'da vakfenin meşrû kılınmasının sebebi, cahiliye döneminde insanların burada toplanıp, birbirlerine karşı

---

30 Akika: Doğan çocuk için şükür nişanesi olmak üzere kesilen kurbana denir.

övünmeleri, gösteriş yapmalarıdır. Bu kötü âdet kaldırılmış ve yerine Allah'ı zikretme ikâme olunmuştur. Böylece eski âdetlerinden uzak tutulmaları amaçlanmış, orada insanların tevhid ile Allah'ı anmaları bir tür yarış havasına sokulmuş ve sanki şöyle denmiştir: Sizin Allah'ı anmanız mı daha çok olacak, yoksa cahiliye dönemi insanlarının meziyetlerini anmaları mı daha çok olacak?

Şeytan taşlama:

Şeytan taşlamanın hikmeti şudur: İlgili hadiste de belirtildiği üzere bu, Allah'ı zikretme yerine ikâme edilen bir fiildir. Şöyle ki: Zikir belirleme türlerinin en güzeli, en tamı ve belirleme yollarını en iyi şekilde kapsayanı, hem zaman hem de mekan ile belirlenmiş olması, beraberinde sayı şartı getirilmesi ve hiç kapalı kalmayacak şekilde herkesin gözü önünde gerçekleştirilmesinin istenmesi halidir. Şeytan taşlama işte bu sayılan özellikleri taşıyan bir zikirdir.

Allah'ı zikir iki türlü olur:

i. Allah'ın dinine boyun eğdiğini ilan amacı taşır. Bunda asıl olan, sayıca çokluk değil, insanların bulunduğu yerlerde yapılmış olmasıdır. Şeytan taşlama işte bu türdendir. Bu yüzden çok sayıda yapılması emredilmemiştir.

ii. Nefsin, ceberût âlemine yönelmek suretiyle olgunlaşmasını amaçlar. Bu tür zikrin çok yapılması istenir.

Hem şeytan taşlamanın, haberlerde Hz. İbrahim'den kalma bir sünnet olduğu da belirtilmektedir. O, kendine musallat olan şeytanı bu şekilde kovmuştur. Bu gibi olayların yadedilmesi, nefis üzerinde son derece etkili olur.

Kurbanın sırrı:

Kurban kesmenin hikmetine gelince, bu Hz. İbrahim'in fiiline benzemek, onun oğlunu Allah yolunda kurban etmek istemesi ve burada yani Mina'da fiilen bu arzusunu yerine getirmeye çalışması olayını yâdetmek, ona ve Arapların atası Hz. İsmail'e olan Allah'ın nimetini anmaktır. Bu tür hatıraların aynı mekan ve zamanda yadedilmesinin, nefis üzerinde etkisi son derece büyüktür.

Sadece temettu ve kıran haccı yapan kişiye, şükür ifadesi olmak üzere kurban kesmesi vacip kılınmıştır. Çünkü cahiliye itikadınca hac mevsiminde umre yapılamazdı. Bu meşakkatin kaldırıl-

mış olması insanlar için büyük nimetti. Buna şükür olmak için kurban kesilmesi vacip kılınmıştır.

Tıraş olmanın sırrı:

İhramdan çıkış, vakara ters düşmeyen bir fiille olmalıdır. Eğer bu şeriat tarafından belirlenmemiş olsa ve insanların kendi görüşlerine bırakılsaydı, o zaman herkes bir yol tutar ve ihramdan böylece çıkmaya çalışırdı. Hem bunda, pejmürdeliğin artık son bulduğunun en kâmil anlamda bir ifadesi vardır. İhramdan tıraşla çıkmak, namazdan selâmla çıkmaya benzer. İfâda tavafından önce yapılması ise, hükümdarın huzuruna girmek isteyen kimsenin, girmeden önce kendisine çeki düzen verdiği gibi, Allah'ın evine ziyaret için girecek kimsenin de kendisine çeki düzen vermesi gerektiği anlamını taşır.

Tavafın yapılış şekli:

Tavafı şöyle yapar: Hacer-i esved'e gelir, onu selâmlar, sonra onun sağından itibaren yedi defa Ka'be'nin etrafında döner, her defasında Hacer-i esved'i öper ya da uzaktan elinde baston gibi bir şeyle ona işarette bulunur, tekbir alır, Yemen cihetindeki rükünleri selâmlar. Tavafı abdestli ve avret yerleri örtülü olarak yapar. Lüzumsuz lakırtılarda bulunmaz. Sonra Makam-ı İbrahim'e gelir ve iki rekat namaz kılar.

Hacer-i esved'den başlaması şunun içindir: Tavafın başlangıç yerinin ve hangi tarafa doğru yürüneceğinin belirlenmesi gerekir. Hacer-i esved, Kâ'be'nin en mukaddes parçasıdır; çünkü cennetten inmiştir. Sağ yönü ise, soldan daha mübarektir. Dolayısıyla tavafın Hacer-i esved'den başlayarak sağa doğru yapılması gerekmiştir.

Kudûm tavafı:

Kudûm tavafı, mescid selâmlama namazına benzer. Allah'ın evine saygı göstermiş olmak için yapılır. Zaman ve mekan münasip iken, tavafın geciktirilmesi edepsizlik olur. Yapılan ilk tavaf esnasında remel[31] ve ıztıbâ'[32] yapılır, yani seğirterek çalımlı çalım-

31 Remel: Ziyaret tavafının ilk üç devrinde erkeklerin adımlarını kısarak, omuzlarını silkerek çalımlı bir sürat göstermeleridir.(Ç)

32 Iztıbâ': Tavafa başlamadan önce, omuza alınan örtünün bir ucunu, sağ koltuk altından alarak sol omuz üzerine atma şeklidir.(Ç)

lı yürünür. Tavafın akabinde de Safa ile Merve arasında sa'y yapılır.

Bunun çeşitli gerekçesi vardır:

i. İbn Abbâs'ın zikrettiği gibi müşriklerin kalplerine korku salmak, müslümanların güç ve kuvvetlerini göstermek için böyle yapılır. Mekkeliler, "Yesrib humması müslümanları zayıf düşürmüş," demekteydiler. Bu durumda remel, bir tür cihâd olur. Bu gerekçe, Mekke'nin fethi ve müşriklerin müslüman olmalarıyla sona ermiş ve bitmiştir.

ii. Allah'a tâat yolunda arzulu olunduğunu, uzun yolun ve aşırı yorgunluğun iştiyakını artırmaktan öte, azmini köreltmediğini, şevkini kırmadığını gösterir. Nitekim bu manada şair şöyle demiştir:

> "Deve, yol yorgunluğundan şikayet ettiği zaman, binici ona vuslatın rahatlığını vaad eder de, o hemen canlanıverir."

Hz. Ömer (r.a.), gerekçesinin sona erdiği düşüncesiyle remel ve ıztıbâ' yapmayı terketmek istemişti. Sonra, bunların sona ermeyen daha başka gerekçeleri olabileceği mülahazasıyla düşüncesinden vazgeçti.

Umrede, Arafat'ta vakfe yoktur:

Umrede, Arafat'ta vakfe yapmak meşrû kılınmamıştır. Çünkü umre için belli bir vakit yoktur ki, insanların burada bir araya gelmeleri sağlansın. Dolayısıyla diğer vakitlerde Arafat'ta durmanın bir manası yoktur. Eğer umre için beli bir vakit tayin edilseydi, o zaman o, umrelikten çıkar hac olurdu. Senede bir yerine iki defa toplanmak ise, açıktır ki zordur.

Umrede esas, Allah'ın evine tazimde bulunmak ve Allah'ın nimetine karşı şükretmektir. Bunun için de tavaf ve sa'y yeterlidir.

Safa ve Merve arasında sa'y etmenin sırrı:

Safa ve Merve arasında sa'y etmenin sırrı, hadiste geldiği üzere şudur: Hz. İsmail'in annesi Hacer, suları tükenip de zor durumda kalınca bu iki tepe arasında su bulabilme ümidiyle koşmuş, yavrusuna bir şey olur korkusuyla dönmüş ve böylece yedi defa gidip gelmişti. Allah Teâlâ, onun çaresizliğini Zemzem'i çıkararak ve insanların kalplerine oraya yerleşmelerini ilham ederek gidermiş-

ti. Dolayısıyla onun evlatlarına ve tabilerine bu nimetten dolayı şükretmeleri vacip olmuştur. Bu mucizeyi hatırlamak, insanın hayvânî gücünü hayret ve dehşete düşürür ve insanları Allah'a yaklaştırır. Bu konuda, kalbin bu ikisiyle destek bulması gibi yararlı bir şey olamaz. Mekke'ye ilk giriş anında açık, munzabıt ve insanların alışageldikleri şeylere muhalif olan, nefsin zelil kılınması manası taşıyan bir fiil ile onların sıkıntı ve zorluklarla dolu hallerine benzemeye çalışmak, dil ile onları yadetmekten çok daha etkili olur.

Rasûlullah (s.a.), *"Sakın son varacağı yer Beyt-i Şerif olmadıkça hiçbir kimse bir yere ayrılmasın."*[33] buyurmuş ve hayızlılar için ruhsat getirmiştir.

Bunun sırrı şudur: İlk ziyaret edilen de, son ziyaret edilen de Allah'ın evi olmalı ki, böylece bu yolculuktan maksadın sadece bu kutsal evin ziyareti olduğu sembolize edilsin ve hükümdarı ziyarete gelen heyetin ayrılmadan önce tekrar onun huzuruna çıkıp izin almalarına benzesin.

Allah'u a'lem!

---

33 Müslim, Hacc, 379.

Veda haccı

Veda haccı, onuncu senede yapılmıştır:

Bu konunun kaynakları, Câbir, Hz. Âişe, İbn Ömer ve daha başka sahâbîlerden (r.anhum) gelen hadislerdir. Bu hadislerde anlatıldığına göre Veda haccı şöyle yapılmıştır:

Rasûlullah (s.a.), Medine'de hac yapmadan dokuz sene kalmış, sonra onuncu sene Rasûlullah'ın (s.a.) hac yapacağı ilan edilmiştir. Bunun üzerine insanlar Medine'ye bölük bölük gelmeye başlamışlardır. Rasûlullah (s.a.) Medine'den çıkmış ve Zülhuleyfe'ye gelmiştir. Burada yıkanmış, koku sürünmüş, mescidde iki rekat namaz kılmış, bir izar ve ridâ[34] giyinmiş ve ihrama girerek , *"Lebbeyk Allahümme lebbeyk, lebbeyk lâ şerîke lek, inne'l-hamde ve'n-ni'mete leke ve'l-mülk, lâ şerîke lek"* diyerek telbiye[35] getirmeye başlamıştır.

Rasûlullah'ın (s.a.) haccının türü:

Rasûlullah'ın (s.a.) haccıyla ilgili iki hususta ihtilâf edilmiştir:

i. Yaptığı bu hac, hacc-ı ifrâd mıydı, yoksa temettu haccı mıydı? Yani umreden çıkmış ve hac için yeniden ihrama mı girmişti? Yoksa sadece hac için ihrama girmişti de, sonra Cibril kendisine hac üzerine umreyi de katmasını mı işaret etmişti ve o da bunun

---

34 İzar alt tarafa, ridâ da üst tarafa dolanan iki kumaş parçası.(Ç)

35 Manası: Buyur Allah'ım buyur! Buyur Allahım, Senin ortağın yoktur; şüphesiz övgü sana mahsustur, nimet ve mülk senindir, senin ortağın yoktur.

üzerine, haccı tamamlayıncaya kadar ihram halinde kalmış, kurban sevkettiği için de ihramdan çıkmamıştı?

ii. Rasûlullah (s.a.), telbiyeyi ne zaman getirmeye başlamıştı; namaz kıldığı anda mı, devesine bindiği anda mı, yoksa Beydâ tebesine çıktığı anda mı?

İbn Abbâs, insanların peyderpey gelip Rasûlullah'a (s.a.) katıldıklarını ve her grubun kendi gördüğünü daha sonra rivâyet ettiğini ve dolayısıyla ihtilâfın buradan kaynaklandığını, Rasûlullah'ın (s.a.) ilk telbiye getirişinin iki rekat namaz kılmasının hemen arkasından olduğunu söylemiştir.

Yıkanması ve iki rekat namaz kılması, Allah'ın nişanelerine saygı göstermeyi daha açık bir şekilde ifade edeceği içindir. Hem bu, niyetin sırf Allah için olduğunu, Allah'a tâate özen gösterildiğini açık bir fiille munzabıt hale sokmak demektir. Keza bu şekilde elbisenin değiştirilmesi nefsi uyarır ve Allah Teâlâ için tevazu haline bürünmesini sağlar.

Koku sürünmesine gelince, ihram toz toprağa belenme ve pejmürde bir hal alma demektir. Bu durumda, uzun sürecek olan bu pejmürdelik halinin önceden kısmen telafisine çalışmak gerekecektir.

Telbiye için yukarıda geçen duayı seçmesi, sahibinin emirlerini yerine getiren kölenin ifadesine benzer olmasındandır. Cahiliye döneminde insanlar, Allah'a ortak koştukları putları tazim ederlerdi. Rasûlullah (s.a.), *"Lâ şerîke lek"* cümleciğini ekleyerek, onların bu davranışlarını reddetti ve müslümanların telbiyelerini onlarınkinden ayırdı.

Telbiye yanında, Allah'tan rızasını, cenneti ve rahmetiyle muamele edip affetmesini ve cehennemden uzak tutmasını istemek de müstehaptır.

İhram ve telbiyede sesi yükseltmek:

Cibril (s.a.), ihram ve telbiyede hacıların seslerini yükseltmelerini işaret etmiştir. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Hiçbir müslüman yoktur ki, telbiye etsin de, yeryüzünün bir ucundan öbür ucuna sağında ve solunda olan taş, ağaç, toprak onunla birlikte telbiyede bulunmasın."*[36]

36 Tirmizî, Hacc, 14; İbn Mâce, Menâsik, 15.

Bunun sırrı, telbiyenin Allah'ın nişanelerinden oluşundadır, onda Allah'ın adının yüceltilmesi vardır. Bu kabilden olan her zikrin yüksek sesle yapılması müstehaptır. Bunun, herkesin gözü önünde olacak şekilde yapılması, bu seslerin yükseldiği yerlerin İslâm yurdu halini alması, bunun sevabının onun amel defterine oraların telbiye etmesi şeklinde yazılmasını gerektirmiştir.

Rasûlullah'ın (s.a.) devesini nişanlaması:

Rasûlullah (s.a.), devesinin hörgücünün sağ yanını yaralamış ve nişan koymuştur. Boynuna da kurbanlık olduğuna delâlet etmesi için iki pabuç takmıştır.

Bunun sırrı şudur: Kurbanlık deveye nişan koymak, Allah'ın nişanelerini ve hanif İslâm dininin hükümlerini, uzak yakın herkesin göreceği bir şekilde yüceltmek manası içerir ve kalbin niyeti, açık ve munzabıt bir fiille desteklenmiş olur.

Cünüp kadının ihramı:

Zülhuleyfe'ye varınca Esmâ bt. Umeys doğurmuş ve şimdi, kendisinin ne yapacağını sorması üzerine, Rasûlullah (s.a.) ona, *"Yıkan da bir elbise ile kuşak sarın ve ihrama gir!"* buyurmuştur.[37]

Hadis, bu durumda olan kadınların, ihram sünnetlerini gücü nisbetinde yerine getirmeye çalışacaklarını gösterir.

Rasûlullah (s.a.), Hz. Âişe'nin (r.a.) Serif'te hayız görmeye başlaması ve bu yüzden ağlaması üzerine de şöyle buyurmuştur:

"Bu, Allah'ın, Âdem kızlarına takdir buyurduğu bir şeydir. Hacının her yaptığını sen de yap. Yalnız temizleninceye kadar tavaf etme!"[38]

Rasûlullah (s.a.), bu şeyin çokça vuku bulan bir durum olduğunu beyanla sözüne başlamıştır. Bu gibi şeylerin, teşrî esnasında dikkate alınması ve bu yüzden doğabilecek güçlüklerin kaldırılması ve nasıl davranılması gerekiyorsa açıkça beyan edilmesi gerekir. Bu ilkeden hareketle hayız halindeki kadından kudûm ve vedâ tavafları düşürülmüştür.

---

37 bkz. Müslim, Hacc, 147.

38 bkz. Müslim, Hacc, 136.

Rasûlullah'ın (s.a.) Zî Tuvâ'ya inmesi:

Rasûlullah (s.a.), Mekke'ye yaklaştığında Zî Tuvâ'ya inmiş ve Mekke'ye gündüz vakti yukarıdan aşağıya doğru girmiş, alt tarafından da çıkmıştır. Bu, Mekke'ye girişin, yorgun olmaksızın kalp huzuruyla olmasını temin için yapılmıştır. Böylece Allah'ın celâl ve azametinin daha iyi hissedilmesi sağlanacaktır. Hem bu takdirde, Rasûlullah'ın (s.a.) Ka'be'yi tavafı, insanların gözü önünde olacaktır. Zira bu, Allah'a olan tâate ziyadesiyle ilgi gösterme anlamı taşır. Keza Rasûlullah (s.a.), insanlara hac vecibelerini öğretmek istemiş ve bu yüzden onların orada toplanıp, hazır beklemelerini sağlamak istemiştir.

Mekke'nin alt tarafından çıkması ise, her iki yoldan da müslümanların güç ve kudretlerinin gösterilmesini istemiş olmasındandır. Benzeri durum bayram günleri de yapılır; namaza giderken ve gelirken ayrı ayrı yollar kullanılır.

Rüknü selâmlama:

Ka'be'ye vardığı zaman, rüknü selâmlamış ve yedi defa tavaf etmiştir. Üçünde remel yapmış, dördünü de normal yürüyerek tamamlamıştır. Yemen cihetinde olan rükünleri selâmlamış ve ikisi arasında, *"Rabbimiz, bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver, bizi ateş azabından koru!"*[39] âyetini okumuştur. Sonra Makam-ı İbrahim'e gelmiş ve, *"İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin!"*[40] âyetini okumuş ve orada iki rekat namaz kılmıştır. Namaz kılarken, makamı Ka'be ile arasına almıştır. Bu namazda, Kâfirûn ve İhlâs sûrelerini okumuştur. Sonra rükne dönmüş ve onu selâmlamıştır.

Yemen cihetindeki rükünleri selâmlamanın sırrı:

Remel ve ıztıbâ'daki sırrı anlatmıştık. Sadece Yemen tarafındaki iki rüknün selâmlanmasının sırrı ise, İbn Ömer'in anlattığına göre, bu ikisinin, Hz. İbrahim'in attığı eski aslî temeller üzere devam ediyor olmasıdır. Diğer iki duvar ise, zamanla cahiliye dönemi insanlarınca değiştirilmiş bulunuyordu.

---

39 Bakara 2/201.

40 Bakara 2/125. Makam, Ka'be'yi inşa ederken iskele olarak kullandığı taşın bulunduğu yer.

Tavafın şartları:

Tavafta, aynen namaz için gerekli olan şartlar aranmıştır. Çünkü İbn Abbâs'ın (r.a.) zikrettiği üzere tavaf, Hakk'ın ve O'nun nişanelerinin tazimi konusunda namaza benzemektedir; dolayısıyla onun hükmünü almıştır.

Tavaftan sonra iki rekat namazın sünnet olması, Allah'ın evine olan saygının eksiksiz olmasını sağlamak içindir. Çünkü saygının tamamı, insanların namaz kılarken ona karşı yönelmeleriyle sağlanır.

Tavaf namazının Makam-ı İbrahim'de kılınmasının sebebi, burasının Mescid-i Haram'ın en mübarek yeri olmasındandır. Çünkü makam, Hz. İbrahim efendimize zahir olan Allah'ın âyetlerinden bir âyettir. Bu gibi şeylerin yâdedilmesi, haccın temel direğini oluşturur.

İki rükün arasında *"Rabbimiz, bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver, bizi ateş azabından koru!"*[41] âyetini okumanın müstehap olması, bunun Kur'ân'da yer alan en kapsamlı dualardan biri oluşu sebebiyledir. Bu özelliğiyle o, bu kısa anlık zaman için okunmaya uygun bir içerik arzetmektedir.

Safa'ya çıkış:

Sonra kapıdan Safa'ya çıkmış ve Safa'ya yaklaşınca, *"Şüphesiz ki Safa ve Merve Allah'ın nişanelerindendir..."*[42] âyetini okumuş, *"Allah'ın başladığıyla başlarım,"* buyurmuş[43] ve Safa'dan başlayarak sa'y yapmıştır. Ka'be'yi görecek şekilde Safa'ya çıkmış, orada kıbleye yönelmiş, tevhid ve tekbirde bulunmuş ve şunları okumuştur:

"Lâ ilâhe illallahu vahdehû lâ şerîke leh..."

Manası: Bir tek Allah'tan başka hiç tanrı yoktur. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd de ancak O'na mahsustur. Hem O, her şeye kadirdir. Bir tek Allah'tan başka tanrı yoktur. Vaadini yerine getirdi, kulunu muzaffer kıldı, yalnız başına bütün hizipleri bozguna uğrattı.

Bu arada dua etmiş ve bu söylediklerini üç defa tekrarlamıştır. Sonra oradan inmiş ve Merve'ye doğru yürümüş, ayakları, va-

41 Bakara 2/201.

42 Bakara 2/158.

43 Müslim, Hacc, 147.

dinin ortasına basınca hızlıca yürümüş (hervele yapmış), oradan çıkınca mutat şekilde yürümeye devam etmiş ve Merve tepesine varmıştır. Safa üzerinde yaptıklarını aynen Merve üzerinde de yapmıştır.

Safa ve Merve arasında sa'yetmenin sırları:

Rasûlullah (s.a.), bu âyetten, Safa'nın Merve'den önce zikredilmesine atf-ı nazarla, kelâmın meşrû kılınan şey doğrultusunda dizilmiş olduğunu anlamış ve sa'ye önce Safa'dan başlamıştır.

Yaptığı duanın tevhid içermesi, Allah'ın kendisine olan vaadinin gerçekleşmesinden, düşmanlarına karşı kendisine yardım ettiğinden bahsetmesi, Allah'ın nimetlerini yâdetmek, bazı mucizelerini herkese açıklamak, şirkin sonunu kesmek ve cahiliye dönemi inançları adına ne varsa hepsinin ayakları altında olduğunu beyan etmek, Allah'ın dininin yüceliğini böylesi bir yerde ilân etmek içindir.

Haccın, umreye çevrilmesi:

Sonra şöyle buyurmuştur:

"Arkamda bıraktığım iş tekrar karşıma çıksaydı, kurban sevketmez, bu haccı umre yapardım. Dolayısıyla sizden hanginizin yanında kurbanlık yoksa, hemen ihramdan çıksın ve haccı umreye çevirsin!"[44] Kendisine, "Yâ Rasûlallah! Bu iş, bizim bu senemize mi mahsustur, yoksa ilelebet devam edecek mi?" diye soruldu. *"Hayır, aksine ilelebet böyle devam edecektir."* buyurdu.[45]

Bunun üzerine, Rasûlullah (s.a.) ve beraberinde kurbanlık götürenler hariç bütün insanlar ihramdan çıktılar, saçlarını kısalttılar.

Hac günlerinde umre:

Veda haccında Rasûlullah (s.a.) bazı şeyleri ortaya koymuştur:

i. Rasûlullah'tan (s.a.) önce insanlar, hac günlerinde umre

---

44 bkz. Müslim, Hacc, 147.

45 Müslim, Hacc, 147.

yapmayı en çirkin günahlardan sayarlardı. Rasûlullah (s.a.), bu tahrifi kesin olarak ortadan kaldırmak istedi.

ii. Henüz eski anılar daha taze olduğu için, umreden çıkıp hemen hac öncesinde, hanımlarıyla ilişkide bulunmak ağırlarına gidiyordu. Hatta, "Yani, cinsel organlarımızdan meni damlayarak mı Arafat'a gideceğiz!" demişlerdi. Bu inanç, bir aşırılıktı. Dolayısıyla Rasûlullah (s.a.) koyduğu kesin tavırla bu yolu kapamıştı.[46]

iii. İhrama, haccın başlaması anında girilmesi, Allah'ın evine saygı bakımından daha kâmil olacaktı.

Kurbanlık sevketmek, ihramdan çıkmaya manidir:

Kurbanlık sevketmek, ihramdan çıkmaya mani idi; çünkü kurban sevketmek, onu boğazlayıncaya kadar ihram üzere devam edeceğine dair bir tür nezirdir. İnsanın üstlendiği şey, sadece içinden geçen bir düşünce ya da mücerred bir niyet ise, fiille munzabıt hale sokulmamışsa, bir önemi yoktur. Ama, fiille teyit edilmiş ve munzabıt hale sokulmuş ise, artık ona riayet gerekir. Zabturapt altına almak ise çeşitli şekilerde olur. Bunun en alt mertebesi dil ile söylemektir. En güçlüsü ise, sözle birlikte murad ettiği hale özel aleni bir fiilin de bulunmasıdır. Kurbanlık sevki işte böyledir.

Mina'ya terviye günü çıkmak:

Terviye[47] günü olunca, Mina'ya yönelmişler ve hac için ihrama girmişlerdir. Rasûlullah (s.a.), devesine binmiş ve öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarını Mina'da kılmış, güneş doğuncaya kadar bir süre beklemiş, sonra yola koyularak Nemire'ye[48] inmiştir.

Terviye günü yola koyulması, hem kendisi hem de beraberinde bulunan diğer insanlar için daha uygun olmasındandır. Çünkü o günde insanlar görülmedik bir kalabalık oluşturmaktadırlar; içlerinde zayıf ve hasta olanlar vardır. Bu durumda onların halinin de dikkate alınarak bu şekilde hareket edilmesi müstehap olmuştur.

---

46 bkz. Müslim, Hacc, 141.

47 Yani Zilhicce'nin sekizinci günü.(Ç)

48 Bir tarafı Arafat, diğer tarafı da Müzdelife ile birleşen vadi.

Vaktinden önce Arafat sınırlarına girmemiştir. Çünkü eğer girseydi insanlar bunu bir sünnet edinirler ve vaktinden önce oraya varmanın sevaba vesile olduğuna inanırlardı.

Veda haccı hutbesi:

Güneş Nemire'de iken zeval vaktine girince devesi Kasvâ'nın hazırlanmasını emretti, ona semer vuruldu. Vadinin ortasına geldi ve insanlara, *"Şüphesiz ki sizin kanlarınız ve mallarınız birbirinize haramdır..."*[49] diye başlayan meşhur Veda haccı hutbesini irad etti.

Sonra Bilâl, ezan okudu ve kâmet getirdi. Önce öğle namazını kıldılar, sonra ikindi namazı için kâmet etti ve ikindi namazını kıldılar. Bu iki namaz arasında, başka bir namaz kılmadı.

Rasûlullah (s.a.), o gün hutbesinde insanların bilmeye muhtaç oldukları, bilmemek dolayısıyla mazur olamayacakları hükümleri açıklamıştır. Çünkü o gün, görülmedik bir kalabalık vardı. Bütün insanlığa duyurulması istenilen bu tür hükümlerin açıklanması için böylesi kalabalık cemaatler fırsat telakki edilir. Rasûlullah (s.a.) da öyle yapmıştır.

Öğle ile ikindi namazı cem-i takdim yoluyla, akşam ile yatsı da cem-i te'hîr yoluyla kılınmıştır. Çünkü o günde insanlar, başka bir gün ve mekanda görülmedik kalabalıkta bir araya gelmişlerdir. Bu gibi mukaddes mekanlarda tek cemaat olması, dağınık olunmaması arzulanır. Orada bulunan herkesin onu görebilmesi için, böyle kalabalık içerisinde ifa edilmesi gerekir. Böyle bir kalabalığı iki defa toplama ise son derece zor olur. Hem insanlar, burada zikir ve dua ile meşguldürler. Bunlar, bu günde yapılması gereken görevlerdir. Vakitlere riayet ise, bütün sene boyunca yerine getirilmektedir. Bu gibi yerlerde, güzel ve nadir olan şeyler tercih edilir.

Rasûlullah (s.a.) vakfe yerinde:

Sonra Rasûlullah (s.a.), devesine bindi ve vakfe yerine geldi, kıbleye yöneldi, güneş batıncaya kadar vakfe halinde kaldı. Ufuktaki sarılık hafif gidince, oradan ayrıldı.

Rasûlullah'ın (s.a.) Arafat'tan güneş battıktan sonra ayrılma-

---

49 bkz. Müslim, Hacc, 147.

sı, cahiliye döneminde sokulan tahrifi bertaraf etmek içindir. Çünkü onlar, güneş batmadan önce ayrılıyorlardı. Güneşin batmasından önce şeklinde bir belirleme, munzabıt olmaz, müphemlik arzeder. Güneşin batmasından sonra şeklinde belirlenmesi ise, açık ve munzabıttır. Böylesi kalabalıkların düzenli bir şekilde hareketlerini sağlayabilmek için, munzabıt olan belirlemelere ihtiyaç vardır.

Müzdelife'de konaklama:

Rasûlullah (s.a.), Arafat'tan yola koyulmuş ve Müzdelife'ye varmıştır. Burada, akşam ile yatsıyı cem-i tehîr şeklinde bir ezan ve iki kâmetle kıldırmıştır. Aralarında nâfile (sünnet) namazı kılmamıştır. Sonra fecir doğuncaya kadar uzanmıştır. Burada ezan ve kâmetle sabah namazını kılmış ve ortalık ağarmıştır. Sonra Kasvâ'ya binmiş ve Meş'ar-i Haram'a[50] gelmiş, orada kıbleye doğru dönmüş, Allah'a dua etmiş, tekbir getirmiş, tehlîl ve tevhidde bulunmuştur. İyice aydınlanıncaya kadar orada vakfe yapmıştır. Güneş doğmadan önce oradan ayrılmış ve Batn-ı Muhassir'e[51] varınca, orada biraz hızlanmıştır.

Rasûlullah (s.a.), Müzdelife gecesinde teheccüd kılmamıştır:

Rasûlullah (s.a.), Müzdelife gecesinde teheccüd kılmamıştır. Çünkü o, müstehap olan bir çok şeyi, yapmayı arzu etmesine rağmen, insanlar sünnet edinirler korkusuyla terkederdi.

Meş'ar-ı Haram'da, vakfede bulunmanın sırrından daha önce söz etmiştik.

Muhassir'de biraz hareketlenmesinin sebebi, buranın ashâb-ı filin helâk oldukları yer olmasıdır. Allah'tan ve onun azametinden korkan kimseler, bu gibi yerlerden korku duyarlar, gazaba uğramaktan kaçarlar. Rasûlullah (s.a.), bu duyguyu, açık olmadığı için, nefsi uyarıcı açık bir fiille munzabıt hale getirmeyi arzu etmiş ve bunun için oradan hızlıca geçmiştir.

Şeytan taşlama:

Sonra Akabe cemresine gelmiş ve tekbir getirerek fiske taşı gibi ufak yedi taş atmıştır. Bunları vadinin içinden atmıştır.

---

50 Yani Kuzah tepesine.

51 Vaktiyle Fil ordusunun hezimete uğratıldığı yerdir.(Ç)

Şeytan taşlaması ilk gün, erken vakitte, diğer günler ise öğleden sonra yapılır. Çünkü ilk günde yapılması gereken görevler arasında kurban kesmek, tıraş olmak, ifâda tavafında bulunmak vardır. Bütün bunlar, şeytan taşlamadan sonra yapılmaktadır. Bu itibarla ilk gün şeytan taşlamanın erken vakitte olması bir kolaylıktır. Diğer günler ise, ticaret günleridir ve Mina'da çarşı pazar kurulur. Bu itibarla, bu günlerde şeytan taşlama işinin ihtiyaçların görülmesi sonrasına bırakılması, bir tür kolaylık olacaktır. İnsanlar da genelde işlerini günün başında görürler ve öğleden sonra yapılacak taşlama için boşalırlar.

Şeytan taşlaması, Safa ve Merve arasında sa'y yapılması hep tek yapılır. Çünkü tek sayısı mübarek bir sayıdır; Allah teki sever. Bir'in gerçek halefi ise, üç, yedi gibi bölünemeyen tek sayılardır. Bu durumda, yeterli olması halinde yediden ziyadeye gidilmemesi uygun olur.

Fiske taşı gibi küçük taşların atılmasına gelince, daha küçüğü hissedilmez. Büyüğü ise, böylesi kalabalık yerlerde insanlara zarar verebilir.

Kurban kesilecek yere gitme:

Rasûlullah (s.a.), sonra kurban keseceği yere çekilmiş ve altmış üç tane deveyi bizzat kendi elleriyle kurban etmiştir. Geri kalanlarının kesilmesini ise Hz. Ali'ye (r.a.) havale etmiş; onu kurbanlarına ortak kılmıştır. Sonra emretmiş ve her kurbandan bir parça alınarak bir tencereye konulmuş ve pişirilmiştir. Rasûlullah (s.a.) ve Hz. Ali (r.a.) onların etinden yemişler, çorbasından içmişlerdir.

Rasûlullah'ın (s.a.) kendi eliyle altmış üç tane kurban etmesinin hikmeti, Allah Teâlâ'nın kendisine bahşettiği ömrün her senesine karşılık bir kurban keserek şükretmek istemesidir. Kurbanın önemini vurgulamak ve Allah için kurban edilen şeyle bereketlenmek için onların etinden yemiş, çorbasından içmiştir.

Arafat'ın her yeri vakfe, Mina'nın her yeri kurban kesme yeridir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ben şurada kurban kestim. Mina'nın her yeri kurban yeridir. Binaenaleyh siz, konakladığınız yerlerde kurban kesin!

Ben şurada vakfe yaptım. Arafat'ın her yeri vakfe yeridir. Ben şurada vakfe yaptım. Müzdelife'nin her yeri vakfe yeridir."[52]

Bir rivâyette şu ilave vardır: *"Mekke'ye açılan her düzlük, yoldur ve kurban yeridir."*[53]

Rasûlullah (s.a.), insanlar için şeriatın bir hükmü olmak üzere yaptığı şeyle, öyle denk düştüğü için, ya da o güne mahsus özel bir durum gerektirdiği için, ya da en iyisini tercih etmiş olduğu için yapmış olduğu işler arasını ayırmıştır.

Ka'be'ye gidiş:

Rasûlullah (s.a.), sonra devesine binmiş ve Allah'ın evine doğru yola koyulmuştur. Öğle namazını Mekke'de kılmış, tavaf yapmış ve Zemzem'den içmiştir.

Hemen Allah'ın evini ziyarete gitmesi, tâatin ilk vaktinde olmasını istemesindendir. Hem insan, başına herhangi bir engelin çıkmayacağından emin olamaz. O yüzden yükümlülüklerin bir an evvel yapılmasında fayda vardır.

Zemzem'den içmesi, Allah'ın nişanelerini tazim etmek ve rahmet olarak çıkarmış olduğu bu mübarek suydan nasiplenmek içindir.

Mina günleri bitince Ebtah'a inmiş, vedâ tavafı yapmış ve oradan ayrılmıştır.

Rasûlullah'ın (s.a.) hac dönüşünde Ebtah'a inişi:

Rasûlullah'ın (s.a.) hac dönüşünde Ebtah'a (Muhassab'a) inişi hakkında ihtilâf etmişlerdir. Acaba bu, bir ibâdet amacıyla mı yapılmıştır, yoksa âdet gereği mi olmuştur?

Hz. Âişe (r.a.), Ebtah'a inmenin sünnet olmadığını, Mekke'den çıkmaya daha elverişli olduğu için orada konakladığını söylemiştir.[54]

"Hedefimiz, Allah fetih nasip ederse inşallah Hayf yani müş-

---

52 Müslim, Hacc, 149.

53 Ebû Dâvûd, Menâsik, 64; İbn Mâce, Menâsik, 73.

54 bkz. Müslim, Hacc, 340.

riklerin küfür üzere ahd ü peyman ettikleri yerdir."[55] hadisine bakılarak, Rasûlullah'ın (s.a.) bununla dini yüceltme amacı taşıdığı sonucu da çıkarılmıştır.

Birinci görüş, daha sahihtir.

55 bkz. Müslim, Hacc, 344, 345.

Hacla ilgili bazı konular

Hacer-i esved, cennettendir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Hacer-i esved, sütten daha beyaz bir halde cennetten inmiştir; onu Âdem oğullarının hataları karartmıştır."[56]

"Allah'a yemin ederim ki, Allah Teâlâ onu kıyamet gününde, göreceği iki gözü, konuşacağı bir dili olduğu halde haşredecek ve o, bihakkın kendisini selâmlamada bulunana tanıklık edecektir."[57]

"Rükün ve makam, cennet yakutlarından iki yakuttur."[58]

Bu ikisinin aslen cennetten olmaları muhtemeldir, yeryüzüne indirilince, hikmet-i ilâhî, yeryüzünün oluşumunda uygulanan hükmün onlara da uygulanmasını gerektirmiş ve bu yüzden nurları silinmiştir.

Şunun murad edilmesi de muhtemeldir: Meleklerin, onların şanının yüceltilmesine yönelik teveccühleri, Mele-i a'lâ'nın ve Âdem oğullarından sâlihlerin himmetlerinin onlara taalluku sonucu, onlarda melekî bir kuvvet oluşmuştur. Bu şekilde, İbn Abbâs'ın (r.a.), "Buna konuşun!" sözüyle Muhammed b. Hanefiyye'nin[59] (r.a.), "Yeryüzü taşlarından bir taş." sözü arası da bulunmuş olur.

Biz apaçık şekilde müşahede etmişizdir ki, Beytullah, melekî

56 Kenzu'l-ummâl, 12/34737.

57 Kenzu'l-ummâl, 12/34723.

58 Hadisler ve Hacer-i esved hakkında geniş bilgi için bkz. Davudoğlu, Müslim Şerhi, 6/533-540.(Ç)

59 Hz. Ali'nin oğludur.

bir güçle doludur. Bunun içindir ki, misâl âleminde ona, iki göz ve dil gibi dirilere has özellikler verilmesi vacip olmuştur. Mü'minlerin imanını, ehl-i tazîmin tazimini belirleyici olduğundan, bunu, lisan ile, istilâmda bulunanların leh ya da aleyhlerine şehadette bulunma şeklinde —ayakların ve ellerin konuşmasının sırrından bahsettiğimiz gibi— açıklamak vacip olmuştur.

Tavafta bulunan ve namazlarını Mescid-i Haram'da kılanın sevabı:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim tam bir hafta boyunca sayarak bu evi tavaf eder ve her tavafta iki rekat namaz kılarsa, bir köle âzâd etmiş gibi olur. Bir adam ayağını oraya her koyup kaldırdıkça Allah Teâlâ, bu sebeple ona bir sevap yazar, bir günahını siler ve derecesini bir basamak yükseltir."[60]

Bu faziletin iki sırrı vardır:

i. Tavaf, Allah'ın rahmetine dalmanın, Mele-i a'lâ'nın dualarını kendisine celbetmenin mekan ve zamanıdır. Onun için, bunu sağlayacak en yakın özellikle anılmıştır.

ii. İnsan, tavafı Allah'ın emrine inanarak ve vaad ettiğini tasdik ederek yaparsa, bu onun imanının olduğunu açıklar ve ortaya koyar.

Arife gününün fazileti:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ'nın, Arife gününde olduğu kadar çok sayıda cehennemden kul âzâd ettiği başka bir gün daha yoktur. Şüphesiz O, (onlara) yaklaşır, sonra onlarla meleklere öğünür."[61]

Çünkü insanların bu kutsal mekânda toplanıp, hep birden Allah'a yalvarıp niyazda bulunmaları, tevbe etmeleri, hemen üzerlerine rahmetin inmesini ve aralarında ruhaniyetin yayılmasını gerektirir.

Yine şöyle buyurmuştur:

---

60 Beyhakî, 5/110.

61 Beyhakî, 5/118.

"En hayırlı dua, Arife günü yapılan duadır. Ben ve benden önceki peygamberlerin söylemiş olduğu en hayırlı söz de, 'Lâ ilâhe illallahu vahdehû lâ şerîke leh...' zikridir."[62]

Çünkü bu zikir, zikrin çoğu türünü içine almaktadır. Bu yüzden, onunla birlikte *"Sübhânallah"*, *"el-Hamdu lillah"* denilmesi pek çok yerde ve zamanda teşvik edilmiştir. Nitekim dua bahsinde bunlara temas edilecektir.

Sünnet olan, (?) mümkün mertebe Allah'ın dinini yüceltmiş olmak için hedy yani kurban kesmektir.

Saçları kazıtma ve kısaltmanın fazileti:

Rasûlullah (s.a.), saçlarını kazıtanlar için üç defa, kısaltanlar için de bir defa dua etmiş ve böylece kazıtmanın daha üstün olduğuna işaret etmiştir. Çünkü bu, yolculuk izini tamamen silip, pejmürdeliği ortadan kaldıracağından hükümdar huzuruna gireceklerin alması gereken hale daha uygun düşer, yapılan ibadetin izinin üzerinde iyice görünmesini tamin eder, böylece Allah'a saygıyı daha güzel ifade eder.

Rasûlullah (s.a.), kadının saçlarını kazıtmasını yasaklamıştır; çünkü bu bir müsledir[63] ve erkeklere benzemedir.

Kurban kesmeden önce tıraş olan, şeytan taşlamadan önce kurban kesen, akşamdan sonra şeytan taşlayan, tıraş olmadan önce ifâda tavafı yapan kimseler hakkında *"Lâ harec"* yani bir sakınca yoktur diyerek kendilerine keffâret lâzım gelmeyeceğini beyan buyurmuştur. Doğrusu müstehaplığı ifade için *"Lâ harec"* ifadesinden daha açık bir söz olduğunu bilmiyorum.

Hac ruhsatları:

Konuyla ilgili şer'î hükümlerin tamamlanabilmesi için, zorluk ve sıkıntı anlarında getirilecek ruhsat hükümlerinin de beyan edilmesi gerekir. Bunlardan biri de, ihram yasaklarına tahammül etmeye imkân vermeyen "ezâ" halidir. *"Sizden her kim hasta olursa, yahut başından gelen*[64] *bir rahatsızlığı (ezâ) varsa, oruç veya sa-*

---

62 Kenzu'l-ummâl, 5/12078.

63 Müsle: Kulak, burun gibi organların kesilmesi demektir.(Ç)

64 Bit ya da baş ağrısı gibi.

daka veya kurban olmak üzere fidye[65] *vermesi gerekir."*[66] âyeti bu konuyu işlemektedir.

Rasûlullah'ın (s.a.), başına bitler üşüşen Ka'b b. Ucra hakkında, *"Başını tıraş et ve bir farak*[67] *zahireyi altı fakire yedir."*[68] buyurması da, bu kabildendir.

Daha önce de beyan ettiğimiz gibi, en güzel ruhsat türü, aslı hatırlatıcı olmalı ve aslî azimet hükmü işleme niyetiyle birlikte terki anında kişinin kalbine huzur verici bir unsur içermelidir.

Bu durumda, aşırılık anlamı taşıyan fiiller karşısında keffâretin vacip kılınması evleviyetle söz konusu olacaktır.

İhsâr:

Ruhsat hükümlerinden biri ihsâr halidir. Kureyş kâfirlerinin, Allah'ın evine gidilmesini engellemeleri üzerine Rasûlullah (s.a.), sevkettiği kurbanlıkları boğazlamış, tıraş olmuş ve ihramdan çıkmıştır.

Mekke ve Medine haremleri:

Mekke ve Medine'nin birer haremi olmasının sırrı şudur: Her şey için bir saygı şekli vardır. Mekânlara gösterilecek saygı da, orada kötü bir şey yapmaya girişmemektir. Bu, esasen hükümdarların kendilerine ait bir koruluklarının olması, diğer yerlerin ise herkese açık olması geleneğinden alınmıştır. Halkın, hükümdarlara olan bağlılıkları, onlara olan saygıları, kendilerinde, onlara tahsis edilmiş olan mekanlarda bulunan ağaçlara ya da hayvanlara dokunmamaları gerektiği inancını yerleştirmişti. Hadiste de, *"Her hükümdarın bir koruluğu (yasak bölgesi) olur; Allah'ın koruluğu ise, haramlarıdır."*[69] buyurulmuştur. Bu telakki, insanlar arasında yayılmış ve kalplerinin tâ derinliklerine kadar nüfuz etmiş ve içlerine yerleşmiştir.

---

65 Fidye, üç gün oruç tutmak veya altı yoksulu doyurmak ya da bir koyun kurban etmektir.

66 Bakara 2/196.

67 Üç sâ' alan bir ölçü birimi.

68 Müslim, Hacc, 80-86.

69 Buhârî, Îmân, 39, Büyû', 2; Müslim, Müsâkât. 107.

Hareme saygı:

Hareme gösterilecek saygı şeklinden biri de, adâletin ikamesi gibi başka yerlerde dahi vacip, zulüm gibi başka yerlerde dahi haram olan şeylerin burada daha bir tekit edilmesidir.

"Haremde yiyecek maddelerinin ihtikârı (stoklanması) küfre varan bir zulümdür (ilhâd)."[70] hadisiyle, *"Ey iman edenler! İhramlı iken avı öldürmeyin!"*[71] âyeti bu manadadır.

Haremde ve ihram halinde avlanmak, ihrâm halinde cinsel ilişkide bulunmak, nefsin şehvete kapılıp azgınlık etmesinden kaynaklanan aşırı davranışlardandır. Bu yüzden, onlar karşılığında keffâret konulması vacip olmuş ve böylece bu tür aşırı davranışların önünün alınması istenmiştir.

Avın cezası:

Avın cezası hakkında ihtilâf etmişlerdir. Bu konuda istenilen denklik, hacimde mi, yoksa kıymette mi olacaktır? Bu konuda en uygunu şöyle olmalıdır: Âdil iki kişiye sorulmalı, eğer onlar, o şey hakkında selefin sûretâ benzerlik görüşünü benimserlerse, o doğrultuda amel edilmeli, yok kıymet vermeyi uygun görürlerse kıymeti verilmelidir.

Medine'nin üstünlüğü:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Eğer ümmetimden bir kimse, Medine'nin sıkıntısına katlanırsa, kıyamet gününde ben ona şefaatçi olurum."[72]

Bunun sırrı şudur: Medine'nin imarı, dinin nişanelerinin yüceltilmesi demektir. Bu, dinin güçlendirilmesine yönelik bir faydadır. Öbür taraftan Medine'ye gitmek, İslâm'ın oluşum dönemlerindeki olayların geçtiği yerleri görmek, Mescid-i Nebevî'ye girmek... Rasûlullah'ın (s.a.) (ve ashabının) yaşadıkları hayatı hatırlatır, onların hatıralarının yâdedilmesini sağlar. Bu ise, bizzat mükellefin kendisine yönelik bir faydadır.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

---

70 Ebû Dâvûd, Menâsik, 89.

71 Mâide 5/95.

72 Müslim, Hacc, 477.

"Şüphesiz ki İbrahim, Mekke'yi haram kılmış; orayı dokunmaz yapmıştır. Ben de Medine'yi haram kıldım."[73]

Bu hadis, Rasûlullah'ın (s.a.) bütün himmetini toplayarak dua etmesinin, bir şeye iyice azmetmesinin, ilâhî kararların inmesinde önemli bir yeri olduğunu gösterir.

Allah'u a'lem!

73 bkz. Müslim, Hacc, 454-457.

İhsân

Şâri' Teâlâ'nın yükümlü kıldığı ameller:

Bil ki: Şâri' Teâlâ'nın vacip ya da haram kılarak yükümlü kılmış olduğu öncelikli ameller, hey'ât-ı nefsâniyyeden kaynaklanan fiillerdir. Bunlar, âhirette nefislerin leh ya da aleyhlerine olur, nefislerin karakterini açıklar. Bu fiiller, hey'ât-ı nefsâniyyenin kalıpları ve dışa vurmuş şekilleridir.

Bu amellerin ele alınıp incelenmesi iki yönden olur:

i. Bütün insanlara yönelik bir yükümlülük kılınması açısından ele alınır. Bu açıdan ele alındığında yapılacak esas şey, sözü edilen hey'ât-ı nefsâniyyeye mazinne (mahal) teşkil edecek amellerin seçilmesi, gecesi gündüzü gibi aydın olan açık yolun tutulmasıdır. Öyle ki herkes bu yolla sorumlu tutulacak ve hiçbir kimse bundan sıyrılmaya ya da mazeret ileri sürmeye imkân bulamayacaktır. Bu tür yükümlülüklerde mutlaka orta yolun tutulması, açık ve munzabıt olan şeylerin ölçü alınması gerekecektir.

ii. Nefislerin olgunlaştırılması ve onların bu yolla hey'ât-ı nefsâniyyeden matlup olanlarına ulaştırılması açısından ele alınır. Bu açıdan bakıldığında yapılacak esas iş, sözü edilen hey'ât-ı nefsâniyyenin bilinmesi, onlara ulaştıracak amellerin tanınmasıdır. Bunların binası, vicdan üzere ve işi, işin sahibine havale etmek yoluyla olacaktır.

Hey'ât-ı nefsâniyyeden sadır olan ameller üzerinde, birinci açıdan duran ilim, "ilmu'ş-şerâi'" (şeriatlar/şer'î hükümler ilmi), ikinci açıdan duran ilim ise "ilmu'l-ihsân"dır.

İlm-i ihsân iki şeye muhtaçtır:

İhsân bahisleri üzerinde duran kimse, iki şeye muhtaçtır:

i. Amellere, hey'ât-ı nefsâniyyeye götürmesi açısından bakmak. Çünkü amel, belki riya ve şöhret için, yahut âdet gereği yapılmış olabilir, yahut içine kendini beğenme, başa kakma ve eza verme gibi unsurlar karışabilir. Bu durumda amel, kendisinden amaçlanan şeye ulaştırmaz. Bazen amel, nefsin, ihsân mertebesindeki kimselere yaraşır şekilde uyarılmasını sağlayacak bir biçimde işlenmemiş olabilir. Bununla birlikte, aynı şeyle daha başka nefisler uyarılmış olabilir. Meselâ aslında arınmış biri olmadığı halde aslî farzlarla yetinip, onların üzerine nicelik ya da nitelik bakımından herhangi bir nâfile ibadet ilavesinde bulunmayan kimsenin durumu böyledir.

ii. Bizzat sözü edilen hey'ât-ı nefsâniyye üzerinde durmak ve onları gereği şekilde tanımak. Böylece, amelleri yaparken, ondan ne kastedildiği bilincinde olmak. Bu durumda olan kimse, kendi nefsinin doktoru olur ve onu, doktorun bedene baktığı gibi idare eder. Zira, âlet ve edevâtın neye yaradığını bilmeyen kimseler, onları kullandıkları zaman bilinçsiz olacaklarından, aşağı yukarı önünü görmeyen devenin yürüyüşü gibi, ya da gecenin köründe odun toplayanın durumu gibi bir hale düşerler.

Huyların temeli dörttür:

Bu ilim dalında ele alınacak olan huyların esası dört tanedir. Nitekim daha önce buna işaret etmiştik.[74] Bunlar şunlardır:

1. Temizlik,
2. İhbât yani Allah'a teslimiyet ve huşû,
3. Semâhat-ı nefis,
4. Adâlet.

1-2. Temizlik ve ihbât (teslimiyet):

Temizlik (tahâret) meleklere benzemeyi, ihbât ise, ceberût âlemine yönelmeyi ve teslimiyeti sağlar.

Birincisi için abdest ve gusül emredilmiş; ikincisi için de namaz, zikirler, Kur'ân tilâveti emredilmiştir. Bu ikisinin bir arada bulunması haline *"sekîne"* ve *"vesîle"* deriz. Huzeyfe'nin (r.a.), Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) hakkında söylediği, "Hz. Muhammed'in

74 Mutluluğu elde etmenin yolları bahsinde. [1/161](Ç)

ashâbından korunmuş olanlar bilir ki, o, vesîlece Allah'a en yakın olanlarıdır." sözü, bu manayı ifade eder. Şâri' yani Rasûlullah (s.a.) bunu, *"Tahâret, imanın yarısıdır."*[75] hadisinde *"iman"* diye isimlendirmiştir. Rasûlullah (s.a.) birincinin halini, *"Şüphesiz ki Allah temizdir, temizliği sever."*[76] hadisiyle beyan etmiş, ikincisine de, *"İhsan, sanki O'nu görüyormuşsun gibi Allah'a kulluk etmendir; her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da, O seni görüyor."*[77] hadisiyle işarette bulunmuştur.

Bunun elde edilmesi için yapılacak esas şey, peygamberlerden tevarüs olunan şer'î hükümlere (*nevâmîs*), ruh ve nurlarını koruyarak, çokça işleyerek, şekillerine ve zikirlerine riayet ederek yapışmaktır.

Tahâretin ruhu:

Tahâretin ruhu, iç aydınlığı, üns ve inşirâh halidir, cerbeze halindeki düşüncelerin sönmesi, gönlü sıkıntıya sokan, hatırı meşgul eden, fikir dağınıklığına sebep olan, huzursuzluk ve feveran hali veren şeylerin sönmesidir.

Namazın ruhu:

Namazın ruhu, Allah ile hemhal olmak, ceberût âlemine açılmak, Allah Teâlâ'nın celâl ve azametini hatırda tutmak, bununla birlikte sevgi ve gönül huzuruyla karışık bir saygı haline sahip olmaktır. *"İhsan, sanki O'nu görüyormuşsun gibi Allah'a kulluk etmendir; her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da, O seni görüyor."*[78] hadisi bu manaya işaret olmaktadır.

Nefsin, namazda bu hale ulaşabilmesi için nasıl alıştırma yapacağına şu hadiste işaret edilmiştir:

"Allah Teâlâ, 'Namaz sûresi olan Fâtiha'yı kendimle kulum arasında yarıya taksim ettim. Hem kulumun dilediği şey onundur.' buyurdu. Kul, 'el-Hamdu lillah rabbi'l-âlemîn' dediği zaman Allah Teâlâ, 'Kulum bana hamdetti,' der. 'er-Rahmâni'r-rahîm' dediğinde Allah Teâlâ, 'Kulum bana senâ etti,' der. 'Mâliki yevmi'd-

---

75 Müslim, Tahâret, 1.
76 Tirmizî, Edeb, 41.
77 Buhârî, Îmân, 37; Müslim, Îmân, 57.
78 Buhârî, Îmân, 37; Müslim, Îmân, 57.

dîn' dediğinde, Allah Teâlâ, 'Kulum beni temcîd eyledi der. (Bir defasında, 'Kulum işlerini bana havale eyledi,' der buyurmuştur.) Kul, 'İyyâke na'budu ve iyyâke neste'în' dedigi zaman Allah Teâlâ, 'Bu kulumla benim aramdadır; hem kulumun dilediği onundur,' der. Kul, 'İhdina's-sırâta'l-müstakîm sırâta'llezîne en'amte aleyhim gayri'l-mağdûbi aleyhim velâ'd-dâllîn' dediği zaman Allah Teâlâ, 'İşte bu kulumundur, hem kulumun dilediği onundur,' buyurur."[79]

Bu, namazda kulun söylediği her kelimeye Allah Teâlâ'nın vereceği karşılığın düşünülmesinin emredilmiş olduğuna işarettir. Çünkü bu, devamlı olarak huzurda bulunulduğunu güçlü bir şekilde hatırlatır.

Namazın, ayrıca Rasûlullah (s.a.) tarafından belirlenen dua ve zikirlerle yapılması da gerekir. Bunlar, Hz. Ali (r.a.) ve daha başkalarından gelen hadislerde zikredilmiştir.

Kur'ân tilâvetinin ruhu:

Kur'ân tilâvetinin ruhu, büyük bir şevk ve saygı ile Allah Teâlâ'ya yönelmek, Kur'ân'ın mev'izeleri üzerinde düşünmek, hükümlerine boyun eğeceğini içinde duymak, emsâl ve kıssalarından ibret almak, Allah Teâlâ'nın sıfat ve âyetlerinden her bahsedişinde *"Sübhânallah"* demek; cennet ve rahmetten söz edildiği her yerde, O'nun fazl ü kereminden istemek; cehennemden ve gazabından söz edilen yerlerde ise Allah'a sığınmaktır.

Nefsin öğüt alması ve böylece etkilenmeye alışması konusunda Rasûlullah'ın (s.a.) belirlediği yol budur.

Zikrin ruhu:

Zikrin ruhu, ceberût âlemine huzur ve istiğrak halinde yönelmektir. Bunun alıştırması da, *"Lâ ilâhe illallahu vallahu ekber"* deyip, sonra Allah Teâlâ'dan buna cevap olarak, *"Lâ ilâhe illâ ene ve ene ekber*[80]*"* dediğini duymaktır. Sonra, *"Lâ ilâhe illallahu vahdehû lâ şerîke leh"* deyip, Allah Teâlâ'dan buna karşılık olarak *"Lâ ilâhe illâ ene vahdî lâ şerîke lî"*[81] dediğini duymaktır. Böyle

79 Müslim, Salât, 38, Ebû Dâvûd, Salât, 132.

80 Manası: Benden başka ilâh yoktur ve ben en büyüğüm.

81 Manası: Tek benden başka ilâh yoktur; benim ortağım yoktur.

böyle hicap (perde) kalkıncaya kadar ve istiğrâk hali gerçekleşinceye kadar devem eder. Nitekim Rasûlullah (s.a.), buna işaret etmiştir.[82]

Duanın ruhu:

Duanın ruhu, her türlü güç ve kudretin yalnız Allah'ta olduğuna inanmak ve gassâl[83] elinde ölü, heykeltıraş elinde heykel hamuru gibi olmak, münâcâtın lezzetini duymaktır.

Rasûlullah (s.a.), teheccüd namazından sonra, her iki rekat sonunda ellerini kaldırarak uzunca dua etmeyi ve duasında *"Ya Rabbi! Ya Rabbi!"* diye yakarmayı ve Allah Teâlâ'dan dünya ve âhiret hayırlarını istemeyi, her türlü bela ve musibetlerden Allah'a sığınmayı, ısrarla niyazda bulunmayı sünnet kılmış; bunun meşgalelerden ve lehviyattan uzak bir kalp ile yapılmasını; büyük ve küçük abdest sebebiyle sıkışık halde, aç ve öfkeli vaziyette olmamasını şart koşmuştur.

İnsan, manevî halini kaybettiğinde, bunun sebebini araştırmalıdır:

İnsan, huzurda olma halini yakaladıktan sonra onu kaybetmişse, bu kaybın sebebini araştırmalıdır. Eğer sebep, bedenî gücün aşırılığı ise, o zaman oruç tutmalıdır; çünkü bu gibi hallerde oruç insanın şehvetini kırar ve onu uslandırır. En fazla, peşipeşine iki ay oruç tutmalı, aşırılığa kaçmamalıdır. Meninin çokluğundan gelen bir sıkıntısı varsa, yemek ve içmeyi düzene sokmak endişesinden kurtulmak istiyorsa ve sahip olduğu bir helâli de varsa, o takdirde aşırılığa düşmeden bu ihtiyacını gidermeli ve bu işi, faydasını göreceği, zararından da korunacağı bir ilaç gibi ne az ne de çok yapmalıdır. Zira bu hususta aşırılığa düşmesi halinde, zindeliğini kaybeder.

Eğer sebep, dünya meşgalelerine kaptırmak ve insanlarla sohbete dalmak ise, o zaman ibadetlerine ilavede bulunmalıdır.

Eğer sebep; zihninin, içini tırmalayan düşüncelerle, cerbezeli

---

82 Tirmizî'nin Ebû Sa'îd ve Ebû Hureyre'den rivâyet ettiğine göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Kim, 'Lâ ilâhe illallahu vallahu ekber' derse, Allah Teâlâ onu, 'Lâ ilâhe illâ ene ve ene ekber' diyerek tasdik eder."*

83 Ölü yıkayıcısı.(Ç)

fikirlerle dolu olmasıysa, o takdirde insanlardan uzak durmalı ve eve ya da mescide kapanmalı, dilini Allah'ın zikrinden başka her şeyden tutmalı, kalbini kendisini ilgilendirmeyen her türlü düşüncelerden uzaklaştırmalıdır. Uyandığında ilk andığının Allah olması, uyurken kalbinin her türlü meşgalelerden uzak sadece Allah ile birlikte olması için nefsini sorgulamalı ve ondan ahd ü peyman almalıdır. Böylece, elde etmiş olduğu manevî hale tekrar ulaşmaya çalışmalıdır.

3. Semâhat-ı nefs:

Üçüncüsü semâhat-ı nefistir. Bu, melekî gücün, lezzet talebi, intikam tutkusu, öfke, cimrilik, mal ve makam hırsı... gibi hayvânî gücün telkinlerine aldırmaması, onun isteklerine boyun eğmemesi demektir. İnsanın, bu sayılan hallere uygun düşecek fiilleri işlemesi halinde, onların rengi nefsin cevherinde belli bir süre yer eder. Eğer nefis semâhatli ise, müptezel halleri kendisinden kolayca uzaklaştırır ve sanki o şeyler nefis üzerinde hiç etki etmemiş gibi olur. Tekrar Allah'ın rahmetine açık ve, şayet engeller olmasaydı nefislerin cibilliyetinin gerektirmiş olduğu nurlar deryasına dalmaya hazır olur.

Nefsin semâhatli olmaması halinde ise, o fiillerin renkleri, —aynen mühürün mum üzerine şeklini verdiği gibi— nefis üzerine siner, dünya hayatının müptezelliği ve kirleri ona yapışır; artık nefsin onlardan kurtulması kolay olmaz. Bedenden ayrıldığı zaman, işlediği hatalar, dört bir yanından kendisini kuşatır, kendisi ile nefislerin cibilliyetinin gerektirmiş olduğu nurlar arasına çok ve kalın perdeler iner. Sonuçta bu, eza görmesinin, ızdırap duymasının sebebi olur.

Semahatin tezahür şekilleri:

Semâhat, iki şehvetin yani karın ve cinsel organın arzuları karşısında gösterilmişse, iffet; lüks ve refah içerisinde yaşama arzusu karşısında gösterilmişse, ictihâd; tahammülsüzlük, feveran, ah u figan arzusu karşısında gösterilmişse, sabır; intikam tutkusu karşısında gösterilmişse, af; mal sevgisi karşısında gösterilmişse, sehâvet ve kanaat; şeriatın isteklerine muhalefet etme arzusu karşısında gösterilmişse, takvâ adını alır. Bütün bunlar, bir noktada müştereklik arzederler. O da, hepsinin aslının, nefsin, hayvânî gücün telkinlerine aldırmaması, onun isteklerine boyun eğmemesi-

dir. Sûfîler buna, dünyevî ilişkileri kesmek, yahut beşerî zaaflardan arınmak (fenâ bulmak), ya da hürriyet gibi isimler verirler ve bu hasleti çeşitli adlarla anarlar.

Semâhat vasfını kazanabilmek için yapılacak esas şey, yukarıda sayılan kötü duygulara kapılmaya sebep olabilecek mahallerden kaçınmaya çalışmak, kalbin hep Allah'ın zikriyle meşgul olmasını sağlamak, nefsin tecerrüd (soyutlanma) âlemine meylini sağlamaktır. Zeyd b. Hârise'nin (r.a.), "Benim yanımda, taşı da toprağı da aynıdır." sözünün anlamı budur. Bu hal, mükâşefe haline ulaşıncaya kadar devam eder.

4. Adâlet:

Bu öyle bir melekedir ki, ondan hem ev idaresiyle hem de ülke yönetimiyle ilgili elverişli, âdil nizamın ikamesi kolaylıkla sâdır olur. Aslı, öyle bir cibilliyet-i nefsâniyyedir ki, ondan küllî fikirler ile Allah ve melekler katında olan şeye uygun siyâsetler doğar. Şöyle ki: Allah Teâlâ, âlemde her şeyin yerli yerinde olmasını, kullarının işlerinin düzen içerisinde yürümesini, birbirlerine yardımcı olmalarını, birbirlerine zulüm etmemelerini, birbirleriyle kaynaşmalarını ve tek bir vücut gibi olmalarını, birinin başına gelecek bir musibeti, aynen bedenin bir organına gelen acı ve ızdırabı diğer organların paylaştığı gibi, hepsinin duymasını, çoğalmalarını, fasıkların engellenmesini, âdil olanların yüceltilmesini, kötü davranışların ve geleneklerin ortadan silinmesini, her türlü hayırlı işin ve ilâhî kanunların aralarında yer edip yayılmasını murad etmiştir. Allah Teâlâ'nın, mahlukâtı ile ilgili olarak icmâlî bir kazası vardır ve her şey onun tafsilatı ve açıklamasıdır. Mukarreb melekleri, o küllî kazayı öğrenmişlerdir ve bunun sonucu olarak insanların ıslâhı için çalışanlara hayır dua, onları ifsad için çalışanlara da lânet eder olmuşlardır.

Şu âyetler bu manayı ifade etmektedir:

"Allah, sizlerden iman edip iyi davranışlarda bulunanlara, kendilerinden öncekileri sahip ve hâkim kıldığı gibi, kendilerini de yeryüzüne sahip ve hâkim (halife) kılacağını, onlar için beğenip seçtiği dini (İslâm'ı) onların iyiliğine yerleştirip koruyacağını ve geçirdikleri korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sağlayacağını vaad etti. Çünkü onlar bana kulluk ederler; hiçbir şeyi bana eş tutmazlar. Artık bundan sonra kim inkâr ederse, işte bunlar asıl büyük günahkârlardır."[84]

84 Nûr 24/55.

"Onlar ki, Allah'ın ahdini yerine getirirler, verdikleri sözü bozmazlar. Onlar, Allah'ın gözetilmesini emrettiği şeyleri gözeten, Rablerinden sakınan ve kötü hesaptan korkan kimselerdir."[85]

"Allah'a verdikleri sözü kuvvetle pekiştirdikten sonra bozanlar ve Allah'ın, riayet edilmesini emrettiği şeyleri (bağları) koparıp terkedenler ve yeryüzünde fesat çıkaranlar; işte lânet onlar içindir..."[86]

Islâh edici ameller, Allah'ın rahmetini harekete geçirir:

Kim, bu ıslâh edici amelleri yaparsa, Allah'ın rahmeti, meleklerin duası onu her taraftan çepeçevre kuşatır ve orada güneş ve ay hüzmeleri gibi, onu saran ince ışık haleleri oluşur. Bu, insanların ve meleklerin kalplerine, o kimseye iyilik yapmaları doğrultusunda ilhama dönüşür, gökte ve yerde hüsnü kabule mazhar olur. Tecerrüd (bedenden soyutlanma) âlemine intikal ettiği zaman, kendisini saran o haleleri hisseder, onlardan haz alır, bir genişlik ve kabul görür, kendisiyle melekler arasına bir kapı açılır.

Bozguncu ameller, Allah'ın gazabını harekete geçirir:

Kim de bozguncu, kötü amelleri işlerse, Allah'ın gazabı ve meleklerin lâneti onu çepe çevre kuşatır. Etrafını gazab-ı ilâhîden doğan zulmet halkaları sarar. Bu, meleklerin ve insanların kalplerine, o kimseye kötü davranmaları şeklinde ilhama dönüşür, gökte ve yerde herkes ona karşı nefret ve öfke duyar olur. Tecerrüd âlemine intikâl ettiğinde, etrafını saran o zulmet halkalarının kendisini ısırmakta olduğunu hisseder. Böylece nefsi ızdırap duyar, darlık ve nefret bulur; her tarafından çepeçevre sarılır. Bunun sonucunda da, olanca genişliğine rağmen yeryüzü kendisine dar gelir.

Adalet vasfının tezâhür şekilleri:

Adâlet; insanın kalkışı, oturuşu, uyuyuşu, uyanık hali, yürüyüşü, konuşuşu, giyinişi, elbisesi, saçı başı... gibi durumlarıyla ilgili olarak ele alındığı zaman, "edeb" diye isimlendirilir.

---

85 Ra'd 13/20.

86 Ra'd 13/25.

Mal ve malı elde etmesi ve harcaması açısından ele alındığında "kifâyet" diye isimlendirilir.

Ev idaresi (tedbîr-i menzil) açısından ele alındığında, "hürriyet" diye isimlendirilir.

Şehir/ülke yönetimi açısından ele alındığında, "siyâset" diye isimlendirilir.

İnsanların birbirleriyle ünsiyeti, bir arada yaşamaları ve kaynaşmaları açısından ele alındığında, "hüsn-ü muâşeret" diye isimlendirilir.

Adâlet vasfının kazanılabilmesi için yapılacak temel şey, merhametli olmak, sevgiyle hareket etmek, ince kalpli olmak, katı kalplilikten uzak olmak, ayrıca küllî fikirlere boyun eğmek ve işlerin sonunu düşünmektir.

Ehlullah ile halk arasındaki fark:

Bu iki haslet arasında, bir yönden bağdaşmazlık ve çelişki vardır. Çünkü kalbin soyutlanmaya (tecerrüd) meyli ile, rahmet ve sevgiye (meveddet) boyun eğmesi, insanların çoğu hakkında özellikle de güçleri çatışmalı olanlarda bir arada bulunmaz. Bunun içindir ki ehlullahtan birçoğunun dünyadan el etek çektiklerini, uzlet hayatı yaşadıklarını, çoluk çocuktan ayrı yaşadıklarını, insanlardan çok uzak bir hal aldıklarını görürüz. Halka gelince, onlar çoluk çocuğa karışırlar, meşgalelere kendilerini kaptırırlar. O derecede ki bu durum, onlara Allah'ı anmayı unutturur.

Peygamberler (s.a.), her iki maslahata birden riayet etmeyi emrederler. Bunun için de, bu iki haslet hakkında müşkil noktaların diğerlerinden ayrılması ve konunun iyice açık bir hale getirilmesi konusunda aşırı özen gösterirler. Şeriatlarda muteber olan ahlâk anlayışı[87] da işte budur.

Melekleşmeye ya da şeytanlaşmaya götüren diğer bazı davranışlar:

Sözü edilen huyların ve onların zıdlarının etkisini yapan bazı

---

87 Yani hem dünyadan el etek çekmeden, sevgi ve merhameti elden bırakmadan, ancak dünyaya da tamamen kendini kaptırmadan bir denge noktasını bulma şekli, şeriatların takdim ettği ahlâk anlayışı olmaktadır.(Ç)

fiil ve davranışlar daha vardır. Bunlar da, insanı meleklerin ya da şeytanların mizaclarına yaklaştırır, yahut nefsin bu iki gruptan biri tarafına olan meylinden kaynaklanır. Dolayısıyla bunlara yönelik emir ve yasaklar da bulunur. Bunlardan bazılarını daha önce zikretmiştik.

Şu hadislerde sözü edilen fiil ve davranışlar bu kabildendir:

"Şüphesiz şeytan, solu ile yer, solu ile içer."[88]

"Ecda[89]*, şeytandır."*[90]

"Meleklerin saf oldukları gibi, saf tutamaz mısınız?"[91]

Rasûlullah (s.a.) sözü edilen dört huya sahip olunmasını emretmiştir:

Rasûlullah (s.a.), bu dört huyun elde edilebilmesini sağlayacak fiil ve davranışları emretmiştir. İhbât (teslimiyet) ve tazarru halinin devamını sağlamak için zikirler emretmiş, sabır ve infâkta bulunmayı emretmiş, lezzetleri alt üst eden ölümün ve âhiretin çokça hatırlanmasını teşvik etmiş, dünyayı insanların gözünden düşürücü açıklamalar yapmış, Allah'ın celâli ve kudretinin azameti üzerinde düşünmelerini teşvik etmiş, böylece semâhat sahibi olmalarını amaçlamıştır. Adâlet vasfına sahip olabilmeleri için, hasta ziyaretini, iyilik yapmayı, akraba haklarını, selâmı yaymayı, hadleri yerine getirmeyi, iyiliği emredip, kötülüğe karşı durmayı emretmiştir. Bu fiil ve davranışları son derece açık olarak beyan etmiştir.

Bize ve tüm müslümanlara yaptığına karşılık, Allah Teâlâ bu şerefli peygamberi en güzel karşılıkla mükâfatlandırsın!

Eğer bu esaslar anlaşıldıysa, artık konuyla ilgili bazı ayrıntılara geçebiliriz.

Allah'u a'lem!

---

88 Müslim, Eşribe, 105; Ebû Dâvûd, At'ime, 19.

89 Burnu ya da bir organı kesik manasınadır.(Ç)

90 Hadis, kötü isimlerin insanın mizacına etki edeceğini ifade eder. Hz. Ömer, adının Mesrûk b. Ecda' olduğunu söyleyen birine, bunun ne biçim isim olduğunu, Rasûlullah'tan, Ecda'ın şeytan olduğunu duyduğunu söylemiştir. bkz. İbn Mâce, Edeb, 31.(Ç)

91 Müslim, Salât, 119.

Zikir ve ilgili konular

Zikrin üstünlükleri:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir topluluk, Allah'ı zikretmek için oturduklarında, mutlaka melekler onları sarar ve her taraflarını rahmet bürür."[92]

Hiç şüphe yoktur ki müslümanların, şevkle Allah'ı zikir ederek toplanmış olmaları, ilâhî rahmeti harekete geçirir ve üzerlerine sekînet iner, melekleri onlara yakın kılar.

Bir hadiste de Rasûlullah (s.a.), *"Müferridler öne geçti."* başka bir rivâyette, *"Müferridlere ne mutlu!"* buyurmuş, "Kimdir onlar?" diye sorulduğunda da, *"Allah'ın zikrine düşkün olanlar."* diye cevap vermiştir.[93]

Hadiste sözü edilen müferridler, sâbikûndan bir gruptur. Bu şekilde isimlendirilmelerinin sebebi, zikrin, üzerlerindeki günah yüklerini hafifletmesidir.[94]

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ben, kulumun bana olan zannı üzereyim. Beni zikrettiği zaman da, ben onunla beraberim. O beni gönülden zikrederse, onu gönlümden zikrederim. Toplum arasında zikrederse, onu o toplumdan daha hayırlı bir toplum arasında zikrederim..."[95]

---

92 Ebû Dâvûd, Vitr, 14; Tirmizî, Kur'ân, 10.

93 Nihâye, 3/425, 5/242.

94 "Efrede" ve "Ferrede" kelimelerinin, sözlükte ayırmak, uzaklaştırmak anlamı da vardır. Ancak, Nihâye'de de belirtildiği gibi hadisteki, manası, kendisini ona vermek, düşkün olmak anlamındadır. (Ç)

95 Müslim, Zikir, 2.

Kul için rahmetin inmesini sağlayan şey, huylarının ve bilgilerinin neşet ettiği cibilliyeti ve nefsinin kazanmış olduğu hey'âttır. Nice kullar vardır ki, semahatli bir huya sahiptir; Rabbi hakkında iyi zannı vardır; O'nun, günahlarını bağışlayacağına, ufak tefek şeyler yüzünden kendisini sorgulamayacağına, kendisine müsamahalı davranacağına inanır. Onun bu umudu, nefsinden hataların uzaklaştırılmasına ve dolayısıyla affına sebep olur.

Nice kullar da vardır ki, cimri bir huya sahiptirler; Rableri hakkında iyi zan beslemezler, O'nun, zerre kadar şeylerden bile hesaba çekeceğine, kendilerine kılı kırk yararcasına muamele edeceğine, günahlarını görmemezlikten gelmeyeceğine inanırlar. Bu inanç, ölümünden sonra, nefsin yakasını bırakmayan ve onu dört bir tarafından kuşatan dünyevî hey'âta nisbetle en şiddetli olanıdır. Bu fark, etkisini sadece Hazîre-i kuds'te hükmü henüz kesinlik kazanmamış şeyler hakkında gösterir. Büyük günahlara (*kebâir*) ve o ayarda olanlara gelince, onda ancak icmâlî olarak zahir olur.

"Beni zikrettiği zaman da, ben onunla beraberim." buyruğu, kabul beraberliğine ve zikrin Hazîre-i kuds'te önemli bir yeri olduğuna işaret eder.

Allah'ı içten zikretmek:

Eğer kul, Allah'ı içinden zikreder, O'nun nimetleri üzerinde düşünme yolunu tutarsa, bunun mükâfaatı, Allah Teâlâ'nın yolu üzerindeki perdeleri kaldırması ve böylece Hazire-i kuds'te kâim olan tecellîye ulaşmasıdır.

Allah'ı toplum içinde zikretmek:

Eğer kul, Allah'ı toplum içerisinde zikreder ve bununla Allah'ın dinini yaymak ve yüceltmek isterse, o takdirde bunun karşılığı, Allah Teâlâ'nın, onun sevgisini Mele-i a'lâ sakinlerinin kalbine ilham etmesi ve onların da ona hayır duada bulunmaları, üzerine bereketler indirmeleri, sonra yeryüzü sâkinlerine, o kimseyi hüsnü kabulle karşılamalarının ilham edilmesidir. Nice ârif-i billah vardır ki, marifetullaha ulaşmış, fakat yeryüzünde kabul görmemiş, Mele-i a'lâ'da ismi anılmamıştır. Nice Allah'ın dinine yardım edenler de vardır ki, yeryüzünde büyük bir hüsnü kabule, büyük bereketlere mazhar olmuştur; fakat kendisi için perdeler kaldırılmamıştır.

Allah Teâlâ'ya yaklaşma:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ, şöyle buyuruyor: Her kim bir hayırla gelirse, ona bu hayrın on katı vardır. Fazla da veririm. Ve her kim bir kötülükle gelirse, kötülüğün cezası kötülüğün dengidir. Yahut af da ederim. Bana kim bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşırım; bana kim bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım. Her kim bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak gelirim. Ve her kim bana hiçbir şeyi ortak koşmamak şartıyla yeryüzü dolusu günahla gelirse, ben kendisini o günah kadar mağfiretle karşılarım."[96]

İnsan ölüp, dünyadan el etek çektiği, hayvânî gücü zayıflayıp devreden çıktığı, melekî gücün nurları parladığı zaman, işlemiş olduğu az hayır, çok olur. Arazî olan şey, zat ile kâim olan şeye nisbetle zayıftır. Tedbîr-i ilâhî, hayrın yayılması esası üzerine kuruludur.

Allah'ın rahmeti ve mağfireti:

Hayır, varlık âlemine daha yakın; şer ise ondan daha incedir. *"Allah Teâlâ'nın yüz rahmeti vardır, onlardan sadece bir tanesini yeryüzüne indirmiştir."*[97] hadisi bunu ifade eder. Rasûlullah (s.a.), bunu karış, arşın, kulaç, yürüme, koşma benzetmesiyle açıklamıştır. Âhiret hayatı için, ceberût âlemine teveccüh etmek, oraya doğru yönelmekten daha faydalı hiçbir şey yoktur. Hadisin, *"Ve her kim bana hiçbir şeyi ortak koşmamak şartıyla yeryüzü dolusu günahla gelirse, ben kendisini o günah kadar mağfiretle karşılarım."*[98] kısmı ile, *"Kulum bir günah işledi ve bildi ki, kendisinin günahı affeden ve günahtan dolayı muaheze eden bir Rabbi vardır."*[99] hadisi bu manayı ortaya koymaktadır.

Allah'ın kullarını sevmesi:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

---

96 Müslim, Zikir, 22.

97 bkz. Müslim, Tevbe, 17-21.

98 Müslim, Zikir, 22.

99 Buhârî, Tevhîd, 35; Müslim, Tevbe, 29.

"Allah Teâlâ buyuruyor ki: Kim benim bir velî kuluma düşmanlık ederse, ben o kimseye harp ilan ederim. Kulum, farz kıldığım ibadetlerden daha sevgili bir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum nafilelerle de bana yaklaşmaya devam eder ve nihâyet ben onu severim. Onu sevdiğim zaman, onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Benden (bir şey) isterse ona veririm ve bana sığınırsa onu korurum. Yapmakta olduğum hiçbir şeyde, mü'min kulumun ruhunu almak konusunda tereddüt ettiğim gibi tereddüt etmedim. O ölümden hoşlanmaz, ben de ona kötülük etmekten hoşlanmam, ancak bu da mutlaka olacaktır."[100]

Allah Teâlâ, bir kulunu sevdiği zaman, muhabbeti Mele-i a'lâ'ya iner, sonra yeryüzünde onun için hüsnü kabul konulur. Birileri bu ilâhî nizama karşı çıkar ve o sevgili kula düşmanlık eder, Allah'ın düzeninin reddine, o kulun halini engellemeye çalışırsa, Allah Teâlâ'nın bu sevgili kulu hakkındaki rahmeti, o düşmanlık eden hakkında lânete, rızası onun hakkında gazaba dönüşür.

Hak Teâlâ, bir şeriat göndermek ve din ikâme etmek suretiyle kullarına yaklaştığı zaman, bu şeriatın içeriği (belirlenmiş davranış kalıpları, sünnetler ve şer'î hükümler) Hazîre-i kuds'te yazıldığı zaman, bu davranış kalıpları ve hükümler, Allah'ın rahmetini en iyi celbeden, O'nun rızasına en uygun düşen fiiller halini alırlar. Artık bunun azı çok olur. Kul, farzlara ziyade olarak nâfilelerle Allah Teâlâ'ya yaklaşmaya devam eder, öyle bir hal alır ki artık Allah onu sever, rahmeti onu bürür. İşte o anda onun organları bir nur-ı ilâhînin teyidine mazhar olur; kul, nefsi, ailesi, malı hakkında berekete erer, duaları kabul olur, şerden korunur, yardım görür. Bu yakınlığa biz, *"amel yakınlığı"* demekteyiz.

Hadisteki tereddüt, kula gösterilen inayet-i ilâhîlerin çatışmasından kinayedir. Çünkü Hak Teâlâ'nın, her nizama ait nev'î ve şahsî olmak üzere bir inayeti vardır. İnsan bedenine olan inayeti, onun ölümüne, hastalanmasına ve sıkıntılı haller almasına hükmetmeyi gerektirir. Onun sevgili nefsine yönelik inayeti ise, her yönden onun üzerine ferah ve surur indirmesini, her türlü kötülüklerden onu korumasını gerektirir.

Zikrin, diğer amellere üstünlüğü:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

---

100 Buhârî, Rikâk, 38; Kenzu'l-ummâl, 1680.

"Size amellerinizin en hayırlısını, Melik'iniz katında en temizini (makbulünü), dereceleriniz bakımından en yükseğini bildirmeyeyim mi?! O, sizin için altın ve gümüş infâkından daha hayırlıdır, düşmanla karşılaşmanızdan ve onlarla vuruşup sonunda onların boyunlarını vurmanızdan, yahut da onların sizin boyunlarınızı vurmasından daha hayırlıdır." Oradakiler, "Evet," dediler. Rasûlullah (s.a.): *"Zikrullahtır."* buyurdu.[101]

En üstünlük derecesi, bakış açısına göre değişir. Nefsin ceberût âlemine teveccühü açısından bakıldığında, zikirden daha üstün amel olmaz. Özellikle de, riyâzete ihtiyaç göstermeyen pâk nefisler öyledir; onlar sadece teveccühün devamına muhtaçtır.

Allah'ın zikrinden gafil olmak hasret ve nedamettir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim, bir yere oturur ve orada Allah'ı zikretmezse, bu kendisine Allah'tan bir hasret ve nedamet olur. Kim bir yere yatar ve orada Allah'ı zikretmezse, bu kendisine Allah'tan bir hasret ve nedamet olur."[102]

"Herhangi bir topluluk, bir meclisten Allah'ı zikretmeden kalkarlarsa, mutlaka sanki eşek lâşesinden kalkmış gibi olurlar ve bu, onlar üzerine hasret ve nedamete dönüşür."[103]

"Allah'ı zikretmeden, fazla konuşmayın; çünkü Allah zikredilmeden yapılan çok konuşma kalp için kasvettir ve insanların Allah'tan en uzak olanı da kalbi kasvetli olandır."[104]

Kim, zikrin tadını alır, Allah'ı zikretmek suretiyle nasıl kalp huzuruna ulaşıldığını, o anda kalbinden perdelerin nasıl kaldırıldığını anlarsa, o Allah Teâlâ'yı sanki başgözüyle görüyormuş gibi olur.

Aksine kim de dünyaya yönelir, çoluk çocuğa, mala mülke karışır, Allah'ı unutursa, o kişi de bulduklarını sanki yitirmiş gibi kalır, kendisiyle kalbi arası perdelenir. Bu haslet onu ateşe ve her türlü şerre götürür. Bunlar ise, o kimse için hasret ve nedamettir.

---

101 İbn Mâce, Edeb, 53; Tirmizî, De'avât, 6.
102 Ebû Dâvûd, Edeb, 25 (4/264).
103 Ebû Dâvûd, Edeb, 25 (4/264).
104 Kenzu'l-ummâl, 1/1840, 1895.

Hasret ve nedametler katmerleştiği zaman, artık kurtuluş ümidi kalmaz.

Rasûlullah (s.a.), söz konusu her hasret ve nedameti en iyi şekilde ortadan kaldıracak bir ilaç koymuştur. Bunu, her hale uygun düşecek ve gaflet zehirine panzehir etkisi yapacak bir zikir koymak suretiyle yapmıştır. Rasûlullah (s.a.), bu zikirlerin faydalarına dikkat çekmiş, bunlar yapılmadığı zaman onların yerini hasret ve nedametlerin dolduracağını beyan buyurmuştur.

Zikir için okunacak sözcüklerin belirlenmesi:

Bil ki: Zikir olmak üzere okunacak lâfızların belirlenmesine ihtiyaç vardır. Aksi takdirde herkes kendi güdük aklıyla zikirler icad edecek, Allah'ın isim ve sıfatları hakkında ilhâda (ifrat ya da tefrite) düşecektir. Yahut makama, lâyık olduğu değeri veremeyecektir.

Rasûlullah'ın (s.a.) bu konuda belirlemiş olduğu zikirlerin esasını on sözcük oluşturur. Bunların her birinde, diğerinde olmayan sırlar vardır. Bunun için Rasûlullah (s.a.), her yerde, bu zikirlerden birkaçının bir arada yapılmasını sünnet kılmıştır.

Sonra tek bir zikir üzerinde durmak, mükelleflerin büyük çoğunluğuna nisbetle, onun dilde bir laklaka halini almasına sebep olur. Bir zikirden diğerine intikâl etmek ise, nefsi uyarır, uykuyu giderir.

Rasûlullah'ca (s.a.) belirlenen zikirler:

Bu zikirler şunlardır:

1. Sübhânallah:

Bunun hakikati, Allah Teâlâ'nın her türlü pisliklerden, noksanlıklardan ve ayıplardan tenzih edilmesidir.

2. el-Hamdu lillah:

Bunun hakikati, her türlü kemâl hallerinin, kusursuzluk sıfatlarının Allah Teâlâ'ya nisbet edilmesidir.

Bu iki zikir, tek bir cümlede toplandığı zaman, insanın Rabbini tanıdığının en açık ifadesi olur. Çünkü insan Rabbini, ancak ona bir zât isbatı ve o zâtın da, biz mahlukâtta görülen her türlü noksanlıklardan tenzihi, bizce kemâl kabul edilen her türlü sıfatın

da onun için isbatı şeklinde tanıyabilir. Bu zikrin sûretinin amel defterinde iyice yer etmesi halinde, —onun tamlığına hükmedildiği an— Rab Teâlâ hakkındaki bilgi orada tam ve kâmil olarak ortaya çıkar. Bunun üzerine büyük bir yakınlık kapısı açılır. Rasûlullah (s.a.) şu hadislerinde işte bu manaya işaret etmektedir:

"Tesbîh, mizanın (terazi) yarısıdır, el-Hamdu lillah onu doldurur."[105]

Bunun içindir ki *"Sübhânallahi ve bihamdihî"* dile hafif, fakat terazide ağır, Rahmân'a sevimli bir zikir olmuştur.[106] Kim onu söylerse, onun için (cennette) bir hurma ağacı dikilir.[107] Onu yüz defa diyen hakkında da, günahlarının —deniz köpüğü kadar dahi olsa— kendisinden döküleceği hadislerde yer almıştır. Kıyamet günü, bu zikri söyleyenden daha üstün bir şey hiç kimse getiremeyecektir. Ancak bir kimse, onun benzerini veya daha fazlasını söylemişse o başka. Bu, Allah'ın melekler için seçmiş olduğu en üstün zikirdir.

Rasûlullah'ın (s.a.), *"Cennete ilk çağırılanlar, bollukta ve darlıkta Allah'a hamdedenler olacaktır."* sözünün sırrına gelince, onların bu yaptıkları sübûtîdir; sübûtî kuvvelerden kaynaklanmıştır. Böylesi kimseler, cennet nimetlerinden nasiplenmeye herkesten daha lâyıktır.

Rasûlullah'ın (s.a.), *"En üstün dua, el-Hamdu lillah'dır."* buyruğunun sırrı ise şudur: Dua, ileride de belirteceğimiz gibi iki kısımdır. el-Hamdu lillah, her iki kısmını da ifade etmektedir. Çünkü şükür, nimeti artırır. Hem el-Hamdu lillah, Allah Teâlâ hakkında sübûtî marifet ifade eder.

Rasûlullah'ın (s.a.), *"el-Hamdu lillah, şükrün başıdır."* hadisinin sırrı ise şudur. Şükür, dil ile, kalp ile ve organlarla yapılır. Dil ile yapılan, diğer ikisinden daha açıktır.

3. Lâ ilâhe illallah:

Lâ ilâhe illallah'ın bir çok bâtın anlamı vardır. Birincisi, cehrî şirkin reddi; ikincisi, hafî şirkin reddi; üçüncüsü, marifetullaha engel olan perdelerin reddidir. Rasûlullah'ın (s.a.), *"Lâ ilâhe illallah*

---

105 Tirmizî, De'avât, 86.

106 bkz. Müslim, Zikir, 31.

107 bkz. İbn Mâce, Edeb, 56.

ile Allah arasında perde yoktur; O'na ulaşır."[108] hadisi buna işaret olmaktadır.

Hz. Musa, Lâ ilâhe illallah'ın bâtın manalarından ilk ikisini biliyor, onun, Allah'ın özel olarak kendisine tahsis ettiği zikir olabileceğini düşünmüyordu. Allah Teâlâ, ona işin hakikatini vahyetti ve ona, Lâ ilâhe illallah'ın, Allah Teâlâ'dan başka her şeyi ve tercihlerini gözünün önünden uzaklaştırıcı etkisi olduğunu, başka bütün zikirler bir kefeye konulsa, bu da diğer kefeye konulsa, Lâ ilâhe illallah'ın olduğu kefenin daha ağır basacağını, diğerlerinin onun yanında önemsiz kalacağını bildirdi.

Tehlîl, nefyi ve isbatı[109] içine alır ve şu sözcüklerden oluşur:

"Lâ ilâhe illallahu vahdehû lâ şerîke leh, lehû'l-mülku ve lehû'l-hamdu ve huve alâ kulli şey'in kadîr."

Manası: Tek olan Allah'tan başka tanrı yoktur. O'nun şeriki yoktur. Mülk ancak O'na aittir, hamd ancak O'na mahsustur. O, her şeye kadirdir.

Tehlilin fazileti hakkında Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse günde yüz defa 'Lâ ilâhe illallahu vahdehû lâ şerîke leh, lehû'l-mülku ve lehû'l-hamdu ve huve alâ kulli şey'in kadîr' derse, o kimse için on köle dengi sevap olur, kendisine yüz hasene yazılır, yüz günahı silinir. Bu onun için, o gün akşamlayıncaya kadar şeytandan mahfaza olur..."[110]

Bu üstünlük, tehlîlin sübutî ve selbî marifeti içeriyor olmasındandır. Selbî marifet, günahların silinmesinde etkindir. Sübûtî marifet ise, hasenâtın meydana gelmesinde ve sevapların temessülünde etkindir.

4. Allahu ekber:

Bu, Allah'ın azamet, kudret ve saltanatının ilân edilmesidir. Allah hakkında sübûtî marifete işarettir. Bunun için faziletinden bahsedilirken, onun göğü ve yeri doldurduğu beyan edilmiştir.

---

108 Tirmizî, De'avât, 86.

109 Nefy: Olumsuz kurulan cümlelerle Allah'a yakışmayacak sıfatların reddi demektir. Allah'ın şeriki yoktur, hiçbir şeye benzemez... cümleleri gibi. İsbât ise, olumlu cümlelerle Allah'ı yüceltecek sıfatların O'na nisbeti demektir. Allah, vardır, işitir, bilir... cümleleri gibi.(Ç)

110 Müslim, Zikir, 28.

Buraya kadar sayılan dört zikir, en üstün olan ve Allah'a en sevimli gelen zikirlerdir. Bu zikirler yapıldıkça, her biri karşılığında cennette bir fidan dikilir.

Cüveyriye hadisinin sırrı:

Rasûlullah (s.a.), eşi Cüveyriye'nin (r.a.) yanından ayrılırken o namaz kılıyormuş, tekrar döndüğünde hâlâ namaz kılmaktaymış. Ona: "Hâlâ şu namazlığında mısın?" demiş, o da, "Evet," deyince şöyle buyurmuş:

"Senden sonra ben dört kelimeyi üç defa söyledim, eğer senin söylediklerinle tartılacak olsa, onlar ağır gelirdi; Sübhânallahi ve bi hamdihî adede halkıhî ve rıdâ nefsihî ve zinete arşihî ve midâde kelimâtihî."[111]

Manası: Mahlukâtı sayısınca, kendisinin rızasınca, arşının ağırlığınca, kelimelerinin yettiği yere kadar Allah'ı tesbih eder, O'na hamd ederim.

Bu hadisin sırrı şudur: Amel, deftere yazılıp orada yer edince, onun açılması ve genişlemesi, o kelimenin manasına göre olur. Eğer kelime, "mahlukâtı sayısınca" gibi bir kelime ise, onun açılımı da öyle olur.

Bil ki: Kimin en çok meyli, nefsin, zikrin manasının rengini alması doğrultusunda ise, onun hakkında münasip olanı, zikrin çokça yapılmasıdır. Kimin de en çok meyli, amelin sûretinin sahifede korunması ve ceza gününde ortaya çıkması doğrultusunda ise, onun için en faydalı olanı da, zikirler arasında nitelik bakımından diğerlerine üstün olan bir zikrin seçilmesidir.

Burada birileri kalkarak, madem ki, bu kelimeleri üç defa söylemek, diğer zikirlerden efdaldir, bu durumda çok zikir yaparak, tüm zamanları zikir ederek geçirmek boşunadır, şeklinde bir itirazda bulunamaz. Çünkü üstünlük bakış açısına göre değişir. Rasûlullah (s.a.), bu hadisi Cüveyriye'yi (r.a.) en kolay amele irşad buyurmak için söylemiş ve onu açık bir şekilde buna teşvik etmiştir.

Rasûlullah'ın (s.a.), sünneti üzere zikre, tehlîl ile birlikte *Allahu ekber* ve daha başka lâfızları eklemesinin sırrı, nefsin zikre karşı uyarılmasını sağlamak, tek bir kelimenin dilde laklaka halini almasına imkân vermemektir.

---

111 Ebû Dâvûd, Salât, H. No: 1503 (2/81).

5. Dua zikirleri:

Bedeni ve nefsi için yararlı olan şeyleri istemesi. Huyunun güzelleştirilmesini, üzerine sekîne inmesini, yahut evinin, malının, makamının idaresi açısından kendisi için hayırlı olan şeyleri istemesi; aynı şekilde kendisi için zararlı olacak şeylerden Allah'a sığınması.

Bunun sırrı, Hakk'ın âlemdeki tesirinin müşâhade edilmesi, her türlü güç ve kudretin O'ndan başkasında bulunmadığının ilân edilmesidir.

Rasûlullah'ın (s.a.) bazı duaları:

Konuyla ilgili Rasûlullah'ın (s.a.) en kapsamlı dualarından biri şudur:

"Allahım! Benim için her işimin başı olan ve ebedî kurtuluşa ermemi sağlayacak olan dinimi ıslah eyle. Benim için, içinde yaşamakta olduğum dünyamı ıslah eyle. Benim için varacağım yer olan ahiretimi ıslâh eyle. Hayatı, benim için her hayrın artmasına vesîle kıl. Ölümü de, her kötülükten rahatlama vesilesi kıl. Allah'ım! Ben senden hidâyet, takvâ, iffet ve gönül zenginliği dilerim."[112]

Hz. Ali'ye (r.a.) şöyle demiştir:

"Allahım! Bana hidayet ver! Beni doğruya muvaffak kıl, de! Hidayet ile seni doğru yola ilettiğini, doğrulukla da oku doğrulttuğunu hatırla!"[113]

"Allahım! Beni bağışla, bana acı, beni doğru yola ilet, bana âfiyet ver, beni rızıklandır. Allahım!

Rabbimiz! Bize dünyada iyilik ver, âhirette iyilik ver, bizi ateş azabından koru.

Rabbim, bana yardımcı ol, aleyhime yar olma, bana nusretini esirgeme, düşmanlarıma yardım etme, bana kurulan hileleri boşa çıkar, aleyhime tuzak kurdurma, beni doğru yola ilet, doğru yolda ilerlemeyi bana kolaylaştır. Bana karşı taşkınlık edenlere karşı bana yardım eyle!"

"Rabbim, beni şükredenlerden, seni zikredenlerden, senden

---

112 Müslim, Zikir, 71 ; Nesâî, Sehv, 89.

113 Müslim, Zikir, 78.

korkanlardan, sana itaat edenlerden, sana huşû duyanlardan, sana yönelip tevbe edenlerden kıl!"

"Rabbim! Tevbemi kabul buyur, günahlarımı yıka, dualarıma icabet eyle, hüccetimi güçlü ve açık kıl, lisânımı doğrult, kalbimi doğruya ilet, gönlümdeki her türlü kini çıkar at!"

"Allahım! Beni sevginle, sevgisi senin katında bana fayda verecek kimselerin sevgisiyle rızıklandır.

Allahım! Sevdiğim şeylerden bana rızık olarak verdiklerini, senin sevgini kazanmak için güç kıl! Allahım! Sevdiğim şeylerden elimden aldıklarını, senin sevdiğin şeylerle uğraşabilmem için fırsat kıl!"

"Allahım! Korkundan, bizimle günahlarımız arasına geçecek bir pay kıl, tâatinden bizi cennete götürecek kadarını lütfet, dünya musibetlerini bize hafif kılacak kadar yakîn ver. Bizi yaşattığın sürece kulaklarımızdan, gözlerimizden yararlandır, ömrümüz boyunca onları bizden alma. Öc ve kinimizi, sadece bize haksızlık edenler üzerine kıl ve bize zulmedenlere karşı bize yardım eyle. Musibetimizi, dinimiz konusunda eyleme. Dünyayı en büyük meşgale ve kaygımız, ilmimizin ulaştığı son nokta kılma! Bize acımayacak olanları üzerimize musallat eyleme!"

Rasûlullah (s.a.), istiâze hakkında en kapsamlı dua olarak şunu öğretmiştir:

"Allahım! Altından kalkılmaz belâ ve musibetlerden, bahtsızlıktan, kötü yazgıdan, düşmanları sevindirecek duruma düşmekten sana sığınırım."

"Allahım! Şüphesiz ben üzüntü ve tasadan, âcizlikten, tembellikten, korkaklıktan, cimrilikten, borç yükünden, düşmanların galip gelmesinden sana sığınırım!

Allahım! Ben, tembellikten, yaşlılıktan, ağır yük altına girmekten, günaha düşmekten sana sığınırım!

Allahım! Şüphesiz ben, cehennem azabından, cehennem fitnesinden, kabir fitnesinden, kabir azabından, zenginlik fitnesinin şerrinden, fakirlik fitnesinin şerrinden, Mesîh-Deccâl fitnesinin şerrinden sana sığınırım."

"Allahım! Benim günahlarımı kar ve dolu suyu ile yıka! Kalbimi, beyaz elbisenin kirden paklandığı gibi, her türlü kötülüklerden arındır. Benimle günahlarım arasını, doğu ile batı arasını uzaklaştırdığın gibi uzaklaştır."

"Allahım! Nefsime takvâsını ver ve onu arındır. Onu arındıracak ancak sensin. Onun velisi ve mevlâsı (efendisi) sensin."

"Fayda vermeyen ilimden, korkmayan kalpten, doymayan nefisten ve kabul olmayan duâdan sana sığınırım."

"Allahım! Nimetinin zeval bulmasından, âfiyetinin değişmesinden, gazabının ansızın yakalamasından ve tüm hışmına uğramaktan sana sığınırım."

"Allahım! Fakirlikten, azlıktan, zilletten sana sığınırım. Zulüm etmekten ve zulme uğramaktan sana sığınırım."

6. Huşû ve teslimiyet ifade eden zikirler:

Bu kabilden zikirlere şunu örnek verebiliriz:

"Allahım, sana secde ettim, sana iman ettim ve sana teslim oldum. Yüzüm, yaratanına, kendisine şekil verene, kulağını, gözünü açana secde etti. En güzel yaratıcının şanı ne yücedir!"

Dualar iki kısımdır:

Bil ki: Rasûlullah'ın (s.a.) bizden yapmamızı istediği dualar iki kısımdır:

i. Fikrî kuvvelerin, Allah'ın azamet ve celâlini düşünmek suretiyle doldurulmasını, yahut huşû ve teslimiyet halinin oluşmasını amaçlayan dualar. Dilin, bu hale uygun düşecek ifadeleri söylemesi, nefsin o hale karşı uyarılması ve ona doğru yönelmesini sağlamada çok etkili olur.

ii. Dünya ve âhiret hayrının istenmesini, onların şerlerinden de Allah'a sığınılmasını amaçlayan dualar.

Nefsin himmeti ve bir şeyi istemeye iyice azmetmesi, ilâhî cömertlik kapısını çalar. Bu aynen, sonucun ortaya çıkması için, delilin öncüllerinin hazırlanması gibidir. Kalbi tedirgin eden ihtiyaç, onu münâcata yöneltir ve Allah'ın celâl ve azametini, gözlerinin önünde hazır kılar, himmetini O'na yöneltir. İşte bu hal, ihsan mertebesi sahiplerince (dua etmek için) bir ganimettir.

Dua, ibadetin iliğidir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İbadet, dua demektir."[114]

---

114 Tirmizî, Tefsîr Sûre 2/16; İbn Mâce, Duâ, 1.

Çünkü ibadetin aslı, tazîm üzere huzurda istiğrâk halidir. Her iki kısmıyla dua, bu esası ortaya koyacak yeterliliktedir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"En üstün ibadet, çıkış yolu beklemektir."[115]

Çünkü, himmetin rahmetin indirilmesi için yılmadan usanmadan asılması, ibadetten daha etkin tesir eder.

Dua mutlaka kabul olunur:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir kul bir duada bulunduğunda, Allah Teâlâ, behemehal ya onun istediğini verir, ya da ondan dengi bir kötülüğü uzaklaştırır; (asla karşılıksız bırakmaz)."[116]

Bir şeyin âlem-i misâlden dünyaya inmesinin tabiî yolları vardır ve hariçte bir engel bulunmadığı takdirde o yoldan iner. Sebeplerin birbirine asılması (tezâhümü) halinde ise tabiî olmayan bir yol vardır ve o yoldan iner. Rahmetin, istenilenin verilmesi yerine, dengi bir kötülüğün uzaklaştırılması, yahut dua edenin huzursuzluğunun giderilmesi ve kalbine sürur ilham edilmesi, yahut bedenine gelecek musibetin malına kaydırılması ve benzeri şekillerde tecelli etmesi, tabiî olmayan yolun tezâhür şekillerinden olmaktadır.

Duada kararlılık gerekir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Biriniz dua ettiği zaman, 'Allahım! Dilersen beni affet! Dilersen bana merhamet et! Dilersen beni rızıklandır!' demesin. Duada kararlılık göstersin! Çünkü Allah dilediğini yapandır. O'nu zorlayacak yoktur."[117]

Bunun sırrı şudur: Duanın özü ve sırrı, meleklere benzer bir hal alarak, ceberût âlemine teveccühte bulunarak, bir şeye karşı arzu duymaktır. Şüphe içeren bir istek, azimeti dağıtır, himmeti gevşetir.

Küllî maslahata uygunluğa gelince, o her zaman için hasıldır;

---

115 Yani, şikayeti terkederek, bela ve musibetlere karşı sabretmek ve onun açılması için Allah'a dua etmektir.

116 Ahmed, 3/160.

117 Müslim, Zikir, 9.

çünkü sebeplerden herhangi bir sebep, Allah Teâlâ'yı onu gözetmekten engelleyemez. Hadisin, *"Çünkü Allah dilediğini yapandır.O'nu zorlayacak yoktur."* kısmı, bu manayı ifade eder.

Dua, kazayı geri çevirir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kazayı (kaderi) ancak dua çevirir."[118]

Burada kazadan maksat, misâl âleminde yaratılmış olan sûrettir ki bu, kevn âlemindeki olayın varlık sebebi olmaktır. Bu manada kaza, diğer mahlûkât mesabesindedir; dolayısıyla mahv ve isbatı kabul eder.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz dua, inmiş ve henüz inmemiş şeylere karşı fayda verir."[119]

Dua, eğer henüz kevn âlemine inmemiş bir şeye karşı durursa, o şey yok olur ve yeryüzünde olayın meydana gelmesi için sebep olmaktan çıkar. Eğer inmiş olayı karşılarsa, o takdirde de Allah'ın rahmetinin, onun acı ve ızdıraplarını hafifletme, huzursuzluğunu giderme şeklinde tecellı etmesini sağlar.

Bollukta dua:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kimi, sıkıntı anlarında Allah'ın duasını kabul etmesi sevindirirse, o bolluk anında çokça dua etsin!"[120]

Çünkü dua, ancak arzusunu ısrarla ortaya koyan, azmini toplayan ve başına gelecek musibetler henüz gelmeden önce bu doğrultuda nefsini eğiten kişiden kabul edilir.

Ellerin kaldırılması ve onların dua bitiminde yüze sürülmesi ise, arzunun dışa vuran şeklidir, hey'et-i nefsâniyye ile ona uygun düşecek beden halinin birbirini desteklemesi, nefsin niyaz haline karşı uyarılmasıdır.

Dua, rahmet kapısını açar:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

---

118 Ahmed, 5/277.

119 Tirmizî, De'avât, 101.

120 Kenzu'l-ummâl, 2/3220.

"Kimin için bir dua kapısı açılırsa, onun için rahmet kapıları açılmıştır."[121]

Bir kimse, nasıl dua edileceğini bilir, kalbinin derinliklerinden gelen büyük bir arzu ile niyazda bulunur, icâbetin hangi sûrette tezâhür edeceğini bilir ve kendini huzurda hissederek sürekli dua eder ve nefsini bu hale alıştırırsa, onun için dünyada iken bir rahmet kapısı açılır ve her sıkıntıdan dolayı yardım görür. Ölüp, hataları her bir tarafını kuşatıp, dünyevî hey'âta ait bir perde tarafından büründüğü zaman, daha önceden alışık olduğu gibi hâlisâne Allah'a teveccüh eder ve hemen duası kabul edilir; içinde bulunduğu halden —tereyağından kıl çekilir gibi— kolayca tertemiz sıyrılır çıkar.

Duanın kabul edileceği anlar:

Bil ki: Kabul olunmaya en lâyık dualar, ilâhî rahmetin inmesini gerektirecek bir anda yapılanıdır. Bu da aşağıdaki şekil ve zamanlarda olur:

i. İnsan nefsi için kemâl sayılacak bir zamanda yapılması; namazların hemen akabinde yapılan dualar, oruçlunun iftar ederkenki duası böyledir.

ii. Dua sırasında Allah'ın cömertliğini harekete geçirecek bir ortamın bulunması; Arafat'ta yapılan dua böyledir.

iii. Duanın âlemin nizamına yönelik inayetullaha uygunluk arzetmesi; mazlûmun duası gibi. Çünkü Allah Teâlâ'nın, kâinat düzeninin yürümesi için zâlimlerden mazlûmların öcünün alınması doğrultusunda bir inayeti vardır. Mazlûmun duası, işte bu inayete uygun düşer. *"Mazlûmun duası ile, Allah arasında bir perde yoktur."*[122] hadisi de bu manadadır.

iv. Dünya hayatının rahatlığından uzak olunması. Bu durumda o kişi hakkındaki Allah'ın rahmeti bir başka sûrete dönüşmüş olur. Hastanın ve musibete düçar olanın duası gibi.

v. Duanın ihlâs ile yapılması: Kişinin mü'min kardeşine gıyabî hayır duada bulunması, babanın çocuğuna hayır dua etmesi gibi.

vi. Ruhâniyetin yayıldığı ve ilâhî rahmetin sarktığı anda yapılması: Kadir gecesinde ve cuma günü müstecâb saatte yapılan dualar gibi.

---

121 Tirmizî, De'avât, 101.

122 Ahmed, 3/153.

vii. Meleklerin hazır bulundukları mekanlarda yapılması: Mekke'deki kutsal yerlerde yapılan dualar gibi.

viii. Girildiğinde, nefsin huşû ve tazarru haline geçmesini sağlayacak mekanlarda yapılması: Peygamberlere (s.a.) ait makamlarda yapılan dualar gibi.

Bu anlattıklarımız dikkate alındığında Rasûlullah'ın (s.a.), *"Kul, günah ve sıla-yı rahmi kesecek bir duada bulunmayıp, acele etmedikçe duası kabul edilir."*[123] hadisinin sırrı anlaşılacaktır.

Her peygamberin kabul edilen bir duası vardır:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Her peygamberin kabul edilen bir duası vardır ve her peygamber duasını evvelce yapmıştır. Fakat ben, duamı kıyamet gününde ümmetime şefaat etmek için sakladım. İnşallah ümmetimden Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan ölenlere nasip olacaktır."[124]

Aslında peygamberlerin, kabul edilmiş duaları pek çoktur. Keza bizim peygamberimizin (s.a.) de nice duası kabul edilmiştir. Ancak her peygamberin öyle bir duası vardır ki, o peygamberliğinin temeli olan rahmetten doğar. Ümmet, eğer iman ederlerse, o dua haklarında bereketlere dönüşür ve peygamberlerinin kalbine, onlar hakkında hayır duada bulunması arzusu doğar. Aksine iman etmezler ve peygamberinden yüz çevirirlerse, onlar aleyhine lânetlere dönüşür ve peygamberin kalbine, onlara beddua etme gereği doğar.

Bizim peygamberimiz, en büyük gönderiliş amacının, insanlar için şefaatçi olması, mahşer gününde hususî bir rahmetin inmesine vasıta olması olduğunu anlamış ve bunun için de peygamberliğinin temeli olan rahmetten kaynaklanan en büyük duasını o gün için saklamıştır.

Rasûlullah'ın (s.a.), ümmeti için Allah'tan söz alması:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

---

123 Müslim, Zikir, 92.

124 Müslim, İmân, 338.

"Allahım! Ben senden ahd ü peyman (söz) alıyorum. Elbette sen, bu ahdi bana bozmazsın. Ben ancak bir beşerim. Dolayısıyla mü'minlerden hangisine eziyet eder, söver, lânet eyler, döversem; bunu, onun için namaz, zekât ve kıyamet gününde onu kendisiyle sana yaklaştıracağın bir ibadet kıl."[125]

Rasûlullah (s.a.), ümmetine olan merhamet ve şefkati, onların üzerine titremesi sonucunda, onlar hakkında önceden Allah'tan ahd ü peyman almış, Hazîre-i kuds'te himmetinin temessül etmesini ve ilelebet ahkâmını icra etmesini sağlamıştır. Bu, kavmi hakkında açık himmetin değil de kapalı olan zımnî himmetin dikkate alınmasıdır. Şöyle ki: Rasûlullah'ın (s.a.), müslümanların yüceltilmesi, dosdoğru olmaları, kendilerinden eğriliklerinin giderilmesi için yaptığı her türlü sözlü ya da fiilî tasarrufları, dinin ikamesi demektir ve Allah Teâlâ, ümmet için o tasarruflardan razı olacaktır. Küfür üzere ölmelerine hükmedilmişlere karşı şiddet göstermesi ise, Allah Teâlâ'nın onlar hakkındaki gazabına uygun olmaktadır. Bu durumda, her ne kadar sûret tek ve aynı ise de hareket noktasının farklı olması hasebiyle, kâfirlere karşı olan davranışıyla, mü'minlere karşı olan (dövmek, lânet etmek gibi) aynı türden olan davranışları, mahiyet itibariyle farklılık arzeder.

7. Tevekkül zikri:

Rasûlullah'ın (s.a.) öğrettiği belli başlı zikirlerden biri de tevekküle dairdir. Tevekkülün esası, nefsin tam bir itimatla ve her şeyin tedvirinin elinde olduğu inancıyla Allah Teâlâ'ya teveccüh etmesi, insanların elinde bir şeyin olmadığını görmesidir. *"O, kullarının üstünde yegane kudret ve tasarruf sahibidir; size koruyucular gönderir."*[126] âyetinin ifade ettiği anlam budur.

Rasûlullah (s.a.), tevekkül için bazı zikirler belirlemiştir: Bunlardan bazıları şunlardır:

1. *"Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm."*

Manası: Ulu ve yüce Allah'ın izni ve yardımı olmadıkça, ne bir faydayı elde etmeye ne de bir zararı uzaklaştırmaya hiçbir güç ve kuvvet yoktur.

Bu zikrin, cennet hazinelerinden bir hazine olduğu belirtilmiştir. Çünkü o, nefsi Allah Teâlâ hakkında yüce bir marifete hazırlar.

---

125 Müslim, Birr, 90.

126 En'âm 6/61.

Aşağıdaki hadisler ve benzerleri de bu kabildendir:

2. *"Allahım! Seninle hücum eder, seninle hareket ederim."*[127]

3. *"Tevekkeltu alâllah."*[128]

4. *"Bil ki, şüphesiz Allah Teâlâ her şeye kadirdir ve Allah, her şeyi ilmiyle kuşatmıştır."*[129]

8. İstiğfâr zikirleri:

Rasûlullah'ın (s.a.) öğrettiği belli başlı zikirlerden bir çeşidi de istiğfarlardır. Bunun özü; nefsin, kendisini çepeçevre kuşatan günahlarını göz önüne alması ve ruhânî bir yardım, melekî bir feyz ile onlardan sıyrılmaya çalışmasıdır. Bunu başarmanın çeşitli sebepleri vardır:

i. Mele-i a'lâ'nın dualarının sevkettiği bir ameli işlemiş olması sebebiyle Allah'ın rahmetinin kendisini bürümesi.

ii. Yahut kişinin, tedbîr-i ilâhî doğrultusunda zor durumda kalan birine yardımcı olmak yahut muhtaç birinin ihtiyacını gidermek ya da benzeri bir şekilde bir vasıta olması,

iii. Yaşantı bakımından meleklere benzemesi, melekî nurların parlaması, hayvânî gücün şerlerinin parçalara ayrılması ve gücünün kırılması sebebiyle sönmesi.

iv. Ceberût âlemine yönelinmesi, Hakk'ın gerçek şekilde ve yakinen tanınması. *"Kulum bir günah işledi ve bildi ki, kendisinin günahı affeden ve günahtan dolayı muaheze eden bir Rabbi vardır. Ben de kulumu affettim,"*[130] hadisi bu manayı ortaya koymaktadır.

Kul, bu ruhânî teyitlere mazhar olur ve onları, nefsinin günahlarından sıyrılabilmesi için yerli yerinde kullanabilirse, o günahlar dağılır, yok olur ve nefis onlardan kurtulur.

İstiğfâr zikirleri:

En kapsamlı istiğfâr zikirlerinden bazıları şunlardır:

1. *"Allahım! Hatalarımı, bilgisizliğimi, işlerimde aşırılıkları-*

---

127 bkz. Ebû Dâvûd, Cihâd, 90.

128 Ebû Dâvûd, Edeb, 103; Tirmizî, Duâ, 34; İbn Mâce, Duâ, 8.

129 Kaynağını bulamadık.

130 Buharî, Tevhîd, 35; Müslim, Tevbe, 29.

mı, senin benden daha iyi bildiğin günahlarımı affet! Allahım! Benim ciddî ve gayri ciddî olarak, bilerek ve hata yoluyla işlediğim günahlarımı affet! Bütün bunlar bende var, Allahım!"

2. *"Allahım, işlediğim, işleyeceğim, açıktan işlediğim, gizli işlediğim, haddi aştığım, senin benden daha iyi bildiğin her türlü günahlarımı affet. Her şeyin başı da sonu da sensin, senden başka tanrı yoktur. Sen, her şeye kadirsin."*

3. Seyyidu'l-istiğfâr: *"Allahım! Sen benim Rabbimsin, senden başka tanrı yoktur. Beni sen yarattın, ben senin kulunum ve gücüm yettiği kadar sana verdiğim ahit ve söz üzereyim. Yaptıklarımın şerrinden sana sığınırım. Bana olan nimetlerini itiraf ederim. Günahlarımı itiraf ederim. Beni affet Allahım! Çünkü günahları ancak sen bağışlarsın."*

İstiğfâr, kalpten gafleti giderir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Gerçek şu ki, bazen kalbime gaflet çöküyor, ama ben Allah'a günde yüz defa istiğfar ederim."[131]

Bu gafletin hakikati şudur: Rasûlullah (s.a.), nefsini diğer mü'minler gibi melekî ve hayvânî gücün imtizac hali üzere bulundurmaya memurdu, ki insanlar için bir örnek olarak belirlemiş olduğu hükümleri, bizzat yaşayarak ve duyarak koymuş olsun, kıyas ve tahmine dayanmasın. Zorunlu olarak bunun tabiî sonucu da, onun da kalbine bazen gaflet halinin arız olmasıydı.

Allah'u a'lem!

9. Teberrüken Allah'ın adını anmak:

Rasûlullah'ın (s.a.), belirlemiş olduğu zikir türlerinden biri de teberrüken Allah'ın adını anmaktır. Bunun sırrı şudur: Hak Teâlâ'nın, her oluş (neş'et) hakkında bir iniş (*tedellî*=sarkma, yaklaşma, nüzûl) şekli vardır. Harfî (sözel) oluşlar hakkında O'nun tedellî şeklinden biri de, (peygamberler gibi) aracıların dili üzerine inmiş olan ve Mele-i a'lâ sakinleri arasında mütedavil bulunan ilâhî isimlerdir (*esmâ-yı hüsnâ*). Kul, bu mübarek isimleri teberrük niyetiyle zikrettiğinde, Allah'ın rahmetini kendisine çok yakın bulur.

---

131 Müslim, Zikir, 41.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz Allah Teâlâ'nın doksan dokuz —yüzden bir eksik— ismi vardır; kim onları sayarsa cennete girer."[132]

Bu faziletin sebeplerinden bazıları şunlardır:

i. Bu mübârek isimleri söylemek, Allah Teâlâ için isbatı ve tenzihi gerekli şeyleri bilmek anlamına gelir.[133]

ii. Bu isimlere ait bir bereket vardır ve onlar Hazîre-i kuds'le irtibatı sağlar.

iii. Bu isimlerin sûretlerinin, amel defterine nakşolunması halinde, kıyamet gününde onların açılımı, büyük bir rahmet şeklinde olur.

İsm-i a'zam:

Bil ki: Allah'ın ism-i a'zamı, —ki onunla istenildiği zaman istekler olur, onunla dua edildiği zaman dualar kabul olunur— Hak Teâlâ'nın tedellîlerinden en kapsamlısına delâlet eden, Mele-i a'lâ sâkinleri arasında en çok tedavül eden ve her asırda aracılar tarafından dillerden düşürülmeyen isimdir. Daha önce şair ve kâtip olan Zeyd'in, biri şairlik yönünü, diğeri de katiplik yönünü ifade eden iki sûreti olduğunu belirtmiştik. Aynı şekilde misâl âleminde, tek bir mahal hakkında Allah Teâlâ'ya ait birden çok tedellîler bulunur. Bu öyle bir manadır ki, *"Ente Allah, lâ ilâhe illâ ente, el-Ehadu's-Samed ellezî lem yelid velem yûled ve lem yekun lehû küfeven ehad."*[134] zikrine de, *"Leke'l-hamdu, lâ ilâhe illâ ente'l-Hannânu'l-Mennân Bedî'u's-semâvât ve'l-ard yâ Ze'l-celâl ve'l-ikrâm, yâ Hayyu ya Kayyûm"*[135] zikrine de, bunlara benzer diğer zikirlere de uygun düşer.

---

132 Buhârî, Tevhîd, 12.

133 Yani bu isimleri ve onların taşıdığı anlamları bilen, Allah Teâlâ'yı gereği gibi tanımış olur.

134 Manası: Sen Allah'sın, Senden başka tanrı yoktur, sen her şeyin kendisine muhtaç olduğu, fakat kendisinin hiçbir şeye muhtaç olmadığı, doğurmayan, doğurulmayan, kendisine hiçbir şey denk olmayan Samed'sin.

135 Manası: Hamd ancak sana mahsustur, senden başka tanrı yoktur, sen Hannân'sın (kullarına karşı son derece merhametlisin), Mennân'sın (kullarına karşı sonsuz in'amda bulunursun), göklerin ve yerin yaratıcısısın, ey celâl ve ikrâm sahibi, ey Hayy ve Kayyûm olan Allah!

10. Peygambere salevât getirmek:

Zikir türlerinden biri de Hz. Peygamber'e (s.a.) salevât getirmektir.

Bu konuyla ilgili olarak Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim bana, bir salevât okursa, Allah Teâlâ ona on kez mağfiret eder."[136]

"Kıyamet gününde bana en yakın olacaklar, bana en çok salevât getirenlerdir."[137]

Bunun sırrı şudur: Beşerî nefislerin, behemehal ilâhî nefhalara (*enfâs-ı kudsiyye*) ulaşmaya çalışması gerekir. Onlara ulaşabilmek için, tedellî nurlarına ve yeryüzüne konulmuş Allah'ın nişanelerine yönelmek, onlardan istifade etmeye çalışmak, onlar üzerinde —daha önce sözü edilen şekil üzere— düşünmek, onlar üzerinde durmak, özellikle de Mele-i a'lâ sâkinlerinin en üstünleri ve Allah'ın cömertlik hazinesini yeryüzü sakinleri için devreye sokacak vasıtalar durumunda olan mukarrabîn ruhlarını harekete geçirici davranışlara girmek gibi vasıta yoktur.

Rasûlullah'ı (s.a.) saygıyla anmak, onun hakkında Allah Teâlâ'dan hayır talebinde bulunmak, Allah'a yönelebilmenin en güzel vasıtalarından biridir. Üstelik salevât, sadece peygambere rahmet okunarak yapılır ve ondan istimdâdda bulunma anlamı içermez. Salevâtın bu içeriği, peygamberi tanrılaştırma gibi bir tahrife gidebilecek yolu da kapatır.

Ehl-i kemâlin ruhları, bedenlerinden ayrıldığında, rahmet deryasına dalar ve Rabbu'l-izzet'in müşahadesinde istiğrak halinde sükûnete erer. Bu durumda yenilenmiş bir irade ve ortaya çıkan bir sâik ona etki etmez. Ancak, daha aşağı mertebede olan nefisler, himmet ile onlara yapışırlar ve onlardan, ruhlara münasip bir nur ve hey'et celbederler. *"Bana herhangi bir kimse selâm verdiği zaman, mutlaka Allah Teâlâ, bana ruhumu iade eder ve ben onun selâmını alır ve mukabele ederim."*[138] hadisinde kinaye yoluyla belirtilen mana işte budur. Ben, 1144 yılında Medine'de mücavir olduğum zamanlar bunu sayısız kere müşahede etmişimdir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

---

136 Müslim, Salât, 70.

137 Tirmizî, Vitr, 61.

138 Ebû Dâvûd, Menâsik, 96.

"Kabrimi ziyareti, bayrama çevirmeyin."[139]

Bu hadis, yahudi ve hıristiyanların peygamberlerinin kabirlerini mescidler edinip, hac gibi bayram ve ziyaret mevsim (ve yer)i kıldıkları gibi, bizim de öyle yapıp, böylece dinin tahrifine yol açacak bir davranışa girmememize işaret etmektedir.

Zikir vakitleri:

Bil ki: Şer'î hükümlerin belirlenmesi gibi ince olmasa bile, zikirlerin de müsamahalı biçimde bir tür belirlenmesine ihtiyaç vardır. Zira, belirlenmediği takdirde, gevşek insanlar gerekli ilgiyi göstermezler. Belirleme ya vakitlerle ya da sebeplerle olur. Daha önce de açıkça ya da işaret yoluyla belirttiğimiz üzere, zikir için belli bir vaktin belirlenmesinde etkin olan şeyler şunlardı:

i. Ruhâniyetin yayılması anı olması, sabah ve akşam saatleri gibi,

ii. Nefsin hey'ât-ı rezîleden uzak olması, uykudan uyanma anı gibi,

iii. Nefsin, cilalanmasını sağlayacak, dünya meşgalelerinden ve konuşmalarından uzak olduğu anların seçimi, uykuya gireceği anlar gibi.

Zikir için sebepliği belirleyen şeyler de şunlardı:

i. Allah'ı anmayı unutturacak, nefsin Cenâb-ı Allah'a yönelmekten gafil olmasını gerektirecek bir durumun olması. Bu durumda, bu gaflet halinin Allah'ı zikirle tedavi edilmesi gerekir. Zikir, bir tür panzehir vazifesi görür ve gaflet halinin zehrini giderir, meydana gelen eksikliklerin telafisini sağlar.

ii. Tâatin, kendi başına eksik olması, faydasının tam olmaması hali. Bu durumda eklenilen zikirlerle, o tâatin tamamlanması amaçlanır. Namazlarda okunması sünnet olan zikirler gibi.

iii. Allah korkusunu, O'nun güç ve kudretinin ululuğunu hatırlatmak suretiyle, nefsin uyarılmasını gerektiren hallerin olması. Bu durumda nefis, nereden ve nasıl etkilendiğini bilerekten ve bilmeyerekten hayra yöneltilmiş olacaktır. Rüzgar, karanlık, güneş tutulması... gibi kevnî âyetlerle ilgili zikirler böyledir.

iv. Kendisine zarar vermesinden korktuğu hallerin olması. Bu durumda Allah Teâlâ'dan, kendisine fazl ü kereminden lutfet-

---

139 Ebû Dâvûd, Menâsik, 96.

mesini istemesi ve o halin başlangıcında Allah'a sığınması vacip olur. Yolculuğa çıkmak ve bineğe binmek gibi.

v. Cahiliye döneminde insanların, —cine sığınmak, hilali görünce sığınmak gibi— şirke çalan batıl inanışları, ya da uğursuzluk telakkisi sebebiyle afsunlanma (rukye) yoluna başvurdukları hallerin olması.

Zikrin faydaları:

Rasûlullah (s.a.), zikirlerin faziletlerini, dünya ve âhiretteki etkilerini açıklamış, böylece zikirlerden beklenen faydanın tam olmasını ve yeterince teşvikte bulunulmuş olmasını amaçlamıştır.

Bu konuda açıklanması amaçlanan esas noktalar şunlar olmuştur:

i. Zikir, nefsin arınmasını ve olgunlaşmasını sağlar. Bu faydasını dikkate alan Rasûlullah (s.a.), nefsin arınması ve olgunlaşması için gerekecek sonucu, zikre bağlamıştır. Meselâ şu hadisi böyledir: *"Kim onları*[140] *der ve sonra ölürse, fıtrat üzere ölür."*[141] Yahut *"cennete girer"*, yahut *"günahları affolunur"* ve benzeri ifadeler gibi.

ii. Zikir edene hiçbir şey zarar vermez, her türlü kötülüklerden korunur. Çünkü ilâhî rahmet o kişiyi bürümüş ve meleklerin duası onu çepeçevre kuşatmıştır.

iii. Zikir, günahların silinmesini, hasenâtın çoğaltılmasını sağlar. Çünkü, —daha önce de açıkladığımız gibi— Allah'a teveccühte bulunmak, rahmet bürgüsüne tutunmak, günahları yok eder, melekî gücü teyit eder ve onu destekler.

iv. Aynı hikmetten dolayı, şeytanlar o kimseden uzak olur.

Zikir vakitleri üçtür:

Rasûlullah (s.a.), zikir için üç vakit belirlemiştir: Sabah, akşam ve uyku anı. Çoğu zikirler hakkında uyanma anını, zikir vakti olarak belirlememiştir; çünkü bu an zaten genellikle fecrin doğuş anı, ya da ortalığın aydınlandığı zamandır, (sabah vakti içine girer).

---

140 Uyku anında söyleyeceği *"Allahümme eslemtu..."* diye başlayan bir duayı. (Ç)

141 bkz. Buhârî, De'avât, 9; Müslim, Zikir, 57.

Sabah ve akşam zikirleri:

Bunlardan bazıları şunlardır:

"Allahım! Ey gaybı ve âşikâr olan her şeyi bilen Allah! Göklerin ve yerin yaratıcısı, her şeyin Rabbi, hükümdarı olan Allah! Şehâdet ederim ki, senden başka tanrı yoktur. Nefsimin şerrinden, şeytanın şerrinden ve tuzağından sana sığınırım. Biz akşama erdik, mülk de Allah'ın olarak akşamladı. Hamd Allah'a aittir, tek olan Allah'tan başka tanrı yoktur, O'nun ortağı yoktur. Mülk ancak O'nundur, hamd ancak O'na mahsustur. O her şeye kadirdir.

Allahım! Şüphesiz ki ben, bu gecenin hayrını, bu gecede olan şeylerin hayrını senden istiyor; bu gecenin şerrinden ve bu gecede olan şeylerin şerrinden sana sığınıyorum.

Allahım! Tembellikten, yaşlılıktan, kibrin kötülüğünden, dünya fitnesinden, kabir azabından sana sığnırım."

Duayı sabah vakti yapıyorsa, metinde geçen *"bu gece"*, *"akşama erdik"*, *"akşamladı"* kelimelerinin yerine, *"bu sabah"*, *"sabaha erdik"*, *"sabahladı"* kelimelerini kullanır. Devamla şöyle der:

"Seninle akşamladık, seninle sabahladık, seninle yaşar, seninle ölürüz; varış yeri sanadır."

Akşam vaktinde ise bunun yerine: *"Seninle akşamladık, seninle sabahladık, seninle yaşar, seninle ölürüz; diriliş sanadır."* der. Sonra üç defa şöyle söyler:

"İsmi anıldığında yerde ve gökte hiçbir şeyin zarar vermeyeceği Allah'ın adıyla..." Devam eder:

"Allah'ı her türlü noksanlıklardan tenzih eder ve O'nu gereği gibi överim. Allah'tan başka güç ve kuvvet sahibi yoktur. Onun dilediği olur; dilemediği olmaz.

Bilirim ki, Allah Teâlâ her şeye kadirdir ve bilirim ki, Allah Teâlâ her şeyi ilmiyle kuşatmıştır."

Sonra şu âyeti okur:

"Akşama ulaştığınızda, sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah'ı —ki göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur— tesbih edin! Ölüden diriyi, diriden ölüyü O çıkarıyor; yeryüzünü ölümünün ardından O canlandırıyor. İşte siz de (kabirlerinizden) böyle çıkarılacaksınız."[142]

---

142 Rûm 30/17-19.

Duaya devam eder:

"Allahım! Şüphesiz ben, senden dünyada ve âhirette âfiyet isterim. Allahım! Ben senden, dinim, dünyam, ailem ve malım hakkında af ve âfiyet isterim."

"Allahım! Ayıplarımı ört, korkularımı gider, beni huzur ve güven içerisinde kıl!

Allahım! Beni önümden, arkamdan, sağımdan, solumdan, üzerimden kolla ve muhafaza eyle! Alt tarafımdan ansızın yakalanmamdan senin azametine sığınırım."

Sonra üç defa şöyle der:

"Ben Rab olarak Allah'tan, din olarak İslâm'dan, peygamber olarak Hz. Muhammed'den hoşnut ve razıyım."

"Allah'ın eksiksiz, kutsal kelimeleriyle, yaratmış olduğu şeylerin şerrinden kendisine sığınırım. Allahım! Bana ve yarattıklarından herhangi birine inen her nimet, sadece sendendir, senin ortağın yoktur, hamd sadece sana mahsustur, şükür ancak sana gerekir."

Bundan sonra da seyyidu'l-istiğfârı okur.

Uyurken okunacak zikir:

Uyunacak vakitte, yatağa girildiğinde okunacak zikirlerden bir kısmı şöyledir:

"Rabbim, senin adınla yanımı yatağa koydum, seninle kaldıracağım. Eğer canımı tutup bırakmayacaksan, ona rahmet eyle; eğer onu geri göndereceksen, sâlih kullarını koruduğun gibi onu da koru!

Allahım! Umut ve korkuyla özümü sana teslim eyledim, yüzümü sana yönelttim, halimi sana ısmarladım, sırtımı sana dayadım. Senden kaçış ancak yine sanadır, senden kurtuluş ancak yine seninledir. İndirdiğin kitabına, gönderdiğin peygamberine inandım.

Hamd olsun Allah'a ki, o bizleri yediriyor, içiriyor, bize kâfi geliyor, bizi barındırıyor. Maişeti olmayan, barınağı bulunmayan niceleri var!"

Sonra otuz üçer defa *"Sübânallah"* ve *"el-Hamdu lillah"*, otuz dört defa da *"Allahu ekber"* der. Devamla üç defa:

"Allahım! Beni, kullarını dirilteceğin günde azabından koru!" der ve devam eder:

"Kutlu yüzün ve kutsal kelimelerinle, perçemi senin elinde olan şeylerin şerrinden sana sığınıyorum.

Allahım! Sen borç ve günah yükünü kaldırır, giderirsin. Allahım! Senin ordun yenilmez, senin vaadinde dönme olmaz, senin hükmün karşısında, çaba gösterenin çabası fayda vermez. Seni tenzih eder, hamd ile anarım.

Allahım! Sen; göklerin ve yerin rabbisin, her şeyin rabbisin, tohumu ve çekirdeği yarıp bitirensin, Tevrat, İncil ve Kur'ân'ı indirensin. Perçemi senin elinde olan her şerlinin şerrinden sana sığınırım. Sen evvelsin; senden önce bir şey yoktur. Sen âhirsin; senden sonra bir şey yoktur. Sen zâhirsin; senin üzerinde bir şey yoktur. Sen bâtınsın; senin sırrın altında bir şey yoktur.

Allahım! Borcumu ödememe yardım et, beni fakirlikten koru. Allah'ın adıyla, koydum yanımı...

Allahım! Günahlarımı affet, şeytanımı hor ve hakir kıl, boynumu cehennem halkasından kurtar, beni nediyy-i a'lâ arasına kat. Hamd, bana yeten, beni barındıran, beni doyuran, bana içiren; bana nimet veren ve nimetini artıran; bana veren, verdiğini sayısız kılan Allah'ıma olsun! Her hal üzere Allah'ıma hamd olsun!

Allahım! Her şeyin Rabbi ve hükümdarı, her şeyin ilâhı olan Allahım! Cehennem azabından sana sığınıyorum"

Sonra iki avucunu birleştirir ve onlara, İhlâs, Felâk ve Nâs sûrelerini okur (üfler), sonra ellerini mümkün olduğu kadar bütün bedenine sürer ve Âyete'l-kürsî'yi okur.

Evlenen ya da bir cariye satın alan kimsenin edeceği dua:

Rasûlullah (s.a.), bir kadınla evlenen ya da bir hizmetçi satın alan kimsenin şu duayı okumasını öğütlemiştir:

"Allahım! Şüphesiz ben, bu kadının hayrını ve cibilliyetinde olan şeylerin hayrını isterim; onun şerrinden ve cibilliyetinde olan şeylerin şerrinden sana sığınırım."

Evlenen birini tebrik eden de şu duayı yapar:

"Allah, senin için mübarek kılsın! Allah, evliliğinizi karşılıklı mübarek kılsın! Aranızı hayır üzere birleştirsin!"

Çeşitli durumlarda yapılacak dualar:

Hanımına yanaşmak istediğinde şöyle dua eder:

"Allahın ismiyle! Allahım! Bizi şeytandan uzaklaştır. Şeytanı da bizi rızıklandırdığın şeyden uzaklaştır."

Tuvalete girmek isteyen şöyle dua eder:

"Her türlü pisliklerden ve kötülüklerden (ya da dişi ve erkek şeytanların şerrinden) sana sığınırım."

Tuvaletten çıkan ise, *"Bağışlanmamı dilerim."* der.

Keder anında şöyle dua eder:

"Halîm ve ulu olan Allah'tan başka tanrı yoktur. Yüce arşın sahibi ulu Allah'tan başka tanrı yoktur. Göklerin ve yerin Rabbi, ulu arşın Rabbi Allah'tan başka tanrı yoktur."

Öfke anında, *"Taşlanmış şeytandan Allah'ı sığınırım."* der.

Horozun ötmesi anında, Allah'ın fazl ü kereminden ister; eşeğin anırması halinde, Allah'a sığınır.

Bineğe bindiği zaman üç kere *"Allahu ekber"* der ve sonra şu âyeti okur:

"Bunu bizim hizmetimize vereni tesbih ve takdis ederiz, yoksa biz bunlara güç yetiremezdik. Biz şüphesiz elbet Rabbimize dönücüleriz."[143]

Sonra üç defa *"el-Hamdu lillah"*, üç defa *"Allahu ekber"* der ve devam eder:

"Seni her türlü noksan sıfatlardan tenzih ederim Allahım! Ben nefsime zulmettim; beni bağışla. Hiç kuşku yoktur ki, günahları ancak sen bağışlarsın."

Bir yolculuğa çıkmak üzereyken şöyle dua eder:

"Allahım! Biz, bu yolculuğumuzda senden iyilik ve takvâ isteriz; hoşnut olacağın amellere muvaffak kılmanı dileriz. Allahım! Bize bu yolculuğumuzu kolaylaştır, uzağını yakınlaştır. Allahım! Yol boyunca bizim sahibimiz sensin, geride bıraktıklarımızın gözeticisi sensin. Allahım! Seferin meşakkatinden, dönüş tasasından, dönüşte ailemizde ve malımızda kötü durumlarla karşılaşmaktan sana sığınırım."

Bir yerde konakladığı zaman şöyle dua eder:

---

143 Zuhruf 43/13.

"Kutsal kelimeleriyle, yarattıklarının şerrinden Allah'a sığınırım. Ey yer! Rabbim ve rabbin Allah'tır. Senin şerrinden, senin üzerinde yaratılanların şerrinden, senin üzerinde hareket edenlerin şerrinden Allah'a sığınırım. Arslandan, ejderhadan, yılandan, akrepten, beldede sakin olanların şerrinden, İblis ve neslinin şerrinden sana sığınırım."

Seferde seher vakti girdiğinde şöyle dua eder:

"İşiten işitsin, gören görsün ki, biz Allah'a hamdetmekteyiz. Bizi sıkıntılardan güzelce kurtarmasından dolayı ona şükrederiz. Rabbimiz, bizim sahibimizdir, bize nimetler bahşetmiştir. Cehennem azabından O'na sığınırız."

Dönerken, her tümseğe çıktıkça üç kere tekbir alır ve sonra şöyle der:

"Tek Allah'tan başka tanrı yoktur. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur. O her şeye kadirdir. Biz dönenleriz, tevbe edenleriz, Allah'a kulluk edenleriz, secde edenleriz. Rabbimize şükredenleriz. Allah, vaadini doğruladı, kuluna yardım etti, yalnız başına bütün hizipleri alt etti."

Kâfirlere beddua edeceği zaman şöyle der:

"Ey kitabı indiren, hesabı hızlı gören Allahım! Allahım! Hizipleri alt et! Allahım! Onları yenilgiye uğrat, onları sars ve darma dağınık et. Allahım! Biz, onların boğazlanmasını sana havale ediyoruz, onların şerlerinden sana sığınıyoruz. Allahım! Sen benim yârımsın, yardımcımsın. Allahım! Seninle hücum eder, seninle hareket eder ve taktik kurarım, seninle savaşırım."

Bir topluluğa misafir olduğu zaman şöyle dua eder:

"Allahım! Onlara rızık olarak verdiğin şeyi haklarında bereketli kıl, onlara mağfiret eyle, onlara acı!"

Hilâli gördüğünde şöyle dua eder:

"Allahım! Bu hilâli, emniyetle, imanla, selâmetle ve İslâm'la üzerimize doğdur. Ey hilâl! Rabbim ve rabbin Allah'tır."

Bir belâ ve musibete düçar olmuş birini gördüğünde şöyle dua eder:

"Bunun başına gelen bu belâdan beni âfiyet üzere kılan ve beni yarattıklarından pek çoğu üzerine apaçık bir şekilde üstün kılan Allah'a hamd ederim."

Kalabalık bir çarşıya girdiği zaman şöyle dua eder:

"Tek olan Allah'tan başka tanrı yoktur. O'nun ortağı yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na aittir. Diriltir, öldürür. O Hayy'dır; ölmez. Hayır O'nun elindedir. O, her şeye kadirdir."

Bir hayli şamata yapılan bir meclisten kalktığı zaman şöyle dua eder:

"Allahım! Seni her türlü noksanlıklardan tenzih eder, sana hamd ederim. Senden başka tanrı olmadığına şehadet ederim. Senden, günahlarımı bağışlamanı ister, sana tevbe ederim."

Bir kimseyi uğurlarken şöyle dua eder:

"Dinini, emanetini, işlerinin sonunu Allah'a emanet ediyorum. Allah, seni takva ile azıklandırsın, günahlarını affetsin, her nerede olursan sana hayrı kolaylaştırsın. Allahım! Onun uzağını yakın eyle, yol meşakkatini ona kolaylaştır."

Evinden çıktığı zaman şöyle dua eder:

"Allah'ın ismiyle çıktım, Allah'a tevekkül ettim. Allahım! Ayaklarımızın kaymasından, sapıtmaktan, cahillik etmekten, cahilliğe uğramaktan sana sığınırız. Allah'ın ismiyle çıktım, Allah'a tevekkül ettim. O'ndan başkasında hiçbir güç ve kudret yoktur."

Evine girdiği zaman şöyle dua eder:

"Allahım! Senden girişin de, çıkışın da hayrını isterim. Allah'ın ismiyle girdik, Allah'ın ismiyle çıktık. Rabbimiz Allah'a tevekkül ettik."

Borç altına giren, kendisini üzüntü ve keder bürüyen kimse sabah ve akşam olmak üzere şöyle dua eder:

"Allahım! Şüphesiz ben, kederden, tasadan sana sığınıyorum; âcizlikten ve tembellikten sana sığınıyorum; cimrilikten ve korkaklıktan sana sığınıyorum, borç altında ezilmekten ve insanların kahrına uğramaktan sana sığınıyorum. Allahım! Helâl rızık ver ve beni harama düşürme! Bana lütuf ve ihsanda bulun ve beni senden başkalarına muhtaç eyleme!"

Yeni bir elbise giydiğinde şöyle dua eder:

"Allahım! Sana hamd olsun. Bunu bana sen giydirdin. Bunun hayrını ve vesile olacağı şeylerin hayırlarını senden isterim; bunun şerrinden ve vesile olacağı şeylerin şerrinden sana sığınırım. Avret yerlerimi örten, yaşantımda beni güzelleştiren bu elbiseyi bana giydiren Allah'a hamd olsun!"

Bir şey yiyip içtiği zaman şöyle dua eder:

"Bizi yediren, içiren ve bizi müslümanlardan kılan Allah'a hamd olsun! Bana bu yemeği, kendimden hiçbir güç ve kudret olmaksızın yediren Allah'a hamd olsun! Yediren, içiren, hazmettirip âfiyet veren, artıkları için çıkış yolu kılan Allah'a hamd olsun!"

Sofrasını kaldırdığı zaman şöyle dua eder:

"Bu nimetten dolayı, hiç kimseye muhtaç olmayan Rabbimiz Allah'a sonsuz ve tertemiz şekilde hamd ederiz; O'na hamdetmekten kendimizi müstağnî saymayız ve hiçbir zaman şükrümüzü terketmeyiz."

Mescide giderken şöyle dua eder:

"Allahım! Kalbimde bir nur kıl..."

Mescide girerken şöyle dua eder:

"Taşlanmış şeytanın şerrinden yüce Allah'a, O'nun kutlu zâtına, kadîm kudretine sığınırım. Allahım! Bana rahmet kapılarını aç!"

Mescidden çıkarken ise: *"Allahım! Senin fazl ü kereminden isterim"* der.

Gök gürlemesi ve şimşek çakması esnasında şöyle dua eder:

"Allahım! Bizi gazabınla öldürme, bizi azabınla helâk etme. Bize âfiyet ver. Allahım! Bunların şerrinden sana sığınırım."

Rüzgar estiği zaman şöyle dua eder:

"Allahım! Bunun hayrını ve bunda olanların hayrını senden isterim, bunun şerrinden ve bunda olanların şerrinden, bununla gönderdiğin şeyin şerrinden sana sığınırım."[144]

Aksırdığı zaman, *"Allah'a çok, tertemiz ve kutlu hamdler olsun!"* der. Onu işiten, *"Allah, sana merhamet etsin!"* diye karşılık verir. Aksıran da ona: *"Allah sizi ve bizi hidayet üzere kılsın, halimizi düzeltsin!"* diye dua eder.

Uyurken, *"Allahım! İsminle ölür, isminle yaşarım."* der.

Uyandığı zaman ise, *"Bizi öldürdükten sonra tekrar dirilten Allah'a hamd olsun; diriliş O'nadır."* diye hamd eder.

---

144 Rüzgarın hayrı, yağmur bulutlarını sürüklemesi, çiçekleri aşılayıcı görev yapması, yelkenli araçları yürütmesi, değirmenleri döndürmesi gibi şeylerdir. Şerri de rüzgarın yağmursuz, kavurucu sıcak, dondurucu soğuk ve yıkıcı olması gibi şeylerdir.

Ezan sırasında ne denilir?

Ezan esnasından beş şeyin yapılması istenmiştir:

i. Müezzine katılmak ve onun söylediklerini tekrarlamak. Yalnız *"Hayye alâ's-salâh"* ve *"Hayye alâ'l-felâh"*ların yerine, *"Lâ havle velâ kuvvete illâ billah"* denir.

ii. "Rab olarak Allah'tan, din olarak İslâm'dan, peygamber olarak Hz. Muhammed'den hoşnut ve razıyım," demek,

iii. Salevât getirmek,

iv. Vesîle duası diye bilinen şu duayı yapmak:

"Ey bu kutlu çağrının, kılınacak namazın Rabbi! Muhammed efendimize vesîleyi, fazileti ve yüksek dereceyi ver. O'nu vaad eylediğin Makâm-ı Mahmûd'a gönder; şüphesiz sen vaadinden asla dönmezsin."

v. Dünya ve âhireti için Allah'tan hayırlar istemek.

Zilhicce'de zikir:

Zilhicce'nin on gününde daha çok zikir yapılması emredilmiştir. Sahâbe, tâbiîn ve din imamlarının, arife ve teşrîk günlerinde tekbir getirmekte oldukları meşhurdur. Bunun çeşitli şekilleri vardır. En uygunu, arife günü sabah namazından itibaren başlayarak, sonuncu teşrîk gününün (bayramın dördüncü günü) ikindi namazına kadar (ikindi dahil), her farz namazın arkasından tekbir getirmek ve şöyle demektir:

"Allahu ekber! Allahu ekber! Lâ ilâhe illallahu vallahu ekber! Allahu ekber! Ve lillâhi'l-hamd."

Manası: Allah en büyüktür! Allah en büyüktür! Allah'tan başka tanrı yoktur ve Allah en büyüktür! Allah en büyüktür! Ve hamd Allah'a aittir.

*

* *

Kısaca, her kim bu saydığımız zikirlere, zamanlarını kollayarak usanmadan, bıkmadan devam eder, üzerinde tefekkürde bulunursa, o kişi, devamlı zikir eden biri mesabesinde olur ve Allah Teâlâ'nın haklarında mağfiret ve büyük mükâfaat hazırlamış olduğu *"zikreden erkekler, zikreden kadınlar"*[145] zümresine girer.

---

145 bkz. Ahzâb 33/35.

İhsan derecesiyle ilgili diğer konular

Huyların kazanılmasını sağlayan sebepler ve manileri:

Bil ki: Bu anlattığımız dört huyu elde edebilmenin sebepleri vardır; kezâ onlara ulaşmayı engelleyecek maniler, onların bulunduğunu gösteren belirtiler vardır.

Allah Teâlâ'ya huşu ile teslimiyet, cenâb-ı kibriyâya doğru yönelmek, Mele-i a'lânın rengini almak, beşerî rezaletlerden soyutlanmak; nefsin, dünya hayatının etki ve izlerini kabul etmemesi, ona bel bağlamaması... evet bütün bunların oluşması için tefekkür gibisi yoktur. Rasûlullah'ın (s.a.), *"Bir saatlik tefekkür, altmış senelik ibadetten daha hayırlıdır."*[146] buyruğu bu manayı ifade eder.

Tefekkürün çeşitli şekilleri vardır:

Tefekkürün türlerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

1. Allah Teâlâ'nın zatı üzerinde tefekkür:

Peygamberler (s.a.), bu tür tefekkürü yasaklamışlardır. Çünkü halk, buna güç yetiremez. Şu hadisler de bu manada buyurulmuştur:

"Allah'ın nimetleri üzerinde düşünün; fakat Allah hakkında düşünmeyin." Diğer bir rivâyet şu şekildedir: *"Her şey hakkında düşünün, fakat Allah'ın zatı hakkında düşünmeyin."*[147]

---

146 Keşfu'l-hafâ, 1/370.

147 bkz. Keşfu'l-hafâ, 1/371.

2. Allah'ın sıfatları hakkında tefekkür:

Tefekkürün ikinci türü, ilim, kudret, rahmet, ihâta (kuşatma)... gibi Allah Teâlâ'nın sıfatları üzerinde düşünmektir. Ehl-i sülûk buna *"murâkabe"* adını verir. Bu tefekkürün dayanağı, *"İhsan, sanki O'nu görüyormuşsun gibi Allah'a kulluk etmendir; her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da, O seni görüyor."*[148] ; *"Allah'ı gözet*[149] *ki; O'nu karşında bulasın!"*[150] gibi hadislerdir.

Bu tür tefekkürün —güç yetirebilenler için— yapılış şekli şöyledir:

Önce şu âyetlerden biri okunur:

"Her nerede olursanız, o sizinle beraberdir."[151]

"Sen hiçbir işte bulunmazsın; Kur'ân'dan bir şey okumazsın ve siz hiçbir iş yapmazsınız ki, ona daldığınız zaman biz üstünüzde şahit olmayalım. Çünkü ne yerde ne gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabbinden uzak ve gizli kalmaz. Bundan daha küçüğü ve daha büyüğü yoktur ki, apaçık kitapta bulunmasın."[152]

"Göklerde ve yerde olanları, Allah'ın bildiğini görmüyor musun? Üç kişinin gizli konuştuğu yerde dördüncüsü mutlaka O'dur. Beş kişinin gizli konuştuğu yerde altıncısı mutlaka O'dur. Bunlardan az veya çok olsunlar ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar mutlaka O, onlarla beraberdir."[153]

"Ve biz ona şah damarından daha yakınız."[154]

"Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır. Onun için gaybı ancak O bilir. O, karada ve denizde ne varsa hepsini bilir. O'nun ilmi dışında bir yaprak dahi düşmez. Yerin karanlıkları içindeki tek bir tâne, yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir Kitaptadır."[155]

"İyi bil ki O, her şeyi kuşatmıştır."[156]

"Ve O, kullarının üstünde yegane kudret ve tasarruf sahibidir."[157]

---

148 Buhârî, Îmân, 37; Müslim, Îmân, 57.

149 Yani Allah'ın emirlerini gözet, onlarla amel et. Eğer bunu yaparsan, Allah'ı yardımcın bulursun.

150 Ahmed, 1/293.

151 Hadîd 57/4.

152 Yûnus 10/61.

153 Mücâdele 58/7.

154 Kâf 50/16.

155 En'âm 6/59.

156 Fussilet 41/54.

157 En'â:n 6/61.

"Ve O, her şeye kadirdir."[158]

Yahut şu hadislerden biri okunur:

"Bil ki, bütün ümmet sana bir tür fayda vermek için toplansalar, Allah'ın sana yazmış olduğunun ötesinde fayda veremezler. Onlar sana bir şekilde zarar vermek için toplansalar, Allah'ın sana yazmış olduğunun ötesinde zarar veremezler. Kalemler kaldırılmış, sayfalar kurumuştur."[159]

"Allah Teâlâ'nın yüz rahmeti vardır, onlardan sadece bir tanesini yeryüzüne indirmiş, doksan dokuzunu da kullarına merhamet etmek üzere kıyamet gününe bırakmıştır."[160]

Sonra kişi, bu âyetlerin manalarını, teşbîh ve cihet (yön) isnadına kaçmadan tasavvur eder; dahası sadece Allah Teâlâ'yı bu sıfatlarla muttasıf görmeye çalışır. Tasavvuru zayıfladığında, âyeti tekrar okur ve yeniden tasavvura koyulur. Bunun için, büyük ve küçük abdest sebebiyle sıkışık olma; aç, öfkeli ve uykulu bulunma gibi haller sebebiyle kalbinin meşgul olmayacağı, aksine tam huzurlu olacağı bir anı seçer.

3. Allah Teâlâ'nın insanı hayrete düşüren fiilleri üzerinde tefekkür:

Tefekkürün diğer bir türü, Allah Teâlâ'nın insanı hayret ve dehşete düşüren fiilleri üzerinde düşünmektir. Bunun dayanağı da şu âyettir:

"Allah'ı ananlar ve göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünenler: 'Rabbimiz! Sen bunu boşa yaratmadın,' derler."[161]

Bunun yapılış şekli şöyledir:

Kişi, yağmurun yağmasını, otların bitmesini ve benzeri tabiat olaylarını düşünür ve kendisini, Allah'a minnet duygusu içerisinde kaybeder.

4. Allah'ın günleri üzerinde tefekkür:

Bu, Allah Teâlâ'nın, geçmişte bazı kavimleri nasıl yüceltip,

---

158 Mâide 5/120.

159 Tirmizî, Kıyâmet, 59; Ahmed, 1/293, 303.

160 bkz. Müslim, Tevbe, 17-21.

161 Âl-i İmrân 3/191.

diğer bazılarını nasıl alçalttığını düşünmek şeklinde olur. Bunun dayanağı da Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ'ya olan, *"Onlara Allah'ın günlerini hatırlat!"*[162] buyruğudur.

Daha önceki kavimlerin helâk edildikleri günler ve sebepleri üzerinde düşünmek, nefsin dünyadan soğumasını ve ondan uzaklaşmasını sağlar.

5. Ölüm ve ötesini tefekkür:

Bir diğer tefekkür çeşidi, ölüm ve ötesini düşünmektir. *"Lezzetleri alt üst eden (ölümü) çokça hatırlayınız."*[163] hadisi, bu tefekkür çeşidinin dayanağını oluşturmaktadır.

Bunun yapılış şekli şöyledir: Kişi, kendisinin dünya ile ilişkisinin kesildiğini, hayır ve şer ne işlemişse onlarla baş başa kaldığını, onlar karşılığında göreceği sevap ya da azabı düşünür.

Bu son iki tefekkür şekli, nefsin dünyadan el etek çekmesini sağlamak konusunda en faydalısıdır. İnsan, bu düşünceye dalmak üzere kendisini dünyevî meşgalelerden arındırdığı, ölüm ve ötesini gözünün önüne getirdiği zaman, hayvânî gücü mağlup olur ve melekî gücün egemenliği altına girer.

Halkın büyük çoğunluğu için, derinlemesine tefekküre dalmak ve tefekkür konusu şeyi göz önüne getirmek kolay bir şey değildir. Bu yüzden, tefekkür türlerine basamaklık yapacak kalıpların, içine onların ruhu üflenecek sûretlerin konulmasına ihtiyaç hasıl olmuştur ki, halk bunlara yönelsin, onlara okunsun ve onlar da nasipleri oranında bunlardan istifade etsin. Şüphesiz Rasûlullah'a (s.a.), bu türleri içinde toplayan Kur'ân ve bir de onun dengi[164] verilmiş bulunmaktadır.

Rasûlullah (s.a.) için, bu ikisi yani Kur'ân ve sünnet içerisinde, geçmiş ümmetler hakkında olan şeylerin tamamının toplanmış olduğunu görmekteyiz. Allah'u a'lem!

Kur'ân tilâveti:

Kur'ân'ın bu özelliği, Kur'ân tilâvetinin teşvik edilmesini, Kur'ân tilâvetinin, Kur'ân sûre ve âyetlerinin üstünlüğünün açık-

---

162 İbrahim 14/5.

163 Tirmizî, Kıyâmet, 26; İbn Mâce, Zühd, 31.

164 Yani sünnet.

lanmasını gerektirmiştir. Bunun için Rasûlullah (s.a.), Kur'ân tilâvetinden elde edilecek faydayı, duyularla algılanabilen bir şekilde ifade etmek ve örneklendirmek için Araplarca en değerli sayılan iri hörgüçlü deve[165] ile gebeliği belli olmuş semiz deve[166] benzetmesini yapmıştır. Kur'ân tilâvetinde bulunan kimseleri meleklere benzetmiştir, onun her harfi sebebiyle ecir olduğunu belirtmiştir. Kur'ân okuyup okumamasına göre insanları sınıflandırarak, Kur'ân okuyan mü'mini hem tadı hem de kokusu hoş olan turunca, Kur'ân okumayan mü'mini sadece tadı olan fakat kokusu olmayan hurmaya, Kur'ân okumayan münafığı tadı acı kokusu pis olan ebucehilkarpuzuna ve Kur'ân okuyan münafığı kokusu güzel tadı acı reyhana benzetmiştir.[167] Kur'ân sûrelerinin kıyamet gününde surete bürünüp, görüneceklerini, tutacaklarını, sahiplerini savunacaklarını beyan etmiştir. Bu, kişinin azap görmesini ve kurtulmasını gerektiren sebeplerin karşı karşıya gelmesi halinde olur ve Kur'ân tilâveti surete bürünerek temessül eder ve diğer sebeplere galebe çalarak kişinin kurtulmasını sağlar.

Kur'ân sûrelerinin kendi aralarında üstünlük farkı:

Sûrelerin de kendi aralarında birbirlerine üstünlükleri olduğunu açıklamıştır.

Bu üstünlüğün çeşitli sebepleri vardır:

i. Allah Teâlâ'nın (c.c.) sıfatları üzerinde tefekkürü ifade etmesi ve bu konuda en kapsamlı bir muhteva içermesi. Âyetu'l-kürsî, Haşr sûresinin sonu, İhlâs sûresi gibi. Bunlar, esmâ-yı hüsnâ arasında ism-i a'zam mesabesindedir.

ii. Kulların kendi ifadeleriyle gelmiş olan ve Rablerine nasıl

---

165 Hadis şöyle: *"Hanginiz her gün hiç bir günaha girmeden ve akrabalık bağlarını kesmeden Buhtân'a yahut Akîk'a gidip, oradan iki tane iri hörgüçlü dişi deve getirmek istemez?"* Bu soruya hepsinin evet demesi üzerine şöyle buyurmuştur:

"O halde her birinizin mescide giderek Allah Azze ve Celle'nin kitabından iki âyet öğrenmesi veya okuması onun için iki dişi deveden daha hayırlıdır. Üç âyet onun için üç deveden, dört âyet dört deveden... daha hayırlıdır." bkz. Müslim, Salâtu'l-müsâfirîn, 251.

166 Hadis şöyle: *"Sizden biriniz eve döndüğünde, orada üç tane iri, semiz, gebe deve bulunmasını istemez mi? (...) O halde, birinizin namazında okuyacağı üç âyet kendisi için iri, semiz ve gebeliği belli olmuş deveden daha hayırlıdır."* bkz. Müslim, Salâtu'l-müsâfirîn, 250.

167 Müslim, Müsâfirîn, 243.

ibadet edeceklerinin öğretilmesini amaçlayan sûre ya da âyetler; Fâtiha gibi. Bunların diğer sûrelere nisbeti, farzların sâir ibâdetlere olan nisbeti gibidir.

iii. En muhtevalı sûre olması; Zehrâveyn, yani Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri gibi.

Rasûlullah (s.a.), Yâsîn'in Kur'ân'ın kalbi olduğunu söylemiştir. Çünkü kalp, bir bütünün ortasında olma anlamına gelir. Bu sure yüz ve daha fazla âyetli olan sûrelerin altında, mufassal sûrelerin de üstünde orta uzunluktadır.[168] İçerisinde Antakyalı Habîbu'n-Neccâr'ın diliyle tevekkülü, işleri Allah'a havâleyi, tevhidi ifade eden âyetler vardır: *"Bana ne olmuş ki, beni yaratana ibadet etmeyecekmişim!..."*[169] âyetleri gibi. Yine bu sûrede, sözü edilen tefekkür şekillerinin hepsi mevcuttur.

Tebâreke sûresinin, okunduğu zaman sahibine, günahları affolununcaya kadar şefaat edeceğini söylemiştir.[170]

Rasûlullah'ın (s.a.) bazı keşif hallerini gördüğü adamın kıssası da, Kur'ân'ın faziletini göstermektedir. Rasûlullah (s.a.), Kur'ân'ı muhafaza konusunda gerekli itinanın gösterilmesini, üzerinde müzakere edilmesini emretmiş[171] ve onun hafızadan silinip gitmesinin, bağlı develerin boşanıp kaçmasından daha şiddetli olduğunu açıklamıştır[172]. Tertîl üzere ve kalplerin Kur'ân üzerine yatışkın olduğunda okunmasını ve okunurken kişinin kendisini ona vermesini, üzerinde yoğunlaşmasını, zinde halde iken okumasını emretmiş, böylece ondan daha iyi istifadenin sağlanmasını amaçlamıştır. Kezâ güzel sesle okunmasını, ağlanarak ya da en azından ağlanırmış gibi yapılarak hüzünle okunmasını istemiştir. Böylece Kur'ân okumadan maksadın —ki tefekkür ve tedebbürde bulunmaktır— azami derecede gerçekleşmesini amaçlamıştır. Onu unutmayı haram kılmıştır. Üç günden daha az süre içerisinde hatmedilmesini yasaklamıştır; çünkü böylesi kısa bir sürede hepsinin hızlıca okunması, üzerinde yeterince durulmaması sonucunu doğurur. Kolaylık olması için yedi harf, yani Arap lügatleri üzere okunabilmesine ruhsat verilmiştir; çünkü insanlar arasında ümmî olanı, yaşı ilerlemiş olanı, çocuk olanı vardır.

---

168 63 âyettir.(Ç)

169 Yâsîn 36/22 vd.

170 bkz. İbn Kesîr, 4/395.

171 Müslim, Müsâfirîn, 228.

172 Müslim, Müsâfirîn, 231.

Rasûlullah'a (s.a.) Kur'ân dışında hadis/sünnet olmak üzere verilen benzeri şeylerden bazı örneklere gelince, bu meyanda şunları hatırlayabiliriz:

"Ey kullarım! Ben zulmü kendime haram kıldım, onu sizin aranızda da haram kıldım. O halde birbirinize zulmetmeyin. Ey kullarım! Hepiniz sapıklıktasınız; ancak benim hidayete erdirdiklerim müstesnâ..."[173]

"İsrailoğullarından bir adam tam doksan dokuz adam öldürmüştü..."[174]

"Allah'ın kulunun tevbe etmesine sevinmesi, sizden birinizin çöl ortasında kaybettiği devesini, uyandığı zaman başucunda bulduğu zamankinden daha fazladır."[175]

"Bir kul günah işledi ve 'Allahım, günahımı bağışla!' dedi..."[176]

"Allah Teâlâ'nın yüz rahmeti vardır, onlardan sadece bir tanesini yeryüzüne indirmiş, doksan dokuzunu da kullarına merhamet etmek üzere kıyamet gününe bırakmıştır."[177]

"Kul müslüman olur ve İslâm'lık davasında samimi olursa..."[178]

Bunların yanında bazı teşbihlerde bulunarak dünyanın, Allah katında, denize batırılan bir parmağa bulaşan sudan[179], kulağı kesik oğlak lâşesinden daha değersiz[180] olduğunu beyan etmiştir.

Niyet ruh, ibâdet bedendir:

Bil ki: Niyet ruh, şekil olarak ibadet ise bedendir. Ruh olmadan, bedende hayat olmaz. Ruh ise, bedenden ayrıldıktan sonra da yaşantısını sürdürür; ancak beden olmadan canlılık emarelerini tam olarak gösteremez. Bunun içindir ki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat O'na sadece sizin takvanız ulaşır."[181]

---

173 Müslim, Birr, 55.

174 bkz. Müslim, Tevbe, 46.

175 Buhârî, De'avât, 3; Müslim, Tevbe, 7.

176 Buhârî, Tevhîd, 35; Müslim, Tevbe, 29.

177 bkz. Müslim, Tevbe, 17-21.

178 Buhârî, Îmân, 31.

179 bkz. Müslim, Zühd, 15.

180 bkz. Müslim, Zühd, 2.

181 Hacc 22/37.

Rasûlullah (s.a.) da şöyle buyurmuştur:

"Ameller ancak niyetlere göredir."[182]

Rasûlullah (s.a.), pek çok yerde niyeti hâlis olan, ancak engel bulunduğu için işleme imkânı olmayan kimselerin, o ameli sanki işlemiş gibi sevap alacaklarını beyan buyurmuştur. Buna göre meselâ yolcu ve hasta kimsenin, daha önce devamlı yapmakta oldukları zikirlerini (vird) yolculuk ya da hastalık sebebiyle yapamamaları halinde, sanki onları yapıyorlarmış gibi kendilerine sevap yazılmaktadır. Kezâ infâk etmek azminde olan ve fakat yoksulluk sebebiyle buna imkânı olmayan kimse, infakta bulunmuş gibi sevap almaktadır.

Niyetten maksadımız, kişiyi amele iten sâiktir. Bu, Allah Teâlâ'nın, peygamberler diliyle bildirmiş olduğu, itaat edene sevap, isyan edene ceza verileceği şeklindeki ilâhî verilerin tasdiki, ya da emrettiği ve yasakladığı konularda Allah Teâlâ'nın hükmüne uyma tutkusudur. Bunun için, Şâri' Teâlâ'nın, riya (gösteriş) ve şöhret (süm'a) için iş yapmayı yasaklaması ve en açık bir şekilde bunların kötülüklerini beyan etmesi vacip olmuştur. Bu meyanda olmak üzere Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet gününde en evvel aleyhlerine hükmedilecek olanlar üç kişidir: Birincisi, kahraman desinler diye cihada katılmış ve öldürülmüş bir adamdır. İkincisi, âlim desinler diye ilim öğrenmiş ve öğretmiş bir adamdır. Üçüncüsü de, cömert desinler diye, hayır yollarına harcamada bulunmuş bir kimsedir. (Meleklere) emrolunur ve bunlar, yüzleri üstü cehenneme sürülürler."[183]

"Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: Ben, ortakların şirkten en müstağnisiyim. Her kim bir amel işler, onda benimle birlikte başkasını ortak eylerse, onu şirkiyle başbaşa bırakırım."[184]

İhlâs ile yapılan bir amele muttali olunmasının mü'mini sevindirmesi:

Ebû Zer (r.a.), Rasûlullah'a (s.a.) şöyle sordu:

"Bir adam hayır namına bir iş yapar da, bunun üzerine halk onu överse ne buyurursun?" Rasûlullah (s.a.) buna şöyle cevap verdi:

---

182 Buhârî, İmân, 41; Müslim, İmâre, 155.

183 bkz. Müslim, İmâre, 152.

184 Müslim, Zühd, 46.

"Bu mü'minin âcil (peşin) müjdesidir."[185]

Bu hadis, kişinin, ameli sırf Allah için yapması haline mahsustur. Bu durumda onun hakkında yeryüzüne hüsnü kabul iner ve bunun sonucu olarak da insanlar onu severler.

Konuyla ilgili Ebû Hureyre (r.a.) hadisi ise şöyle:

Dedim ki: "Yâ Rasûlallah! Ben evimde namazlığımda ibadet halinde iken, yanıma biri girdi ve beni o halde görmesi hoşuma gitti. Ne buyurursun?" Rasûlullah (s.a.) bana şöyle cevap verdi:

"Ey Ebû Hureyre! Allah, sana merhamet etsin. Bu durumda sana iki ecir vardır; gizli ibadet ecri, aşikârelik ecri."[186]

Bunun manası, ondan hoşlanma halinin, ibadeti işlemeye asıl saik olmamasıdır. Gizli ibadet ecrinden maksat, gizli halde gerçekleşen ihlâs sevabı, aşikârelik sevabı da, Allah'ın dininin yayılması, râşid sünnete başkalarının da muttali kılınması sevabıdır.

Güzel ahlâk: Semâhat ve adâlet:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sizin en hayırlınız, ahlâkça en güzel olanlarınızdır."[187]

Semâhat ile adâlet arasında, daha önce de işaret ettiğimiz gibi bir tür çatışma vardır. Peygamberler (s.a.), şeriatları bina ederlerken, her iki maslahata da birden riayet ederler, her iki yurdun da nizamını birden ele alırlar, mümkün mertebe maslahatların arasını bulmaya çalışırlar. İşte bu durum, ilâhî kanunlarda semâhat için belirlenecek şeylerin, behemehal adâlet vasfı ile içli dışlı olan, onu teyit eden, ona karşı uyarıcı olan şeyler şeklinde belirlenmesini gerektirmiştir. Sonuçta iş, güzel ahlâkta düğümlenmiştir.

Güzel ahlâk, semâhat ve adâletle ilgili hasletlerin tümünden ibarettir. Çünkü güzel ahlâk; cömert olmak, zulmedeni affetmek, tevazu göstermek, haset, kin ve öfkeyi terketmek gibi hasletleri içine alır. Bunların tamamı, semâhat sıfatından doğar. Kezâ güzel ahlâk; insan sevgisini, sıla-yı rahmi, insanlarla güzel geçinmeyi, muhtaçlara yardımcı olmayı içine alır. Bunlar ise adâlet sıfatından doğan hasletlerdir. Birinci gruptan olan hasletler, ikinciler üzerine

185 Müslim, Birr, 166.

186 bkz. İbn Mâce, Zühd, 25.

187 Buhârî, Edeb, 39; Müslim, Fedâil, 68.

dayanır; ikinciler ise ancak birinci gruptan olanlarla tamam olur. Bu durum, şeriatlarda riayet edilmesi vacip olan ilâhî rahmetin bir gereğidir.

Dilin korunması:

Organlar içerisinde, hayra da şerre de en çabuk koşan dildir. Bu manayı ifade etmek üzere Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İnsanları burunları üstü tepe takla (cehenneme) atan, dilleriyle biçtiklerinden başka birşey midir?!"[188]

Hem dilin âfeti, ihbât (teslimiyet), semâhat ve adâlet sıfatlarını zedeler. Çünkü çok konuşmak, insana Allah'ı unutturur. Gıybet, çirkin söz ve benzerleri arayı açar. Kalp, insanın konuştuğu şeyin boyasını alır. Öfke ifade eden bir kelime söylediği zaman, kalp mutlaka ondan etkilenir. Diğer kötü sözler de böyledir. Bu etkilenme, kötülüğün kalpte şekillenmesine sebep olur.

İşte bu gibi sebeplerden dolayı şeriatın, dilin âfetleri üzerinde, diğer organlara nisbetle daha fazla durması gerekir.

Dilin âfetleri:

Dilin âfetleri türlü türlüdür. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

i. Olur olmaz her konuda konuşmak: Bunun sonucunda hiss-i müşterekte (çok işlevli duyu) o şeylerin sûretleri toplanır. Bu haliyle kul Allah'a yöneldiği zaman, zikrin tadını alamaz, zikirler üzerinde tefekkür edemez. İşte bu yüzden Rasûlullah (s.a.), mâlâyânîyi yani kişinin kendisini ilgilendirmeyen lüzumsuz lakırtılar etmesini yasaklamış ve bunu iyi müslümanlığın gereği saymıştır.

ii. İnsanlar arasında fitne çıkarıcı lâflar etmek: gıybet, tartışma, çekişme gibi.

iii. Çirkin sözler etmek: sözün; nefsin saldırgan, ya da şehevî özellikli kalın bir perde ile örtülü olmasından kaynaklanması. Sövmek, kadınların güzelliklerinden bahsetmek gibi.

iv. Allah'ın azametini unutmadan, O'nun katında olanlardan gafletten kaynaklanan sözler. Hükümdara, *"Meliku'l-mülûk"* yani hükümdarlar hükümdarı diye hitap etmek gibi.

---

188 Ahmed, 5/231.

v. Dinin/ümmetin maslahatına ters düşen sözler etmek: Meselâ, ümmetten terketmesi istenilen şeyleri tervic edici sözler söylemek böyledir; şarabı övmek, üzüme *"kerm"* demek gibi. Dinî nassların zamanla anlaşılmaması sonucunu doğuracak, kavram kargaşasına yol açacak isimlendirmelere gitmek de böyledir. Akşam namazına "işâ=yatsı", yatsı namazına da "ateme=karanlık" adı vermek gibi.

vi. Şeytanlara nisbet edilen şenî fiiller gibi şenî sözler olması; müstehcen sözler, cinsel ilişkiden, cinsel organlardan açık ifadelerle söz etmek gibi. Keza uğursuzluk telakkisini dile getiren sözler de böyledir. "Bu yurtta başarı ve bolluk yoktur," sözü gibi.

Sonra genelde semâhatin bulunacağı yerlerin beyan edilmesi ve bu konuda şeriatın dikkate aldığı şeylerle, dikkate almadığı şeyler arasının ayrılması gerekir. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Zühd:

Nefis, yeme içme, giyinme ve kadın arzusuna kapılır ve bu arzu sonucunda kendisine kötü bir renk siner ve bu cevherine nüfuz eder. Eğer insan, bunu nefsinden silkelemeyi başarabilirse, işte bu zühddür. Bu sayılan şeylerin tümden terkedilmesi aslında şer'an iyi bir şey değildir. Bunlardan istenilen, bu arzuların kontrol altına alınması ve böylece semâhat vasfının gerçekleştirilmesine çalışılmasıdır.

Zühd hakkında Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Dünyada zahitlik, ne helâli haram kılmakla, ne de malı ziyan etmekledir. Aksine zahitlik, kendi ellerinde bulunana, Allah'ın ellerinde olandan daha çok güvenmemen, başına bir musibet gelmesi halinde, sanki o başına gelmemiş gibi tepki göstermen ve elde edeceğin sevaba karşı daha arzulu olmandır."[189]

"Şu üç şeyden başka Âdem oğlunun bende bir hakkı yoktur: Oturacağı bir ev, avret yerini örteceği bir elbise ve karnını doyuracağı ekmek ve su."[190]

"Âdem oğluna, belini doğrultacak birkaç lokma yeterlidir."[191]

"İki kişinin yiyeceği, üç kişiye yeter; üç kişinin yiyeceği, dört kişiye yeter."[192]

---

189 Tirmizî, Zühd, 29; İbn Mâce, Zühd, 1.

190 Tirmizî, Zühd, 30; Ahmed, 1/62.

191 İbn Mâce, At'ime, 50.

192 Müslim, Eşribe, 178.

Yani, iki kişiyi iyice doyuracak yemek, orta şekilde üç kişiye yeter. Bununla Rasûlullah (s.a.), yardımlaşmayı teşvik etmiş ve oburluğun kötü olduğunu ifade etmiştir.

2. Kanaat:

İkincisi kanaattir. Mal hırsı bazen nefse galebe çalar ve onun ta cevherine nüfuz eder. Bu durumda kişi, onu kalbinden çıkarmak ister ve bunu kolayca başarırsa, işte o kanaat sahibi demektir.

Kanaat, Allah Teâlâ'nın, nefsin aşırı arzusu olmaksızın rızık olarak verdiği nimetleri terketmek değildir. Nitekim bu manada Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Zenginlik mal çokluğundan ibaret değildir. Gerçek zenginlik, gönül zenginliğidir."[193]

"Ya Hakîm! Hakikaten şu mal yeşil ve tatlıdır. Dolayısıyla onu her kim gönül hoşluğu ile alırsa, o malda kendisine bereket verilir. Kim de ona göz dikerek alırsa o malda kendisine bereket verilmez ve o, yiyip yiyip de doymayan kimse gibi olur. Yüksek (veren) el, alçak (alan) elden hayırlıdır."[194]

"Göz dikmediğin ve istemediğin halde bu kabil maldan sana bir şey gelirse onu al. Böyle olmayan bir malı ise canın çekmesin."[195]

3. Cömertlik:

Üçüncüsü cömertliktir. Mal tutkusu, onu tutma sevgisi bazen kalbe hakim olur ve onu her bir tarafından kuşatır. Bu halde iken insan, infâka muktedir olur ve bir sıkıntı duymaz ise, işte o cömerttir.

Cömertlik, malı ziyan etmek değildir. Mal da, haddizatında kötü bir şey değildir; çünkü o, Allah Teâlâ'nın en büyük nimetlerinden biridir.

Bu konuda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Cimrilikten sakının; çünkü cimrilik, sizden öncekileri helâk

193 Müslim, Zekât, 120.

194 Müslim, Zekât, 96.

195 Buhârî, Zekât, 51; Müslim, Zekât, 110.

etmiştir. Onları aralarında kan dökmeye ve dokunmazlıklarını çiğnemeye sürüklemiştir."[196]

"Hasetlik (gıpta) ancak iki kişiye[197] *karşı caizdir."*[198]

Mal hakkındaki uyarısına, "Hiç hayır şer getirir mi?" denilince de şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz ki hayır ancak hayır getirir. Ama baharın yetiştirdiği her nebat ya öldürür, yahut ölüme yaklaştırır. Yalnız yeşillik yiyen hayvanlar müstesna..."[199]

"Kimin yanında fazla hayvan varsa, onu hayvanı olmayana versin! Kimin fazla azığı varsa, onu azığı olmayana versin!" Ravi diyor ki: "Mal çeşitlerinden o kadar çok şey saydı ki, hatta bir artan malda hiçbirimizin hakkı olmadığı düşüncesine vardık."[200]

Rasûlullah (s.a.), bu konuda aşırı bir teşvik yolu tutmuştu; çünkü cihaddaydılar, müslümanlar ihtiyaç içerisindeydi. Dolayısıyla bu emir, hem semâhat, hem dinin yüceltilmesi, hem de müslümanların ihtiyaç yüzünden telef edilmemeleri gibi amaçları birden içeriyordu.

4. Kısa emel:

Dördüncüsü kısa emelli olmaktır. İnsan, uzun yaşama arzusundadır ve bu yüzden ölümü sevmez. Yaşayamayacağı kadar uzun emele sahip ir. O, bu hal üzere öldüğünde, iştiyak duyduğu şeye karşı olan aşırı meyli sebebiyle azap görür, o arzusunu yakalayamaz.

Aslında ömür, kötü bir şey değildir; aksine Allah Teâlâ'nın bahşettiği en büyük nimetlerden biridir.

Bu konuda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Dünyada bir garip ya da yolcuymuş gibi ol!" Sonra Rasûlullah (s.a.), bir dikdörtgen şekli çizdi, bunun ortasından dışarı doğru uzanan uzunca bir çizgi çizdi. Bu ortadaki uzunca çizgiyle kesişen küçük çizgiler çizdi. Sonra şöyle buyurdu:

"Bu insandır, bu da onu dört bir tarafından kuşatan ecelidir.

---

196 Müslim, Birr, 56.

197 Malını infaktan çekinmeyen zengine ve gerçek ilim adamına. (Ç)

198 Müslim, Müsâfirîn, 268.

199 Müslim, Zekât, 122.

200 Müslim, Lukata, 18.

Bu dışarı doğru uzanan çizgi, insanın emelidir. Bu onunla kesişen küçük çizgiler ise, karşılaştıkları engeller, belâ ve musibetlerdir. Eğer bu isabet etmezse şu isabet eder, Şu isabet etmezse öteki isabet eder. (Sonunda da ecel onu yakalar)."[201]

Rasûlullah (s.a.), lezzetleri alt üst eden ölümü çokça hatırlamak, kabir ziyaretinde bulunmak, akranların ölümünü düşünmek suretiyle bu hastalığı tedavi etmek istemiştir.

Bir başka hadiste de şöyle buyurmuştur:

"Biriniz ölümü temenni etmesin. O kendisine gelmeden önce, onun gelmesi için dua etmesin. Çünkü biriniz öldüğü zaman ameli kesilir."[202]

5. Tevazu:

Beşincisi tevazudur. Bu nefsin, kibir ve kendini beğenme dürtüsüne kapılmaması, bunun sonucu olarak insanları hor ve hakir görmemesidir. Kibir insanın nefsini ifsad eder; insanlara zulmetmeye, onları küçük görmeye iter.

Rasûlullah (s.a.) bu konuda şöyle buyurmuştur:

"Kalbinde zerre kadar kibir olan kimse cennete giremez." Bir zatın: "Ya Rasûlallah! İnsan elbisesinin güzel, ayakkabısının güzel olmasını ister?" demesi üzerine: *"Şüphesiz ki Allah güzeldir, güzelliği sever. Kibir; hakkı inkâr ve insanları hor görmektir."* buyurmuştur.[203]

"Size cehennemlikleri haber vereyim mi? Her katı düşman, cimri, kibirlidir."[204]

"Bir adam, nefsinin hoşuna giden güzel bir elbise içinde, saçları taranık vaziyette, çalımlı çalımlı yürürken, Allah onu ansızın yere batırmıştır; o ta kıyamet kopuncaya kadar paldır küldür yere batmakta devam edecektir."[205]

6. Hilim, teennî ve yumuşaklık:

Altıncısı hilim, teennî ve yumuşaklıktır. Kısaca, kişinin iyice

---

201 Buhârî, Rikâk, 3; İbn Mâce, Zühd, 3.
202 Müslim, Zikir, 13.
203 Müslim, İmân, 147.
204 Müslim, Cennet, 46.
205 Müslim, Libâs, 49-50.

düşünmeden, bir maslahat görmeden öfkeye kapılmamasıdır. Aslında öfkelenmek her hâlükârda kötü bir şey değildir.[206]

Bu konuda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim yumuşak davranmaktan (rıfk) mahrum ise, bütün hayırdan mahrum olmuştur."[207]

Bir adam Rasûlullah'tan (s.a.) kendisine öğütte bulunmasını istedi. Rasûlullah (s.a.), ona *"Öfkelenme!"* buyurdu. Adam isteğini bir kaç defa tekrarladı. Rasûlullah (s.a.), her defasında aynı şekilde *"Öfkelenme!"* diye cevap verdi.[208]

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Size, cehenneme haram olacak kimseyi bildireyim mi? Her yakın olan, yumuşak davranan, oluruna gidip kolaylık çıkaran kimsedir."[209]

"Siz pehlivanı da kuvvetli kimseden ibaret sanıyorsunuz. Halbuki gerçek pehlivan, kızdığı zaman kendisini tutabilen kimsedir."[210]

7. Sabır:

Yedincisi sabırdır. Bu, nefsin; lüks yaşama, feveran etme, şehveti giderme, şımarıklık etme, sırrı ifşa etme, sevgiyi koparma... gibi isteklere karşı sebat göstermesi, bu tür dürtülere boyun eğmemesidir. Dürtünün türüne göre çeşitli isimler alır.[211]

Sabır hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Sabredenlere, mükâfatları hesapsız ödenecektir."[212]

Rasûlullah (s.a.) da şöyle buyurmuştur:

"Hiçbir kimseye sabırdan daha geniş ve daha hayırlı bir ihsan (fazilet) verilmemiştir."[213]

---

206 Yerine göre öfkelenmemek fazilet değil zillet olur.*"Kendi aralarında merhametli, kâfirlere karşı son derecede şiddetli olurlar."* (48/29) âyeti bunu açıkça ortaya koyar. (Ç)

207 Müslim, Birr, 75.

208 Buhârî, Edeb, 76.

209 Tirmizî, Kıyâmet, 45; Ahmed, 1/415.

210 Müslim, Birr, 108.

211 Meselâ şehvet dürtüsüne karşı tahammül göstermesine, "iffet" denilmesi gibi.(Ç)

212 Zümer 39/10.

213 Müslim, Zekât, 124.

Rasûlullah (s.a.), semâhat vasfını gerçekleştirici hasletler üzerinde durduğu gibi, adâlet vasfı üzerinde de durmuş ve bu vasfın kapsamı altına giren hasletler üzerine dikkat çekmiş, mahlukâta merhametli olmanın güzelliklerini açıklamış ve buna teşvikte bulunmuş, bunun ev halkı, mahalle halkı ve şehir/ülke halkı ile olan ilişkilere yansıması bakımından kısımlarını zikretmiş, toplum içerisinde büyüklere saygı gösterilmesini ve herkesin lâyık olduğu yere konulmasını emir buyurmuştur.

Semâhat ve adâlet hakkında gelen bazı hadisler:

Burada, konuya ışık tutacak ve örnek teşkil edecek bazı hadisler zikretmek istiyoruz:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Zulümden sakının! Çünkü zulüm kıyâmet gününde karanlıktır."[214]

"Şüphesiz ki Allah Teâlâ, kanlarınızı ve mallarınızı birbirinize bu beldenizin, bu gününüzün haramlığı gibi haram kılmıştır."[215]

"Müslüman, müslümanların elinden ve dilinden zarar görmediği kimsedir."[216]

"Vallahi, eğer sizden biriniz hakkı olmaksızın ondan bir şey alırsa (zimmet), kıyâmet gününde Allah Teâlâ'ya onu taşır halde kavuşur. Sizden birinizin böğüren bir deve veya moğuran bir inek veya meleyen bir koyun taşıyarak Allah'a kavuştuğunu ben mutlaka bileceğim."[217]

"Her kim zulüm yolu ile bir karış yer alırsa, Allah onu, kıyâmet gününde yedi kat yerin dibinden itibaren boynuna dolar."[218]

"Mü'min için mü'min, birbirlerini perçinleyen duvar gibidir."[219]

---

214 Müslim, Birr, 56.

215 bkz. Ebû Dâvûd, Menâsik, 56; İbn Mâce, Menâsik, 84.

216 Buhârî, İmân, 4; Müslim, İmân, 64.

217 Müslim, İmâre, 27.

218 Müslim, Müsâkât, 137.

219 Müslim, Birr, 65.

"Birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerine şefkat göstermekte mü'minlerin misâli vücut gibidir. Vücudun bir organı rahatsız olursa, diğer organları uykusuzluk ve yüksek ateş ile ona iştirake çağrışırlar."[220]

"İnsanlara merhamet etmeyene, Allah acımaz."[221]

"Müslüman müslümanın kardeşidir; Ona zulmetmez, onu tehlikeye atmaz. Bir kimse, din kardeşinin ihtiyacını giderirse, Allah da onun ihtiyacını giderir. Her kim bir müslümanın bir sıkıntısını giderirse, onun sebebiyle Allah kıyamet gününün sıkıntılarından birini ondan giderir. Ve her kim bir müslümanın ayıbını örtbas ederse, kıyamet gününde Allah da onun ayıbını gizler."[222]

"İki kişinin arasında adâletle hükmetmen bir sadakadır. Hayvanına binmek isteyen kimseye yardım ederek, hayvanına bindirmen yahut eşyasını hayvana yüklemen bir sadakadır. Güzel söz bir sadakadır...[223]

Kimsesiz muhacirler hakkında şöyle buyurmuştur:[224]

"Ey Ebû Bekir! Ola ki, sen onları kızdırmışsındır. Eğer onları kızdırdıysan muhakkak Rabbini gazaba getirdin."[225]

Orta ve işaret parmağını yan yana getirerek işaret etmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Ben ve yetimin işlerini üstlenen kimse, cennette böyleyiz."[226]

"Dul ve yoksul için çalışan, Allah yolunda cihâd eden gibidir."[227]

---

220 Müslim, Birr, 66.

221 Müslim, Fedâil, 66.

222 Müslim, Birr, 58.

223 bkz. Buhârî, Sulh, 11; Müslim, Zekât, 56.

224 Selman, Suheyb ve Bilâl'in bulunduğu bir cemaatin üzerine Ebû Süfyan girmiş, bunlar onu görünce "Allah'ın kılıçları, Allah düşmanının boynundaki yerini almadı," demişler. Bunu duyan Hz. Ebû Bekir, "Siz Kureyş'in şeyhi ve reisi için bunu mu söylüyorsunuz?" demiş ve hemen Rasûlullah'a (s.a.) gelerek durumu haber vermiş. O da, yukarıdaki sözü söylemiş ve Hz. Ebû Bekir hemen onların yanına gelerek kendisine kızgın olup olmadıklarını sormuş, onlar da, "Hayır, Allah seni affetsin kardeşciğimiz," demişler. (Ç)

225 Müslim, Fedâili's-sahâbe, 170.

226 Buhârî, Edeb, 24; Müslim, Zühd, 42.

227 Müslim, Zühd, 41.

"Bir kimse, kız evladından bir şeyle denenir de, onlara iyi bakarsa, kızlar kendisine cehennemden siper olurlar."[228]

"Kadınlar hakkındaki vasiyetimi tutun. Çünkü kadın eğe kemiğinden yaratılmıştır. Eğe kemiğinin en eğri yeri de üst kısmıdır. Doğrultmaya kalkarsan kırarsın; hali üzere bırakırsan eğri kalmakta devam eder. Kadınlar hakkında birbirinize hayır tavsiye edin!"[229]

Zevc ve zevcenin hakkı konusunda şöyle buyurmuştur:

"Yediğin zaman, ona da yedirmen, giyindiğin zaman onu da giyindirmen, yüzüne vurmaman, onun çirkinliğini yüzüne söylememen ve onu —evde olması hariç— terketmemendir."[230]

"Bir adam karısını yatağına çağırır da yatağa gelmezse, bu sebeple ona dargın olarak yatarsa, sabahlayıncaya kadar melekler o kadına lânet ederler."[231]

"Kadının, kocası yanındayken, ondan izinsiz olarak oruç tutması, izni olmadan, evine kimseyi alması helâl olmaz. Eğer bir kimsenin başka birine secde etmesini emredecek olsaydım, kadının kocasına secde etmesini emrederdim.[232]

"Bir kadın, kocası kendisinden razı olduğu halde ölürse cennete girer."[233]

"Allah yolunda infâk ettiğin bir dinar, köle âzâdı için infâk ettiğin bir dinar, bir fakire sadaka olarak verdiğin bir dinar, ailene sarfettiğin bir dinar vardır. Bunların sevap itibariyle en büyüğüm ailene sarfettiğindir."[234]

"Müslüman, Allah'ın rızasını hesaba katarak ailesi efradına infakta bulunursa, bu onun için bir sadaka olur."[235]

"Cibrîl bana komşuyu o derecede tavsiyede bulundu ki, onu mutlaka mirasçı yapacak sandım."[236]

"Ey Ebû Zer! Çorba pişirdiğin zaman suyunu çok koy ve komşularını gözet!"[237]

---

228 Müslim, Birr, 147.
229 Müslim, Rıdâ', 60.
230 Ebû Dâvûd, Nikâh, 41; Ahmed, 4/447.
231 Müslim, Nikâh, 122.
232 Buhârî, Nikâh, 84; Ebû Dâvûd, Savm, 73; İbn Mâce, Sıyâm, 53.
233 İbn Mâce, Nikâh, 4.
234 Müslim, Zekât, 39.
235 Müslim, Zekât, 48.
236 Müslim, Birr, 140.
237 Müslim, Birr, 142.

"Her kim Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorsa, komşusuna eziyet etmesin."[238]

"Komşusu, şerrinden emin olmayan kimse, vallahi iman etmiş olmaz."[239]

Allah Teâlâ, rahime şöyle seslenmiştir:

"Seni gözeteni gözetmem, seninle alâkayı kesenden alâkayı kesmem seni hoşnut etmez mi?!"[240]

"Kim rızkının bol, ömrünün uzun olmasını isterse, sıla-yı rahimde bulunsun."[241]

"Büyük günahlardan biri de anne ve babaya karşı gelmektir."[242]

"Büyük günahlardan biri de, kişinin anne ve babasına sövmesidir; başkasının babasına söver, o da onun babasına söver; başkasının anasına söver, o da onun anasına söver."[243]

Rasûlullah'a (s.a.) sorulur: "Anne ve babamın ölümünden sonra, onlar için yapacağım başka bir iyilik kaldı mı?" Şöyle buyurur:

"Evet, onlara dua edersin, onlara istiğfar edersin, arkalarından verilmiş sözleri varsa onları yerine getirirsin, onlarla bağlı olduğun akrabalık ilişkilerini gözetir, sıla-yı rahimde bulunursun, onların arkadaşlarına ikramda bulunursun."[244]

"İslâmlık davasında saçlarını ağartmış olana, okuyuşunda aşırılığa kaçmayan, gereği ile amelden geri durmayan Kur'ân bilginine, âdil devlet başkanına ikramda bulunmak, Allah'a saygı göstermek demektir."[245]

"Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüzün şerefini tanıyıp ona saygı göstermeyen bizden değildir."[246]

"İnsanları, lâyık oldukları yerlere koyun."[247]

---

238 Müslim, Îmân, 75.
239 Buhârî, Edeb, 29; Müslim, Îmân, 73.
240 Buhârî, Edeb, 13; Müslim, Birr, 12.
241 Buhârî, Edeb, 12; Müslim, Birr, 20.
242 Buhârî, Edeb, 6.
243 Buhârî, Edeb, 4.
244 İbn Mâce, Edeb, 2; Ahmed, 3/498.
245 Ebû Dâvûd, Edeb, 20.
246 Tirmizî, Birr, 15; Ebû Dâvûd, 58.
247 Keşfu'l-hafâ, 1/241.

"Kim bir hasta ziyaretinde bulunur ya da Allah için bir din kardeşini ziyaret ederse, bir münadi, 'Sen pak ol, yürüdüğün toprak pak olsun, cennette senin için bir konak hazırlansın!' diye nida eder."[248]

Bu ve benzeri hadisler, adâlet ve insanî ilişkilerin güzelce yürütülmesi konusuna dikkatlerimizi çekmektedir.

248 Tirmizî, Birr, 64; İbn Mâce, Cenâze, 2.

Makamlar ve haller

İhsânın semereleri: Makamlar ve haller:

Bil ki: İnsan, ihsân mertebesine ulaştıktan sonra bunun semereleri ortaya çıkar. Bunlar, makamlar ve hallerdir.

Bu konuyla ilgili hadislerin açıklanmasına geçmeden önce iki mukaddime üzerinde durmamız gerekmektedir:

i. Akıl, kalp ve nefsin isbatı, bunların hakikatlarının beyanı,

ii. Makam ve hallerin bunlardan doğuş şekli.

Birinci mukaddime: İnsanda üç latîfe vardır:

Bil ki: İnsanda üç latîfe (ç. letâif) vardır ve bunlar, akıl, kalp ve nefis diye isimlendirilir.

Bunun böyle olduğuna nakil, akıl, tecrübe ve akıllıların ittifakı delâlet etmektedir.

1. Akıl, kalp ve nefis hakkında gelen bazı nasslar:

Kur'ân-ı Kerîm'de bu meyanda şu âyetler vardır:

"Akleden bir kavim için, şüphesiz bunda âyetler vardır."[249]

Cehennem ehlinin dilinden şöyle denilmiştir:

"Eğer işitsek ya da akıl etseydik, cehennemlikler içerisinde olmazdık."[250]

---

249 Ra'd 13/4.

250 Mülk 67/10.

Hadiste de şöyle gelmiştir:

"Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır. Ona: 'Beri gel!' demiş, beri gelmiş, 'Geri dön!' demiş, geri dönmüş ve 'Seninle sorumlu tutacağım.' buyurmuştur."[251]

"Kişinin dini akıldır; aklı olmayanın dini yoktur."[252]

"Akıl bakımından rızıklanan kimse kurtuluşa ermiştir."[253]

Bu hadislerin sıhhati konusunda ehl-i hadisin her ne kadar eleştirileri varsa da, pek çok senedi olması ve bunların birbirini desteklemesi onların sahih olduğunu gösterir.

Kur'ân'da (kalp hakkında) şöyle buyurulur:

"Ve bilin ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer."[254]

"Şüphesiz ki bunda aklı olan veya hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır."[255]

Hadiste de şöyle buyurulur:

"Dikkat edin! Bedende öyle bir et parçası vardır ki, o düzeldiğinde bütün beden düzelir; o bozulduğunda bütün beden bozulur. Dikkat edin o kalptir."[256]

"Kalp, rüzgarın altını üstüne getirerek evirip çevirdiği çöldeki bir tüye benzer."[257]

Nefis hakkında da şöyle buyurulmuştur:

"Nefis temenni eder ve arzu duyar; cinsel organ ise onu tasdik ya da tekzip eder."[258]

Letâifin yerleri:

Bu kelimelerin kullanıldığı yerleri araştırdığımız zaman;

i. Aklın, inşanın duyular vasıtasıyla algılayamadıklarını idrak etmesini sağlayan şeyin adı;

---

251 Mevzu olduğu söylenmektedir. bkz. Keşfu'l-hafâ, 1/309; İthâf, 1/455. (Ç)

252 Kenzu'l-ummâl, 3/7033.

253 Keşfu'l-hafâ, 1/178.

254 Enfâl 8/24.

255 Kâf 50/37.

256 Buhârî, Îmân, 39; Müslim, Müsâkât, 107.

257 İbn Mâce, Mukaddime, 10; Ahmed, 4/408.

258 Buhârî, Kader, 9; Müslim, Kader, 20.

ii. Kalbin, insanın sevmesini, buğz etmesini, seçimde bulunmasını, azmetmesini sağlayan şeyin adı,

iii. Nefsin de, insanın yemek, içmek ve cinsel konularla ilgili haz ve lezzetleri arzulamasını sağlayan şeyin adı olarak kullanıldığını görürüz.

2. *Aklî delili: İşlevler, ancak bu üç temel letâifle tamamlanır:*

Yerinde de sabit olduğu üzere, insanın bedeninde üç esaslı organ vardır ki, kuvveler ve insan olmanın gereği işlevler *(efâ'îl)* ancak bunlarla tamam olur. İdrâk kuvvelerinin mahalli dimağdır. Bunlar; tahayyül ve tevehhüm gücü, muhayyel ve mütevehhim olan şeyler üzerinde tasarruf gücü, herhangi bir şekilde mücerred şeylerden söz etmek gücü gibi şeylerdir. Öfke, cüret, cimrilik, rıza, gazap ve benzeri hallerin mahalli kalptir. Bedenin ihtiyaç duyduğu şeyleri isteme yeri ciğer *(kebid)*'dir. Bu organlardan birine bir âfet arız olması halinde, bazı kuvvelerin işlevlerini icra edememesi, bu kuvvelerin, sözü edilen esas organlara has olduğunu gösterir.

Sonra bu üçünden her birinin fiili, ancak diğer ikisinin yardımı ile tamam olabilir. Küfür ya da güzel sözde olan çirkinlik ya da güzellik, idrak edilmemiş olsaydı, fayda ve zarar tevehhümü olmasaydı, o zaman ne öfke ne de sevgi ortaya çıkardı. Eğer kalbin metaneti olmasaydı, o zaman tasavvur olunan şey tasdik edilen şey olmazdı. Yiyecek, içecek ve cinsel ilişki lezzeti bilinmeseydi, onlarda menfaat olduğu tevehhümü olmasaydı, o takdirde insanın tabiatı onlara karşı meyletmezdi. Eğer kalbin, hükmünü bedenin derinliklerinde infaz etmesi olmasaydı, o zaman insan lezzet aldıkları şeylerin arkasından koşuşturmazdı. Eğer duyu organları aklın hizmetinde olmasaydı, o zaman hiçbir şey idrak edemezdik. Çünkü kesbî bilgiler, bedîhî olan bilgilerin uzantısıdır. Bedîhî olanlar ise, duyularla algılanan verilerin *(mahsûsât)* dalıdır. Eğer, kalbin ve dimağın sağlıklı olmasını gerektiren organlar hasta olsaydı, o zaman onlar sağlıklı olmaz ve hiçbir işlevde bulunamazlardı.

Bu üç letâif her ne kadar birbirini tamamlıyorsa da, öbür taraftan her biri, ele geçirilmesi zor olan bir kalenin fethi gibi büyük bir işi yapmaya azmetmiş bir hükümdar mesabesindedir. Nasıl ki böyle bir hükümdar kardeşlerinden ordular, zırhlar, toplar... isteyerek yardım alır, bununla birlikte kalenin fethi işini kendisi idare

eder, sorumlu odur, karar mercii kendisidir. Öbürleri ise onun hizmetindedirler ve onun emri doğrultusunda hareket ederler. Olaylar, hükümdarda mevcut bulunan cesaret, korkaklık, cömertlik, cimrilik, adalet, zulüm gibi sıfatlardan kendisinde galip olan doğrultusunda gelişir. Keza sonuç, hükümdarların, onların görüşlerinin ve karakterlerinin farklı olmasına göre de —her ne kadar ordular, araç ve gereçler birbirine benzer ise de— farklılık arzeder.

Aynen bu örnekte olduğu gibi, bu üç temel letâifden her biri, hükümdar gibi beden ülkesinde farklı şekilde kendi hükmünü icra eder.

Kuvvelerin işlevleri birbirine yakındır:

Kısaca söylemek gerekirse, bu üç esaslı organdan doğan işlevler, kendi aralarında birbirlerine yakın olurlar; ya ifrat ve tefrite mail ya da bu iki aşırı uç arasında mutedil halde bulunurlar. Biz, bu üç esaslı organı, birbirine yakın işlevleriyle, devamlı olarak o işlevleri gerektiren mizaclarıyla birlikte ele aldığımızda, onların; üzerinde durulmakta olan üç letâif olduklarını; bizzat kuvvelerin kendileri olmadıklarını, kuvvelerin bu letâif ile kâim olduklarını görürüz.

Kalbin sıfatları:

Kalbin sıfat ve fiilleri şunlardır: Öfke, cüret, sevgi, korkaklık, rıza, gazap, eski dostluğa vefa, sevgi ve buğz hakkında renge girme, makam tutkusu, cömertlik, cimrilik, umut ve korku.

Aklın sıfatları:

Aklın sıfat ve fiilleri şunlardır: Yakîn (kesin bilgi), şek, tevehhüm, her hâdis (sonradan olan) için bir sebep arama, faydaların elde edilmesi, zararların uzaklaştırılması için çareler üzerinde düşünme.

Nefsin sıfatları:

Nefsin sıfatlarının en son noktası, nefis yiyecek ve içeceklere karşı açgözlülük, kadınlarla aşk yapma arzusu ve benzeri şeylerdir.

3. Tecrübe delili:

İnsan fertleri üzerinde istikrada bulunan herkes hiç kuşku

duymadan bilir ki onlar, bu üç letâife yönelik cibillî özelliklerine göre farklı farklıdırlar. Kimilerinin kalbi, nefsinin üzerinde hâkim konumdadır. Kimilerinin kalbi ise, nefsinin boyunduruğu altındadır.

Birinci özellikte olan birine öfke isabet ettiğinde, yahut kalbinde büyük bir makama karşı talep belirdiğinde, o kimsenin yanında şehvanî büyük lezzetlerin hiç önemi olmaz; onların terkine sabreder, onların terki konusunda nefsine karşı büyük mücadele verir.

Kalbi, nefsinin boyunduruğu altında olan kimsenin durumuna gelince, kendisine bir şehvet arız olduğunda, gözü kara hemen içine dalar, isterse arlanmayı gerektirecek bin bir durum olsun, hiç aldırmaz. İstediği yüksek mevkilere iltifat etmez, düşebileceği aşağılık durumlara, horluk ve zillete aldırmaz.

Birinci tipten olan kıskanç bir adam şehvetini gidermek için evlenme arzusu duyar ve nefsi bunu ısrarla talep eder. Fakat o, kalbinde yer eden kıskançlık duygusunun etkisiyle bir türlü evlenmeye yanaşmaz.

Bazen aç olur, açık olur, fakat sabreder ve sahip olduğu gururundan asla hiçbir kimseden bir şey istemez.

İkinci tip, haris biri olur ve kendisine şehvanî bir ilişki ya da nefis bir yemek imkânı doğar ve bunun kendisi için son derece zararlı olduğunu tıp, ya da tecrübe yoluyla, yahut da bazı insanların zoruyla bilir. Korkar, titrer, şerden kaçınır; sonra heva ve hevesleri gözünü bürür, onu kör eder ve adam bile bile kendisini helakin içine atar.

Bazen olur insan, nefsinin her iki tarafa da meyyal olduğunu ve sâiklerin birbiriyle çekişmeli olduğunu idrak eder. Bir bu asılır, bir öteki. Buna benzer fiiller kendisinden çokça vuku bulur ve insanlar arasında darb-ı mesellik olur. Mücadele ya hevâ ve heveslere tabi olma ve korunmama doğrultusunda, ya da hevâ ve hevesleri kontrol altına alma, aklın kontrolünde yol alma şeklinde olur.

Aklın, kalbe ve nefse galip olması:

Üçüncü bir tip daha vardır ki aklı; kalbine ve nefsine galebe çalar. Gerçek imana sahip mü'min gibi. Bunun sevgisi, nefreti ve şehveti, Şâri' Teâlâ'nın emretmiş olduğu şeylere, şer'an cevazı, hatta müstehaplığı bilinen şeylere yönelik olur ve bunun sonucunda o, şeriatın hükmünden asla ayrılmak istemez.

Dördüncü bir tip daha vardır ki, ona töreler (*resim*), itibar talebi, utanılacak şeylere düşmekten uzak durma isteği galebe çalar. Bu tipte olan kişi, kuvvetli gazaba, şiddetli cürete sahip olmasına rağmen, öfkesini yutar, kendisine yapılan küfür ve hakaretlerin acılığına sabreder, yapısının güçlü arzusuna rağmen şehvetini terkeder ki, hakkında hoşuna gitmeyecek şeyler söylenmesin, çirkin şeylere nisbet edilmesin, yahut da talep etmekte olduğu yüksek mevki ve itibara ulaşabilsin.

Bu dört tip içerisinden birincisi yırtıcı hayvanlara *(sibâ')*, ikincisi mallara *(behâim)*, üçüncüsü meleklere benzer. Dördüncü hakkında da mürüvvet sahibi, âl-i himmet sahibi denir.

İstikrâda bulunan kimse, insanlar arasında kendisinde iki kuvvetin birden egemen olduğu birini göremez. Kuvveler aralarında çekişmeli olur; bazen bu ötekine, bazen öteki buna galebe çalar. İncelemede bulunan, insanların hallerini belirlemek ve onları ifade etmek istediğinde, sözünü ettiğimiz bu üç letâifi isbat zorunda kalır.

4. Akıllıların ittifakı delili:

Bu üç letâifin bulunduğuna dair akıllıların ittifakına gelince, bil ki: Nefs-i nâtıkanın tezhîb ve tezkiyesiyle ilgilenen her tür din ve mezhep salikleri, bu üç letâifin isbatı ya da bu üç letâifle ilgili olan makam ve hallerin beyanı üzerinde ittifak etmişlerdir. Meselâ feylesof, amelî hikmette bunlara, *"nefs-i melekî"*, *"nefs-i sebu'î"* ve *"nefs-i behîmî"* ismini verir. Bu isimlemede bir tür müsamaha vardır. Aklın, nefs-i melekî diye isimlendirilmesi, akla sahip en üstün varlıklara nisbet şeklinde isimlendirme kabilindendir. Kalbin, nefs-i sebu'î diye isimlendirilmesi de, kalbin en meşhur sıfatının dikkate alınması sebebiyledir.

Sûfiler, bu letâifi kabul ederler ve her birinin tezkiyesi için ayrı bir özen gösterirler. Şu kadar var ki onlar, iki latîfe daha kabul ederler ve onlara büyük önem verirler: Bunlar *"ruh"* ve *"sır"*dır.

Bunun hakikati şöyle: Kalbin iki yüzü vardır:

i. Beden ve organlara mail yüzü,

ii. Tecerrüd (soyutlanma) ve mutasarraflığa *(sırâfa)* mail yüzü.

Aynı şekilde aklın da iki yüzü vardır:

i. Beden ve duyulara mail yüzü,

ii. Tecerrüd (soyutlanma) ve mutasarraflığa *(sırâfa)* mail yüzü.

Bunların alt tarafa bakan yüzlerine kalp ve akıl, üst tarafa bakan yüzlerine de ruh ve sır adı vermişlerdir.

Letâifin sıfatları:

Kalbin sıfatı, rahatsız edici ölçüde şevk ve vecddir.

Ruhun sıfatı, üns ve cezbeye kapılma *(incizâb)*dır.

Aklın sıfatı, kaynağı ulûm-ı âdiyyenin kaynağına yakın olan şeyler hakkında yakîn sahibi olmaktır; gayba iman, fiillerde tevhid gibi.

Sırrın sıfatı, ulûm-ı âdiyyenin yetişemeyeceği şeyleri müşahede etmektir *(şühûd)*. Bu sadece, zaman ve mekan kaydı olmayan, herhangi bir vasıfla vasıflanamayan, herhangi bir şekilde kendisine işarette bulunulamayan *"mücerred-i sırf"*tan bir tür söz etmektir.

Şeriat, ferdî hususiyetler dikkate alınmaksızın insanlık türünün genel yapısı dikkate alınarak, onların mizanına vurularak iner. Bu itibarla, sözünü ettiğimiz bu konulardan fazla bahsetmez ve onlarla ilgili bahisleri icmâl hazinesine terkeder; ima ve işaretlerle yetinir.

Diğer din ve mezhep sâliklerine bakıldığında, onların da bu üç letâife ait bilgi sahibi oldukları görülür. İstikrâ ve ince anlayış bizi bu sonuca götürür.

İkinci mukaddime:

Bil ki: Aklen ve bedenen sağlam olan, insan olmanın gereği hükümlerin kendisinde tam ve eksiksiz olarak zuhuruna imkân veren bir yapıya sahip olan kimse; —ki o, yapı itibariyle insan fertlerinin reisi, bütün fertlerin en üst sınıra ne kadar yakın, ne kadar uzak olduklarını öğrendikleri düstur (ölçüt) olmaktadır— aklı, kalbine galebe çalan, kalbi de güçlü bulunan, kuvveleri tam işleyen, kalbi de nefsine ve onun gereklerine hakim olan bir özelliğe sahiptir. İşte bu insan, ahlâkı kemale ermiş, fıtratı kuvvet kazanmış kimsedir. Bu üst mertebenin altında pek çok çeşitli mertebeler bulunmaktadır ki, sağlıklı düşünce bunları ortaya çıkarır.

Dilsiz hayvana gelince, onda da üç kuvve mevcuttur. Ancak

onun aklı, kalbine ve nefsine son derecede mağluptur. Dolayısıyla yükümlülüğe ehil değildir. Mele-i a'lâ'ya katılma şansı da yoktur.

Bu manayı ifade etmek üzere Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Biz, hakikaten insanoğlunu mükerrem kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık; kendilerine güzel güzel rızıklar verdik; yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan cidden üstün kıldık."*[259]

İnsan dereceleri:

Aklen ve bedenen sağlam olan bu insanın aklı, eğer sâdıklar tarafından Mele-i a'lâ'dan alınmış hak itikatlara boyun eğmekte ise, o gerçek bir mü'mindir.

Bu özelliğine ilaveten, Mele-i a'lâ ile irtibata da geçebiliyor, onlardan aracısız bilgi alabiliyorsa; onda, nübüvvetten bir şube, ondan bir miras da bulunuyor demektir. Rasûlullah'ın (s.a.), *"Salih rüya, nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüzdür."*[260] buyurmasının manası budur.

Eğer aklı, sapık ve ehl-i bâtıldan alınmış yanlış itikatlara boyun eğmekte ise, o takdirde kişi, mülhid (inkârcı) ve sapıktır.

Aklı, kavminin törelerine, tecrübe ve amelî hikmet yoluyla elde ettiği verilere boyun eğmekte ise, o Allah'ın dini hakkında cahildir.

Durum böyle olunca[261], Allah Teâlâ'nın yüce hikmeti, mahlukâtın en temizi, en akıllısı, Mele-i a'lâ sakinlerine en çok benzeyeni üzerine bir kitap indirmeyi, sonra bakışları onun üzerine toplamayı vacip kılmıştır. Böylece hükümleri, herkes tarafından yaygın olarak bilinen şeyler halini alacak ve, *"Helâk olanın açık bir delille (gözüyle gördükten sonra) helâk olması, yaşayanın da açık bir delille yaşaması"*[262] sağlanacaktır.

Keza gönderilen bu peygamberin (s.a.), ihsân yollarını ve onun semeresi olan makamları son derece açık bir şekilde beyan etmesini gerektirmiştir.

İnsan, üç letâife nasıl hakim olur:

Kısaca söylemek gerekirse, insan Allah'ın kitabına, O'nun

259 İsrâ 17/70.

260 Buhârî, Ta'bîr, 2, 4, Müslim, Rü'yâ, 6.

261 Yani insan fertleri farklılık arzedince.

262 Enfâl 8/42.

peygamberinin (s.a.) getirdiklerine iman eder, bu imanı, bütün kalbî ve nefsî kuvvelerini peşinden sürükleyecek güçte olur, sonra dille zikrederek, kalple tefekkür ederek, organlarıyla edebe riayet ederek gerçek anlamda ubûdiyetle (kulluk, ibadet) meşgul olur, buna uzun süre böyle devam eder, işte o zaman bu üç letâiften her biri ubûdiyetten kendi payını kana kana içer. Bu aynen bir ağacın haline benzer. Kuru halde iken ağaç, baharda bol su emer, emdiği su, onun her bir dalına, her bir yaprağına sirayet eder, bunun sonunda onda çiçekler açar ve meyve verir. Aynı şekilde ubûdiyet de, her bir letâife girer, onların hasis doğal sıfatlarını, üstün melekî sıfatlara dönüştürür.

Makamlar ve haller:

Eğer bu sıfatlar, kalıcı melekeler ise, işlevleri hep aynı tarz üzere ya da birbirine yakın tarzlar üzere süreklilik gösteriyorsa onlara, *"makamlar"* denilir. Çakan şimşekler gibi bir gözüküp bir kayboluyorlar ve henüz yer etmemişlerse, yahut yer etmeleri söz konusu olmayan bir mahiyet arzeden şeylerse —rüya, hevâtif ve galebe gibi— o zaman bunlara, *"haller"* ve *"vakitler"* adı verilir.

Aklın gereği, beşerî tabiatın azgınlığı halinde, ilişkiye girdiği ümûru tasdik etmektir. Tehzîb ve tezkiyesinden sonra gereği ise, Şâri' Teâlâ'nın getirmiş olduğu şeyleri, sanki onları açıktan görüyormuş gibi yakîn üzere tasdik etmesidir. Aynen Zeyd b. Hârise'nin (r.a.), Rasûlullah'ın (s.a.), *"Her hakkın bir hakikati vardır*[263]*; senin imanının hakikati nedir?"* sorusuna, "Sanki ben, Rahmân'ın arşına açıktan bakıyor gibiyim."[264] şeklindeki cevabında olduğu gibi.

Aklın normalde gereklerinden biri de, meydana gelen nimet ya da belâların sebeplerini öğrenmektir. Bu durumda tehzîb ve tezkiyesi halinde gereği; tevekkül, şükür, rıza ve tevhîd olacaktır.

Kalbin tabiî yapısının gereği, nimette bulunana, besleyene karşı sevgi; düşmanlık edene, kötülüğünü isteyene buğz duyması, kendisine dokunacak, eza verecek şeyden korkması, fayda verecek şeyi ummasıdır. Bu durumda tehzîb ve tezkiyesi halinde kalbin gereği, Allah sevgisi, O'nun azabından korkma, sevabını umma olacaktır.

---

263 Keşfu'l-hafa, 2/190.

264 İbn Ebî Şeybe, el-İmân, 115.

Nefsin azgın tabiatının gereği, şehvetlere dalmak, lükse, refaha kaçmaktır. Bu durumda terbiye edilip olgunlaşması halinde sıfatı, tevbe, zühd ve çalışma olacaktır.

Biz, bu anlattıklarımızla sadece konuyu örneklendirmek istedik. Yoksa makamlar, sadece bu anlattıklarımızdan ibaret değildir. Zikredilmeyenleri, zikredilenlere; sekr[265], galebe[266], yeme ve içmeden uzun süre el çekme, rüya, hâtif[267] gibi halleri de makamlara kıyas et.

Yakîn, bütün makamların aslıdır:

Konu ile ilgili hadisleri açıklamadan önce, beyan etme gereğini duyduğumuz bu iki mukaddimeden sonra, asıl maksada girme zamanı gelmiştir. Deriz ki:

Akılla ilgili makam ve hallerin aslı yakîndir.

Yakînden şu sayacağımız makam ve haller doğar: Tevhîd, ihlâs, tevekkül, şükür, üns, heybet, müferredlik (tefrîd), sıddıklık, muhaddeslik ve sayması uzun sürecek daha başka makam ve haller.

Abdullah b. Mes'ûd şöyle demiştir: "İman, yakînden ibarettir."[268] Onun, bu sözü Rasûlullah'a (s.a.) nisbet ettiği de rivâyet olunmuştur.

Rasûlullah (s.a.) da duasında şöyle buyurmuştur: "*...Dünya musibetlerini bize hafif kılacak ölçüde yakîn ver.*"[269]

Yakînin manası:

Yakînin manası şudur: Mü'min, şeriatın getirmiş olduğu kader, meâd (âhiret) gibi konularla ilgili verilere iman eder, imanı aklına galebe çalar, aklından kalbine ve nefsine mesajlar iner ve bunun sonucunda kişinin, inandığı o şeyler, sanki gözle görülen, elle tutulan şeylermiş gibi bir hal alır.

---

265 Sarhoşluk, mest olma, kendinden geçme hali. (Ç)

266 Sâliki tesiri ve hâkimiyeti altına alan, sebebi, edebe riayeti düşünme imkânını elinden alan bir haldir.(Ç)

267 Gaipten ses gelmesi.(Ç)

268 Metni şöyle: *"el-Yakînu el-îmânu kulluh"* "Yakîn, imanın tamamıdır." şeklinde de çevirilebilir. bkz. Buharî, Îmân, 1.

269 Tirmizî, De'avât, 82 (3731).

İmanın, yakînden ibaret olması, aklın kemâle ulaştırılmasında onun temel umde olması sebebiyledir. Aklın kemâli, kalbin ve nefsin tezkiyesinin sebebidir. Şöyle ki: Yakîn, kalbe galebe çaldığında, ondan birçok dallar ayrılır ve o, artık insanların genelde korkmakta oldukları şeylerden korkmaz olur; çünkü bilir ki, başına gelecek şeyin önlenmesine, gelmeyecek şeyin de getirilmesine imkân yoktur. Dünya musibetleri kendisine önemsiz gelir, çünkü âhiret hayatında vaad olunanlar ona huzur verir. Nefsi, esbâbı önemsemez olur; çünkü bilir ki âlemde ihtiyar ve irade yoluyla müessir olan yegane şey vücûbî kudrettir, işlerin esbâba bağlanması ise sûretâdır. Bunun sonucunda, insanların elde etmek için uğrunda koşuşturdukları, yoruldukları, sıkıntılara katlandıkları şeylerin ardında koşuşturmaz. Öyle olur ki, dünyanın altını ile toprağı onun yanında eşit bir hal alır.

Akılla (yakîn) ilgili makam ve haller

Kısaca yakîn tam olur, güçlenir, devamlılık kazanır; ne fakirlik ve zenginliğin, ne izzet ve züllün etki edemeyeceği bir hal alırsa, ondan bir çok hal ve makam doğar: Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Şükür:

Birincisi şükürdür. Şükür; insanın, her türlü açık ve gizli nimetlerin, şanı yüce olan Yaratıcı'dan gelmekte olduğunu görmesi, bunun sonucu olarak her nimet sayısınca Yaratıcısına olan muhabbetinin artması, O'na şükretmekten aciz olduğunu görmesi ve bu inanç içerisinde eriyip yok olması halidir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Cennete ilk çağrılacak olanlar, bollukta darlıkta hep Allah'a şükür eden hamdçılardır."[270]

Bunun sebebi şudur: Şükür; aklın ve kalbin Yaratıcısına olan yakînî imanının belirtisidir. Çünkü nimetleri tanımak, onların Yaratıcıdan feyiz halinde inmekte olduğunu görmek, onlar hakkında âlem-i misâlde faâl bir kuvvet oluşturur ve misâlî kuvveler, uhrevî timsaller ondan etkilenir. Nimetlerin ayrıntılarını bilme, onları şanı yüce olan in'âm sahibi Allah'tan feyzettiğini görme, ilâhî kerem kapısını çalmada müstecâb duadan aşağı kalmaz.

Şükrün tamam olabilmesi için, kişinin geçen ömründe karşılaştığı acaip halleri dikkate alarak nefsini uyarması ve içinde bulunduğu hali daha iyi takdir etmesi gerekir. Nitekim bu manada

---

270 bkz. Dârimî, Mukaddime, 2.

Hz. Ömer (r.a.) hakkında şöyle rivâyet olunmuştur. O, son haccından dönerken Dacnân vadisinde şöyle demiştir:

"Allah'a hamd olsun. Allah'tan başka tanrı yoktur. O, dilediğine dilediğini verir. Bir vakitler ben bu vadide (babam) Hattâb'ın develerini güderdim. Katı ve acımasız bir adamdı. Çalıştığım zaman beni yorar, gevşeklik gösterdiğimde beni döverdi. Şimdi sabahlıyorum, akşamlıyorum da, Allah ile aramda korkacağım başka hiçbir kimse yok!"

2. Tevekkül:

Yakînden doğan makam ve hallerden ikincisi tevekküldür. Tevekkül, yakînin kişiye galebe çalması ve bunun sonucunda, faydaların elde edilmesi, zararların uzaklaştırılması için esbâba yapışmak konusunda aldırış etmez olması; ancak Allah Teâlâ'nın kulların hayatlarını kazanmaları için belirlemiş olduğu yollar üzere yürümesi, bununla birlikte onlara dayanıp güvenmemesi halidir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ümmetimden yetmiş bin kişi cennete hesapsız gireceklerdir. Onlar, afsun yapmayanlar, uğursuzluk inancına sahip olmayanlar, vücutlarını dağlamayanlar ve ancak Rablerine tevekkül edenlerdir."[271]

Rasûlullah (s.a.), onları bu şekilde nitelemekle, tevekkülün eserinin, yasak olan sebepleri terketmede kendisini göstereceğine, yoksa tevekkülün Allah Teâlâ'nın kulları için bir yol olmak üzere belirlediği sebepleri terketmek demek olmadığına işaret etmiştir.

Hesapsız cennete girme şunun içindir: Onların içinde tevekkülün yer etmesi nefiste öyle bir mana doğurmuştur ki bu, onda yer eden amellerin sebepliği inancını koparıp atmıştır. Çünkü onlar, varlık âleminde kudret-i vücûbiyyeden başka hiçbir şeyin etkin olmadığını yakînen bilmektedirler.

3. Heybet:

Yakînden doğan makam ve hallerden üçüncüsü heybettir. Heybet, kişinin Allah Teâlâ'nın celâlinin büyüklüğünü yakînen görmesi ve bunun sonucunda O'nun yanında yok olmasıdır. Hz.

271 Buhârî, Tıbb, 17; Müslim, İmân, 372.

Ebû Bekir Sıddîk'in (r.a.) şu sözü buna örnektir. O, bir ağaç dalına konan bir kuşa şöyle seslenmiştir:

"Ne mutlu sana ey kuş! Vallahi ne kadar isterdim, keşke ben de senin gibi bir kuş olsaydım! Sen ağaca konar, yemişinden yer, sonra uçar gidersin; ne hesabın var, ne azabın! Vallahi ne kadar arzu ederdim, keşke yol kenarında bir ağaç/ot olsaydım, bana bir deve uğrasaydı, beni alsa, ağzına soksaydı, beni çiğnese, sonra yutsaydı, sonra da beni kığı olarak dışarı atsaydı da beşer olmasaydım!"

4. Hüsnüzan:

Yakînden doğan makam ve hallerden dördüncüsü, hüsnüzandır. Bu, sûfi dilinde *"üns"* diye isimlendirilen haldir. Hak Teâlâ'nın nimetlerini, lütuflarını düşünmekten doğar. Nitekim heybet de, O'nun hışmını, azabını ve satvetini düşünmekten neşet eder. Mü'min, her ne kadar itikâdî nazarıyla hafv ve recâyı bir arada bulundurursa da, hal ve makamıyla bazen kendisine heybet, bazen de hüsnüzan galebe çalar. Bu aynen çok derin bir uçurumun kenarında bulunan bir kimsenin haline benzer; aklı her ne kadar korkuyu gerektirecek bir hal olmadığına hükmetse bile, korkudan tir tir titrer. Keza kişinin içinden geçirdiği şeyler *(hadîs-i nefs)* eğer güzel nimetler ise, insan ferahlık duyar; oysa ki akıl ortada sevinecek bir şey olmadığına hükmeder. Ancak vehim, bu iki halde korku ve ferahlık duyulmasına sebep olur.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah hakkında hüsnüzanda bulunmak, en güzel ibadetlerdendir."[272]

Kudsî hadiste de şöyle gelmiştir: *"Allah Teâlâ buyuruyor ki: Ben, kulumun bana olan zannı üzereyim. Beni zikrettiği zaman da, ben onunla beraberim..."*[273]

Çünkü hüsnüzan; nefsi, Yaratıcısından inecek olan lütufları almaya hazır hale getirir.

5. Müferredlik (tefrîd):

Yakînden doğan makam ve hallerden beşincisi müferredliktir. Tefrîd; zikrin, idrâk kuvvelerini istilâ etmesi ve bunun sonu-

272 Ebû Dâvûd, Edeb, 81; Tirmizî, De'avât, 115; Ahmed, 2/297.

273 Müslim, Zikir, 2.

cunda Allah Teâlâ'yı sanki açıktan görüyormuş gibi olması, içinden geçirdiği düşüncelerin yok olması, içindeki pek çok ateşin sönmesidir.

Bir hadiste de Rasûlullah (s.a.), *"Yürüyün! Müferridler öne geçti."* başka bir rivâyette, *"Müferridlere ne mutlu!"* buyurmuş, "Kimdir onlar?" diye sorulduğunda da, *"Allah'ın zikrine düşkün olanlar.*[274] (Başka bir rivâyette), *"Zikrin, üzerlerindeki yükleri hafiflettiği kimselerdir."*[275] buyurmuştur.

Zikir nuru, onların akıllarını bürüyüp, ceberût âlemine yönelişleri nefislerinde yer edince, hayvanî güç etkinliğini kaybeder ve ateşi söner, nefse verdiği ağırlıklar gider.

6. İhlâs:

Yakînden doğan makam ve hallerden altıncısı ihlâstır. İhlâs, kişinin aklında Allah Teâlâ için ibadet etmenin faydasının temessül etmesidir. Bu ya nefsinin Hak Teâlâ'ya yakınlaşması yönünden olur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Şüphesiz ki Allah'ın rahmeti, ihsan mertebesinde olanlara çok yakındır."*[276]

Ya Allah Teâlâ'nın, rasullerinin (s.a.) dili üzere vaad buyurduğu şeylerin tasdiki yönünden olur. Bu durumda ameller, büyük bir sâikle ondan kaynaklanmış olur ve ona hiçbir şekilde riya, şöhret olma arzusu karışmaz, veya âdet olsun diye işlenmiş olmaz. Bu hal bütün amellerine hatta günlük yapılan mübah işlerine bile sirayet eder.

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Dini yalnız kendisine has kılarak ve hanifler olarak Allah'a kulluk etmeleri... emrolunmuştu."[277]

Rasûlullah (s.a.) da şöyle buyurmuştur:

"Ameller ancak niyetlere göredir."[278]

7. Tevhîd:

Yakînden doğan makam ve hallerden yedincisi, tevhiddir. Bunun üç mertebesi vardır:

---

274 Nihâye, 3/425, 5/242.

275 "Efrede" ve "Ferrede" kelimelerinin, sözlükte ayırmak, uzaklaştırmak anlamı da vardır. Ancak, Nihâye'de de belirtildiği gibi, hadisteki manası, kendisini ona vermek, düşkün olmak anlamındadır. (Ç)

276 A'râf 7/56.

277 Beyyine 98/5.

278 Buhârî, İmân, 41; Müslim, İmâre, 155.

i. İbâdette/kullukta tevhîd: Sadece Allah Teâlâ'ya kulluk ve ibadet edip, tağutlara kulluk ve ibadet etmemek; onlara tapınmaktan, ateşe atılmak gibi nefret etmek.

ii. Fiillerde tevhîd: Güç ve kudretin sadece Allah Teâlâ'ya ait olduğunu görmek, âlemde bilâ vasıta kudret-i vücûbiyyeden başka etkin herhangi bir güç olmadığını; esbâbın sûretâ olduğunu, müsebbeblerin onlara nisbetinin mecazî olduğunu; kaderin, mahlukâtın iradesine galip geldiğini görmek ve bu şekilde inanmak.

iii. Sıfatlarda tevhid: Hak Teâlâ'nın, sonradan yaratılmışlara benzemekten münezzeh olduğuna inanmak, O'nun sıfatlarının mahlukâta ait sıfatlara benzemediğini görmek, bu konudaki haberleri, gözle görülen şeyler gibi algılamak, O'nun hiçbir şekilde benzeri olmadığına nefsinin tâ derinliklerinden gelen bir imanla inanmak ve bunda en ufak tereddüdü olmamak, bu doğrultudaki şeriatın koymuş olduğu nassları, Rabbinden bir beyyine üzerinde; zâtı hakkında zâtından neşet eden veriler olarak telakki etmek.

8-9. Sıddıklık ve muhaddeslik:

Yakînden doğan makam ve hallerden ikisi de sıddıklık ve muhaddesliktir. Bunların hakikati şudur: Ümmet içerisinde, asıl fıtratı itibariyle peygamberlere benzeyen kimseler bulunur. Bunlar, muhakkik üstada nisbetle zeki öğrenciler mesabesinde olurlar. Eğer bu benzerlik, aklî kuvveler sebebiyle ise, o kimse sıddîk ya da muhaddestir. Eğer amelî kuvveler hasebiyle ise, o kimse şehid ya da havârîdir. Şu âyet-i kerîmede işte bu iki zümreye işaret olunmaktadır:

"Allah'a ve peygamberlerine iman edenler, evet işte onlar, sıddîkler ve şehitlerdir."[279]

Sıddîk ve muhaddes arasındaki fark:

Bu ikisi arasındaki fark şudur: Sıddîk olanın nefsi, bizzat peygamberin nefsinden istifadeye daha yakındır. Ateşe nisbetle kibrit (kükürt) gibidir. Rasûlullah'tan (s.a.) her ne zaman bir haber işitse, nefsinde önemli bir yer eder ve bizzat kendi nefsinden kaynaklanan bir şehadetle onu tasdik eder, sanki taklit sonucu ol-

279 Hadîd 57/19.

mayan nefsinden doğan bir bilgi gibi olur. Hz. Ebû Bekir'in (r.a.), Rasûlullah'a (s.a.) vahiy geldiği esnada, Cibrîl'in sesinin uğultusunu duyduğunu belirten rivâyette, işte bu manaya işaret olunmaktadır.

Sıddîk olanın nefsinde, Rasûlullah'a (s.a.) karşı mümkün olabilen en üst düzeyde muhabbet bulunur. Bu onu; canıyla, malıyla onun yanında yer almaya ve her hal ve durumda ona muvafakat etmeye iter. Hatta peygamber (s.a.) onun halini, "malı ve beraberliği konusunda insanların en güveniliri" olmakla ifade eder. Öyle olur ki Rasûlullah (s.a.), eğer insanlardan bir dost edinecek olsaydı, o dostun kendisi olacağını beyan eder. Bu, vahiy nurlarının peygamberin nefsinden, sıddîkın nefsine intikâlinin peşi peşine olması sebebiyledir. Tesir ve teessür, fiil ve infiâl her tekrarlanışında, fenâ ve fedâ hâsıl olur. Sıddîkın kemali —ki onun en büyük maksadı budur— peygamberin (s.a.) sohbetiyle, onun sözlerini dinlemekle olacağından, hiç şüphesiz ümmet içerisinde peygamberin sohbetine en çok mazhar olan o olacaktır.

Sıddîklık alâmetleri:

Sıddîkın alâmetlerinden bazıları şunlardır:

i. İnsanlar içerisinde rüya tabirini en iyi bilen olur. Bu, gaybî haberleri en basit sebeplerle elde etmeye yakın yaratılmış olmasındandır. Bunun içindir ki Rasûlullah (s.a.), pek çok konuyla ilgili olarak Sıddîk'tan tabirde bulunmasını istemiştir.

ii. Peygambere ilk iman eden olur.

iii. İman ederken mucize istemeye gerek duymaz.

Muhaddeslik:

Melekût âleminden bazı ilim kaynaklarının, kişinin nefsine açılması ve oradan Hak Teâlâ'nın peygamberin şeriatı ve insanlığın kurulu düzeninin ıslâhı için hazırlamış olduğu bazı bilgileri, henüz peygambere o doğrultuda vahiy gelmezden önce almasıdır. Bir adamın rüyasında, melekût âleminde olmasına karar verilmiş birçok hadiseyi, henüz daha meydana gelmeden önce görmesi gibi.

Muhaddesin özelliklerinden biri, birçok konuda onun görüşü doğrultusunda Kur'ân âyetinin inmiş olmasıdır. Rasûlullah'ın (s.a.) rüyasında, kendisine ikram edilen sütü kana kana içtikten sonra kendisine (Hz. Ömer'e) vermesi de muhaddeslik alâmetidir.

Sıddîk, hilâfete insanların en lâyık olanıdır:

Sıddîk, hilâfete insanların en lâyık olanıdır; çünkü sıddîkın nefsi, Allah Teâlâ'nın peygamberine olan inayetinin, ona olan nusret ve teyidinin makarrı halindedir; hatta öyle ki sanki peygamberin ruhu, sıddîkın lisanıyla konuşuyormuş gibi olur. Hz. Ebû Bekir Sıddîk'a (r.a.) bey'at edilirken Hz. Ömer'in (r.a.) söylediği şu söz bu manayı ifade eder:

"Eğer Hz. Muhammed (s.a.) ölmüşse, şüphesiz Allah Teâlâ sizin önünüze kendisiyle doğru yolu bulacağınız bir nur kılmış, Muhammed'i hidayet rehberi kılmıştır. Şüphesiz Ebû Bekir, Rasûlullah'ın (s.a.) en yakın arkadaşı, ikinin ikincisi ve işlerinizi üstlenmeye insanların en lâyıkıdır. Öyleyse kalkın ve ona bey'at edin!"

Muhaddes, hilâfette sıddîkın hemen ardından gelir:

Sıddîktan sonra hilâfete insanların en lâyık olanı, muhaddestir. Bu manayı beyan için Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Benden sonra iki kişiye; Ebû Bekir ve Ömer'e uyun!"[280]

Allah Teâlâ da şöyle buyurur:

"Doğruyu getiren ve onu tasdik edenler, işte onlar Allah'a karşı gelmekten sakınan müttakîlerdir."[281]

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sizden öncekiler içerisinde muhaddesler vardı; eğer ümmetim içerisinde biri varsa, o Ömer'dir."[282]

10. Tecellî:

Akılla ilgili hallerden bir diğeri tecellîdir.

Bu konuda Sehl şöyle demiştir:

"Tecellî üç hal üzere olur:

i. Zâtın tecellîsi ki buna mükâşefe denir.

ii. Zâtın sıfatlarının tecellîsi. Bu nurun yerleridir.

iii. Zâtın hükmünün tecellîsi. Bu da âhiret ve orada olanlardır.

280 Tirmizî, Menâkıb, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 11.

281 Zümer 39/33.

282 Buhârî, Fedâilu's-sahâbe, 6; Müslim, Fedâilu's-sahâbe, 23.

i. *Zâtın tecellîsi ya da mükâşefe:*

Mükâşefe, yakînin kişiye galebe çalması ve bunun sonucunda sanki O'na bakıyormuş, O'nu görüyormuş gibi olması, O'nun dışında kalan herşeyden habersiz kalmasıdır. Nitekim bu manayı ifade etmek üzere Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"İhsan, sanki O'nu görüyormuşsun gibi Allah'a kulluk etmendir..."*[283]

Gözle görerek (ıyânen) müşâhade ise, dünyada değil, âhirette olacaktır.

ii. *Zâtın sıfatlarının tecellîsi:*

Bu iki şekilde olabilir:

a) Allah Teâlâ'nın yaratma konusundaki fiillerini murakabe eder ve O'nun sıfatlarını gözünün önüne getirir, bunun sonucu olarak da Allah Teâlâ'nın kudretine olan yakîni kendisine galebe çalar ve sebepleri görmez olur, kendisinden korku ve esbaba yapışma endişesi gider, Allah Teâlâ'nın kendisine dair olan ilmi galip gelir. Bunların sonucu olarak da boyun eğmiş, korku ve dehşete kapılmış bir hal alır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) bu manayı ifade etmek için, *"Her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da, O seni görüyor."*[284] buyurmuştur.

Bu halin, nur yerleri olmasından maksat şudur: Nefis, müteaddit nurlarla aydınlanır; bir nurdan başka bir nura, bir murakabeden başka bir murakabeye intikal eder. Zâtın tecellîsi ise böyle değildir. Zira orada taaddüt ve tahavvül (bir halden başka hale geçiş) yoktur.

b) İkincisi, Zât'ın fiili ve hâricî sebepler aracılığı olmaksızın *"kün= ol!"* emriyle yaratması anlamında Zâtın sıfatını görmesidir. Bu takdirde nur yerleri, misâl âlemindeki nurdan şekiller (*eşbâh*) olur ki, onlar ârif olan kişiye, duyularının dünyadan gaybeti halinde gözükür.

iii. Zâtın hükmünün tecellîsi ya da âhiret tecellîsine gelince, bunun manası, mücâzâtı dünya ve âhirette basîret gözüyle görmesi ve bunu, aynen aç olanın açlık, susuzun susuzluk elemini hissetmesi gibi nefsinde duymasıdır.

---

283 Buhârî, İmân, 37; Müslim, İmân, 57.

284 Buhârî, İmân, 37; Müslim, İmân, 57.

Birinci tecellîye örnek, Abdullah b. Ömer'in (r.a.) şu sözüdür: O tavaf esnasında iken bir adam kendisine selâm vermiş, o selâmını almamıştı. Adam, İbn Ömer'in bazı yakınlarına serzenişte bulunmuştu. Bunun üzerine İbn Ömer şöyle demiştir: "Biz o mekanda Allah'a bakışıyorduk."

Bu, bir tür gaybet, bir tür fenâ halidir. Çünkü üç letâiften her birinin bir gaybet, bir de fenâ hali vardır.

Aklın gaybet ve fenâsı, Rabbi ile meşgul olup, eşyaya dair bilgiden habersiz olmasıdır.

Kalbin gaybet ve fenâsı, başkasını sevme, başkasından korkma halinin düşmesidir.

Nefsin gaybet ve fenâsı, nefsin şehvetlerinin düşmesi ve şehvânî şeylerden lezzet almaz olmasıdır.

İkincisine örnek: Hz. Ebû Bekir Sıddîk (r.a.) ve daha başka büyük sahâbîlerin söylemiş oldukları: "Beni hasta eden, tabîb!" sözleridir.

Üçüncüye örnek: Ensâr'ın, içinde kandiller gibi nurların bulunduğu bir bulut görmeleridir.

Yine rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah'ın (s.a.) ashâbından iki kişi, karanlık bir gecede onun yanından çıkmışlar, beraberlerinde önlerinden giden iki kandil varmış, ayrıldıklarında kandillerden her biri, onlardan biriyle yürümüye devam etmiş, ta ki evlerine varıncaya kadar.

Yine hadiste geldiği üzere, (Habeş kralı) Necâşî'nin kabri yanında bir nur gözükürmüş.

Dördüncüye örnek: Hanzale el-Üseyyidî'nin sözüdür: Hadis şöyle:

Bana Hz. Ebû Bekir tesadüf etti de:

"Nasılsın ya Hanzale!" dedi. Ben:

"Hanzale münafık oldu!" dedim.

"Sübhânallah! Sen ne söylüyorsun?" dedi.

"Rasûlullah'ın (s.a.) yanında bulunuyoruz. Bize cenneti, cehennemi hatırlatıyor, hatta onu gözle görmüş gibi oluyoruz. Rasûlullah'ın (s.a.) yanından çıktıktan sonra ise eşlerle, çocuklarla, geçim telaşıyla meşgul oluyoruz. Bu sebeple çok şey unutuyoruz." dedim. Hz. Ebû Bekir:

"Vallahi, bu bizim de başımıza geliyor." dedi. Hz. Ebû Bekir ve ben yürüdük ve Rasûlullah'ın (s.a.) yanına girdik. Ben:

"Hanzale münafık oldu ya Rasûlallah!" dedim. Rasûlullah (s.a.):

"Ne o?" diye sordu.

"Ya Rasûlallah! Senin yanında bulunuyoruz. Bize cenneti, cehennemi hatırlatıyorsun, o derecede ki gözümüzle görmüş gibi oluyoruz. Senin yanından çıktığımız vakit eşlerle, çocuklarla ve geçim telaşıyla meşgul oluyoruz. Çok şey unutuyoruz." dedim. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.):

"Canımı elinde bulundurana yemin ederim ki, siz benim yanımda bulunduğunuz hal üzere ve zikretmeye devam ederseniz, sizinle melekler döşeklerinizin üzerinde ve yollarda müsâfaha ederler. Ve lâkin ya Hanzale! Bazen şöyle, bazen böyle!"[285] buyurdu ve bunu üç defa tekrarladı.[286]

Abdullah b. Ömer'in rüyasında cennet ve cehennemi görmesi de, buna bir örnektir.[287]

11. Firâset:

Yakînden doğan makam ve hallerden biri de, vakıaya uygun olarak sonuçlanan doğru firâset ve hâtırdır.

İbn Ömer şöyle der: "(Babam) Ömer, bir konuda 'Ben, onu şöyle zannediyorum' desin de, aynen zannettiği gibi çıkmasın, işitmedim."

12. Sâlih rüya:

Yakînden doğan makam ve hallerden biri de sâlih rüyadır.

---

285 Yani bazen geçim telaşıyla uğraşırsınız, bazen zikirle, bu nifak değildir. Bunu üç defa tekrarlaması ise, konunun Hanzale'nin zihninde iyice yer etmesi ve onun tereddüdünün izalesi içindir.

286 Müslim, Tevbe, 12.

287 Hadis şöyle:

Rüyada iki meleğin beni alıp cehenneme götürdüklerini gördüm. Bir de baktım, cehennem, kuyu çevresi gibi çevrilmiş, hem kuyu direği gibi iki direk var. İçinde de bir takım insanlar var ki, onları tanıdım. Hemen, 'Cehennemden Allah'a sığınırım, cehennemden Allah'a sığınırım, cehennemden Allah'a sığınırım!' demeye başladım. Derken, o iki meleği bir melek karşıladı ve bana: 'Korkma!' dedi." Ben bu rüyayı, (kızkardeşim) Hafsa'ya (r.a.) anlattım. Hafsa da onu Rasûlullah'a (s.a.) anlattı. Rasûlullah (s.a.): *"Kardeşin Abdullah ne iyi adam! Bir de geceleyin namaz kılsa!"* buyurdu. İbn Ömer, bundan böyle az uyurdu. bkz. Müslim, Fedâili's-sahâbe, 140.

Rasûlullah (s.a.), ehl-i sâlikin rüyalarının tabirine önem verirdi. Hatta rivâyet olunduğuna göre, sabah namazından sonra oturur ve, *"Sizden kim rüya gördü?"* diye sorardı. Eğer biri çıkar da anlatırsa, onu tabir ederdi.

Sâlih rüyadan maksadımız şunlardır:

i. Rüyada Rasûlullah'ın (s.a.) görülmesi,

ii. Cennet ve cehennemin görülmesi,

iii. Sâlihlerin ve peygamberlerin (s.a.) görülmesi,

iv. Beytullah gibi mübarek bir mekanın görülmesi,

v. Gelecek bir olayın görülmesi ve onun aynen gerçekleşmesi,

vi. Geçmiş bir olayın olduğu gibi görülmesi,

vii. Kişinin bir kusuruna dikkat çekici şekilde bir rüya görmesi; meselâ öfkesini, kendisini ısıran bir köpek suretinde görmesi gibi,

viii. Nurlar ya da güzel rızıkların görülmesi; süt içmek, bal ve tereyağı yemek gibi,

ix. Meleklerin görülmesi.

Allah'u a'lem!

13. Münâcâtın hazzına ermek:

Yakînden doğan makam ve hallerden bir diğeri, münâcâtın hazzına erilmesi, içten geçen düşüncelerin (*hadîs-i nefs*) kesilmesidir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim iki rekat namaz kılar ve bu esnada içinden başka hiçbir şey geçirmezse, geçmiş günahları affolunur."[288]

14. Muhâsebe:

Bir diğeri muhâsebedir. Bu, iman nuru ile aydınlanmış kalp ile, kalbin makamlarının ilki olan cem arasından doğar.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Akıllı kişi, nefsini hesaba çeken ve ölüm sonrası için çalışan kimsedir."[289]

---

288 Buhârî, Vudû, 24; Müslim, Tahâret, 3.

289 Tirmizî, Kıyâmet, 25; İbn Mâce, Zühd, 31.

Hz. Ömer (r.a.) de bir hutbesinde şöyle demiştir:

"Hesaba çekilmezden önce, nefsinizi hesaba çekin! Mizana alınmazdan önce, onu tartın! Allah Teâlâ'ya yapılacak büyük arz için kendinize çeki düzen verin! O gün Allah'a arzolunacaksınız ve gizli hiçbir şeyiniz kalmayacak."

15. Haya:

Bir diğeri hayadır. Buradaki haya, nefsin makamlarından biri olan hayadan başkadır. Bu hal, Allah Teâlâ'nın izzet ve celâlini görmeden, O'nun hakkını yerine getirmekten âciz olduğunu, beşerî noksanlıklara bulaşmış olduğunu düşünmekten doğar.

Hz. Osman (r.a.) şöyle demiştir:

"Ben evde karanlıkta yıkanırım; Allah Teâlâ'dan haya ettiğimden iki büklüm olurum."

Kalple ilgili makam ve haller

Şimdi de kalple ilgili makamlar üzerinde duralım. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Cem ya da irâde:

Kalple ilgili makamların ilki cem (himmeti bir noktada toplama, yoğunlaşma) makamıdır. Cem, âhiret işlerinin, kalbin asıl maksadı olması, bütün düşüncesinin ona yönelik olması, dünya işinin önemsiz bir hal alması, ona yönelik bir maksadının olmaması, ona ancak ârızî olarak ve asıl amacına kendisini ulaştıracak bir araç olması bakımından ve yeteri kadar ilgi duymasıdır.

Cem, sûfîlerin *"irâde"* diye isimlendirdikleri makamdır.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim, bütün tasasını tek bir tasa halinde âhiret tasası kılarsa, Allah Teâlâ, onun tasasını giderir, işlerini kendi üstüne alır. Kim de kendisine pek çok tasa edinirse, Allah Teâlâ onun hangi vadide helâk olduğuna aldırış bile etmez."[290]

İnsanın himmetinin, ilâhî cömertlik kapısını çalma konusunda dua gibi özel bir etkisi vardır. Dahası himmet, duanın iliği ve özüdür. İnsan bütün himmetini, Allah'ın razı olacağı şeylere yöneltmesi halinde Allah Teâlâ, onun işlerini üstlenir. Himmetin bir noktada toplanması gerçekleşir ve bu hal üzere açık ve gizli olarak kulluğa devam ederse; bu, o kimsenin kalbinde Allah sevgisi (*muhabbetullah*) ve Rasûlullah sevgisi doğurur. Bu sevgiyle, sadece Allah Teâlâ'nın mülkün mâliki olduğuna, Rasûlullah'ın (s.a.) hak

290 İbn Mâce, Mukaddime, 23; Zühd, 2.

ve O'nun tarafından insanlığa gönderilmiş olduğuna imanı artmakla kalmaz; bilakis bu, suya nisbetle susuzun, yiyeceğe nisbetle açın durumu gibi bir hal şeklini alır.

Muhabbet şöyle doğar: Akıl, zikrullah ve O'nun celâli üzerinde tefekkür ile dolunca iman nuru doğar ve bu, akıldan kalbe yansır. Kalp bu nuru, kendisinde yaratılıştan mevcut bulunan bir kuvve ile alır ve bu muhabbete dönüşür.

Allah ve Rasûlullah sevgisi:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Üç şey vardır ki, bunlar kimde bulunursa o kimse imanın tadını bulur: Birincisi, bir kimseye Allah ve Rasûlü, başkalarından daha sevimli olmak..."[291]

"Allahım! Sevgini bana özümden, kulağımdan, gözümden, ailemden, malımdan ve soğuk sudan daha sevimli kıl!"[292]

Hz. Ömer'e (r.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ben sana, özünden daha sevimli olmadıkça mü'min olamazsın." Hz. Ömer (r.a.): "Sana kitabı indirene yemin ederim ki, elbet sen bana kendi özümden daha sevimlisin." demiş, bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) ona:

"Şimdi imanın tamam oldu ey Ömer!" buyurmuştur.

Enes (r.a.), Rasûlullah'tan (s.a.) şöyle buyurduğunu işittiğini söylemiştir:

"Hiçbir kul, ben kendisine ailesinden, malından ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça iman etmiş sayılmaz."[293]

Rasûlullah (s.a.), bununla işaret etmiştir ki sevginin hakikati, yakîn lezzetinin, akıl üzerine, sonra da kalp ve nefis üzerine galebe çalmasıdır. Bu öyle bir raddeye ulaşır ki, âdeta kalbin iştiyak duyacağı çocuk sevgisi, aile sevgisi, mal sevgisi gibi şeylerin yerini alır; susuzun soğuk suyu arzulaması gibi nefsin arzularının yerine geçer. Bu hale gelinince, kalbin makamlarından biri olan halis sevgi doğar.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

---

291 Müslim, Îmân, 67.

292 Tirmizî, De'avât, 72, 73.

293 Müslim, Îmân, 69.

"Kim, Allah'a kavuşmayı severse, Allah da ona kavuşmayı sever..."[294]

Rasûlullah (s.a.), mü'minin Cenâb-ı Hakk'a meylini, beden perdesinden sıyrılma makamına olan susuzluğunu, tabiatının sıkışıklığından kurtulup kudsiyet fezâsına varma özlemini, böylece vasıf ile nitelemesi mümkün olmayana ulaşma iştiyakını, Rabbine olan muhabbetine alâmet kılmıştır.

Mü'minin Allah Teâlâ'ya olan muhabbeti:

Sıddîk (r.a.) şöyle demiştir: "Kim, katkısız Allah muhabbetinin tadını tadarsa, bu onu dünya ile meşgul olmaktan alıkoyar ve bütün insanlardan onu uzaklaştırır."

Onun bu sözü, muhabbetin sonuçlarını ortaya koyma için söylenebilecek son sözdür.

Mü'minin Allah Teâlâ'ya olan muhabbeti tamam olduğunda, bu Allah Teâlâ'nın kendisine muhabbetini gerektirir.

Allah'ın kuluna olan muhabbetinin hakikati, kuldan etkilenmesi değildir. Hâşâ O, böyle bir durumdan münezzeh ve çok yücedir! Ancak muhabbetullahın hakikatı, kuluna kabiliyeti doğrultusunda/hak ettiği şekilde muamele etmesidir. Nasıl ki güneş, madenî eşyaları diğer nesnelere nisbetle daha çok ısıtırsa bu da öyle. Aslında güneşin fiili aynıdır, ancak, onu karşılayanın kabiliyetine göre etki farklılık göstermektedir.

Allah Teâlâ'nın, kullarının sahip oldukları sıfatları, işlemiş oldukları fiilleri açısından onların nefislerine karşı olan inayeti de aynıdır. Onlardan müptezel sıfatlarla muttasıf olanlar ve böylece hayvanlar sınıfına dahil bulunanlar, ehadiyet güneşinin ışığı karşısında kendi istidadına uygun düşecek etkiyi görür. Kim de üstün sıfatlarla muttasıf olur ve bu sebeple Mele-i a'lâ saflarında yerini alırsa, o da ehadiyet güneşinin ışığından öyle bir nur ve ziya alır ki, sonuçta Hazîre-i kuds cevherlerinden bir cevher halini alır; artık onun hakkında Mele-i a'lâ sâkinlerine uygulanmakta olan hükümler uygulanır ve işte o anda, *"Allah Teâlâ, onu sevdi"* denilir. Çünkü Allah Teâlâ, ona sevgilinin sevgilisine yaptığı şeyi yapmıştır. Kul da artık *"velî"* diye isimlendirilir.

Kul için hasıl olan muhabbetullah, onda çeşitli haller meydana getirir ki Rasûlullah (s.a.), bunları son derece açık bir şekilde beyan buyurmuştur.

---

294 Müslim, Zikir, 14-18.

Veli kulların bazı halleri:

1. Önce Mele-i a'lâ'ya, arkasından da yeryüzüne onun için hüsnü kabul konulur. Bu konuda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ, bir kulu sevdiği zaman Cibrîl'e nidâ eder ve 'Şüphesiz ben falan kulumu seviyorum; sen de onu sev!' buyurur. Cibrîl de onu sever. Sonra Cibrîl göklerde nidâ eder. 'Şüphesiz Allah Teâlâ, falan kulunu seviyor; siz de onu sevin!' der. Bunun üzerine göklerde olanlar onu severler, sonra yeryüzünde onun için hüsnü kabul konulur."[295]

İnâyet-i ilâhî, kulunu sevmeye yöneldiğinde, O'nun muhabbeti, aynen güneşin ışığının sırlı aynalarda yansıdığı gibi Mele-i a'lâ'ya yansır, sonra Mele-i sâfil'e, sonra da yeryüzü halkından buna kabiliyetli olanlara onu sevmeleri ilham olunur. Bu aynen, toprağın suyu emmesi ve onun bereketinden istifade etmesi gibi olur.

2. Düşmanları rezil rüsvay olur. Bu konuda bir kudsî hadiste Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Allah Teâlâ buyuruyor ki: Kim benim bir velî kuluma düşmanlık ederse, ben o kimseye harp ilan ederim."[296]

Allah Teâlâ'nın muhabbeti, Mele-i a'lâ sakinlerinin gönül aynalarına yansıyınca, daha sonra yeryüzü sakinlerinden biri kalkar ve muhabbetullaha ters bir hareket ederse, Mele-i a'lâ sakinleri bu muhalefeti, bizden birinin, üzerine bastığı korun hararetini ayağında hissetmesi gibi hissederler ve derhal nefislerinden o muhalifi dört bir yandan saran nefret ve lânet şuaları çıkar ve o anda o kişi, rezil rüsvay olur, sıkıntıya girer; Mele-i sâfil'e ve yeryüzü halkına o kimseye kötülük yapmaları ilham olunur.

Allah Teâlâ'nın veli kuluna düşmanlık eden kimseye harp açmasının manası işte budur.

3. İstekleri kabul olunur, sığındığından korunur. Kudsî hadiste Allah Teâlâ'nın, *"Benden (bir şey) isterse ona veririm ve bana sığınırsa onu korurum."*[297] buyurması bu mananın ifadesi olmaktadır.

Bence bu, veli kulun, hadiselere hükmedilen merci olan Hazîre-i kuds'e dahil olmasındandır. Dolayısıyla onun dua ve istiâzeleri oraya yükselir ve bu, kazânın inmesi için bir sebep olur.

---

295 Buhârî, Tevhîd, 33.

296 Buhârî, Rikâk, 38; Kenzu'l-ummâl, 1680.

297 Buhârî, Rikâk, 38; Kenzu'l-ummâl, 1680.

Sahâbeyle ilgili haberler arasında, dualarının kabulüyle ilgili çok örnek vardır. Bu cümleden olmak üzere şunları hatırlayabiliriz:

Sa'd, Ebû Sa'de'ye beddua etmiş ve, "Allahım! Eğer bu kulun yalancı ise, riya ve şöhret için kalkmışsa, onun ömrünü uzat, fakirliğini uzat, fitnelere maruz kıl!" demiş ve aynen dediği gibi olmuş.

Sa'îd de Ervâ bt. Evs'e beddua etmiş ve "Allahım! Eğer yalancı ise, onun gözünü kör et, onu kendi yurdunda öldürt!" demiş ve aynen dediği gibi çıkmış.

4. Kendi nefsinde fenâ olur; bekâsı artık Hak iledir. Sûfiyye dilinde buna *"Kevnu'l-Hakk'ın, kevnu'l-abde galebesi"* denilir. Bu halle ilgili olarak kudsî hadiste Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Kulum nafilelerle de bana yaklaşmaya devam eder ve nihâyet ben onu severim. Onu sevdiğim zaman, onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum."[298]

Allah'ın nuru, bedeninde yer alan amelî kuvveti cihetinden bu kulun nefsini bürüdüğü zaman, bu nurdan bir huzme, onun bütün kuvvelerine sirayet eder ve işte o anda normal hallerde asla bilinmeyen bereketler meydana gelir. Artık fiil, nisbetin manalarından bir mana ile Hakk'a izafe edilir. Aynen şu âyetteki nisbette olduğu gibi:

"Onları siz öldürmediniz; fakat Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın; fakat Allah attı."[299]

5. Âdâba riayeti terki sebebiyle muahaze edileceğine dair Allah Teâlâ tarafından uyarılır, tekrar dönmesi halinde ise kendisinden bunun kabul edileceği bildirilir. Rivâyet olunduğuna göre Hz. Sıddîk (r.a.), misafirleriyle atışmıştı. Sonra bunun şeytandan olduğunu anladı ve dönerek yapılması doğru olanı yaptı. Bundan dolayı da yemeği bereketli kılındı.

2-3. Şehîtlik ve havârîlik makamı:

Kalbin makamlarından ikinci ve üçüncüsü, peygamberlere (s.a.) benzeyen nefislere mahsus olan şehitlik ve havârîlik makamlarıdır. Bu iki makam, aynen ayın ışığının, açık bir pencerenin

---

298 Buhârî, Rikâk, 38; Kenzu'l-ummâl, 1680.

299 Enfâl 8/17.

karşısına konulmuş aynadan yansıyarak duvara, tavana ve yere vurması gibi nefislere inikas eder. Bu iki makam, sıddîklık ve muhaddeslik gibidir. Şu kadar var ki, onlar sahiplerinin nefislerindeki aklî kuvvede yer etmiş makamlarken, bu ikisi kalpten doğan amelî kuvvede yer ederler.

Şehîtlik ve havârîlik arasındaki fark:

Aralarındaki fark şudur: Şehîd, kâfirlere karşı gazap ve şiddeti, dine müzâhir olmayı doğrudan melekût âleminden alır. Hak Teâlâ, orada din düşmanlarından, âsîlerden intikâm alma iradesini hazırlar ve bu oradan peygambere iner. Böylece peygamber, bu konuda Hakk'ın iradesini gerçekleştirmede bir araç olur. Şehitlerin nefisleri, bu iradeyi oradan alırlar. Bu aynen daha önce zikrettiğimiz muhaddeslerin haline benzer.

Ḥavârî ise, peygambere karşı katkısız bir muhabbeti olan ve onunla birlikte uzun sohbet hayatı bulunan, böylece ona yakınlık peyda eden kimsedir. Bu yakınlık, yukarıdan peygamberin kalbine inen Allah'ın dinine nusret iradesinin, oradan, bunların kalbine aksetmesini gerektirir.

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Ey iman edenler! Allah'ın yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu İsâ havârîlere, 'Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimdir?' demişti. Havârîleri de, 'Allah yolunun yardımcıları biziz,' demişlerdi..."[300]

Rasûlullah (s.a.), Zübeyir'in (r.a.) havârî olduğu müjdesini vermiştir.

Şehitlik ve havârîliğin çeşitleri:

Bu iki makamın türleri ve şubeleri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

i. Emînlik,

ii. Refîklik,

iii. Necîblik ve nakîblik.

Rasûlullah (s.a.), sahâbenin faziletleri meyanında bunlardan birçoğuna dikkat çekmiş bulunmaktadır. Hz. Ali'den (r.a.) gelen rivâyete göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

---

300 Saff 61/14.

"Her peygamberin yedi tane necîb ve nakîbi olur. Bana ise on dört tane verilmiştir." "Onlar kimler?" dedik. (Hz. Ali) şöyle dedi: "Ben, iki oğlum, Ca'fer, Hamza, Ebû Bekir, Ömer, Mus'ab b. Umeyr, Bilâl, Selmân, Ammâr, Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Zer ve Mikdâd."[301]

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"İşte böylece sizin insanlar üzerinde şahitler (şühedâ) olmanız, Rasûl'ün de sizin üzerinizde bir şahit (şehîd) olması için sizi orta bir millet kıldı."[302]

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Uhud, sabit ol! Şüphesiz senin üzerinde nebi, sıddîk ve şehîd vardır."[303]

5. Sekr (sarhoşluk):

Kalbin hallerinden biri *"sekr"*dir. Sekr, iman nurunun önce akılda, sonra kalpte yer etmesidir. O haldeki kişi, dünya çıkarlarını görmez, normal durumlarda insanın sevmeyeceği şeyleri sever olur, aklî dengesini yitiren ve davranışlarında normal yoldan çıkan sarhoşun hali gibi bir hal alır. Ebû'd-Derdâ'nın[304] şu sözünde ifadesini bulduğu gibi:

"Rabbime özlemimden ölümü severim, günahlarıma keffaret olsun diye hastalığı severim, Rabbime karşı tevazu olması hasebiyle fakirliği severim."

Ebû Zer'in de yapısı itibariyle malı sevmediği; zenginlikten ve servetten, pisliklerden nefret eder gibi nefret ettiği rivâyet edilir. Aslında insanın normal yapısında bu kabil şeyleri sevmek, mal ya da bu kabil şeylerden nefret etmek yoktur. Ancak onlara yakîn galebe çalmış ve bunun sonucu olarak da normal davranış kalıplarının dışına çıkmışlardır.

6. Galebe:

Kalbin hallerinden biri de *"galebe"*dir. Galebe iki türlüdür:

---

301 bkz. Tirmizî, Menâkıb, 30; Ahmed, 1/88, 148, 149.

302 Bakara 2/143.

303 Buhârî, Fedâili's-sahâbe, 5; Ebû Dâvûd, Sünnet, 8.

304 Ebû'd-Derdâ: Uveymir b. Mâlik b. Kays b. Ümeyye el-Ensârî el-Hazrecî. Hikmet sahibi, süvari ve kadı sahâbîlerden biridir. Muâviye onu, Hz. Ömer'in emriyle Şam kadılığına tayin etmiştir. Şam'ın ilk kadısıdır ve H. 32 yılında vefat etmiştir.

i. Mü'minin kalbinden doğan dürtünün (*dâ'iye*) galebesi. İman nurunun kulun kalbinde yer etmesi halinde, bu nurdan ve kalbin cibilliyetinden tevellüd eden bir köpük yüze vurur ve bu, dürtü ve hâtır haline dönüşür, kişi artık onların gereğini yerine getirmeden kendisini alamaz; onların şeriata uygun düşüp düşmediğine bakamaz. Çünkü şeriatın maksatları o kadar geniş ve çoktur ki, bu mü'minin kalbi onların tümünü ihata edemez. Onun kalbi meselâ rahmet dürtüsüne boyun eğer; oysa ki bazı yerlerde şeriat rahmeti yasaklamış olabilir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Allah'ın dini konusunda onlara acıyacağınız tutmasın!"*[305] Bazen kalbi, buğz dürtüsüne boyun eğer; oysa ki şeriat meselâ ehl-i zimmete olduğu gibi şefkatle yaklaşılmasını emretmiş olabilir.

Bu tür galebe haline örnek olarak şunu verebiliriz: Kureyza oğulları yahudileri, Rasûlullah'ın (s.a.), Sa'd b. Muâz'ın hükmüne razı olarak kaleden inmeleri ve teslim olmaları çağrısını yaptığında, danışmak üzere Ebû Lübâbe b. el-Münzir'i istemişlerdi. Ebû Lübâbe, eliyle boğazına işaret ederek hükmün boğazlama olacağını bildirmişti. O anda Allah'a ve Rasûlüne hiyanet ettiğini anladı ve pişman oldu. Doğru mescide gitti ve kendisini bir direğe bağladı ve: "Allah Teâlâ, yaptığıma karşı tevbemi kabul edinceye kadar bu yerimden ayrılmayacağım." dedi.

Bir örnek de Hz. Ömer'den (r.a.). Hudeybiye'de Rasûlullah'ın (s.a.) müşriklerle, aleyhte şartlara rağmen musâlaha yapmak istemesi üzerine İslâmlık hamiyetinin galebesiyle sıçrayan Hz. Ömer, doğruca Hz. Ebû Bekir'e gelmiş ve aralarında şöyle bir konuşma geçmiş: Hz. Ömer:

—"O, Allah'ın rasûlü değil mi?" Hz. Ebû Bekir:

—"Evet!"

—"Biz, müslümanlar değil miyiz?"

—"Evet!"

—"Onlar, müşrikler değil mi?"

—"Peki, o zaman niye dinimiz konusunda bu zillete katlanıyoruz?"

Hz. Ebû Bekir ona şöyle dedi:

—"Ya Ömer! Onun emrine yapış. Şüphesiz ben şehâdet ederim ki o, Allah'ın rasûlüdür."

---

305 Nûr 24/2.

Duyguları ona yine galebe çalmış ve o bu kez doğruca Rasûlullah'a (s.a.) gelmiş ve Hz. Ebû Bekir'e dediklerini ona da söylemiş. Rasûlullah (s.a.) da ona, Hz. Ebû Bekir'inki gibi cevap vermiş ve sonunda şöyle buyurmuş:

"Ben Allah'ın kulu ve rasûlüyüm, O'nun emrine muhalefet etmeyeceğim ve O da beni zayi etmeyecek."

Hz. Ömer şöyle derdi: "Hâlâ o günkü yaptığımdan dolayı, hayır olur umuduyla söylediğim sözlerden korkumdan oruç tutar, tasaddukta bulunur, köle âzâd eder ve namaz kılarım."[306]

Cerrâh olan Ebû Taybe, Rasûlullah'ı (s.a.) hacamat ettiğinde onun kanını içmişti. Bu şeriatta yasaktı; ancak o bunu gaybet halinde iken yapmıştı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) onu mazur görmüş ve şöyle buyurmuştu:

"Muhakkak, cehennemden güçlü bir mania ile korundun."[307]

ii. Galebenin ikinci şekli, birinciden daha yüce ve kâmildir. Bu, kişinin kalbine inen ilâhî bir saikin galebe çalması halidir. Artık kişi, onun gereğini yapmadan edemez. Bu galebenin hakikati, bazı kudsî kaynaklardan ilâhî bir bilginin, aklî kuvve üzerine değil de, amelî kuvve üzerine feyiz yoluyla inmesidir.

Bunun açıklaması şöyledir: Peygamberlerin nefislerine benzeyen nefis, ilâhî bir bilginin feyiz yoluyla inmesine hazır hale geldiğinde, eğer aklî kuvve, amelî kuvvenin önüne geçer ve onu ilk kabul eden o olursa, feyiz yoluyla inen o bilgi *"firâset"* ve *"ilhâm"* olur. Amelî kuvve önce davranır ve aklî kuvvenin önüne geçerse, inen ilâhî bilgi *"azim"* ve *"ikbâl"* ya da *"nefret"* ve *"inhicâm= el çekme"* olur.

Bu tür galebe haline örnek:

Rivâyet edildiği üzere Bedir savaşı sırasında Rasûlullah (s.a.) duada o kadar ısrar etmiş ki, hatta şöyle demişti: *"Allahım! Ahdin ve vaadin hakkı için sana yalvarıyorum. Allahım! Eğer dilersen, bugünden sonra sana yeryüzünde asla kulluk edilmez."* Hz. Ebû Bekir, onun elini tutmuş ve: "Yeter, yâ Rasûlallah! Rabbine çok ısrarda bulundun." demişti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.), zırhı içinde sıçrayarak ve, *"O topluluk yakında yenilgiye uğrayacak ve*

306 Ahmed, 4/325, 330.

307 bkz. Buhârî, et-Târîhu'l-kebîr, 7/174.

onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır..."[308] âyetini okuyarak çadırından çıkmıştı.

Bunun manası şudur: Burada Hz. Sıddîk (r.a.), Rasûlullah'ın (s.a.) kalbine, duada ısrara varacak ölçüde aşırılığa gitmeden kendisini alıkoyacak ilâhî bir saik atmıştır. Rasûlullah (s.a.), firasetiyle bunun Hakk'tan gelen bir saik olduğunu hemen anlamış ve bu âyeti okuyarak, Allah'ın nusretini kendisiyle bilerek dışarı çıkmıştır.

Bir başka örnek münafıkların başı Abdullah b. Übey'in ölümü hadisesinde olmuştur. Rasûlullah (s.a.), onun cenazesi üzerine namaz kılmak istediği zaman Hz. Ömer itiraz etmiştir. Bizzat kendisi olayı şöyle anlatır: Hemen önüne geçtim, göğsü hizasına dikildim ve ona: "Ya Rasûlallah! Bunun üzerine mi namaz kılıyorsun? Falan, falan, falan günde şöyle şöyle dememiş miydi?" dedim ve onun münafıklık yaptığı günleri saydım. Rasûlullah (s.a.) bana:

"*Geri dur ya Ömer! Şüphesiz ben bu konuda muhayyer bırakıldım*[309] *ve tercihimi bu doğrultuda yaptım,*" dedi ve üzerine namaz kıldı. Sonra şu âyet indi: "*Onlardan ölen hiçbirinin üzerine asla namaz kılma!*"[310]

Hz. Ömer şöyle demiştir: "Kendime ve Rasûlullah'a (s.a.) karşı olan cüretime hayret ettim. Oysa ki Allah ve Rasûlü (s.a.) daha iyi bilir."[311]

Hz. Ömer, iki tür galebe arasındaki farkı çok güzel bir şekilde ortaya koymuş, birinci galebe hakkında, "Hâlâ o günkü yaptığımdan dolayı, hayır olur umuduyla söylediğim sözlerden korkumdan oruç tutar, tasaddukta bulunur, köle âzâd eder ve namaz kılarım." derken, ikincisi hakkında "Kendime ve Rasûlullah'a (s.a.) karşı olan cüretime hayret ettim." ifadesini kullanmıştır. Bu iki ifade arasındaki farkı göreceksiniz.

7. Allah'a tâati herşeye tercih etmek:

Kalbin hallerinden biri, Allah Teâlâ'ya tâati, her şeye tercih

308 Kalem 54/45.

309 Tevbe 9/80 âyetinde, "*Onlara istiğfar etsen de etmesen de birdir. Onlara yetmiş defa istiğfar etsen de Allah onları affetmeyecektir*" buyurulur. Rasûlullah (s.a.), seçimini ona namaz kılma doğrultusunda yapmış ve yetmişten fazla istiğfâr ederse affedilebileceğini düşünmüştür.(Ç)

310 Tevbe 9/84.

311 Olay ve rivâyetler için bkz. İbn Kesîr, 2/378.

etmek, manilerini ortadan kaldırmak, tâatten alıkoyacak şeylerden nefret etmektir. Ebû Talha Ensârî'nin yaptığı buna bir örnektir. O, kendisine ait bir bahçede namaz kılıyordu. Bir kumru uçtu ve gidip gelmeye başladı, dalların ve yaprakların sıklığından bir türlü kendisine bir çıkış yolu bulamıyordu. Bu, Ebû Talha'nın hoşuna gitti ve kaç rekat namaz kıldığını unuttu. Bunun üzerine bahçesini tasadduk etti.

8. Havf = Korku:

Kalbin hallerinden bir diğeri *"havf"*tır. Bunun galebesinden ağlama ve korkudan titreme peyda olur. Rasûlullah (s.a.), geceleyin namaz kılarken, kazan kaynamasını andırır ses çıkarırdı.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Yedi kişi vardır ki, Allah Teâlâ onları, hiçbir gölgenin olmadığı günde kendi gölgesinde gölgelendirir: (...) Tenha yerde Allah Teâlâ'yı zikredip, gözlerinden yaşlar boşanan adam..."[312]

"Allah korkusundan ağlayan bir adam, süt memeye tekrar dönmedikçe cehenneme girmez."[313]

Hz. Ebû Bekir (r.a.), çok ağlayan biriydi ve Kur'ân okurken kendisini tutamazdı.

Cübeyr b. Mut'im[314] (r.a.) şöyle demiştir: "Rasûlullah'ı (s.a.), *'Acaba onlar, herhangi bir yaratıcısız mı yaratıldılar? Yoksa yaratıcı kendileri midirler?'* âyetini[315] okurken işittim. Sanki kalbim yerinden uçtu."

---

312 Buhârî, Ezân, 36.

313 Tirmizî, Zühd, 8; Ahmed, 2/505.

314 Kureyşli sahâbîlerdendir. Fetih senesinde Medine'de müslüman olmuştur. Rasûlullah'tan (s.a.) pek çok hadis rivâyet etmiştir. H. 69 yılında vefat etmiştir.

315 Tûr 52/35.

Nefisle ilgili makam ve haller

Nefis için hasıl olan makamlara gelince, bu iman nurunun nefse tasallut edip onu egemenliğine alması, müptezel sıfatlarını üstün meziyetlere çevirmesi yoluyla olur. Bu şöyle oluşur: Önce iman nuru, gerçek itikatlarla aydınlanmış akıldan çıkarak kalbe gider. Orada, kalbin cibilliyeti ile birleşir ve bu birleşmeden nefsi kontrolü altına alan, onu muhalefet etmekten alıkoyan bir güdü doğar. Sonra aralarında nedamet doğar ve bu nefse hakim olur ve onun yakasına yapışır, her tarafını bürür. Sonra aralarında gelecek zamanlarda dahi günahları terkedeceğine dair azim doğar. Bu nefsi kendi boyunduruğu altına alır ve onu, şeriatın emir ve yasaklarından huzur alır bir hale sokar. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Rabbinin makamından korkan ve nefsini heva ve heveslerinden alıkoyana gelince, şüphesiz onların barınağı ancak cennettir."[816]

Allah'tan korkunun hakikati:

Bu âyet, aklın iman nuruyla aydınlandığını ve nurun oradan kalbe indiğini beyan eder. Çünkü korkunun bir başlangıç, bir de sonucu vardır. Korkunun başlangıcı, Allah'tan ve O'nun satvetinden korkma bilgisidir. Bilginin mahalli ise akıldır. Korkunun sonucu ise; dehşet, huzursuzluk ve tedirginliktir. Bu duyguların yeri ise kalptir. *"Nefsini heva ve heveslerinden alıkoyana gelince..."* kısmı ise, kalbin cibilliyetiyle birleşen nurun, nefse inişini, onu boyunduruğu altına alışını ve muhalefetten alıkoyuşunu, daha sonra da nefsin bunları kabullenip, onun hükmü altına girişini beyan eder.

---

316 Nâzi'ât 79/40-41.

Tevbe makamı:

Sonra akıldan iman nuru tekrar iner ve kalbin cibilliyeti ile birleşir; bu birleşmeden Allah'a sığınma doğar. Bu ise istiğfâr ve tevbeye götürür. İstiğfâr da, cilalanmayı sağlar.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Mü'min, günah işlediği zaman, kalbinde kara bir leke oluşur. Eğer tevbe eder, istiğfârda bulunursa, kalbi cilalanır; bir şeyi kalmaz. Günaha daldıkça, leke büyür ve sonunda bütün kalbini kaplar. Allah Teâlâ'nın, 'Hayır, dedikleri gibi değil, bilakis onların kazanmakta oldukları kötülükler kalplerini paslandırmıştır.'[317] âyetinde zikretmiş olduğu pas işte budur."[318]

Hadisteki kara leke, hayvânî güce ait bir zulmetin ortaya çıkması ve melekî nurlardan bir nur ile aydınlanma talebinde bulunmasıdır. Cilalanma ise, iman nurundan bir huzmenin nefis üzerine feyiz halinde inmesidir. Pas, hayvânî gücün galebe çalması, melekî gücün ise tamamen gizlenmesidir.

Sonra iman nurunun inmesi tekrarlanır, nefsânî dürtüler ise ona karşı koyar. Her ne vakit nefisten kaynaklanan günaha karşı bir arzu belirse, hemen onun karşılığında bir nur iner. Bu nuru bâtılın tepesine indirir ve onu yok eder.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ, dosdoğru bir yolu misal olarak vermiştir: Yolun iki tarafında iki sur vardır. Bu surlarda açık kapılar bulunmaktadır. Kapıların üzerinde sarkıtılmış perdeler vardır. Yolun başında bir davetçi vardır ve şöyle çağırmaktadır: 'Yol üzere dosdoğru gidin, sakın yoldan ayrılmayın.' Üzerinde de başka bir davetçi vardır ve o da çağırıda bulunmaktadır. Kul, bu kapılardan birini açmaya her niyetlenişinde üstteki, 'Yazık sana, sakın onu açma! Eğer açacak olursan, oraya girersin.' der."

Rasûlullah (s.a.) bu misali sonra şöyle izah etmiştir:

"Yol, İslâm'dır. Açık kapılar Allah'ın yasaklarıdır (haramlar). Sarkıtılmış perdeler, aşılmaması istenilen Allah'ın sınırlarıdır. Yolun başındaki davetçi Kur'ân'dır. Üzerindeki davetçi ise, her mü'minin içine konulan Allah'ın uyarıcısıdır."[319]

---

317 Mutaffifîn 83/14.

318 İbn Mâce, Zühd, 29.

319 Tayyibî, bunun melekin mü'minin kalbine dürtmesi olduğunu söylemiştir. Üzüntü, şeytanın kalbi dürtüklemesindendir.

Rasûlullah (s.a.), bu hadisinde iki davetçi olduğunu açıklamıştır:

i. Doğru yola çağıran davetçi ki bu; Kur'ân'dır, şeriattır ve hep aynı tarz üzere kulu doğru yola çağırmaya devam etmektedir.

ii. Sâlikin başı üzerinde, onu her an kontrol eden ve her ne vakit günah işlemeye niyetlense hemen bağırıp, uyaran davetçi. Bu, kalbin cibilliyeti ile, Kur'ân'la aydınlanmış akıldan feyiz halinde inen nurun birleşmesinden neşet eden, kalpten doğan hâtır (telkin)dır. Bu, ara ara çakılan çakmak taşından çıkan kıvılcımlar mesabesindedir.

Bazen Allah Teâlâ'dan bazı kullarına yönelik olarak bir lütuf belirir ve bunun sonucu kul ile masiyet arasında bir gaybî latîfe ihdas edilerek kul korunur. Bu, *"Andolsun ki, kadın ona meyletti. Eğer Rabbinin burhanını görmeseydi, o da kadına meyledecekti."*[320] âyetinde sözü edilen *"burhan"* olmaktadır.

Bütün bu anlatılanlar *"tevbe makamı"* olmaktadır.

Haya makamı:

Tevbe makamı tamamlanıp, nefiste yer eden bir meleke halini alınca, bundan Allah'ın celâlinin düşünülmesi halinde bir izmihlâl (yok olma) hali peyda olur ki, hiçbir şey bunu değiştiremez. Buna *"hayâ"* denir.

Haya, sözlükte, nefsin, âdeten insanların ayıplayacağı şeylerden geri durması demektir. Şeriat, bunu nefiste yer eden bir melekeye ad kılmıştır. Bu meleke sayesinde nefis, Allah'ın huzurunda, aynen tuzun suda eridiği gibi erir ve onun sayesinde, şeriata muhalif düşüncelere boyun eğmez.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Haya, imandandır."[321] Sonra hayanın ne anlam ifade ettiğini tefsir ederek şöyle buyurmuştur:

"Kim Allah'tan haya ediyorsa, başa ve baştaki organlara; karna ve karındaki organlara sahip olsun; ölümü ve çürümeyi hatırlasın. Kim âhireti isterse, dünya ziynetini terkeder. Kim bunu yaparsa, işte o, Allah'tan gerçek anlamda haya etmiş olur."[322]

---

320 Yûsuf 12/24.

321 Buhârî, Îmân, 16, Edeb, 77; Müslim, Îmân, 57-59.

322 Tirmizî, Kıyâmet, 24; Ahmed, 1/387.

Örfte, yaratılış zaafından dolayı bazı fiilleri işlemekten geri duran insana hayalı denebilir. Bazen de mürüvvet sahibi bazı kimselerin, adının kötüye çıkmasından kaçınması sebebiyle bazı fiillere yanaşmaması haya diye isimlendirilebilir. Oysa ki bunların, nefsin makamlarından olan haya ile hiçbir ilgisi yoktur. Rasûlullah (s.a.), hayadan murad olan manayı; ondan kaynaklanan fiilleri, onu celbeden sebebi ve âdeten beraber bulunması gereken bir başka özelliği belirlemek suretiyle tanımlamıştır. *"Başa ve baştaki organlara sahip olsun..."* sözü, murad olunan haya melekesinden kaynaklanan ve şeriata muhalefet anlamı içeren fiillerin beyanı olmaktadır. *"Ölümü ve çürümeyi hatırlasın"* sözü, hayanın nefiste yer etmesinin sebebini açıklamaktadır. *"Kim âhireti isterse, dünya ziynetini terkeder."* sözü ise, haya ile birlikteliği esas olan zühdü açıklamaktadır. Çünkü haya, zühdsüz olamaz.

Vera' makamı:

Haya insanda yer ettiği zaman, iman nuru yine iner ve kalbin cibilliyeti ile birleşir, oradan nefse iner ve onu şüpheli şeylerden alıkoyar. İşte bu da *"vera'=takva"* olmaktadır.

Şüpheli şeylerden sakınmak:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Helâl bellidir, haram bellidir, ikisi arasında ise şüpheli şeyler vardır ki, insanların çoğu onları bilmez. Kim şüpheli şeylerden sakınırsa ırzını ve dinini korumuş olur. Kim şüpheli şeylerin içerisine düşerse, harama düşer."[323]

"İçini tırmalayanı bırak ve içini tırmalamayana bak; çünkü doğruluk iç huzurudur ve yalan huzursuzluktur."[324]

"Kul, sakıncalı olan şeylerden korunabilmek için sakıncalı olmayan bazı şeyleri terketmedikçe, müttekîlerden olamaz."[325]

Bazen bir mesele hakkında iki yön karşı karşıya gelebilir; haramlık yönü, mübahlık yönü. Bu, mesele ile ilgili şeriatın aslî hükmünün belirlenmesi konusunda olabileceği gibi, hükmün meseleye uygulanması konusunda da olabilir. Birinciye misal olarak, bir

---

323 Buhârî, İmân, 39 ; Müslim, Müsâkât, 107.

324 Buhârî, Büyû', 3; Nesâî, Kudât, 11.

325 İbn Mâce, Zühd, 24; Tirmizî, Kıyâmet, 19.

meselede farklı iki hadisin ya da iki kıyasın bulunmasını verebiliriz. İkincisine de, bir meselenin haramlık ya da mübahlık gibi iki hükümden hangisinin altına gireceği konusunda belirsizlik olmasını örnek gösterebiliriz.

Böylesi durumlarda kul ile Allah arasında şüpheye mahal kalmaması, ancak o şeyin terkedilmesi ve şüphe içermeyen şeyin alınması ile mümkün olabilecektir.

Zühd makamı:

Vera' gerçekleşip iyice nefiste yer edince, iman nuru yine iner ve kalbin cibilliyeti ile karışır; bu birleşmeden, ihtiyaçtan fazlasıyla uğraşmanın kötü bir şey olduğu düşüncesi doğar. Çünkü ihtiyaçtan fazlası; kişiyi, asıl amacına ulaşmaktan alıkoyar. Bu, nefse iner ve onu isteğinden vazgeçirir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terketmesi iyi müslüman oluşunun gereğidir."[326]

Allah'tan başka her meşgale, gönül aynasında kara bir lekedir. Bundan, yaşaması için gerekli olan şeylerle uğraşması müstesnadır. Kifayet miktarı, af kapsamında tutulmuştur. Bunun dışında kalan fazla miktara gelince, Allah Teâlâ'nın mü'minin kalbine yerleştirdiği vaiz (uyarıcı), ondan el çekilmesini emreder.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Dünyada zahitlik, ne helâli haram kılmakla, ne de malı ziyan etmekledir. Aksine zahitlik, kendi ellerinde bulunana, Allah'ın ellerinde olandan daha çok güvenmemen, başına bir musibet gelmesi halinde, sanki o başına gelmemiş gibi tepki göstermen ve elde edeceğin sevaba karşı daha arzulu olmandır."[327]

Zühd, şerî bir yükümlülük değildir:

Bazen dünyadan el etek çeken zâhidde bir galebe hali hasıl olur ve onu şeriatta hoş karşılanmayan itikat ve fiillere itebilir. İşte bunun için Rasûlullah (s.a.), zühdle ilgili konulardan nelerin güzel ve övgüye değer, nelerin de hoş karşılanmadığını beyan etmiştir. Bir kimse, ihtiyaçtan fazlasıyla uğraşmanın kötü olduğunu ke-

326 Tirmizî, Zühd, 11; İbn Mâce, Fiten, 12.

327 Tirmizî, Zühd, 29; İbn Mâce, Zühd, 1.

şif yoluyla idrak ettiğinde, bunu bizatihi zararlı olan şeyler gibi kötü görebilir ve bu onu, zühd konusunda aşırılığa itebilir ve bunun sonucu olarak da Allah Teâlâ'nın o şeyden dolayı sorumlu tutmasını, şeriatın açık/genel bir hükmü sanabilir ve öylece inanır.

Bu inanç sakattır; çünkü şeriat, insan tabiatı kıstas alınarak konulur. Zühd, bir tür insan tabiatından sıyrılmak demektir. Öyleyse zühd, Allah'ın, kişinin makamını tamamlaması için kendisine has bir emri olacaktır; yoksa şerî bir yükümlülük değildir.

Onun bu sakat inancı, kendisini malın ziyan edilmesi, denizlere ve dağlara atılması gibi bir sonuca götürebilir.

Bu galebe hali, asla şeriatın tasvip etmeyeceği bir şeydir ve onu, zühd hükümlerine temel olacak şekilde itibar etmiş de değildir. Bilakis şeriatın zühde temel teşkil etmek üzere dikkate aldığı iki nokta vardır:

i. Henüz elde olmayan ihtiyaçtan fazlasını elde etmek için tekellüfe girmeme, Allah Teâlâ'nın vaad buyurmuş olduğu dünyada belâ, âhirette sevap esasına itimat etme.

ii. Elinden geçmiş şeylere ise aldırmama, nefsini onların peşinde koşturmama; ona üzülmeme; Allah Teâlâ'nın sabredenelere ve yoksullara vaad buyurduğu şeylere iman etme.

Nefisle her an mücadele edilmelidir:

Bil ki: Nefis, yaratılış itibariyle şehvânî şeylerin arkasından gitme eğilimindedir. İman nuru inip de onun gözünü açmadıkça nefis, aslî hali üzere olmaya devam eder. Hz. Yûsuf'un (s.a.) diliyle ifade edilen, *"Ben nefsimi temize çıkaramam; şüphesiz nefis hep kötülüğü emreder; Rabbimin acıyıp koruduğu hariç."*[328] âyet-i kerimesi bu manayı ifade eder.

Mü'min, hayatı boyunca Allah'ın nurundan istimdadla nefsine karşı mücadele verir. Her ne zaman içinden şeytânî bir fit geçse, hemen Allah'a sığınır, Allah'ın celâl ve azametini hatırlar, itâatkârlar için vaad buyurduğu sevabı, isyankârlar için hazırladığı azabı düşünür ve bunun üzerine kalbinde ve aklında hak şimşeği çakar ve o, bâtıl düşüncenin kafasına indirir ve o bâtıl düşünce sanki hiç olmamış gibi olur. Şu kadar var ki, ârif ile müste'nif arasındaki fark az değildir.

---

328 Yûsuf 12/53.

Rasûlullah (s.a.) şeytânî fit ile rahmânî telkin (hâtır) arasındaki çekişmeyi; nefsin, mutmeinne ve iman nuru ile aydınlanmış aklın âdabına bürünmüş olması halinde rahmânî telkine (hâtır) uyacağını, âsî ve serkeş ise bâtıla uyacağını, hak olan hâtıra karşı taşkınık edip, onu dinlemeyeceğini, cimrilik ve cömertlik meselesi hakkında, biri geniş, diğeri dar demirden iki zırh içindeki adamların misaliyle açıklamış ve şöyle buyurmuştur:

"İnfâk edenle, cimrilik edenin misali, üzerlerinde demirden zırhlar bulunan ve elleri memeleriyle köprücük kemiklerine doğru sıkıştırılan iki adam gibidir. Cömert her sadaka verdikçe, zırhı genişler; o derecede ki parmak uçlarını bile kaplar, izini örter. Cimri, bir sadaka vermek istedi mi zırhı büzülür ve her halkası yerini alır."[329]

Nefsi, yaratılıştan ve kesb yoluyla mutmain olan kimsenin içine doğan rahmânî telkin (hâtır), onun nefsine hâkim olur ve ilk ortaya çıktığı anda hemen onu kendi kontrolu altına alır. Nefsi isyankâr ve serkeş olan kimseye gelince, rahmânî telkin (hâtır) ona hiç etki etmez; aksine kesici âletlerin ağzının dönmesi gibi döner.

Aklın, iman nuru ile aydınlanması:

Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de, aklın iman nuru ile aydınlanmasını ve onun nurunun nefis üzerine yansımasını açıklamış ve bu meyanda şöyle buyurmuştur:

"Takvâya erenler var ya; onlara şeytan tarafından bir vesvese dokunduğunda, hemen (Allah'ı) hatırlarlar; bir de bakarsın onlar gerçeği görmektedirler."[330]

Şeytan, nefsin şehvet penceresinden insanın içini gözetler ve ona, masiyete sürükleyecek şekilde fit verir. İnsan, bu halde iken Rabbinin celâlini hatırlar ve huşû içerisinde O'na yönelirse, onun için aklında bir nur peyda olur ki bu, âyette sözü edilen *"ibsâr = gerçeği görme"*dir. Sonra bu nur kalbe ve nefse iner ve verilen fiti defeder, şeytanı kovar.

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Sen sabırlı davrananları müjdele. O sabredenler ki, kendilerine bir belâ geldiği zaman, 'Biz Allah için varız ve biz sonunda

---

329 Buhârî, Cihâd, 89; Müslim, Zekât, 75.

330 A'râf 7/201.

O'na döneceğiz' derler. İşte rablerinden bağışlamalar ve merhametler hep onlaradır. Ve yalnızca onlar doğru yolu bulmuşlardır."[331]

Âyetteki *"İnnâ lillah = Biz Allah için varız"* ifadesi, rahmânî hâtırın (telkin) inişine işarettir. *"İşte rablerinden bağışlamalar ve merhametler hep onlaradır."* buyruğu; sabrın, nefsin nûrâniyetinden ve meleklere benzeyişinden ürettiği bereketlere işaret olmaktadır.

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Allah'ın izni olmaksızın hiçbir musibet isabet etmez. Kim Allah'a inanırsa, Allah onun kalbini doğruya götürür. Allah, her şeyi bilendir."[332]

"Allah'ın izni olmaksızın" ifadesi, kader bilgisine işarettir. *"Kim Allah'a inanırsa, Allah onun kalbini doğruya götürür."* buyruğu ise, hâtırın akıldan, kalbe ve nefse indiğini gösterir.

Gaybet hali:

Nefsin hallerinden biri de *"gaybet"*tir. Gaybet, nefsin şehevî arzularını unutması, onlardan habersiz olmasıdır. Âmir b. Abdullah şöyle demiştir: "Gördüğüm kadın mı, duvar mı hiç fark etmem."

el-Evzâî'ye[333], "Mavi gözlü cariyeni çarşıda gördük," demişler, "Mavi gözlü mü o?" diye cevap vermiş.

Mahk (uzun süre yeme ve içmeden kesilme) hali:

Nefsin bir diğer hali, normalin üzerinde bir süre boyunca yeme ve içmeden kesilmesidir. Bu, nefsin akıl tarafına meyli, aklın da Allah Teâlâ'nın nuruyla dolması sonucu olur ve onun bu hali, yeme ve içme yerine geçer. Rasûlullah'ın, *"Hanginiz benim gibi olabilir? Şüphesiz ben gecelerim de Rabbim beni doyurur ve içirir; (siz ise öyle değilsiniz ki)."*[334] hadisi bu manayı ifade eder.

---

331 Bakara 2/155-157.

332 Teğâbun 64/11.

333 Ebû Amr Abdurrahman b. Amr: Ba'lebekk'te H. 88 yılında doğmuştur. Müctehid imamlardandır, zühd ve takvasıyla da meşhurdur. Zührî, Atâ b. Ebî Rebâh, İbn Ebî Kesîr gibi râvîlerden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Sevrî, İbnu'l-Mübârek ve daha pek çok kimse hadis rivâyetinde bulunmuştur. Beyrut'ta H. 157 yılında vefat etmiştir.

334 Müslim, Sıyâm, 57.

Kalp, akıl ile nefis arasında bir yerdedir:

Bil ki: Kalp, akıl ile nefis arasında bir yerdedir. Bazen müsamahalı davranılır ve makamların çoğu ya da tamamı kalbe nisbet edilebilir. Bu tür kullanılış doğrultusunda pek çok âyet ve hadis bulunmaktadır. Dolayısıyla bu ince nokta unutulmamalıdır.

İman nurunun, nefsin hayvânî dürtüsüne karşı koyması:

Bil ki: İman nurunun, hayvânî nefsin ve sebu'î[335] kalbin dürtülerinden her bir türüne karşı koyması, ayrı bir isimle anılır. Rasûlullah (s.a.), bunlardan her birinin ismine ve vasfına dikkat çekmiş bulunmaktadır.

Akılda, rahmânî havâtırın (telkinler) oluşumu için bir meleke hasıl olduğunda, nefiste de bu havâtırı kabule hazır bir meleke meydana geldiğinde, bu bir makam olur.

Buna göre iman nurunun feveran ve isyan dürtüsüne karşı koyma melekesine, *"masiyete karşı sabır"* adı verilir ve bunun yeri kalptir.

Tembellik ve uyuşukluk dürtüsüne karşı koyma melekesine, *"ictihâd=çalışma"* ve *"tâat üzere sabır"* adı verilir.

Şerî sınırları önemsemeyerek aşma, ya da onların zıdlarına meyletme dürtüsüne karşı koyma melekesine, *"takvâ"* denir.

Bazen *"takvâ"* kelimesi, üç letâifin bütün makamlarını ifade etmek için kullanılabilir. Hatta onlardan doğan fiiller için de kullanıldığı olur. *"O kitap, takva sahipleri için bir hidayet kaynağı ve yol göstericidir. O takva sahipleri ki, gayba inanırlar, namaz kılarlar..."*[336] âyeti bu son kullanılış doğrultusunda gelmiştir.

Hırs dürtüsüne karşı koyma melekesine, *"kanâat"* denir.

Acele etme dürtüsüne karşı koyma melekesine, *"teennî"* denir.

Öfke dürtüsüne karşı koyma melekesine, *"hilim"* denir ve bunun yeri kalptir.

Cinsel şehvet dürtüsüne karşı koyma melekesine, *"iffet"* denir.

---

335 Kalbin vahşî hayvanlara has saldırgan özellikleri.(Ç)

336 Bakara 2/2-5.

Lügat parçalama, kötü söz etme dürtüsüne karşı koyma melekesine, *"susma"*, *"dili tutma"* denir.

Üstünlük taslama ve kendini gösterme dürtüsüne karşı koyma melekesine, *"hamûl = kendini göstermeme"* denir.

Sevgi, buğz ve diğer duygularla ilgili dürtülere karşı koyma melekesine, *"istikâmet"* denir.

Bunların dışında daha pek çok dürtü vardır ve onlara karşı koyma melekelerinin ayrı ayrı adları bulunmaktadır. Bütün bunlar, bu kitabın *"Ahlâk"* bahsinde ayrı ayrı ele alınacaktır. İnşâallahu Teâlâ!

Rızık arama ile ilgili konular

Rızık talebi, şartlara bağlı olarak meşrûdur:

Bil ki: Allah Teâlâ, mahlukâtı yaratmış ve onların rızıklarını yeryüzünde kılmış; onda bulunan şeylerden faydalanmalarını onlara mübah kılmıştır. Bu durum, insanlar arasında paylaşamama ve bunun sonucunda da münakaşa ve nizalara yol açmıştır. Bu vaziyet Allah Teâlâ'nın, bir insanın ilk kez el koyduğu, ya da varisinin el koyduğu, ya da kendilerince muteber olan bir başka yolla elde ettiği şeylerin yalnız kendisine has olması ve başkalarının o şeyde hak iddia etmemesi hükmünü koymasını gerektirdi. Ancak kendi aralarında, aldatmadan, bilinmezlik içermeden karşılıklı rıza ile mübadele ederler veya temlikte bulunurlarsa o başka.

İnsanlar yaratılışları itibariyle medenîdirler; bir arada yaşamak zorundadırlar, yalnız başlarına yapamazlar. Hayatlarını idame ettirebilmeleri için mutlaka aralarında dayanışma halinde olmaları gerekir. Bu durum, insanlar arasında yardımlaşmanın vacip kılınmasını ve onlardan hiçbir kimsenin medenî hayatta şöyle ya da böyle bir yeri olan faaliyetlerden uzak durmamasına —zaruret halleri hariç— hükmedilmesini gerektirmiştir.

Rızkın elde edilmesi konusunda esbaba tevessülün aslı, mübah mala el koyma ve kendisine ait olan malların nemalandırılması faaliyetleridir; hayvancılıkla malı çoğaltmak, toprağın ıslâh edilmesi ve sulanması suretiyle ziraatçılık yapmak gibi.

Rızık talebinin şartları:

Bu konuda insanların, birbirlerinin haklarına medenî hayatı ifsad edici şekilde tasallut etmemeleri şart koşulur. Sonra üretim,

şehir yaşantısını düzenli kılacak türden işbölümü ile olmalıdır; bu olmadığı zaman geçim çok zor ya da imkânsız hal alır. Bunlar, bir malın bir yerden başka bir yere naklini sağlayan ticaret, belli bir süreye kadar nakledilen şeylerin korunmasını ve taşıma güvenliğini sağlama hizmetleri, rehberlik ve iş hizmetleri, üretilen malların yeni ürünlere dönüştürülmesi ya da onlara yeni özellikler kazandırılması gibi faaliyetlerdir. Eğer mal elde etme faaliyeti, üretimde dayanışma/işbölümü anlamı içermeyen bir özellik arzediyorsa —kumar gibi— yahut görünüşte karşılıkla rızaya dayanmakla birlikte sömürü anlamı içeriyorsa —ribâ gibi, çünkü iflâsın eşiğindeki bir kimse ifasına güç yetiremeyeceği şeyi üstlenmeye mecbur kalır ve onun rızası gerçekte rıza değildir— bu tür faaliyetler şer'an razı olunan akitlerden olmadığı gibi, rızık elde etmek için tevessül edilen sebepler olmaya elverişli de değildir. Bunlar, medenî hayatı gerekli kılan ilâhî hikmet itibariyle bâtıl yollardır ve haramdır.

Ölü arazi ve ihyâsı:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim, bir ölü araziyi ihya ederse, orası onun olur."[337]

Bu konuda asıl daha önce işarette bulunduğumuz, her şeyin Allah'ın mülkü olması, gerçekte ondan başka hiçbir kimsenin hakkının bulunmaması ilkesidir. Ancak Allah Teâlâ, yeryüzünü ve onda olanları insanların faydasına sunmuş, ondan yararlanmayı onlara mübah kılmıştır. Ne var ki aralarında paylaşma konusunda nizalar çıkmış ve o zaman da, hiçbir kimsenin başkasına zarar vermeden elde ettiği mübah malların kendisine ait olmasına hükmolunmuştur.

Bu durumda meskûn bölge ve havalisinde olmayan ölü topraklar, bir kişi tarafından ihya edildiği zaman, orası ilke gereği ihya edene ait olmalıdır. Yeryüzü aslında bütünüyle mescid ya da yolculara vakfedilmiş ribât (kervansaray) hükmündedir. Oradan yararlanmada herkes eşittir. Bu itibarla en önce gelenin öncelik hakkı olur. Zaten insanoğlu hakkında mülkün anlamı, bir şeyden faydalanma konusunda diğerlerinden daha çok hak sahibi olmak demektir.

Sahipsiz kalan arazilerin hükmü:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

---

337 Buhârî, Hars, 15.

"Sahipsiz kalan arazi, Allah'ın ve rasûlünündür. Sonra o, benden sizedir."[338]

Hadiste söz edilen topraklar, sahipleri yok olup, artık kimsenin mülkiyetinde olmayan, iddiacısı bulunmayan, mirasçısına ait olduğu davası güdülmeyen arazilerdir. Toprak bu vaziyette bulunduğunda, insanoğullarının mülkiyetinden çıkarak, eski hali üzere sırf Allah'ın mülkü olur. O zaman da hükmü, hiç ihya edilmemiş ölü toprakların hükmü gibi olur ve ona ilk kez el koyan, onun sahibi olur. Gerekçesini daha önce açıklamıştık.

Özel koruluklar yoktur:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Hiçbir koruluk yoktur; ancak Allah'ın ve Rasûlününki hariç."[339]

Özel koruluklar, insanların istifadelerini kısıtlar, onlara zarar verir ve bu zulüm olur. Bu yüzden yasaklanmıştır. Bu genel hükümden Rasûlullah (s.a.) istisnâ edilmiştir; çünkü Allah Teâlâ ona hak kıstası vermiş, onu caiz olmayan bir davranışa düşmekten korumuştur. Daha önce de zikretttiğimiz gibi, bir hüküm eğer çoğunluğun hali dikkate alınarak konulursa, ondan Rasûlullah (s.a.) müstesnâ olur; nefis tezhîb ve tezkiyesine ya da benzeri bir duruma yönelik bir hüküm konuluyorsa, o zaman hüküm Rasûlullah'ı (s.a.) da, aynen diğer insanlar gibi bağlar. Buradaki hüküm, birinci kısımdandır.

Akarsudan sulama hakkı:

Rasûlullah (s.a.), Mehzûr deresinden gelen sel sularıyla, üst tarafta bulunan arazi sahibinin tarlasını sulamasına, suyu topuklara çıkıncaya kadar tutmasına ve sonra bir aşağıdakine bırakmasına, onun da suladıktan sonra bir aşağıdakine salıvermesine... hükmetmiştir.[340]

Zübeyr[341] ile Ensarî arasında geçen su davasında Rasûlullah

---

338 Beyhakî, 6/143.

339 Buhârî, Cihâd, 146.

340 bkz. Ebû Dâvûd, Akdiye, 31; İbn Mâce, Rühûn, 20.

341 Zübeyr b. Avvâm b. Huveylid el-Esedî: Büyük sahâbîlerdendir. Cennetle müjdelenen on kişiden ve şûrâ üyelerinden biridir. Rasûlullah'ın (s.a.) halasının oğludur. Kahraman, savaşçı biriydi; Rasûlullah'la birlikte bütün savaşlara ve Mekke fethine katılmıştır.

(s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Ya Zübeyr! Sula, sonra suyu tıka, ta duvara kadar geri dönsün! Sonra suyu komşuna sal!"*[342]

Bu konudaki ilke şudur: Mübah bir şeyden pek çok insanın bir anda yararlanması imkânı olmaz. Bu durumda her hak sahibinin mümkün mertebe istifadesi sağlanabilecek şekilde hakların bir tertibe sokulması gerekir. En yakın olana bir öncelik tanınmadığı zaman, keyfîlik (tahakküm) ve zulüm olur; eğer önce en önde olan, sonra onun arkasından gelen, sonra onun arkasından gelen... hakkını tam olarak kullanamazsa, o zaman haktan söz edilemez.

İşte bu esastan hareketle Rasûlullah (s.a.), suyun en üst başında olan kişinin, arazisini sulamasına ve suyu topuklara çıkacak şekilde tutmasına ve ondan sonra bir aşağısındakine salmasına hüküm buyurmuştur. Bu hükümle, *"duvara geri dönünceye kadar tutmasına"* hükmetmesi aşağı yukarı aynıdır. Çünkü topuklara kadar su tutulduğunda, bu aynı zamanda duvara vuracak kadar suyun tutulması manasına gelir. Bu kadar su birikmezse, toprak suyu hemen emer ve duvara vurmaz.

Açık madenler, toplum malıdır:

Rasûlullah (s.a.), Me'rib'deki tuzluğu, Me'ribli el-Ebyaz b. Hammâl'a iktâ (tahsis) etmişti. Kendisine, ona, hazır su gibi herkesin istifade etmekte olduğu bir madeni tahsis etmiş olduğunu söylediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) iktâdan vazgeçti ve orayı herkesin istifadesine tahsis etti.[343]

Fazla bir emeğe ihtiyaç göstermeden elde edilebilen madenlerin, tek bir kişiye iktâ edilmesi, diğer müslümanlara zararlı bir tasarruftur ve onların işini zorlaştırır. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.) durumu öğrenince, iktâdan vazgeçmiştir.

---

342 Hadis şöyle: Ensâr'dan bir adam (Humeyd), Rasûlullah'ın (s.a.) huzurunda hurma suladıkları Harre su yolları hakkında Zübeyr'den davacı olmuştu. Ensârdan olan zat: "Suyu sal da geçsin!" demiş, Zübeyr ise onun bu teklifine razı olmamıştı. Derken Rasûlullah'ın (s.a.) huzurunda davaya çıktılar. Rasûlullah (s.a.), Zübeyir'e, *"Ya Zübeyr! Sen sula, sonra suyu komşuna sal!"* buyurdu. Ensarlı buna kızmış ve: "Ya Rasûlallah! Bu adam halanın oğludur diye mi böyle yapıyorsun?" demişti. Bunun üzerine Rasûlullah'ın (s.a.) yüzünün rengi değişmiş ve: *"Ya Zübeyr! Sula, sonra suyu tıka, ta duvara kadar geri dönsün!"* buyurmuştur. Zübeyir, yeminle Nisâ 4/75 âyetinin bu hususta indiğini söylemiştir. bkz. Buhârî, Şirb, 6; Müslim, Fedâil, 129.

343 bkz. Mâverdî, el-Ahkâmu's-sultâniyye, 247.

Buluntu malların (lukata) hükmü:

Rasûlullah'a (s.a.), bir adam buluntu malların hükmünü sordu. Şöyle buyurdu:

"Onun mahfazasını ve bağını belle! Sonra onu bir sene ilân et! Sahibi gelirse ne âlâ! Aksi takdirde onu, nasıl uygun görürsen öyle yap!" buyurdu. Adam:

"Kaybolmuş koyun?" dedi. Rasûlullah (s.a.):

"O, senin, yahut kardeşinin, yahut da kurdundur." buyurdu. Adam:

"Ya kaybolmuş deve?" dedi. Rasûlullah (s.a.) :

"Ondan sana ne? Su tulumu karnında, çarığı ayağında! Sahibi rastlayıncaya kadar suya gider, ağaçları otlar." buyurdu.[344]

Câbir (r.a.), Rasûlullah'ın (s.a.) değnek, kamçı, ip... gibi önemsiz şeylerin bulunması halinde, kişinin onu yerden alıp kullanmasına ruhsat verdiğini söylemiştir.

Bil ki: Buluntu malın hükmü, sözünü ettiğimiz aslî kâideden alınmıştır. Sahibinin değer vermeyeceği, aramak için arkasına düşmeyeceği değersiz şeylerin sahiplenilmesi —eğer sahibinin oradan uzaklaştığı ve aramak için de dönmeyeceği zannedilirse— caizdir. Çünkü bu haliyle o tür şeyler, Allah'ın malı hükmünü alır ve ilk el koyan için mübah olur.

Ama değerli bir şey ise, sahibinin onun arkasına düşeceği büyük bir ihtimalle biliniyorsa, o zaman, âdeten nasıl yapılıyorsa o şekilde ilânı gerekir ve sahibinin artık gelmeyeceği zannolununcaya kadar buna devam edilir. Koyun gibi zayi olması muhtemel malların koruma altına alınması ve ilânı müstehaptır. Deve gibi kendi kendine yeterli olan ve zayi olma ihtimali bulunmayan mallara, sahibini bulmak için dahi el konması mekruhtur.

Mübâdele:

Bil ki: Her türlü mübâdelelerde mutlaka bulunması gereken bazı şartlar aranır. Bunlar:

i. Akitte taraflar,

ii. Akitte bedeller,

---

344 Buhârî, Lukata, 3-4; Müslim, Lukata, 1.

iii. Karşılıklı rızayı açık bir şekilde ortaya koyan şey (*sîga*),

iv. Ve bir de tarafların nizasına son veren ve akdi her ikisi için de bağlayıcı kılan bir şey.

i. Akitte taraflar:

Akitte taraf olanların hür ve akıllı olmaları, fayda ve zararı bilecek şekilde temyiz gücüne sahip bulunmaları, akdi bilinçli ve kendi iradeleriyle yapmış olmaları şarttır.

ii. Akitte bedeller:

Mübâdele edilecek şeylerin, faydalanılabilecek, sahip olmak istenilecek, esirgenecek bir mal olması, mülk olması (havadaki kuş, denizdeki balık gibi) mübah olmaması, faydasız bir şey olmaması şarttır. Aksi takdirde Allah Teâlâ'nın kulları için meşrû kıldığı bir şey olmaz ve iştigali abes olur. Yahut açıktan zikredilmeyen (riba, rüşvet gibi) zımnî bir fayda içerir olmaması şarttır. Bu bir mefsedettir. Çünkü karşısındaki, elde etmek istediğini başka türlü bulamama tehlikesiyle karşı karışıyadır, bu yüzden de zararına olan bu tasarrufa ses çıkarmamaktadır. Yahut (rüşvet halinde) haksız yere bir başkasının hakkı kendisine tevcih edilmektedir.

iii. Sîga= İrade beyanı:

Karşılıklı rızayı ortaya koyacak şeye gelince, bu açık bir şey olmalı, herkesin önünde onunla muahaze edilebilmeli, ondan yan çizmesi imkânı bulunmamalıdır. Bu konuda en açık şey, sözlü irade beyanıdır. Sonra da, hiç şüpheye mahal bırakmayacak şekilde olan teâtî (fiilî mübâdele[345]) yolu gelir.

iv. Akdi kesinleştiren unsur:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Satış akdinde —baştan muhayyer olarak yapılan akitler hariç— taraflar, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler."[346]

---

345 Üzerinde etiketi bulunan bir malı alıp, hiç konuşmadan parasını koymak gibi. (Ç)

346 Buhârî, Büyû', 45; Müslim, Büyû', 44.

Bil ki: Bir akitte, taraflardan her birinin hakkını diğerinden kesin olarak ayıracak, yaptıkları akitte muhayyerliklerine son verecek bir şeye ihtiyaç vardır. Eğer bu olmayacak olsa, o zaman taraflar, birbirlerine zarar verirler, her biri, öbürünün akdi bozması korkusundan elindeki şey üzerinde tasarruf edemez.

Burada bir şey daha var. O da, tarafların akde olan rıza ve iradelerini ortaya koyan lâfızdır. Akde kesinlik kazandıracak şeyin bu söz olması caiz olamaz; çünkü bu lâfızlar pazarlık esnasında kullanılır. Zira ancak zikrettiği miktar kadarını verebileceğini söylemeden pazarlık yapamaz. Hem halkın çoğunun dili, kalplerindeki arzuyu ifadede çok farklıdır. Lâfızlar arasında ayırım yapmakta büyük zorluk vardır. Teâtîde de durum aynıdır. Herkes, satın alacağı şeyi eline alır ve onu inceler, üzerinde düşünür. Bu durumda almak ile (incelemek için ele) almak arasını ayırmak öyle kolay değildir.

Akde kesinlik verecek şeyin açık olmayan bir şey olması da caiz değildir. Bir gün ya da daha fazla uzun bir müddet olması da caiz değildir. Zira alıp satılan şeylerin pek çoğu o gün kullanılmak/tüketilmek üzere alınır ve satılır. Bu durumda akde kesinlik kazandıracak şeyin, akit meclisinden ayrılma kılınması gerekecektir. Zaten insanlar âdeten akit yapmak için bir araya gelirler ve akdi bitirince de ayrılırlar.

Şayet Arap olsun Acem olsun her sınıftan insanların muamelelerini araştırdığımız zaman, akdi ayrıldıktan sonra reddetmeyi haksızlık ve zulüm saydıklarını, fakat ayrılmadan önce bozmayı öyle kabul etmediklerini görürüz. Ancak fıtratı bozulmuş istisnâ kimseler olabilir. İlâhî şeriatlar, sadece bütün insanların gönül rahatlığı ile kabul edecekleri hükümler getirir.

İnsanlardan bazıları yaptığı akitte kârlı olduğunu görür ve karşısındakinin caymasından korkar ve hemen oradan sıvışır. Bu tutum, şer'î hükmün amacını tersine çevirir. Rasûlullah (s.a.) bunu yasaklamış ve şöyle buyurmuştur:

"Kişinin, karşısındaki cayar korkusundan (akit meclisinden) sıvışıp ayrılması helâl olmaz."[347]

Buna göre akdi yapan her iki taraf da, teennî ile hareket edecekler ve her biri, diğer tarafın gözü önünde oradan ayrılacaktır.

347 Ebû Dâvûd, Büyû', 51.

İş bölümü:

Bil ki: Bir beldede meselâ on bin kişi bir araya gelse, medenî siyâset bunların iş bölümü yapmalarını gerekli kılar. Eğer bunların çoğu, sadece çeşitli sanatlar ve şehir yönetimi ile meşgul iseler, az kısmı da malcılık ve ziraatle uğraşıyorsa, onların dünya işleri bozulmuştur. Eğer şarapçılıkla, putçulukla uğraşıyorlar ve bunların yaygın şekilde kullanımını aralarında tervice çalışıyorlarsa, bu, dinde helâk olmalarının sebebi olur. Ama işler, aralarında hikmete uygun şekilde tevzi edilmiş, gerçek bir iş bölümü yapılmışsa, kötü yollarla kazanç elde etme peşinde olanlara mani olunuyorsa, o zaman halleri düzgün olur.

Topluma zararlı olan kazanç yolları:

Bir ülkede büyüklerin, lüks ziynet eşyalarına, binalara, giyim kuşama, yiyeceklere, güzel kadınlara vb. —Arap -Acem bütün insanlar için zorunlu kabul edilen ihtiyaçların karşılanması ötesinde— düşkünlük göstermeleri o ülkenin fesada gitmesini hazırlayan etkenlerden biridir. Bu anlayışın sonucu olarak insanlar, şehvânî arzularını tatmin edici işlerin peşine düşerler, kimileri cariyelere şarkı okumak, raksetmek, tahrik edici şuh hareketlerde bulunmak gibi şeyleri öğretirler; kimileri giyim kuşamda türlü türlü modalar çıkarır; acaip hayvan ve manzara resimleri yapılır, onlarda tuhaf çizgilere yer verilir; kimileri kendilerini altın ve değerli mücevherler üzerinde nadide sanatlara kaptırır; bir başka zümre yüksek yapılara, onların her türlü desenlerle, tasvirlerle tezyînine yönelir... Şimdi bir ülkede büyük bir kitle bu tür işlere yönelirse, tabiîdir ki o derecede ziraat ve ticareti ihmal ederler. Şehirin/ülkenin ileri gelenleri, malları bu gibi yerlere harcayınca, o ölçüde ülke imarı ve çıkarları ihmale uğrar. Bu, ziraat, ticaret, zenâat gibi zarurî mesleklerle uğraşanların kazançlarının azalmasına, onlar üzerine konulan vergi yüklerinin katlanmasına sebep olur. Şehirde/ülkede yer eden bu hastalık, bir organdan diğerine sirayet eder ve sonunda —aynen kuduz hastalığının bütün bedene yayılması gibi— herkesi sarar.

Bu, dünya işlerine yönelik zararın açıklanmasıdır. Uhrevî kemâl mertebesine çıkmaları açısından maruz kalacakları zararı ise açıklamaya hacet yoktur.

Lüks hayat yaşama hastalığı Acem ülkelerini istilâ etmişti. Allah Teâlâ, sevgili peygamberinin (s.a.) kalbine, bu hastalığı, ona

götürecek sebepleri kökünden kazımak suretiyle tedavi etmesini ilham eyledi. Rasûlullah (s.a.), bu hayata götüren muhtemel vasıtaları tesbit etti ve onları yasakladı. Bunlar, şarkıcı cariyeler, ipek, Kass ipeği, kuyumculuk ya da ayar farkı olmak üzere altının, fazla miktarda altınla değiştirilmesi... vb gibi şeylerdi.

Yasak olan alış veriş türleri

1. Kumar, bâtıl ve haram bir yoldur:

Bil ki: Kumar, haram bir yoldur ve bâtıldır. Çünkü, insanların mallarını gönülsüz ve haksız yolla elde etmektir. Bilgisizlik, tahmin, bâtıl kuruntu, şans... gibi bir tasarrrufta caiz olmayan unsurlara dayanır ve bunlar kişiyi kumara iter. Kumarın, medenî hayatın gereklerine bir katkıda bulunma ya da dayanışmayı temin hususunda hiçbir artı değeri yoktur.

Kaybeden kişinin susması, razı olduğundan değil, kin ve kayıp üzere susması ve öfkesini içine atmasıdır. Razı olmayıp niza çıkarması halinde ise, bizzat kendi üstlendiği ve kendi kasdıyla içine atladığı bir risk hakkında niza çıkarmış olacaktır.

Kazanan kimse, bundan büyük bir haz alacak ve azını çoğaltmak isteyecek, hırsı hiçbir zaman kendisini bırakmayacak ve kumara devam edecektir. Çok sürmeyecek, kaybedecek ve kendisini nedamet içerisinde bulacaktır.

Kumarın itiyat edinilmesi halinde mallar ziyan olacak, ardı arkası kesilmez nizalar doğacak, yürütülmesi istenilen faaliyetler ihmal edilecek, medenî hayatın temelini teşkil eden yardımlaşma ve dayanışma ruhu ölecektir. Gözle görülen, habere ihtiyaç bırakmaz. Kumarbazlar arasında bu saydığımız şeyler dışında başka bir şey gördünüz mü?

2. Ribâ, haramdır ve bâtıl bir yoldur:

Ribâ da aynı şekilde haksız ve haram bir kazanç yoludur. Riba, alınandan daha çok miktarda ya da daha kaliteli şekilde ödenilmesi gereken borçtur. Bu şartlarla borç alanların hemen hemen tamamı iflas etmiş, çaresiz kalmış kimselerdir. Bunlar, vade dol-

duğunda çoğu kez ödeme imkânı bulamazlar ve borç giderek katlanır ve ondan hiçbir şekilde kurtulamazlar.

Ribâ, büyük nizalara, ardı arkası gelmeyen husumetlere sebep olur. İnsanlar mallarını bu yolla nemalandırmak istediklerinde ve bunun bir yol olarak kabul edilmesi halinde bu, ziraat ve zenâat gibi temel kazanç yollarının terki sonucunu doğurur. Akitler arasında aza önem verme, onu dikkate alma ve husûmete sebep olma bakımından ribâdan daha kötüsü yoktur.

Bu iki kazanç yolu, —sarhoşluk gibi— Şâri' Teâlâ'nın kullar için koymuş olduğu kazanç yollarına ters düşmektedir. Özlerinde çirkinlik, kötülük ve nizâya sebebiyet verme vardır. Bu gibi şeyler hakkında hükmü bizzat Şâri' Teâlâ verir. Bu durumda iki yol izler:

i. Ya, belli bir sınır koyar ve onun altında kalan kısmı caiz kılar, üstünde kalan kısım hakkında yasağın şiddetini artırır.

ii. Ya da temelden yasaklama yoluna gider.

Kumar ve ribâ Araplar arasında yaygındı. Bunlar yüzünden büyük nizâlar yaşanmakta ve bunların ardı arkası kesilmemekte idi, bu yüzden savaşlar olurdu. Bunların azı, çoğa götürürdü. Bu durumda, onların özünde bulunan çirkinlik/kötülük vasfının aşırılığı dikkate alınarak, onları tümden yasaklamaktan daha doğru ve uygun bir hareket olamazdı.

Gerçek ribâ:

Ribâ iki çeşittir:

i. Gerçek ribâ,

ii. Gerçek gibi sayılan ribâ.

Gerçek ribâ, borçlarda olur. Daha önce de zikrettiğimiz gibi bu, muamelelerin meşrûiyetinde esas olan amaca ters düşer.[348] Cahiliye döneminde insanlar, bunun iyice içine batmışlardı. Bu yüzden ardı arkası kesilmeyen savaşlar çıkmıştı. Azı, çoğuna götürmekteydi. Dolayısıyla bu kapının tamamen kapatılması gerekiyordu. Bunun sonucu olarak da Kur'ân'da ilgili âyetler indi ve onu kesin kes yasakladı.[349]

---

348 Muâmelelerin caiz olması için, medenî hayata şöyle ya da böyle müsbet bir katkısı olmalı, taraflar arasında husûmete meydan vermemelidir. Ribâ ise, bu özellikte değildir. Akitler içerisine sokulduğu zaman nizâlara sebebiyet vermekte ve aslî meşrûiyet amacını tersine çevirmektedir.

349 Ribâyı terketmemenin, Allah'a ve Peygamberine savaş açma olduğu, ribâ yiyenlerin kıyamet gününe şeytan çarpmış halde gelecekleri belirtildi. Bakara 2/275-276. (Ç)

Ribelfadl:

İkincisi, *"ribelfadl"*dır. Bu konuda dayanak şu müstefiz hadistir:

"Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla, tuz tuzla, misli misline birbirine eşit ve her iki taraf da peşin olarak alınıp satılır. Ama bu sınıflar değişirse, her iki taraf da peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi alıp satın!"[350]

Bu tür muameleler, yasağı teyit için ve ribâya benzeyişinden dolayı *"ribâ"* diye isimlendirilmiştir. Aynen, *"Müneccim, kâhindir."*[351] hadisindeki yaklaşımda olduğu gibi. Bu nokta dikkate alındığında, *"Ribâ, sadece nesîede olur."*[352] hadisi de anlaşılmış olur. Sonra şeriatta *"ribâ"* kelimesinin bu manada kullanılması çok olmuş ve kelime zamanla, ribelfadl hakkında da şer'î hakikat halini almıştır.

Allah'u a'lem!

Ribânın haram kılınmasının sırrı:

Ribânın haram kılınmasının hikmeti şudur: Allah Teâlâ, aşırı refahı hoş karşılamamaktadır; ipek kullanma; dünya sefahatına dalma anlamına gelen altın ve gümüş kaplar kullanma; bilezik, halhal, gerdanlık gibi tek parça som altından yapılmış ziynet eşyaları takınma; maişet konusunda inceliğe ve aşırılığa kaçma gibi davranışları sevmemektedir. Çünkü bunlar, insanı esfel-i sâfilîne iter, bütün düşüncelerini zulmanî renklerle doldurur. Aşırı refah aslında, her türlü ihtiyacın en kaliteli yolla giderilmesi, kötülerine aldırış edilmemesi; kalitenin aynı cins içerisinde aranmasıdır.

Bunu biraz açalım: İnsanlar herhangi bir tür yiyecekle hayatlarını idame ettirirler, bir tür para çeşidini kulanırlar. Yiyeceklerin tümüne olan ihtiyaç aynıdır; paraların tümüne olan ihtiyaç da aynıdır. Bir kabilenin diğeri ile mübadelede bulunması, insanlar için gerekli olan temel ilişkilerden biridir. Zorunlu ihtiyacın karşılanabilmesi için illâ da belli bir şeyin, belli bir şeyle mübadele edilmesi gibi zaruret yoktur. Bununla birlikte insanların yapı bakımından, örf ve âdet bakımından farklı farklı olmaları, hayat tarzlarında da farklılıklar olmasını gerektirmiştir. Nitekim, *"Dünya*

350 Müslim, Müsâkât, 81.

351 Kaynağını bulamadık.

352 Müslim, Müsâkât, 102.

hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık."[353] âyeti bu manayı ifade etmektedir.

Bu durumda kimi pirinç ve buğday yer, kimi arpa ve mısır yer, kimi gümüş ile süslenir...

Ama, pirincin ve buğdayın kendi aralarında kısımlarına ayrılması, bunlardan bir kısmının diğer kısmına üstün tutulması, kezâ altın ve onun ayarları hakkında ince sanatlara itibar edilmesine gelince, bu israfçıların ve Acemlerin âdetindendir, bunlar üzerinde durmak ve derinleşmek, dünyaya haddinden fazla değer vermek demektir. Maslahat, bu kapının kapatılması gereğine hükmeder.

Fukahâ, haram olan ribânın bizzat nassda belirlenmiş olan altı maddenin dışında kalan diğerlerine de sirayet edeceğini kavramış, hükmün bu altı şeye ilhak edilen her şey hakkında aynı olduğu sonucuna varmıştır. Ancak illetin ne olduğu konusunda aralarında ihtilâf etmişlerdir.

Ribâ yasağının illeti:

Şeriatın genel ilkelerine en uygunu, illetin altın ve gümüşte (*nakdeyn*) semenlik (para olma) vasfı; —bu vasıf sadece bu iki madene mahsustur— diğer dört nesnede ise, gıda maddesi olma ve biriktirilebilme özelliği olmasıdır. Tuza, ilaçlar ve baharat kıyas edilemez. Zira yemeğin, tuza olan ihtiyacı, diğerlerine olan ihtiyacı gibi, hatta onda biri kadar bile değildir. Sonra tuz, gıda maddesinin bir cüzü olmakta ve bizzat kendisi mesabesinde bulunmaktadır; diğerleri ise öyle değildir.

Bu sonuca gitmemizin sebebi şudur: Şâri' Teâlâ, semenlik vasfını birçok hükümde dikkate almıştır; akit meclisinde karşılıklı kabzedilmesi gibi. Sonra hadis "*taâm*=yemek, yiyecek, gıda maddesi" lâfzı ile gelmiştir. Bu kelime, örfte iki mana için kullanılır:

i. Buğday, ki burada murat o değildir.

ii. Biriktirilebilen yiyecek, gıda maddesi.

Bu özelliğiyledir ki "*taâm*", meyve ve baharata türdeş (*kasîm*[354]) kılınır.

---

353 Zuhruf 43/32.

354 Bir cinsin alt türlerinin birbirine nisbetine "*kasîm*" denir.(Ç)

Ribevî mallarda, bedellerin akit meclisinde kabzedilmesi şartı:

Mecliste bedellerin kabzedilmiş olması şartı, iki sebepten dolayı ileri sürülmüştür:

i. Nakde ve yiyeceğe olan ihtiyaç, en üst seviyede olur ve ihtiyaçlar içerisinde en çok vuku bulan budur. Bunlardan faydalanmak ise, ancak onların tüketilmesi ya da mülkiyetten çıkarılması yoluyla olur. Eğer kabız şartı olmasa, kabız anında nizâ çıkabilir ve o anda karşı bedel tüketilmiş bulunabilir. Bu ise en çirkin münakaşalara sebep olur. Bu itibarla, kabzın birbirlerinden ayrılmadan önce akit meclisinde tamam olması şartı getirilerek bu kapının tamamen kapatılması gerekli olmuştur.

Şeriat, bu illeti, yiyecek maddelerinin kabzedilmeden önce satılması konusunda da dikkate almış ve böyle bir tasarrufu yasaklamıştır.[355] Kezâ altın alacağının gümüşten tahsili ya da aksi durumlarda dikkate almış ve, behemehal akit meclisinde bedellerin kabzedilmiş olması şartıyla ancak bunun caiz olacağını beyan etmiştir.[356]

ii. Akitte bir tarafta nakit, öbür tarafta da yiyecek maddesi ya da başka bir şey bulunduğunda; nakdin öncelikli olarak teslimi gerekir. Çünkü nakit, semen olma özelliğinin bir gereği olarak karşı taraftaki şeye talip olunduğunu gösterir bir araçtır. Her iki tarafın da yiyecek maddesi ya da nakit olması halinde ise, bunlardan sadece birinin akit meclisinde teslimine hükmetmek tahakküm ve keyfilik olur. Her iki tarafın da teslim edilmemesi halinde akit, yasak olan *"beyu'l-kâlî bi'l-kâlî"* olur. Hem taraflardan biri malı önce teslim etmeye yanaşmayabilir. Bu durumda adâlet, her ikisinin de akit meclisinde bedelleri teslim etmelerine hükmederek anlaşmazlığı kökten kesip atmayı gerektirmiştir.

Ribevî mallar:

Ribevî mallar olarak nakdin ve gıda maddelerinin tahsisi şunun için olmuştur:

i. Bunlar malların büyük çoğunluğunu oluşturur.

ii. Mübadelesi en çok olan mallardır.

---

355 bkz. Müslim, Büyû', 29-35.

356 bkz. İbn Mâce, Ticârât, 51.

iii. Bunlardan yararlanma, ancak harcayarak ve tüketerek olur.

Bu özellikleri sebebiyle, tarafların bedelleri kabzetmeden önce ayrılmaları büyük zorluklar içerir ve çokça nizaya sebebiyet verir. Bu durumda muamelenin selameti için bunu yasaklamadan daha uygun bir şey olmayacaktır.

Bil ki: Bu gibi hükümler, insanların bir kazanç yolu olarak bu tür alım satım şekillerini itiyat etmelerini önlemek için konulur; yoksa insanların bu gibi bir tasarrufa hiç girmemelerini sağlamak amacı güdülmez. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.), Bilâl'e: *"(Kalitesiz) hurmayı bir başka şeyle sat, sonra (almak istediğin hurmayı) onunla satın al!"*[357] buyurmuştur.

Yasak alış veriş türleri:

Alış veriş türlerinden bazılar, kumar anlamı içerir. Cahiliye döneminde insanlar, aralarında bu tür muamelelerde bulunmakta idiler. Rasûlullah (s.a.) bunları yasakladı. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Müzâbene: Kişinin, ağaç üzerindeki yaş hurmayı, meselâ yüz farak kuru hurma karşılığında satmasıdır.[358]

2. Muhâkale: Tarladaki ekini, meselâ yüz farak buğday karşılığında satmasıdır.[359]

Rasûlullah (s.a.) bu konuda *"ariyye"*ye (ç. *arâyâ*) müsaade etmiştir.[360] Bu, beş veskten daha az olmak kaydıyla ağaç üzerindeki yaş hurmanın tahmini olarak kuru hurma karşılığında satılmasıdır.[361] Çünkü Şâri', bundan maksatlarının kumar olmadığını, bu yolla taze hurma yemek istediklerini görmüştür. Beş vesk, zekât nisabıdır ve bir evin meyve olarak yiyebileceği bir miktardır.

357 Müslim, Müsâkât, 96.

358 bkz. Müslim, Büyû', 59-74.

359 bkz. Müslim, Büyû', 59-74.

360 bkz. Müslim, Büyû', 59-74.

361 Kişinin evinde fazla kuru hurması olur, fakat taze yiyecek hurmaya ihtiyaç duyar. Parası da olmadığından elindeki kuru hurma karşılığında tahmini olarak böyle bir muameleye başvurur. Ebû Hanîfe'ye göre ariyye şöyle olur: Bir adam, başka birine bir hurmanın meyvesini ariyeten bağışlar. Sonra adamın onları yemek ve devşirmek için gelip gitmesinden rahatsız olur, hibesinden de dönmek istemez. Ona hibe etmiş olduğu taze hurmaları, tahminî olarak kuru hurma karşılığında satın alır. Bu beş veskin altında ise caizdir.

3. Miktarı meçhul olan hurma yığınını, ölçeği belli hurma karşılığında satma.[362]

4. Mülâmese: Kişinin, elbiseyi dokunmak yoluyla satın alması; gördüğünde muhayyerlik hakkının olmamasıdır.

5. Münâbeze: Bakmaksızın malı atmanın satış sayılması şartıyla yapılır.

6. Atılan taşın hangi elbiseye isabet ederse onun alınmasıdır.[363]

Bu tür satışlar, kumar anlamı içerir ve satış akdinin meşrûiyet amacını tersine çevirir. Alış verişten maksat, ihtiyaç duyduğu şeyi düşünerek, bilinçli bir şekilde elde etmektir; şansa bırakmak değildir.

7. Kaporayı (*urbûn*) yasaklamıştır. Bu, bir kimsenin, satıcıya malı aldığında fiyatına mahsup edilmek, almadığı zaman ise satıcının olmak üzere bir meblağ vermesidir. Bunda da kumar manası vardır.

Rasûlullah'a (s.a.) kuru hurmanın, taze hurma karşılığında satın alınmasının hükmü soruldu. *"Kuruduğu zaman, noksanlaşır mı?"* diye sordu. "Evet," denince onu yasakladı.[364]

Çünkü bu bir tür kumardır ve ribelfadl olma ihtimali içerir. Zira muteber olan, bir şeyin alacağı en son şekildir.

Üzerinde altın ve boncuk olan bir gerdanlığın nasıl satılacağı soruldu. *"Altını ayrılmadan satılmaz."* buyurdu.[365]

Bu da bir tür kumardır ve ikisinden birinin aldanması ihtimali vardır. Bu durumda aldanan kimse, ya öfkesini içine atıp susacak ya da haksız yere davacı olacaktır.

Yasak (haram ve mekruh) alış verişlerin gerekçeleri:

Bil ki: Rasûlullah (s.a.) gönderildiğinde, Arapların çeşitli muameleleri, alış veriş türleri vardı. Allah Teâlâ, peygamberine bu muamelelerden bazılarının kötülüğünü, bazılarının da caizliğini

---

362 Müslim, Büyû', 42.

363 Bu satış şekilleri, tanımları ve gerekli açıklamalar için bkz. Davudoğlu, Müslim Şerhi, 7/588-593.

364 Ebû Dâvûd, Büyû', 18.

365 bkz. Müslim, Büyû', 90.

vahyetti. Kerahiyet ve dolayısıyla yasak şu gerekçelere dayanmaktadır:

1. Kullanılması günah ya da günaha sebep olması:

Bir şeyin, âdeten masiyete sebebiyet verecek şekilde edinilmesi, yahut insanlarca ondan maksat olan kullanış şeklinin bir tür masiyet olması; içki, put, tambur... gibi. Bunların alım satımının ve edinilmesinin şer'î bir hüküm halinde konulması, bu günahların tervici, insanların onlara teşviki ve yönlendirilmesi anlamına gelir. Alım satımının, edinilmesinin haram kılınması ise bunu önler, insanların o haramları işlemelerine bir engel teşkil eder. Bu meyanda olmak üzere Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz Allah ve Rasûlü, içkinin, lâşenin, domuzun ve putların alım satımını haram kılmıştır."[366]

"Şüphesiz Allah, bir şeyi haram kıldığı zaman, onun bedelini de haram kılar."[367]

Yani bir şeyi kullanma yönü tekse, —şarabın içmek, putun tapınılmak için edinilmesi gibi— ve Allah Teâlâ da onu haram kılmışsa, bu durum, hikmet-i ilâhîde onun alım satımının da haram kılınmasını gerektirir.

Haram yolla kazanılan mal da haramdır:

Rasûlullah (s.a.), *"Fahişenin ücreti, murdardır."* buyurmuş ve ayrıca kâhinin ücretini, zurnacının kazancını yasaklamıştır.[368]

Günah olan bir yolla kazanılan mal haramdır ve ondan yararlanmak iki sebepten dolayı helâl olmaz:

i. Bu malın haram kılınması ve onunla faydalanmanın yasaklanması, o günahı işlemeyi önleyici bir rol oynar. Bu muamelenin meşru kılınması ise, fesâd yolunu açar ve insanları o günahı işlemeye teşvik eder.

ii. Bedel (semen), insanların idrak ve bilgilerinde satılan maldan doğar. Dolayısıyla Mele-i a'lâ'da bedelin, satılan mal imiş gibi teşbihî bir varlığı olur. Ücretin de, yapılan işmiş gibi bir varlı-

---

366 İbn Mâce, Ticârât, 11.

367 Ahmed, 1/233.

368 bkz. Ebû Dâvûd, Büyû', 38.

ğı bulunur. Satılan malın ya da yapılan işin murdarlığından, o teşbihî varlığa idrak ve bilgilerindeki murdarlıktan, murdarlık bulaşır ve sonuçta bu ilmî sûretin, insanların nefisleri üzerinde büyük etkisi olur.

Masiyete yardım da masiyettir:

Rasûlullah (s.a.), içki (*hamr*) hakkında, onu sıkana, sıktırana, içene, taşıyana, kendisi için taşınana lânet etmiştir.[369]

Masiyete yardımcı olmak, tervici için çalışmak, insanları teşvik etmek de masiyettir ve yeryüzünde bozgunculuktur.

2. Pis işler olması:

Murdar hayvanın, kanın, insan ve hayvan pisliğinin alım satımı gibi. Bu işleri yapmada aşağılanma vardır ve bu yüzden şeytanlara benzeme hasıl olur. Temizlik ve murdarlıkları terketmek, Rasûlullah'ın (s.a.) getirmiş olduğu genel esaslardan biridir. Meleklere benzeme ancak bu sayede mümkün olur ve Allah Teâlâ, temiz olanları sever.

Bu gibi pisliklere bulaşmamayı tümden yasaklama imkânı yoktur; zira bu kapının kapatılması büyük zorluklar doğurur. Bu durumda en azından bu gibi pisliklerle uğraşarak, onların ticaretini yaparak kazanç elde etme yoluna başvurmak yasaklanmalıdır.

Pislik manasında olan şeylerden biri de *"rafes"* denilen, hayvanların çiftleşmesi gibi hayayı mucip şeylerdir.

Bu gerekçeden dolayı Rasûlullah (s.a.), lâşenin satımını haram kılmış, hacamatçılığın bir kazanç yolu edinilmemesini emretmiş ve zaruret halinde de, *"Bari onu devene yedir."*[370] buyurmuştur. Boğa çekilmesi karşılığında ücret alınmasını yasaklamıştır.[371] Devenin döl için çekilmesinin yasaklığı da rivâyet olunmuştur. Ücret şartı koşulmadan, gönüllü olarak verilen hediye yollu şeyin alınmasına ise ruhsat vermiştir.

3. Nizaya sebep olması:

Bunlar; bedellerdeki bilinmezlik yüzünden alıcı ve satıcı

---

369 bkz. Tirmizî, Büyû', 59; İbn Mâce, Eşribe, 6.

370 bkz. Ebû Dâvûd, Büyû', H. No: 3422.

371 bkz. Ebû Dâvûd, Büyû', H. No: 3429.

arasında bitip tükenme bilmeyen nizalara sebebiyet vermesi; yahut akdin, içinde başka bir akit içermesi, mebiyi görmeden rızanın gerçekleşme imkânı bulunmaması, buna rağmen akdin görme imkânı tanımaması, yahut da akdin davaya kalkışılacak bir şart içermesi gibi durumlardır.

Rasûlullah (s.a.) boğaların sulplerinde, dişi hayvanların rahimlerinde olan şeyi satmayı yasaklamıştır. Doğacak yavrunun yavrusunu satmayı, *beyu'l-kâlî bi'l-kâlîyi*[372] yasaklamıştır. Bir akit içerisinde iki akdi yasaklamıştır. Bu, "peşin alırsa bine, veresiye alırsa iki bine" denilerek yapılan akittir. Çünkü bu durumda, akit esnasında ne olacağı taayyün etmemiştir. Bunu şu şekilde de izah etmişlerdir: "Bunu bana bine, yanında da şunu şuna satmak şartıyla sat!" Bu şartı ileri süren, daha sonra ona dayanarak davacı olabilir ve bu nizaya sebep olur. "Eğer satmak istersen, bana satacaksın" diye ileri sürülen bir şartla yapılan satış da bu türdendir. Hz. Ömer (r.a.), bu konuda şöyle demiştir: "Bir kimse lehine koşulmuş bir şart olduğunda, o sana helâl olmaz."

Rasûlullah (s.a.) istisnâyı —belli olmadıkça— yasaklamıştır.[373] Meselâ, "On ölçek buğday sattım birazı müstesnâ" denilerek yapılan satış gibi. Çünkü bunda, nizâya götürecek bilinmezlik vardır.

Her türlü bilinmezlik, akdi ifsad etmez. Çünkü birçok şey akit esnasında belirtilmez. Bunların en ince ayrıntılarına kadar beyan edilmesini şart koşmak zorluk olur. İfsâd edici bilinmezlik, nizâya sebebiyet verecek özellikte olanlardır.

4. *Akdin, başka bir amaca ulaşılması için araç kılınması:*

Akitle, başka bir amaca ulaşmaya çalışmak da kerahet/yasak sebebi olmaktadır.[374] Kişi, bu durumda perde arkasında gözettiği asıl amacına ulaşamadığı takdirde talep hakkı doğmaz, ondan bir türlü de vazgeçemez. Bu gibi tasarrufların, haksız husûmetlere sebebiyet vereceği açıktır. Hükme mesnet teşkil edecek bir şey de olmadığından, mahkeme yoluyla niza sona erdirilemez. Bu itibarla bu tür tasarrufların yasaklanması gerekir.

---

372 Veresiyenin veresiyeye satışı.(Ç)

373 Ebû Dâvûd, Büyû', H. No: 3405.

374 Örtülü riba satışları (büyû'u'l-âcâl ya da 'iyne) bunlara en iyi bir örnektir. bkz. Ebû Dâvûd, Büyû', H. No: 3426.(Ç)

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ne bey' ve selef, ne de bir bey' içerisinde iki şart caizdir."[375]

Bey' ve selef, "Sana şunu, bana şu kadar borç vermen şartıyla sattım." demek suretiyle olur. İki şarttan maksat ise, bey' akdinin normal şartları yanında, ayrıca akit dışı başka şartlar koşmaktır. "Bana, şunu hibe etmen, yahut benim için falancaya şefaatçilik etmen veya şayet satmaya ihtiyaç duyarsan sadece bana satman şartıyla" gibi şartlar ileri sürülerek yapılan satış akitleri gibi. Bu, bir akit içinde iki şart demektir.

5. Teslimin, akdi yapan eliyle olmaması:

Yasak sebeplerinden biri, teslim işinin satıcının elinde olmamasıdır; kişinin elinde olmayan bir malı satması gibi.[376]

Mebinin teslimi, müşteri lehine satıcı üzerine gereken bir haktır. Ancak mahkemeye intikâl ettirmek veye hüccet ikâme etmek, yahut koşuşturmak ve çeşitli çarelere başvurmak, yahut hakkın elde edilmesine, ölçülmesine gerek duymak gibi yollarla bulabileceği bir şeyi satması; mesele içinde mesele çıkmasına, aldanma ve hüsrana sebep olur. Hiç kimse yanında bulunmayan bir şeyi, aşırı bir çaba göstermeden bulabileceğinden emin olamaz. Müşteri aldığı şeyi hemen teslim almak ister, fakat satıcının yanında bulunmaz. Bu durumda satıcı, hakkını ifa etmek durumunda olan alıcısından hakkını vermesini ister, yahut sattığı şeyi ele geçirmek için dağa avlanmaya, yahut çarşıya satın almaya gider, yahut arkadaşından kendisine hibe etmesini ister... Bütün bunlar son derece şiddetli nizalara sebebiyet verecek şeylerdir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Yanında olmayan şeyi satma!"[377]

Rasûlullah (s.a.), *"garar"* satışını da yasaklamıştır.[378] Garar, bilinmezlik[379] demektir; varlığı kesin olarak bilinmeyen bir şeyin satımı gibi.

375 Ebû Dâvûd, Büyû', H. No: 3504.

376 Meselâ miras yoluyla ya da bir başka yolla elde edeceğini umduğu bir malı, henüz eline geçirmeden satmak gibi.(Ç)

377 Ebû Dâvûd, Büyû', H. No: 3503.

378 Ebû Dâvûd, Büyû', 3376.

379 Bilinmezlik vücudda, yani satılan şeyin var olup olmamasında olursa akit bâtıl; evsafında olursa, yani varlığı biliniyor ama nitelikleri bilinmiyorsa akit fâsit olur. (Ç)

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim bir yiyecek maddesi satın alırsa, onu tamamiyle teslim almadan önce satmasın."[380]

Bu yasağın sadece yiyecek maddelerine mahsus olduğu söylenmiştir. Çünkü en çok ihtiyaç duyulan ve en çok alınıp satılan mallar bunlardır ve sadece tüketilmek suretiyle istifade edilir. Tam olarak teslim almadığı zaman, ola ki satıcı onda bazı tasarruflara kalkışmış olabilir ve o zaman mesele içinde mesele çıkar.

Diğer menkul şeyler hakkında geçerli olduğu da söylenmiştir. Çünkü menkul eşyanın, değişme, arızalanma ihtimali vardır. Bu durumda ise husûmet doğar. İbn Abbâs (r.a.): "Zannederim her şey yiyecek gibidir." demiştir.[381] İlleti dikkate aldığımızda bu görüş, kıyasa daha uygun gözükmektedir.

6. Akdin, tabiî âfetler dikkate alınmadan yapılması:

Rasûlullah (s.a.), kendi zamanında münakaşalara sebebiyet veren bazı durumlara şahit olmuş, bu gibi durumlarda şayet akit yapılması halinde nizaların doğmasının tabiî olduğunu görmüş, bu yüzden de bazı yasaklamalara gitmiştir. Nitekim Zeyd b. Sâbit'in[382] sözü bunu açıklamaktadır. O şöyle demiştir:

"İnsanlar, meyvelere isabet eden âfetler sebebiyle münakaşalarda bulunurlar ve satın alan, 'Meyveye âfet isabet etti, olgunlaşmadan döküldü, fesada gitti, koktu..." gibi itirazlarda bulunurdu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.), meyveler olgunlaşmaya yüz tutmadan satılmasını yasakladı.[383] Ancak meyvelerin hemen devşirilmesinin şart koşulması hali bundan bir istisnâdır.

Başaklar ağarmadıkça ve âfetten kurtulmadıkça satılmasını da yasaklamıştır.[384]

---

380 Müslim, Büyû', 29.

381 Bu konuda bkz. Davudoğlu, Müslim Şerhi, 7/620 vd.

382 Zeyd b. Sâbit: Ensârdan olan bu sahâbî, Rasûlullah (s.a.) Medine'ye geldiğinde on bir yaşında bulunuyordu. İlk katıldığı savaş Hendek'tir. Rasûlullah (s.a.), Tebük gününde sancağı ona vermiştir. Zeyd, Rasûlullah'ın (s.a.) vahiy katipliğini yapardı. Rasûlullah'a (s.a.) Süryanice mektuplar gelirdi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) ona Süryanice'yi öğrenmesini emretti ve o da kısa zamanda bunu öğrendi. Ferâizi en iyi bilendi. Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve Hz. Osman (r.a.) zamanlarında gerçekleşen Kur'ân'ın cem ve istinsahı görevlerinde komisyon başkanlığı yapmıştır. H. 45 yılında vefat etmiştir.

383 Ebû Dâvûd, Büyû', 3372.

384 Ebû Dâvûd, Büyû', 3368.

Tabiî âfetlerle ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

"Ne dersin? Allah Teâlâ, meyve vermese biriniz kardeşinin malını ne karşılığında almış olacak?"[385]

Yani bunun bir garar içerdiğini, çünkü helâk olma ihtimalinin çok büyük olduğunu açıklamıştır. Helâk olması halinde müşterinin parayı vermesi gerekecek, fakat ortada mal olmayacaktır. Oysa ki akdin, bu tür bilinmezliklere tahammülü yoktur.

"Bey'u's-sinîn"[386] de böyledir. Bu, belli bir ağacın meyvesini bir sene ya da daha fazla süre boyunca satmaktır.

7. Şehir ve pazar düzeninin bozulmasına sebep olması:

Akdin, şehirdeki pazar düzeninin bozulmasına, başka insanların zarar görmesine sebep olması. Bu durumda bu gibi satış türlerinin üstüne gidilmesi ve engellenmesi gerekir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Alış veriş için pazara gelen kervanı karşılamayın! Birbirinizin satışı üzerine satış yapmayın! Kişi, kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık yapmasın! Pazarlık kızıştırmayın! Şehirli, bedevî namına satış yapmasın!"[387]

Pazara gelmeden malın kapatılması:

Pazara gelen kervanın karşılanması şöyle olur: Bir kervan pazara mal getirir, biri onu daha pazara girmeden, fiyatları öğrenmeden yolda iken karşılar ve malı, şehirdeki fiyatlardan daha ucuz bir fiyatla kapatır.

Bu hem satıcıya hem de halka zararlı olabilecek bir davranıştır. Satıcıya zararlıdır; çünkü eğer pazara inseydi belki de daha pahalıya satacaktı. Bu yüzden böyle kimselere, zarar ettiğini öğrendiği takdirde muhayyerlik hakkı tanınmıştır.

Halka da zararlıdır; çünkü bu ticarette bütün şehir halkının hakkı vardır. Şehircilik, ihtiyaç sahiplerinin bir sıraya konulmasını ve en muhtaçtan başlanılarak ihtiyaçların giderilmesini ge-

---

385 Ebû Dâvûd, Büyû', 347 .

386 Ebû Dâvûd, Büyû', 3375.

387 bkz. Müslim, Büyû', 8-22

rektirir. Eğer ihtiyaçta hepsi aynı düzeyde iseler, o zaman önceliği belirlemek için aralarında kur'a çekilir. Hal böyle iken, gelen malı tek bir kişinin kapatması bir tür zulümdür. Bununla birlikte şehir halkının yapacağı—muhayyerlik hakkı gibi— bir şey de yoktur. Çünkü adam, onların öz mallarını ifsad etmiş değildir; sadece edinecekleri umdukları mala ulaşmalarını engellemiştir.

Başkasının satışı üzerine satış:

Başkasının satışı arasına girerek satış yapmaya kalkışmak ticaretle uğraşan arkadaşlarına karşı çok kötü bir muameledir ve onlara zarar verir. Birinci satıcının hakkı ortaya çıkmış ve rızkını elde edebilmenin yolu kendisine açılmışken, diğerinin çıkıp onu ifsad etmesi, hakkını elinden almaya kalkışması bir tür zulümdür.

Kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık da aynı şekildedir ve önceki müşterinin mutazarrır olmasına sebep olur.

Pek çok niza ve kin duygusunun temelinde bu iki tür davranış vardır.

Alıcı olmadığı halde, alıcıymış gibi davranıp pazarlık kızıştırmanın ve böylece fiyat artırmanın müşteriyi zarara sokacağı açıktır.

Şehirlinin bedevî namına satışı:

Bu şöyle olur: Bedevî/köylü malını şehire getirir ve onu o günkü rayiç fiyattan satmak ister. Şehirli gelir ve ona: "Malını benim yanımda bırak, ben onu zaman içinde daha pahalıya satayım," der.

Bedevî daha ucuz fiyata satacak olsa ve böylece şehirliler bundan yararlansa, sonuç itibariyle bundan kendisi de yararlanmış olacaktır. Çünkü tüccarın yaptığı iş iki şekilde olur:

i. Bekleterek son derecede ihtiyacın arttığı bir ortamda pahalı bir fiyattan satmak. Bu durumda mal uzun süre elinde kalır ve dönmez.

ii. Az bir kârla satıp, hemen tüketip, arkasından yine mal getirip piyasaya sürmek, böylece sürümden kazanmak. Bu ikinci yol, hem tüccar için hem de şehir halkı için daha uygun olacaktır ve bereketi de boldur.

İhtikâr:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim ihtikâr yaparsa, o günahkârdır."[388]

"Pazara mal sürenin (câlib, ithalatçı) rızkı bol olur; ihtikârcı ise melûndur."[389]

Çünkü şehir halkının ihtiyacına rağmen malı, sırf pahalansın da yüksek fiyattan satsın diye karaborsada tutmak, piyasaya sürmemek onlara zarar veren bir tasarruftur ve bu şehir düzenini bozar.

8. Müşteriyi aldatmaya yönelik olması:

Yasak sebeplerinden biri, malın müşteriye olduğu gibi gösterilmeyip, kusurunun gizlenmesidir. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sütlü gözükmesi için deve ve koyunu sağmayarak müşteriyi aldatmayın! Kim böyle bir hayvanı satın alırsa, onu sağdıktan sonra iki şey arasında muhayyerdir: Razı olursa tutar, razı olmazsa onu beraberinde bir sâ' hurma (bir rivâyette *"bir sâ' yiyecek, buğday değil"* diye de gelmiştir) *ile birlikte iade eder."*[390]

Hadiste geçen *"tasriye"* kelimesi, müşterinin sütlü sanmasını sağlamak için hayvanı birkaç gün sağmayarak sütünü memesinde toplamak demektir. Bu şekilde hileli bir satış, meclis ya da şart muhayyerliği olan akde benzer. Çünkü akit sanki, malın sütlü olması şartı üzerine kurulmuş gibidir. Dolayısıyla mesele, *"el-Harâcu bi'd-damân= Cereme kime semere ona"*[391] ilkesinin kapsamına girmez.

Sonra sağılan sütün tüketildikten sonra miktarının bilinmesi imkânsızdır. Özellikle de tarafların cimri davranmaları durumunda çözüm iyice zorlaşır. Bu gibi durumlarda, galip hali dikkate alarak nizayı önleyecek orta bir sınır getirmek gerekir. Deve sütünde ağır bir koku olur, (çok ve) ucuz bulunur; koyun sütü lezzetli olur, (az ve) pahalı bulunur. Dolayısıyla ikisinin hükmü aynı olur. Bu durumda günlük yiyecek maddesi olan Hicaz'da hurma, bizim buralarda arpa ve mısırdan —pirinç ve buğday değil, çünkü bunlar en kaliteli ve en pahalı gıda maddeleridir— bir sâ' verilmesine hükmetmek taayyün eder.

---

388 Müslim, Müsâkât, 129.

389 İbn Mâce, Ticârât, 6.

390 Buhârî, Büyû', 64; Müslim, Büyû', 23-28.

391 Ebû Dâvûd, Büyû', 71.

Bu hadisle amel etme konusunda başarılı olamayan bazı kimseler kendilerinden bir kâide koyarak şöyle bir mazeret ileri sürmüşlerdir: "Fakih olmayan bir râvî tarafından rivâyet edilen her hadis, eğer re'ye uygun düşmüyorsa, onunla amel edilmez." Bu kâide her ne kadar kendi içerisinde tartışmaya açık ise de, bu hadise zaten uymaz. Çünkü hadisi Buhârî, İbn Mes'ûd'dan (r.a.) da tahrîc etmiştir ki, İbn Mes'ûd'un fıkhı hakkında hiçbir diyecek yoktur. Hem bu takdir, şer'an belirlenmiş diğer miktarlar gibidir ve akıl, ondaki güzelliği bir ölçüde idrak edebilir. Özellikle bu miktarın belirlenmesindeki hikmeti ise, ancak ilimde rüsûh mertebesine ulaşmış kimselerin akılları kavrayabilir.

Rasûlullah (s.a.), içinde ıslaklık bulunan zahire yığını hakkında da şöyle buyurmuştur:

"Onu zahirenin üstüne koysaydın da insanlar görseydi ya! Aldatan bizden değildir."[392]

9. Aslen mübah olan bir şeyin satımına kalkışılması:

Yasaklık gerekçelerinden biri de, aslında mübah olan ve herkesin istifadesine sunulmuş bulunan bir şeyin satımına kalkışılmasıdır. Meselâ bir kaynak suya zorba birinin el koyup, satmaya kalkışması gibi. Bu, Allah'ın mülkünde haksız bir yolla tasarrufa girişmektir ve insanlara zararlı olmaktadır. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.), otlak satımına vasıta olarak kullanılan suyun fazla kısmını satmayı yasaklamıştır.[393]

Bu şöyle olur: Zorba biri kalkar ve bir su kaynağına ya da vadiye el koyar ve hiçbir kimsenin hayvanlarını orada ücretsiz sulamasına müsaade etmez. Bu, mübah olan ot/otlakın para karşılığında satılması anlamına gelir. Bu ise bâtıldır. Çünkü su ve ot/otlak herkes için mübahtır. Bu konuda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ, ona, 'Bugün, fazl ü keremimi —senin elinin emeği olmayan şeyi esirgediğin gibi— senden esirgiyorum.' buyurur."[394]

Şöyle de denilmiştir: İhtiyaç miktarından fazla olan suyu, iç-

---

392 bkz. Ebû Dâvûd, Büyû', 3452.

393 bkz. Ebû Dâvûd, Büyû', 3473, 3478.

394 Fethu'l-Bârî, 5/43.

mek ve hayvanlarını sulamak isteyen kimseye satmak haramdır. Nitekim bu manada olmak üzere Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Müslümanlar üç şeyde müşterektirler: Su, ot/otlak ve ateş."[395]

Bence hadis, bu sayılanlardan mülk altında olanlarda yardımlaşma halinde olmanın müstehaplığını güçlü bir şekilde ifade eder. Mülk olmayanlarda ise hüküm zaten açıktır.

395 Ebû Dâvûd, Büyû', 3477.

Alış verişle ilgili bazı hükümler

Ticârî muamelelerde hoşgörülü davranmak:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah, satarken, alırken, hakkını tahsil ederken müsamahalı davranan kula rahmetiyle muamele buyursun!"[396]

Semâhat, temel huylardan biridir. Nefsin tezkiye ve kemâli ancak onunla mümkündür; hatalarla kuşatılmaktan kurtulması bu haslete sahip olmasına bağlıdır. Öbür taraftan şehir düzeninin sağlanmasında da önemli yeri vardır. Halk arasındaki yardımlaşmanın mesnedini semâhat vasfı oluşturur. Almak, satmak, borç tahsil etmek gibi muameleler, semâhat vasfıyla ters düşebilecek bir mahiyet arzeder. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.) buna dikkat çekmiş ve bu gibi muamelelerde müsamahalı davranmanın müstehaplığını beyan buyurmuştur.

Alış veriş esnasında yemin etmek mekruhtur:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Yemin; malı bitirir, bereketi götürür."[397]

Alış veriş esnasında çokça yemin etmek iki sebepten dolayı mekruhtur:

i. Karşıdaki insanların aldatılmasına sebep olur.

ii. Kalpte Allah Teâlâ'nın ismine saygı kalmaz.

---

396 Buhârî, Büyû',16; İbn Mâce, Ticârât, 28.

397 Buhârî, Büyû', 26; Müslim, Müsâkât, 131.

Yalan yemin, malı bitirir; çünkü sürüm müşteriyi inandırmaya bağlıdır, yemin de bunu yapar; bereketi de götürür; çünkü bereket meleklerin hayır dualarına mazhar olmasına bağlıdır. Melekler ise, yaptığı kötü muamele sebebiyle ondan uzaklaşmışlar, hatta beddua eder olmuşlardır.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ey tüccar topluluğu! Şüphesiz alış veriş esnasında yersiz sözler, yalan eksik olmaz. Bu itibarla ona sadaka karıştırın."[398]

Sadaka, işlenen günahlara keffâret olacak, nefsin taşkınlığı sebebiyle kaçırılan şeyleri bir tür telafi edecektir.

Altın paraların, gümüş paralarla mübadelesi:

Rasûlullah (s.a.), altın alacağının gümüşten, gümüş alacağının da altından tahsilinin, behemehal akit meclisinde o günün kurundan bedellerin kabzedilmiş olması şartıyla caiz olacağını beyan etmiştir.[399]

Çünkü eğer aralarında akit sona ermez ve bir şey kalırsa, —meselâ altının gümüşle bozulmasının sarrafların söyleyeceği orana bağlı olması, yahut tartma memurunun tartmasına bağlanması gibi— o zaman tarafların itiraz etmeleri ve niza çıkarmaları mümkündür; dolayısıyla muamele şaibesiz olmaz. O yüzden, sarf muamelesinin akit meclisinde bitirilmesi şart koşulmuştur.

Satılan ağaç üzerindeki meyveler:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Herhangi bir hurmalığın ağaçları aşılanma işlemi bittikten sonra satın alınırsa, o ağaçların meyvesi aşılama işlemini yapan satıcıya aittir; ancak müşterinin şart koşması hali hariç."[400]

Çünkü bu işlem, ağacın üzerinde icra edilmiş fazladan bir iştir. Meyve bunun sonucu kendi mülkünde iken ortaya çıkmıştır. Bu haliyle meyve, kişinin evine koyduğu bir eşyaya benzer. Dolayısıyla onu, kendi hakkı olarak elde etmesi gerekir. Ancak akit esnasında aksi durum tasrih edilmişse o zaman durum başka olur.

---

398 Ebû Dâvûd, Büyû', 1; İbn Mâce, Ticârât, 3.

399 bkz. İbn Mâce, Ticârât, 51.

400 Buhârî, Büyû', 90; Müslim, Büyû', 78.

Akitte koşulan şartlar:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın kitabında olmayan her şart, bâtıldır."[401]

Hadisten murad, hakkında yasak olan ve Allah'ın hükmünde yeri olmayan şartlardır; yoksa mücerred Kur'ân'da bulunmayan şart demek değildir.

Velâ hakkı satılmaz:

Rasûlullah (s.a.), velâ hakkının satımını ve hibe edilmesini yasaklamıştır. Çünkü velâ, mevcut ve munzabıt bir mal değildir; sadece nesebe tâbi bir haktır. Nasıl ki nesep satılamazsa, velâ da satılamaz.

Nimet, külfet karşılığındadır:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"el-Harâcu bi'd-damân= Cereme kime semere onadır."[402]

Nizâ, ancak semerenin, cereme karşılığında olmasına hükmedilmesi halinde kalkar. Aldığı malı kusurlu olduğu için iade eden kimseden, bu esnada maldan yararlandığı şeyleri de iade etmesi istenecek olsa, tüketilen malın getirisinin ne kadar olduğunu belirlemek çok zor olacaktı. Rasûlullah (s.a.), bu kuralı koymak suretiyle doğabilecek nizaların önünü almıştır. Aynen cahiliye döneminde yapılan miras taksimlerini olduğu hal üzere ibka etmesi ve bu şekilde nizaların önünü alması gibi.

Alış veriş sonunda taraflar arasında ihtilâf çıkması:

Taraflar arasında ihtilâf çıkması halinde söz, satıcının sözüdür. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Taraflar arasında ihtilâf çıkar, mebî ellerinde mevcut olur, ellerinde bir beyyine de olmazsa; söz satıcının sözüdür, yahut herkes aldığını geri verir."[403]

---

401 Buhârî, Mükâteb, 3; Şurût, 17.

402 Yani bir şeyin getirisi, o şey helâk olduğu zaman kimin hesabından gidecekse, ona aittir. Hadis için bkz. Ebû Dâvûd, Büyû', 71.(Ç)

403 bkz. İbn Mâce, Ticârât, 19.

Nizânın bu şekilde sona erdirilmesi şunun içindir: İlke, bir şeyin kişinin mülkünden sahih bir akit ve karşılıklı rıza olmadan çıkmamasıdır. Arada tartışma bulunduğu zaman, ilkeye baş vurmak gerekir. Mebi, satıcının kesin malıdır ve halihazır elindedir yahut sıhhati kesinleşmemiş olan akitten önce elinde idi. Bu gibi durumlarda söz, mal sahibinin sözüdür. Ancak alıcı da bu durumda muhayyerdir. Zira bey' akdi, karşılıklı rıza esasına dayanır.

Şuf'a (önalım) hakkı:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Şuf'a, taksim edilmemiş şeylerdedir. Sınırlar belli oldu, yol ayrıldı mı artık şuf'a yoktur."[404]

"Komşu, bitişiğindekine herkesten daha çok hak sahibidir."[405]

Şuf'a hakkında asıl, komşu ve ortaklardan doğabilecek zararın kaldırılmasıdır.

Bence şuf'a iki türlüdür:

i. Mülk sahibinin, şuf'a hakkı bulunan kimseye malını arzetmesi kendisi ile Allah Teâlâ arasında (diyaneten) vacip olan, onu başkalarına tercih etmesi gereken, fakat kazaen icbâr edilemeyen şuf'adır. Bu, ortak olmayan komşu hakkındadır.

ii. Kazaen de icbar edilen şuf'a. Bu, sadece ortak olan komşu için söz konusudur.

Bu izah, konuyla ilgili farklı hadislerin arasını da telif etmiş olur.

İkâle[406] müstehaptır:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim, müslüman kardeşinin pişman olduğu bir akitten vazgeçerse, Allah Teâlâ da, kıyamet günü onun hatasını affeder."[407]

Kişi yaptığı akitten dolayı pişman olabilir. Bu durumda karşısındakinin, onun zararını önlemek için o akitten vazgeçmesi

---

404 Buhârî, Şuf'a, 1; Ebû Dâvûd, Büyû', 73 (3513).

405 Ebû Dâvûd, Büyû', 3516.

406 İkâle: Akit tamam olduktan sonra, tarafların karşılıklı rıza ile akitten caymalarıdır.(Ç)

407 Ebû Dâvûd, Büyû', 52; Ahmed, 2/252.

müstehap olur. Bu vacip değildir; çünkü akit bağlayıcıdır, kişi kendi hür iradesiyle onun altına girmiştir, sonucuna katlanmak zorundadır.

Akitte istisnâ:

Hadiste, Câbir'in (r.a.), devesini yolda iken Rasûlullah'a (s.a.) sattığı ve evine varıncaya kadar binmesini istisnâ ettiği bildirilir.[408]

Bu hadis, tarafların bağışlar olacağı, önemsiz addedecekleri konularda nizaya sebep olmayacak istisnâların caiz olduğunu gösterir. Çünkü yasağın gerekçesi, istisnânın münakaşaya sebep olmasıdır.

Anne ile yavrusu arasını ayırmak:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim anne ile yavrusu arasını ayırırsa, Allah Teâlâ kıyamet gününde kendisi ile sevdikleri arasını ayırır."[409]

Rasûlullah (s.a.), iki köle kardeşten birini satan Hz. Ali'ye, *"Onu geri al!"* buyurmuştur.[410]

Anne ile yavrusu arasını ayırmak, onları yalnızlığa iter, feryad ve figanlarına sebep olur. Kardeşlerin arasını ayırmak da aynıdır. Bu itibarla insanın bu gibi davranışlardan kaçınması gerekir.

Cuma vakti alış veriş yapmak:

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Cuma günü namaza çağrıldığında hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişi bırakın!"[411]

Yasak hükmü, imamın minbere çıktığı anda okunan ezana bağlıdır. Alış veriş ve benzeri tasarruflarla uğraşmak çoğu kez namazın terki, hutbe dinlemenin terki gibi sonuçlara sebebiyet verir Bu itibarla cuma (iç) ezanı ile birlikte bu gibi tasarrufların yapılması yasaklanmıştır.

---

408 bkz. Buhârî, Şurût, 4; Müslim, Müsâkât, 109; Ebû Dâvûd, Büyû', 3505.

409 İbn Mâce, Ticârât, 46; Tirmizî, Büyû', 52.

410 İbn Mâce, Ticârât, 46.

411 Cum'a 62/9.

Narh koyma: fiyat sınırlaması:

Hadiste belirtildiğine göre Rasûlullah (s.a.) zamanında fiyatlar yükselmişti. İnsanlar Rasûlullah'a (s.a.) başvurarak fiyatlara narh koymasını istemişlerdi. Rasûlullah (s.a.) bu isteğe şöyle cevap verdi:

"Fiyatları belirleyen; yükselten ve alçaltan, rızkı veren ancak Allah'tır. Ben, şüphesiz Allah Teâlâ'ya üzerimde hiçbir kimsenin hakkı olmadan kavuşmayı umuyorum."[412]

Aslî hüküm; müşterilerle, mal sahibi satıcılar arasında dengeyi bulmak ve her iki tarafın da zarar görmemesini, zarar göreceklerse her iki tarafın da eşit oranda görmesini sağlamaktır. Bu ise gayet zordur. Bu itibarla Rasûlullah (s.a.), bundan sakınmış ve müdahalesinin kendisinden sonra gelen yöneticiler tarafından bir sünnet edinileceğinden endişe etmiştir. Bununla birlikte satıcıların, herkesçe açık bir zulüm yaptıkları görülürse, o zaman durumun değiştirilmesi caizdir. Çünkü bu yeryüzünde bozgunculuktur; önlenmesi gerekir.

Borç ilişkilerinin yazılması ve şahit tutulması:

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız zaman, onu yazın!"[413]

Borçlanma, tartışma ve nizaya en çok sebebiyet veren bir muamele türüdür. İhtiyaç bulunduğu için ondan vazgeçme imkânı da yoktur. Bunun için Allah Teâlâ, borç ilişkilerinin yazılması ve üzerine şahit tutulması konusunda kesin emrini indirmiş; teminat olmak üzere rehin ve kefâlet müessesesini meşrû kılmış; şehâdette bulunmayıp, olayı saklamanın günahını açıklamış, kitabet (noterlik) ve şahitlik görevini sosyal içerikli yükümlülüklerden kılmıştır.

Selem akdi:

Rasûlullah (s.a.) Medine'ye geldiği zaman, insanlar meyve konusunda bir, iki, üç... sene gibi sürelerle selem muamelesinde bulunuyorlardı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:

---

412 Ebû Dâvûd, Büyû', 3451.

413 Bakara 2/282.

"Her kim, bir şey konusunda selem akdi yapacaksa, belli ölçüde, belli tartıda, belli bir müddete kadar yapsın!"[414]

Bu kayıtlar, mümkün mertebe nizanın önünü almak içindir. Aşırılığa kaçmaksızın, bir şeyi belirleyecek diğer evsaflar da hadiste zikredilen kayıtlara kıyas edilmiştir.

Karz (borç verme), işin başı itibariyle teberru gibidir. Ayrıca iâre manası da taşır. Bu yüzden nesîe (ödenmesi sonraki bir tarihte olmasına rağmen) caiz olmuş, ancak ödemede fazlalık haram sayılmıştır.

Rehin:

Rehin, teminat esasına dayanır. Bu ise rehinin kabzı ile olur. Bu yüzden rehinde kabz şartı aranır.

Bence, *"Rehin, rehini veren sahibine karşı kapatılamaz; getirisi de götürüsü de ona aittir."*[415] hadisiyle[416], *"Binek, eğer rehinse nafakası karşılığında sırtına binilir; sağmal hayvanın sütü, eğer rehinse bakımı karşılığında içilir; bakım masrafı binen ve içen üzerinedir."*[417] hadisi arasında farklılık yoktur. Çünkü birinci hadis, rehin ile ilgili olarak yapılacak asıl görevi belirtmektedir. Yani borçlu borcunu öder ve rehini kurtarır, ödeyememesi halinde ise hemen alacaklının olmaz.[418] Ancak rehin veren kimse, rehinin bakım masraflarını karşılamaya yanaşmaz ve helâkından da korkulursa, rehini elinde bulunduran onun bakımını üstlenmiş ise, o takdirde örfen âdil görülecek şekilde rehinden yararlanabilir.

Ölçü ve tartıda hile:

Rasûlullah (s.a.), ölçü ve tartı işleriyle uğraşanlar hakkında şöyle buyurmuştur:

"Siz öyle iki şeyi üstlenmiş bulunuyorsunuz ki, sizden önceki ümmetler bu ikisi yüzünden helâk olmuşlardır."[419]

Ölçü ve tartıda hile yapmak, hiyanet ve kötü bir muamele ol-

414 Müslim, Müsâkât, 127.

415 İbn Mâce, Rühûn, 3.

416 Cahiliye döneminde borç zamanında verilmezse, alıcı rehine el koyar ve ona sahip olurdu. İslâm bunu iptal etti.(Ç)

417 Buhârî, Rehn, 4; Ebû Dâvûd, Büyû', 76 (3526); İbn Mâce, Rühûn, 2.

418 Borcuna karşılık olan kısımdan fazlası üzerinde bir hakkı olmaz.(Ç)

419 Tirmizî, Büyû', 9.

ması hasebiyle haram kılınmıştır. *Mutaffifîn* sûresinde Allah Teâlâ, bu işi âdet edinen Hz. Şuayb'ın (s.a.) kavminden bahsetmiş ve şöyle buyurmuştur:

"İnsanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam, onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun!"[420]

İflâs ve aynî hak:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir adam iflâs eder, alacaklı olan da malını aynen onun yanında bulursa, o malda diğer alacaklılardan daha çok hak sahibidir."[421]

Çünkü aslında o mal kendi malıydı ve hiç kimsenin hakkı yoktu. Sonra tuttu ve onu sattı. Satarken de elinden çıkmasına karşı parasını alacağını düşünüyordu ve bunun için satmaya razı olmuştu. Satış, semenin ödenmesi şartıyla yapılır. Ödemeyince, mebi aynen elinde olduğu sürece satıcının akdi bozma hakkı vardır. Mebînin aynen bulunmaması ya da elden çıkması halinde ise, satıcının onu geri alma imkânı kalmaz ve onun alacağı da artık diğer alacaklılarınki gibi işlem görür.

Borçluya kolaylık göstermek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Her kimi, Allah'ın kıyamet gününün dehşetinden kurtarması memnun ederse, dardakine nefes aldırsın, yahut alacağını ona bağışlasın!"[422]

Bu hadis, semâhatli olmaya çağırmaktadır. Semâhat ise daha önce zikrettiğimiz gibi, dünya ve âhirette fayda veren, mutlu olmayı sağlayan dört temel hasletten biridir.

Borcun ödenmemesi:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Varlıklı kimsenin borcunu sürüncemede bırakması zulümdür. Biriniz bir zengine havale olunursa, havaleyi kabul etsin!"[423]

---

420 Mutaffifîn 83/1-3.

421 Ebû Dâvûd, Büyû', 74; Tirmizî, Büyû', 36.

422 Müslim, Müsâkât, 32.

423 Buhârî, Havâlât, 1, 2; Müslim, Müsâkât, 33.

Bu emir, müstehaplık ifade eder; çünkü o nizanın sona ermesini sağlar.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Varlıklı kimsenin temerrüdü, şerefine dokunulmasını ve cezalandırılmasını helâl kılar."[424]

Şerefine dokunma ve cezalandırma; kendisine ağır söz söyleme, hapsetme ve şayet başka malı yoksa elindekini satmaya icbar etme şeklinde olur.

Sulh caizdir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Müslümanlar arasında sulh caizdir; ancak helâli haram kılan, haramı helâl kılan sulh hariç. Müslümanlar, koştukları şartlar üzeredirler; ancak helâli haram kılan, haramı helâl kılan şart hariç."[425]

İbn Ebî Hadred olayında[426] da olduğu gibi, borcun bir parçasından vazgeçmek de sulh kapsamına girer.

Bu hadis, muamelâtla ilgili genel esaslardan birini teşkil eder.[427]

---

424 Buhârî, İstikrâz, 13; Ebû Dâvûd, Akdiye, 29.

425 Ebû Dâvûd, Akdiye, 12; Tirmizî, Ahkâm, 23; İbn Mâce, Ahkâm, 17.

426 Ka'b. b. Mâlik, alacağını ondan istedi ve mescidde sesleri yükseldi. Rasûlullah (s.a.) seslerini işitti ve Ka'b'a: *"Alacağının yarısından vazgeç!"* buyurdu. O da öyle yaptı. bkz. Müslim, Müsâkât, 20.

427 Sulh, Rasûlullah'ın (s.a.) da beyan buyurduğu gibi hayırlı bir iştir. Çünkü sulh, her iki tarafın karşılıklı rızasıyla gerçekleşir. Dolayısıyla sulh olmak ve anlaşmazlığı bu yolla çözümlemek, hâkimin hükmüyle çözmekten daha üstündür. Çünkü hâkimin hükmünde bir taraf razı, diğer taraf ise öfkeli olur.

Teberru (bağış) ve yardımlaşma I- Teberru

Teberru çeşitleri:

Bağış türünden tasarruflar çeşitli kısımlara ayrılır:

1. Sadaka:

Eğer teberru, Allah Teâlâ'nın rızası kastedilerek yapılıyorsa, sadakadır. Bu takdirde bizzat Allah Teâlâ tarafından belirlenen yerlere verilir:

"Şüphesiz ki sadakalar ancak fakirlere, yoksullara... aittir."[1]

2. Hediye:

Teberruda verilen kimsenin hatırı kastediliyorsa hediye olur. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kime bir hediye verilirse, ona karşılık versin. Eğer verecek bir karşılık bulamazsa ona övgüde bulunsun. Çünkü kim övgüde bulunursa teşekkür etmiş olur. Kim de gizlerse, nankörlük etmiş olur. Kendisine verilmeyen bir şeyle, böbürlenmeye çalışan, sahte iki elbise giyinen[2] gibidir."[3]

---

1 Tevbe 9/60.

2 Zâhid olmadığı halde, zâhidler gibi giyinen ve olmadığı şekilde görenmeye kalkışan ve bu uğurda külfete giren kimse demektir. Tek bir gömlek giydiği halde, iki gömlek giyiyor sanılsın diye yenini iki gömlek görüntüsü verecek şekilde katlayandır da demişlerdir.

3 Tirmizî, Birr, 87.

Hediye kaynaşmayı sağlar:

Hediyeden maksat, insanlar arasında ülfet, muhabbet ve kaynaşmanın sağlanmasıdır. Bu ise, ancak hediyeye karşılık verilmesi sayesinde gerçekleşir. Çünkü hediye, hediye edilen kimseye, hediye edeni sevdirir; aksi olmaz. Hem veren el, alan elden üstündür. Veren kimsenin, alan kimseye üstünlüğü vardır.

Karşılık vermeden âciz olması halinde ona teşekkür eder ve kendisine olan iyiliğini açıklar. Övgü, onun kendisine olan iyiliğini kabullenmenin ve sevgisini kalpte saklamanın ilk işaretidir; karşılıklı sevgi doğurmada hediyenin etkisi gibi etki yapar.

Kim de gizlerse, hediyeden beklenen amaca ters hareket etmiş olur; ülfet, muhabbet ve kaynaşma maslahatına ters düşen, hakkını görmemezlikten gelen bir tavır sergilemiş olur.

Aslında olmayan bir şeyi varmış gibi göstermeye kalkışmak yalandır. Rasûlullah'ın (s.a.), *"sahte iki elbise giyinen gibidir."* sözünden maksat, yalandan üstüne bir ridâ, altına da izâr giyen, böylece bütün bedeni yalanla kaplanılan adam gibi olur demektir.

Yapılan iyiliğe teşekkür etmek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kime bir iyilik yapılır da, 'Cezâkellâhu hayran = Allah, seni hayırla ödüllendirsin!' diye karşılık verirse, övgüde gerekeni yapmış olur."[4]

Rasûlullah'ın (s.a.), karşılık olarak söylenecek sözü bu şekilde belirlemesinin sebebi şudur: Bu gibi yerlerde fazla lakırtı etme, övgüde aşırılık ve ısrar; daha azı da, hakkı gizleme ve görmeme olur. Müslümanların birbirlerine verecekleri karşılıklarda en güzel söz, âhireti hatırlatıcı, işleri Allah'a ısmarlayıcı unsurlar içeren sözlerdir. Bu söz de, bu unsurları taşıması ve maksadı ifa etmesi bakımından teşekküre elverişli görülmüştür.

Hediye, kini giderir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Hediyeleşin; çünkü hediye kinleri giderir." Bir rivâyette de, *"Göğüsteki kin ve öfkeyi giderir."*[5] buyurmuştur.

---

4 Tirmizî, Birr, 87.

5 Tirmizî, Velâ, 6.

Hediye az da olsa, hediye verilen kimseye saygı duyulduğunu, onun dikkate alındığını, onun sevildiğini, ona karşı bir arzu duyulduğunu ifade eder. *"Sakın bir komşu kadın, bir koyun paçasıyla da olsa, komşu kadına hediye vermeyi hor görmesin."*[6] hadisi, işte bu manaya işaret eder. Bu yüzden hediye, kin ve düşmanlık duygularının giderilmesi için uygun bir yol olmuştur. Şehirde ve mahallede tam bir kaynaşmanın sağlanması, hediyeleşmeyi gerekli kılar.

Çiçek hediye etmek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kime bir reyhan (güzel koku) sunulursa, onu geri çevirmesin; çünkü o minneti az, kokusu güzel bir hediyedir."[7]

Reyhan ve benzeri şeylerin hediye edilmesi halinde geri çevirmenin mekruh olması; külfetinin az olması, insanların kendi aralarında bu yolla hediyeleşir olmaları yüzündendir. Böyle bir hediyenin kabulünde, fazla bir minnet olmaz; hediye etmesi de fazla bir külfet getirmez. Bu yolla hediyeleşmek, insanlar arasındaki ülfet ve muhabbeti artırır. Reddi ise araların açılmasına, kin ve düşmanlık beslenmesine sebep olur.

Hibeden dönme:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Hibesinden dönen, kusmuğuna dönüp onu yiyen köpek gibidir. Bize böyle bir şey yakışmaz."[8]

Hibeden dönmenin mekruhluğu şundandır: Malından hibe etmek üzere ayırmış olduğu şeyi hibe etmekten vazgeçmenin sebebi ya cimriliktir, ya ona karşı öfkedir, ya da ona zarar verme arzusudur. Bütün bunlar, kötü huylardır; dolayısıyla onlardan kurtulmak gerekir.

Hibe yapıldıktan sonra onun bozulması, kin ve düşmanlığa sebep olur. Baştan hiç vermemek ise öyle değildir. Rasûlullah (s.a.), malından hediye vermek üzere ayırdığı bir şeyi vermekten vazgeçip, hibesine tekrar dönen kimseyi, kustuğunu yeniden yiyen

6 Buhârî, Hibe, 1; Müslim, Zekât, 91.

7 bkz. Ebû Dâvûd, Tereccül, 6.

8 bkz. Buhârî, Hibe, 14, 30; Müslim, Hibât, 1; Ebû Dâvûd, Büyû', 3538-3540.

köpeğe benzetmiştir. Böylece hibeden dönmenin ne manaya geldiğini çok açık ve net bir şekilde onlara göstermek istemiş, bu halin çirkinliğini son derece üstün bir üslupla açıklamıştır. Ancak hibeden dönülmesi, bir münakaşanın kalkmasına sebep olacaksa —babanın bir oğlunu kayırarak hibede bulunması gibi— o zaman dönmek caiz olacaktır. Nitekim Rasûlullah (s.a.) buna hadislerinde işaret etmiştir.[9]

Çocuklar arasında ayırım yapmak:

Rasûlullah (s.a.), çocuklarından birine, diğerlerine vermediği hediyede bulunmak isteyen bir kimseye şöyle buyurmuştur:

"Onların hepsinin sana aynı şekilde iyi davranmalarını ister misin?" Adam, "Evet," deyince Rasûlullah (s.a.), ona:

"Öyle ise hayır!" buyurmuştur.[10]

Çocuklar arasında ayırım yapıp, bazılarına hibede bulunup, bazılarına vermemenin mekruh olması şundandır: Bu, çocuklar arasında kin, babaya karşı da düşmanlık doğurur. Rasûlullah (s.a.), çocuklar arasında ayırım yapmanın, ihmal edilen çocuğun kayırılan çocuğa karşı kin ve düşmanlık beslemesine sebep olacağına, onun bunu unutmayacağına ve babasına karşı iyi davranmaması sonucunu doğuracağına işaret buyurmuştur. Böyle bir sonuç ise, ev düzeninin bozulması demektir.

3. Vasiyet:

Teberru, ölüme bağlı ise vasiyet adını alır.

Vasiyet sünnettir. Çünkü insanoğlu mülke karşı haristir ve cimri davranır. Ölüm sebebiyle ondan müstağni olma anı yaklaştığında, hiç olmazsa o anda ihmal gösterdiği bazı şeyleri telafi etmek, yardım etmesi gereken bazı kimselere yardımcı olmak ister.

Üçte birden fazla vasiyet edilmez:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Üçte birini vasiyette bulun; aslında üçte bir de çoktur."[11]

---

9 bkz. Ebû Dâvûd, Büyû', 3539.

10 bkz. Ebû Dâvûd, Büyû', 3542.

11 bkz. Buhârî, Vasâyâ, Müslim, Vasiyyet, 5; Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 3.

Kişinin ölümüyle birlikte mal varlığı, mirasçılarına intikâl eder. Bu Arap-Acem bütün insanlarca böyledir ve fıtratın bir parçası ve sayılamayacak kadar çok maslahat için gerekli bir şey kabul edilir. Kişi hastalanıp da ölüme yaklaştığı zaman, mirasçılar için haklarına ulaşma yolu açılmış olur. Hal böyle iken, onların beklentilerinin boşa çıkarılması, haklarının yenmesi ve onlara karşı ihmal gösterilmesi anlamına gelir.

Sonra hikmet, kişinin malını kendisinden sonra, hayatında iken kendisine en yakın olan, her zaman için kendi yanında yer alan, ona en çok yardımcı ve destek olan kimsenin almasını gerektirir. Bu konuda baba ve oğulun ve diğer yakınların yerini hiç kimse tutamaz. Bu manayı ifade etmek üzere Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Allah'ın kitabına göre rahim sahipleri (akrabalar) birbirlerine (varis olmaya) daha yakındırlar."[12]

Bununla birlikte çoğu kez, başkalarına yardımcı olmayı gerektiren durumlar olur. Kimi zaman özel durumlar mirasçıların dışında başkalarının tercihini gerektirir. Bu durumda mutlaka bir sınır konularak bu gibi durumların da dikkate alınması ve bu tür yardımların sağlanması gerekir. Bu sınır üçte birdir. Çünkü böyle bir durumda mirasçıların tercih edilmesi gereklidir. Bu da, terekenin yarıdan daha fazla kısmının onlara ayrılmasıyla olur. İşte bu ilkeden hareketle Rasûlullah (s.a.) üçte ikiyi mirasçıların mahfuz hakkı olarak belirlemiş, geriye kalan üçte biri de vasiyet yoluyla başkalarına tahsis imkânı tanımıştır.

Varise, vasiyet yoktur:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz Allah Teâlâ, her hak sahibine hakkını vermiştir; dolayısıyla varise vasiyet yoktur."[13]

Cahiliye döneminde insanlar, vasiyet yoluyla birbirlerine zarar veriyorlar, ilâhî hikmetin gereğine aldırmıyorlardı. Kimi, hakkı ve yardımı gerekli olanı terkediyor ve kendi güdük aklıyla daha uzakta olanı tercih ediyordu. Bu kapının kapatılması gerekiyordu. Kezâ bu yapılırken, şahısların özel halleri değil de genel olarak herkese nisbetle söz konusu olan yakınlıkların dikkate alınması

12 Enfâl 8/75.

13 Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 2870.

gerekiyordu. İşte bu sebeple miras hükümleri, nizaları kesmek, kin ve düşmanlık duygularının beslenmesinin önünü almak için kesin bir şekilde yer edince, bu nizamın bozulmaması için varise ayrıca vasiyet edilmemesi hükmünün de konulması gerekti. Çünkü varise vasiyet, miras alanında belirlenmiş olan oranları bozar ve genel amaca ters düşer.

Vasiyetin hazır bulundurulması müstehaptır:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Vasiyet etmek istediği bir şeyi bulunup da üzerinden bir gece geçen müslümanın hakkı, ancak vasiyetinin yanında yazılı bulunmasıdır."[14]

Ansızın ölümün gelebilmesi, yahut beklenmedik bir kaza olması korkusuyla vasiyetin her an için hazır olması müstehap kılınmıştır. Aksi takdirde kişinin, ölüm anında yerine getirilmesini istediği son arzusu gerçekleştirilemez; hasret ve nedamet üzere gider.

4. Umrâ:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Herhangi bir kimseye ve çocuklarına ömürlük bir mülk verilirse, o mülk verilen kimsenin olur; verene dönmez. Çünkü o, öyle bir şey vermiştir ki, onda miraslar cari olmuştur."[15]

Rasûlullah (s.a.) zamanında, ardı arkası kesilmeyen münakaşalar olurdu. Bunlara bir son verilmesi, Rasûlullah'ın (s.a.) gönderiliş amaçlarından biri oluyordu. Bunlar ribâ, kan davaları... gibi şeylerdi. Bazı insanlar, başkalarına umrâ yoluyla mülk vermişler, sonra ölüp hayattan çekilmişler ve arkalarından yeni nesiller gelmişti. Bunlar ne yapacaklarını bilememişler ve aralarında münakaşalar doğmuştu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.), açıklamada bulunarak, eğer hibede bulunan kimse "Sana ve çocuklarına" demişse, bunun bir hibe olduğunu, çünkü gerçek bir hibeye ait özelliklerle onu ifade etmiş olduğunu; eğer "yaşadığın sürece sana" diye kayıt koymuşsa, o zaman umrânın, ölümüne kadar kullanacağı bir iâre olduğunu; çünkü hibe ile bağdaşmayacak bir kayıtlamada bulunduğunu belirtmiştir.

---

14 Buhârî, Vasâyâ, 1; Müslim, Vasiyyet, 1; Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 1.

15 Müslim, Hibe, 20.

5. *Vakıf:*

Teberru çeşitlerinden biri de vakıftır. Cahiliye döneminde insanlar vakfı bilmezlerdi.[16] Rasûlullah (s.a.), diğer sadaka türlerinde bulunmayan maslahatlar içermesi sebebiyle vakıf usûlünü ortaya koydu. Şöyle ki: İnsan, Allah yolunda pek çok mal harcayabilir, sonra tükenir. Muhtaç olan fakirlerin ise ihtiyacı bitmez ve onlar tekrar muhtaç olurlar. Arkadan gelen diğer yoksullar ise, mahrum kalırlar. Bu durumda hem yoksullar, hem de toplum için vakıf usûlünden daha güzel bir şey olamaz.

Vakıf, mülkün aslı mâlikin mülkünde kalmak şartıyla, gelirlerinin fakirlere, yolda kalmışlara... tahsis edilmesi ve böylece sürekli olarak onların ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlayan bir kurumdur. Rasûlullah'ın (s.a.), Hz. Ömer'e söylediği şu sözü vakfın esasını oluşturur:

"Dilersen eline geçirdiğin bu mülkün aslını hapseder, gelirlerini tasadduk edersin..."

Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.), Hayber'deki bu enfes mülkünü, aslı satılmamak, hibe edilmemek, varis olunmamak şartıyla yoksullara, akrabalara, kölelere, Allah yolunda olanlara, yolculara, misafirlere tasadduk etti. Mütevellîsinin maruf ölçüde yemesinde, temlik şeklinde olmamak kaydıyla başkalarına yedirmesinde bir vebal olmayacağını belirtti.[17]

---

16 Halilurrahman vakıfları vardı. Bu konuda Ömer Hilmi Efendi'nin *İthâfu'l-ahlâf fi ahkâmi'l-evkâf* adlı eserinin mukaddimesine bakınız. (Ç)

17 bkz. Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 2878.

II- Yardımlaşma

Teberru gibi, yardımlaşmanın da çeşitli şekilleri vardır.

Yardımlaşma türleri:

Yardımlaşma şekillerinden bazıları şunlardır:

1. Mudârebe: Sermaye birinden, onu ticarette çalıştırmak birinden olmak üzere kurulan bir ortaklık şeklidir. Kârı, aralarında anlaşacakları oranda paylaşırlar.

2. Mufâvada: İki kişinin, alıp sattıkları her şeyde ortak olmaları üzere kurdukları bir ortaklık şeklidir. Kâr aralarında ortaklaşadır ve ortaklardan her biri diğerinin hem kefili hem de vekilidir.

3. 'Inân: Muayyen bir mal üzere aynı şekilde ortaklık kurmaktır. Bunda ortaklardan her biri diğerinin vekilidir; fakat kefili değildir.

4. Şirket-i sanâi': Meselâ iki terzi ya da boyacının bir araya gelip, her birinin iş alması ve kazançlarının aralarında ortak olmasıdır.

5. Şirket-i vücûh: Sermayesi olmayan iki kişinin bir araya gelmesi ve kârı aralarında paylaşmak üzere kredilerini kullanarak alım satım yapmalarıdır.

6. Vekâlet: İki kişiden birinin, diğeri adına akitte bulunmasıdır.

7. Müsâkât: Ağaçlar birinden, bakımı diğerinden çıkacak meyveyi aralarında paylaşmak üzere kurulan ortaklıktır.

8. Müzâra'a: Toprak ve tohum birinden, ekip biçmek ve âletler diğerinden olmak üzere yapılan ortaklıktır.

9. Muhâbere: Toprak birinden; tohum, araç gereç ve iş diğerinden veya iş birinden, başka her şey ise diğerinden olmak üzere yapılan ortaklıktır.

10. İcâre: Bunda bir bakıma kulluk (uşaklık) manası, bir bakıma da yardımlaşma manası vardır. Eğer icâreden amaç, bizzat menfaat (hizmet) ise, bunda mübâdele tarafı ağır basar. Eğer amaç, hususiyle hizmeti gören kimse ise, o zaman yardımlaşma manası galip olur.

Bu akitler, Rasûlullah (s.a.) gelmeden önce insanlar arasında uygulanagelmekte idi. Bunlar, genelde nizâya sebep olacak unsurlar içermemektedir. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.) bunları yasaklamamıştır. Bu akitler, aslî ibâha hükmü üzere bırakılmıştır ve Rasûlullah'ın (s.a.) *"Müslümanlar, koştukları şartlar üzeredirler; ancak helâli haram kılan, haramı helâl kılan şart hariç."*[18] buyruğunun kapsamına dahildir.

Râvîler, Râfi' b. Hadîc hadisi[19] hakkında aşırı ihtilâfa düşmüşlerdir. Tâbiînin ileri gelenleri, müzâra'a akdi yaparlardı. Hayber fethedilince, hurma bahçelerinin onlara bırakılıp çıkan ürünün yarısını vermeleri üzere anlaşılması da toprak kirasının caizliğine delâlet eder. Müzâra'anın yasaklığını bildiren hadisler, arazinin sulak yerlerinden yahut belli bir yerinden çıkacak ürün karşılığında yapılması haline hamledilir. Nitekim Râfi' bunu kendisi de ifade etmiştir. Veya yasak, tenzîhîdir ve yardımlaşmanın teşviki mahiyetindedir. İbn Abbâs'ın (r.a.) sözü de bunu belirtir. Yahut, bu muamele yüzünden çokça münakaşa eder olmaları sebebiyle o zamana has bir maslahata matuftur. Zeyd'in (r.a.) sözü de bunu ifade etmektedir.[20]

Allah'u a'lem!

---

18 Ebû Dâvûd, Akdiye, 12; Tirmizî, Ahkâm, 23; İbn Mâce, Ahkâm, 17.

19 Toprak kirasını yasaklayan hadis. bkz. Buhârî, Hars, 7, 18; Müslim, Büyû', 89-116.

20 Bilgi için bkz. Müslim, Büyû', 89-116.

Ferâiz: Miras hukuku

Bil ki: Hikmet, aynı mahallede yaşayan insanlar arasında yardımlaşmanın, dayanışmanın bir usul olmasını; her bir ferdin, diğerinin zarar ve yararını, kendi zarar ve yararı gibi görmesini gerektirir. Bunun gerçekleştirilmesi ise ancak cibillî olan ve sonradan peydahlanan sebeplerle teyit edilen bir şeyle olabilir. Ayrıca bunun bütün insanlık tarihinde tevarüs olunan bir yol olduğunu vurgulamak da gerekir.

Cibillî unsur, baba ile oğul arasında bulunan yakınlık, kardeşlik ve diğer sevgi bağlarıdır.

Sonradan peydahlanan sebepler; kaynaşma, ziyaret, hediyeleşme ve yardımlaşmadır. Bunlardan her biri, kişilerin birbirilerini sevmesini sağlar. Kötü ve zor durumlarda birbirlerine yardım etme ve dayanışma içinde olmaya iter.

Bunun tevarüs olunagelen bir yol olduğuna gelince, tarih boyunca bütün şeriatlar, sılayırahmin vacip olduğunu beyan etmiş ve bu konuda ihmal gösterenleri kınamıştır.

Sonra insanlardan bir kısım, sakat fikirler peşine düşer ve akrabalık ilişkilerini gerektiği şekilde gözetmez, bunun gerekli bir görev olduğunu düşünmez. Bu durum, sılayırahimle ilgili bazı görevlerin —gönüllü olsalar da olmasalar da— insanlara vacip kılınmasını, onların isteklerine bırakılmamasını gerektirir. Bunlar hastanın gerekli hizmetlerinin görülmesi, esirlerin kurtarılması, âkile olarak diyet ödemesine katılınması, sahip olduğu yakın akrabadan olan kölelerin âzâd edilmesi vb. gibi hükümlerdir.

Bu konuda önemli bir hak, kişinin ölüm haline girmesiyle artık müstağnî hale geldiği mal varlığının durumuyla ilgilidir. Bu

durumda, malının ev halkı arasında yardımlaşmayı gerektirici şekilde faydalı bir yolda harcanması ya da malının kendisinden sonra akrabalarına sarfedilmesi gerekir.

Ölünün mallarına en lâyık olan, yakınlarıdır:

Bil ki: Ferâiz konusunda ilke şudur: Arap-Acem bütün insanlar, ölünün malları üzerinde en çok hak sahibi olanların, onun akraba ve yakınları olduğunda ittifak etmişlerdir. Ancak bundan sonrasında aralarında ihtilâf söz konusu olmuştur.

Cahiliye döneminde insanlar, sadece erkekleri mirasçı kılarlar, kadınlara ise mirastan bir pay vermezlerdi. Çünkü kabilenin işlerini onlar düzene koyarlar, güvenliğini onlar sağlarlardı. Bu durumda, bir bedel ödenmeden intikâl eden miras mallarına erkekler daha lâyıktı.

Mirasla ilgili ilk düzenlemeler:

Rasûlullah'a (s.a.) miras konusuyla ilgili olarak inen ilk düzenlemeler, herhangi bir tayin ve sınırlama olmaksızın, akrabalara vasiyette bulunmanın vacipliği idi.

İnsanların durumları farklı farklıdır. Kimi vardır ki, iki kardeşinden sadece biri kendisine yardım eder; diğeri etmez. Kimi vardır kendisine babası yardım eder... Bu kıyasa göre maslahat, işin insanların kendi takdirlerine bırakılmasını gerektiriyordu. Herkes, kendi görüşünce, kendi yararına olacak düzenlemelere gidecekti. Sonra şayet vasiyet eden tarafından bir zulüm ya da haksızlık yapıldığı ortaya çıkarsa, kadılar devreye girerek bu zulüm ve haksızlığı giderebilecek, vasiyetini değiştirip, düzelteceklerdi.

Hüküm, bir müddet bu minval üzere devam etti.

Miras âyetinin inmesi:

Sonra İslâm evrensel bir yapı kazanıp hilâfet-i kübrâ ile igili hükümler inmeye başlayıp, yeryüzünün doğusu ve batısı Rasûlullah'ın (s.a.) hükmü altına girince, peygamberlik nurları dünyanın dört bir yanına yayılınca maslahat; bu işi ne ölenlerin insafına, ne de arkalarından kadıların takdirine bırakmanın doğru olmayacağını ortaya koydu. Aksine hükmün, Allah Teâlâ'nın ilm-i ezelîsinde bildiği, Arap-Acem bütün insanların tabiî bir şeymiş gi-

bi kabul ettikleri gâlip telakkilerine bağlanması gerekiyordu. Tabiî bu konuda da muhalif düşünenler olabilirdi; ancak onların muhalefeti, genel yaratılış kurallarının aksine doğuştan kulaksız, burunsuz olarak yavrulayan hayvanlar gibi şâz ve nadir bir haldir ve dikkate alınmaz.

Allah Teâlâ, bu manayı şu âyette ifade buyurmuştur:

"Onlardan hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu siz bilemezsiniz."[21]

Miras hukukuyla ilgili esaslar:

Miras ahkâmıyla ilgili meseleler, bazı genel esaslara dayanır. Bunlar şunlardır:

1. Mirasta itibar akrabalığadır:

Bu konuda muteber olan tabiî olan birliktelik, yardımlaşma ve sevgidir. Bunlar cibillî bir mahiyet arzeder; sonradan peydahlanmış birliktelikler gibi değildir. Sonradan olan beraberlikler, munzabıt olmaz. Dolayısıyla bu özellikte olan şeyler üzerine küllî kanunların bina edilmesi mümkün değildir. *"Allah'ın kitabına göre rahim sahipleri (akrabalar) birbirlerine (varis olmaya) daha yakındırlar."*[22] âyeti bu manayı ifade etmektedir.

Bu esastan hareketle miras hakkı, sadece rahim sahibi akrabalara tanınmıştır. Bunun tek istisnası eşlerdir. Eşler, rahim sahiplerine şu gerekçelerden dolayı katılmışlar ve onlar gibi mirasçı kılınmışlardır:

i. Ev idaresi konusunda aralarında yardımlaşma vardır. Her biri, diğerinin kâr ve zararını, kendi kâr ve zararı olarak görür.

ii. Koca, karısının nafakasını karşılar ve malını ona emanet eder, elinde olan şeyleri ona güvenir. Bunun sonucunda koca, hanımının geride bıraktığı malın hepsinin ya da bir kısmının gerçekte kendisinin olduğunu düşünür. Bu sonu gelmez bir münakaşa zemini demektir. İşte şeriat bu derdi, kocaya terekenin dörtte birini, ya da yarısını vermek suretiyle kökünden kesip atmıştır. Böylece bu miktar, kalbini hoşnut edecek ve husumetini kıracaktır.

iii. Zevce, kocasından çocuklar doğurmuş olabilir. Bu çocuk-

---

21 Nisâ 4/11.

22 Enfâl 8/75.

lar hiç şüphe yok ki babalarının nesebinden ve onun kabilesindendir, onun ait olduğu yere ait olur. İnsanın annesiyle olan irtibatı hiçbir zaman kopmaz. İşte bu yönden zevce de, kabile ile irtibatı hiçbir zaman kesilmeyen rahim sahibi akrabalar arasına katılır ve onlar mesabesinde sayılır.

iv. Kocanın ölümünden sonra zevcenin, kocanın evinde iddet beklemesi gerekir. Elbette ki bunda sayılamayacak kadar çok fayda vardır. Bu halde iken kadının geçimini üstlenecek kocanın kabilesinden bir kimse bulunmaz. Bu durumda kadının maişetinin, kocanın malından karşılanması gerekecektir. Bu, belli bir miktar ile belirlenemez. Çünkü kocanın ne kadar bıraktığı bilinmez. Bu durumda onun hakkının, sekizde bir veya dörtte bir gibi şayi bir hisse kılınması taayyün eder.

2. *Akrabalık iki kısımdır:*

i. Hasepte, nesepte, mevkide beraberlik sağlayan, aynı kabileden olmayı ve aynı mertebede bulunmayı gerektiren akrabalık.

ii. Hasepte, nesepte aynı mertebede beraber olmayı gerektirmeyen, ancak sevgi ve şefkat bağı ile bağlı olunan ve miras işi şayet ölünün kendi takdirine bırakılacak olsaydı asla ihmal etmeyecek olduğu akrabalık.

Bunlardan birinci türden olanların, ikincisi üzerine tafdili gerekir. Çünkü Arap-Acem bütün insanlar, bir adamın mevkiinin ve servetinin elinden çıkıp başka bir kavme geçmesini zulüm ve haksızlık görürler ve bunu bir türlü hazmedemezler. Buna karşılık kişinin mevkii ve malının, kendisinden sonra kendi kabilesinden onun yerini alacak birine verilmesi halinde bunu adâletin gereği görürler ve rıza gösterirler. Bu, insanların yaratılışlarında mevcut bulunan cibillî bir özellik gibidir ve kalplerinde köklü bir şekilde yer eder. Ancak zamanımızda olduğu gibi nesepler birbirine karışır ve insanların yardımlaşma ve dayanışması neseple olmaktan çıkarsa o zaman bu bir istisnâ olabilir. İstisnâlar ise dikkate alınmaz.

İkinci türden olan akrabaların haklarının ihmal edilmesi de caiz olmaz.

Bu esas gereği olarak, annenin mirastan payı, kızın ve kızkardeşin payından daha az olmuştur. Oysa ki anneye iyilik etmek, onu gözetmek çok daha güçlü bir emirdir. Buna rağmen mirastan daha az almaktadır. Çünkü anne, oğlunun mensup olduğu kabile-

den değildir, onların hasep ve nesebine ortak değildir, onların bulunduğu mevki ve şerefte değildir. Onun yerini dolduran kimselerden de değildir. Meselâ oğul Hâşimî soyundan olabilir, annesi ise Habeşî olabilir; oğul Kureyşî olabilir, anne ise Arap olmayabilir. Oğul hilâfet hanedanından, anne ise hayat kadını olabilir.

Kız ile kızkardeşe gelince, bunlar kişinin kendi kabilesinden ve ailesindendir.

Annenin çocukları (anne bir kardeşler) da mirasçı olmaları halinde üçte birden fazlasını asla alamazlar.

Şöyle ki: Adam Kureyşli, anne bir kardeşi ise Temimli olur. Bu iki kabile arasında husumet olabilir ve bu durumda herkes, diğer kabileye karşı kendi kabilesine yardım eder. Dolayısıyla anne bir kardeşler ayrı ayrı saflarda yer alırlar. Bu durumda insanlar, anne bir kardeşin, öz kardeş gibi sayılmasını hakkaniyetli bulmazlar.

Rahim sahibi akrabalara katılan zevce de, miras payları arasından en azını (dörtte bir ya da sekizde bir) alır. Birden fazla olmaları halinde ise, bu payı kendi aralarında paylaşırlar; asla diğer mirasçıların payına uzanamazlar. Dikkat edilirse zevce, kocanın ölümünden sonra bir başkasıyla evlenebilir ve aile ile olan ilgisi tamamiyle kesilir. Bu da onların aileden olmadığını gösterir ve payları bu yüzden az olur.

Mirasçı olma, şu üç manaya bağlıdır:

Kısaca, insanların birbirlerine mirasçı olmaları şu üç manaya bağlıdır:

i. Şerefinde, mevkiinde ve bu manada olan diğer şeylerde ölünün yerine geçmek; çünkü insan arkasından yerini dolduracak birini bırakmak için bütün gayretini ortaya koyar.

ii. Hizmet ve yardımlaşma. Rıfk ve şefkat da bu manadadır.

iii. Bu iki manayı birden içeren akrabalık.

Miras konusunda itibara alınmaya en lâyık olanı üçüncü manadır. Bunun en kâmil manada bulunuşu, soyağacının dikey çizgisinde yer alanlardır; baba, dede, oğul, oğulun oğlu gibi. Bunlar, mirasçı olmaya en lâyık kimselerdir. Şu kadar var ki, oğulun babanın yerini doldurması, tabiîlik arzeder ve dünya nizamı bunun üzerine kuruludur; babalar ölür ve oğullar onların yerini doldurur. İnsanların beklentileri ve umdukları da budur. Evlad ve torun sahibi olmayı bunun için isterler.

Babanın, oğulun yerini almasına gelince, bu sanki tabiî olmayan bir durumdur; insanların istedikleri, bekledikleri bir şey de değildir. Şayet insan malını, babasıyla oğluna verme arasında muhayyer bırakılsa, kalbi oğlunun yanında yer almasını ister. İşte bu yüzden, insanlar arasında yaygın olan yol, mirasta oğulların baba üzerine takdim edilmesi şeklinde olmuştur.

Ölünün yerine geçme, soyağacının dikey çizgisi dışında kalan kardeşler ve kardeş manasında olanların mirasçı olmasında etkisini gösterir. Bunlar, yan dallar[23], ya da bağlı olduğu gövdenin çatalı[24] gibidir; bunlar ölenin kabilesinden ve nesebindendirler, aynı mevki ve şerefi paylaşırlar.

Hizmet ve şefkat manasına gelince, bunlar yakın yakınlıkta kendisini gösterir. Bu manayı en çok taşıyan anne, kız ve soyağacının dikey çizgisinde yer alan ve onlar mesabesinde olanlardır. Kızın, bir tür ölenin yerini doldurması uzak değildir. Sonra kızkardeş gelir ve onun da bir tür ölenin yerini doldurması uzak değildir.

Sonra aralarında evlilik ilişkisi olanlar, daha sonra da anne bir kardeşler gelir.

Kadınlarda, himaye ve ölünün yerini doldurma özelliği bulunmaz. Nasıl olabilir ki? Kadınlar başka kabileden biriyle evlenebilirler ve onların arasına katılırlar. Bundan kız ve kızkardeş müstesnadır; onların da bu özellikleri taşıması zayıftır.

Kadınlarda şefkat ve rıfk manası ise tam ve kâmil anlamda bulunur. Bunun muhtemel mahalli de anne, kız, sonra kızkardeştir; hala, babanın halası gibi uzak kadınlar değildir.

Birinci mana baba ve oğulda tam olarak bulunur. Sonra sırayla erkek kardeşler ve amcalar gelir.

İkinci mana babada tam olarak bulunur, sonra oğul, sonra anne baba bir erkek kardeş ya da anne bir erkek kardeş gelir. Şefkat ve rıfka mahal, yakın yakınlık kılınmış, uzak yakınlık itibara alınmamıştır. Bu itibarla amca için düşen şey, halaya düşmemektedir. Çünkü hala —amcanın koruduğu gibi— ölenin himayesini üstlenmez; yakınlıkta kızkardeş gibi de değildir.

3. Aynı seviyede olmaları halinde, erkekler kadınların iki katı pay alırlar:

Miras ahkâmında geçerli genel esaslardan bir diğeri, aynı

23 Kardeşler gibi.(Ç)
24 Amca gibi.(Ç)

mertebede bulunmaları halinde, erkeklerin payda kadınlara devamlı olarak üstün tutulmalarıdır. Çünkü ailenin korunması, düşmana karşı savunulması erkeklerin işidir. Ayrıca erkekler, birçok harcama ile yükümlüdürler. Bu itibarla, bir bedel ödenmeden elde edilecek olan mirasta onlar kadınlara nisbetle daha çok hak sahibi olmalıdır. Kadınlar ise öyle değildir. Onların geçimleri, kocaları veya babaları ya da oğulları üzerinedir; kendileri dahil kimseye bakmakla yükümlü değillerdir. Şu âyet bu manayı ifade etmektedir:

"Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve erkekler mallarından harcama yaptıkları için, erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur."[25]

İbn Mes'ûd (r.a.), *sülüsü'l-bâkî*[26] hakkında şöyle demiştir: "Hiçbir zaman Allah Teâlâ, benim anneyi, babaya üstün tutmamı gerektirecek bir şey göstermedi."[27]

Baba, hem belirlenen payını almak, hem de asabe kılınmak suretiyle bir defa üstün kılınmıştır. Dolayısıyla ikinci bir defa anneye nisbetle hakkının ikiye katlanması diğer varislerin haklarına zarar verir.

Anne bir kardeşlere gelince, onlardan erkek olanlar, kabilenin savunmasına katılmazlar; çünkü onlar başka aileye mensuptурlar. Bu itibarla, onların kızlara olan bir üstünlüğü yoktur. Hem onların yakınlığı annenin yakınlığından doğmaktadır; dolayısıyla anne bir kardeşler sanki hepsi kadınmış gibi işlem görür; erkeklerine, kızların iki katı verilmez.

4. Hacb-ı hırmân ve hacb-ı noksan ilkesi:

Varislerden bir grup olduğunda, eğer hepsi de aynı derecede bulunuyorlarsa, hepsine taksimde bulunulması gerekir. Çünkü içlerinden birinin diğerine takdimini gerektirecek bir durum yoktur. Ayrı ayrı derecelerde bulunması halinde iki durum karşımıza çıkar:

i. Hepsi de aynı isim altına girerler ya da ölüye yakınlıkları aynı cihetten olur. Bu durumda kural, daha yakın olanın uzakta olanı *hacb-ı hırmân*[28] ile düşürmesidir. Çünkü miras, yardımlaş-

25 Nisâ 4/34.
26 Konunun sonunda açıklaması gelecektir.(Ç)
27 bkz. Dârimî, Ferâiz, 3.
28 Babanın, dedeyi düşürmesi gibi mirastan hiç pay alamaz hale getirmesi.(Ç)

mayı teşvik için meşru kılınmıştır. Her biri için yakınlık ve yardımlaşma vardır; anne ismi altına girenler için rıfk; oğul ismi altına girenler için ölünün yerine geçme; asabe tabiri altına girenler için aileyi savunma manasının bulunması gibi. Bu durumda gaye olan maslahatın gerçekleşmesi, bunu gerçekleştirmekle sorumlu olanın, terki halinde kınacak kimsenin belirlenmesine, ölüye varis olmak suretiyle de diğerlerinden ayrılmasına bağlıdır. Paylarının farklı olmasına gelince, bunun onlarca fazla bir önemi yoktur.

ii. Ya da isimleri ve ölüye yakınlık cihetleri farklı olur. Bu durumda asıl, Allah'ın ilm-i ezelîsinde ölüye daha yakın ve daha faydalı bulunanların daha uzakta olanları *hacb-ı noksan*[29] ile hacbetmesi; alacağı payın miktarını azaltmasıdır.

5. *Miras paylarının açık ve hesabı kolay olması ilkesi:*

Diğer bir ilke, hisseleri belirleyen payların açık ve hesaplanması kolay olması, daha ilk bakışta hem muhasiplerce hem de başkalarınca anlaşılır olmasıdır. Rasûlullah (s.a.), *"Biz, ümmî bir ümmetiz; hesap kitap bilmeyiz..."*[30] hadislerinde, mükelleflerin büyük çoğunluğunu ilgilendiren yükümlülüklerin, ince hesaplara ihtiyaç göstermeyecek şekilde düzenlenmesi gerektiğine işaret etmiştir. Dolayısıyla miras hukukunda hakların belirlenmesinde esas alınacak payların açık olması, ilk bakışta kimin fazla kimin çok alacağının belli olması gerekecektir. Bu ilkeden hareketle şeriat, iki grupta toplanan paylar belirlemiştir. Bunlar:

i. Üçte iki, üçte bir ve altıda bir,

ii. Yarım, dörtte bir ve sekizde birdir.

Bunların ortak paydaları kendilerinde bellidir ve her biri arasında, bir şeyin büyüyerek katlanması, küçülerek ikiye bölünmesi şeklinde üç mertebe bulunur. Bu ise, fazlalık ve noksanlığı gayet açık bir şekilde gösterir.

Sonra katlanan düzeyde olmayan bir fazlalığın dikkate alınması halinde, o zaman başka nisbetlerin de ortaya çıkması gerekir. Bir şeyin yarısı üzerine, tama ulaşmayacak şekilde ilavede bulunma istenmesi halinde olduğu gibi, o zaman bu nisbetin üçte iki olması gerekir. Yarıdan az olan ve fakat dörtte bire kadar da düşmeyen bir pay için üçte birin belirlenmesi gibi.

---

29 Çocukların, kocanın hakkını yarımdan dörtte bire düşürmesi gibi.(Ç)

30 Müslim, Sıyâm, 15.

Ferâizde beşte bir ve yedide bir nisbetlerine itibar edilmemiştir; çünkü bunların ortak paydalarının bulunması ve hesaplarının yapılması çok ince hesap bilgisi gerektirir.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe, kadının payının iki misli (miras vermenizi) emreder. (Çocuklar) ikiden fazla kadın iseler, ölünün bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur."[31]

Erkeğin payı, kadının payının iki katı kılınır. Bu, *"Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve erkekler mallarından harcama yaptıkları için, erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur."*[32] âyetinin gereği olmaktadır.

Tek bir kızın mirasın yarısını alması şundandır: Şayet, ölenin tek bir oğlu bulunacak olsaydı, malın hepsini alacaktı. Bu durumda tek kızın hakkı, ikili birli esasının gereği olarak malın yarısını almak olacaktır.

İki kızın hükmü, icmâ ile üç kızın hükmü gibidir. İki kıza üçte ikinin verilmesi şundandır: Şayet kızlardan biri oğlan olsaydı, kız üçtebir alacaktı. Kızın payını, oğul üçte birden daha aza düşürmediğine göre, kız evleviyetle düşüremez.

Geride kalan üçte bir ise asabeye bırakılmıştır. Çünkü kızlar, ölüye yardımcıdırlar, aynı şekilde asabe de yardımcıdır. Bu durumda biri, diğerini düşüremez. Ancak hikmet, soyağacının dikey çizgisinde yer alanların, ölüye etraftan ilgili olanlara üstün kılınmasını gerektirir; iki ve daha fazla kıza üçte iki, asabeye de üçte bir verilir.

Üçte ikinin, üçte bire nisbeti budur.

Oğullar ve kızlarla bir arada bulunan anne ve babanın hali de aynıdır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Ölenin çocuğu varsa, ana babasından her birinin altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da, ana babası ona varis olmuş ise, anasına üçte bir düşer. Eğer ölenin kardeşleri varsa, anasına altıda bir düşer..."[33]

---

31 Nisâ 4/11.

32 Nisâ 4/34.

33 Nisâ 4/11.

Çocuklar, miras almaya ana babadan daha lâyıktır:

Daha önce, çocukların miras konusunda ana babadan daha çok hak sahibi olduğunu görmüştük. Bu da çocuklara üçte iki, ana babaya da üçte bir vermekle olur. Babanın payı, annenin payından fazla kılınmamıştır. Çünkü baba, asabe yapılmak suretiyle çocuğun yerine geçme ve onu himaye etme yönünden bir kere üstün kılınmıştır. Aynı üstünlük, ikinci bir defa tekrar itibara alınarak, anneye nisbetle payının, onunkinin iki katına çıkarılması yoluna gidilmez.

Ölenin çocukları bulunmaması halinde ana babadan daha öncelikli kimse olmaz. Mirasın tamamını alırlar ve bu durumda baba anneye üstün kılınır. Bilindiği gibi ferâizle ilgili dikkate alınan üstünlük, çoğu kez payın katlanması şeklinde kendisini gösterir.

Sonra miras eğer anne ve anne bir kardeşlere düşüyorsa ve onlar da çok iseler, o zaman annenin payının altıda bire düşürülmesi gerekir. Çünkü eğer kardeşler asabe değilse, o zaman asabe daha uzaktakiler olacaktır. Asabelik, rıfk ve sevgi aynı düzeydedir. Dolayısıyla yarısı onlara, yarısı da asabeye verilir. Sonra yarı, anne ve çocukları arasında paylaştırılır. Bu paylaştırmada altıda bir sadece anneye verilir ve onun payı daha aza düşürülmez, geri kalanı ise hepsi birden paylaşırlar.

Eğer kardeşler asabe iseler, o zaman onlarda yakın yakınlık ve himaye manası bir araya gelir. Çoğu kez bu gibi durumlarda kız, oğullar, eş gibi başka varisler de bulunur. Eğer anneye altıda bir verilmeyecek olursa, o takdirde diğerlerine fazla bir şey kalmaz.

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra, eşlerinizin eğer çocukları yoksa, bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocuğunuz yoksa sizin de, yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra, bıraktığınızın dörtte biri onların (zevcelerinizin)dır. Çocuğunuz varsa, bıraktığınızın sekizde biri onlarındır."[34]

Eşlerin mirasçı olmasının hikmeti:

Koca, mirastan pay alır. Çünkü karısının ve onun malının üzerinde zilyedliği vardır. Malın elinden çıkarılması onu üzer.

34 Nisâ 4/12.

Hem koca malını ona emanet eder, elinde olan şeyleri ona güvenir. Bunun sonucunda koca, hanımının geride bıraktığı malın hepsinin ya da bir kısmının gerçekte kendisinin olduğunu düşünür.

Zevce ise hizmet, yardımlaşma ve rıfk hakkını alır. Bu durumda kocanın payı, zevcenin payı üzerine üstün kılınır. Bu, *"Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve erkekler mallarından harcama yaptıkları için, erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur."*[35] âyetinin gereğidir.

Çocukların bulunması halinde, onların paylarını çok azaltmamak gerekir. Bilindiği gibi üstünlüğün dikkate alınması çoğu kez payın katlanması şeklindedir. Bu itibarla çocukların alacaklarını azaltmamak için eşlerin payları ikiye bölünür.

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Eğer bir erkek veya kadının, ana babası ve çocukları bulunmadığı halde (kelâle şeklinde) malı mirasçılara kalırsa ve bir erkek, yahut bir kız kardeşi varsa, her birine altıda bir düşer. Bundan fazla iseler üçte bire ortaktırlar."[36]

Bu âyet, icmâ ile anne bir kardeşler hakkındadır. Ölenin babası ve çocuğu bulunmayınca rıfk hakkı için —eğer aralarında ana var ise— yarı ayrılır. Yardım ve himaye hakkı olmak üzere de diğer yarı ayrılır. Aralarında anne olmazsa, anne bir kardeşler için üçte iki ayrılır, öbürlerine de üçte bir bırakılır.

Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Senden fetva isterler. De ki: Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkında hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de, onun bir kızkardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bunundur. Kızkardeş ölüp çocuğu olmazsa erkek kardeş de ona varis olur. Kızkardeşler iki tane olursa (erkek kardeşlerinin) bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer erkekli kadınlı daha fazla kardeş mevcut ise; erkeğin hakkı, iki kadın payı kadardır."[37]

Bu âyet, icmâ ile babanın çocukları yani ana baba bir kardeşlerle, baba bir kardeşler hakkındadır.

Kelâle; babası ve çocuğu olmayandır. Âyetteki *"çocuğu olmayan bir kimse"* ifadesi, kelâlenin hakikatini kısmen açıklamaktadır.

---

35 Nisâ 4/34.

36 Nisâ 4/12.

37 Nisâ 4/176.

Bu konuda söylenecek söz şudur: Soyağacının dikey çizgisinde kimse bulunmazsa, o zaman çocuklara en çok benzeyenler onların yerine ikâme olunur. Bunlar da erkek ve kızkardeşlerdir.

Asabe:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Belirlenmiş miras paylarını sahiplerine verin! Kalanı, en yakın erkeğindir."[38]

İnsanların birbirlerine mirasçı olmalarında esas, iki mana idi ve onları daha önce zikretmiştik. Sevgi ve rıfk hakkı sadece yakın yakınlıkta dikkate alınıyordu; anne ve kardeşler gibi, diğerlerinde dikkate alınmıyordu. İş, bu sayılanları öteye aştığı zaman, miras hakkının ölünün yerine geçme ve ona yardımcı olma manasının dikkate alınarak belirlenmesi gerekiyordu. Bu da, ölünün kabilesinden, onun nesebinden olan, onun şerefini taşıyan bir kimsedir ve varis olacaklar en yakından başlarak sıraya konulur.

Din farklılığı, mirasa manidir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Müslüman kâfire, kâfir de müslümana mirasçı olamaz."[39]

Bu hüküm, müslümanla kâfir arasında dayanışma ve yardımlaşmanın önünü almak için konulmuştur. Çünkü müslümanın kâfirle birlikteliği, dinini ifsad eder. Nikâh ile ilgili olarak Allah Teâlâ'nın, *"Onlar, cehenneme çağırırlar."*[40] buyruğu da bu manayı ifade eder.

Kâtil, varis olamaz:

Rasûlullah (s.a.), *"Kâtil, mirasçı olamaz."*[41] buyurmuştur.

Bu yasağın gerekçesi şudur: Özellikle de amca oğulları gibi uzak mirasçıların, bir an evvel mirasa konmak üzere yakınlarını öldürdükleri çokça görülebilen olaylardır. Bu durumda, böyle bir hükmün konulması ve onların daha baştan öyle bir davranışa gir-

38 Buhârî, Ferâiz, 5, 7, 9, 15; Müslim, Ferâiz, 2, 3.

39 Buhârî, Ferâiz, 26; Müslim, Ferâiz, 1.

40 Bakara 2/221.

41 Ebû Dâvûd, Diyât, 18; Tirmizî, Ferâiz, 17; İbn Mâce, Ferâiz, 8.

melerinin önünün alınması, bu fesat kapısının kapatılması gerekmiştir.

Mirasta kölenin durumu:

Köle ne miras bırakır, ne de mirasçı olur. Çünkü onun sahip olduğu her şey efendisine aittir. Efendi ise, yabancıdır.

Ana baba bir kardeşler ile baba bir kardeşlerin durumu:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ana baba bir kardeşler birbirine varis olurlar; bu durumda baba bir kardeşler varis olamazlar."[42]

Baba bir kardeşlerin düşmesi, ölüye daha yakın olanın uzağı hacb-ı hırmanla düşürmesi sebebiyledir.

Sahâbe (r.a.), kişinin ölüp geride kocası ile ana babasını ya da hanımı ile ana babasını bırakması halinde, anneye *sülüsü'l-bâkî* verileceği, yani tüm terekenin değil de, koca ya da hanımın paylarını aldıktan sonra geride kalanın üçte birini alacağı konusunda icmâ etmişlerdir. Bunu İbn Mes'ûd, "Hiçbir zaman Allah Teâlâ, benim anneyi, babaya üstün tutmamı gerektirecek bir şey göstermedi." şeklindeki sözüyle son derece açık bir şekilde açıklamıştır.

Rasûlullah (s.a.), geride kalan bir kız, oğulun kızı ve ana baba bir kızkardeş hakkında; kıza yarı, oğulun kızına altıda bir hisse verilmesine, geriye kalanın ise kızkardeşin olmasına hükmetmiştir.[43]

Çünkü daha uzakta olan, yakında olanın hakkını düşüremez. Geride kalana ise, daha uzakta olan hak sahibi olur. Oğulun kızı, kız hükmündedir; ancak hakikî (sulbî) kızın hakkını azaltamaz. Bu itibarla kız yarıyı alır. Oğulun kızı da kızların hakkı olarak belirlenen miktardan (üçte iki) kalanını alır (altıda bir). Sonra kızkardeş, asabe olur ve kalanını alır; çünkü bir tür kızın yerine geçme manası taşır ve ölenin şerefini taşır.

Hz. Ömer (r.a.); koca, anne, ana baba bir kardeşler, ana bir kardeşler hakkında, "Baba, sadece yakınlığı artırır." diyerek daha önceki hükmünü değiştirmiş ve (asabe olan ve kendilerine hiçbir

---

42 Tirmizî, Ferâiz, 5; İbn Mâce, Ferâiz, 10.

43 bkz. İbn Mâce, Ferâiz, 2.

şey kalmayan) ana baba bir kardeşleri, ana bir kardeşlere ait üçte birlik hisseye eşit olarak ortak etmiştir.[44] İbn Mes'ûd, Zeyd, Şureyh[45] ve pek çokları bu konuda ona tabi olmuşlardır.

Bu görüş, şeriatın genel kıstaslarına en uygunudur.

Hz. Ömer (r.a.); nineyi, olmaması halinde anne yerine koyarak altıda bir mirasçı kılmıştır.

Hz. Ebû Bekir (r.a.), Hz. Osman (r.a.), İbn Abbâs (r.a.), dedeyi baba gibi kabul ederlerdi. Bence bu görüş son derece yerindedir.

Velâ:

Velâ sebebiyle mirasçı olmaya gelince, bunun sırrı yardımlaşma ve kabilenin himayesine katkıdır.

Velâ yoluyla mirasçı olmaya en lâyık kimse, bizzat köleyi âzâd eden kimsedir. Onun bulunmaması halinde de, onun kabilesinden sırasıyla en yakın olan erkek yakınlarıdır.

Allah'u a'lem!

---

44 Bu mesele, *"Haceriyye"*, *"Ömeriyye"* gibi isimlerle meşhur olmuştur. Çünkü itiraz edenler, "Haydi babamızı taş say, analarımız bir değil mi?" demişlerdi.(Ç)

45 Şureyh b. el-Hâris el-Kindî. En büyük İslâm kadılarından biridir. Onu Hz. Ömer (r.a.), Kûfe'ye kadı olarak tayin etmiştir ve bu görevde altmış sene kalmıştır. İbn Zübeyr fitnesi sırasında kadılıktan kendisi çekilmiştir ve H. 80 yılında yüz yirmi yaşında iken vefat etmiştir.

Ev ve aile düzeni ile ilgili konular

Bil ki: Aile hayatıyla ilgili düzenlemeler, Arap Acem bütün insanlar tarafından müsellem olan esaslardandır. Her ne kadar bu düzenlemeler şekil ve suret itibariyle farklılık arzetse de özde ittifak vardır.

Rasûlullah (s.a.), Araplar arasında gönderilmiş; hikmet-i ilâhî, Allah'ın dininin belirlediği yolun yeryüzünde hâkim kılınmasını, bütün dinlere galebe çalmasını, onlara ait âdetlerin neshedilmesini, riyasetlerinin alaşağı edilmesini gerektirmiştir. Bu durum, aile yapısıyla ilgili düzenlemelerin, Arap âdetleri içerisinde şekillenmesini, o şekil ve sûretlerin bizatihi maksut olmasını gerektirmiştir. İrtifaklar konusunun başında, bu konuyla ilgili söylenmesi gereken şeylerin çoğunu söylemiştik. Oraya bakınız.[46]

---

46 bkz. [1/119 vd.]

Dünürlük ve ilgili konular

Evlilik zaruridir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ey gençler topluluğu! Sizden kimin gücü yetiyorsa evlensin; çünkü evlilik gözü haramdan daha indirici, namusu daha koruyucudur. Kimin de gücü yetmiyorsa, o da oruç tutsun; çünkü oruç onun için hayalarını kesmek mesabesindedir."[47]

Bil ki: İnsan bedeninde meninin çoğalması halinde, onun buharları beyine vurur ve kişiye güzel kadına bakmayı sevdirir, kalbini kadın sevgisiyle doldurur, ondan bir kısmı cinsel organına iner ve şehvetten gözü bir şey görmez olur. Bu hal, çoğunlukla gençlikte böyle olur. Bu, insanın tabiî yapısından kaynaklanan ve onun ihsân mertebesine has hasletler üzerinde düşünmesini engelleyen çok büyük bir perdedir. Kişiyi zinaya sürükler, ahlâkını bozar, araların bozulması gibi büyük tehlikeler içerisine düşürür... Bu durumda insanın bu perdeden bir an önce kurtulması gerekir. Böyle bir kimse için, nafaka teminine kadir olması halinde, hikmetin gerektirdiği doğrultuda bir eş bulup onunla evlenmesinden daha güzel bir şey olamaz. Çünkü evlilik, sık sık boşalmayı sağlayacağından, meninin galebesinden kaynaklanan sıkıntıları uzaklaştırır, gözü haramdan indirir, namusu muhafaza eder.

Buna imkân bulamayan kimseler ise oruç tutmalıdır. Çünkü oruca devam etmek, insan tabiatının azgınlığını kırmada, taşkınlığını firenlemede çok etkilidir. Zira bedenin zayıflamasını sağlar ve bedendeki unsurların (*hılt, ç. ahlât*) çokluğundan kaynaklanan her türlü kötü huyu değiştirir.

---

47 Buhârî, Savm, 10; Nikâh, 2; Müslim, Nikâh, 1.

Takva hayatı evliliğe mani değildir:

Rasûlullah (s.a.), Osman b. Maz'ûn'un, kadınlarla ilişkisini tamamen kesip kendisini ruhbanlar gibi Allah'a verme isteğini reddetmiş[48] ve şöyle buyurmuştur:

"Dikkat edin! Vallahi ben, sizin Allah'tan en çok korkanınız, en çok takva sahibi olanınızım. Bununla beraber ben bazen oruç tutarım, bazen yerim; bazen namaz kılarım, bazen yatar uyurum; kadınlarla evlenirim. Her kim benim sünnetimden yüz çevirirse, o benden değildir."[49]

Ruhbanlık bâtıldır; evlilik peygamberlerin sünnetidir:

Bil ki: Mani dini mensupları ve hıristiyan rahipleri, evlenmemek suretiyle Allah'a yaklaşmak isterler. Bu, sakat bir yoldur. Çünkü Allah Teâlâ'nın insanlar için takip etmelerini istediği peygamberler yolu, insan tabiatının ıslâh edilmesi, onun eğriliklerinin giderilmesi yoludur; yoksa onu kendi doğasına ait özelliklerden sıyırıp, insanı insanlıktan çıkarmak değildir. Bu konu üzerinde daha önce yeterince durmuştuk. İlgili bahislere bakınız.

Eş seçimi:

Sonra kendisiyle evlenilmesi ilâhî hikmete uygun düşecek, ev ve aile düzenine yönelik maksatları tam anlamıyla gerçekleştirebilecek bir nikâhın olabilmesi için eş olarak seçilecek kadının nasıl olması gerektiği açıklanmalıdır. Çünkü eşler arasında ünsiyet ve sohbet zorunludur, her iki tarafın birbirine, kesin olarak görülmesi gereken ihtiyaçları vardır. Eğer kadın cibilliyetsiz biri olursa, huyunda kötülük, âdetlerinde kabalık bulunursa, ağzı bozuksa, dünya bütün genişliğine rağmen o kadınla evli olan erkeğe dar gelir ve evlilikten beklenen maslahat aleyhine mefsedete dönüşür.

Kadın saliha olursa, ev cennete döner, her türlü hayır vesilelerini kocası için hazırlar, onun gözünü gönlünü huzurla doldurur. Rasûlullah'ın (s.a.), *"Dünya bir metadır; dünya metaının en hayırlısı sâliha kadındır."*[50] hadisi bu manayı ifade eder.

---

48 bkz. Müslim, Nikâh, 6-8.

49 Buhârî, Nikâh, 1.

50 Müslim, Rıdâ', 60; İbn Mâce, Nikâh, 5.

Kadınla, dört şey için evlenilir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kadın, dört şey için nikâh edilir: Malı, soyu, güzelliği ve dini. Eli toprakla dolasıca, sen dindar olanını elde etmeye bak!"[51]

Bil ki: İnsanlar evlenirlerken, genelde kadında dört vasıf ararlar:

i. Zengin olması: Kadının malına konmak için onunla evlenmek isterler. Anneleri tarafından elde edecekleri mal sebebiyle çocuklarının zengin olmasını amaçlarlar.

ii. Soylu olması: Kadının mensup olduğu ailenin asaletinden istifade etmek isterler. Çünkü eşraftan birinin kızıyla evlenmek, bir şeref ve övünç kaynağıdır.

iii. Güzel olması: İnsan tabiatı güzelliğe meyyaldir ve evleneceği kadının güzel olmasını ister. Pek çok insan, bu tabiî arzusunun sevkiyle güzel kadınlarla evlenmek ister.

iv. Dindar olması: Kadının günahlardan uzak olması, iffetli bir hayata sahip olması, her türlü şüpheli şeylerden uzak olması, tâatlerle Yaratıcısına yaklaşmaya çalışması da bazılarınca evlenilecek kadında bulunması istenilen bir niteliktir.

Evlenirken mal ve makamı, gözleri töre perdesince bürünmüş kimseler arar. Gençlik, güzellik gibi şeyleri ise, tabiat perdesinin bürüdüğü kimseler arar. Dindarlık ise, nefsi arınmış, doğası bozulmamış kimselerin aradığı bir niteliktir. Bu tip insanlar, dinî yaşantısında kendisine yardımcı olacak bir eşe sahip olmak, ehl-i hayır ile yaran olmak isterler.

Zevcenin, kadınları iyi olan bir kabileden seçilmesi:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Deveye binen kadınlar içerisinde en hayırlısı, Kureyş kadınlarıdır; onlar küçüklüklerinde çocuklara karşı insanların en şefkatlisi, kocanın elindekileri gözetmede en dirayetlisidir."[52]

Evlenirken seçilecek kadının, genelde kadınları saliha olan bir bölge ya da kabileden olması iyi olur. Çünkü insanlar, aynen

51 Buharî, Nikâh, 15; Ebû Dâvûd, Nikâh, 2; İbn Mâce, Nikâh, 6.

52 Buharî, Enbiyâ, 46; Ahmed, 2/319.

altın ve gümüş madenleri gibidirler; iyileri de kötüleri de olur. Bir kavmin âdet ve töreleri insan üzerinde derin etki yapar ve fıtrî bir özellik gibi onda yer eder. Rasûlullah (s.a.), Kureyş kadınlarının, küçüklüklerinde çocuklara karşı insanların en şefkatlisi, kocaya ait eli altındakı mallarını ve kölelerini gözetmede en dirayetlisi olduklarını beyan ederek, onların Araplar arasında en hayırlı kadınlar olduğunu belirtmiştir. Bu iki özellik, evlilikte gözetilen en önemli maslahatlardandır; ev ve aile düzeni ancak bunlarla olur. Eğer sen şimdi bizim ülkemizde, Maverâünnehir ülkelerinde ve daha başka yerlerde mevcut insanların halini şöyle bir inceleyecek olsan, sahip oldukları ahlâk ve ona bağlılık bakımından Kureyş kadınlarından daha üstününü göremezsin.

Doğurgan ve sevecen kadınlarla evlenmek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Doğurgan ve sevecen kadınlarla evlenin; çünkü ben diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla övüneceğim."[53]

Eşlerin birbirini sevmesi, ev ve aile düzenini sağlar. Neslin çok olması, şehir ve millet maslahatını temin eder. Kadının kocasına karşı olan sevgisi, onun sağlıklı bir mizaca ve kuvvetli bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Gözünün kocasından başkasında olmasına imkân vermez. Taranmak, üstüne başına dikkat etmek suretiyle kocasına karşı güzel görünmeye çalışmasını sağlar. Onun bu tavrı kocanın gözünü ve gönlünü doyurur, onu harama düşmekten korur.

Huyu güzel, dini bütün dünürün geri çevrilmemesi:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Dininden ve huyundan razı olduğunuz biri, size dünür olduğunda onu evlendirin! Eğer bunu yapmazsanız, yeryüzünde fitne ve büyük bir fesat olur."[54]

Bu hadiste, evlilikte denkliğin muteber olmadığına bir delâlet yoktur. Çünkü denkliğe itibar, bütün insanların fıtratında bulunan bir husustur. Öyle ki bu konuda dil uzatmak, neredeyse öldürmeden daha şiddetli kabul edilmektedir. Vakıa insanlar, sınıf sı-

53 Ebû Dâvûd, Nikâh, 3; İbn Mâce, Nikâh, 1.

54 Tirmizî, Nikâh, 3; İbn Mâce, Nikâh, 46.

nıftır. Şeriatların böyle bir genel telakkiyi görmezlikten gelmesi mümkün değildir. Bunun içindir ki Hz. Ömer (r.a.), "Kadınlar, sadece dengi olan kimselerle evlenecekler, aksi takdirde onları mutlaka menedeceğim." demiştir.

Şu halde Rasûlullah'ın (s.a.) hadisten amacı, dünürün huyundan ve dininden razı olunduktan sonra, malının azlığı, durumunun zayıflığı, çirkinliği, ümmüveled[55] çocuğu olduğu... gibi bahaneler ileri sürülerek aşağılık değerlerin peşine düşülmemesini beyan etmektir. Çünkü ev ve aile düzeni ile ilgili maksatların en büyüğü, eşler arasında güzel huyla ünsiyet peyda etmek, birlikteliği dinî hayatın huzurla yaşanmasına vesile kılmaktır. Bunu sağlayacak olan ise, huy güzelliği ve dini bütün olmaktır.

Kadının uğursuzluğu:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Uğursuzluk; kadında, evde ve attadır."[56]

Bu hadisin geliş şeklinin gerektirdiği doğru izahı şöyledir:

İnsanlar tarafından bilinmeyen ve çoğu kez işlevini yerine getiren bir sebep olur ve bu yüzden o kadınla evlenen kimselerin çoğu, o evlilikten bir hayır ve bereket görmez. Eğer tecrübe kadının uğursuzluğunu doğruluyorsa, bu durumda kişinin, —güzel ve zengin de olsa— o kadınla evlenmekten vazgeçerek nefsini rahatlatması güzel olur.

Bâkire ile evlenmek:

Evlenilirken akıllı ergen bâkire kızın tercih edilmesi hikmet gereğidir Çünkü kız, evleneceği erkek ilk göz ağrısı olacağından az ile yetinir, gençliğin verdiği güçle çabucak çocuk yapar, takınması gereken âdâba riayete daha yatkın olur; gözünü, iffetini daha iyi korur. Dullar ise öyle değildir. Çünkü onların gözleri başkalarında açılmıştır, huylarını değiştirmek zordur, çocuk yapma zamanları çoğu kez geçmiş olur. Onlar karalanmış yazı tahtaları gibidir. Kolay kolay yola girmez, uslanmazlar, bildikleri gibi devam ederler.

Ancak aile düzeninin devamı, tecrübeli bir kadınla evlenilme-

---

55 Ümmüveled: Efendisinden çocuk doğuran cariye.(Ç)

56 Buharî, Nikâh, 17; Müslim, Selâm, 115-120; İbn Mâce, Nikâh, 55.

sini gerekli kılıyorsa —Câbir b. Abdullah'ın (r.a.) yaptığı[57] gibi— o zaman bir diyecek yoktur.

İstenilen kadına bakmak:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Biriniz, kadına talip olduğunda, ona bakmak imkânı bulursa bunu yapsın. Çünkü bu, aralarında sevgi ve ülfetin doğmasını sağlar."[58]

"Onu gördün mü? Çünkü Ensâr kadınlarının gözünde bir şey olur."[59]

Dünür olunan kadına bakmanın müstehap oluşu, evliliğin bilinçli bir şekilde verilen kararla yapılmasını sağlar. Bu şekilde yapılan evlilik, pişmanlıktan daha uzak olur, Şayet sonuçlanır ve eşler birbirine uyum sağlayamaz, buna rağmen red de edemezse kimseye bir diyeceği olmaz. Baştan beğenmeyip vazgeçmesi halinde ise telafisi kolay olur. Beğenmesi halinde evlilik; arzu, iştiyak ve sevgi üzere gerçekleşir. Hikmet sahibi kişi, bir işin sonunu düşünmeden, zararını hayırını hesaba katmadan onun içine kör gibi dalmaz.

Yabancı kadına duyulan arzunun giderilmesi:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz kadın, şeytan suretinde gelir, şeytan suretinde gider. Bir kadın birinizin hoşuna gider de gönlüne girerse, hemen kendi karısına giderek onunla ilişkide bulunsun. Çünkü bu, nefsindeki şeyi giderir."[60]

Cinsel arzu şehveti, en büyük şehvettir, kalbi en çok etkisi altına alandır; insanı pek büyük tehlikelere sokar. Kadına bakmak, bu şehveti tahrik eder. Rasûlullah'ın (s.a.), *"Şüphesiz kadın, şeytan suretinde gelir, şeytan suretinde gider."* buyurması bu manayı

---

57 Câbir (r.a.), bakıma muhtaç kardeşlerinin yanına yine onlar gibi tecrübesiz bir kızı katmak istemeyip, onları evirip çevirecek aklı başında tecrübeli dul bir kadınla evlenmeyi tercih etmişti.(Ç)

58 bkz. Ebû Dâvûd, Nikâh, 18; Tirmizî, Nikâh, 5; Ahmed, 3/334.

59 Ensârdan bir kadınla evlenen ve ona bakmayan zata söylemiştir. bkz. Müslim, Nikâh, 74. (Ç)

60 Müslim, Nikâh, 9.

ifade eder. Kim bir kadına bakar, onu beğenir, kadın kalbinde yer eder ve ona karşı arzu duyarsa, hikmet, onun o hal üzere kalmamasını gerektirir. Çünkü zaman içerisinde o kadına karşı olan arzusu giderek artar ve aşka dönüşür, kalbini tamamen bürür, arzularının esiri kılar. Her şeyin bir imdadı vardır; ondan güç kazanır; her şeye karşı alınacak bir de önlem olur. Kadınlara karşı olan arzuyu körükleyen şey, meni kabının dolması ve buharlarının beyine vurmasıdır. Bunu azaltmak için alınacak önlem de bu kabı boşaltmaktır. Hem cinsel ilişki, kalbini meşgul eder ve kişiyi kalbinde duyduğu düşüncelerden uzaklaştırır, kalbini yöneldiği şeyden başka yana çevirir. Bir dert, iyice yer etmeden tedavi edildiği zaman, en ufak bir çaba ile izale edilir.

Başkasının istediği kadını istememek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İnsan, kardeşinin dünürlük yaptığı kadına talip olmaz; ta ki ya nikâhlar, ya da terkeder."[61]

Bu yasağın sebebi şudur: Bir adam, bir kadına talip olduğu, kadın da ona meylettiği zaman, yuvasını kurabilmesi için bir yol belirmiş olur. Bu esnada başkasının araya girerek, tam işlerini yoluna koyacağı bir sırada kendisini hayal kırıklığına uğratması, ona karşı bir kötülük, haksızlık ve zulüm olur.

Kadın, bir başka kadının boşanmasını isteyemez:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kadın, kızkardeşinin kabını boşaltmak için onun boşanmasını isteyemez. Çünkü, kendisinin kısmeti ne ise o olur."[62]

Bunun sırrı şudur: Bir kadının, evli bir kadının boşanmasını istemesi, onun kısmetinin elinden alınması, yoluna girmiş geçiminin bozulması demektir. Şehir düzenini bozan en büyük fesatlardan biri, insanların, başkalarına ait geçim yollarını ellerinden almaya kalkışmalarıdır. Allah Teâlâ katında razı olunan davranış şekli, herkesin kendi maişetini, başkasının geçim düzenini bozucu işlere tevessül etmeden kendi kısmetini elde etmeye çalışmasıdır.

---

61 Buhârî, Nikâh, 45; Müslim, Nikâh, 49-52.

62 Buhârî, Nikâh, 53; Müslim, Nikâh, 38; Ebû Dâvûd, Talâk, 2.

Avret ve tesettür

Cinsel fesat kapısının kapatılması:

Erkekler, kadınlara bakmaktan etkilenirler. Bu, onları tahrik eder ve kadınlara karşı arzu duymalarını sağlar. Aynı şey kadınlar için de geçerlidir. Bu çoğu kez, şehvetin gayri meşru yollardan giderilmesi gibi bir sonuca götürür; başkasının nikâhlısının peşine düşmek, yahut nikâhsız birliktelik, yahut denkliğe aldırmamak gibi. Bu konuda müşahedelerimiz, yazıya dökülenlere ihtiyaç bırakmayacak ölçüdedir.

Bu durumda hikmet, bu kapının kapatılmasını gerektirir. Ancak kadınlarla erkeklerin bir arada bulunmasını gerektiren zaruret halleri de bulunmaktadır. Bu durumda her iki durumun itibara alınarak kademeli bir şekilde önlem alınması gerekmiştir.

Şeriat, bu konuyu düzenlemek için çeşitli hükümler koymuştur. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kadının, bir zaruret olmadıkça evinde durması:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kadın, avrettir. Dışarı çıktığı zaman şeytan gözünü ona diker."[63]

Şeytandan maksat, onun avaneleridir. Yahut burada, fitne sebeplerinin hazırlanmasından kinâye vardır.

Allah Teâlâ da şöyle buyurmaktadır:

---

63 Tirmizî, Radâ', 18.

"Evlerinizde vakarınızla oturun, ilk cahiliye devri kadınlarının açılıp saçılarak, ziynetlerini göstererek yürüyüşü gibi yürümeyin."[64]

Hz. Ömer (r.a.), kendisine bahşedilen hikmet-i teşrî' ilmi sâikiyle bu hicâb hükmünün inmesine karşı son derece haris idi. Hatta dışarı çıkan peygamber hanımlarından Sevde'ye, "Ya Sevde, şüphesiz sen kendini bizden gizleyemiyorsun!" diye çağırmıştı.[65]

Ancak Rasûlullah (s.a.), bu kapının tamamen kapatılmasındaki zorluğu gördüğünden, bunu bağlayıcı olmaksızın mendup bir hüküm kılmış ve:

"Allah, ihtiyaçlarını görmeniz için çıkmanıza izin verdi."[66] buyurmuştur.

2. Cilbâb emri:

Kadının, çıkarken üzerine üst elbisesini alması, ziynet mahallerini kocası ve mahremleri dışında kimseye göstermemesi istenmiştir. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Mü'min erkeklere, gözlerini harama dikmemelerini, ırzlarını da korumalarını söyle. Çünkü bu kendileri için daha temiz bir davranıştır. Şüphesiz Allah, onların yapmakta olduklarından haberdardır."[67]

"Mü'min kadınlara da söyle: Gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler. Kendiliğinden görünen kısımları müstesna olmak üzere, ziynetlerini teşhir etmesinler. Başörtülerini, yakalarının üzerine kadar örtsünler. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kızkardeşlerinin oğulları, kendi kadınları (mü'min kadınlar), ellerinin altında bulunan (köleleri), erkeklerden kadına ihtiyacı kalmamış (cinsel güçten kesilmiş) hizmetçiler, yahut henüz kadınların gizli kadınlık hususiyetlerinin farkında olmayan çocuklardan başkasına ziynetlerini göstermesinler. Gizlemekte oldukları ziynetleri anlaşılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar (Dikkatleri üzerlerine çekecek şekilde yürümesinler). Ey mü'minler! Hep birden Allah'a tevbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz."[68]

---

64 Ahzâb 33/33.

65 bkz. Müslim, Selâm, 17.

66 Buhârî, Nikâh, 115; Müslim, Selâm, 17.

67 Nûr 24/30.

68 Nûr 24/31.

Kadının tanınması için yüzün, bir şeyler tutmak için kullanması gereken ellerin örtülmemesine ruhsat verilmiştir. Bunun dışında kalan bütün bedeninin örtülmesi vacip kılınmıştır. Bundan kocası ve kendisine nikâhı düşmeyen yakın akrabaları ve sahip olduğu köleler istisna edilmiştir. Kezâ yaşlı kadınlara da üst elbisesi giyme mecburiyeti getirilmemiştir.

3. Halvet yasağı:

Üçüncü olarak bir erkeğin, yabancı bir kadınla, kapalı bir yerde çekinecekleri bir kimse olmadan yalnız kalmaları yasaklanmıştır.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Dikkat! Sakın bir adam, dul bir kadının yanında gecelemesin; ancak nikahlısı veya mahremi olursa o başka!"[69]

"Hiçbir adam, bir kadınla başbaşa kalmasın; çünkü üçüncüleri şeytandır."[70]

"Kocası yanında olmayan kadınların yanına girmeyin; çünkü şeytan insanoğlunun kan damarlarında dolaşır."[71]

4. Avret mahalline bakmanın haram olması:

Dördüncü olarak, erkek olsun kadın olsun hiçbir kimsenin, erkek ya da kadın, başka birinin avret mahalline bakması haram kılınmıştır. Bundan sadece eşler müstesnadır.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Erkek, erkeğin avret yerine; kadın da kadının avret yerine bakamaz."[72]

Avret yerine bakmak, şehveti tahrik eder. Kadınlar, kendi aralarında birbirlerine aşık olabilirler. Erkekler arasında da aynı durum meydana gelebilir. Hem, avret mahalline bakmayı terketmekte bir güçlük de yoktur. Sonra avret yerinin örtülmesi, insanlık gereğidir ve mutlaka yapılması gerekir.

---

69 Müslim, Selâm, 19.

70 Yani şeytan beraberlerinde olur ve her birini tahrik eder, onların zinaya düşmelerine sebep olur. bkz. Tirmizî, Radâ', 16; Fiten, 7.

71 Kocası yanında bulunmayan kadınların özellikle zikredilmesi, onun cinsel ilişkiye aşırı derecede arzulu olması, arzusunun önüne geçecek bir engelin bulunmaması yüzündendir. Tirmizî, Radâ', 17; Ahmed, 3/309.

72 Müslim, Hayz, 74; Ebû Dâvûd, Hammâm, 2.

5. Beraber yatma yasağı:

Beşinci olarak, aynı örtü altında çıplak olarak iki erkeğin ya da iki kadının yatması yasaklanmıştır. Bu konuda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir elbisenin içinde erkek erkeğe yanaşamaz. Kadın dahi bir elbisenin içinde kadına yanaşamaz."[73]

Kadın, kocasına başka bir kadını tavsif edemez:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kadın, başka kadının vücuduna bakıp da kocasına onu anlatamaz. Bunun sonucunda koca, sanki ona bakıyormuş gibi olur."[74]

Şehveti en çok tahrik eden ve arzuyu kamçılayan şey, yakın temas halidir. Bu sevicilik ve livata gibi eşcinselliğe sebep olur.

"Koca, sanki ona bakıyormuş gibi olur." ifadesinden maksat şudur: Kadının yakın teması, sevgisini içinde gizlemesine sebep olabilir. Aldığı lezzeti kocasının ya da bir yakının yanında anlatır. Bu, o erkeğin o kadına karşı arzu duymasına sebep olur. En büyük mefsedetlerden biri, bir kadının yabancı bir erkeğin yanında tavsif edilmesidir. Kadın tabiatlı Hît'in Rasûlullah'ın (s.a.) hanımlarının yanından çıkarılıp, bir daha onların yanına sokulmamasının sebebi budur.[75]

Avret-i galîzanın hükmü:

Bütün insanlar nazarında, açılmasından utanılan uzuvların örtülmesi, insan diye nitelenen herkesçe müsellem bir davranış biçimi olmaktadır. Bunda itibar, o zamanki meselâ Kureyş kabilesinin geleneği gibi ifrat ve tefrite kaçmayan orta yollu âdetleredir.

---

73 Müslim, Hayz, 74.

74 Buhârî, Nikâh, 118.

75 Kadın tabiatlı Hît, evde Rasûlullah'ın (s.a.) yanında bulunuyormuş. Ümmü Seleme'nin kardeşine:

"Ya Abdullah b. Ebû Ümeyye! Yarın Allah size Tâif'i fethederse, sana filancanın kızını göstereğim. Çünkü o kız dörtle gelir, sekizle gider," demiş. Bunu işiten Rasûlullah (s.a.): *"Görüyorum ki bu adam, orada ne olduğunu biliyor; sakın sizin yanınıza girmesin!"* buyurmuştur. bkz. Müslim, Selâm, 32-33.

Örtünme, insanı diğer hayvanlardan ayıran en önemli özelliklerden biridir. Bu yüzden şeriat, örtünmeyi vacip kılmıştır. Ön ve arka, husyeler, kasık ve uyluğun ona bitişik olan yerleri, en galîz avret yerleridir ve bunların örtülmesinin vacipliğine dair delil ikamesine gerek bile yoktur. Rasûlullah'ın (s.a.) şu hadisleri buna delâlet etmektedir:

"Biriniz, kölesini cariyesiyle evlendirdiği zaman, onun avret yerine bakmasın!"[76] Bir rivâyette şöyle:

"Göbek ile dizkapağı arasına bakmasın!"[77]

Rasûlullah'ın (s.a.), *"Uyluğun, avret olduğunu bilmedin mi?!"*[78] hadisi, uyluğun da avret olduğuna delâlet etmektedir. Gerçi uyluğun avret olup olmadığı konusunda farklı hadisler bulunuyorsa da, ihtiyatla hareket etmek ve uyluğun avret olduğunu kabul etmek daha yerinde ve teşrî' ilkelerine daha uygun olacaktır.

Zaruret olmadıkça tamamen soyunmanın haramlığı:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sakın ha çırılçıplak soyunmayın! Çünkü beraberinizde sizden hiç ayrılmayanlar var. Onlar, sadece kazayı hacet esnasında ve kişinin eşine yanaşması anında sizi terkederler. Onlardan haya edin ve onlara ikramda bulunun!"[79]

"Allah Teâlâ, haya edilmeye insanlardan daha lâyıktır."[80]

İnsanın yalnız da olsa çırılçıplak soyunması, zaruret olmadıkça caiz değildir. Çünkü ansızın yanına biri gelebilir. Hem ameller, kaynaklandıkları huylar itibariyle değer kazanır. Örtünmenin menşei hayadır; nefse sakınma ve korunma duygusunun galebe çalması, hayasızlığı terketmesi, kendini kaybetmemesidir.

Yabancılara bakmanın hükmü:

Şâri' Teâlâ, bir kimseye bir şeyi emrettiği zaman, bu, diğeri-

---

76 Beyhakî, 7/94.
77 Ebû Dâvûd, Libâs, 34.
78 Ebû Dâvûd, Hammâm, 1.
79 Tirmizî, Edeb, 42.
80 Buhârî, Gusl, 20; Tirmizî, Edeb, 22; Ebû Dâvûd, Hammâm, 3.

nin de o şekilde davranmasının emredilmesini gerekli kılar. Kadınlar tesettürle emrolununca, bu durumda erkeklerin de gözlerini haramdan sakındırmaları emrolunur. Hem erkeklerin nefislerinin kemâli, ancak gözlerini haramdan indirmeleri ve nefislerini bu doğrultuda muaheze etmeleriyle mümkün olur.

Rasûlullah (s.a.), Hz. Ali'ye (r.a.) şöyle buyurmuştur:

"Birinci bakış senin içindir; ikinci defa bakma hakkın yoktur."[81]

Hadis, ilk bakışı sürdürmenin de yasak olduğunu belirtir.

Rasûlullah (s.a.), eşlerinin yanına kör olan İbn Ümmü Mektûm girince onlara, örtünmelerini söylemişti. Kendisine onun kör olduğunu ve kendilerini görüp tanımayacağını söylediler. Rasûlullah (s.a.), onlara:

"Siz de mi körsünüz; siz onu görmüyor musunuz?" buyurdu.[82]

Bu hadis, kadınların da erkekler gibi bakmaktan etkileneceklerini ve onlara karşı arzu duyacaklarını gösterir.

Köle, mahrem gibi sayılır:

Rasûlullah (s.a.), kızı Hz. Fâtıma'ya[83]: *"Kendini sıkıntıya sokma; nihayet biri baban biri de kölen!"* buyurmuştur.

Köle, mahrem gibi sayılmıştır. Çünkü kölenin hanımefendisine karşı bir arzusu olmaz; zira onun gözünde bir heybeti olur; hanımefendinin de köleye karşı bir arzusu olmaz; çünkü gözünde bir değeri olmaz. Üstelik sürekli ona karşı örtünmesi zor olur.

Bu özellikler, birbirleriyle evlenmeleri helâl olmayan bütün yakınlar için geçerlidir. Çünkü bunlar birbirlerine karşı bir arzu duymazlar. Ebedî evlenme yasağının bulunması, tamahı keser; hep bir arada olmak cinsel yönden uyanmanın önünü alır, tesettürü imkânsız kılar, iltifatı önler. İşte bu yüzden mahrem kimseler yanında örtünme, yabancılara nisbetle olan örtünmeden daha hafif tutulmuştur.

---

81 Ebû Dâvûd, Nikâh, 43.

82 Ebû Dâvûd, Libâs, 34 (4112).

83 Kendisine hibe ettiği bir köle ile yanına varınca, Hz. Fâtıma üzerindeki örtüyü başına çekince bacakları açık kalmış, bacaklarını örttüğünde de başı açılmıştı. Bundan sıkıntı duyan kızına, Rasûlullah (s.a.) yukarıdaki sözünü buyurmuştu. bkz. Beyhakî, 7/95. (Ç)

Nikâh akdi

Nikâhta veli şartı:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Velisiz nikâh olmaz."[84]

Nikâh akdini yalnız başına kadınların deruhte etmesi caiz değildir; çünkü kadınlar akılca noksan ve karar verme bakımından yeterli değillerdir. Çoğu kez maslahatın ne olduğunu idrak edemezler. Hem onlar genelde kabilenin şerefini de düşünmeyebilirler. Kendilerine denk olmayan kimselere gönüllerini kaptırabilirler. Bunun utancını ise kadının kabilesi duyar. Bu durumda, muhtemel mefsedetlere meydan vermemek için nikâh işinin velilere havale edilmesi gerekir.

Hem insanlar arasında, yaratılış özelliğinden kaynaklanan yaygın telakkiye göre erkekler, kadınlar üzerinde hakim konumdadırlar. Bunun sonucu olarak evlilik akdini kurmak ve bozmak onların elinde, nafaka yükümlülüğü de onların üzerinde olmalıdır. Kadınlar ise, onların eli altında bir tür tutsaktırlar. Bu, *"Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve erkekler mallarından harcama yaptıkları için, erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur."*[85] âyetinin gereği olmaktadır.

Nikâhta veli şartının aranması, evliliğin onların bilgisi dahilinde yapılmasının gereğini ortaya koyar. Velilerine danışmadan sadece kadınların kendi arzularıyla evlenmeye kalkmaları, yersiz olur ve bunun kaynağı haya azlığıdır, velileri takmamak, onları kâle almamaktır.

---

84 Buhârî, Nikâh, 36; Ebû Dâvûd, Nikâh, 19.

85 Nisâ 4/34.

Öbür taraftan nikâh ile sifâh yani gayri meşrû ilişkiler arasını ayırmak gerekir. Bu da teşhir yoluyla olur. Bunun en iyi yolu da akitte velilerin hazır bulunmasıdır.

Nikâhta kadının rızası şarttır:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Dul kadın, emri alınmadan nikâh edilemez. Kız da kendisinden izin alınmadıkça nikâh olunamaz. Kızın izni susmasıdır." Bir rivâyette: *"Kızı evermek için babası kendisinden izin ister."*[86]

Evlilikte velinin tahakkümde bulunması ve velisi bulunduğu kadını zorla evlendirmesi de caiz olmaz. Zira veli, kadının kendisi için ne istediğini bilemez. Akdin iyi kötü bütün sonuçlarına katlanacak olan kadındır. Bu itibarla onun izin ve rızası olmadan evlendirilemez.

Dul kadının emri alınır; yani kiminle evleneceğini bizzat kendisinin sözlü bir şekilde beyan etmesi gerekir. Kızın ise izni istenir. İzine delâlet eden en aşağı şey sükuttur. Burada izni istenecek kızdan maksat, ergen olan kızdır. Henüz evlilikten hiçbir haberi olmayan küçük çocuk değildir. Nitekim Hz. Ebû Bekir (r.a.), kızı Hz. Âişe'yi henüz altı yaşındayken Rasûlullah'a (s.a.) nikâhlamıştır.

Kölenin evlenmesi, efendisinin iznine bağlıdır:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Hangi köle, efendisinin izni olmadan evlenirse, zinâkârdır."[87]

Köle, efendisine hizmetle memurdur. Nikâh, kadınla ilgilenmesini gerektireceğinden onun bu görevini aksatır. Bu itibarla kölenin nikâhının, efendisinin iznine bağlı olması gerekmiştir.

Cariyenin evlenmesinin sıhhati de evleviyetle efendisinin iznine bağlı olacaktır. *"Onları ailelerinin izniyle nikâhlayın."*[88] âyeti de bu manayı ifade eder.

---

86 Buhârî, Nikâh, 41; Müslim, Nikâh, 64-68; Ebû Dâvûd, Nikâh, 2092.

87 Ebû Dâvûd, Nikâh, 2078.

88 Nisâ 4/25.

Nikâh akdinden önce hutbe:

İbn Mes'ûd (r.a.) şöyle demiştir:

Rasûlullah (s.a.), bana nikâh ve benzeri önemli işler anında nasıl teşehhüdde bulunulacağını öğretti. Şöyle:

"Allah'a hamd olsun! O'ndan yardım ister, O'na istiğfâr ederiz. Nefislerimizin şerrinden Allah'a sığınırız. Kimi Allah hidayete erdirirse, onu kimse sapıtamaz. Kimi de Allah saptırmışsa, onu kimse yola getiremez. Şehadet ederim ki Allah'tan başka tanrı yoktur ve yine şehadet ederim ki Muhammed O'nun kulu ve rasûlüdür." Sonra şu üç âyeti okur:

"Ey iman edener! Allah'tan, O'na yaraşır şekilde korkun ve ancak müslümanlar olarak can verin!"[89]

"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden sakının. Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir."[90]

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin. Çünkü böyle davranırsanız, Allah işlerinizi düzeltir ve günahlarınızı bağışlar. Kim Allah ve rasûlüne itaat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur."[91]

Cahiliye döneminde insanlar, akitten önce hitabede bulunurlar ve kavimlerinin üstünlüklerinden söz ederler, böylece asıl maksada gelirler ve evliliğin önemine dikkat çekmek isterlerdi. Törelerin bu şekilde cereyanında maslahat bulunuyordu. Çünkü hitabe, evliliğin ilân ve teşhiri anlamına geliyor; evliliğin herkesin gözü önünde ve bilgisi dahilinde yapılmasını sağlıyordu.

Nikâhın ilân ve teşhiri, onu gayri meşru ilişkilerden ayıracağı için arzulanan bir şeydir. Hem hutbe ancak önemli şeyler esnasında irad olunur. Nikâha önem vermek ve onun insanlar arasında önemli bir akit olduğunu vurgulamak, en büyük maksatlardan biridir. Bu itibarla Rasûlullah (s.a.), hutbe geleneğini olduğu gibi bıraktı, ancak içeriğini değiştirdi. Ona dinî bir mahiyet verdi.

Her önemli işe uygun zikir olmalıdır. Her yerde her vesile ile Allah'ın nişanelerine saygı gösterilmelidir. Böylece hak dinin sim-

---

89 Âl-i İmrân 3/102.

90 Nisâ 4/1.

91 Ahzâb 33/70-71.

geleri, bayrağı her yerde yayılacak, nişane ve emareleri her yerde apaçık gözükecektir.

Bu mülahazalarla Rasûlullah (s.a.) nikâh hutbesinde hamd, istiâne, istiğfâr, istiâze, tevekkül, teşehhüd, Kur'ân'dan âyetler okuma... gibi her türden zikre yer verdi. Rasûlullah (s.a.), bu maslahata şu hadisleriyle de işaret buyurmuştur:

"Teşehhüd içermeyen her hutbe, cüzzamlı kol gibi işe yaramazdır."[92]

"Hamd ile başlanmayan her söz, güdüktür."[93]

Nikâhın ilânı ve merasim:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Helâl ile haramın arasını ayıran şey, ses (ezgi) ve nikâhta def çalınmasıdır."[94]

"Şu nikâhı ilân edin ve onu mescidde kıyın, defler çalarak duyurun!"[95]

Cahiliye döneminde insanlar, nikâhta def çalarlar, türkü söylerlerdi. Bu o zamanlar çok yaygın bir âdetti ve —Hz. Âişe'nin (r.a.) beyan ettiği üzere— cari dört nikâh[96] arasından Rasûlullah'ın (s.a.) olduğu gibi bıraktığı sahih nikâh esnasında hemen he-

---

92 Ebû Dâvûd, Edeb, 18; Tirmizî, Nikâh, 17.

93 Ebû Dâvûd, Edeb, 18; İbn Mâce, Nikâh, 19.

94 Nesâî, Nikâh, 72; İbn Mâce, Nikâh, 20.

95 Tirmizî, Nikâh, 6; İbn Mâce, Nikâh, 20.

96 Hz. Âişe'nin (r.a.) anlattığına göre cahiliye döneminde dört türlü nikâh vardı.

1. Bunlardan birincisi, bugünkü normal nikâh şekliydi.

2. İstibdâ' nikâhı: Kişi karısı temizlenince, 'falana git ve onunla ilişkide bulun' der ve karısının o adamdan hamile kaldığını anlayıncaya kadar ona yanaşmazdı. Bunu soylu bir çocuk yapmak arzusuyla yaparlardı.

3. Sayıları ondan az bir grup bir kadınla ilişkiye girerlerdi. Kadın hamile kaldığında onun isteği üzerine yanında toplanırlar ve kadın, kimi severse, çocuğun ondan olduğunu söylerdi ve adam bundan kaçınamazdı.

4. Çok sayıda insan kadınla ilişkiye girerdi. Doğurduğu zaman insanlar başına toplanırlar ve kâifleri (nesep tespit uzmanları) çağırırlar, onlar kimin çocuğudur derlerse, çocuk onun olurdu.

Rasûlullah (s.a.), gönderilince bugünkü geçerli nikâh hariç, bütün cahiliye dönemi nikâhları yürürlükten kaldırıldı. (bkz. Buhârî, Nikâh, 36; Ebû Dâvûd, Talâk, 33; İbn Âşûr, İslâm Hukuk Felsefesi, 241-242).

men hiç terketmezlerdi. Bunda büyük bir maslahat bulunuyordu. O da şudur: Şehvetin giderilmesi, erkek ve kadının razı olması bakımından nikâh ile sifah (zina) arasında bir fark yoktur. Bu durumda, daha ilk bakışta bu ikisinin arasını ayıracak ve hiçbir kimseye dedikodu etme imkânı vermeyecek, kapalı hiçbir şey bırakmayacak bir şeyin olması gerekiyordu. Def çalma, türkü söyleme vb. bunu sağlıyordu.

Müt'a nikâhı:

Rasûlullah (s.a.), birkaç gün için müt'a nikâhına ruhsat vermişti, sonra yasakladı. Önce ruhsat vermesi, İbn Abbâs'ın da (r.a.) belirttiği gibi, ailesinin bulunmadığı bir beldeye gelen kimseler hakkında duyulan ihtiyaca müstenit idi. İbn Abbâs'ın işaretine göre, o zamanki müt'a nikâhı, mücerred cinsel ilişki için kiralama anlamında olmazdı; aksine bu, ev düzeni ve idaresi babından ihtiyaçlar zımnında gizlenmiş olurdu. Zira kadının mücerred cinsel ilişki için kiralanması, insan tabiatından uzaklaşma demektir, sağduyu sahibi bir insanın içinin çekmeyeceği bir rezalettir.

Yasak ise, bu ihtiyacın çoğunluk zaman itibariyle bulunmaması esasına müstenittir.

Hem bunun meşru kabul edilmesi halinde, neseplerin karışması durumu vardır. Çünkü müddetin bitiminde kadın, erkeğin eli altından çıkacak ve kendi istediği yere gidecektir. Adam, gittiği yerde ne yaptığını bilemez. Ebedîlik esası üzerine kurulu olan nikâhlarda bile iddete riayet son derece zor olmaktadır; ya müt'a nikâhı hakkında ne demeli?!

Keza bu nikâhın tervic edilmesi halinde şer'an muteber olan sahih nikâh ihmal edilmiş olur. Çünkü nikâha arzu duyanların büyük çoğunluğu şehvetlerini giderme saikiyle evlilik hayatına girerler. Müt'a nikâhı, bu yolu kesen bir engel olur.

Mehir:

Nikâh ile sifâh (zina) arasını ayıran hususlardan biri, —her ne kadar bu konuda asıl, insanların gözü önünde yapılmak suretiyle nizaın önünü almak ise de— ilişkinin daimî yardımlaşma esası üzere oturtulmasıdır.

Cahiliye döneminde insanlar, mehirsiz nikâhta bulunmazlardı. Bunun çeşitli gerekçeleri ve içerdiği maslahatları vardı. Bunlardan bazılarını şöylece sıralayabiliriz:

i. Nikâhtan beklenen faydanın tamam olabilmesi için, eşlerden her birinin kendisini, devamlı olacak bir yardımlaşma hayatı için hazırlaması gerekir. Bu, kadın açısından yetkisini kocanın eline vermesiyle olur. Evlilik hayatını sürdürme konusunda kocanın yetkisinin de alınması caiz olamaz; aksi takdirde talâk kapısı kapatılmış ve koca, kadının elinde —aynen kadının kendi elinde esir oluşu gibi— esir olmuş olur. Oysa ki tabiî yapı ve sorumluluğu gereği olarak erkeklerin kadınlar üzerinden hâkim konumda olmaları gerekir.

Evliliği sürdürme ya da sona erdirme yetkisinin her ikisinin elinden alınıp hâkimlerin eline verilmesi de caiz olmaz. Çünkü meselenin onlara iletilmesinde büyük zorluklar olur; onlar, kocanın çok iyi bildiği kendisine ait durumları bilemezler.

Bu durumda kocanın gözü önünde, şayet evlilik ilişkisini sona erdirdiği takdirde vermesi gereken bir meblağın olması gerekir. Bu, gerçekten bir zaruret olmadıkça evliliği bozmaya yönelik bir cürette bulunmamasını temin edecektir. Bu da, bir tür kendisini devamlı olacak bir birlikteliğe hazırlamak demektir.

Hem, kadının kadınlığından istifade karşılığında bir mal harcanmadıkça nikâha karşı bir ilgi olduğu anlaşılmaz. Çünkü insanlar mallarını her şeyden çok esirgerler ve bu konuda cimrilik ederler. Bu durumda nikâha maldan daha çok önem verildiğinin gösterilmesi gerekir. Kadına karşı gösterilen ihtimam, velilerin gözlerini aydın eder ve bu durumda ciğer pareleri yavrularına sahip olması kendilerine ağır gelmez. Nikâh ile sifâh (zina) arasındaki fark da ancak bununla olur. *"Bunlardan başkasını, namuslu ve zina etmemek üzere mallarınızla (mehirlerini vererek) istemeniz size helâl kılındı."*[97] âyetinin manası da budur.

Mehir az ya da çok olabilir:

İşte bu sebepten dolayı Rasûlullah (s.a.), mehri olduğu gibi korudu, ona daha fazla ya da daha az olamayacak şekilde bir sınır getirmedi. Çünkü insanların kadınlara gösterdikleri ihtimam şekli, yöreden yöreye, zamandan zamana göre değişir; onlara karşı duyulan rağbet farklı farklı olur. Cimrilik ve cömertlikte de farklı farklıdırlar. Bu durumda, nasıl ki eşyaya biçilen fiyatları tahdit etme imkânı yoksa, mehir için de belli bir sınır getirmenin imkânı yoktur. Bunun içindir ki Rasûlullah (s.a.), mehir olarak verecek

97 Nisâ 4/24.

bir şeyi olmayan bir kimseye, *"Demirden bir yüzük de olsa, bul ver!"*[98] buyurmuştur.

Mehirde aşırılığa kaçmak:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim, karısına mehir olarak bir avuç kavut (sevik) yahut hurma vermişse, onu kendisine helâl kılmış olur."[99]

Şu kadar var ki Rasûlullah (s.a.), kendi eşlerinin ve kızlarının mehirlerini on iki buçuk ukiyye[100] olarak belirlemiştir.

Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: "Kadınların mehirleri konusunda aşırılığa kaçmayın! Çünkü bu, eğer dünyada bir şeref, ya da Allah katında bir takva olsaydı, ona hepinizden çok Rasûlullah (s.a.) lâyık olurdu. Rasûlullah (s.a.) eşlerinden hiç birine on iki ukiyyeden daha fazla mehir vermemiştir. Rasûlullah'ın (s.a.) kızlarına da aynı şekilde daha fazla mehir verilmemiştir."[101]

Rasûlullah (s.a.), uygulamasında mehrin esirgenecek bir mal olmasını, içinde yaşadığı toplumun durumunu dikkate alarak ödenmesi zor olmayacak bir meblağ olarak belirlenmesini esas almıştır. Onun verdiği miktar, kendi dönemindeki insanların âdetlerine göre normal sayılacak bir meblağdır. Kendisinden sonraki dönemler için de, insanların büyük çoğunluğunca elverişli olacak bir miktardır. Ancak hükümdarlar gibi zengin olanlar için bu miktar az olabilir.

Kadınlara haksızlık etmek yoktur:

Cahiliye döneminde insanlar, kadınlara mehirlerini vermemek, ya da noksan vermek gibi yollarla zulmediyorlardı. Bununla ilgili olarak Allah Teâlâ şu âyeti indirmiştir:

"Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile (cömertçe) verin!"[102]

Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmuştur:

"Nikâhtan sonra henüz dokunmadan veya onlar için belli bir mehir tayin etmeden kadınları boşarsanız bunda size bir günah

98 Buhârî, Nikâh, 32, 40; Ebû Dâvûd, Nikâh, 30 (2111).

99 Ebû Dâvûd, Nikâh, 29.

100 Bir ukiyye kırk dirhemdir.(Ç)

101 Ebû Dâvûd, Nikâh, 29 (2106).

102 Nisâ 4/4.

yoktur. Bu durumda onları faydalandırın. Zengin olan durumuna göre, fakir olan durumuna göre verir. İyilikle faydalandırmak muhsinler (iyi davranışlılar) için bir vazifedir.

Evlendiğiniz kadınları mehir tayin ettiğiniz halde temas etmeden boşarsanız, tayin ettiğiniz mehrin yarısı onundur."[103]

Bu konuda asıl şudur: Nikâh, mülk-i müt'a[104] için sebeptir; zifaf nikâhın semeresidir. Bir şey ancak semeresi için istenir. Hüküm ise sebep üzerine gerekir. Bunun için mehrin bu ikisi arasında pay edilmesi yerinde olur. Ölümle, bir şey son şeklini alır ve ölünceye kadar reddetmemesi, rücu etmemesi halinde sabit oluşu gibi yerleşir. Talâk ile evlilik sona erer ve beraberlik bozulur. Aynen alış verişteki red ve ikâleye benzer. Bu kısa girişten sonra deriz ki:

Cahiliye döneminde mehir konusunda büyük münakaşalar olurdu. Mala karşı cimrilik ederler ve mehir vermemek için çeşitli bahaneler ileri sürerlerdi. Allah Teâlâ, bu konuda sözünü ettiğimiz esaslar doğrultusunda adaletle hüküm buyurdu. Buna göre durum şöyle olacaktır:

Eğer kadına mehir tayin etmiş, onunla zifafa girmişse, kadın mehrini tam olarak hak eder; ister ölsün, ister boşasın farketmez. Çünkü mülkün sebebi ve semeresi tamam olmuş, koca eşine yanaşmıştır. Nitekim, *"Vaktiyle siz birbirinizle haşir-neşir olduğunuz ve onlar sizden sağlam bir teminat almış olduğu halde onu nasıl geri alırsınız?"*[105] âyeti bu manayı ifade etmektedir.

Eğer mehir tayin etmiş, fakat gerdeğe girmeden ölmüşse, bu durumda kadın mehri tam olarak hak eder. Çünkü nikâh, ölüm ile yerleşip son şeklini almıştır ve bozulma ihtimali artık kalmamıştır. Zifafın olmaması hükmü etkilemez; çünkü elde olmayan bir özür (ölüm) sebebiyle olmuştur.

Eğer bu durumda boşarsa, bu âyete göre kadın, mehrin yarısını hak eder. Çünkü iki durumdan[106] sadece biri gerçekleşmiş ve iki benzerlik doğmuştur: Nikâhsız nişan haline benzerlik, tam nikâha benzerlik.

Eğer mehir tayin etmez ve gerdeğe girerse, bu durumda kadın ne eksik ne fazla olmak üzere emsal mehire hak kazanır, iddet

103 Bakara 2/236.

104 Kadının kadınlığından yararlanma hakkı veren malikiyettir.(Ç)

105 Nisâ 4/20.

106 Yani nikâh akdi ile sonucu.(Ç)

bekler, mirasçı olur. Çünkü onun hakkında akit, hem sebebi hem de semeresi itibariyle tamam olmuştur. Bu durumda mehre hak kazanması gerekir.

Koca tarafından tayin edilmeyen mehir, kadının baba tarafından olan kendi dengi kadınların[107] mehri kadardır. Çünkü bir şeyin değeri, emsali ve benzeri bulunduğu şeylerin dikkate alınması yoluyla belirlenir.

Mehir tayin etmemiş, gerdeğe de girmemiş ise, bu durumda kadına *"müt'a"*[108] verilir. Çünkü bir nikâh akdinin maldan hali olarak akdedilmesi caiz değildir. *"Bunlardan başkasını, namuslu ve zina etmemek üzere mallarınızla (mehirlerini vererek) istemeniz size helâl kılındı."*[109] âyeti de bu manayı ifade etmektedir.

Nikâh mülkiyeti yerleşmediği, mehir tayini de olmadığı için, kadına mehir gerekir demeye imkân yoktur. Bu durumda verilecek şey müt'a olarak belirlenmiştir.

Mehrin, sadece mal olması şartı yoktur:

Rasûlullah (s.a.) bir defasında Kur'ân'dan bazı sûreleri(n öğretilmesini) mehir kılmıştır.[110] Çünkü Kur'ân öğretimi, rağbet edilen önemli bir hizmettir; mala olan arzu ve talep gibi, ona da arzu duyulur. Dolayısıyla malın yerini alması caiz olmuştur.

Velime: Düğün ziyafeti

Eskiden insanlar gerdekten önce ziyafet vermeyi âdet edinmişlerdi. Bunda birçok maslahat bulunmaktadır:

i. Nikâh, herkese iyi bir yolla duyurulmuş olur. Gerdeğe girmek üzere olduğu bir sırada, kurulan ilişkinin evlilik ilişkisi olduğunun herkese duyurulması gerekir. Böylece nesep konusunda hiçbir kuşkuya mahal kalmaz; nikâh, sifahtan (zina) ilk bakışta ayrılmış olur; kadının o adama ait olduğu herkesin gözü önünde ilân edilmiş olur.

ii. Bu bir şükür ifadesidir. Allah Teâlâ, kendisine yuva kurma nimetini bahşetmiştir. Bu durumda onun da, Allah'ın kulları-

---

107 Amcasının kızları gibi.(Ç)

108 Müt'a, üç ya da beş parçadan oluşan giyecekten ibarettir.(Ç)

109 Nisâ 4/24.

110 bkz. Ebû Dâvûd, Nikâh, 3112.

na ikramda bulunması ve onlara ziyafet vermesi bir şükür gereği olacaktır.

iii. Kadına ve ailesine saygı manasına gelir. Kadın için mal harcaması, onun için insanları bir araya toplaması, kadının onun yanında değeri ve önemli bir yeri olduğunu gösterir.

iv. Ev halkı arasında özellikle de ilk kez bir araya gelişlerde, ülfet ve muhabbetin gerçekleştirilmesi için bu tür davranışlara ihtiyaç vardır.

v. Daha önceden sahip olmadığı yeni bir nimeti elde etmek, ferah, coşku ve sevinç doğurur; bu insanı mal harcamaya iter. Böyle bir dürtüye uymak ve ziyafet vermek, cömertlik vasfını kazanmak, pintilik dürtüsüne baş kaldırmak için bir alıştırma olur.

Buna benzer daha birçok faydaları vadır.

Rasûlullah (s.a.) düğün ziyafeti vermiştir:

Düğün ziyafeti vermede gerek şehir ve ev siyaseti ve gerekse nefis terbiyesi ve ihsân mertebesine ulaşılması açısından birçok fayda bulunması sebebiyle, bu âdetin Rasûlullah (s.a.) tarafından olduğu gibi korunması, ona teşvikte bulunması, bizzat kendisinin de bu âdet doğrultusunda hareket etmesi vacip olmuştur.

Rasûlullah (s.a.), düğün yemeğini mehir konusunda belirttiğimiz benzeri gerekçelerle tahdit etme yoluna gitmemiştir. Bunun ortası, bir koyun kesip yedirmektir.

Rasûlullah (s.a.), Safiyye (r.a.) ile evliliğinde *"hays"*[111] yemeği vermiş, bir hanımıyla evlendiğinde ise sadece iki müd arpa (ekmeği) yedirmiştir.

Düğün davetine katılma:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Biriniz, düğün yemeğine davet edildiği zaman ona katılsın!" Bir rivâyette de devamla şöyle buyurmuştur: *"Artık ister yer, ister yemez."*[112]

Genel teşrî esaslarından biri şudur: Bir kimseye, bir masla-

111 Hays; hurma, keş ve tereyağının yoğurulması ile yapılan bir yemek türüdür.

112 Buhârî, Nikâh, 71; Müslim, Nikâh, 105; Ebû Dâvûd, At'ime, 1; İbn Mâce, Nikâh, 25.

hata mebni insanlara yönelik bir şey yapması emredildiği zaman, bu emir, insanların da onun arzu ettiği şeye karşılık vermelerinin, ona icabette bulunmalarının teşvik edilmesini gerektirir. Aksi takdirde emirden beklenen maslahat gerçekleşmez. Evlenen kimse, insanlara düğün yemeği vermek ve bu yolla nikâhı herkese duyurmakla emrolununca, insanlara da onun davetine katılmaları emrolunur. Davetli oruçlu olur da, yemek istemezse bunun bir zararı olmaz. Çünkü katılmasıyla asıl maksat hasıl olmuştur.

Hem, davete icabet etmek sıla kabilinden bir iyiliktir. Bunun bir sünnet olarak yaşanmasında, hem şehrin hem de mahallenin düzen ve intizamına büyük katkı olur.

Peygamber, tasvirlerle süslenmiş eve girmez:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ne ben ne de başka bir peygamber, tasvirlerle süslenmiş bir eve girmeyiz."[113]

Bunu şu şekilde izah edebiliriz: Sûret yapmak, sûretlerle süslenmiş elbise giymek haram kılınınca, bunun gereği olarak, içinde sûret bulunan evi terketmek, bunun kınamayı gerektirici bir durum olduğuna hükmetmek de gerekecektir. Özellikle de peygamberlerin buna çok dikkat etmeleri gerekir. Çünkü onlar, iyiliği emretmek, kötülüklere karşı koymak üzere gönderilmiş kimselerdir. Sonra aşırı tezyinata kaçmak, dünyaya aşırı derecede bel bağlamaya sebep olur. Bu tutum, Acem ülkelerinde iyice yer etmişti. O derecede ki bu, onlara âhireti unutturmuştu. Bu durumda şeriatın böyle bir sonuca götürecek davranışlara karşı tavır alması ve nefretini açıklaması, bazı yasaklar getirmesi gerekir.

Gösteriş ve öğünç için verilen davetlere katılmamak:

Rasûlullah (s.a.), gösteriş için verilen davetlere katılınmasını, onların yemeklerinin yenmesini yasaklamıştır.[114]

---

113 Bir adam Hz. Ali'yi (r.a.) misafir etmiş ve ona yemek hazırlamıştı. Hz. Fâtıma (r.a.), peygamberimizin de çağrılmasını ve beraberce yemelerini istedi. Rasûlullah (s.a.), gelip de kapıya dayandığında içeride süslü perdeler gördü ve geri döndü. Hz. Fâtıma, Rasûlullah'ın (s.a.) niçin geri döndüğünü öğrenmesi için hemen arkasından Hz. Ali'yi gönderdi. Rasûlullah (s.a.) sebebini yukarıdaki şekilde açıkladı. bkz. İbn Mâce, At'ime, 56.(Ç)

114 bkz. Ebû Dâvûd, At'ime, 7.

Cahiliye döneminde insanlar birbirlerine karşı öğünürler ve herkes en büyük ziyafetin kendisi tarafından verilmiş olmasını isterdi. Sırf bunun için büyük harcamalara girerlerdi. Bu, insanlar arasında kin duygularının yerleşmesine, araların bozulmasına, dinî ve medenî bir maslahata yönelik olmaksızın mal ziyanına sebep olmakta idi. Sadece nefsânî bir dürtünün gereği olarak yapılıyordu. İşte bu yüzden böyle bir kimsenin davetine iltifat edilmemesi, ona önem verilmemesi ve böylece bu kapının kapatılması gerekmiştir. Bu tür davranışların yasaklanmasının en güzel yolu, onun yemeğinin yenmemesidir.

Davetlerde tercih:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İki davet aynı zamana rastladığı zaman, kapısı daha yakın olana icabet et! Eğer ikisinden biri daha önce davette bulunmuşsa, öncekinin davetine katıl!"[115]

Davetlerin çakışması halinde tercih iki yolla olur:

i. Öncelik ilkesinden hareketle daha öncekinin davetine katılınır.

ii. Öncelik yoksa yakınlık ilkesine itibar edilir.

115 Ebû Dâvûd, At'ime, 9.

Muharremât: Evlenilmesi haram olan kadınlar

Bu konuda asıl şu âyet ve hadislerdir:

"Geçmişte olanlar bir yana, babalarınızın evlendiği kadınlarla (üvey annelerinizle) evlenmeyin; çünkü bu bir hayasızlıktır, iğrenç bir şeydir ve kötü bir yoldur.

Analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeş kızları, kızkardeş kızları, sizi emziren analarınız, süt bacılarınız, eşlerinizin anaları, kendisiyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan[116] *üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla henüz birleşmemişseniz kızlarını almanızda size bir mahzur yoktur. Kendi sulbünüzden olan*[117] *oğullarınızın eşleri ve iki kızkardeşi birden almak da size haram kılındı. Ancak geçen geçmiştir. Allah, çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir."*[118]

Rasûlullah (s.a.) da, müslüman olan ve nikâhı altında on kadın bulunan birine, *"Dördünü tut, diğerlerinden ayrıl!"* buyurmuştur.[119]

Yine o şöyle buyurmuştur:

"Kadın, halası üzerine; hala kardeşinin kızı üzerine; kadın teyzesi üzerine, teyze, kızkardeşinin kızı üzerine nikâh edilemez."[120]

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

---

116 Bu kayıt ihtirâzî değildir.(Ç)

117 Kayıt ihtirâzî olup, evlatlıklar hükme dahil değildir.(Ç)

118 Nisâ 4/22-23.

119 bkz. Muvatta, Talâk, 76.

120 bkz. Buhârî, Nikâh, 27; Müslim, Nikâh, 37; Ebû Dâvûd, Nikâh, 12.

"Zina eden erkek, zina eden veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenemez; zina eden kadın da ancak zina eden veya müşrik olan erkekle evlenebilir. Bu mü'minlere haram kılınmıştır."[121]

Bu âyetlerde sayılan kadınlarla evlenmenin haramlığı, cahiliye döneminde de insanlar arasında yaygın olarak biliniyor ve bu yasağa riayet ediliyordu. Bunun, kendi taşkınlıkları ve haddi aşmaları sonucu ihdas ettikleri çok az istisnası vardı; babalarının nikâhladıkları kadınlarla evlenmek, iki kız kardeşi aynı anda nikâh altında tutmak gibi. Bu istisnaların dışında kalan haramlık hükmünü, nesiller boyu birbirlerinden tevarüs edegelmişlerdi. Bunun sonucunda hüküm kalplerinde iyice yer etmişti.

Bu sayılan kadınların haram kılınmasında çok açık maslahatlar bulunmaktadır. Bu itibarla Allah Teâlâ, onlarla evlenmenin haramlığı hükmünü olduğu gibi korumuştur. Bunun yanında ihmal gösterdikleri ve hatalı oldukları konulara da dikkat çekmiş ve onları düzeltmiştir.

Evlenmenin haram olmasını gerektiren sebepler:

Haramlık hükmünü gerektiren durumlar şunlardır:

1. Yakınlık:

Âdeten, insanlar hep yakınlarıyla bir arada olmak zorundadır. Bunlar arasında tesettüre riayet etmek imkânı yoktur. Her iki tarafın bir birine olan ihtiyaçları yapay ve geçici olmayıp, kalıcı ve tabiî bir mahiyet arzeder. Bu durumda, yakın kadınlarla evlenme yasağı konularak onlara karşı tamah kökten kesilip atılmazsa, sayılamayacak kadar mefsedet ortaya çıkar. Herkes bilir ki bir adam, yabancı bir kadının güzelliğini görür de, bir bakmaya ona aşık olur, onun peşine düşer ve bu yüzden kendisini nice tehlikelere atar. Ya devamlı başbaşa kaldığı, gece gündüz güzelliklerini gördüğü kadın hakkında ne demeli?!

Hem yakınlara karşı rağbet kapısı açık tutulup kapatılmamış olsaydı, bu yüzden insanlara bir ayıp gerekmeseydi, bu, kadınların büyük ölçüde zarar görmelerine sebep olurdu. Çünkü onlara karşı beslenilen arzu, onların başkalarıyla evlenmelerinin engellenmesi-

121 Nûr 24/3.

ne sebep olurdu. Zira kadınların evlendirilmesi kendi ellerinde bir şeydir. Haydi diyelim onları kendileri aldılar, bu durumda kadının evlilik haklarını kim arayacak, onu kim kollayacaktı.

Benzer bir durum yetim kızlar hakkında Kur'ân'da yer almıştır. Veliler, elleri altındaki yetim kızları, mallarına ve güzelliklerine olan rağbetlerinden dolayı kendilerine nikâhlarlar, fakat evlilik haklarına riayet etmezlerdi. Bunun üzerine —Hz. Âişe'nin açıkladığı üzere— şu âyet indi:

"Eğer yetimlerin haklarına riayet etmekten korkarsanız beğendiğiniz başka kadınlarla evlenin."[122]

Tabiî ve kalıcı olan bu ilişki; kişi ile, annesi, kızı, kızkardeşi, halası, teyzesi, kardeş kızları, kızkardeş kızları arasında mevcut bulunmaktadır.

2. Süt akrabalığı:

Kişiyi emziren kadın, anne mesabesindedir; çünkü bünyesinin oluşmasında ve gelişmesinde anne gibi bir paya sahiptir. Çocuğun yaratılışı annenin karnında tamamlanır, süt anne ise ilk büyümesi ve gelişmesi anında ona süt vererek onu açlıktan ve ölümden kurtarır. Bu haliyle süt anne, anneden sonra gelen annedir. Onun çocukları da, kendi kardeşlerinden sonra gelen kardeşleri olur. Süt anne onu büyütmek için ne zahmetlere katlanır. Buna karşılık olmak üzere çocuğun boynunda onun lehine borçlar biner. Küçüklüğünde onun için neler yapar. Hal böyle iken büyüyünce, ona sahip olması, onun üzerine atlaması hasta ruhlu olmayan bir insanın asla kabul edemeyeceği bir şeydir. Nice akılsız dilsiz hayvan vardır ki, annesine ya da kendisini emzirene şehvetini gidermek için dönüp bakmaz bile. Ya insana ne demeli!

Araplar, çocuklarını sütanneye teslim ederlerdi. Çocuk, sütannenin kabilesinde yetişir, büyürdü; bir mahrem gibi onlarla içli dışlı olurdu. Araplarca, süt akrabalığı aynen nesep akrabalığı gibi bir şeydi. Bu durum, süt emme sebebiyle haramlık hükmünün, nesep sebebiyle haramlığa kıyaslanmasını gerektirmiştir. *"Doğumdan haram olan, süt emme sebebiyle de haram olur."*[123] hadisi bu mananın ifadesi olmaktadır.

---

122 Nisâ 4/3.

123 Müslim, Radâ', 1.

Haramlık hükmü doğuracak sütün miktarı:

Süt emmenin haramlık doğurması, çocuğun bünyesinin oluşmasında ve gelişmesinde anneye benzemesi sebebiyledir. Bu durumda emzirmede iki şeyin dikkate alınması gerekecektir:

i. Bu mananın gerçekleşmesini sağlayacak miktar. Hz. Âişe (r.a.) şöyle demiştir: *"Bilinen on defa emzirme haramlık hükmü doğurur."* âyeti, indirilen Kur'ân meyanında idi; sonra bu adet beş bilinen emme ile neshedildi."[124]

Emme sayısının takdiri şunun içindir: Süt haramlığını doğuran mana, azda değil çokta bulunur. Bu durumda teşri' esnasında az ile çok arasını ayıran bir sınırın konulması gerekir. Şüphe anında bu sınır esas alınır.

Bu takdirin on sayısıyla yapılması ise şunun içindir: On, doğal sayılardan sonra gelen, ondalık sayıların başladığı ve cem-i kesretin[125] kullanılmaya başladığı ilk sayıdır. On için, cem-i kıllet sîgası kullanılmaz. Bu özelliğiyle on sayısı, insan bedeninde etkisi olan "çok emme"nin miktarını belirlemeye elverişli bir sayıdır.

Beş emme ile neshedilmesi ise, ihtiyata riayet içindir. Çocuk beş kez iyice emzirildiği zaman, cildi revnaklaşır, yüzünde ve bedeninde bir parıltı hasıl olur. Üst üste beş kez emzirildiğinde yeterli süt almaması, emzirenin sütlü olmaması halinde ise, çocuğun bedeninde zayıflık belirir, rengi solar. Bu, beş emmenin çocuğun gelişmesinde ve büyümesinde açık bir etkisinin olduğunu gösterir. Daha az sayıda emzirmede ise bu belirtiler gözükmez.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir ya da iki emme, bir ya da iki sorma, bir ya da iki defa memeyi çocuğun ağzına verme haramlık doğurmaz."[126]

"Sütün azı da çoğu da haramlık hükmü doğurur" diyenlere göre illet ise, süt emme işine tazimde bulunmak ve onu bizatihî kendisinde bulunan bir özellikten dolayı müessir gibi görmektir. Bu durumda hüküm, menatı bilinmeyen sair durumlarda olduğu gibi taabbudî olur.

---

124 Müslim, Radâ', 24.

125 Üç ile dokuz arası bir sayıyı ifade etmek için kullanılan çoğul kalıplarına "cem-i kıllet", on ve daha fazla sayıyı ifade etmek için kullanılan çoğul kalıplarına da "cem-i kesret" denir.(Ç)

126 Müslim, Radâ', 20, 22.

ii. Emzirme işinin, bünyenin ilk şekillendiği, çocuğun sûretinin kendini bulduğu dönemde olması. Aksi takdirde emilen süt, diğer gıdalar gibi olmaktan öteye geçmez ve bir mana ifade etmez. Büyüğün ekmek yemesi gibi olur.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Süt hükmü, ancak açlıktan dolayı sabit olur."[127]

"Süt haramlığı, ancak bağırsakların gıdasını sütten alması halinde olur; bu sütten kesilmeden öncedir."[128]

3. Mahrem kadınların aynı nikâh altında toplanması:

Yakın akrabalar arasında sılayırahmin kesilmesine sebep olacak evliliklerden kaçınılması gerekir. Çünkü kumalar birbirlerini çekemezler, kin ve buğzları kendilerine en yakın olanlara da sirayet eder. Yakınlar arasında buğz çok kötü ve çirkin bir şeydir. Bu yüzden seleften bir grup, iki amca kızının dahi bir nikâh altında toplanmasını iy görmemişlerdir. Bu durumda, iki kızkardeş, hala-yeğen, teyze-yeğen gibi şayet birinin erkek farzedilmesi halinde birbirleriyle ebedî olarak evlenmeleri haram olan iki kadının bir nikâh altında toplanmasına ne demeli!

Rasûlullah (s.a.), bu esası kendi kızı üzerine başka bir kadının nikâhlanması konusunda da dikkate almıştır. Çünkü kumaların birbirlerine olan haset ve kinleri, kocalarını kendilerine bend etme çabaları çoğu kez kumanın ailesine kadar uzanır. Peygambere yönelik bir buğz ise, geçim yüzünden de olsa küfre götürür.

Bu konuda asıl olan iki kızkardeşin bir nikâh altında toplanmasıdır. Rasûlullah (s.a.), *"Kadın ile halası bir arada toplanamaz..."*[129] hadisiyle meselenin gerekçesine işarette bulunmuştur.

4. Musâharet:

Haramlık sebeplerinden biri de sıhriyet akrabalığıdır. Eğer annenin, kızının kocasında, babanın oğlunun hanımında ve hanımının kızlarında[130] gözü olacak olsa, bu aradaki bağların koparıl-

---

127 Müslim, Radâ', 32.

128 Tirmizî, Radâ', 5.

129 bkz. Buhârî, Nikâh, 27; Müslim, Nikâh, 37; Ebû Dâvûd, Nikâh, 12.

130 Yani üvey kızlarında.(Ç)

masına ya da aile üyeleri arasında birbirlerini öldürmelerine sebep olurdu. Eğer sen eski Acem hikayelerini dinlemiş ve doğru yol üzere yürümeyen zamanının insanlarını dikkatle incelemişsen, sayılamayacak kadar çok büyük işler olduğunu, ne dolaplar döndüğünü, ne zulümler işlendiğini görmüşsündür.

Sonra bu tür yakınlarla birliktelik kaçınılmazdır. Aralarında örtünmeye riayet etmek imkânsızdır, birbirlerine haset ve kin olması çirkin bir şeydir, her iki tarafın birbirine sürekli ihtiyacı sözkonusudur. Bu durumda onların, öz anneler, kızlar ya da kızkardeşler mesabesinde olması gerekir.

5. Belli bir sayı ile sınırlama:

Evlenilecek kadınların, evlilik hukukuna riayeti imkânsız kılacak bir sayıda olmaması gerekir. İnsanlar, çoğu kez kadınların güzelliklerine vurulurlar ve onlardan birçoğu ile evlenirler. Onlardan bir kısmını kayırır ve özel muamele yaparlar, diğerlerini ise askıda bırakırlar; bunun sonucunda bu kadınlar ne gözlerini aydın edecek bir kocası varmış gibi olurlar, ne de başkalarıyla evlenme imkânı olan kocasız bir kadın gibi olurlar. Bu itibarla kadının zor durumda kalmasına sebep olacak hallere imkân vermemek gerekir.

Öbür taraftan bazı insanlar tek kadınla yetinemez. Evlilikten gözetilen en büyük maksat çocuk sahibi olmaktır. Bir adam, pek çok kadını aşılayabilir. Hem çok kadına sahip olmak erkekler için bir meziyet sayılır ve insanlar bu yolla birbirlerine övünebilirler.

İşte bu durumları dikkate alan Şâri' Teâlâ, en çok dört kadınla evlenilebileceği hükmünü getirmiştir. Dört, eşlerden her birine ancak üç gece sonra gelinebilecek bir sayıdır. Bir geceden az olması halinde nöbete koymanın (*kasm*) bir anlamı olmaz ve o takdirde "Yanında geceledi" de denmez. Üç sayısı, çokluk sınırının ilk başlangıcıdır; fazlası fazla olur.

Rasûlullah'ın (s.a.), istediği kadar çok kadınla evlenebilmesi caizdi. Çünkü dört sınırının konulması, çoğunluk itibariyle kadına zarar dokunmasını önlemek içindir. Yasağın gerekçesi, bilfiil gerçek bir mefsedetin defedilmesi değil, muhtemel bir mefsedetin önünün alınmasıdır. Rasûlullah'ın (s.a.), yaptığı evlilikte evlilik hukukunu gözeteceği kesin belli olduğu için, onun için mazinneye itibara hacet yoktur. O, Allah'a tâat ve emirlerine uyma konusunda hataya düşmekten korunmuştur; diğer insanlar ise öyle değildir.

6. *Din ayrılığı:*

Haramlık sebeplerinden bir diğeri de din ayrılığıdır. *"İman edinceye kadar müşrik kadınlarla evlenmeyin! (...) İman edinceye kadar müşrik erkekleri de evlendirmeyin!"*[131] âyeti bu manayı ifade eder.

Âyette, hükümde gözetilen maslahatın şu olduğu açıklanmıştır: Müslümanların, kâfirlerle birlikteliği, müslümanlarla onlar arasında özellikle de evlilik yoluyla dayanışma ve yardımlaşmanın cereyan etmesi, din için bir mefsedettir, küfrün hiç farkında olmadan kalbine sirayet etmesine bir sebeptir.

Yahudi ve hıristiyanlar, semavî bir şeriata inanmaktadırlar ve teşrî ilkelerinden, onun küllî esaslarından haberdardırlar. Mecusî ve müşrikler ise öyle değildir. Bu durumda yahudi ve hıristiyanlarla sohbet, diğerleriyle sohbete nisbetle daha az zararlı olacaktır. Çünkü koca, zevce üzerinde egemen vaziyettedir, idaresi kendi elindedir. Zevceler ise, kocaların eli altında bir tür esir gibidirler. Bu durumda bir müslümanın kitâbî bir hanımla evlenmesi halinde fesat daha az olacaktır. Dolayısıyla bunun dikkate alınarak hükmün nisbeten hafifletilmesi gerekecek, hüküm diğer evlenilmesi haram olan kadınlardaki kadar şiddetli olmayacaktır.

7. *Kadının, başkasının cariyesi olması:*

Bir diğer haramlık sebebi, evlenilecek kadının bir başkasının cariyesi olmasıdır. Çünkü cariye evlendiği zaman, kendisini hep kocasına saklamak zorunda olmasına rağmen bunu başaramaz. Zira efendisinin de kendisinden mülkiyet hakkı sebebiyle istifade edebilmesi söz konusudur. Bu durumda kadının, kocasına aidiyeti ancak efendinin dinine diyanetine kalmış bir şey olur. Efendiye hizmet etmesini, onunla başbaşa bir arada kalmasını yasaklayamayız; çünkü bu iki mülkiyetten zayıf olanın güçlüsüne tercihi demektir. Burada iki mülkiyet bulunur:

i. Efendinin rakabe mülkiyeti,

ii. Kocanın müt'a mülkiyeti.

Birinci mülkiyet, ikinciden daha güçlü olup, onu dahi içinde bulundurur. İkincisi ise zayıftır ve birincisinin içinde yer almaktadır. Daha aşağı ve zayıf durumda olanın, daha yüksekte ve güçlü olanı alt etmesi gerçek durumun tersyüz edilmesidir.

---

131 Bakara 2/221.

Kadının sadece kişiye ait olmaması, kadına arzu duyanların önüne geçme imkânının bulunmaması zinanın aslı olmaktadır. Rasûlullah (s.a.), bu manayı dikkate alarak, —Hz. Âişe'nin (r.a.) anlatmış olduğu üzere— istibdâ' nikâhı gibi cahiliye döneminde uygulanmakta olan bazı nikâh türlerini yasaklamıştır.[132]

Cariye, genç, Allah'a inanan biri ve iffetli ise; zinaya düşme korkusu bulunuyorsa ve hür kadınla evlenmeye de imkân yoksa, o zaman fesat hafifler ve bunda bir tür zaruret olur. Zaruretler ise, yasak olan şeyleri mübah kılar.

8. Başkasının hakkının taalluk etmesi:

Haramlık sebeplerinden bir diğeri, kadının müslüman ya da kâfir başka birinin nikâhıyla bağlantısının sürmekte olmasıdır.[133] Çünkü zinanın aslı, bir kadınla birden çok erkeğin, başkalarının arzusunu kesici bir aidiyet olmaksızın ilişkide bulunması demektir. Bunun içindir ki ez-Zührî, "Bu, sonuç itibariyle Allah Teâlâ'nın zinayı haram kılmasına çıkar," demiştir.

Sahâbe (r.a.), esir kadınlar ele geçirmişlerdi. Kendi paylarına düşen bu kadınlarla cinsel ilişkiye girmekten çekiniyorlardı. Çünkü esaretten önce müşrik eşleri bulunuyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirmiştir:

"(Savaş esiri olarak) sahip olduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınlarla evlenmeniz size haram kılındı."[134]

Yani onlar size helâldir. Çünkü esaret, eski kocasının ümidini kesmiştir, ülke farklılığı onunla birlikteliğine manidir, payına düşmesi de onun kendisine aidiyetini sağlamıştır.

9. Zina:

Haramlık sebeplerinden biri de, kadının zinayı kendisine meslek edinmesidir. Böyle bir kadınla evlenmek, tevbe edip, eski halinden tamamen vazgeçmedikçe helâl değildir.

Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Zina eden erkek, zina eden veya müşrik olan bir kadından başkasıyla evlenemez; zina eden kadın da ancak zina eden veya

---

132 bkz. [2/341] deki dipnot.(Ç)

133 Fiilen nikâhı altında olması ya da onun iddetini bekliyor olması gibi.(Ç)

134 Nisâ 4/24.

müşrik olan erkekle evlenebilir. Bu mü'minlere haram kılınmıştır."[135]

Bu yasağın sırrı şudur: Zinayı itiyat edinmiş bir kadını kişinin nikâhı altında bulundurması, kadının o halini sürdürmesi durumunda deyyusluktur ve insanlıktan uzaklaşmaktır.

Hem böyle bir kadının, başka birinden olan çocuğu kocanın nesebine katması her zaman için mümkündür.

Yasak hükümlerinin uygulanmasında kararlılık:

Haram olan kadınlarla evlenme yasağından gözetilen maslahatların gerçekleşebilmesi, haramlık hükmünün kesin ve bağlayıcı olmasını sağlamaya, bunun cibillî bir karakter halini almasını temine bağlıdır. Öyle olmalı ki bunlara riayet, kişinin tabiatı itibariyle kaçındığı bir şey gibi olmalıdır. Bunun için bu hükümlerin teyid edilmesi, herkesçe yaygın bir şekilde bilinir olmasının sağlanması, bu hükümlere uymayanlara şiddetli bir tepki göstermek suretiyle uygulanmasında kararlı olunduğunun herkese ihsas ettirilmesi gerekmiştir. Evlenmesi haram olan bir yakını ile, nikâhlı ya da nikâhsız ilişkide bulunan kimsenin ölümüne hükmedilmesi bu kararlılığın bir ifadesidir. Bunun içindir ki Rasûlullah (s.a.), babasının hanımı ile evlenen bir kimseye, kellesini getirmeleri için adamlar göndermiştir.

135 Nûr 24/3.

Mübâşeret (cinsel ilişki) âdâbı

Çoğalmanın teşvik edilmesi:

Bil ki: Allah Teâlâ insanı yaratılıştan medenî yaratmış, insan türünün bekasının tenâsül (üreme) yoluyla olmasını irade buyurmuştur. Bu durum, şeriatın, tenâsül konusunda son derece teşvikkâr olmasını gerektirmiştir. Kezâ, nesli kesmenin ve nesli kesmeye götürecek sebeplerin son derece kesin bir üslupla yasaklanmasını gerektirmiştir. Neslin oluşmasını sağlayan sebeplerin en büyüğü, en çoğu, en çok sonuç vereni, en tahrik ve teşvikte bulunanı cinsel organ şehvetidir. Bu şehvet, insanların doğalarına konulmuş, onlara musallat edilmiş bir güçtür; isteseler de istemeseler de sonuçta neslin devamını sağlayan çok güçlü bir sâiktir.

Cinsel sapıklıklar haram kılınmıştır:

İlişkilerin, oğlancılık şeklinde olması, kadınlara dübürlerinden yaklaşılması Allah Teâlâ'nın yaratmış olduğu düzeni tersine çevirmektir. Çünkü bu, insanın içine konulan sâikin, amacı doğrultusunda işlev görmemesi demektir.

Cinsel sapıklıklar arasında en şiddetlisi oğlancılıktır. Çünkü bunda her iki taraf için de Allah'ın yaratmış olduğu düzeni tersine çevirmek vardır; erkeğin kadınlaşması en çirkin özelliktir. Üreme organının kesilmesi, cinsel iktidarı ortadan kaldırıcı ilaçlar kullanılması, hiç evlenmeme (rahiplik) ve benzeri fiiller de aynı şekilde yaratılış kanununa aykırıdır ve bütün bunlar neslin çoğalması maksadını ortadan kaldırıcı davranışlardır.

Rasûlullah (s.a.), bütün bunları yasaklamıştır. Bu meyanda olmak üzere şöyle buyurmuştur:

"Kadınlara, dübürlerinden yanaşmayın. Bir kadına dübüründen yanaşan melûndur."[136]

Aynı şekilde kısırlaştırmayı, hiç evlenmemek suretiyle rahipler gibi yaşamayı birçok hadisinde yasaklamıştır.

Allah Teâlâ, şöyle buyurmuştur:

"Kadınlar, sizin tarlanızdır; tarlanıza nasıl isterseniz öyle geliniz."[137]

Yahudiler, cinsel ilişki şeklini, herhangi bir semavî hükme dayanmaksızın çok dar kalıplarda tutuyorlardı. Ensâr ve onlarla birlikte yaşayanlar, onların yollarına uyarlardı. Onlar, "Bir adam, önüne olmak kaydıyla arka tarafından karısına yanaşırsa, çocuk şaşı olur." derlerdi. Bunun üzerine bu âyet indi.[138] Yani ister önünden yanaşsın, ister arkasından, ilişkinin cinsel organ yoluyla olması halinde hepsi birdir, caizdir. Bu durumda önünden ya da arkasından yanaşmış olmasında, herhangi bir medenî ya da dinî bir maslahat söz konusu değildir. Maslahat, ilişkinin cinsel organ yoluyla yapılmasına bağlıdır. İnsan kendi maslahatını, herkesten daha iyi bilir, daha çok nasıl haz duyuyorsa öyle yapar.

Cinsel organ yoluyla, arkadan yanaşılarak yapılan ilişkinin kötü görülmesi yahudîlerin aşırılıklarındandı; dolayısıyla böyle bir anlayışın neshedilmesi gerekirdi.

Azl mekruhtur:

Rasûlullah'a (s.a.), azlin[139] hükmünü sordular. Şöyle buyurdu:

"Onu yapmanızda size bir zarar yoktur; ancak kıyamet gününe kadar olması mukadder bir can varsa, o mutlaka olur."[140]

Bence bu hadis, haram olmamakla birlikte azlin mekruhluğuna işaret etmektedir. Bunun sebebi, azl hakkında iki maslahatın çatışmasıdır. Kişinin kendisine has olan maslahatı meselâ azletmesini gerektirebilir, türel maslahat ise, neslin çoğalması ve böylece insan türünün bekasının sağlanması için azletmemesini ge-

---

136 Ebû Dâvûd, Nikâh, 45; Ahmed, 2/444.

137 Bakara 2/223.

138 bkz. İbn Kesîr, 1/260.

139 Azl: İlişki sırasında çocuk olmasın diye meninin dışarı boşaltılmasıdır.(Ç)

140 Buhârî, Nikâh, 96; Ebû Dâvûd, Nikâh, 48.

rektirir. Bu gibi durumlarda türel maslahata itibar etmek, kişisel maslahata itibardan önce gelir. Bu Allah Teâlâ'nın hem teşrîî hem de tekvînî bütün hükümlerinde böyledir. Kaldı ki azl, kadına dübüründen yaklaşmak gibi değildir, neslin çoğalması için konulmuş fiilden yüzçevirme manası da taşımaz.

Hadis, olayların henüz meydana gelmeden önce takdir buyurulmuş olduğunu da ortaya koyar. Eğer bir şey takdir edilmişse, yeryüzünde de o şey için çok zayıf bir sebep bulunuyorsa, Sünnetullah, o zayıf sebebin desteklenmesi ve güçlü sebepmiş gibi tam fayda vermesinin sağlanması doğrultusunda tecelli eder. İnsan ilişki sırasında boşalma zamanı yaklaşıp da cinsel organını çıkarmak istediğinde, çoğu kez birkaç küçük damla içine dökülür ki, bundan hiç haberi bile olmaz ve bu kadarcık da çocuğun olması için yeterli olur. Hz. Ömer'in, kadına dokunduğunu itiraf eden kimseye, "Azil, buna mani değildir," diyerek çocuğun nesebini ona ilhak etmesinin sırrı da budur.

Emzikli kadınla cimada bulunmak:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Vallahi emzikli kadınla ilişkide bulunmayı yasaklamak içimden geçti. Sonra Romalılarla İranlıların bunu yaptıklarını, fakat çocuklarına bir zarar vermediğini hatırladım."[141]

"Çocuklarınızı gizlice öldürmeyin; çünkü emzikli iken emilen süt süvariyi yakalar da onu atından düşürür (ölümüne sebep olur)."[142]

Bu hadisler, emzikli bir kadınla cinsel ilişkide bulunmanın haram olmadığını, ancak mekruh olduğunu gösterir. Bunun sebebi şudur: Emzikli kadınla cinsel ilişki, sütü bozar, çocuğu ilk büyüme ve kıvamını bulma anında zayıf düşürür, bu zaaf onun yapısına yerleşir (ve etkisini çok sonraları gösterebilir).

Rasûlullah (s.a.), bunu büyük ihtimalle zararlı bir fiil olması sebebiyle haram kılmayı düşündüğünü, sonra istikrâ sonucunda bu zararın bidüziyelik (*muttaritlik*) arzetmediğini gördüğünü, dolayısıyla bu zararın haramlık hükmüne mesnet teşkil edecek kadar güçlü olmadığını beyan buyurmuştur.

Bu hadis, daha önce isbat etmiş olduğumuz, Rasûlullah'ın

---

141 Müslim, Nikâh, 140; Ebû Dâvûd, Tıbb, 16.

142 Ebû Dâvûd, Tıbb, 16; İbn Mâce, Nikâh, 61.

(s.a.) da ictihâdda bulunduğu; onun ictihâdının, maslahat ve mazinneleri bilmek, haramlık ve mekruhluk hükümlerini onlara bağlamak şeklinde olduğu tezimizin delillerinden biridir.

Eşler arasındaki ilişkilerin gizli tutulması:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah katında mevkii en kötü olacak insanlardan biri, karısı ile haşır neşir olup da sonra onun sırrını yayandır."[143]

Eşler arasındaki ilişkilerin gizli olması vaciptir. Örtülmesi istenilen şeylerin açılması ise durumun tersyüz edilmesidir ve maksatla çatışır. Bu itibarla bu tür davranışların yasaklanması gerekir. Hem bu tür ilişkilerin insanlara açılması, bir tür delilik ve rezalettir. Bu tip dürtülere tabi olmak, nefsin zulmânî renklere bürünmesi sonucunu doğurur.

Hayız halindeki kadınla ilişki:

Hayızlı kadınla ilişkinin ölçüsü konusunda dinlerin farklı yaklaşımları bulunuyordu. Kimileri aşırılığa gidiyor —yahudîler gibi— ve onlarla birlikte yemek yemeyi, kucaklaşmayı dahi haram sayıyordu. Kimileri ise hayızı hiç dikkate almıyor —mecusîler gibi— ve onunla cinsel ilişkiyi dahi caiz görüyordu.

Her ikisi de ifrat ya da tefritti. İslâm şeriatı orta yolu tuttu ve Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: *"Cinsel ilişki hariç, her şeyi yapabilirsiniz."*[144]

Bu orta yolcu hükmün çeşitli gerekçeleri vardır:

i. Hayızlı kadınla cinsel ilişki, özellikle de hayzının ilk başladığı anlarda zararlıdır; doktorlar bu konuda hemfikirdirler.

ii. Pisliğe bulaşmaktan hoşlanmak iğrenç bir huydur ve fıtrat-ı selîm sahibi bir insan bundan nefret eder. Bu tür işler kişiyi şeytana yaklaştırır. İstincâ halinde de pisliğe bulaşma vardır; ancak o zorunlu bir ihtiyaca binaendir. Hem istincâdan maksat, pisliğin izalesidir. Hayızlı kadınla cinsel ilişki ise, pisliğin içine dalmaktır.

"De ki: O bir ezadır; hayızlı iken kadınlardan uzak durun!"[145] âyetinin ifade ettiği mana budur.

---

143 Müslim, Nikâh, 123; Ebû Dâvûd, Edeb, 32.

144 Ebû Dâvûd, Nikâh, 46; İbn Mâce, Tahâret, 125.

145 Bakara 2/222.

Cinsel ilişki dışında kadından istifade konusunda rivâyetler farklılık arzetmektedir. Kimileri kanın bulaşmasından sakınır, demiş; kimileri de izar[146] altında kalan yerlere dokunmaktan sakınır, demişlerdir. Her ikisi de, cinsel ilişkiye götürecek duruma düşülmemesini amaçlamaktadır.

Allah'a isyan edip de hayızlı karısıyla ilişkiye giren kimsenin, bir ya da yarım dinar tasaddukta bulunması emredilmiştir. Bu, üzerinde icmâ edilmiş bir görüş de değildir. Keffâretin sırrından daha önce birçok defa söz etmiştik.

146 Avret mahallini örten belden aşağı dolanan elbise.

Eşlerin birbiri üzerindeki hakları

Eşlik bağı, en büyük ve faydalı bağdır:

Bil ki: Eşler arasında mevcut bulunan ilişki, aile ilişkileri arasında hepsinden daha güçlüsüdür, daha çok faydası olandır, en çok ihtiyaç duyulandır. Arap Acem bütün insanlarca benimsenen hayat tarzında kadın, kocaya yardımcı olması, kocanın her türlü yemek, içme ve giyinme ihtiyaçlarını hazırlaması, adamın malını koruması, çocuğunun bakımını yapması, olmadığı zaman evinde onun yerini alması... gibi pek çok konuda kocanın yanında yer alır. Şeriat mümkün mertebe bu ilişkilerin korunmasına özen göstermiş, evlilik düzeni ile ilgili maksatların gerçekleştirilmesini teşvik etmiş, aksi doğrultuda ve onu iptale yönelik çaba göstermenin hoş olmadığını beyan etmiştir.

Eşler arasındaki ilişkilerden gözetilen maksatların tam olarak gerçekleşebilmesi için mutlaka aralarında ülfet ve muhabbetin ikamesine ihtiyaç vardır. Ülfet ve muhabbetin oluşabilmesi de ancak her iki tarafın kendilerini yapmaya mecbur gördükleri hasletlerle mümkündür; yardımlaşma ve dayanışma içinde olmak, aralarında meydana gelen ve âdâb dışı olan davranışlarını görmemezlikten gelmek ve birbirini affetmek, kin ve intikam duygularına sebep olabilecek şeylerden sakınmak... gibi. Kezâ aralarında muhabbet etme, güler yüzlü olma ve benzeri hasletlerin bulunması gerekir.

Bu durumda hikmet, bu tür hasletlere teşvikte bulunulmasını, onlara özendirilmesini gerektirir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kadınlar hakkındaki vasiyetimi tutun. Çünkü kadın eğe ke-

miğinden yaratılmıştır. Eğe kemiğinin en eğri yeri de üst kısmıdır. Doğrultmaya kalkarsan kırarsın; hali üzere bırakırsan eğri kalmakta devam eder. Kadınlar hakkında birbirinize hayır tavsiye edin!"[147]

Kadında eğrilik, sanki özünde tevarüs edegeldiği bir şey gibidir. Bu itibarla insan, kadından ev ve aile düzeniyle ilgili maksatları tam olarak elde etmek isterse, o takdirde mutlaka önemsiz bazı şeyleri görmemezlikten gelmesi, isteği doğrultusunda olmayan bazı davranışlarından dolayı öfkesini tutması gerekir. Ancak övgü konusu olan yerlerde kıskançlık gösterme, zulmü önleme ve benzeri kabilinden olan davranışları bundan hariçtir.

Zevcenin hatasını hoş görmek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Mü'min erkek, mü'min kadına buğz etmesin; onun bir huyunu beğenmezse, başka bir huyunu beğenebilir."[148]

İnsanın, eşinin bir huyunu beğenmediği zaman, hemen onu boşamaya kalkması doğru olmaz. Çünkü çoğu kez aynı kadında hoşuna gidebilecek başka huylar mutlaka bulunur. Dolayısıyla onun o huysuzluğuna, bu huyları sebebiyle katlanmalıdır.

Eşlerin birbiri üzerindeki hakları:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kadınlar hakkında Allah'tan korkun! Çünkü siz, onları Allah'ın emanıyla aldınız ve onları Allah'ın kelimesiyle kendinize helâl kıldınız. Döşeklerinize, sevmediğiniz bir kimseye ayak bastırmamaları[149] *sizin, onlar üzerindeki hakkınızdır. Bunu yaparlarsa, onları kendilerine zarar vermemek şartıyla dövün. Onların sizin üzerinizdeki hakkı da, yiyeceklerini ve giyeceklerini maruf şekilde vermenizdir."*[150]

---

147 Müslim, Radâ', 60.

148 Müslim, Radâ', 61; Ahmed, 3/329.

149 Bu ifade, başkalarıyla ihtilât haline girerek, emellerine ulaşabilme imkânı vermemesinden kinayedir. Yoksa döşeklerine ayak bastırmadan maksat zina değildir. Çünkü zina her halükârda haramdır ve bunun için dövme yeterli değildir, ceza olarak had tatbiki gerekir.

150 Müslim, Hacc, 147.

İyilikle geçinmek:

Bil ki: Eşler arasındaki hukukun aslını birbirleriyle iyi geçinmeleri teşkil eder. *"Onlarla iyi geçinin!"*[151] âyeti bunu âmirdir.

Rasûlullah (s.a.), iyi geçinmeyi; yeme içme, elbise ve güzel muamele diye tefsir etmiştir.

Vahye müstenid şeriatlarda, meselâ yiyeceğin cinsini ve miktarını belirlemeye gitme gibi bir tutum asla mümkün değildir. Çünkü bu konuda yeryüzü sakinlerinin bir şey üzerinde ittifak etmesi hemen hemen imkânsızdır. Bu yüzden emir mutlak bir ifadeyle gelmiştir.

Kocanın, eşini yatağına çağırması:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir adam karısını yatağına çağırır da yatağa gelmezse, bu sebeple ona dargın olarak yatarsa, sabahlayıncaya kadar melekler o kadına lânet ederler."[152]

Nikâhtan gözetilen maslahat, kişinin iffetini koruması olunca, kadının bu maslahatın gerçekleşmesine yardımcı olması gerekir. Çünkü şerî hükümlerde gözetilen esaslardan biri şudur: Eğer bir şey için bir mazinne (muhtemel mahal, sebep) belirlenmişse, o mazinnenin bulunması halinde maslahatı gerçekleştirecek şeyin emredilmesi sözkonusu olur. Bu da, kadının onun çağrısına hemen koşmasının zorunlu olmasıdır. Eğer bu emir olmazsa, o zaman erkeğin iffetini koruma maslahatı gerçekleşemez.

Kocanın çağrısı karşısında kadın kaçınırsa, Allah Teâlâ'nın kulları için koyduğu maslahatın reddi doğrultusunda hareket etmiş olur. Bunun üzerine —maslahatı ifsad için koşuşturan herkese olduğu gibi— derhal kendisine meleklerin lâneti yönelir.

Kıskançlık iki çeşittir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Gayretin bir kısmı vardır ki onu Allah Teâlâ sever, bir kısmı da vardır ki Allah Teâlâ ona buğzeder. Allah Teâlâ'nın sevdiği gayret, haklı bir kuşkuya dayalı olan gayrettir. Allah Teâlâ'nın buğzettiği gayret ise, bir kuşkuya dayanmayan yersiz gayrettir."[153]

---

151 Nisâ 4/19.

152 Müslim, Nikâh, 122.

153 Ebû Dâvûd, Cihâd, 104; Nesâî, Zekât, 66; İbn Mâce, Nikâh, 56.

Rasûlullah (s.a.), mutlaka gerekli maslahatın ikamesi ve siyaset gereği olan kıskançlık ile, bir gerekçesi olmaksızın mücerred kötü huydan, kuşkuculuktan, işkence arzusundan kaynaklanan kıskançlık arasını ayırmıştır.

Erkekler, kadınlar üzerinde hâkim konumdadırlar:

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması sebebiyle ve erkekler mallarından harcama yaptıkları için, erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudur. Onun için sâliha kadınlar itaatkârdır, Allah'ın kendilerini korumasına karşılık gizliyi (kimse görmese de namuslarını) koruyucudurlar. Baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve (bunlarla yola gelmezse) dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.

Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, herşeyden haberdar olandır."[154]

Kocanın, karısı üzerinde hâkim konumda olması gerekir. Bunun iki gerekçesi vardır:

i. Çünkü koca, sahip olduğu yaratılış özelliği sebebiyle akılca daha tam, siyasetçe daha üstün, aile namus ve şerefini koruma ve gözetmede daha güçlüdür.

ii. Koca, karısının her türlü nafaka, giyim kuşam ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Buna karşılık onun üzerinde yetkisinin olması gerekir.

Kadının idaresinin koca elinde olması, itâatsizlik halinde onun tazir ve te'dîb edilmesi hakkının da kocada olmasını gerektirir. Bu durumda en hafifinden başlayarak tedrîcî bir müeyyide uygulamasında bulunur; önce öğüt verir, sonra evinden çıkarmadan yatağında yalnız bırakır, en sonunda da fazla acıtmayacak şekilde döver.

---

154 Nisâ 4/34.

Eşler arasındaki anlaşmazlığın hakem usulüyle çözümü:

Eğer anlaşmazlık iyice artar ve eşlerden her biri diğerinin haksızlık ve zulüm ettiğini iddia ederse, aradaki anlaşmazlığın çözümü için işi hakeme havale etmekten başka çare yoktur. Bir hakem kocanın ailesinden, bir hakem de kadının ailesinden seçilir, bunlar bir araya gelirler ve evliliğin sürdürülmesine karar verirlerse tarafların uymaları gereken şartları belirlerler, verilecek nafakanın miktarını vb. tayin ederler. Gerekli görürlerse de ayrılmalarına karar verirler.

Bu aşamada hakemlik usûlünün devreye sokulması şunun içindir: Eşler arasında cereyan eden şeyler hakkında hüccet ikâmesi mümkün değildir. Bu durumda onlarla ilgili kararın, (hâkime değil de) kendilerine en yakın ve en müşfik olan iki hakeme havale edilmesinden daha uygun bir şey olamaz.

Eşler arasını bozmak haramdır:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kadını kocasına, köleyi efendisine karşı ifsâd eden bizden değildir."[155]

Ev ve aile düzeninin bozulmasını gerektiren sebeplerden biri, bir insanın kadın ile kocası, köle ile efendisi arasını bozması, onları ayartmasıdır. Bu, kurulu düzenin bozulması, ailenin çözülmesi için koşturmak demektir ve yerine getirilmesi vacip olan maslahata ters düşer.

Ev ve aile düzeninin bozulması sonucunu doğuran bazı haller:

Bil ki: Aile düzeninin bozulması sonucunu doğuran bazı davranışlar vardır ki, insanların birçoğunda bunlar bulunur. Şâri' Teâlâ'nın bu tür davranışlar üzerinde durması, onlardan söz etmesi ve bu konuda dikatleri çekmesi gerekir. Bu ifsad edici davranışlardan bazıları şunlardır:

1. Eşler arasında adâlete riayet etmemek:

Bir adam, birden fazla eşle evlenebilir, ancak onlardan bir

---

155 Ebû Dâvûd, Talâk, 1; Edeb, 126.

kısmını diğerlerinden üstün tutar, eşit olarak onların yanında geceleme gibi haklarına riayet etmez. Bunun sonucu olarak öbürüne zulmeder ve onu muallakta bırakır. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Üzerine düşüp uğraşsanız da kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz[156]; bari birisine tamamen kapılıp da diğerini muallakta gibi bırakmayın.[157] Eğer arayı düzeltir, günahtan sakınırsanız Allah şüphesiz çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir."[158]

Rasûlullah (s.a.) da şöyle buyurmuştur:

"Bir adamın yanında iki kadın olur ve onlar arasında adalete riayet etmezse, kıyamet gününde bir yanı düşük olarak gelir."[159]

Daha önce, mücâzâtın amelin cinsinden olacağını söylemiştik; burada tekrarına gerek görmüyoruz.

2. Velilerin, kadınların evliliklerine mani olmaları:

İkincisi; velilerin, kin, öfke ve benzeri nefsânî bir dürtüye uyarak velâyetleri altındaki kadınların sevdikleri ve kendi denkleri olan kimselerle evlenmelerine engel olmalarıdır. Böyle bir davranışta hiç de kapalı olmayan pek çok mefsedet bulunmaktadır. Şu âyet-i kerîme bu yüzden inmiştir:

"Onları, haksızlık ederek ve zor kullanarak tutmayın! (...) Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme müddetlerini tamamladıkları vakit, aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde, onların kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın."[160]

3. Malı ve güzelliği için yetim kızlarla evlenme:

Bir diğeri, kişilerin kendi himayelerinde olan yetim kızların —güzel ve mal sahibi olmaları halinde—, başkalarıyla evlenmelerine müsaade etmeyip, onları kendi nikâhları altına almaları, bu-

---

156 Bu sevgi konusundadır.

157 Yani nafaka ve yanında geceleme konusunda eşit davranın.

158 Nisâ 4/129.

159 Ebû Dâvûd, Nikâh, 38; Tirmizî, Nikâh, 42; İbn Mâce, Nikâh, 47.

160 Bakara 2/231-232.

na karşılık da evlilik haklarına —babaları olan kızlarla evlilikte olduğu gibi— riayet etmemeleridir. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Eğer yetimlerin haklarına riayet etmekten korkarsanız beğendiğiniz başka kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın; yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin."[161]

Allah Teâlâ, insanın kimsesiz diye hakkını gözetmeyeceğinden endişe ettiği yetimi nikâhlamayı, ya da aralarında adâlete riayet edemeyeceğinden korkması halinde birden fazla kadınla evlenmeyi yasaklamıştır.

Kasm: Eşlerin yanında sıra ile geceleme:

Bu konuda sünnet şöyledir: Bir kadın üzerine eğer kız alırsa, onun yanında yedi gece kalır, sonra sırayla her birinin yanında geceler. Dul kadın alması halinde ise onun yanında üç gece kalır ve sonra sırayla her birinin yanında eşit olarak kalır.

Bunun sırrı şudur: Bu konuda iyice sıkboğaza gitmek doğru değildir; çünkü çoğu insan buna güç yetiremez. Nitekim, *"Üzerine düşüp uğraşsanız da kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz"*[162] âyeti de bu manayı ifade etmektedir.

Madem ki gerçek adâleti ikâme etme imkânı yoktur, o halde hükmün hiç olmazsa açık bir zulmün terki üzerine bina edilmesi gerekir.

Kişi, bir kadına arzu duyar, onun güzelliğine kendisini kaptırır, kalbi sevgisiyle dolar, ona karşı aşırı bir arzusu bulunursa, onu bu arzusundan tamamen uzak tutmak istemek olmaz, çünkü bu imkânsızla yükümlü tutmak gibidir. Bu durumda o kadına tahsis edeceği zaman, şer'an belirtilmiştir ki, belirlenen bu zamanı aşarak iyice zulüm içine batmasın.

Öbür taraftan yeni gelen kadının ülfet kazanması ve ona ikrâmda bulunulması muteber bir maslahattır. Bu ise, kocanın onunla başbaşa kalmasıyla ancak mümkün olur. Rasûlullah (s.a.), bunu şu sözleriyle ima etmiştir: *"Yanında üç gece kalmam, senin benim yanımda değersizliğinden değildir. İstersen yanında yedi gece kalırım, sonra her birinin yanında yedi gece kalarak sıraya koyarım..."*[163]

---

161 Nisâ 4/3.

162 Nisâ 4/129.

163 Müslim, Radâ', 41, 42; Ebû Dâvûd, Nikâh, 34; İbn Mâce, Nikâh, 62.

Eski hanımın kalbinin kırılması ise, yeni hanımın yanında kalınan gün sayısınca onun da yanında kalınması ve bunun artık bir usûl edinilmesiyle telafi olunur. Başkasına eza verme kasdı bulunmadığı takdirde böyle bir şeyin usûl edinilmesi, insanlara ağır gelmez. Nitekim bu manaya şu âyet-i kerîmede imâ bulunmaktadır:

"Hanımlarından dilediğini geride bırakır, dilediğini de yanına alırsın. Kendilerinden uzak durduğun kadınlarından arzu ettiğini tekrar yanına almanda, senin üzerine bir günah yoktur. Öyle yapman onların gözlerinin aydın olmasına, üzülmemelerine ve hepsinin, senin verdiklerine razı olmalarına daha uygundur."[164]

Yani Kur'ân'ın inerek Rasûlullah'ın (s.a.) eşleri arasında seçme yapabileceğini bildirmesi, ona nisbetle kızgınlığın zevaline sebeptir.

Kıza olan rağbet tamdır, onun yeni eve ısındırılmaya ihtiyacı ise daha çoktur. Bu itibarla onun için yedi, dul için de üç gün takdirinde bulunulmuştur.

Rasûlullah (s.a.), sefere çıkarken hanımları arasında kur'a çekerdi:

Rasûlullah (s.a.), eşlerinin yanında münavebeyle kalmaya riayet ederdi. Bir yolculuğa çıkmak istediği zaman ise hanımları arasında kur'a çekerdi. Bunu, gönüllerinde kin doğmasın diye yapardı.

Öyle gözüküyor ki Rasûlullah (s.a.), eşlerinin yanında münavebeyle kalmaya riayet etmesi, kendisine vacip olmaksızın sırf onların kalplerini hoşnut etmek ve onlara iyilik etmiş olmak içindi. *"Hanımlarından dilediğini geride bırakır, dilediğini de yanına alırsın."*[165] âyeti bunun kendisine vacip olmadığını belirtmektedir.

Başkaları hakkında ise düşünmek ve üzerinde ictihâd etmek gerekir. Ancak fukahânın büyük çoğunluğu eşlerin yanında münavebeyle kalmanın (*kasm*) vacip olduğunda müttefiktirler. Bununla birlikte kur'a çekme konusunda ihtilâf etmişlerdir.

Eşler arasında adâlete riayet:

"Bir adamın yanında iki kadın olur ve onlar arasında adale-

164 Ahzâb 33/51.

165 Ahzâb 33/51.

te riayet etmezse, kıyamet gününde bir yanı düşük olarak gelir."[166] hadisinde adâlete riayet mücmeldir ve nasıl bir adâlet istendiği açık değildir. "*Üzerine düşüp uğraşsanız da kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz; bari birisine tamamen kapılıp da diğerini muallakta gibi bırakmayın*"[167] âyeti, bu adâletten muradın; açık zulüm yapılmaması, onun tümden ihmal edilmemesi ve kendisine kötü muameleden kaçınılması olduğunu açıklamaktadır.

Evli cariyenin âzâd muhayyerliği:

Berîre, âzâd edilmişti; kocası köleydi. Rasûlullah (s.a.) onu, ister eski evliliğini sürdürmek, isterse kendi serbestliğini seçmek arasında muhayyer bıraktı, o da kendi serbestliğini tercih etti.[168]

Bu hükmün sebebi şudur: Hür kadın, bir kölenin yatağı olmaktan hoşlanmaz, ondan arlanır. Bu itibarla, muhayyer kılınarak kendisinden bu arı uzaklaştırma imkânına sahip kılınması gereir. Mevcut evlilikten hoşnut olması halinde zaten bir şey yoktur.

Hem efendisinin emriyle evlenen bir cariyenin rızası, gerçek bir rıza sayılmaz. Nikâh ise ancak karşılıklı rıza ile olur. Kadının âzâd olmasıyla birlikte, artık kendisi hakkında bizzat kendisinin karar vermesi söz konusu olunca, onun rızasının bulunup bulunmadığını dikkate almak gerekir.

Bir rivâyette Rasûlullah (s.a.), kocasının kendisine yaklaşması halinde artık muhayyerlik hakkının kalmayacağını bildirmiştir.[169]

Bu, muhayyerlik hakkının nereye kadar devam edeceğini belirtmek üzere konulmuş bir sınır kabilindendir. Aksi takdirde muhayyerlik ömür boyu devam ederdi ki bu, nikâhın aslî yapısına ters düşer.

Muhayyerliğinin sona ermesini, söyleyeceği bir söze bağlamak uygun olmazdı; çünkü kadın konuyla ilgili olarak ailesine danışır, kendi kendine düşünür taşınır ve çoğu kez bu gibi anlarda, kesin bir kararlılık olmasa bile tercih ifade eden bir söz sarfedebi-

---

166 Ebû Dâvûd, Nikâh, 38; Tirmizî, Nikâh, 42; İbn Mâce, Nikâh, 47.

167 Nisâ 4/129.

168 bkz. Buhârî, Itk, 10; Müslim, Itk, 9; Ebû Dâvûd, Talâk, 19.

169 bkz. Ebû Dâvûd, Talâk, 21.

lir. Böyle bir şeyi asla konuşmaması, aksi takdirde muhayyerlik hakkının sona ereceğini söylemek, kadının sıkboğaz edilmesi anlamına gelir. Bu durumda kocasının kendisine yanaşmasından daha güzel bir sınır belirlenemez. Zira bu, mülk-i müt'anın semeresi, nikâhtan gözetilen amacın kendisi, nikâhın takarrurunu sağlayan şeydir.

Allah'u a'lem!

Talâk

En sevimsiz helâl talâktır:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir kadın, herhangi bir sebep olmaksızın kocasından kendisini boşamasını isterse, cennetin kokusu ona haramdır."[170]

"Allah katında en sevimsiz helâl, talâktır."[171]

Bil ki: Sık sık boşamak, boşanmaya fazla bir aldırışta bulunmamak pek çok mefsedet içerir. Şöyle ki:

Bazı insanlar cinsel şehvetlerine boyun eğerler, yuva kurmak, ihtiyaçların karşılanmasında dayanışma içinde olmak ve iffetlerini korumak gibi bir amaç beslemeden sırf, kadınlarla gönüllerini eğlemek, onlardan şehvânî duygularını tatmin etmek, her kadından ayrı bir tat almak isterler, bunun dışında gözleri başka bir şey görmez. Onların bu düşünceleri sık sık evlenip boşanmalarına sebep olur. Bu durumda onlar ile, zinâ edenler arasında nefislerine raci olan hususta pek bir fark kalmaz. Gerçi bunlar nikâh sünnetini yerine getirmek ve şehir siyasetine uygun düşmek suretiyle onlardan ayrılırlarsa da mahiyet itibariyle onlardan pek farkları olmaz. Rasûlullah'ın (s.a.), *"Allah, zevkinin esiri erkek ve zevkinin esiri kadınlara lânet etsin!"*[172] buyruğunun manası budur.

Bu, normal görülmesi halinde, devamlı olacak bir birliktelik için nefsin kendisini hazırlamasını önler. Bu kapı açık tutulduğun-

---

170 Ebû Dâvûd, Talâk, 17.

171 Ebû Dâvûd, Talâk, 3.

172 Yani makul bir sebep olmadan keyf için evlenip boşanan, evlenip boşanan... erkek ve kadınlara Allah lânet etsin demektir. Hadisin kaynağını bulamadık.

da kadın ya da erkek basit şeylerden dolayı öfkelenip kızabilir ve hemen ayrılığa kalkışabilirler. Bu durumda, birliktelik yükünü omuzlayacak irade, bu düzenin korunmasını ve sürdürülmesini sağlayacak azim nerede kalır?!

Diğer taraftan kadınların bunu itiyat edinmeleri, insanların ona aldırış etmemesi, bu yüzden üzülmemeleri kepazelik kapısını açar; eşlerden her biri, diğerinin zarar ve yararını, kendi zarar ve yararı gibi görmez, her biri diğerine hiyanet eder ve kendisini ayrılığa hazırlar. Eşlerin karşılıklı olarak bu şekilde davranmasının ne kadar zararlı olacağını söylemeye hacet yoktur.

Bununla birlikte bu kapının tamamen kapatılmasına ve insanların evlilik adı altında cendereye alınmasına da imkân yoktur. Çünkü bazen eşler, huysuzlukları ya da eşlerden birinin bir üçüncüde gözü olması veya geçim darlığı içinde bulunmaları, yahut eşlerden birinin hamakati gibi sebeplerle birbirleriyle geçinemezler. Bu durumda evliliğin illâ devam etmesini istemek, her iki taraf için de büyük bir musibet, altından kalkılmaz zorluk olur. Dolayısıyla talâkın sevilmeyen bir şey de olsa, bir kurum olarak kabul edilmesi gerekir.

Talâk ancak bilinçi olarak verilebilir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Üç kişiden kalem kaldırılmıştır; uyanıncaya kadar uyuyandan, ergen oluncaya kadar sabiden, akıllanıncaya kadar bunaktan."[173]

Bunun sırrı şudur: Talâkın, hatta bütün akitlerin cevazı, bu tasarrufları gerekli kılan maslahatlara bağlıdır. Uyuyan, sabi ve bunak (ya da deli) bu maslahatları bilecek durumda değillerdir. Dolayısıyla onların talâk ve benzeri tasarrufları geçerli olmaz.

Mükrehin talâkı:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Zor altında ne talâk ne de âzâd vardır."[174]

Hadiste geçen *"iğlâk=zor altında"* ifadesinden maksat, ikrâhtır.

---

173 bkz. Buhârî, Hudûd, 22, Talâk, 11; Ebû Dâvûd, Hudûd, 17; İbn Mâce, Talâk, 15.

174 Ebû Dâvûd, Talâk, 8.

Mükrehin talâkının geçersiz sayılmasının iki sebebi vardır:

i. Kişi, bu halde iken verdiği talâka razı değildir, ev ve aile düzenine yönelik bir maslahatı dikkate almış da değildir. Tehdit altında çaresiz kalması sonucunda hayatını kurtarmak için bu yola başvurmuştur. Bu durumda yaptığı işler, uyuyan kimsenin tasarrufları gibi olur.

ii. Eğer böyle birinin verdiği talâk, gerçekten talâk sayılacak olsaydı, o zaman bu, ikrâh (tehdit, zor kullanma) kapısını açmak olurdu. Zorba biri, karısına göz koyduğu zayıf birini, insanların hiç haberi olmadan kaçırabilir, silahla onu korkutur ve karısını boşamaya mecbur edebilirdi. Eğer biz daha baştan mükrehin talâkının geçerli olmayacağını ifade ederek, onun umudunu boşa çıkaracak olursak, bu yolu muradına ulaştırmayacak, aksine kendi aleyhine dönecek bir tasarruf şeklinde mahkum edersek, bu, insanların birbirlerine ikrâh yoluyla zulmetmelerinin önünü alan bir tedbir olur. *"Kâtil, mirasçı olamaz."*[175] hadisini izah sırasında da benzeri bir gerekçeden söz etmiştik.

Nikâhtan önce talâk yoktur:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Talâk, ancak elinin altında olan içindir."[176]

"Nikâhtan önce talâk yoktur."[177]

Öyle gözüküyor ki bu hadisler, hem filhal vukuu istenen, hem de nikâh ya da benzeri bir şarta bağlanan talâkı kapsamaktadır. Bunun sebebi şudur:

Talâk, ancak bir maslahata binaen caiz olur. Maslahat ise, kadına sahip olup, onun huyunu suyunu görmeden ortaya çıkıp gözükmez. Bu durumda, henüz nikâh altında bulunmayan bir kadının boşanması, yolcunun çöl ortasında, yahut askerin dâru'l-harpte ikâmete niyet etmesi gibi olur; hal karinesi onun bu niyetini yalanlar.

Talâk sayısı:

Cahiliye döneminde insanlar, karılarını istedikleri kadar bo-

175 Ebû Dâvûd, Diyât, 18; Tirmizî, Ferâiz, 17; İbn Mâce, Ferâiz, 8.

176 bkz. Ebû Dâvûd, Talâk, 7.

177 Buhârî, Talâk, 9; İbn Mâce, Talâk, 17.

şarlar ve sonra onlara tekrar dönerlerdi. Bu, kadın için son derece zararlı bir davranıştı.[178] Bunun üzerine şu âyet-i kerîme indi:

"Talâk iki defadır..."[179]

Manası şöyle: Dönüşü müteakip talâk iki defadır. Üçüncü defa da boşaması halinde artık kendisine, —kadının bir başka koca ile evlenip ondan talâk ya da ölüm gibi bir yolla ayrılması durumu hariç— helâl olmaz. Sünnet, ikinci koca ile evlilikte, balcağızdan tatma (cinsel ilişki) şartını getirmiştir.

Talâkı üç sayısıyla sınırlandırmanın sırrı şudur: Üç sayısı, çokluk sınırının başlangıcıdır. Talâkta iyice düşünme gerekir. Bazı insanlar, yokluğu tatmadan maslahatın ne olduğunu anlayamazlar. Tecrübe bir ile olur; iki ise tecrübeyi tamamlar.

Şer'î tahlîl şartı ve hulle nikâhı:

Üçüncü talâktan sonra, boşanılan kadınla yeniden evlenebilmek için bir başkasıyla nikâhlanmış olması şartı, tahdîd ve sona erme manasının gerçekleşmesi içindir. Şöyle ki: Eğer, tahlîl şartı olmaksızın üç kez boşadığı kadınla tekrar evlenebilmesi caiz olsaydı, bu ric'at (dönüş) mesabesinde olurdu. Boşanmış kadının nikâhlanması iki ric'attan biridir. Kadın, kocanın evinde bulunduğu, onun elinin altında olduğu, akrabalarının gözü önünde bulunduğu sürece, gönlünün edilebilmesi mümkündür; kadın bu durumda kendisine hoş gösterilen şeye rıza göstermek zorunda kalır. Ama kadın onlardan ayrılır, acıyı tatlıyı tadar, ondan sonra razı olursa işte bu gerçek rızadır.

Sonra bu hüküm, kaybı tattırmak ve önemli bir maslahat olmadan düşüncesizce öfke dürtüsüne kapılmayı cezalandırmak manası içerir.

Ayrıca bu hüküm, üç talâkla boşanmanın vehametini insanların gözleri önüne serer. Öyle ki, böylesi bir talâkla boşamaya, o kadından ilgisini tamamen kesen kişi yeltenebilir; ancak zillete ve burnunun yerde sürtülmesine razı olabilen kimse bir daha onunla evlenebilir. Bundan daha aşağılayıcı şey olamaz.

Rasûlullah (s.a.), kocası Rifâ'a tarafından tümden boşanan ve başka biriyle nikâhlanan kadına şöyle demiştir:

---

178 Ne kendilerine yar ederler, ne de iddetlerinin bitip de başkasıyla evlenmelerine imkân verirlerdi. Çünkü iddetin bitimine az kala tekrar nikâhları altına alırlar ve sonra yine boşarlardı. Böylece iddetleri bir türlü bitmezdi.(Ç)

179 Bakara 2/229.

"Rifâ'a'ya dönmek mi istiyorsun?! Hayır, o senin balcağızını, sen de onun balcağızını tatmadıkça olmaz."[180]

Balcağızdan tatma, yani cinsel ilişkide bulunma şartı ile ikinci nikâhın tamamlanması, bu konuda konulmuş olan tahdîd[181] manasının gerçekleşmesi içindir. Eğer bu şart olmasaydı, o zaman hileye başvurulur ve nikâh işi sözle yapılır ve sonra kadın aynı mecliste boşanırdı. Bu ise, tahdîdin faydasını ortadan kaldırırdı.

Rasûlullah (s.a.), hulleciye[182], kendisi için hulle yapılana lânet etmiştir.[183]

Bazı insanlar, gerçek manada bir evlilik yapmak için değil de, sırf boşanmış kadını ilk kocasına helâl kılmak için evlilik yapar. Böyle bir maksatla kurulan evlilikten, şer'an beklenen maslahat gerçekleşmez. Hem böylesi bir muamele[184] kepazeliktir, gayreti öldürür, hayatı acı tatlı bütün yönleriyle birlikte paylaşma manası taşıyan gerçek evlilik bağı olmaksızın, bir kadının birden fazla kimse ile birlikte olmasının (zinada olduğu gibi) tecviz edilmesi manasını taşır.

İşte bu sebeplerden dolayı, hulle nikâhı yasaklanmıştır.

Bid'î talâk:

Abdullah b. Ömer (r.a.), hanımını hayız halinde iken boşamıştı. Bu, Rasûlullah'a (s.a.) iletilince çok kızdı ve şöyle buyurdu:

"Söyle ona karısına dönsün ve temizleninceye kadar onu tutsun, sonra hayız görsün, sonra temizlensin. Eğer hâlâ boşaması gerektiğini düşünüyorsa, onu temiz halde iken ve dokunmadan boşasın."[185]

Bu hükmün sırrı şudur: Adam, karısına cinsel arzu gibi bir sebepten dolayı buğz eder; kadın da hayız halinde olması, pislik içinde bulunması gibi bir sebepten dolayı onun bu isteğine cevap veremez. Bazen de kadına, tabiî arzulanırlığı bulunduğu halde, akl-ı selîmin gerekli gördüğü bir maslahat sebebiyle öfke duyar.

---

180 Müslim, Nikâh, 111.

181 Talâk hakkının sona erdiğini gösteren sınır.(Ç)

182 Üç talâkla boşanmış kadını, boşayan kocasına helâl kılmak için nikâhlayan erkek; ödünç teke.

183 bkz. Ebû Dâvûd, Nikâh, 15; İbn Mâce, Nikâh, 33.

184 Hadiste bunun ödünç teke almak gibi bir rezalet olduğu belirtilir.(Ç)

185 bkz. Ebû Dâvûd, Talâk, 4.

İşte bu ikincisi, talâk için dikkate alınabilecek bir durumdur. Pişmanlık en çok birinci türden olan öfke sonucu doğar ve eşlerin tekrar birbirlerine dönmeleri söz konusu olur. Bu öyle bir dürtüdür ki, nefsin tezkiye ve olgunlaşması onu terketmeye ve dikkate almamaya bağlıdır.

Bazen durum birçok kimse için ayırt edilemez halde olur. O zaman bu iki durum arasını ayırt edici bir sınır konulması gerekir. Bunun sonucunda, kadının temizlik dönemi içinde olması, onun tabiî olarak arzulanırlığına, hayız halinde olması da, tabiî olarak ondan nefret edilebileceğine mazinne kılınır. Arzulanır halde olmasına rağmen kadının boşanmış olması, boşama sâikinin aklî bir maslahat olduğunu gösterir. Kadının temizlik dönemi sonrası hayız görmesi arkasından tekrar temizlenmesi, pejmürdelikten çıkıp temizlenip süslenmesi gibi hallerinin değişmesine ve aradan uzun süre geçmesine rağmen adamın boşamada kararlı olması, gerçekten maslahata dayalı akılcı bir kararın bulunduğuna ve mahza tedbîre yönelik olduğuna delâlet eder.

İşte bu yüzden Rasûlullah (s.a.), talâk halinde iken kadının boşanmasını mekruh görmüş ve ona dönmesini, dönüşün arkasından yeni bir hayız görmesini ve temizlenmesini, boşayacaksa ondan sonra boşamasını emretmiştir.

Hem hayız içerisinde kadının boşanması halinde şöyle bir sakınca daha vardır: Eğer bu hayız, iddetten sayılacak olsa, iddet müddeti azalacak; sayılmayacak olsa, iddet uzayacak ve bu sebeple kadın mağdur olacaktır. İddetle ilgili âyette geçen *kur'* kelimesinden maksadın hayız ya da temizlik dönemi olması arasında bu açıdan fark yoktur. Her iki halde de, Allah Teâlâ'nın *"üç kur' iddet beklerler"* şeklinde koymuş olduğu sınıra ters düşme vardır.

Talâkın, temizlik döneminde verilmesinin hikmeti:

Talâkın, sadece kadının temiz olduğu dönem içerisinde ve kendisine dokunulmadan verilebilmesi hükmünün iki gerekçesi vardır:

i. Bu durumda kadına karşı duyulan tabiî arzunun devam etmekte olması. Çünkü hayızın ardından gelen temizlik süresi içerisinde kadınla ilişkiye girildiği zaman, bu, kadına olan rağbetin şiddetini azaltır.

ii. Bu, neseplerin karışmaması için alınabilecek en güzel önlemlerden biridir.

Talâka şahit tutma:

Allah Teâlâ, talâka iki şahit tutulmasını emir buyurmuştur.[186]

Bu emrin iki gerekçesi vardır:

i. Irz ve namusla ilgili konularda gerekli ihtimamın gösterilmesi. Ailenin kurulmasının da, dağılmasının da herkesin gözü önünde yapılmış olması; gizli saklı bir şeyin kalmaması.

ii. Neseplerin karışmaması, karı kocanın daha sonra anlaşarak verilen talâkı dikkate almamaları gibi bir duruma imkân verilmemesi.

Bir temizlik süresi içinde üç talâkın birden verilmesi:

Rasûlullah (s.a.), bir temizlik süresi içerisinde üç talâkın verilmesini de mekruh görmüştür. Çünkü böyle bir harekette, talâkın üçe ayrılmasında gözetilen şerî hikmet dikkate alınmamış olur. Talâkın ayrı ayrı üç defa olması, muhtemel ihmallerin telafisi içindir. Buna rağmen kişinin böyle bir davranışa girmesi, kendisini zor durumda bırakır ve pişman olmasına sebep olur.

Üç temizlik süresi içerisinde üç talâk verilmesine gelince, bu da kişinin kendisini zor durumda bırakması demektir ve pişman olmasına sebep olabilir. Şu kadar var ki, üç ayrı temizlik süresince iyice düşünme imkânı olduğu için, hali, birinci durumdan daha iyi olabilir. Öyle insan vardır ki, onun maslahatı, bu gibi şeylerin özellikle de birinci durumdaki gibi daha ağır davranışların haram kılınmasını gerektirir.

---

186 Talâk 65/2.

Hulu'—Zıhâr—Liân—Îlâ

Hulu':[187]

Bil ki: Hulu'da bir tür aşağılık vardır; çünkü evlenilirken kadına verilen mal, ondan cinsel yönden istifade karşılığı sayılır. Nitekim bu manada Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Vaktiyle siz birbirinizle haşir-neşir olduğunuz ve onlar sizden sağlam bir teminat almış olduğu halde onu nasıl geri alırsınız?"[188]

Rasûlullah (s.a.), bu manayı liânda da dikkate almış ve şöyle buyurmuştur:

"Sana mal yoktur, eğer kadın aleyhinde doğru söyledi isen; mal fercinin sana helâl olmasına tekabül eder."[189]

Bununla birlikte böyle bir muameleye ihtiyaç duyulabilir. O yüzden hulu' meşru kılınmıştır. *"(Kadının boşanması için) erkeğe fidye vermesinde, her iki taraf için de bir günah yoktur."*[190] âyetinin ifade ettiği mana budur.

Zıhâr:[191]

Cahiliye döneminde insanlar, hanımlarını kendilerine haram ederler ve onları analarının sırtına benzetirlerdi. Bundan sonra

---

187 Hulu': Kadının bir fidye karşılığında kendisini boşatmasıdır.(Ç)

188 Nisâ 4/21.

189 Müslim, Liân, 5.

190 Bakara 2/229.

191 Bir adamın eski bir âdete uyarak karısına, "Sen anamın sırtı gibisin..." demesidir. Böyle dediğinde karısı artık kendisine haram olurdu.(Ç)

artık onlara ebediyen yanaşmazlardı. Bunun, kadın için ne kadar zararlı bir muamele olduğu açıktır. Çünkü kadın artık muallaktadır; ne kocası vardır ki, diğer kadınların kocalarından nasiplendikleri gibi kocasından nasiplensin, ne de serbesttir ki, başka biriyle evlenebilsin. Bu olay, Rasûlullah (s.a.) zamanında da olmuştu. Hükmünü öğrenmek için Rasûlullah'a (s.a.) sordular. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyetleri indirdi:

"Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikayette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah, sizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah, işitendir, bilendir.

İçinizden zıhâr yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar çirkin ve yalan bir lâf söylüyorlar. Kuşkusuz Allah, affedici, bağışlayıcıdır.

Kadınlardan zıhâr ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin, karılarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır.

Buna imkân bulamayan kimse, temas etmeden önce aralıksız olarak iki ay oruç tutmalıdır. Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur. Bu (hafifletme) Allah'a ve Rasûlüne inanmanızdan dolayıdır. Bunlar Allah'ın hükümleridir. Kâfirler için acıklı bir azap vardır."[192]

Allah Teâlâ, onların bu sözlerini tamamen heder kılmamıştır. Çünkü bu söz, kişinin kendi kendini ilzam ettiği ve diğer yeminler gibi pekiştirdiği bir sözdür. Ancak, cahiliye döneminde olduğu gibi bu haramlığı ebedî bir haramlık da kılmamıştır. Çünkü bunda büyük zorluklar vardır. Aksine, keffâret ödenmesine kadar geçici kılmıştır. Zira keffâret, günahları ortadan kaldırmak ve mükellefin içinde duyduğu sıkıntıyı sona erdirmek için meşrû kılınmıştır.

Bu sözün, yalan bir lâf oluşuna gelince, çünkü kadın, gerçek manada anne değildir; ihbârî olması halinde birinin ismini diğeri hakkında kullanmayı sahih kılacak aralarında hiçbir benzerlik ya da mücavirlik ilişkisi yoktur. İnşâî olması halinde ise, maslahata uymayan zararlı bir tasarruftur; ne Allah Teâlâ'nın semâvî şeriatlarda indirmiş olduğu bir hükme, ne de yeryüzünün çeşitli yerlerinde ehl-i reyce bulunup ortaya konulmuş ilkelere uygundur.

Zıhâr, aynı zamanda çirkin (münker) sözdür; çünkü bu, ken-

---

192 Mücâdele 58/1-4.

disine iyi davranılması emredilen kadına yapılan bir zulüm ve haksızlıktır, onun zor duruma sokulmasıdır.

Keffâretin ağırlığının hikmeti:

Zıhâr keffâreti olarak, bir köle âzâdı veya altmış fakirin doyurulması ya da peşi peşine altmış gün oruç tutulması belirlenmiştir. Çünkü keffâretten maksat, mükellefin gözü önüne gelip, onu yapmak istediği şeyden alıkoyucu etki icra etmesidir. Bu da, ancak, cimrilik edeceği çok miktarda bir mal harcamak, ya da aşırı derecede açlık ve susuzluğa maruz kalmak gibi nefse ağır gelecek bir tâatin gerekmesi halinde mümkün olur.

İlâ:[193]

Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır:

"Kadınlarından uzak durmaya yemin edenler için, dört ay beklemek vardır. Eğer (bu müddet içinde onlar kadınlarına) dönerlerse, şüphesiz Allah bolca bağışlayan ve esirgeyendir (yeminden vazgeçip kadınına tekrar yanaşabilir).

Eğer (yemin edenler dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Biliniz ki, Allah işitir ve bilir."[194]

Cahiliye döneminde insanlar, kadınlarına ebediyen ya da uzun müddet yanaşmamak üzere yemin ederlerdi. Bunda kadına büyük bir zulüm ve zarar vardı. Allah Teâlâ, bu süreyi en fazla dört aya indirdi ve yeminlerinden dönebileceklerini beyan buyurdu.

Ulemâ, dönmenin nasıl olacağı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Kimileri, îlâda bulunan, dört ay sonunda ya güzellikle boşamaya, ya da iyilikle nikâhı altında tutmaya icbâr edilir, demişlerdir. Kimi de, dört ayın bitimiyle kendiliğinden talâk vuku bulur, demişlerdir.

Bu müddetin belirlenmesindeki sır şudur: Dört ay, nefsin cinsel ilişkiye kesin olarak arzu duyacağı bir zamandır ve bu sürede —hasta değilse— cinsel ilişkiyi terketmesi kendisi için zararlıdır. Hem bu süre senenin üçte birini oluşturmaktadır. Üçte bir, yarı-

---

193 İlâ: Bir kimsenin dört ay ya da daha fazla süre için karısına yanaşmayacağına dair yemin etmesidir.(Ç)

194 Bakara 2/226-227.

dan az olan şeyleri belirlemede kullanılır; senenin yarısı ise çok zaman sayılır.

Liân:[195]

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Eşlerine zina isnadında bulunup da kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği, kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defa da, eğer yalan söyleyenlerden ise, Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını dilemesidir.

Kadının, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna dair dört defa Allah adına yemin ile şahitlik etmesi, beşinci defa da, eğer (kocası) doğru söyleyenlerden ise, Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi kendisinden cezayı kaldırır."[196]

Uveymir el-Aclânî ile karısı Hilâl b. Ümeyye arasında geçen liân olayı ile ilgili hadis ise meşhurdur.[197]

Cahiliye döneminde adam karısına zina isnadında bulunur ve aralarında tartışma çıkarsa, çözüm için kâhinlere başvururlardı. Nitekim (Muâviye'nin annesi) Hind bt. Utbe olayında öyle olmuştu.

İslâm gelince, böyle bir konuda kâhinlere baş vurmanın asla caiz olamayacağını beyan etti. Çünkü hanîf İslâm dini, bu gibi bâtıl yolların terki esasına dayanıyordu. Hem kâhinlerin doğru mu yalan mı söyledikleri bilinmez iken, kendilerine baş vurulmasında büyük zararlar vardı.

İslâm, zina isnadında dört şahit getirilmesi, aksi takdirde had cezasına çarptırılması hükmünü koca için yerinde görmedi. Çünkü zina ancak halvet halinde olur. Koca evinde olup bitenleri bilir, emarelerini görür; ama aynı şeyleri bir başkası göremez. Bu itibarla İslâm, kocanın diğer insanlar gibi kabul edilip, aynı had hükmüne muhatap kılınmasını kabul etmemiştir. Çünkü koca, hem şer'an hem de aklen evini ve ailesini her türlü hayasızlıktan, arlanmayı gerektirici hallerden korumakla memurdur; kendi

195 Eşlerine zinâ isnadında bulunanların, lânetle beraber yemin ile tekit edilmiş şehâdetle doğru olduklarını söylemeleridir. Bunun sonucunda eşler kendilerini had cezasından kurtarırlar ve ayrılırlar.(Ç)

196 Nûr 24/5-9.

197 bkz. Müslim, Liân, 1-3.

harîm-i ismetine, başkalarının girmemesi konusunda yaratılışında bulunan bir gayret (kıskançlık) vardır. Koca, ailesine en ufak kuşku düşmemesini isteyen, karısının iffet ve namusunu korumaya en çok özen gösteren kimsedir; ona gelecek leke kendisine gelecektir. Eğer bu gibi konularda kadına nisbetle kocanın durumu, diğer insanlar gibi kabul edilecek ve koca da dört şahit getirmediği takdirde had cezasına maruz kalacak olsaydı, o zaman güven kalkar, maslahat mefsedete dönüşürdü.

Olay ilk meydana geldiğinde Rasûlullah (s.a.) tereddüt göstermiş; bu gerekçelerden dolayı onun için bir hükümde bulunulmayacağını düşünmüş, bazen de konuyla ilgili indirilen küllî hükmün ona da tatbik edilmesi gerektiğini düşünmüş ve hatta ona: *"Beyyine, aksi halde sırtına had vurulacaktır."* demiştir. Olayı yaşayan kişi, "Seni hak ile gönderene yemin ederim ki, ben elbette doğruyum; Allah Teâlâ benim sırtımı hadden kurtaracak, suçsuzluğumu ortaya koyacak bir şey mutlaka indirecektir." demiştir. Sonra da Allah Teâlâ, (yukarıdaki) liân âyetini indirmiştir.[198]

Liânın aslı, kocayı iftira haddinden kurtaran lânetle pekiştirilmiş yeminlerden ibarettir. Yemine yanaşmadığı takdirde kocaya iftira cezası uygulanır. Onun bu yeminleri kadın hakkında töhmet doğurur ve bu yüzden kadın hapsedilir ve kocanın doğru olup olmadığı kendisine sorulur. Eğer gazapla pekiştirilen yeminlerden kaçınırsa kendisine had cezası uygulanır; yeminleri yaparsa hadden kurtulur.

Kısaca, hakkında beyyine olmayan, heder de edilmeyen, duyulmayan bir konuda, doğrunun ortaya çıkarılması için lânet ve gazapla pekiştirilmiş yeminler kadar güzel başka bir şey olamaz.

Uygulama, yeminlerden maksadın gerçekleştirilebilmesi için, kadına durumun vehametinin hatırlatılması şeklindedir.

Liân sonunda eşler, artık birbirlerinden ebedî olarak ayrılırlar ve yeniden bir araya gelemezler. Çünkü aralarında bu olup bitenlerden sonra, her biri, diğerine karşı kin ve öfkeyle dolduktan, kadının fuhuş işlediği herkese yayıldıktan sonra, artık onların birbirleriyle uyum sağlamaları, aralarında sevgi ve muhabbet beslemeleri genelde imkânsız olur. Nikâh ise, karşılıklı sevgi ve uyum içinde olma esası üzerine kurulu maslahatlar sebebiyle meşru kılınmıştır.

Hem bu hükmün baştan bilinmesi, böylesi bir muameleye eşlerin düşmemesi için bir önlem de olur.

---

198 bkz. Ebû Dâvûd, Talâk, 26.

İddet

İddet beklemenin hikmeti:

Allah Teâlâ, şöyle buyurmuştur:

"Boşanmış kadınlar, bizzat kendileri üç aybaşı hali (veya üç temizlik müddeti) beklerler. Eğer onlar Allah'a ve âhiret gününe inanıyorlarsa, rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helâl olmaz."[199]

İddet beklemek, cahiliye döneminde bilinen ve hemen hemen hiç terkedilmeyen bir şeydi. Bunda birçok maslahat bulunuyordu. Bazıları şunlardır:

i. İddet; kadının, kocanın suyundan hamile olup olmadığını belirler. Böylece nesepler karışmaz.

Nesep, insanların üzerinde en çok titizlik gösterdikleri ve karışmaması için önlem aldıkları bir şeydir ve aklı başında insanlarca istenir. Nesebe riayet, insanoğluna mahsus bir meziyettir, insanları hayvanlardan ayıran özelliklerden biridir. İstibrâ yani rahimin temiz olup olmadığının öğrenilmesi konusunda dikkate alınan maslahat budur.

ii. Nikâh işinin önemini ifade eder. O, ancak insanların bir araya gelmesiyle kurulabilen, uzun bir bekleme sonucu dağılabilen bir kurumdur. Eğer iddet olmasaydı, o zaman evlilik çocukların oyununa benzer; kurulur ve anında bozulurdu.

iii. Nikâhtan beklenen maslahat, tarafların nefislerini, bu akdin sürdürülmesi doğrultusunda açıktan şartlandırmaları ile ancak mümkün olabilir. Şayet, bu nizamın bozulmasını gerektire-

199 Bakara 2/228.

cek beklenmedik bir hadise meydana gelecek olursa, idâme suretinin kısmen de olsa —kadın için önemli sayılabilecek bir müddet beklemesi suretiyle— devam ettirilmesi kaçınılmaz olacaktır.

Boşanmış kadının iddeti:

Boşanmış kadınların iddeti üç *kar'* süresidir. Kar'dan maksadın temizlik süresi ya da hayız hali olduğu söylenmiştir.

Temizlik süresi olduğunu farzettiğimizde iddetin hikmeti şu olacaktır: Temizlik süresi, —daha önce de sözünü ettiğimiz gibi— erkeğin kadına rağbetinin olduğu bir zamandır. Bu sürenin üç defa tekrarlanması, riayet edilmesi gerekli iddet kılınmıştır ki, koca bu esnada iyice düşünme fırsatı bulsun, pişman olacaksa, telafi yollarına baksın. Rasûlullah'ın (s.a.), talâkın nasıl yapılacağını anlatması sonucunda, *"Allah Teâlâ'nın, boşanmada dikkate alınmasını istediği iddet işte budur."*[200] buyurmasının manası işte budur.

Kar'dan maksadın, hayız olması halinde hikmet daha da açıktır; çünkü hayız gebeliğin olmadığını belirten şeydir.

Boşanan, küçük ya da yaşlı olması sebebiyle hayız görmeyen bir kadınsa, iddeti üç aydır. Bu durumda üç ay, üç kar' yerine ikâme edilir. Çünkü üç ay, üç kar'ın mazinnesidir ve bu süre sonunda rahmin temizliği açıktır. Diğer maslahatlar da bu süre içerisinde gerçekleşir.

Hamile ve kocası ölen kadının iddeti:

Kadının hamile olması halinde iddet, gebelik süresinin sona ermesiyle biter. Çünkü doğum ya da düşük rahmin temizliğinin göstergesidir.

Kocası ölen kadının iddeti, dört ay on gündür. Ayrıca kadının bu süre içerisinde yas tutması da gerekir. Bu hükmün gerekçeleri şunlardır:

i. Kadın bu süre içerisinde iken ölen kimsenin nesebinin korunması için nikâhlanamaz, sözlenemez. Bu halde iken kadının süslenmeyi terketmesi hikmet gereğidir. Çünkü süslenmek, iki taraflı şehveti tahrik eder. Böyle bir halde iken kadının tahrik olması, büyük mefsedetler içerir.

---

200 bkz. Buhârî, Tefsir Sûre 65/1.

ii. Kadının kaybettiği kocasına karşı vefa borcu olarak üzülmesi, pejmürde bir hal alması, ona yas tutması gerekir. Bu, ona vefa göstergesi ve zahiren gözünün sadece onu görmesi manasının tahkiki demektir.

Boşanan kadın ise, yas tutmakla emrolunmamıştır. Çünkü kadın, süslenmeye ve böylece kocasının kendisine olan rağbetini kamçılamaya muhtaçtır. Bu durumda onun süslenmesi, yıkılan yuvalarının tekrar kurulması için bir tedbir mahiyetindedir. Bu gerekçeden hareketle ulemâ, üç talâkla boşanmış bir kadının süslenip süslenemeyeceğini tartışmışlardır. Kimi hikmete bakmış, kimi de *"boşanmış kadınlar"* lâfzının umumuna bakmış ve farklı neticelere ulaşmışlardır.

Vefat iddetinin dört ay on gün olmasının hikmeti:

Kocası ölen kadının dört ay on gün iddet beklemesinin hikmetine gelince, dört ay üç tane kırk gün eder.[201] Bu süre ise, cenine ruh üflenme işinin tamamlandığı zamandır. Ceninin hareket etmeye başlaması bundan daha uzun zamanda olmaz. Bu süreye on gün daha eklenerek ceninin hareketinin iyice hissedilir hal alması amaçlanmıştır.

Hem bu süre, normal gebelik müddetinin yarısıdır. Bu süre sonunda hamilelik, ilk bakışta herkes tarafından anlaşılabilir.

Boşanmış kadının iddetinin üç kar' olmasının hikmeti:

Boşanmış kadının iddetinin, üç kar', kocası ölen kadının iddetinin ise dört ay on gün olarak belirlenmesinin hikmeti şudur: Boşanma durumunda hak sahibi hayattadır ve nesep maslahatını bizzat kendisi kollamaktadır, boşadığı karısının hamile olduğunu gösteren emare ve karineleri bilmektedir. Bu durumda kadının, kocaya ait olan şeyi bildirmesi doğrultusunda emrolunması ve kendisine güvenilmesi caizdir. Kadında olan şeyi başkalarının bilmesine imkân yoktur; ancak kadının bildirmesi yoluyla öğrenilebilir. Vefat halinde hak sahibi bulunmamaktadır ve başkası da kadının iç durumunu bilemez, onun hilelerini ölen kocası gibi bilen ol-

201 Ceninin oluşmasındaki evreler kırkar gündür.(Ç)

maz. Bu durumda vefat iddetinin herkes tarafından bilinebilecek, bu arada hayız halini de gerçekleştirecek —çünkü temizlik süresi genelde bu kadar uzun sürmez— açık ve munzabıt bir müddet kılınması gerekli olmuştur.

İstibrâ: Cariyenin iddeti:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Gebe (cariye) kadınla doğurmadıkça, gebe olmayanla da bir hayız görmedikçe cinsel ilişkide bulunulmaz."[202]

Rasûlullah (s.a.), bir çadır kapısında hemen hemen doğurmak üzere bulunan bir esir kadının yanına uğramış da: *"Galiba bu adam (sahibi), bu kadına yanaşıyor."* demiş, ashap da evet demişler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Vallahi içimden geldi, bu adama öyle bir lânet edeyim ki, bu lânet onunla beraber kabrine girsin! Acaba bu adam çocuğu mirasçı yapmak kendisine helâl olmadığı halde, onu nasıl mirasçı yapar. Çocuğu köle gibi kullanmak kendisine helâl olmadiğı halde onu nasıl hizmetçi olarak kullanır?"[203]

İstibrânın sırrı, rahmin temizliğinin bilinmesi ve böylece neseplerin karışmamasının sağlanmasıdır. Hamile kadınla ilişki kurulması halinde tecrübe göstermiştir ki doğacak çocukta iki benzerlik bulunur:

i. Suyundan yaratıldığı kimseye (babasına) benzerlik,

ii. Gebelik esnasında ilişkide bulunan kimseye benzerlik. Nitekim Hz. Ömer'in bir sözü bunu açıklamaktadır ve Rasûlullah'ın (s.a.), *"Allah'a ve âhiret gününe inanan bir kimseye, suyu ile başkasının ekinini sulaması helâl olmaz."*[204] hadisi bu manayı ima etmektedir.

"Çocuğu köle gibi kullanmak kendisine helâl olmadığı halde onu nasıl hizmetçi olarak kullanır?" ifadesinin manası şudur:

Başkasından gebe olan cariye ile ilişkide bulunulması halinde doğacak çocukta iki benzerlik olur ve her benzerlik kendi hükmünü icra etmek ister ve diğer benzerliğe ters düşer. Birinciye ben-

---

202 Ebû Dâvûd, Nikâh, 44.

203 Müslim, Nikâh, 139; Ebû Dâvûd, Nİkâh, 44.

204 Ebû Dâvûd, Nikâh, 44.

zerlik, çocuğun köle olmasını gerektirir; ikinciye benzerlik ise, adamın kendi çocuğu olmasını gerektirir. Birincinin hükmü köleliktir ve efendisine hizmet etmesi üzerine vaciptir. İkincinin hükmü ise hürriyet ve mirastan hak sahibi olmasıdır.

Görüldüğü gibi bu halde yapılan cinsel ilişki, şer'î hükümlerde karışıklığa yol açmaktadır; bu yüzden de yasaklanmıştır.

Allah'u a'lem!

Çocuk ve kölelerin eğitimi

Nesebin korunması cibillî bir istektir:

Bil ki: Nesep, bütün insanlığın korunmasını istediği cibillî bir bağdır. İnsanın yaşamasına elverişli hiçbir bölgede, kendisinin, babasına ve dedesine nisbet edilmesini sevmeyen, bu nisbete dil uzatılmasını hoş gören kimse bulamazsın. Nesepte bulunan aşağılık sebebiyle ya da bir yarar elde etme ya da bir zarar savma gibi bir amaçla arızî olarak bu genel hüküm dışına çıkan istisnâlar olabilir.

Keza bütün insanlar, kendisine nisbet edilen çocukları olmasını ve kendisinden sonra onların yerini doldurmasını severler ve bunu elde etmek için son derece gayret gösterirler, çocuk elde etmek için bütün çabalarını ortaya koyarlar. Bütün insanların böyle bir duygu üzerinde birleşmeleri tesadüf olamaz; bu ancak onlarda cibillî olan bir özelliğin sonucu olur.

Allah Teâlâ'nın göndermiş olduğu şeriatların temelinde, cibillî mahiyet arzeden, uğrunda münakaşaların olduğu, meşakkatların göğüslendiği bu maksatların korunması ve her hakkın sahibine verilmesi, zulüm ve haksızlıkların yasaklanması ilkesi yatar.

Bu itibarla şeriatın nesepten söz etmesi ve bu konuda ilkeler koyması gerekir. Bu meyanda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Çocuk, yatağa aittir; zina edene taş vardır."[205]

---

205 Bir kadının yatak olması ancak sahih akitle olur ve nikâhın bulunması halinde doğacak çocuğun nesebi nikâh sahibi kocaya ait olur. Zinâ edene ise taş vardır; yani taşla recmedilmeyi hak eder, yahut da havasını alır manasında mahrumiyetle tecziye olunur. Hadis için bkz. Buhârî, Ferâiz, 18, 28; Müslim, Radâ', 36; Ebû Dâvûd, Talâk, 34.

Taştan maksadın, recim olduğunu söyleyenler olduğu gibi, mahrumiyet olduğunu söyleyenler de olmuştur.

Çocuk sahibi olma, ancak meşrû yoldan olur:

Cahiliye döneminde insanlar, çeşitli yollardan çocuk sahibi olmak isterlerdi ki, bunların çoğunu şer'i kıstaslar tecviz etmez. Bunlardan bir kısmını Hz. Âişe (r.a.) beyan etmiştir.[206] Rasûlullah (s.a.), gönderilince bu kapıyı kapamış, zinâ edeni mahrum kılmıştır.

İnsan neslinin bekâsı için zorunlu olan maslahatlardan biri de, adamın karısının kendisine ait olması ve bir kadının bir erkekten başkasıyla ilişkiye girmesinin temelden yasaklanmış olmasıdır. Bunun tabiî bir gereği de, bu düzgün yol üzere yürümeyen ve kadının kendisine aidiyeti şartını aramaksızın çocuk sahibi olmayı arzu eden kimselerin mahrumiyetine hükmetmek olacak, böylece onların burunları yere sürtülecek ve yaptıkları işin hor ve hakirliği belirtilmiş olacak, daha baştan böyle bir amaç beslemesine imkan verilmemiş olacaktır. *"Zina edene taş vardır."* hadisi, —eğer taştan maksat recim değil de, mahrum kılınması ise— işte bu manaya işaret eder. O zaman hadis, mahrumiyet ifadesi olarak, "Elinde toprak var", "Elinde taş var" denilmesi gibi olur.

Sonra hakların karşı karşıya gelmesi ve herkesin kendisinin haklı olduğunu iddia etmesi halinde, bir tercihe gitmek gerekecektir. Tercih, elinde açık hücceti bulunan ve evliliği herkesçe duyulmuş olanın takdim edilmesi şeklinde olacaktır. Kendisinin ayıplanmasını gerektirici, üzerine had uygulanması kapısını aralayıcı bir şeyi iddiada bulunan, yahut Allah'a isyan etmiş olduğunu itiraf eden, işlediği halt da ancak kendi itirafı sonucu bilinebilen kimsenin tarafına gelince, ona lâyık olan kendisinin dikkate alınmaması, hak sahibi yerine konulmamasıdır. Rasûlullah (s.a.) böylesi bir manayı dikkate almış ve liân olayında mehir talebinde bulunan kocaya şöyle buyurmuştur: *"Yalan söyledi isen, bu mal talebi senin için ondan daha uzaktır."*[207]

"Zina edene taş vardır." hadisinde de —taştan maksadın recim olması halinde— bu manaya işaret bulunmaktadır.

---

206 Daha önce sayfa [2/341] de ilgili dipnotta açıklanmıştı.

207 Müslim, Liân, 5.

Gerçek babadan başkasına intisap etmek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Her kim, babası olmadığını bildiği halde babasından başkasını baba iddia ederse, ona cennet haramdır."[208]

Öyle insanlar vardır ki âdî maksatlar edinirler ve bunun sonucunda babasından yüz çevirir ve bir başkasına intisap ederler. Bu bir zulüm ve isyandır; çünkü gerçek babayı hüsrana uğratmaktadır. Zira baba neslinin kendisine nisbet edilerek devam etmesini istemektedir; çocuk ise onun bu arzusunu boşa çıkarmaktadır. Hem bu, bir nankörlük ve varlığına sebep olan babaya karşı edepsizliktir.

Öbür taraftan yardımlaşma ve dayanışma içinde olma, mahalle ve şehir düzeninin sağlanabilmesi için zorunludur. Eğer babadan kopma kapısı açılacak olsa, o zaman bu maslahat ihmal edilmiş olacak ve kabile nesepleri birbirine karışacaktır. Bu manada olmak üzere Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Hangi kadın, bir kavme onlardan olmayan bir çocuğu sokarsa, o kadının Allah katında bir yeri yoktur; Allah onu cennete asla sokmayacaktır. Hangi adam da kendi çocuğunu —o kendisine baka baka— inkâr ederse, Allah rahmetini ondan esirger ve onu bütün mahlukâtın gözü önünde rezil rüsvay eder."[209]

İddet ve benzeri konularda kadının güvenilirliği:

İddet ve benzeri konularda söz kadının olmakta; kendisinden, kocaya ait nesebi başkalarınki ile karıştırmaması istenmektedir. Bu konuda haricî bir müeyyide yoktur. Bu sebeple uhrevî bir müeyyideye ihtiyaç duyulmuş ve onun bu şekilde korkutulması gerekmiştir.

Nesebi karıştıran kadının bu şekilde cezalandırılması, onun dünya düzenini bozmaya çalışması ve insan türünün doğasında bulunan şeye ters hareket etmesi yüzündendir. Bu, Mele-i a'lâ'nın buğzunu gerektiren bir harekettir; çünkü onlar insan türünün salâhı için dua etmekle memurdurlar. Kadın ise bozulması için koşuşturmaktadır.

---

208 Müslim, İman, 115.

209 Ebû Dâvûd, Talâk, 29; İbn Mâce, Ferâiz, 13.

Kadının bu davranışı, ayrıca çocuğu için de bir kayıp ve onun zor duruma sokulmasıdır.

Adam, çocuğunu inkâr ettiği zaman, nesebi olmayacağından onu ömür boyu zillet ve hiç bitmeyen bir ar duygusu içine itmiş olur; nafakasını temin edecek kimsesi olmayacağından maddî yönden onun telefine sebep olur. Bu davranışıyla o, bir bakıma çocuklarını öldürmüş gibi olur. Ayrıca çocuğun anasını da, ömür boyu devam edecek bir zillet ve arlanma içine sokar.

Akîka

Akîka sünnettir:

Bil ki: Araplar eskiden beri çocukları için akîka kurbanı keserlerdi. Akîka, onlarca gerekli bir şeydi ve güçlü bir âdetti. Bunda, millî (dinî), medenî ve nefsânî yönden birçok maslahat vardı. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.), bu güzel âdeti olduğu gibi bıraktı, üstelik onunla kendisi de amel etti ve insanları teşvikte bulundu.

Bu maslahatlardan bazıları şunlardır:

i. Akîka, nesebin sübûtunun güzel bir yolla duyurulmuş olmasını sağlar. Hoşlanılmadık şeyler işitilmemesi için, nesebin sübûtunun şöyle ya da böyle yayılması gereklidir. Sokak sokak dolaşıp da benim bir çocuğum doğdu diye bağırmak hiç de güzel bir şey olmaz. Bu durumda böyle güzel bir yolla duyurulması taayyün eder.

ii. Sehâvet dürtüsüne uymak, cimrilik dürtüsüne karşı koymak anlamı taşır.

iii. Hıristiyanlar, bir çocukları olduğu zaman *"ma'mûdiyye"* adını verdikleri sarı bir su ile vaftiz ederler ve çocuğun bununla hıristiyan olduğunu söylerlerdi. Onların bu sözlerine nisbet (müşâkele) olmak üzere şu âyet inmiştir: *"Allah'ın boyası (ile boyalanın). Boya yönünden Allah'tan daha güzel kim olabilir?!"*[210]

Bu durumda hanîf müslümanların, onların yaptıklarına nisbet olsun diye, çocuğun Hz. İbrahim ve Hz. İsmail şeriatına tabi hanîf biri olduğunu ihsâs edecek bir şey yapmaları müstehap olacaktır. Onlara has olan fiiller arasında en meşhur ve nesiller ara-

---

210 Bakara 2/138.

sında kuşaktan kuşağa tevarüs olunanı, icmâ ile sabit olan onun oğlunu kurban etmek istemesi, sonra Allah Teâlâ'nın her ikisine de in'âmda bulunarak İsmail yerine büyük bir koç fidye indirmesidir. Onların şeriatlarında yer alan hükümlerden en meşhuru da hacdır; hacda ise tıraş olma ve kurban kesme vardır.

Bu durumda kurban ve tıraş yoluyla onlara benzemeye çalışmak, hanîf İslâm şeriatının yüceltilmesi ve çocuğa, bu şeriata has olan işler yapıldığının ilânı olacaktır.

iv. Çocuğun ilk doğduğu anda yapılan bu fiil, kendisine —Hz. İbrahim'in yaptığı gibi— sanki oğlunu Allah yolunda feda etmiş gibi gelir. Bu ise, ihsân ve tâatle ilgili fiilleri müteselsil olarak harekete geçirir. Nitekim bu manayı, Safa ile Merve arasında sa'ydan bahsederken anlatmıştık.

Akîka kurbanı doğumun yedinci gününde kesilir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Çocukla birlikte akîka vardır; onun için bir kan akıtın ve ondan ezayı giderin."[211]

"Çocuk, akîkası karşılığında rehinedir; yedinci günde onun için kurban kesilir, isim konulur ve tıraş edilir."[212]

Akîka kurbanı kesilmesi emrinin gerekçesini zikretmiştik. Bunun yedinci günde olması ise şunun içindir:

Doğum ile akîka arasının ayrılması gerekir. Çünkü aile, ilk anda annenin ve çocuğun sağlığının düzene girmesi için uğraşırlar. Bu durumda onların meşgalelerini artıracak başka bir şeyle yükümlü tutulmaları uygun olmaz. Hem nice insan vardır ki, zaman ayırmadan bir koyun bulup da kurban edemez. Hal böyle iken bu kurbanın ilk gün kesilmesi emredilecek olsaydı, işleri zorlaşırdı. Yedi gün, doğumla akîka arasını ayırmak için elverişli bir zamandır ve fazla uzun da değildir.

Çocuktan ezâ verici şeylerin izale edilmesine yani saçlarının kesilmesine gelince, bu hacıya benzemek içindir ki daha önce bahsetmiştik.

Ad konulmasının bu gün yapılması ise, çocuğun daha önce isme ihtiyaç duymamasındandır.

---

211 Buhârî, Akîka, 2; Ebû Dâvûd, Edâhî, 20; İbn Mâce, Zebâih, 1.

212 Ebû Dâvûd, Edâhî, 20; İbn Mâce, Zebâih, 1.

Rasûlullah'ın (s.a.) akîkası:

Rasûlullah (s.a.) torunu Hasan için bir koyun akîka kurbanı kesmiş[213] ve, *"Ya Fâtıma! Başını tıraş et ve saçının ağırlığınca gümüş tasadduk et!"* buyurmuştur.[214]

Gümüş tasadduk etmenin hikmeti şudur: Çocuğun cenin halinden, doğumla anasından bağımsız hale gelmesi, bir nimettir; onun için şükür gerekir. Şükrün en güzel yolu da, onun karşılığının verilmesi manasını ihsâs edecek bir şey ile olur. Çocuğun saçı, ceninlik dönemine ait oluşumdan arta kalan şeydir. Onun giderilmesi, tıfıllık dönemi oluşumunun müstakilliğine bir işaret olur ve bu, onun saçının tıraş edilerek ağırlığınca gümüş tasadduk edilmesi yolunda bir emri gerekli kılar.

Tasadduk için gümüşün seçilmesi, altının pahalı olması ve bu yüzden herkesin onu bulamamasındandır. Çocuğun saçı ağırlığındaki diğer nesnelerin ise bir değeri olmaz.

Çocuğun kulağına ezan okumak:

Rasûlullah (s.a.), kızı Hz. Fâtıma ile Hz. Ali'nin oğlu olan torunu Hz. Hasan'ın doğumunda kulağına namaz ezanı gibi ezan okumuştur.

Bunun sırrını, akîkanın dînî yönden maslahatı sadedinde anlatmıştık. Çünkü ezan İslâm'ın en önemli nişâne ve alâmetlerinden biridir. Sonra çocuğa ezanın tahsisi gerekir. Bu da ancak kulağına sesli olarak okunması suretiyle olur. Daha önce de bahsedildiği üzere ezanın özelliklerinden biri de, şeytanın ondan kaçmasıdır. Şeytan, çocuğun ilk gelişmesi anında ona eza verir. Hatta, doğum anında ilk çığlığının da şeytanın karnına dürtmesi yüzünden olduğu belirtilmiştir.[215]

Oğlan çocuğu için iki, kız çocuğu için bir koyun kurban edilmesi:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Erkek çocuk için iki koyun, kız çocuğu için de bir koyun akîka olarak kurban edilir."[216]

---

213 Ebû Dâvûd, Edâhî, 20.

214 Tirmizî, Edâhî, 19.

215 bkz. Dârimî, Ferâiz, 47.

216 Ebû Dâvûd, Edâhî, 20.

Oğlan çocuğu için, şayet bulması halinde akîka olarak iki koyun kurban etmesi müstehaptır. Çünkü erkek çocuğu, ailenin güçlenmesi açısından kızlardan daha faydalıdır. Bu itibarla, daha fazla şükretmiş, onun önemini daha iyi vurgulamış olmak için iki kurban kesilmesi münasip olur.

Allah Teâlâ'ya en sevimli gelen isimler:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ'ya en sevimli gelen isim, Abdullah ve Abdurrahman'dır."[217]

Bil ki: En önemli şer'î maksatlardan biri, her vesileyle Allah'ın adının anılmasını sağlamak, zorunlu ihtiyaçların giderilmesi esnasında O'nun adına da yer vermektir. Böylece her vesileyle Hakk'a çağrı sağlanmış olacaktır. Çocuğun bu şekilde isimlendirilmesi ve çağrılması tevhîdi ortaya koyacaktır.

Ayrıca Araplar ve diğer kavimler, çocuklarına tapındıkları tanrılarının isimlerini verirlerdi. Rasûlullah (s.a.), tevhîd esaslarını yerleştirmek üzere gönderilince, ad koyma konusunda da bunun izinin görülmesi ve çocuklara tevhîdi çağrıştıran isimler konulması gerekli olmuştur.

Özellikle bu iki ismin, Allah'ın diğer isimlerine nisbet edilen isimlerden daha sevimli olması, bu iki ismin Allah'ın en meşhur isimleri olmasındandır. Bu iki isim, Allah'tan başkası için kullanılmaz; diğer isimler ise kullar için de kullanılır.

Çocukların Muhammed ve Ahmed diye isimlendirilmesinin müstehap olmasının gerekçesi de bu izahtan anlaşılabilir. Çünkü insanlar, çocuklarını seleflerinden büyük zevatın isimleriyle isimlendirmeye düşkündürler. Müslümanlar da bu isimlerle, aynı şeyi yapmış olurlar. Hem bu isimler, çocuğun onun ümmetinden olduğunu açıkça ortaya koyar ve dinî bir motif taşır.

En kötü isim:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet gününde Allah katında en çirkin isim, insanın 'Melik'ul-mülûk' diye isimlendirilmesidir."[218]

---

217 Buhârî, Edeb, 105; Müslim, Edeb, 2.

218 Buhârî, Edeb, 114.

Bunun sebebi şudur: Dinin en belli başlı temeli, Allah'a saygı göstermek ve O'nu hiçbir şeyle eşit tutmamaktır. Bir şeye saygı duymak, onun adını yüceltmeye götürür. Bu yüzden o şeyin Allah'ın adıyla özellikle de *"Melik'ul-mülûk"* şeklinde en büyük saygı ifade eden bir isimle isimlendirilmemesi gerekir.

Çocuğun hayatı için ana babanın dayanışması zorunludur:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler..."[219]

Allah Teâlâ'nın yüce iradesi, insan neslinin üreme yoluyla devam ettirilmesi doğrultusunda gerçekleşmiş, kaza ve kader bu yönde tecellî etmiştir. Çocuğun âdeten kendi başına yaşayıp büyümesi imkânsızdır. Bu itibarla mutlaka anne ve babasının onun hayatı için gerekli sebepleri hazırlaması gerekmektedir. Bu ise, insanların doğalarında yaratılıştan mevcut olan bir kanundur. Bu kanuna muhalefet etmek, onun gerekleri doğrultusunda hareket etmemek, Allah'ın yaratma düzenini değiştirmek ve hikmet-i ilâhînin gerektirmiş olduğu şeyin zıddına koşuşturmak olur. Bu durumda şeriatın bu konu üzerinde durması ve ana babaya uygun düşecek bir şekilde görev taksimatında bulunması gerekir.

Ana bakar, emzirir; baba nafaka sağlar:

Ana için kolay olan ve yaratılış özelliğine uygun düşen görev, çocuğu emzirmesi ve belli bir yaşa gelinceye kadar onun bakımını yapmasıdır. Bu ana üzerine vaciptir.

Babaya uygun olan görev de, çocuğun nafakasını karşılamasıdır. Öbür taraftan çocuğun bakımı, anasını hapseder, onu yorar ve ayrıca geçimini temin için koşuşturmasına zaman ve imkân vermez. Bu durumda adâlet ilkesi, ananın nafakasının da baba üzerine olmasını gerektirir.

Süt emzirme iki yıl boyunca devam eder:

Bazı insanlar, çocuğu bir an evvel sütten kesmek isterler. Muhtemelen bu, çocuk için zararlı olur. Bu itibarla Allah Teâlâ, çocuğun selâmetini dikkate alarak emzirmeye bir süre koymuştur. Bu süre tam iki yıldır. Aralarında danışma suretiyle daha evvel

219 Bakara 2/233.

kesilebileceği konusunda da ruhsat vermiştir. Çünkü çoğu halde çocuk, iki yıl dolmadan normal gıdalarla kendi karnını doyurabilecek hale gelebilir. Ancak bu, takdiri gereken bir şeydir. Ana baba çocuk hakında en şefkatli ve merhametli kimselerdir, onun sağlık durumunu, huyunu herkesten iyi bilirler. Dolayısıyla kendi aralarında istişare sonucu daha önceden sütten kesilmesine karar verebilirler.

Sonra her iki tarafın birbirine zarar vermesi haramdır. Çünkü bu hal, karşılıklı dayanışma ve yardımlaşma ruhunu öldürür. Bu itibarla, şayet annenin, zayıf ya da hasta olması gibi bir sebeple emzirmeye müsait olmaması halinde, yahut anne ile baba arasının ayrılması halinde çocuğun bir başkası tarafından emzirilmesinde bir sakınca olmaz. Bu durumda hakkın ifasına her iki tarafın da katılması gerekir.

Süt bedeli:

Rasûlullah'a (s.a.), "Benden süt hakkını ne giderir?" diye sordular. Rasûlullah (s.a.) cevabında: *"Gurre yani bir erkek ya da kadın köle."*[220] buyurdu.

Bil ki: Süt anne, gerçek anneden sonra annedir. Gerçek anneye iyilik etmek gibi ona iyilik etmek de gerekir. Hatta öyle ki Rasûlullah (s.a.), süt annesine ikrâm etmek için ridasını onun altına yaymış ve buyur etmiştir.

Süt anne, çok da olsa verilen hediyeyi az görebilir; emen de verdiği hediyeyi çok görebilir. Bu durumda bir karışıklık olur. İşte bu düşüncelerle Rasûlullah'tan (s.a.) buna bir sınır getirmesi istenmiş, o da sınır olarak bir *"gurre"* yani erkek ya da kadın köle koymuştur.

Şöyle ki: Süt anne, çocuğu tam şekillenme ve kıvamını alma safhasında emzirmek, kendi kendine yeterli oluncaya kadar onun bakımını yapmak ve bu uğurda bir sürü zahmete katlanmak suretiyle, onun boynunda yer eden bir hakka sahip olmuştur. Bu durumda, onun bu hakkına uygun olacak karşılık, ona organları mesabesinde olan bir köle hediye etmesidir. Köle, kadının hizmetinde bulunacak ve işlerini görecektir; böylece bu, onun zamanla yaptığına bir karşılık olacaktır.

Belirlenen bu karşılık, icbârî olmayıp, müstehaptır.

---

220 Ebû Dâvûd, Nikâh, 11; Tirmizî, Radâ', 6.

Cimri kocadan nafakanın alınması:

Hind, Rasûlullah'a (s.a.) şöyle demiştir:

"Şüphesiz Ebû Süfyân cimri bir adamdır; malından izinsiz gizlice almadıkça bana bir şey vermez." Rasûlullah (s.a.) ona:

"Sana ve çocuğuna marûf ölçüde yetecek kadarını al!"[221]

Zevcenin ve çocuğun nafakası için yeterli miktarın zabturapt altına alınması zordur. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.), bunu kadının diyanetine bırakmış ve marûf ölçüde almasını tekitli bir şekilde şart koşmuştur. Meselenin kadıya götürülmesinden söz etmemiştir; çünkü bu her zaman için kolay olmaz.

Çocukların namaza alıştırılması:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Çocuklarınıza namaz kılmalarını emredin..."

Bu hadisin hikmetinden daha önce söz etmiştik.

Hıdâne: Çocuğun bakımı hak ve vazifesi:

Rasûlullah'ın (s.a.) hıdâne konusunda —tarafların anlaşamaması halinde— kimin daha çok hak sahibi olduğu konusundaki hükümleri farklılık arzetmektedir. Çünkü o, ana babası arasından hangisinin daha uygun olduğuna bakmış ve onu takdim etmiş; çocuğa zarar vermek isteyen, onun maslahatını gözetmek istemeyen tarafa iltifat etmemiştir. Zira haset ve zarar verme isteği arkasına düşülemez.

Bir defasında bir kadın gelmiş ve şöyle demiştir:

"Ya Rasûlallah! Şu oğluma karnım yuva, göğsüm çeşme, kucağım ise kundak olmuştur. Şimdi ise babası beni boşadı ve çocuğu benden çekip almak istiyor." Rasûlullah (s.a.) ona:

"Evlenmediğin sürece o, öncelikle sana aittir." buyurmuştur.[222]

Çünkü anne, hıdâne hak ve vazifesi için daha uygun, çocuğa karşı daha müşfiktir. Ancak bir başkasıyla evlenmesi halinde, kendisi onun yanında köle gibi olur. Yeni koca da çocuğa yabancıdır, dolayısıyla ona iyi davranmaz.

---

221 bkz. Buhârî, Nafakât, 9, 14; Müslim, Akdiye, 7.

222 Ebû Dâvûd, Talâk, 34 (2276).

Bir defasında da Rasûlullah (s.a.), çocuğu anasıyla babası arasında muhayyer bırakmıştı.[223]

Bu, çocuğun mümeyyiz olması halindedir.

Müslümanlar arasında iyilik:

Bil ki: İnsan, yaratılış itibariyle medenîdir; yaşantısını normal biçimde sürdürebilmesi için mutlaka aralarında dayanışma ve iş bölümü içerisinde olmaları gerekir. Dayanışma ise, ancak aralarında olacak ülfet ve muhabbetle mümkündür. Ülfet ise, yardımlaşma ve karşılıkla saygı sonucu oluşur. Yardımlaşma hep aynı düzeyde olmaz; yardımlaşmanın çeşitli mertebeleri olur. Bu farklılığa göre, iyilik ve sıla türü de değişir.

Bunun en alt mertebesi, müslümanlar arasındaki mevcut iyi ilişkilerin sürdürülmesidir. Rasûlullah (s.a.) bu ilişkileri beş olarak belirlemiş ve şöyle buyurmuştur:

"Müslümanın, müslüman üzerindeki hakkı beştir: Selâma mukabele etmek, hasta ziyaret ve hizmetinde bulunmak, cenâze merasimlerine katılmak, davete icabette bulunmak, aksırana hayır duada bulunmak." Bir rivâyette altıncı olarak, nasihat isteyene akıl vermeyi eklemiştir.[224]

Bir başka hadisinde şöyle buyurmuştur:

"Açı doyurun, esiri kurtarın!"[225]

Bunun sırrı şudur: Bu beş ya da altı şey, külfeti az, ülfeti çok şeylerdir; insanların kaynaşmasını sağlarlar.

Daha sonra giderek güçlenen mahalle sakinleri, komşular ve akrabalar arasındaki ilişkiler gelir. Bu ilişkiler, taziye, tebrikleşme, ziyaretleşme, hediyeleşme gibi yollarla giderek güçlenir.

Rasûlullah (s.a.) bu yakın ilişkiler sonucu olmak üzere gönüllü gönülsüz bazı yükümlülükler olacağını beyan buyurmuştur. Bu meyanda, *"Kim, mahrem bir yakınına malik olursa, o hür olur."*[226] hükmünü getirmiştir. Diyet hükümleri de böyledir.[227]

---

223 Ebû Dâvûd, Talâk, 34 (2277).

224 bkz. Buhârî, Cenâiz, 2; Müslim, Selâm, 4; Ebû Dâvûd, Edeb, 90.

225 bkz. Buhârî, Ahkâm, 23; At'ıme, 1, Cihâd, 171.

226 bkz. Ebû Dâvûd, 'Itk, 7; Tirmizî, Ahkâm, 28.

227 Çünkü diyet, hataen öldürme durumunda âkile (kişinin dayanışma ünitesi) üzerinedir.

Sonra zevce ve sahip olduğu köleler gibi aile fertleri arasındaki ilişkiler gelir.

Zevcenin haklarından daha önce bahsetmiştik.

Kölelerin hakları:

Kölelerin haklarına gelince, Rasûlullah (s.a.) onlara yapılacak iyiliği iki mertebe üzere kılmıştır:

i. Gönüllü ya da gönülsüz yerine getirilmesi gereken görevler.

ii. Mendup olan, bağlayıcı olmaksızın teşvik edilen iyilikler.

i. Kölelere karşı yapılması vacip olan görevler:

Rasûlullah (s.a.), bu meyanda olmak üzere şöyle buyurmuştur:

"Yiyeceği ve giyeceği kölenin hakkıdır. Gücü yetmeyecek işle de yükümlü tutulmaz."[228]

Çünkü efendisine hizmetle meşgul olduğundan kendi nafakasını kazanmak için vakit bulamaz. Bu durumda onun nafakasının efendi üzerine ait olması gerekir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Her kim kölesine, suçsuz olduğu halde zina isnadında bulunursa, ona kıyamet gününde had vurulur."[229]

"Her kim kölesinin burnunu (ya da başka bir organını) keserse, o köle kendi hesabına hür olur."[230]

Bu hüküm, efendinin böyle bir davranışa gitmesini baştan önlemek içindir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"On sopadan fazla dayak, ancak Allah'ın hadlerinden birinde olur."[231]

Hadisten murat, zulüm kapısının kapatılması ve had üzerine ziyade olarak tazîrde aşırılığa kaçılmamasının sağlanmasıdır.

---

228 Müslim, Eymân, 41.

229 Müslim, Eymân, 38.

230 bkz. Müslim, Eymân, 29-30; Ahmed, 2/45, 61.

231 Beyhakî, 10/142.

Yahut da murat, kişinin emrettiği bir şeyi yapmaması gibi kendi hakkı ile ilgili bir konuda daha fazla bir ceza vermesinin yasaklanmasıdır. Bu durumda hadden maksat ise, şeriat hakkı için yasak edilmiş günah olur. Nitekim kişinin "Haddi gerektirecek bir şey işledim" derken kastettiği şey budur.

Bu ikinci izahın daha uygun olduğu kanaatindeyim. Çünkü halifeler, şeriat hakkı ile ilgili konularda on sopadan fazla tazir cezası uygulayagelmişlerdir.

ii. Kölelere yapılması mendup olan davranışlar:

Bu meyanda olmak üzere Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sizden biriniz için uşağı, sıcağına, dumanına katlanarak yemeğini hazırlayıp getirdiği zaman, onu kendisi ile beraber oturtsun; o da yesin. Şayet yemek az olursa, onun eline bir ya da iki lokma koyuversin!"[232]

"Her kim, bir kölesini suçsuz yere döver veya tokatlarsa, onun keffâreti o köleyi âzâd etmesidir."[233]

"Biriniz uşağını döverken, Allah'ın adını anarsa, artık onu dövmesin!"

Köle âzâdı:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Her kim, müslüman bir köleyi âzâd ederse, Allah Teâlâ onun her organına karşılık, azâd edenin bir organını cehennemden âzâd eder."[234]

Âzâd işi, müslümanların hallerinin düzelmesi, esirlerinin hürriyete kavuşturulması anlamı taşır. Bu itibarla, onun karşılığı da ona uygun bir şey olacaktır.

Yine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse bir köledeki hissesini âzâd ederse, malı bulunduğu takdirde onun tamamı âzâd olur."[235]

---

232 Müslim, Eymân, 42.

233 Müslim, Eymân, 30.

234 bkz. Buhârî, 'Itk, 1; Müslim, 'Itk, 22-25.

235 Müslim, Itk, 3; Ebû Dâvûd, 'Itk, 4.

Bu hükmün gerekçesi, aynı hadisteki Rasûlullah'ın (s.a.), *"Allah'ın ortağı yoktur,"* şeklindeki sözünde ifadesini bulmuştur.[236]

Yani âzâd, onu Allah için kılmıştır. Allah için kılınan bir şeyde, Allah'tan başkasının ortaklığı olması âdâbdan değildir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim, mahrem bir yakınına malik olursa, o hür olur."[237]

Bunun gerekçesi sılayı rahimdir. Allah Teâlâ, sılayı rahimle ilgili bazı yükümlülükler getirmiş; yükümlünün gönüllü ya da gönülsüz olmasına aldırmamıştır. Burada hadiste bunun özel olarak zikredilmesi şundandır: Bir kimsenin mahrem yakınına mâlik olması ve onun üzerinde her türlü tasarrufta bulunması, köle olarak istihdam etmesi ona büyük bir cefadır. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.) bu hükmü getirmiştir.

Ümmüveledlik:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Adamın cariyesi, kendisinden bir çocuk doğurduğu zaman, ölümü arkasından hür olur."[238]

Bunun sırrı çocuğa karşı iyiliktir; babasından başkasının anasına mâlik olması çocuğa ağır gelir. Bu itibarla ümmü veledin (satılamaması ve) efendisinin ölümü ile hürriyetine kavuşması hükmü getirilmiştir.

Kölenin kaçması:

Rasûlullah (s.a.), kölenin efendisine hizmet etmesini vacip, kaçmasını da haram kılmış ve şöyle buyurmuştur:

"Hangi köle kaçarsa, dönünceye kadar zimmetten[239] uzak olur."[240]

Velâ hakkı:

Velâ hakkı, âzâd edene aittir. Âzâd edilen kölenin, eski efendisinden başkasına intisap etmesi de haram kılınmıştır.

---

236 bkz. Ebû Dâvûd, 'Itk, 4.
237 bkz. Ebû Dâvûd, 'Itk, 7; Tirmizî, Ahkâm, 28.
238 bkz. Beyhakî, 10/346.
239 Yani İslâm'ın koruması ve emanından.
240 Müslim, İmân, 122-123.

Ana babaya itâatsizlik:

Bütün bunlardan daha büyüğü ana baba hakkıdır. Bu konuda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ana babaya itâtsizlik, en büyük günahların başında gelir."[241]

Ana babaya iyilik ancak şu sıralayacağımız şeylerle gerçekleşir:

i. İhtiyaç duymaları halinde nafakalarının sağlanması,

ii. İhtiyaç duymaları halinde hizmetlerinde bulunulması,

iii. Çağırdıklarında icabette bulunulması,

iv. Günah olmadıkça, emrettikleri şeyin yapılması,

v. Sık sık ziyaret edilmeleri,

vi. Onlarla güzel ve yumuşak konuşulması,

vii. Onlara karşı öfke ve kızgınlık belirtisi gösterilmemesi, öf bile denilmemesi,

viii. Onların isimleriyle çağrılmaması,

ix. Önlerine geçilmemesi, arkalarından yürünmesi,

x. Gıyabında gıybet edenlere mani olunması, onlara eza verenlere karşı konması,

xi. Mecliste onlara saygılı olunması,

xii. Onların affi için Allah'a dua edilmesi...

Allah'u a'lem!

---

241 bkz. Buhârî, Edeb, 6.

Ülke siyaseti

Halifenin gerekliliği:

Müslüman toplum içerisinde mutlaka bir halifenin bulunması gereklidir. Birçok maslahatın gerçekleşmesi buna bağlıdır. Bu maslahatları iki grupta toplamak mümkündür:

i. Ülke siyasetine dönük olan maslahatlar. Bunlar, ülkenin askerî yönden savunulması, zâlimlerin zulmüne son verilmesi, davaların çözüme bağlanması... gibi şeylerdir. Bu tür ihtiyaçlardan daha önce söz etmiştik.

ii. Millî/dinî siyasete dönük olan maslahatlar. İslâm dininin diğer dinlere üstün kılınması, ümmet içerisinde bir halife olmaksızın mümkün değildir. Bu görevleri cümlesinden olmak üzere halife, dinden çıkanlara, haramlığına dair nass bulunan şeyleri irtikap edenlere ya da farz olduğuna dair nass bulunan yükümlülükleri terkedenlere son derece şiddetli bir şekilde karşı koyacak, diğer din sâliklerini zelil kılacak ve onlardan horlayıcı bir şekilde cizye alacaktır. Aksi takdirde müslümanlar ile onlar mertebece müsavi olacaklar; iki fırkadan birinin diğerine üstünlüğü belirmeyecek ve onların düşmanlıklarını engelleyecek bir mani bulunmayacaktır.

Hilâfete ihtiyaç duyulan alanlar:

Rasûlullah (s.a.), hilâfete ihtiyaç duyulan alanları dört başlık altında toplamıştır. Bunlar:

i. Mezâlim,

ii. Hadler,

iii. Kazâ,

iv. Cihâd.

Sonra konu ile ilgili küllî esasların belirlenmesine ihtiyaç duyulmuş, cüz'îyat ise devlet başkanlarının takdirine, tebasına karşı iyi davranma ilkesine bırakılmıştır.

Hilâfetle ilgili ilke ve esasların belirlenmesi:

Hilâfetle ilgili ilke ve esasların belirlenmesinin çeşitli sebepleri vardır:

1. Hilâfet görevini üstlenen kimse zâlim ve zorba biri olur; hevâ ve heveslerinin peşinde koşturur, hak ve hakikata uymaz. Bu, onun halkı ifsadına sebep olur. Bu haliyle onun halka olan zararı, umulan faydasından çok olur. Yaptıkları şeyin doğru olduğunu iddia eder, maslahata tabi olduğunu söyler. Bu durumda konuyla ilgili genel esasların belirlenmesine ihtiyaç vardır; bunlara muhalefet edenlerin durumları açık olacak ve muahaze edilmeleri, halkın bu ilkelere dayanarak halifeye karşı koymaları sağlanacaktır.

2. Halife, insanlar arasında adâleti sağlamak, zâlimin zulmüne mani olmak zorundadır. Verilecek ceza, hacet miktarı kadar olmalı; fazla ya da eksik olmamalıdır. Davaların sonuca bağlanması konusunda hak ölçülerine göre hüküm vermelidir. Aksi takdirde halkın kendisine güveni kalmaz ve ihtilâf doğar. Mağdur olan taraf ve yakınları, içlerinde intikam duyguları beslerler ve bu gadirlikte bulunmaya kadar götürür. Ona karşı içlerinde kin ve güvensizlik yer eder. Kendi başlarına ihkâk-i hakka kalkarlar. Bu ise çok büyük bir mefsedettir.

3. Pek çok insan, ülke siyasetinde neyin hak ve doğru olduğunu idrak edemez. Buna rağmen ictihâd ederler ve sağa ya da sola yalpalarlar. Kimi çok katı olur, çoğu caydırıcılıkta az bulur; kimi gevşek ve yumuşak olur, azı çok görür. Kimi sahib-i telkin olur ve her davacıyı haklı sanır. Kimi sarp ve ayarsız olur ve insanlar hakkında kötü zanlar besler. Bütün bunların en ince ayrıntılarına kadar zabturapt altına alınması mümkün değildir; çünkü bu bir takat üstü yükümlülük olur. Bu durumda kazâ ile ilgili esasların munzabıt ve iyice belirlenmiş olması gerekir. Zira insanların ayrıntılar üzerinde ihtilâf etmeleri, esaslar üzerinde ihtilâf etmeleri yanında daha hafif kalır.

4. Kanunlar, şeriattan neşet etmesi halinde, Hakk'a yaklaştıran birer kurbet olması açısından namaz ve oruç mesabesinde olur. Sünnet, halka hakkı hatırlatır.

Kısaca siyâsetle ilgili her şeyin, şehvânî ya da sebu'î[242] nefis sahibi kimselere havale edilmesi mümkün değildir. Halifelerin ne kadar âdil ne kadar zâlim olduklarını bilme imkânı yoktur. Teşrî' ve miktarların belirlenmesi konularında zikrettiğimiz bütün izahlar, aynısıyla burada da geçerlidir.

Allah'u a'lem!

---

242 Saldırgan ruhlu.

Hilâfet

Halifede bulunması gereken şartlar:

Halifede bazı şartların bulunması şarttır. Bunları aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

1. Akıllı, ergen, hür, erkek, cesur, görüş sahibi olması; görme, duyma ve konuşma özürlü olmaması, insanlar tarafından kendinin ve kavminin şerefinin tanınmış olması, kendisine itâatten kaçınılmayacak biri olması, onun ülke siyasetinde hakka tabi biri olduğunun bilinmesi:

Bütün bu sayılan şartlar, akl-ı selîmin gerekli gördüğü vasıflardır. Ülkelerinin birbirinden uzak, dinlerinin birbirinden farklı olmasına rağmen bütün insanlar, bu saydığımız şartlar üzerinde hemfikirdirler. İnsanlar, halife tayinininden beklenen maslahatların gerçekleşebilmesinin bu sayılan evsafın onda bulunmasına bağlı olduğunu gördüklerinden, bu şartlardan bir kısmının bulunmaması halinde, olması beklenen sonucun doğmadığını bildiklerinden dolayı böyle bir ittifaka ulaşmışlardır. Bu şartları taşımayan bir halife karşısında hoşnutsuzluklarını ızhar etme, ya da kinlerini içlerine gömerek susma eğilimini göstermişlerdir. İranlıların, bir kadını başlarına geçirmeleri hakkında olmak üzere Rasûlullah'ın (s.a.), *"Başlarına bir kadın geçiren hiçbir kavim iflâh olmayacaktır."*[243] buyurması bu anlamda söylenmiştir.

İslâm şeriatı, peygamberlik hilâfeti için daha başka şartlar da aramıştır. Bunlar şunlardır:

2. Müslüman olması, ilim ve adâlet sahibi bulunması:

---

243 Buhârî, Meğâzî, 82; Fiten, 18.

Çünkü bu şartlar olmadan, dinî maslahatların gerçekleşmesi mümkün değildir. Bütün müslümanlar bu şartlar üzerinde icmâ etmişlerdir. Bu konuda asıl şu âyet-i kerîmedir:

"Allah, sizlerden iman edip, iyi davranışlarda bulunanlara, kendilerinden öncekileri sahip ve hâkim kıldığı gibi, kendilerini de yeryüzüne sahip ve hâkim kılacağını, onlar icin beğenip, seçtiği dini (İslâm'ı) onların iyiliğine yerleştirip koruyacağını ve geçirdikleri korku döneminden sonra, onun yerine onlara güven sağlayacağını va'detti. Çünkü onlar, bana kulluk ederler; hiçbir şeyi eş tutmazlar. Artık bundan sonra kim inkâr ederse, işte bunlar asıl büyük günahkârlardır."[244]

3. Halifelerin Kureyş'ten olması:

Rasûlullah (s.a.) *"İmamlar, Kureyş'tendir."*[245] buyurmuştur.

Bu hükmün gerekçesi şudur: Allah Teâlâ'nın peygamberinin dili üzere açıklamış olduğu hak, Kureyş'in dili ve onların âdetleri içerisinde gelmiştir. Miktarlar, hadlerle ilgili olarak getirilen beyanların büyük çoğunluğu, onlarca bilinen ve kullanılmakta olan şeylere dayanır. Pek çok hükmün teşrî kılınmasını hazırlayan şey, onlarda mevcut bulunan durumlardı. İnsanlar içerisinde bu dine en çok sahip çıkan ve onu benimseyen kimseler onlardı.

Hem Kureyş, Rasûlullah'ın (s.a.) mensup olduğu kavmiydi. Bu itibarla, onların, Hz. Muhammed'in (s.a.) getirdiği dinin yüceltilmesinden başka şeref aramalarını düşünmek imkânsızdır. Bu haliyle onlarda, hem din hem de kavmiyet hamiyeti bir arada bulunuyordu ve şer'î hükümlerin uygulanması ve onlara sımsıkı yapışılması konusunda en liyâkatli kimseler olarak onlar gözüküyorlardı.

Öbür taraftan halife olacak kimsenin, hasep ve nesep yönünden üstün olması sebebiyle bütün isanların kolayca itâat edecekleri bir kimse olması gerekir. Çünkü nesebi olmayan bir kimseyi insanlar hor ve hakir görürler. Öteden beri riyasette bulunan ve şerefli bir kabileden olması, kavminin insanları kendi hakimiyetleri altında toplayıp savaşlar yapmış olması aranır. Kavminin kendisine muzâhir olacak, destek verecek ve uğrunda canlarını feda edecek bir özellikte olması gerekir. Bu sayılan özellikleri o gün özellikle de Rasûlullah'ın (s.a.) gönderilmesinden ve onun sayesinde şerefin doruğuna ulaşan Kureyş'ten başka kendisinde toplayan başka bir kabile yoktu.

---

244 Nûr 24/55.

245 Ahmed, 3/129, 183, 4/421 ; Beyhakî, 3/121.

Hz. Ebû Bekir Sıddîk (r.a.) bu manaya işaret etmiş ve şöyle demiştir: "Bu iş ancak Kureyş ile olur. Onlar, yurt bakımından Arapların en ortasındadırlar..."[246]

Halife olmak için meselâ ayrıca Hâşimî olma şartı aranmamıştır. Bunun iki sebebi vardır:

i. İnsanların şüpheye düşüp, "peygamber, diğer hükümdarlar gibi davranıp mülkün ehl-i beytine tahsisini istemiştir" demelerine imkân vermemek, böylece meydana gelebilecek irtidat olaylarının önünü almak. İşte bu gerekçeden dolayı Rasûlullah (s.a.), Mekke'nin fethi sırasında Ka'be'nin anahtarını, onu isteyen amcası Abbâs b. Abdulmuttalib'e (r.a.) vermemiştir.

ii. Hilâfette önemli olan, insanların ona rıza göstermeleri, üzerinde görüşbirliği etmeleri, ona saygı duymaları; onun da hadleri uygulaması, dinî esasları savunması, hükümleri tatbik etmesidir. Bu vasıfların bir arada bulunması, ancak nadir olarak bulunur. Bu durumda halifenin bir kavimden değil de, bir aileden olmasının şart koşulması sıkıntı ve zorluklar doğurur. Muhtemelen o ailede, bu sayılan şartları kendisinde bulunduran herhangi bir kimse bulunamayabilir; ama kavim içerisinde olur. Bu illetten dolayı fukahâ, küçük bir köyün ürünü üzerine yapılan selem akdinin caiz olmayacağını; ama köyün büyük olması halinde bunun caiz olacağını söylemişlerdir.

Halife olmanın yolları:

Halife olma çeşitli yollarla olur:

1. Bey'at: Ehl-i hall ve'l-akdin seçimi ile gerçekleşir. Ehl-i hall ve'l-akd, ulemâ, reisler ve ordu komutanları gibi, müslümanların durumuyla ilgili görüş sahibi olan, onlar hakkında hayırhâh olan kimselerdir. Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) halifeliği bu şekilde olmuştur.

2. İstihlâf: Mevcut halifenin, kendisinden sonra halife olmasını istediği kimseyi tebasına vasiyet etmesi. Hz. Ömer'in (r.a.) halifeliği de bu şekilde gerçekleşmiştir.

---

246 Rasûlullah'ın (s.a.) vefatı üzerine Benî Sâide gölgeliğinde toplanan Ensâr'ın, "Bir emir bizden, bir emir sizden olsun" dedikleri sırada Hz. Ebû Bekir (r.a.), Kureyş'in menâkıbı hakkında çok beliğ bir konuşma yapmıştır. Arkasından Hz. Ömer (r.a.), oradaki insanları Hz. Ebû Bekir'e bey'at etmeye teşvik etmiş ve böylece onun halifeliği üzerinde ittifak etmişlerdir.

3. Şûrâ: Halifenin, belirli sayıda kimselerden oluşan şûrâ meclisince seçilmesi. Hz. Osman'ın (r.a.) halifeliği de bu yolla olmuştur. Hatta Hz. Ali'nin (r.a.) halifeliğinin de bu yolla olduğunu söylemek mümkündür.

4. İstîlâ: Halifelik şartlarını kendisinde bulunduran bir adamın zorla hilâfeti ele geçirmesi ve müslümanlar üzerinde hâkim olması. Râşid halifeler döneminden sonra gelenler de genelde bu yolla halife olmuşlardır.

Halifeye isyan:

Sonra halifelik makamını ele geçiren kimsenin gerekli şartları kendisinde toplamaması halinde hemen ona karşı tavır almak uygun olmaz. Çünkü onun hilafetten alaşağı edilmesi, genelde savaşsız ve hengamesiz mümkün olmaz. Savaş ve hengamede ise, umulan maslahattan daha büyük mefsedet bulunur. Rasûlullah'a (s.a.), bu gibi halifelerle karşılaşıldığında, onlarla vuruşmaları gerekip gerekmediği soruldu. Rasûlullah (s.a.), *"Hayır, aranızda namazı kıldıkları müddetçe..."* buyurdu.[247]

Liyâkatli emirlere itâat üzerine bey'at aldığı sırada, *"Ancak hakkında elinizde Allah'tan bir hüccet bulunan âşikâr bir küfür görürseniz o başka!"* buyurmuştur.[248]

Halifenin küfrü gerektirecek bir şey yapması halinde öldürülmesi helâl olur:

Kısaca söylemek gerekirse, halife, dinin zarûrî esaslarından birini inkâr etmek suretiyle kâfir olursa, o zaman ona karşı savaş açılması helâl, hatta vacip olur. Aksi durumda, ona karşı isyan etmek caiz olmaz. Küfre girmesi halinde, orada bulunmasından beklenen maslahat ortadan kalkmış, hatta İslâm toplumuna zararlı bir konuma girmiş olur. Dolayısıyla ona karşı savaş açmak, Allah yolunda cihâd halini alır.

Devlet başkanına ve onun nâibine itâat vaciptir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

---

247 Müslim, İmâre, 65.

248 Müslim, İmâre, 42.

"Müslüman bir kimseye sevdiği, sevmediği her hususta âmirini dinleyip itâat etmesi gerekir. Meğer ki, kendisine günah olan bir şey emredile! Eğer günah olan bir şey emredilirse ne dinlemek vardır, ne de itâat!"[249]

Devlet başkanı, iki tür maslahatın gerçekleştirilmesi için gereklidir. Dinin ve ülkenin düzeni bu maslahatlara bağlıdır. Rasûlullah (s.a.) da, sırf bu maslahatları gerçekleştirmek için gönderilmiştir. Devlet başkanı, Rasûlullah'ın (s.a.) nâibi ve onun emirlerinin icrâcısıdır. Bu itibarla, ona itâat, Rasûlullah'a (s.a.) itâat olmakta; ona isyan da Rasûlullah'a (s.a.) isyan sayılmaktadır. Günah olan bir şeyi emretmesi halinde ise, ona itâatinin Allah'a itâat olmadığı, o haliyle onun Rasûlullah'ın (s.a.) nâibi olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Bu manayı ifade etmek üzere Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim âmire (emîr) itâat ederse bana itâat etmiş; kim de âmire isyan ederse bana isyan etmiş olur!"[250]

"Devlet başkanı (kumandan), ancak bir kalkandır; arkasında savaşılır ve onunla korunulur. Eğer Allah'tan sakınmayı emreder ve adâlet gösterirse, bununla kendisine ecir verilir. Bundan başka bir şey emrederse ondan gelen aleyhine olur."[251]

Devlet başkanının kalkana benzetilmesi, müslümanların onun şahsında güçbirliği etmelerine sebep olması ve onları koruması yüzündendir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse emîrinden hoşlanmadığı bir şey görürse sabretsin! Zira her kim cemaatten bir karış ayrılır da ölürse, bu bir cahiliyet ölümüdür."[252]

Bu şu sebeple böyledir: İslâm, bu iki tür maslahatı gerçekleştirme amacıyla cahiliye döneminden temayüz etmektedir. Halife, bu iki tür maslahatların gerçekleştirilmesi konusunda Rasûlullah'ın (s.a.) nâibidir. Bu durumda, onların icrâcısı ve uygulayıcısı olandan ayrılan, cahiliye özelliği üzere devam etmiş olur.

---

249 Müslim, İmâre, 38.
250 Müslim, İmâre, 32.
251 Müslim, İmâre, 43.
252 Müslim, İmâre, 55.

Devlet başkanının halkına karşı sorumluluğu:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah'ın bir sürüye çoban yaptığı hiçbir kul yoktur ki, öldüğü gün sürüsüne hiyanet etmiş olarak ölsün de, Allah ona cenneti haram kılmasın!"[253]

Halifenin bulunması, maslahatların gerçekleştirilmesi amacına yönelik olduğuna göre, halifenin bu maslahatları gerçekleştirmekle memûr olması gerekir. Nitekim buna karşılık olarak halkın da ona itâat etmeleri emrolunur ki, maslahatların gerçekleşmesinde her iki taraf da kendilerine düşeni yapmış olsunlar.

Devlet başkanı ve memurlarının maaşı beytülmalden karşılanır:

Devlet başkanı yalnız başına vergileri tahsil edip, yerlerine dağıtamaz, ülkenin her bir yanında mevcut davalara bakıp anlaşmazlıklara çözüm getiremez. Bu itibarla ülkenin her bir yerine kadılar ve devlet memurları göndermesi gerekir. Bunlar, zamanlarını kamu yararı ile ilgili işlere harcayacaklarından onların geçimlerinin beytülmal üzerine olması gerekecektir. Hz. Ebû Bekir (r.a.), halife seçilince söylediği, "Kavmim bilir ki benim işim[254] ailemin geçimini sağlamaktan aciz değildir. Şimdi ben müslümanların işiyle meşgulüm; dolayısıyla Ebû Bekir ailesi bu maldan yiyecektir; Ebû Bekir de müslümanlar için çalışacaktır." sözüyle bu manaya işarette bulunmuştur.

Devlet memurları güven vermelidir:

Sonra devlet memurlarının kolaylaştırıcı olmalarının emrolunması, zimmete mal geçirmesinin, rüşvet almasının yasaklanması; halkın da onlara itâat etmelerinin emredilmesi gerekir ki, maksat hasıl olsun. Bu manada olmak üzere Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bazı insanlar, Allah'ın malına haksız yere dalıyorlar[255]*; onlar için kıyamet gününde cehennem ateşi vardır."*[256]

---

253 Müslim, İmâre, 21.

254 Ticaretle uğraşırdı.

255 Yani beytülmal ya da ganimet mallarında gayrimeşru tasarruflarda bulunuyorlar; kendileri için caiz olan miktardan fazlasını alıyorlar vs.

256 Buhârî, Humus, 7.

"Biz kimi bir işte görevlendirir ve kendisine bir maaş tayin edersek, onun dışında aldığı şey zimmettir."[257]

Rasûlullah (s.a.), rüşveti alana, verene (ve aracı olana) lânet etmiştir.[258]

Lânetin sebebi, bu tür davranışların gerçekleşmesi amaçlanan maslahatla bağdaşmaması ve pek çok mefsedet kapısının aralanmasına sebep olmasıdır.

Kamu velâyetleri, onları isteyenlere verilmez:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İşe talip olanı, istihdam etmeyiz."[259]

Çünkü onun o mevkiye olan talebi, çoğu kez nefsânî bir garaz sonucu olur. Bu itibarla bu hususun dikkate alınması gerekir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Zekât / vergi memuru size geldiğinde, sizdan hoşhut bir şekilde ayrılsın."[260]

Memurların ücreti:

Sonra kamu hizmetlerinde çalışan kimselerin yaptıkları işe karşılık olarak kendilerine verilecek ücretin takdir edilmesi gerekmiştir ki, devlet başkanı keyfî hareket edip, haklarından daha çok ya da daha az vermesin; memur da kendi başına hareket edip haddi aşmasın. Bu manada Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim bizim adımıza çalışmakta ise, (bekarsa) evlensin, hizmetçisi yoksa, bir hizmetçi edinsin, evi yoksa bir ev edinsin."[261]

Devlet başkanı sadakaları (zekât vb.) toplamak üzere tahsildâr gönderdiği zaman, onun masraflarını karşılayacak bir miktarla birlikte bu sayılan ihtiyaçlarını karşılayabilecek fazla bir miktar vermesi de gerekir. Çoğun bir sınırı yoktur. Sadece masrafların karşılanması halinde ise göreve talip olan çıkmaz ve onun zahmetine kimse katlanmaz.

---

257 bkz. Ebû Dâvûd, İmâre, 2943, 2945.

258 bkz. Tirmizî, Ahkâm, 9; Ebû Dâvûd, Akdiye, 4; İbn Mâce, Ahkâm, 2; Ahmed, 2/164, 190, 194.

259 bkz. Ebû Dâvûd, Akdiye, 3.

260 Müslim, Zekât, 177.

261 Ebû Dâvûd, İmâre, 10.

Mezâlim: Ceza hukuku

Mezâlimin önlenmesi zarurîdir:

Bil ki: Peygamberlerin gönderilmesinde güdülen en büyük maksatlardan bir tanesi, insanlar arasında mezâlime son verilmesi, haksızlıkların önlenmesidir. Çünkü insanların birbirlerine zulüm ve haksızlık etmeleri, onların düzenlerini bozar, insanları sıkıntıya sokar ki, bunları izah etmeye lüzûm yoktur.

Mezâlimin kısımları:

Mezâlim üç kısımdır:

I. Cana karşı işlenen cinayetler,

II. İnsanların organlarına karşı işlenen cinayetler,

III. İnsanların mallarına karşı işlenen cinayetler.

I— CANA KARŞI İŞLENEN CİNAYETLER

Allah Teâlâ'nın yüce hikmeti, bu zulümlerin her bir türünün, insanların o şeyi bir daha işlemelerini önleyecek şekilde güçlü müeyyidelerle önünün alınmasını gerektirmiştir. Bu müeyyidelerin hepsinin aynı düzeyde olması uygun olmaz. Çünkü öldürmek, organ kesmek gibi; organ kesmek de mal telef etmek gibi değildir.

En büyük mezâlim öldürmektir:

Bu zulümlerin işlenmesine sebep olan sâikler derece derecedir. Açıktır ki, taammüden adam öldürmek, hata ile öldürme sonucunu doğuran ihmal gibi değildir. Bu itibarla en büyük mezâlim,

öldürmektir. Öldürmek, en büyük günah olmaktadır; bütün dinlerde bu böyledir. Çünkü öldürme, nefsin gazap dürtüsüne boyun eğmesidir; bu ise insanlar arasında olan fesat yollarının en büyüğüdür. Öldürmek, Allah Teâlâ'nın yaratılış düzenini değiştirmek, O'nun kurduğu yapıyı yıkmak, O'nun insan türünün neşvünemâ bulmasına yönelik irâdesine karşı koymak demektir.

Öldürme, üç türlüdür:

Öldürme, üç şekilde olur:

i. Taammüden öldürme: Normalde öldürücü olan kesici ve delici ya da küt[262] bir âletle canını çıkarmak kasdıyla olan öldürmedir.

ii. Hata yoluyla öldürme: Öldürme kasdı bulunmaksızın meydana gelen öldürmedir. Bir insanın üzerine düşerek onu öldürmek, ya da ağaca attığının bir insana isabet etmesi sonucu öldürmek gibi.

iii. Şibhu'l-amd: Taammüdene benzer öldürme: Birisine normalde öldürücü olmayan —kamçı ya da değnek gibi— bir âletle saldırma ve onu öldürme şeklidir.

Öldürme fiilinin bu şekilde üç kısma ayrılmasının sebebi, daha önce işaret ettiğimiz gibi, konulacak olan müeyyidenin fiile iten sâike ve mefsedete karşı koyabilecek mahiyette olmasını temin içindir. Sâik ve mefsedetlerin çeşitli mertebeleri vardır. Taammüden öldürme mefsedet bakımından daha büyük, sâik bakımından daha güçlü olduğundan, ona karşı konulacak olan müeyyidenin şiddetli olması ve fazlasıyla caydırıcı bir mahiyet arzetmesi gerekir.

Hata yoluyla öldürme mefsedetçe daha hafif, sâik bakımından daha zayıf olduğundan onun için konulacak olan müeyyidenin (cezanın) hafif tutulması gerekir.

Rasûlullah (s.a.), taammüden öldürme ile hataen öldürme arasında bir çeşit öldürme daha olduğunu ortaya koymuştur. Bu çeşit öldürme, diğer iki kısmın ortasında yer almakta ve her ikisine de benzerlik arzetmektedir. Bu itibarla onun ayrıca ele alınması ve ikisinden birinin hükmüne katılmaması uygun olacaktır.

---

262 Meselâ, gürz gibi.(Ç)

i. Taammüden öldürme:

Taammüden öldürme hakkında olmak üzere Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Kim, bir mü'mini kasten öldürürse cezası, içinde ebediyen kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, ona lânet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır."[263]

Âyetin zâhirine baktığımızda Allah Teâlâ, taammüden öldüren kimseyi hiç affetmeyecektir. Nitekim İbn Abbâs (r.a.) da bu görüştedir. Ancak çoğunluk ulemâ ve sünnetin zâhiri taammüden öldürmenin de diğer günahlar gibi olduğunu ifade etmektedir. Bu ağır ifadelerden maksat ise, caydırıcılığı sağlamak içindir ve orada çok uzun süre kalmasının ebedî kalmaya benzetilmesindendir.

Taammüden öldürme durumunda keffâret bulunup bulunmadığı hakkında ulemâ ihtilâf etmişlerdir. Çünkü Allah Teâlâ, taammüden öldürmede keffâretten söz etmemiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısâs yazıldı. Hürre hür, köleye köle, kadına kadın öldürülür..."[264]

Biri diğerinden daha şerefli olan iki Arap kabilesi vardı. Daha az şerefli olan, daha çok şerefli olan kabileden adamlar öldürmüşlerdi. Daha şerefli olan kabile: "Elbette köleye karşılık hürü, kadına karşılık erkeği öldüreceğiz; yaralamalarda ise en az iki katını çıkaracağız." demişlerdi. Yukarıdaki kısâs âyeti işte bunun üzerine inmiştir.

Âyetin manası —Allah'u a'lem— şöyledir: Öldürmelerde; akıl, güzellik, büyüklük, küçüklük, şereflilik, zenginlik... gibi özel sıfatlar dikkate alınmaz; sadece isimler ve küllî mazinneler dikkate alınır. Bu itibarla her kadın, diğer kadınlara denktir. Bu yüzden kadınların diyeti —özelliklerde farklı olsalar da— hep aynıdır. Kezâ hür de hüre, köle de köleye muadildir.

Kısâsta muadillik esastır:

Kısâsın manası, muadilliktir ve iki kişinin hükümde aynı derecede sayılması, birinin diğerine üstün tutulmamasıdır; yoksa birinin diğerinin yerine öldürülmesi demek asla değildir.

---

263 Nisâ 4/93.

264 Bakara 2/178.

Sonra sünnet müslümanın kâfire karşılık öldürülmeyeceğini[265], hürrün köleye karşılık öldürülmeyeceğini[266], erkeğin kadına karşılık olarak öldürüleceğini isbat etmiştir. Çünkü Rasûlullah (s.a.), bir cariyeye karşılık olarak bir yahudîyi öldürmüştür.[267]

Rasûlullah'ın (s.a.) Hemedân kayllerine[268] yazdığı mektupta, *"Kadına karşılık erkek öldürülür"* ibaresi de blunmaktaydı.

Bu hükmün hikmeti şudur: Bu konuda kıyâs farklılık arzetmektedir. Şöyle ki, bir açıdan bakıldığında erkeklerin kadınlar üzerine hâkim ve üstün konumda bulunmaları, erkeğin kadına karşılık kısâs edilmemesi hükmünü gerektirmektedir. Öbür taraftan bakıldığı zaman cins aynıdır; aradaki fark sadece büyük ile küçük, iri bedenli ile zayıf bünyeli arasındaki farklılık gibi olmaktadır. Bu tür farklılıkları dikkate almak ise gerçekten çok zordur. Nice kadın vardır ki, güzel hasletlere sahip olma bakımından pek çok erkeği geride bırakır. Bu da, kadına karşılık olarak erkeğin kısâs edilmesini gerektirmektedir. Bu durumda her iki kıyâsla amel etmek gerekecektir.

Her iki kıyasla amel etmek şöyle olmuştur: Kısâs konusunda her ikisi de eşit tutulmuş ve erkek kadın karşılığında öldürülmüştür. Diyet konusunda ise öbür kıyasa itibar edilmiş ve kadın erkeğe denk tutulmamıştır.

Böyle yapılmasının hikmeti şudur: Kadını öldürmeyi kasteden, ona karşı kasıtlı cinayet işlemek ve onu öldürmek isteyen kimsenin sert bir ceza ile bu düşüncesinden caydırılması gerekir. Çünkü kadın güçlü değildir; onu öldürmek fazla zor olmaz. Erkeklerin öldürülmesi ise öyle değildir; çünkü öldürülecek erkek karşı koyar ve vuruşur. Bu haliyle kadının öldürülmesi halinde, kısâs hükmünün konulması daha da gerekli olmaktadır ki caydırıcı ve önleyici bir rol oynasın.

Müslüman, kâfire karşılık olarak öldürülmez:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

---

265 Buhârî, Diyât, 24, 30; Ebû Dâvûd, Diyât, 11.

266 bkz. Dârimî, Diyât, 7.

267 Bir cariyenin kafasını taşla ezerek öldüren yahudiyi, itiraf etmesi sonucunda aynı şekilde öldürtmüştür. bkz. Buhârî, Diyât, 5; Müslim, Kasâme, 15.

268 Kayl (ç. akyâl): Hemedan sultanlarına verilen ünvan.

"Müslüman, kâfire karşılık olarak öldürülmez."[269]

Bu hükmün sırrı şudur: Şeriatta gözetilen en büyük maksat, hanîf İslâm ümmetini yüceltmektir. Bu da, ancak müslümanın kâfire üstün tutulması, aralarının eşit tutulmaması yoluyla gerçekleşir.

Baba, çocuğuna karşılık olarak öldürülmez:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Baba, çocuğuna karşılık olarak kısâs olunmaz."[270]

Hükmün gerekçesi şudur: Baba, çocuğuna karşı son derece şefkatlidir, ona olan sevgisi büyük olur. Onun bu hali, taammüden öldürdüğünün emareleri bulunsa bile gerçekte öldürme kasdının olmadığının yahut öldürmeyi mübah kılacak bir sebepten dolayı öldürmüş olduğunun bir mazinnesidir. Babanın bu halinin, oğlunun canını çıkarmaya yönelik bir kasıt taşımadığına delâleti, normalde öldürücü olmayan bir âletle öldürmenin delâletinden daha az değildir.

ii. Taammüdene benzer öldürme:

Şibhu'l-amde gelince, bu konuda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim kör bir kavgada taş ile yahut kamçı ile vurularak yahut değnek ile dövülerek öldürülürse, bu hatadır; diyeti hata diyetidir."[271]

Hadisin manası şöyledir: Yani böyle bir durumda öldürülme, hata yolu ile öldürülmeye benzer; taammüden öldürme sayılmaz. Diyeti, asıl itibariyle hata diyeti gibidir; ancak ödenecek şeylerin niteliğinde farklılık vardır. Yahut da altın ve gümüşten ödenmesi halinde aralarında bir fark yoktur, demektir.

Ağırlaştırılmış diyet:

Şibhu'l-amd halinde gerekli olan ağırlaştırılmış diyet hakkında rivâyetler farklılık arzetmektedir. İbn Mes'ûd'un (r.a.) görüşü

---

269 Buhârî, Diyât, 24, 30; Ebû Dâvûd, Diyât, 11.

270 Tirmizî, Diyât, 9.

271 bkz. Ebû Dâvûd, Diyât, 27.

şöyledir: Dörde ayrılır; yirmi beşi ceze'a, yirmi beşi hıkka, yirmi beşi bint-i lebûn, yirmi beşi de bint-i mehâd[272] şeklinde olur.[273]

Rasûlullah'tan (s.a.) şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

"Dikkat edin! Kamçı, değnek vb. şeylerle şibhu'l-amd yoluyla öldürmede yüz deve vardır; kırk tanesi karınlarında yavruları olan halifedir."[274]

Başka bir rivâyette: *"Otuz tane hıkka, otuz tane ceze'a, kırk tane halife. Aralarında sulh olmaları halinde, ne üzerine sulh olmuşlarsa kendilerine o vardır."*[275] buyurulmuştur.

iii. Hataen öldürme:

Hata yolu ile öldürmede ise hafifletilmiş diyet vardır: Beşe bölünür; yirmi tane bint-i mehâd, yirmi tane ibn-i mehâd, yirmi tane bint-i lebûn, yirmi tane hıkka, yirmi tane ceze'a.[276]

Her iki kısımda da diyet âkile[277] üzerine gerekir ve üç sene içerisinde ödenir.

Diyetin hafifletilmesi ve ağırlaştırılması:

Öldürme türleri arasında mertebe bakımından farklar olduğu için bunlar, hükümde dikkate alınarak çeşitli yönlerden hafifletme ya da ağırlaştırma yoluna gidilmiştir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kâtilin de aynı şekilde öldürülmesine sadece taammüden öldürmede hükmedilmiştir. Diğer türlerde ise sadece diyet konulmuştur. Yahudîlerin şeriatında sadece kısâs vardı; başka bir şey yoktu. Allah Teâlâ, bu ümmet için hükmü hafifletti ve taammüden öldürme olaylarında cezayı iki şeyden biri kıldı: Öldürme ya da mal (diyet). Bazen öyle olur ki, diyet almak kan sahipleri için öc almaktan daha faydalı olabilir. Üstelik müslüman bir can da kurtarılmış olur.

2. Taammüden öldürmede diyet bizzat kâtilin kendisi üzerine

---

272 Zekât bahsinde bu develerin nitelikleri geçmişti.(Ç)

273 bkz. Ebû Dâvûd, Diyât, 19.

274 bkz. Ebû Dâvûd, Diyât, 25; İbn Mâce, Diyât, 5.

275 bkz. Tirmizî, Diyât, 1; İbn Mâce, Diyât, 4.

276 Ebû Dâvûd, Diyât, 18.

277 Âkile: Kişinin dayanışma ünitesi; asabesi, mensup olduğu oda, birlik vs. (Ç)

vaciptir; diğerlerinde ise âkilesine dağıtılır. Böylece müeyyidenin son derece caydırıcı olması amaçlanır. Zira bu kadar çok malı ödemek zorunda kalması, kâtil için çok büyük bir musibet olacaktır; sonunu göre göre cinayet işlemeye kalkışamayacak, müeyyide caydırıcı olacaktır.

Diğer öldürme türlerinde ise diyet âkileden alınır. Çünkü kanın heder edilmesi büyük bir mefsedettir, mağdurların kalplerinin telafi edilmesi maksuttur. Bu gibi konuda kâtilin tesâhül göstermesi büyük bir günahtır ve tecziyesi gerekir. Ne var ki yakınlar arasında sıla vaciptir. Bu itibarla ilâhî hikmet, diyet yükünün onlar üzerine paylaştırılmasını gerektirmiş, onların bu konuda gönüllü olup olmamalarına bakılmamıştır.

Diyetin âkile üzerine yüklenmesinin hikmeti:

Taammüden olmaması halinde öldürmelerde diyetin âkile üzerine yüklenmesi iki sebepten dolayıdır:

i. Hata, kişinin gösterdiği tesâhül (ihmal) sebebiyle her ne kadar muahaze edilmekte ise de, bunun son derece ağır bir muahaze olması gerekmez. Bu durumda uygun olanı, diyetin kâtilin yakınları üzerine paylaştırılması ve böylece diyetin ödenmesinin kolaylaştırılmasıdır.

ii. Araplar, öteden beri kendi adamlarına sıkıntı içerisinde olması halinde hem bedenen hem de malen yardımcı olurlar ve bunu, mutlaka yerine getirilmesi gereken bir sıla, güçlü bir hak olarak görürlerdi. Terkini, hakların çiğnenmesi, sılayı rahmin kesilmesi sayarlardı. Onların bu güzel âdeti, bunun şer'î bir hüküm olarak konulmasını gerektirdi.[278]

Taammüden öldürme diyeti, peşin; diğerleri taksitle ödenir:

3. Ağırlaştırma ve hafifletme yolundan biri de, taammüden öldürme diyetinin, bir sene içerisinde peşin; diğerlerinin üç sene içerisinde taksitle ödenmesi hükmünün getirilmesidir.

Diyetin ağır olmasının hikmeti:

Diyette asıl, ödenmesi çok ağır olan, güçlükle ödenebilen,

278 Âkile müessesesinin en önemli işlevlerinden biri, otokontrolün sağlanmasıdır. Kabile içinden birinin işleyeceği cinayetin cezasını herkes çekeceğinden, bütün kabile, bireylerini kontrol edecektir.(Ç)

ödenmesi için muazzam sıkıntı ve zahmetlere katlanılan büyük miktarda bir mal olması ve böylece caydırıcılığın sağlanmasıdır. Bu miktar kişiden kişiye göre değişir.

Cahiliye döneminde insanlar diyeti on deve olarak belirlemişlerdi. Abdulmuttalip, insanların bu miktarı fazla kâle almadıklarını, on devenin caydırıcılıktan çıktığını görünce, miktarı yüz deveye çıkardı.

Rasûlullah (s.a.), bu miktarı yüz deve şeklinde olduğu gibi korudu. Çünkü Araplar o vakitler deveyle iştigal eden bir milletti. Şu kadar var ki Rasûlullah (s.a.) getirdiği şeriatın hem Arap hem de Acem bütün uluslar için genel olduğunu, herkeste de Araplar gibi deve bulunmadığını bildiğinden, başka mallardan da diyeti takdir buyurdu.

Buna göre diyet, altından bin dinar; gümüşten on iki bin dirhem, sığırdan iki yüz baş hayvan, davardan iki bin koyun ya da keçi olarak belirlenmiştir.

Diyetin âkile üzerine dağıtılması:

Diyet miktarı olan bin dinarın, üç senede ödenmek üzere meselâ yüz kişiye dağıtılması halinde, kişi başına her bir sene için üç küsur dinar düşer. Ödemenin gümüşten yapılması halinde ise otuz küsur dirhem düşer. Bu miktar, daha az olması halinde kâle alınmayacak bir miktardır.

Kabileler arasında farklılıklar bulunur; kimi büyük olur, kimi de küçük. Küçük kabile elli kişi olarak belirlenmiştir. Çünkü en küçük bir köyün oluşması için en az elli erkeğe ihtiyaç duyulur. Bu noktadan hareketledir ki kasâmede elli erkeğe yemin verdilmektedir. Büyük kabile de ellinin iki katı kadar olur. Diyet yüz deve kılınmıştır ki, çoğu kabile hakkında durumlarının müsavi olması halinde her bir kişiye bir ya da iki ya da birden biraz fazla deve düşsün.

Bazı hadisler, Rasûlullah'ın (s.a.) develerin ucuzlaması halinde diyeti azalttığını, yükselmesi halinde de artırdığını göstermektedir. Bence bu uygulama, sadece devecilikle iştigal edenlere mahsustur. Sen bütün ülkeleri araştırdığın zaman insanların iki kısma ayrıldıklarını görürsün:

i. Ticâretle uğraşıp, muamelelerini altın ve gümüşle yapanlar. Bunlar şehirlilerdir.

ii. Hayvancılıkla uğraşanlar. Bunlar da bâdiye yaşayanlardır. Çoğunluğun durumu böyledir.

Hata ile öldürmede keffâret:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Yanlışlıkla bir mü'mini öldüren kimsenin, mü'min bir köle âzâd etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir."[279]

Keffârette bir mü'min kölenin âzâd edilmesi, yahut altmış fakirin doyurulması vacip kılınmıştır ki, kişi ile Allah arasında olan günahlara keffârret olsun. Çünkü hata yoluyla öldürmede, insanların tazyikine maruz kalması sebebiyle pişmanlık doğuracak caydırıcılık mevcut bulunmaktadır. Bu itibarla keffâret, kul ile Allah arasında olan günaha yöneliktir.

Müslümanın kanını mübah kılan şeyler:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim Rasûlullah olduğuma şehâdet eden müslüman bir kimsenin kanı ancak şu üç şeyden biri ile helâl olur: Cana karşı can, zinâ eden evli, dinini terkedip, cemâatten ayrılan!"[280]

Bütün dinlerde üzerinde icmâ edilen esas şudur: Eğer, küllî maslahat başka türlü gerçekleşmiyor ve ancak öldürmeye bağlı ise, o zaman öldürmek caiz olur. Bu durumda öldürmemek, daha büyük fitnelere yol açar. *"Fitne, öldürmeden daha şiddetlidir."*[281] âyeti bu mananın ifadesi olmaktadır.

Rasûlullah'ın (s.a.) teşrîye koyulup, had ve sınırları koymaya başladığında öldürmeyi caiz kılacak küllî maslahatı belirlemek mecburiyetinde idi. Eğer bunu belirlemese de, insanları kendi hallerine bırakacak olsaydı, o zaman, öldürülmesinde küllî maslahat olmayan kimseler maslahat var zannıyla öldürülebilirdi. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.) öldürülmesi caiz olanları belirledi. Bunlar şunlardır:

1. Kısâs: Öldürmenin önünün alınması için bu zorunludur.

---

279 Nisâ 4/92.

280 Müslim, Kasâme, 25.

281 Bakara 2/191.

Bunda pek çok maslahat bulunmaktadır ki Allah Teâlâ bunlara, *"Ey akıl sahipler! Kısâsta sizin için hayat vardır."*[282] âyetinde işaret buyurmuştur.

2. *Evli kişinin zinâ etmesi:* Zina, bütün dinlerde en büyük günahlardan biridir. Bu, insan fıtratının gerektirdiği bir tepkidir. Çünkü insan, fıtratının bozulmaması halinde gayret (kıskançlık) üzere olur ve diğer hayvanlar gibi asla kendisine ait kadına başkalarının yanaşmasını istemez. Ne var ki insan, kendi aralarında düzenin sağlanması ve korunması için ihtiyaç duyulan şeylerin bir hüküm olarak konulmasına muhtaçtır. Bu itibarla aile düzenini bozucu bu suç bu şekilde tecziye edilmiştir.

3. *İrtidât:* Dinden dönme: Mürted, Allah'a ve dinine karşı cüretkârlık göstermiş, dinin ikâmesinden, peygamberlerin gönderilmesinden beklenen küllî maslahata ters düşen davranışta bulunmuştur. Bu tür davranışları önleyici olması için bu ceza konulmuştur.

Bu üç halin dışında, ümmetin kâil olduğu saldırganın defedilmesi (meşrû müdâfaa hali), hiçbir kimseyi öldürmemiş olan muharibin öldürülmesi —bu savaş esirleri hakkında Kur'ân'da yer alan üç hükümden hangisinin uygulanacağının devlet başkanının seçimine bırakıldığı görüşüne göre böyledir[283]— gibi öldürmeleri de, yukarıdaki üç türden birine ircâ etmek mümkündür.

Kasâme:

Bil ki: Cahiliye döneminde insanlar kasâme ile hükümde bulunurlardı. İbn Abbâs'ın (r.a.) bildirdiğine göre ilk kasâme uygulaması Ebû Tâlip tarafından yapılmıştı.

Bu uygulamada büyük bir maslahat vardı. Çünkü öldürme olayı, gizli yerlerde ve karanlık gecelerde olur; beyyine bulunamazdı. Eğer bu tür öldürmeler heder kılınacak olsaydı, o zaman insanlar öldürmeye karşı cüretkâr olurlar ve her tarafı fesat sarardı. Öldürülenin kan sahiplerinin delilsiz mücerred iddialarına dayalı hareket edilseydi, o zaman da insanlar, kendilerine düşmanlık edenlerin öldürdüğünü ve dolayısıyla cezalandırılmalarını isterlerdi. Bu durumda bir köy oluşturacak kadar çok sayıda adamın —elli erkeğin— yeminlerine baş vurmak gerekmiştir.

---

282 Bakara 2/179.

283 İmam Mâlik'in görüşü bu doğrultadır.

Rasûlullah (s.a.) kasâme uygulamasında bulunmuş ve ona dayanarak hüküm vermiştir.

Kasâmenin illeti hakkında âlimlerin ihtilâfı vardır:

i. Bazılarına göre illet; maktûlün, üzerinde sopa, boğma gibi yara bere izi bulunduğu halde bir kavmin koruması altında olan mahalle, mescid, yurt gibi bir yerde bulunmasıdır. Bu, Hayber'de üzerinden kanlar olduğu halde ölü olarak bulunan Abdullah b. Sehl olayından çıkarılmıştır.[284]

ii. Bazılarına göre ise illet; maktûlün bulunması ve bir kimse üzerinde de kâtil olduğuna dair bir belirti olmasıdır. Bu belirti (levs), öldürülmek üzere olan kimsenin kendisini öldüren kişiyi söylemesi, yahut kısâs için gerekli olan şehâdet nisâbından az kimsenin şahitlik yapması gibi bir yolla olur. Bu da, Ebâ Tâlib'in hükmetmiş olduğu kasâme olayından çıkarılmıştır.

Kâfirin diyeti:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kâfirin (muâhidin) diyeti müslümanın diyetinin yarısıdır."[285]

Bunun sebebi, daha önce zikrettğimiz gibi İslâm ümmetinin üstünlüğünün ortaya konulmasının, müslümanın kâfire tafdil edilmesinin gerekliliğidir. Hem kâfirin öldürülmesi, müslümanlar arasında daha az fesâda sebep olur; daha az günahtır. Çünkü o, kâfir olması hasebiyle aslında kanı hederdir ve öldürülmesiyle bir kâfir eksilmiş olur. Bununla birlikte muâhid olması sebebiyle ona dokunulması günahtır, hatadır ve yeryüzünde fesattır. Dolayısıyla bir cinayet olarak kabul edilmesi ancak cezasının hafifletilmesi uygun olur.

Cenînin diyeti:

Rasûlullah (s.a.) ceninin düşürülmesi sebebiyle gurreye yani bir erkek ya da kadın köle diyet verilmesine hükmetmiştir.[286]

Ceninin iki yönü bulunmaktadır:

i. Başlı başına bir can olması yönü. Bu yönüyle ele alındığında bedelinin bir can olması gerekir.

---

284 bkz. Ebû Dâvûd, Diyât, 8.

285 Ebû Dâvûd, Diyât, 21; Tirmizî, Diyât, 16.

286 bkz. Ebû Dâvûd, Diyât, 21.

ii. Annesinin bir uzvu gibi ona bağlı olması, müstakil olmaması yönü. Bu yönden bakıldığı zaman da, diğer yaralamalarda olduğu gibi mal diyeti ödenmesi gerekir.

Ceninin düşürülmesinde işte her iki yön de dikkate alınmış ve onun diyeti hem mal hem de can —bir erkek ya da kadın köle— olarak belirlenmiştir ki, bu son derece adâletli bir hükümdür.

II— ORGANLARA KARŞI İŞLENEN CİNAYETLER

İnsanların organlarına karşı işlenen cinayetlerle ilgili hükümlerde şu ilkeler göz önünde bulundurulmuştur:

1. Taammüden olması halinde kısâsa başvurulması. Ancak, kısâs işlemi cânînin helâkine götürebilecekse, o zaman kısâs yapılamaz.

Bu konuda şu âyet vardır:

"Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş. Yaralar da kısâstır (yani her yaralama misli ile cezalandırılır)."[287]

Göz, kızdırılmış ayna ile; diş, törpü ile kısâs olunur; yerinden çıkarılmaz. Çünkü bunda fazla ezâ verme ihtimali vardır. Yaralamalarda ise bakılır. Eğer mûzıha ise, yaranın derinliği kadar bıçaktan tutulur ve öylece kısâs yapılır. Eğer kemikte kırılma varsa, o zaman kısâs yapılamaz. Çünkü helâk olmasından korkulur.

Bazı tâbiînden, tokata tokat; çimdike çimdik şeklinde olacağı rivâyet edilmiştir.

Organın işlevini yapamaz hale gelmesi durumunda hüküm:

2. İnsanda mevcut bulunan kuvvelerden birinin artık çalışmaz hale gelmesi durumunda tam diyet gerekir. Tutma, yürüme, görme, işitme, akıl ve cinsel güç gibi kuvvelerden birinin tecavüz sonucunda artık normal işlevini kaybetmesi, kişinin insanlara yük haline gelmesi, kendi başına geçimini temin etmeden âciz hal alması, insanlar arasında arlanmayı gerektirecek bir duruma düşmesi gibi müsle olan, Allah'ın yarattığını değiştirme manası taşıyan, hayatı boyunca etkisi devam edici özellik arzeden mağduri-

---

287 Mâide 5/45.

yetlerde tam diyet gerekir. Çünkü bu, büyük bir zulümdür ve Allah'ın yaratmasını değiştirmektir, müsledir, arlanmasını muciptir. İnsanlar, bu tür zulme maruz kalanlara —öldürme olaylarında yaptıkları gibi— pek aldırış etmezler; onun halini hem zâlim, hem hâkim, hem zâlimin asabesi, hem de mazlûmun asabesi önemsemez. İşte bu durum, işin üzerinde dikkatle durulmasını, meselenin teyit edilmesini, bu gibi cinayetlere en üst düzeyde caydırıcı bir müeyyidenin konulmasını gerektirmiştir.

Bu konuda delil, Rasûlullah'ın (s.a.) Yemen halkına göndermiş olduğu mektubunda yer alan şu sözleridir:

"Burunda, eğer tamamen kesilmişse diyet vardır; dişlerde diyet vardır, dudaklarda diyet vardır, husyelerde diyet vardır, erkeklik organında diyet vardır, omurgada diyet vardır, gözlerde diyet vardır. (...) Akılda diyet vardır."[288]

Eğer bu kuvvelerin işlevlerinin yarısını itlâf etmişse, o zaman yarım diyet gerekir. Buna göre bir ayakta yarım diyet vardır, bir elde yarım diyet vardır. Onda birinin itlâfı durumunda —ayak ve el parmaklarından birinin kesilmesi gibi— diyetin onda biri vardır. Her diş için diyetin yirmide biri vardır. Aslında dişlerin sayısı yirmi sekiz ya da yirmi altıdır. Her kırılan dişe mukabil, tüm diyetin bu sayıya bölünmesi küsurlu olacağından hesapta uzmanlık gerektirir. Şeriatta ise kolaylık esas olduğundan her diş karşılığında yirmide bir (beş deve) diyet konulmuştur.

Yaraların diyeti:

3. Bir organın işlevini tamamen ya da yarısını ortadan kaldırmayan, müsle sayılmayan, zaman içerisinde iyileşip, kapanan ve geçen yaralama olması. Bu tür tecavüzleri; can, ya da el ve ayak gibi bir organ itlâfıyla sonuçlanan bir cinayet gibi kabul etmek ve dolayısıyla tüm ya da yarım diyet gerekir şeklinde hükmetmek uygun değildir. Öbür taraftan tümden cezasız bırakılması ve karşılığında bir şey kılınmaması da uygun olmaz.

Yaralar ve diyet miktarları:

i. Mûzıha: Yaralamalarda diyet konusunda dikkate alınacak en hafif yaralama mûzıhadır. Çünkü daha aşağı derecede olması halinde onlara sıyrık, çizik vb. denilir. Mûzıha, et ile baş ke-

288 bkz. Nesâî, Kasâme, 46.

miği arasındaki zarın yırtılıp kemiğin meydana çıkmasıdır. Bunun diyeti yirmide birdir. Çünkü yirmide bir (beş deve eder), hesapta inceliğe dalmadan öğrenilebilecek en küçük paydır. Şer'î hükümlerde bu gibi konularda hüküm, miktarı hem muhasip hem de başkalarınca kolayca bilinebilecek belli hisseler üzerine kurulur.

***ii. Munakkile*[289]:** On beş deve diyet gerekir. Çünkü bunda hem yarma, hem kırma, hem de yerinden oynatma vardır. Dolayısıyla üç mûzıha mesabesinde sayılır.

***iii-iv. Câife*[290] *ve âmme*[291]:** Bunlar en tehlikeli yaralardır. Dolayısıyla bunlardan her biri için diyetin üçte birinin takdir edilmesi uygun olur. Üçte bir, yarının altında olan miktarları belirlemede kullanılır.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Şununla şu eşittir (Bunu derken, serçe parmakla baş parmağa işaret etmiştir)."[292]

"Ön diş ile azı dişi eşittir."[293]

Bunun sebebi şudur: Her organa has olan faydaları zabturapt altına almak zordur. Bu itibarla hüküm, onların işlevlerine değil de isim ve türlerine bağanmıştır.

Heder olan öldürme ve yaralamalar:

Bazı öldürme ve yaralamalar vardır ki, hederdir. Bunun iki sebebi vardır:

i. Ya kişiye dokunacak bir zararın önlenmesi için işlenmiştir. Bu konunun delili şu hadistir:

Birisi şöyle bir soru sormuştur:

"Ya Rasûlallah! Bir adam gelse de malımı almak istese ne buyurursun?" Rasûlullah (s.a.) ona: *"Malını ona verme!"* buyurdu. Adam: "Benimle vuruşursa ne buyurursun?" dedi. Rasûlullah (s.a.): *"Onunla vuruş!"* buyurdu. Adam: "Ya beni öldürürse ne buyurursun?" dedi. Rasûlullah (s.a.) *"O zaman sen şehit olursun."*

---

289 Munakkile: Baş ve yüzde meydana gelen ve kemiğin yerinden oynadığı, küçük parçalar halinde kırıldığı yaradır.(Ç)

290 Câife: Göğüs ya da karın boşluğuna kadar giden yaralardır.(Ç)

291 Âmme: Beyin zarının ortaya çıktığı yaradır.(Ç)

292 Ebû Dâvûd, Diyât, 18.

293 Ebû Dâvûd, Diyât, 18.

buyurdu. Adam: "Ya ben onu öldürürsem ne buyurursun?" dedi. Rasûlullah (s.a.): *"O cehennemdedir."* buyurdu.[294]

Adamın biri, diğer birinin elini ısırmış, adam da elini onun ağzından hızlıca çekince ön dişi sökülmüş. Rasûlullah (s.a.), bu olayda dişi heder kılmıştır.[295]

Kısaca, kişinin canına, organına, (ırzına) ya da malına saldırıda bulunan kimseye karşı koyması ve onun bu saldırısını bertaraf etmesi caizdir. Bunun için ne gerekiyorsa onu yapabilir. Eğer iş, öldürmeye kadar giderse, öldürene bir günah gerekmez. Saldırgan ruhlu kimseler çoğu kez, yeryüzünde zorbalığa kalkarlar. Eğer insanların onları ölümle bile olsa, bu tür saldırganlıklarından önleme hakları olmasaydı o zaman hayat yaşanılmaz hal alırdı.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Şayet bir kimse senden izinsiz evini gözetlese ve sen ona bir taş fırlatıp da gözünü çıkarsan, sana hiçbir günah gerekmez."[296]

ii. Ya da herhangi bir kimsenin tecavüz ve ihmali olmaksızın meydana gelmiştir. Bunlar semâvî âfetler gibi kabul edilir. Bu konuda delil şu hadistir:

"Hayvanın (yaralaması) hederdir. Maden hederdir. Kuyu hederdir."[297]

Çünkü hayvanlar meralarda otlaması için salıverilir. Bu esnada birisine vurur da zarar verirse, bu sahibinin işi sayılmaz. Aynı şekilde (belirli şartları taşıyan) kuyuya düşme ya da madenin çökmesi gibi sebeplerle doğacak mal ve can kayıpları da hederdir (diyet ödemek gerekmez).

Daha sonra Rasûlullah (s.a.), insanların hata yoluyla mağdur olmamaları için ihtiyatlı davranmaları gerektiğini tembihlemiştir. Çünkü bu gibi işleri yapmada telef vardır. Bu cümleden olmak üzere bazı şeyleri yasaklamıştır. Bazı örnekler verelim:

Fiske şeklinde taş atma hakkında şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz bu ne av avlar, ne düşman bozar. Ancak bunlar dişi kırar ve gözü çıkarır."[298]

---

294 Müslim, İmân, 225.

295 bkz. Ebû Dâvûd, Diyât, 24.

296 Buhârî, Diyât, 15, 23; Müslim, Edeb, 44.

297 Buhârî, Diyât, 28, 29; Müslim, Hudûd, 45; Ebû Dâvûd, Diyât, 27.

298 Müslim, Sayd, 56.

"Biriniz elinde ok olduğu halde bizim mescidimize veya pazar yerimize uğrarsa, müslümanlardan birine onlardan bir şey isabet etmemesi için avucuyla demirlerinden tutuversin!"[299]

"Biriniz kardeşine silâhla işaret edemez. Çünkü bilmez, olabilir ki, şeytan elinden çıkarır da, bu sebeple ateşten bir çukura düşer."[300]

"Kim bize karşı silâh taşırsa, o bizden değildir."[301]

Rasûlullah (s.a.) ayrıca kılıcın kınından sıyrılmış olarak alınıp verilmesini[302] ve (bıçağın kayıp elini kesmemesi için) iki parmak arasında kayış dilinmesini[303] yasaklamıştır.

III— MALA KARŞI İŞLENEN TECAVÜZ

İnsanların mallarına karşı işlenen tecavüzlere gelince, bunlar çeşitli şekillerde olur: Gasp, itlâf, hırsızlık, yağma... gibi.

Hırsızlık ve yağmayı bilirsiniz. ***Gasb*** ise, başkasının malına, şeriatın kabul etmeyeceği zayıf bir şüpheye istinaden yahut hâkimlerin işin içyüzüne vâkıf olamayacaklarını düşünerek el koymadır. Bu itibarla gasbın bir tür muamele sayılıp, hakkında had cezası konulmaması gerekmiştir. Bu yüzden bin dirhemi gasbedenin elinin kesilmesi gerekmezken, sadece üç dirhemi çalanın eli kesilmektedir.

İtlâf ise, kasten olur, kasta benzer şekilde olur ya da hata yoluyla olur. Ancak mallar, canlara nisbetle fazla önem taşımadığından hepsi de bir kabul edilmiş ve cana karşı işlenen cinayette olduğu gibi her biri için ayrı bir hüküm getirilmemiş, hepsi için tazmin cezası yeterli görülmüştür.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim haksız yere bir karış toprak alırsa, Allah onu kıyamet gününde yedi kat yerin dibinden itibaren onun boynuna dolar."[304]

Daha önce de defaatle görüldüğü üzere, medenî yaşama maslahatını ortadan kaldıran, başkalarına eza veren, tecavüz anlamı

---

299 Müslim, Birr, 124.
300 Müslim, Birr, 126.
301 Müslim, Îmân, 161.
302 Ebû Dâvûd, Cihâd, 66 (2588).
303 Ebû Dâvûd, Cihâd, 67 (2589).
304 Müslim, Müsâkât, 137-142.

içeren her türlü fiil, Mele-i a'lâ'nın lânetini gerektirir ve o fiile verilecek azap, fiilin ya da mücaviri olan şeyin sûretinde tasavvur olunur.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"El üzerine, aldığını iade gerekir."[305]

Gasp ve âriye bahsinde ilke işte budur; kişinin aldığı şeyi aynen iade etmesi gerekir. Aynen iadesinin imkânsız olması halinde ise mislini verir.

Rasûlullah (s.a.), kırılan bir tabak yerine başka bir tabak vermiş, kırık tabağı kendisinde alıkoymuştur.[306]

İtlâf konusunun dayanağı bu hadistir. Sünnetten anlaşılan odur ki, mütekavvim[307] mallarda avam havas herkesin benzeri olduğuna hükmedeceği bir şeyle tazminde bulunmak caizdir; tabak yerine tabak vermek gibi. Hz. Osman (r.a.), bütün sahâbenin bilgisi dahilinde olmak üzere, kandırılmış kimseye[308], çocuklarının yerine onlar gibi fidye vermesine hükmetmiştir.

Malını bulan kimsenin durumu:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse malını aynen bir başkasının yanında bulsa, o ona daha çok hak sahibidir; müşteri onu kendisine satana müracaat eder (ve parasını alır)."[309]

Bu hükmü gerektiren sebep şudur:

Böyle bir durumda her iki tarafında zarar ve zulme uğraması söz konusudur. Kayıp malını bir kimsenin yanında bulduğu zaman, uygulanacak yol şayet, satıcı bulununcaya kadar bir şey yapılmaması şeklinde olsaydı, o zaman mal sahibinin büyük zararı söz konusu olurdu. Çünkü gâsıp ya da hırsız, ele geçirildiği zaman muhtemelen kendisinin onu başka bir şahıstan satın aldığını ileri sürerek kendisini müdafaa edecektir. Belki gâsıp ya da hırsız, hem kendisinin hem de onun muahaze edilmemesi amacıyla satışa baş-

---

305 Tirmizî, Büyû', 39; İbn Mâce, Sadakât, 5.

306 Buhârî, Nikâh, 107 (6/157).

307 Şer'an değeri olan mallardır.(Ç)

308 Bir kadın, kendisinin hür olduğunu söyleyerek adamı aldatmış ve evlenmiş, ondan çocuklar doğurmuş. Sonra kadının köle olduğu ortaya çıkmış ve sahibi, kadını ve çocuklarını iddia etmiş.

309 Ebû Dâvûd, Büyû', 78.

ka birini vekil tayin etmiştir. Böyle bir hüküm, insanların haklarının zayi olması kapısını aralayacaktır. Belki satıcıyı bulduğunda malı elinde bulunduran müşteri hazır olmayacak ve onu muahaze edecek, yanında bir şey bulamayacak ve eli boş kalarak susmak zorunda kalacaktı.

Takip edilecek yolun derhal el konması şeklinde olması halinde müşterinin zararı söz konusu olacaktır. Çünkü muhtemelen o, söz konusu malı pazardan satın almıştır ve satıcının kim olduğunu ve nerede bulunduğunu bilmemektedir. Sonra elindeki malına hak sahibi çıkacak ve elinden alınacak, kendisi ise satıcıyı bulamayacak ve eli boş halde zararda kalacaktır. Belki adamın o aldığı şeye karşı âcil ihtiyacı bulunacak, hak sahibinin ona el koyması ve kendisini satıcıya havale etmesi ihtiyacını görememesi sonucunu doğuracaktır.

Görüldüğü üzere meselede her iki taraftan birinin zararı kaçınılmazdır. Bu durumda insanların anlayışına uygun açık olan durumu esas almak gerekecektir. O da şudur: Burada hak aynîdir; bizzat malın kendisine taalluk etmektedir. Ayın (mal), hakkın taalluk etmesi, beyyine bulunması ve işkâlin kalkması halinde hapsolunur. Davaların bu kıyas üzere dikkate alınması gerekir.

Bağ bahçenin korunması:

Rasûlullah (s.a.), bağ bahçenin, sahipleri tarafından gündüzleyin korunmasına, malların verdiği ziyanın sahipleri tarafından ödenmesine hükmetmiştir.[310]

Bu hükmün sebebi şudur: Hayvanların bağ ve bahçeleri ifsad etmesi halinde, her iki tarafın da haksız olduğu bir yer, buna karşılık ileri sürebilecekleri bir mazeretleri olur. Şöyle ki:

Hayvan sahibi, onları otlaması için salıvermesi gerektiğini, aksi takdirde hayvanların açlıktan helâk olacağını, hayvanların arkasına düşüp, onları koruması durumunda ise, diğer ihtiyaçlarını karşılamaktan âciz kalacağını dolayısıyla bunu yapamayacağını, üstelik hayvanın verdiği zararda kendi iradesinin de bulunmadığını, ihmal gösterenin bağ bahçe sahibi olduğunu, çünkü kendi malını korumadığını, onu sahipsiz bıraktığını ileri sürerek kendisinin haklı olduğunu iddia eder.

Bağ bahçe sahibi de aksine kendisinin haklı olduğunu iddia

---

310 bkz. Muvatta, Akdiye, 37.

ile, bağ bahçenin şehir dışında olduğunu, devamlı onun başını beklemenin, orada ikâmet etmenin kendisinin geçimini bozacağını, ihmalin mal sahibinde bulunduğunu, çünkü onun malları başıboş bıraktığını... ileri sürer.

Görüldüğü gibi her iki tarafın da hem haklı hem de haksız olduğu yer vardır. Bu durumda o bölgede mevcut bulunan örf ve âdete baş vurmak ve haksızlığı ona göre gidermek gerekir.

Âdet şudur: Her bağ bahçede gündüzleyin çalışan, ona bakan, ve koruyan adamlar bulunur. Geceleyin olduğunda orasını terkederler ve köydeki ya da şehirdeki evlerine giderler. Mal sahipleri ise, hayvanlarını akşam oldu mu, toplar ve evlerine (ya da ağıllarına) götürürler. Gündüz olunca da otlaması için meralara salıverirler. Bu durumda kimin haksız olduğu, bu yaygın âdete uygun hareket edip etmemesiyle anlaşılır ve ona göre hakkında hüküm verilir.[311]

Meyve bahçelerinden izinsiz yenebilir mi?

Rasûlullah'a (s.a.) dalındaki meyvenin hükmü soruldu. Şöyle buyurdu:

"Kim, ihtiyaçtan dolayı eteğine bir şey alıp götürmeksizin orada yerse, kendisine bir şey gerekmez."[312]

İnsanlar arasında zulmün önlenmesi, ancak insanlara zarar veren, onlara tecavüzde bulunan kimselerin ellerinin tutulması yoluyla mümkün olur. Yoksa cimrilik, hasetlik... gibi duyguların peşine düşülmekle olmaz.

Açlıktan dolayı bir insanın, çok miktarda olmaksızın doyacak kadar yemesi; marûf miktarı aşmadıkça, oradan eteğine toplayıp başka yere götürmedikçe, meyveleri taşlamadıkça tecavüz sayılmaz. Çünkü örf, bu gibi şeylerde müsamahalı davranılmasını gerektirir. Böyle bir durumda davacı olan kimse, hak talebinden çok cimriliğinin peşine düşmüş olmakta ve bu haliyle başkalarına zarar vermektedir. Dolayısıyla onun iddiasına iltifat edilmez.

Ama meyvenin az olması, yahut çıkın edip oradan götürmesi,

---

311 Bu, müellifin de belirttiği gibi örfe göre hüküm verilecek bir konudur. Ama örfün bu şekilde olduğunu söylemek kalıcılık arzetmez. Her tarafta ziraatin yapıldığı bölgelerde, hayvanı gündüzleyin otlaması için salıvermek haklı ve örf olamaz. Bu itibarla sahipsiz bir hayvanın vereceği zararın, gündüz olsun gece olsun tazmini gerekir.(Ç)

312 İbn Mâce, Ticârât, 67.

yahut taşlaması ve itlâfta şöyle ya da böyle haddi aşması halinde tazîr ve tazmin gerekir.

Malların sütü hakkındaki hüküm:

Malların sütünün içilmesine gelince, bu konuda kıyâs iki yönlülük arzetmektedir. Rasûlullah (s.a.) bazen onu koruma altındaki eşyaya benzetmiş ve sağılmasını yasaklamıştır. Bazen ise dalındaki meyveye ve hırz altında olmayan eşyaya benzetmiş ve ihtiyaç miktarı kadar sağılıp içilmesini — izin almak üzere mal sahibinin bulunmaması halinde— caiz kılmıştır.

Konu ile ilgili farklılık arzeden ve farklı illetler ortaya koyan hadislere baktığımızda şu sonuca varırız: Eğer örf ve âdete göre bir şey esirgenmez türden ise, insanların cimrilik etmesi, sıkıntıya sokulmaları söz konusu değilse, ihtiyaç da varsa, o şey caiz olmaktadır; aksi takdirde caiz olmamaktadır.

Hanımın kocasının, kölenin efendisinin malında tasarrufta bulunması hüküm itibariyle bu genel esasa vurulmalıdır.

Hadler

Bazı günahlar hakkında had cezası konulmuştur:

Öyle günahlar vardır ki, bunlar karşılığında Allah Teâlâ belirli bir ceza takdir buyurmuştur.

Şöyle ki: Aslında bütün günahlar/suçlar birçok mefsedet içerir. Çünkü her günah/suç yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak, müslümanların huzurunu bozmak manası içerir.

Onları işlemeye iten insanoğullarının nefislerinden kaynaklanan dürtüler bulunur; bunlar sürekli onların işlenmesi doğrultusunda kişileri tahrik eder. Nefislerde onlara karşı bir saplantı olur ve kalplerinde yer ettikten sonra onlardan bir türlü kopamazlar.

Bunların genelde bir zararı bulunur ve mazlûm kişi, çoğu kez onu kendisinden bir türlü uzaklaştıramaz.

Bunlar insanlar arasında vukuu çokça olan şeylerdir.

Bu özellikte olan günah/suçların, sadece uhrevî müeyyidelerle önünün alınması yeterli değildir. Aksine onları işleyenlere yönelik şiddetli bir tepki gösterilmesi ve can yakıcı bir cezanın öngörülmesi gerekir ki, belirlenmiş bu ceza, bir müeyyide olarak hep göz önünde bulunsun ve insanları işlemek istedikleri günahlardan alıkoysun, caydırıcı bir özellik arzetsin.

Hakkında had cezası konulan günahlar/suçlar:

Bu özellikteki günah/suçları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Zinâ: Bu, şehvetin başa vurması ve kadınların güzelliği-

ne karşı arzu duyulmasından kaynaklanır. Zinâ, cinsel bir arzu ve tatmini sağlarken, bunun yanında aile için büyük bir namus meselesi ve yıkım olur. İnsanların, aidiyet olmaksızın bir kadınla ilişkiye girmeleri, insanî cibilletin değiştirilmesi demektir. Zinâ, insanlar arasında vuruşmaların, savaşların sebebidir.

Zinâda, genelde tarafların rızalarının bulunması gerekir ve ancak çok az kimsenin görebileceği gizli yerlerde yapılır. Eğer böyle bir suça, can yakıcı şiddetli bir ceza verilmeyecek olursa, o zaman caydırıcılık sağlanamaz.

2. Hırsızlık: İnsan bazen uygun bir kazanç yolu bulamaz ve hırsızlık yolunu tutabilir. Çalmak, hırsızların nefsânî haz aldığı bir fiildir. İnsanların görmeyecekleri bir şekilde yapılır.

Gasb ise, hırsızlık gibi haddi gerektirici bir suç sayılmaz. Çünkü gasb, şeriat tarafından kabul edilmeyen bir şüpheye ve kişinin kendi kuruntusunca haklılığına dayanır. Bu özelliğiyle gasb, insanlar arasında cârî muamelelerden sayılır ve herkesin gözü önünde cereyan eder. Dolayısıyla o, haddi mucip bir suç sayılmamıştır.

3. Yol kesme: Mazlûmun, böyle bir durumda kendisini ve malını koruması imkânı yoktur. Dağ başında olacağından, müslümanlardan yardım isteme imkânı da olmaz. Dolayısıyla yol kesiciler için konulacak cezanın artırılması gerekir ki, caydırıcılık sağlanabilsin.

4. İçki içme: İçkiye karşı nefislerde aşırı bir tutku olur, içilmesi halinde ise yeryüzünde fesat çıkar, akıl gider. Oysa ki, dünya ve âhirete yönelik bütün maslahatlar ancak akılla gerçekleşir.

5. Kazf: İffete iftira: İftiraya uğrayan kimse, arlanır ve son derece ızdırap duyar. İftira atanı öldürme ya da başka bir yolla bu tür davranıştan engelleyemez. Çünkü öldürecek olsa kendisini öldürürler; dövecek olsa, kendisini döverler. Dolayısıyla bu gibi durumların önünü almak için caydırıcı bir müeyyidenin konulmasına ihtiyaç vardır.

Had türleri:

Şer'an belirlenmiş had cezaları şunlardır:

i. Öldürmek. Bu en üst düzeyde caydırıcı bir müeyyide olmaktadır. Bunun üstünde daha bir ceza yoktur.

ii. Kesmek: Bununla bedene şiddetli bir acı verilir ve bunun sonucunda bir organ artık işlevini yapamaz hale gelir. Öyle ki kişi, artık ömür boyu yalnız başına geçimini sürdüremez. Bu bir müsle'dir ve aynı zamanda eseri herkes tarafından görülecek ve hiçbir şekilde sona ermeyecek bir arlanmayı gerektirecek bir haldir.

Böyle bir müeyyideye ihtiyaç şundandır: Nefisler ancak iki yönden etkilenirler:

a) Hayvânîlikte iyice azgın halde bulunan nefisler —sığır ve deve gibi— ancak bedene acı vermekle yola gelirler.

b) Makam ve mevki tutkusuna sahip nefisler ise, arlanmayı gerektirici bir duruma düşmekten, bedenî acılardan daha çok kaçınırlar.

Bu durumda hadlerde her iki yönün de dikkate alınması gerekir.

iii. Dövmek ve arlanmayı gerektirici bir şey yapmak. Bu da sürgün, şahitliğini kabul etmeme ya da azarlama gibi bir şey olur.

Önceki şeriatlarda cezalar:

Bizden önceki şeriatlarda, öldürme suçuna kısâs, zinaya recm, hırsızlığa ise el kesme hükmü bulunuyordu. Bu üç ceza üzerinde, bütün semâvî şeriatlar müştereklik arzediyor, peygamberlerin ve ümmetlerin büyük çoğunluğu bunlar üzerinde icmâ halinde bulunuyordu. Böyle bir hükmün terkedilmemesi ve ona dört elle sarılınması gerekir.

Ancak İslâm şeriatı, bu cezalarda bir takım tasarruflarda bulunmuş ve her biri için gerekli caydırıcı müeyyideyi iki derece üzere kılmıştır:

i. Son derece şiddetli olan müeyyideler. Bunların, en büyük suçlara karşı tutulması gerekir.

ii. Birinci derecenin daha altında olan müeyyideler. Bunların da, daha aşağı derecede olan günahlara karşı tutulması gerekir.

İslâm şeriatında belirlenen cezalar:

Buna göre öldürme fiiline karşılık olarak kısas ve diyet hükmü konulmuştur. Bu konuda asıl, *"Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısâs yazıldı. (...) Ancak kim kardeşi tarafından affedilirse kısas düşer. Bundan sonra iyiye uymak, öldürülenin veli-*

sine (gereken diyeti) güzel bir şekilde ve tam olarak ödemek gelir. O halde söylenenler, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir."[313] âyetidir.

İbn Abbâs (r.a.), öncekilerin şeriatında sadece kısasın olduğunu, diyetin ise olmadığını söylemiştir.

Zinâ hakkında celd (sopa) cezası vardır. Yahudiler, güçlerini kaybedip de recim cezasını uygulamaya güçleri yetmez hale gelince, zina eden erkek ve kadının yüzlerini karalayıp, eşeğe ya da deveye ters yüz şeklinde bindirip sokak sokak dolaştırıp teşhir etmeyi icat etmişlerdi. Bu onların şeriatlarında bir tahrîf oluyordu. Bizim için, bizden öncekilere ait olan semâvî şeriat hükümleriyle kendilerinden icad ettikleri uygulamalar bir araya getirilmiştir ki, bu bizim için son derece müşfik davranıldığını göstermektedir.

Hırsızlık suçunda, ceza ve çaldığının iki katı tazmin hükmü vardır.

İftira, içki içme gibi bazı zulüm türlerini de zina üzerine hamledip, onlar hakkında da aynı şekilde sopa cezası öngörülmüştür. Çünkü bunlar da, sözü edilen günahlar mesabesindedir. Bununla birlikte yol kesme suçu için ceza artırılmıştır.

Cezaların uygulanması açısından insanlar iki kısımdır:

Cezaların uygulanması açısından insanlar iki kısımdır ve her kısma ait özel uygulama biçimi vardır:

i. Bağımsız olup, kendi iradeleriyle hareket etme yetkisine sahip olan, birilerinin eli altında bulunmayan kimseler. Bunların cezalandırılması, herkesin gözü önünde olur, açıktan acı çekmeleri, büyük bir ar duymaları, horlanmaları ve hakir kılınmaları sağlanır.

ii. Başkalarının eli altında bulunan, onların yanında bir tür esir olan kimseler. Bunların, efendileri tarafından korunmaları istenir ve sözü edilen suçları işledikleri zaman kendilerine verilecek ceza, efendileri tarafından uygulanır. Çünkü efendileri, onların o suçlardan nasıl alıkonulacağını daha iyi bilirler.

Şu hadisler bu manayı ifade etmektedir:

---

313 Bakara 2/178.

"Birinizin cariyesi zina eder de zinası sabit olursa, ona (lâyık olan) haddi vursun!"[314]

"Birinizin kölesi, eğer hırsızlık ederse, onu yarı fiyatına da olsa satın!"[315]

Bu iki tabaka, herkesçe belli olan bir vasıfla ayırt edilmiştir. Birinci tabakayı hürler, ikincisini de köleler oluşturur.

Sonra bazı efendiler gaddar olur ve kölelerine karşı işkencede haddi aşar ve gerekçe olarak da onun zina etmiş, yahut hırsızlık yapmış olduğunu ileri sürer. Bu durumda yapılması vacip olan şey, köleler için konulacak cezaların hürler için konulandan az olmasına hükmetmek, öldürme ve kesmede onları muhayyer bırakmamak, diğerlerinde ise muhayyer bırakmak ve böylece belirsizliğe son vermektir.

Had, günaha keffârettir:

Had cezası, iki açıdan keffâret olur. Çünkü günahı işleyen kimse:

i. Ya Allah'ın emir ve hükmüne boyun eğmiş, yüzünü Allah'a teslim etmiş olur. Bu durumda keffâret (had) onun hakkında büyük bir tevbe olur. Bunun delili de Rasûlullah'ın (s.a.) Mâiz hakkında söylediği: *"Gerçekten o öyle bir tevbe etti ki, bu tevbe ümmeti Muhammed arasında taksim edilse, onlara yeterdi."*[316] ifadesidir.

ii. Ya da ona eza vermek ve cezaya zorlamak şeklinde olur. Bunun sırrı şudur: İşlenen o fiil, Allah'ın hikmetinde, onu işleyen kimsenin ya canında ya da malında cezasını bulmasını gerektirir. Bu durumda haddi ikâme eden, mücâzât konusunda Allah'ın halifesi olur. Düşün!

Zina suçunun cezası:

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun!"[317]

Hz. Ömer (r.a.) şöyle demiştir: "Şüphesiz Allah Teâlâ, Mu-

---

314 Müslim, Hudûd, 30.
315 Ebû Dâvûd, Hudûd, 22.
316 Müslim, Hudûd, 22.
317 Nûr 24/2.

hammed'i hak ile göndermiştir. Ona Kitabı indirmiştir. Allah'ın indirdikleri arasında Recim âyeti de vardı. Rasûlullah (s.a.) recmetmiştir. Ondan sonra biz de recmettik. Recim, Allah'ın kitabında zina eden erkek ve kadın üzerine —muhsan olmaları halinde— bir haktır."

Muhsan olan zâninin cezası recimdir:

Muhsan olan zâninin cezası recim, muhsan olmayanın haddi ise sopadır (yüz değnek). Bu ayırımın gerekçesi şudur:

Nasıl ki teklîf, on beş ya da benzeri bir yaşa ulaşmadan tamamlanmıyorsa, daha önceki yaşlarda aklın ve bedenin yeterince gelişmemesi ve tam adam olmaması sebebiyle yükümlülük bulunmuyorsa, aynı şekilde aklın tamlığına; tam, bağımsız ve kendi başına karar alabilme yetkisine sahip bir adam oluşa bağlı olan cezaların da derece bakımından farklılık arzetmesi gerekmektedir. Muhsan kâmildir, muhsan olmayan ise noksandır. Bu durumda muhsan olmayan kişi, kâmil hürlerle, köleler arasında bir yerde yer almıştır.

Muhsanlık şartı, sadece recim konusunda dikkate alınmıştır. Çünkü recim, Allah hakkı olmak üzere meşrû kılınmış olan en ağır cezadır.

Kısâs ise, kul hakkıdır ve onlar haklarını almaya muhtaçtırlar; bu itibarla ilave şartlarla onların hakları zayi edilmez.

Hırsızlık ve diğer suçların cezalarına gelince, onlar recim mesabesinde değildir.

Hem Allah Teâlâ'nın kendisine lütuf ve in'amda bulunduğu, pek çok kula üstün kıldığı bir insanın günah (zinâ) işlemesi daha çirkin, daha âdî bir fiildir; çünkü ziyade bir küfrân-ı nimet anlamı taşır. Dolayısıyla böyle birinin cezasının artırılması yerinde olur.

Bekarın zina cezası:

Bekarın zina etmesi halinde cezası yüz değnektir. Yüz değnek, caydırıcılığı sağlamaya, yeterince acı vermeye elverişli çok ve munzabıt bir miktardır.

Ayrıca sürgün cezası da verilir. Çünkü etkin bir ceza iki şekil üzere olmalıdır:

i. Bedene acı vermelidir,

ii. Utanmasına, rezil olmasına, alışkın olduğu şeyleri kaybetmesine sebep olmalıdır.

Birincisi bedenî, ikincisi ise psikolojik cezadır. Ceza dediğin, mutlaka bu iki özelliği de içinde toplamalıdır.

Kölelerin, cezası hürlerinkinin yarısıdır:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Evlendikten sonra bir fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı uygulanır."[318]

Kölelerin cezalarının, hürlerinkinin yarısı olmasının hikmeti şudur:

Kölelerin cezalandırılması işi, efendilerine havale edilmiştir. Eğer köleler için, son derece caydırıcı olan bir ceza meşru kılınacak olsaydı, bu, efendiler için kölelere tecavüz kapısını açar ve zinâ etmiş olduklarını ileri sürerek onları öldürebilirlerdi ve bu durumda onlara herhangi bir sorgulama yöneltilemezdi. Bunun için onların hadleri noksan kılınmış ve helâklerine götürmeyecek bir düzeyde tutulmuştur.

Muhsan olanla muhsan olmayan arasında zikrettiğimiz gerekçeler, aynısıyla burası için de geçerlidir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Benden öğrenin! Benden öğrenin! Allah o kadınlara çıkar bir yol kıldı. Bekârla bekâr zina ederse yüz dayakla bir sene sürgün; evli ile evliye yüz dayak ve recim vardır."[319]

Hz. Ali (r.a.) de bu hadisle amel etmiştir.

Bu hadis, insanların kafasını karıştırmış ve onun, Rasûlullah'ın (s.a.) evliyi, sopa vurmadan sadece recmettiği uygulamasına ters düştüğünü zannetmişlerdir.

Bence ikisi arasında bir çelişki yoktur ve âyet âmmdır. Ancak devlet başkanının, vacip olması halinde sadece recimle yetinmesi sünnettir.

Bunun tam bir benzeri, yolculuk esnasında namazın kısaltılması hükmüdür. Nasıl ki yolcu tam kıldığı zaman namazı caiz olmakta, bununla birlikte sünnet olan o kişi hakkında namazı kı-

---

318 Nisâ 4/25.

319 Müslim, Hudûd, 12.

saltmaksa, burada da öyledir. Çünkü recim çok büyük bir cezadır; daha az olan cezaları kendi içinde muhtevi bulunmaktadır.

Yaptığımız bu izahla, Rasûlullah'ın (s.a.) bu sözü ve Hz. Ali'nin (r.a.) uygulamasıyla, bizzat Rasûlullah'ın (s.a.) uygulaması ve çoğu halifelerinin sadece recimle yetinme şeklindeki uygulamaları arasını bulmak mümkündür. Önce dayak vurulmasını emrettiği, sonra adamın kendisinin muhsan olduğunu söylemesi üzerine recmedilmesini emrettiğini bildiren Câbir hadisi de buna delâlet eder. Rasûlullah'ın (s.a.) hemen sopa vurulmasını emretmesi, bunun (âyetin genel ifadesinden hareketle) her zinâ eden için caiz olmasındandır.

Bence sürgün cezası, affedilmesi mümkün olan cezadır. Bu izahla da ilgili haberler arasını telif etmek mümkündür.

Zinâ ikrarında bulunma halinde durum:

Mâiz b. Mâlik, gelip de zina ettiğini ve kendisini temizlemesini söylediği zaman Rasûlullah (s.a.) ona: *"Belki öpmüşsündür ya da sıkmışsındır yahut da bakmışsındır!"* demiş, adam, "Hayır ya Rasûlallah!" deyince bu kez Rasûlullah (s.a.) açık bir ifade ile *"onu şey edip etmediğini"* sormuştur. Adamın evet demesi üzerine de recmedilmesini emretmiştir.[320]

Had, ihtiyatlı davranılması gereken bir konudur. Zinâ sözcüğü, cinsel organ yoluyla ilişkinin dışında da kullanılmaktadır. Nitekim Rasûlullah'ın (s.a.), *"Dilin zinâsı şudur, ayağın zinâsı şudur"* gibi ifadelerinde öyle kullanılmıştır. Bu itibarla bu gibi konularda fiilin gerçekten tahakkuk edip etmediğinin iyice araştırılması ve anlaşılması, hükmün ona göre verilmesi gerekir.

Bil ki: Zinâ yaptığını itirafla gelip nefsini cezanın uygulanması için teslim eden kimse tevbekârdır. Tevbe eden ise, hiç günah işlememiş gibidir. Dolayısıyla aslında ona had vurulmaması gerekirdi. Ancak burada onun üzerine haddin uygulanmasını gerektiren başka gerekçeler vardır. Bunlar şunlardır:

i. Tevbenin ızhârı ve ikrâr, had cezasını düşürecek olsaydı, o zaman her zinâ edenin, —devlet başkanının kendisini yakalayıp cezalandıracağını anlaması halinde— hileye baş vurup kendisini tevbe etmiş gibi göstermesi ve böylece kendisinden haddi düşürmesi hiç de zor olmayacaktır. Bu ise, maslahata ters bir durumdur.

320 bkz. Müslim, Hudûd, 18-24.

ii. Tevbenin tamam olabilmesi için, ancak ihlâs sahibi kimselerin tahammül edebileceği çok ağır bir fiille kuvvet kazanması ve desteklenmesi gerekir. Bunun içindir ki Rasûlullah (s.a.), Mâiz'in recim için kendisini teslim etmesi hakkında, *"Gerçekten o öyle bir tevbe etti ki, bu tevbe ümmet-i Muhammed arasında taksim edilse, onlara yeterdi."*[321] buyurmuştur.

Gâmidli kadın hakkında da şöyle buyurmuştur:

"Bu kadın öyle bir tevbe etmiştir ki, onu bir baççı yapsaydı mutlaka mağfiret olunurdu."[322]

Zinâyı örtmek:

Bununla birlikte zinâyı örtmek müstehaptır. Bu manada olmak üzere Rasûlullah (s.a.), Hezzâl'e[323] şöyle demiştir: *"Onu elbisen ile örtseydin, senin için daha hayırlı olurdu."*[324]

Kezâ, kişi ile Allah arasında kalan konuda tevbe etmesinin emrolunması ve haddi düşürmek için çeşitli çarelere baş vurulması müstehaptır.

Cariyenin zinâ etmesi hali:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Birinizin cariyesi zina eder de zinası sabit olursa, ona (lâyık olan) haddi vursun! Ama suçunu başına kakmasın! Sonra yine zina ederse ona lâyık olan haddi vursun! Fakat suçunu başına kakmasın!"[325]

Bu hükmün sırrı şudur: İnsan, şer'an harîm-i ismetini korumakla memurdur ve yaratılışında bu özellik kendisinde mevcuttur. Eğer had, sadece devlet başkanı tarafından uygulanacak olsaydı, pek çok durumda efendi haddi ikâme imkânı bulamaz ve harîm-i ismetini arlanmayı mucip durumlardan koruyamazdı. Belli bir miktar da konulmayacak olsaydı, o zaman da kimileri haddi aşar ve eli altındaki kölenin ölümüne ya da gereğinden fazla acı çekmesine sebep olabilirdi. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.), *"Fakat suçunu başına kakmasın!"* buyurmuştur.

---

321 Müslim, Hudûd, 22.

322 Müslim, Hudûd, 23.

323 Mâiz'in cariyesiyle zinâ ettiği kimse. Bu zat, Mâiz'e, gidip Rasûlullah'a (s.a.) günahını itiraf etmesini öğütlemiştir.

324 Ebû Dâvûd, Hudûd, 7.

325 Müslim, Hudûd, 30.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Önemli adamların sürçmelerini —hadler hariç— görmemezlikten gelin!"[326]

Hadis, mürüvvet sahibi kimselerin ufak tefek hatalarının görülmemesini istemektedir. Bir adam eğer dini bütün olarak biliniyorsa, işlediği hata, âdeti hilâfına bir sürçme şeklinde olmuş ve hemen pişman olmuşsa, böyle birinin affedilmesi uygun olur.

Hadisle izzet-i nefis ve siyaset sahibi, insanlar arasında önemli yeri olan kimseler de kastedilmiş olur. Böylesi insanların, büyük küçük denilmeden her vesileyle cezaya çarptırılması, insanlar arasında husûmet kapısının açılmasına, devlet başkanına muhalefete ve ona baş kaldırmaya sebep olur. Çünkü insanlar, çoğu kez bu tür muamelelere tahammül edemezler.

Hadlere gelince, onların tatbiki konusunda —her kim olursa olsun— ihmal ve gevşeklik gösterilmemesi gerekir. Ancak haddi düşürecek bir durumun bulunması hali müstesnadır. Eğer hadlerin uygulanmasında ihmal gösterilecek olursa, o zaman onların konuluşunda gözetilen maslahata ters düşülmüş ve onlardan gözetilen faydalar ortadan kalkmış olur.

Özürlülere haddin uygulanması:

Rasûlullah (s.a.), zinâ eden sakat biri[327] hakkında, *"Yüz çatallı bir hurma salkımı (dalı) alın ve ona bir defa vurun."*[328] buyurmuştur.

Yaratılışındaki zayıflık sebebiyle kendisine had vurulması imkânsız olan kimse hakkında böyle bir uygulamaya gidilir ve bununla sûretâ da olsa şeriatın olabildiğince yürürlükte tutulabilmesi amaçlanır. Çünkü onun tamamen serbest bırakılması, hadlerin güçlü bir şekilde yerleştirilmesi ilkesine ters düşer. Allah Teâlâ'nın fıtratın bir parçası gibi kıldığı mutlaka riayeti gerekli şer'î hükümler için en uygun olanı, onların kendi özelliği ile etkinmiş gibi kılınması ve onlara dört elle sarılınmasıdır. Hem bu uygulamada bir tür elem verme de vardır, bu şekilde de olsa haddin uy-

326 Ebû Dâvûd, Hudûd, 5.

327 Sakat, zayıf biri kaldığı evde, umulmadık bir şekilde bir cariye ile zina ederken yakalanır. Durum Rasûlullah'a (s.a.) iletilince, ona yüz değnek vurulmasını emreder. Ancak yüz sopa vurulunca adamın öleceği söylenince yukarıdaki sözlerini buyurur. (Ç)

328 İbn Mâce, Hudûd, 18.

gulanması imkânı vardır; bu itibarla terkedilmesi için bir zarûret yoktur.

Livatanın cezası:

Livata suçunun cezası hakkında ihtilâf etmişlerdir. Kimileri onun zinâ türünden bir fiil olduğunu söylemişlerdir. Kimileri ise, *"Her kimi, Lût kavminin amelini işler halde bulursanız, hem fâili (üsttekini) hem de mefûlü (alttakini) öldürün."*[629] hadisine istinaden livatada bulunanın öldürülmesi gerektiği görüşünü benimsemişlerdir.

Kazf (iftira) haddi:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Namuslu kadınlara zinâ isnadında bulunup, sonra (bunu isbat için) dört şahit getiremeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar. Ancak bundan tevbe edip ıslâh olanlar müstesnadır. Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir."[630]

Namuslu erkekler de icmâ ile namuslu kadınlar hükmündedir. Âyette sözü geçen *"muhsan"* ifadesinden maksat, hür, mükellef, müslüman ve haddi gerektirici bir cinsel ilişkiye girmemiş iffetli kişi demektir.

Kazf (iftira) ile, zinâya şahitlik birbirine karışmaktadır. Bu durumda eğer biz iftira edeni had vurmak için yakalayacak olsak, "Ben zinâya şahitlik etmekteyim" diyecektir. Bu ise, kazf haddini ortadan kaldırır. Zinâ şahitliği yapan biri olması halinde de, aleyhine şahitlikte bulunulan kimsenin, onun hadde müstehak iftira eden biri olduğunu ileri sürerek kendisini kurtarmaya çalışması söz konusu olur. Bu iki haddin, ümmet yönetimine nazaran birbiriyle çelişir halde olması, bunların arasının açık bir şekilde ayrılmasını gerekli kılmıştır. Bu ise, haber verenlerin çok olmasıyla sağlanır. Eğer zinâ olayını haber verenler çok olursa, o zaman şehâdet zannı güçlenir; doğruluk ihtimali artar, iftira olma yönü ise zayıflar. Çünkü iftira iki sıfatı gerekli kılar:

i. Dini bütün olmamak,

---

329 Tirmizî, Hudûd, 24; İbn Mâce, Hudûd, 12.

330 Nûr 24/4-5.

ii. İftira edilene nisbetle hiyanette bulunmak.

Böylesi iki kötü sıfatın, müslümanlardan oluşan bir grubun hepsinde birden bulunması uzak bir ihtimaldir.

Zinânın sabit olması için iki şâhidin âdil oluşlarıyla yetinilmemiştir; çünkü adâlet şartı bütün haklarda aranır. Bu durumda çelişkinin herhangi bir etkisi gözükmez. Zinâ haddinde çokluk, normal şahitlik nisâbının iki katı olarak (dört erkek) belirlenmiştir.

Kazf haddi seksen sopadır:

Kazf (iftira) haddinin seksen sopa olarak belirlenmesi şunun içindir: Bunun, bizzat zinâ fiiline verilen cezadan daha az olması gerekir. Çünkü bir kötülüğün yaygarasını yapmak, bizzat onu işlemek gibi değildir. Noksanlık açık bir miktarla belirlenmiştir ki o da yirmidir. Çünkü yirmi, yüzün beşte biridir.

Hadlerde psikolojik müeyyide:

İftira (kazf) haddini tamamlayıcı bir unsur olarak şahitliğinin de kabul edilmemesi, daha önce de zikrettiğimiz üzere acı vermenin bedenî ve nefsânî (psikolojik) olmak üzere iki çeşit olmasındandır. Şâri' Teâlâ, her iki tür eza vermeyi de hadler bünyesinde toplamıştır.

Zinâ haddiyle birlikte sürgün cezasını koymuştur. Çünkü zinâ, gerek yöneticilerin siyaseti ve gerekse kadının yakınlarının gayreti nazarından ele alındığında, ancak beraberlik, birliktelik, uzun süre sohbette bulunma ve kaynaşma sonucu olabilecek bir fiildir. Bu durumda ona verilecek en uygun ceza, onu fitne mahallinden uzaklaştırmak olacaktır.

İftirâ (kazf) haddinde ise ek olarak şahitliğinin kabul edilmemesi vardır. Çünkü iftira, ihbârdır, şahitlik de ihbârdır. Bu durumda şahitliğinin kabul edilmemesiyle, işlediği günahın türünden arlanmayı gerektirici bir ceza olarak cezalandırılmış olmaktadır. İftira edenin şahitliğinin kabul edilmemesi bir cezadır. Diğer günahkârlardan kabul edilmemesi ise adâlet ve rıza şartlarının bulunmayışındandır. Hem daha önce de belirttiğimiz gibi iftira edenin, kazf haddinden kendisini kurtarmak için "Ben zinâya şahitlikte bulunmaktayım" demek gibi bir yola başvurması hiç de zor olmaz. Bu durumda, bu kapının kapatılması, kendisi için delil ola-

rak kullanacağı bu mazereti aleyhine çevirerek cezalandırma yoluyla olacaktır.

İçki haddiyle birlikte de ek olarak "tebkît" yani azarlama cezası konulmuştur.

"Ancak bundan tevbe edip ıslâh olanlar müstesnadır." âyetindeki istisnânın, şahitliklerinin kabul edilmemesine yönelik olup olmadığı hakkında ihtilâf etmişlerdir. Daha önce arzettiklerimiz ışığında bakarsak, zahire göre fıskın bitiminde, onun eserinin ve cezasının de bitmesi gerekir.

Halifeler, kölelere uygulanacak zinâ cezasında, yarıya indirme esasına riayet etmişlerdir.

Hırsızlık haddi:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan (başkalarına) bir ibret olmak üzere ellerini kesin! Allah, izzet ve hikmet sahibidir."[331]

Rasûlullah (s.a.), Allah Teâlâ'nın indirmiş olduğu şeyleri açıklayıcı olarak gönderilmiştir. Nitekim bu, *"İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için sana da bu Kur'ân'ı indirdik."*[332] âyetinde ifade edilmektedir.

Başkasının malını almanın çeşitleri:

Başkasına ait olan malın alınması çeşitli şekillerde olur. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

i. Hırsızlık,

ii. Yol kesicilik,

iii. Yankesicilik,

iv. Hiyânet,

v. Bulma,

vi. Gasb,

vii. Önemsenmeyerek terkedilen şeylerin alınması...

Bu durumda şer'î hükümleri açıklamakla görevli olan Rasû-

331 Mâide 5/38.

332 Nahl 16/44.

lullah'ın (s.a.) hırsızlığın hakikatini, diğerlerinden ayrılacak şekilde beyan etmesi gerekmiştir.

Bunlar arasını ayırmanın yolu, bu isimlerin hırsızlıktan farklı olan hakikatlarına bakmaktır. İnsanların örfünde bunların ayrışması bu şekilde olur. Sonra hırsızlık munzabıt ve herkes tarafından bilinen özelliklerle zabturapt altına alınır. Böylece o, diğerlerinden ayrılır ve ondan kaçınma sağlanır.

Yol kesme, yağmalama, eşkiyalık (hırâbe), mazlumlara nisbetle, kuvvete dayanmayı, müslüman toplumun imdada yetişemeyeceği bir zaman ve mekânın seçimini bildiren isimlerdir.

Yankesicilik, herkesin gözü önünde, kimseye çaktırmadan kapıp kaçmayı ifade eder.

Hiyânette, daha önceden mevcut bulunan bir ortaklık ya da gösterilen bir kolaylık ve tasarrufa dair verilen izin manası vardır.

Bulma (iltikât) ise, koruma altında olmayan malın alınmasıdır.

Gasb, mazlûma nisbetle harp-darp bulunmayan, ancak cedele ve meselenin yetkililere götürülemeyeceği, dolayısıyla da işin içyüzünün ortaya çıkmayacağı zannına dayalı olarak galebe çalma anlamı ifade eder.

Önemsememe ve takva azlığı, örfen esirgenmeyen ve insanlar arasında dayanışma halinde kullanılan —su ve odun gibi— şeyler hakkında olur. Bu itibarla Rasûlullah (s.a.), bu isimlerin hakikatlerini beyanla, onlardan kaçınma gereğini beyan eylemiştir.

Hırsızlıkta nisap:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Hırsızın eli, ancak dörtte bir dinar (ve yukarısı) hakkında kesilir."[333]

Bir kalkan değerinde olan şeyler sebebiyle kesileceği rivâyet edilmiştir. Yine, değeri üç dirhem olan bir kalkan sebebiyle el kestiği rivâyet edilmiştir.[334] Hz. Osman (r.a.), değeri —bir dinar eşittir on iki dirhem hesabından— üç dirhem olan turunç sebebiyle el kesmiştir.[335]

333 Müslim, Hudûd, 2-5.

334 bkz. Ebû Dâvûd, Hudûd, 11.

335 Muvatta, Hudûd, 23.

Kısaca, bu üç değerlendirme de Rasûlullah (s.a.) zamanında aynı şey üzerine uygun düşmekteydi. Sonra arada farklılıklar olmuştur. Kalkanın dikkate alınması —munzabıt olmadığı için— elverişli değildir. Müslümanlar diğer iki hadis hakkında ihtilâf etmişlerdir.

Kimileri nisabın dörtte bir dinar olduğunu, kimileri de üç dirhem olduğunu söylemişlerdir. Malın, bu iki miktardan birine ulaşmasıdır, şeklinde bir görüş de ileri sürülmüştür. Bence en uygunu budur.

Bu, Rasûlullah'ın (s.a.) insanların az görüp, önemsiz saydıkları miktarı belirlemesi olmaktadır. Çünkü para yerine başka mallardan belirlenmesi yoluna gidilmesi zordur; zira eşyanın değerleri ülkeden ülkeye, zamandan zamana göre değişir. Aynı cins bir yere göre nefis sayılırken, başka bir yere göre hasis sayılabilir. Bir ulusa göre mübah ve değersiz sayılan bir mal, başka bir ulusa göre çok değerli olabilir. Bu durumda miktarın para ile belirlenmesi gerekmiştir. Hem malın cinsinin hem de değerinin dikkate alınması gerektiğini söyleyenler de olmuştur. Bunlara göre, değeri on dirhem bile olsa, odun çalanın eli kesilmez.

Dalındaki meyvenin çalınması:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Dalındaki meyveden, dağdaki serbest otlayan hayvandan dolayı el kesme yoktur. Ağıllara konulması ve harmanda toplanması halinde ise, çalınan bir kalkan değerine ulaştığında el kesilir."[636] Asılı meyvenin hükmü sorulunca da şöyle buyurmuştur:

"Kim, ondan harmanda toplandıktan sonra çalarsa ve çaldığı da bir kalkan değerine ulaşırsa, ona el kesme cezası gerekir."[637]

Rasûlullah (s.a.), bu hadisleriyle el kesme hükmü için *"hırz"* yani malın koruma altında olması şartını getirmiştir. Çünkü koruma altında olmayan bir malın alınmasına hırsızlık değil, bulma denir. Dolayısıyla hırz altında olan bir şeyi almaktan kaçınmak gerekir.

Yine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ne hâin, ne yağmacı ne de yankesici üzerine el kesme vardır."[638]

336 Nesâî, Sârik, 11, 12; Muvatta, Hudûd, 22.

337 Ebû Dâvûd, Hudûd, 13 (4390).

338 Ebû Dâvûd, Hudûd, 14.

Bu hadisiyle Rasûlullah (s.a.), hırsızlık suçunun oluşması için malın gizlice alınmış olmasının şart olduğunu belirtmiş olmaktadır. Aksi takdirde fiil, hırsızlık değil; yağma, yankesicilik adını alır. Kezâ, önceden mevcut bulunan bir ortaklık ve hak sahibi olma hali de olmaması gerektiğini belirtmiştir. Aksi takdirde fiilin adı, hiyanet ve hakkın alınması olur.

Eserlerde (âsâr), efendisinin malını çalan köle hakkında, "O senin malındır; malın malına gitmiş olur." demişlerdir.[339]

Hırsızın elinin kesilmesi işlemi:

Bir hırsız hakkında olmak üzere Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Elini kesin sonra kaynar yağa sokup dağlayın!"[340]

Kaynar yağa sokularak dağlanmasını emretmesi, bozulmanın vücuda sirayet ederek helâke sebep olmasını önlemek içindir. Çünkü kesilen yerin dağlanması, organın fesada uğramasını ve bunun vücuda sirayetini önler.

Rasûlullah (s.a.), kesilen elin hırsızın boynuna asılmasını emretmiştir.[341]

Bence bunu Rasûlullah (s.a.) teşhir ve âlemlere ibret olsun için yapmıştır. Bu, onun hırsız olduğunun bilinmesini temin edecek, elin zulmen kesilmiş olması ile had sebebiyle kesilmiş olması arasını ayıracaktır.

Nisap miktarından daha az şey çalınması:

Rasûlullah (s.a.), nisap miktarından daha az miktarda şey çalan hakkında, *"Ona ceza gerekir ve çaldığının iki katını öder."* buyurmuştur.[342]

İki katını ödemesini emretmesi, caydırıcılığı sağlamak içindir. Bu gibi hususlarda hem bedenî hem de malî bir cezanın olması gerekir. Bazı insanlar, malî cezadan daha çok çekinir. Bazı kimseler için de aksi varittir. Rasûlullah (s.a.), her iki müeyyideyi bir araya getirmiştir. Çaldığı kadar ödemesi halinde sanki hiç çalma-

---

339 Benzeri bir rivâyet için bkz. Muvatta, Hudûd, 33.

340 bkz. Nihâye, 1/386.

341 Ebû Dâvûd, Hudûd, 21 (4411).

342 Ebû Dâvûd, Hudûd, 13.

mış gibi olur ve bir ceza manası taşımaz. Bu yüzden iki katı ödemesi emrolunmuştur ki, kendisini çalmaya iten maksat boşa çıkarılmış, hüsrana uğratılmış olsun.

Haddin düşürülmeye çalışılması:

Rasûlullah'a (s.a.) bir hırsız getirildi. Adam suçunu itiraf etti. Beraberinde hiçbir eşya bulunamamıştı. Rasûlullah (s.a.) ona:

"Sanmam ki çalmış olasın?" dedi. Adam aksine çaldığını iddia etti. Rasûlullah (s.a.), bu sözünü iki ya da üç defa tekrar etti. Bunun üzerine emretti ve eli kesildi ve getirildi. Rasûlullah (s.a.), ona, *"Estağfirullah ve etûbu ileyh*[343]*, de!"* buyurdu. O da, "Estağfirullah ve etûbu ileyh" dedi. Rasûlullah (s.a.) da üç kere, *"Allah'ım, tevbesini kabul et!"* buyurdu.[344]

Bunun sebebi, günahını itiraf eden, pişmanlık duyan ve tevbe eden bir kimsenin, kendisinden haddi düşürücü çareler aramayı hak etmiş olmasıdır.

Hırâbe: Eşkiyalık, yol kesme:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Allah ve Rasûlüne karşı savaşanların ve yeryüzünde (hak) düzeni bozmaya çalışanların cezası ancak ya acımadan öldürülmeleri, ya asılmaları, yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi, yahut da bulundukları yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Onlar için âhidrette de büyük azap vardır.

Ancak siz, kendilerini yenip ele geçirmeden önce tevbe edenler müstesnâ; biliniz ki Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir."[345]

Hırâbe (eşkiyalık), ancak tecavüze uğrayan topluluğa nisbetle, savaşma haline dayalı olarak gerçekleşir.

Bu haddin, hırsızlık suçuna verilen cezadan daha ağır oluşunun sebebi şudur: Pek çok insanın bir araya gelmesi halinde, içlerinde mutlaka saldırgan ruhlu kimseler bulunur. Bunlar aşırı cüretkârdırlar, vurup kırmaya düşkün olurlar, birliktelikleri bir güç oluşturur ve bunun sonucunda da öldürmeye, yağmalamaya aldırış etmezler. Elbette bu, hırsızlığa nisbetle daha büyük mefse-

343 "Allah'tan bağışlanmamı diler, O'na tevbe ederim" demektir.

344 Ebû Dâvûd, Hudûd, 9; İbn Mâce, Hudûd, 29.

345 Mâide 5/33-34.

detler içerir. Çünkü mal sahipleri, mallarını hırsızların şerrinden koruyabilirler; fakat yolcular yol kesicilerden kendilerini koruyamazlar. Devlet yetkililerinin ve müslüman toplumunun o zaman ve mekanda onların imdadına yetişmelerine de imkân bulunmaz.

Hem yol kesicilerde, fiile iten sâik daha şiddetli ve güçlüdür. Çünkü bir kimsenin yol kesici olabilmesi için çok yürekli ve cüretkâr olması gerekir; herkes bu işi yapamaz. Sonra bu işin yapıldığı yerde bir toplanma ve anlaşma söz konusu olur. Hırsızlarda ise böyle bir durum olmaz. Bu itibarla yol kesme suçunun cezasının daha ağır olması gerekmiştir.

Çoğunluk âlimler cezanın tertip üzere olduğu[346] görüşündedirler ki bu şu hadise de uygun düşmektedir:

"Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim Rasûlullah olduğuma şehâdet eden müslüman bir kimsenin kanı ancak şu üç şeyden biri ile helâl olur: Cana karşı can, zinâ eden evli, dinini terkedip, cemâatten ayrılan!"[347]

Bazıları da cezanın seçiminde muhayyerlik vardır, demişlerdir ki âyette geçen *"ev=yahut"* kelimesine uygun olanı da budur. Bence *"cemâatten ayrılan"* ifadesi, muhtemelen her iki illeti de toplamaktadır. Murad, her bir illetin hükmü ifade etmesidir. Nitekim Rasûlullah (s.a.) iki illet arasını toplamış ve şöyle buyurmuştur: *"İki adam tuvalete çıkıp, avretleri açık olarak birbirleriyle konuşmazlar."*[348] Avret yerini açmak, lânete sebeptir. Bu hal üzere konuşmak da aynı şekilde lânete sebeptir. Görüldüğü üzere iki illet bir araya getirilmiştir. Burada da öyle olur.

İçki ve cezası:

İçki, hem fert hem de toplum için bir mefsedettir:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.

Şeytan içkide ve kumarda, ancak aranıza düşmanlık ve kin

---

346 Yani yol kesmede adam da öldürmüşlerse öldürülürler, ya da asılırlar; sadece mal almışlarsa, elleri ve ayakları çaprazlama kesilir; sadece yol güvenliğini tehdit etmişler ve mal da almamışlarsa sürülürler. (Ç)

347 Müslim, Kasâme, 25.

348 Ebû Dâvûd, Tahâret, 7; Ahmed, 3/36.

sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçtiniz değil mi?"[349]

Allah Teâlâ, içkide (hamr) iki mefsedet olduğunu beyan buyurmuştur:

i. İnsanlara (topluma) yönelik mefsedet. Çünkü içkiyi içen kimse insanlara sataşır ve onlara tecavüzde bulunur.

ii. Nefis tezkiye ve terbiyesine yönelik mefsedet. İçkiyi içen hayvânîlik haleti içerisine dalar; ihsân mertebesine ulaşmasını sağlayacak olan aklı kaybolur.

İçkinin tanımı:

İçkinin azı, çoğuna götürdüğü için, ümmet siyaseti, hükmün, içkinin sarhoş edici özelliği üzerine bina edilmesini gerektirmiş, bizzat sarhoşluk halinin bulunması şart olarak aranmamıştır.

Sonra Rasûlullah (s.a.), âyette geçen *"hamr=şarap, içki"*den maksadın ne olduğunu beyan etmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Her sarhoşluk veren şey içkidir ve her sarhoşluk veren şey haramdır."[350]

"Hamr (=içki), bu iki ağaçtandır; hurma ve üzüm."[351]

Bu iki ağacın özellikle zikredilmesi, bir tahsis manası ifade etmeyip vakıayı tesbit kabilindendir.

Mizr[352] ve *bit*[353] adı verilen içkilerin hükmü soruldu. Rasûlullah (s.a.), *"Her sarhoşluk verici şey haramdır."* buyurdu.[354]

Yine o şöyle buyurmuştur:

"Çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır."[355]

Bu hadisler müstefizdir (meşhur). Bence üzümden yapılan içkiyle bir başka nesneden yapılan içki arasında hiçbir fark yoktur. Çünkü haramlık hükmü, bizzat Kur'ân'ın belirttiği mefsedetler sebebiyle inmiştir. Bu mefsedetler ise, hem üzümden yapılmış içki-

---

349 Mâide 5/90-91.

350 Müslim, Eşribe, 73; Ebû Dâvûd, Eşribe, 5.

351 Müslim, Eşribe, 13; Ebû Dâvûd, Eşribe, 4.

352 Mizr: Yemenlilerin mısırdan yaptıkları içkinin adıdır.

353 Bit': Bal şırasından yapılan içkinin adıdır.

354 bkz. Muvatta, Eşribe, 9; Ebû Dâvûd, Eşribe, 5.

355 Ebû Dâvûd, Eşribe, 5; Tirmizî, Eşribe, 3; İbn Mâce, Eşribe, 10.

lerde, hem de diğer nesnelerden elde edilen içkilerde aynı düzeyde mevcut bulunmaktadır.[356]

İçkinin uhrevî cezası:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse şarabı dünyada içer de ona devam ederek tevbe etmeden ölürse; âhirette onu içemez."[357]

Bunun sebebi şudur: Hayvânî halet içine dalan, ihsân mertebesine sırt çeviren bir kimsenin, cennet nimetlerinden yararlanma hakkı yoktur. İçkiyi içmesi, ona müdavim olması ve tevbe etmemesi, hayvânîlik içine dalmanın mazinnesi kılınmış ve hüküm bu mazinne üzerine bina edilmiştir. Cennet lezzetlerinden özellikle içkinin (hamr=şarap) zikredilmesi, iki lezzet arasındaki farkın ilk anda ortaya çıkmasını sağlamak içindir.

Hem nefis, hayvanî lezzeti bir fiil zımnında elde ettiği zaman, o fiil, nefis nazarında o lezzetin sûreti/kalıbı olarak temessül eder ve onu hatırlayınca onu da hatırlar. Bu durumda o, ihsân mertebesine ait bir lezzetin, onun sûretinde temessül etmesine lâyık değildir.

Öbür taraftan amellere verilen karşılık, aralarındaki münasebet esası üzerine kuruludur. Bir şeye yeltenerek belli bir lezzete ulaşma suretiyle isyan eden bir kimsenin cezası, istediği ve beklenti halinde olduğu bir anda o lezzetten mahrum bırakılması şeklinde olur.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sarhoşluk verici şey içene Tıynetu'l-habâl sunacağına dair Allah'ın ahdi vardır." Tıynetu'l-habâl'in ne olduğu sorulduğu zaman da: *"Cehennemliklerin usâresidir."* buyurmuştur.[358]

Bunun sırrı şudur: İrin ve kan, biz insanlarca sıvı maddeler arasında en iğrenç, çirkin ve tiksinti verici şeylerdir. İçki sıvı bir maddedir. Bu durumda onun cezasının cehennem ehlinin usâresi sûretinde temessül etmesi uygun olacaktır. Bu aynen münker ve

---

356 İçkinin; üzüm şırasından, kuru zümden, hurmadan, buğdaydan, arpadan, mısırdan... yapılabileceğini bildiren hadisler de vardır. bkz. Ebû Dâvûd, Eşribe, 4.(Ç)

357 Buhârî, Eşribe, 1; Müslim, Eşribe, 77; Tirmizî, Eşribe, 1; İbn Mâce, Eşribe, 2.

358 Müslim, Eşribe, 72; Ebû Dâvûd, Eşribe, 5.

nekirin gök gözlü olarak takdim edilişi gibidir. Çünkü Araplar gök gözlülerden hoşlanmazlar. Daha önce de zikrettiğimiz gibi bazı haricî vakıalar, onlara uygun sûretler halinde rüyada temessül eder. Burada da ceza öyle olmuştur.

İçki içenin namazı kabul olunmaz:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim içki içerse, Allah Teâlâ onun kırk sabah (gün), namazını kabul etmez; eğer tevbe ederse, Allah da onun tevbesini kabul eder."[359]

Namazının kabul edilmemesinin hikmeti şudur: Nefiste, masiyete yeltenmek suretiyle hayvanî gücün ileri çıkması ve melekî güç üzerine galebe çalması, Allah'a karşı girişilen bir cüretkârlıktır; nefsin, ihsân mertebesine ters düşen bir halet içerisine gömülmesidir. Bu, namazın, nefis üzerinde gereği gibi fayda vermesini engeller, nefsin ihsân mertebesine ait halet içine girmesine imkân vermez.

İçki içenin maddî cezası:

Rasûlullah (s.a.) zamanında bir içki içen oldu mu kendisine getirilir ve o da dövülmesini emrederdi. Kimi papuçuyla, kimi ridasıyla kimi de eliyle kırka ulaşacak şekilde vururlardı. Sonra *"tebkît"* edilmesini yani azarlanmasını emretmiştir.[360] Bunun üzerine insanlar içki içene: "Allah'tan korkmadın mı?", "Allah'tan sakınmadın mı?", "Rasûlullah'tan (s.a.) utanmadın mı?" gibi sözlerle onu te'dip yoluna gitmişlerdir. Rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah (s.a.) yerden bir avuç toprak almış ve onun yüzüne saçmıştır.[361]

İçki haddinin, diğer hadlere nisbetle az olmasının sebebi şudur: Diğer suçlarda mefsedet bilfiil vuku bulmuştur; meselâ mal çalınmıştır, yol kesilmiştir, zinâ işlenmiştir, iftira yapılmıştır. Bunda ise, sadece fesada mazinne olan şey işlenmiş, bizzat fesadın kendisi işlenmemiştir. Bu yüzden ceza yüz sopadan az olmuştur. Rasûlullah (s.a.) zamanında kırk sopa vuruluyordu; çünkü içki iç-

359 Tirmizî, Eşribe, 1; İbn Mâce, Eşribe, 4.
360 bkz. Ebû Dâvûd, Hudûd, 36 (4477, 4478).
361 Ebû Dâvûd, Hudûd, 37 (4487).

me, iftirâya mazinnedir. Mazinnenin hükmü de, bizzat fiil için belirlenmiş hükümden meselâ yarısı kadar daha az olmalıdır.

Sonra fesat artmış ve içki içmenin önü alınmaz olmuştu. Bu durumu gören sahâbe, ceza miktarını kırktan seksene çıkarmıştır. Seksen sayısının esas alınması, ya Allah'ın kitabında yer alan hadlerin en azı oluşundandır; hakkında nass bulunmayan bir suçun cezasının, en az hadden daha fazla olmaması gerektiğini düşünmüş olmalıdırlar. Yahut da "İçki içen genelde sarhoş olur, sarhoş olunca da hezeyanda bulunur ve iffete iftira eder. İftirâ cezası da seksen sopadır" şeklinde bir istidlâle dayanmışlardır. Gerçi zinâ ve öldürme gibi fiiller de işleyebilirse de galip olanı hezeyanda bulunmasıdır. Hükümde itibar galip ve kesin olanadır. *Tebkît* yani azarlamanın hikmetini ise daha önce açıklamıştık.

Hadlerde şefaatçilik:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah sizden öncekileri ancak şunun için helâk etmiştir ki, onlar aralarından şerefli biri hırsızlık ederse onu bırakırlar; zayıf olan çalarsa üzerine haddi tatbik ederlerdi. Hiç şüphe yok ki ben —Allah'a yemin ederim ki— Muhammed'in kızı Fâtıma hırsızlık etse mutlaka elini keserdim."[362]

"Her kim ki, Allah'ın hadlerinden birinin uygulanmaması için şefaatçilik ederse, o Allah'ın emrine muhalefet etmiştir."[363]

Rasûlullah (s.a.), soylu ve şerefli kimselerin mevkilerinin korunageldiğini, onlara karşı müsamaha gösterildiğini, onların müdafaa edildiğini, bir sıkıntıya düşmeleri halinde hemen tavassutçuların harekete geçtiğini... bunun ta eskiden beri bütün insanlar arasında geçerli bir gelenek olduğunu bildiği için konu üzerinde özel olarak durmuş ve işin önemine dikkat çekmiştir. Çünkü hadlerin uygulanması gibi bir konuda şefaatçilik, müsamahacılık, hadlerin meşrû kılınışındaki amacı ortadan kaldırır.

Had cezası uygulanan kimselere lânet edilmemesi:

Rasûlullah (s.a.), had cezası uygulanan kimselere lânet ve ha-

---

362 Buhârî, Hudûd, 12; Müslim, Hudûd, 9; Ebû Dâvûd, Hudûd, 4.

363 Ebû Dâvûd, Akdıye, 14.

karet edilmesini yasaklamıştır. Çünkü bu, insanların haddi ikâmeden kaçınmalarına sebep olur. Hem had, keffârettir. Bir şey, keffâret yoluyla telafi edildiği zaman sanki hiç olmamış gibi olur. Rasûlullah'ın (s.a.), *"Canımı elinde bulundurana yemin ederim ki, şüphesiz o, cennet ırmaklarına dalar bir haldedir."* hadisi bu manayı ifade etmektedir.

İrtidat: Dinden dönme:

Yukarıda anlatılan hadlere caydırıcı iki müeyyide daha eklenmektedir. Bunlar:

i. Dine saygının korunması amacına yönelik olan irtidat cezası ile,

ii. Devlet başkanına başkaldırma cezasıdır.

Birinci cezanın dayanağı Rasûlullah'ın (s.a.), *"Kim dinini değiştirirse, onu öldürün!"*[364] hadisidir.

İslâm dininden çıkan kimseye karşı güçlü bir cezanın bulunması gerekir; aksi takdirde dine saygısızlık kapısı açılmış olur. Allah'ın hoşnutluk ve rızası, semâvî dinin, insanlığın ayrılmaz fıtrî bir parçası haline getirilmesinde tecellî etmektedir.

Riddet yani dinden çıkma, yaratıcıyı ya da peygamberi inkâra delâlet eden, yahut peygamberi yalanlayan bir söz ile, ya da din ile açık bir istihza manası taşıyan bir fiille sabit olur. Kezâ dinin zarûrî esaslarından birinin inkârı da riddet sayılır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

"Eğer (...) dininize ta'nda bulunurlarsa, küfrün önderlerine karşı savaşın!"[365]

Yahudi bir kadın, Rasûlullah'a (s.a.) küfreder, ona hakarette bulunurdu. Adamın biri onu boğarak öldürdü. Rasûlullah (s.a.), kadının kanını heder kıldı.[366]

Çünkü bir zimmî, müslümanların dinine hakaret etmekle, onlara küfürle ve açıkça eza vermekle zimmîliğini kaybeder.

Müşrikler arasında ikâmet yasağı:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

---

364 Buhârî, Cihâd, 149; Ebû Dâvûd, Hudûd, 1.

365 Tevbe 9/12.

366 Ebû Dâvûd, Hudûd, 2.

"Ben, müşrikler arasında ikâmet eden her müslümandan uzağım. Onların ateşleri karşılıklı olarak gözükmez."[367]

Bunun sebebi şudur: Müslümanların onlarla birlikte oturması ve onların kalabalık gözükmesine katkıda bulunması, onlar için yapılacak iki yardımdan biridir. Sonra Rasûlullah (s.a.), kâfir beldesiyle olan uzaklığı, onların ikamet ettikleri mevkiin ya da mahallenin en yüksek yerinde bir ateş yakılması halinde diğerlerine gözükmeyecek kadar uzaklıkta olması şeklinde beyan etmiştir.

Hilâfete isyan suçu:

Devlet başkanına karşı baş kaldırma suçunun dayanağı ise şu âyettir:

"Şayet biri öttekine saldırırsa, Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın."[368]

Rasûlullah (s.a.) da şöyle buyurmuştur:

"İki halifeye bey'at edilmesi halinde, onlardan sonuncusunu öldürün!"[369]

Devletin başına geçmek, insanların yaratılış özelliği olarak arzulayacakları bir şeydir. Herhangi bir bölgede insan toplulukları arasında, bu sevda sebebiyle savaşa kalkışacak, etrafına insanlar toplayacak cüretli kimselerden hali olanı bulunmaz. Eğer bu kimseler kendi başlarına bırakılsa ve öldürülmeyecek olsalar, halifeyi öldürürler. Sonra başka biri çıkar ve o da onu öldürür. Bu, böyle devam eder gider. Böyle bir durum, müslüman toplumu için son derece zararlıdır. Bu kapının kapatılabilmesi, ancak bir kimsenin meşrû bir şekilde halife olması halinde, bir başkasının ortaya çıkıp da ona baş kaldırması durumunda, onun öldürülmesinin helâl kılınması ve müslümanların ona karşı koymada mevcut halifeye yardım etmelerinin vacip kılınması yoluyla mümkün olur.

Sonra bir zulmü kendisinden ve kabilesinden uzaklaştırmak için, yahut halifede mevcut bir noksanlığı izale etmek için ortayı çıktığını iddia eden ve bunu, müslümanların çoğunluğu tarafından kabul görmeyen kendince şer'î bir delille isbata çalışan, hakkında inkârı mümkün olmayan bir bürhanı bulunmayan kimsenin isyanı ile, riyaset sevdasıyla ortaya çıkan ve şeriatı değil de kılıcı hâkim

367 bkz. Ebû Dâvûd, Cihâd, 95 (2645); Nesâî, Kasâme, 27.

368 Hucurât 49/9.

369 Beyhakî, 8/144.

kılma arzusunda olanların başkaldırışını aynı kefeye koymamak gerekir. Bu iki kıyâmı aynı mütalaa etmek doğru olmaz. Bunun içindir ki, evlâ olanı devlet başkanının onlara zeki, akıllı, nasihat etmesini bilen, onların şüphelerini giderecek bilgi seviyesine sahip ya da onlara dokunan zulmü kaldırıcı birini göndermesi ve bu yolla bir çözüme ulaşmaya çalışmasıdır. Nitekim mü'minlerin emiri Hz. Ali (r.a.) Harûriyye'ye (Hâricîlere), Abdullah b. Abbâs'ı (r.a.) bu amaç için göndermiştir.

İsyancılar eğer çoğunluk müslümanların safına geçerlerse ne âlâ! Aksi takdirde onlarla savaşılır; kaçanları ve esirleri öldürülmez, yaralılarının işi bitirilmez. Çünkü onlarla savaşmaktan maksat, sadece onların şerlerinin defedilmesi ve birliklerinin dağıtılmasıdır. Bu da gerçekleşmiştir.

İkincisi ise, muhariplerdendir. Hükmü, diğer muhariplerin (hırâbe) hükmü ile aynıdır.

Kazâ (yargı)

Kazâ, ictimâî bir zarûrettir:

İnsanlar arasında çokca vuku bulan, mefsedeti giderek artabilecek olan en önemli problemlerden biri, niza ve münakaşalardır. Bunlar, düşmanlığa, karşılıklı kin duygularına, araların açılmasına sebep olur; hakkı hor görmeye ve delile boyun eğmemeye iter.

Bu durum, ülkenin her bir yanına, insanların aralarındaki nizaları hak ve adâlet ölçülerine göre çözüme bağlayacak kimselerin gönderilmesini gerektirir. Bu görevliler, anlaşmazlıklar hakkında hüküm verirler ve sonuçlarını tarafların rızasına bakmaksızın uygularlar.

Rasûlullah (s.a.), bu gerekçeden dolayı yerleşim merkezlerine kadılar göndermeye son derece önem vermiştir. Ondan sonra gelen müslümanlar da aynı özeni gösteregelmişlerdir.

Kazâ, ağır bir sorumluluktur:

İnsanlar arasında kazâ görevinde bulunmak, zulüm ve haksızlık için bir mazinnedir. Yani bu görevi yürüten kimse, her an zulme düşebilir, haktan sapabilir. Bu itibarla insanların kazâ görevi yaparlarken zulme düşmemelerini sağlamak için uyarılmalarına ve kazâ ile ilgili hükümlere mesnet olacak küllî esasların belirlenmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Kazâ ile ilgili hadisler:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim insanlar arasında kadı tayin olunursa, bıçaksız boğazlanmış olur."[370]

Bu hadis, kazâ görevinin çok ağır bir sorumluluk yüklediğini, kadılığa istekliliğin —Allah'ın koruması hali hariç— helâke mazinne olduğunu bildirmektedir.

"Kim kadılığı arzu eder ve onu isterse, yalnız başına bırakılır, Kim de zoraki kabul ederse, Allah Teâlâ, ona kendisini doğrultacak bir melek indirir."[371]

Bunun hikmeti şudur: Kadılıkta gözü olan kimsenin, bu isteği genelde nefsânî bir dürtüden kaynaklanır; mal ve mevki elde etme, ya da düşmanlarından intikam alma... gibi bir garazı bulunur. Bu durumda, bereketlerin inmesine sebep olan niyette samimiyet şartı gerçekleşmez.

Kadılar üç türlüdür:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kadılar üç türlüdür: Biri cennette, ikisi cehennemdedir. Cennette olanı, hakkı bilen ve onunla hükmedendir. Hakkı bilen ve buna rağmen hükümde zulmeden cehennemdedir. İnsanlar arasında bilgisizce hükmeden kişi cehennemdedir."[372]

Bu hadis kadılığa getirilecek kimsenin mutlaka âdil, zulümden ve taraf tutmaktan uzak biri olması, insanlarca bu şekilde tanınması; hak ve hakikati ortayı çıkarmanın yolunu özellikle de kazâ ile ilgili meselelerin hükümlerini bilir olması gereğini ortaya koymaktadır. Bunun hikmeti gayet açıktır. Çünkü elde edilmesi amaçlanan maksatlar ancak bu şekilde gerçekleşir; aksi takdirde gerekleşmez.

Öfke halinde iken hüküm verilmez:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Hiçbir hâkim/hakem, iki kişi arasında öfkeli iken hüküm vermesin!"[373]

Bu hükmü gerektiren sebep şudur: Kalbi öfke ile meşgul olan

370 Ebû Dâvûd, Akdıye, 1.
371 Ebû Dâvûd, Akdıye, 3.
372 Ebû Dâvûd, Akdıye, 2.
373 Ebû Dâvûd, Akdıye, 9.

hâkim/hakem; deliller ve karineler üzerinde ve hakkın ortaya çıkarılması hususunda sağlıklı bir şekilde düşünme ve değerlendirme yapamaz. Onun için bu halde hükümde bulunması yasaklanmıştır.

Ehil kadının sevabı:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Hâkim hükmeder, hükmünde bütün gayretini ortaya koyar ve sonuçta isabet ederse, kendisi için iki ecir vardır. Hükmeder, hükmünde bütün gayretini ortaya koyar; fakat sonuçta hata ederse, onun için bir ecir vardır."[374]

Hadis metninde geçen *"ictihâd"* kelimesinden maksat, kadının delile tabilik konusunda bütün gücünü ortaya koyması demektir. Yükümlülük, güç ve kudret oranındadır. Delilleri değerlendirme ve sonuca ulaşmada insanın bütün gücünü sarfetmesi elinde olan bir şeydir; ancak sonuçta kesin olarak isabet etmiş olması insanın elinde olmayan bir şeydir. Bu itibarla birincisinden sorumlu, ikincisinden ise sorumlu değildir.

Hüküm, her iki tarafın da dinlenmesinden sonra verilir:

Rasûlullah (s.a.), Hz. Ali'ye (r.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sana iki kişi davacı olarak geldiği zaman, diğerini de tam olarak dinlemeden birinci lehinde hüküm verme; çünkü bu, hükmün iyice ortaya çıkması için senin yapman gereken bir şeydir."[375]

Zira iki taraftan birini diğerine tercih, ancak onları dinleyip delillerini değerlendirdikten sonra ortaya çıkar.

Kaza iki aşamadan oluşur:

Bil ki: Kaza (yargı) iki aşamadan oluşur:

i. Anlaşmazlık konusu olan şeyin içyüzünün bilinmesi.

ii. Bu hale uygun âdil hükmün verilmesi.

Kadı, bazen bunlardan her ikisine de, bazen de sadece birine

---

374 Ebû Dâvûd, Akdıye, 2.

375 Tirmizî, Ahkâm, 5; Ebû Dâvûd, Akdıye, 6.

ihtiyaç duyar. Meselâ taraflardan her birinin bir mal hakkında "O benimdir, elimde iken doğmuştur", yahut "Şu taşı falanca dağdan getirdim" diye iddia etmesi halinde, işin içyüzü bilindiğinde işkâl ortadan kalkar.

Hz. Ali, Zeyd ve Ca'fer (r.anhum) arasında meydana gelen Hz. Hamza'nın (r.a.) kızının hıdânesi[376] hakkındaki meselede, meselâ olayın mahiyeti belli idi. İstenen sadece hükümdü.

Ama birisi diğerinin gasbda bulunduğunu iddia eder, mal da evsaf değiştirir, diğeri de onun bu iddiasını inkâr ederse, durum farklılık arzeder. Burada önce işin hakikatinin öğrenilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Öncelikle bir gasb söz konusu mudur? İkinci olarak da hüküm ne olacaktır? Gasbedilen malın aynının iadesine mi hükmedilecek, yoksa kıymetinin ödenmesi mi istenecektir?

Rasûlullah (s.a.), her iki aşamayla ilgili küllî esasları belirlemek suretiyle konuyu zabturapt altına almıştır.

İsbat delilleri:

Birinci aşama için en uygun ispat vasıtaları şahitlik ve yemindir. Çünkü işin içyüzünü öğrenmek, ancak olaya tanık olan kimselerin haber vermeleriyle, yahut mesele sahibinin, yalan söylemediği zannını verecek şekilde yeminle pekiştirilmiş kendi ifadesiyle mümkün olabilir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İnsanlara davaları sebebiyle istedikleri verilse, bir takım insanlar bazı adamların kanlarını ve mallarını iddia ederdi. Ancak öyle değildir; davacı üzerine beyyine, davalı üzerine de yemin gerekir."[377]

Davacı (*müdde'î*), zâhirî durumun aksini idda eden, ziyadelik isbatında bulunan taraftır. Davalı (*müde'â aleyh*) ise, aslî ıstıshâb üzere olan, zâhirî durumun kendisini desteklediği taraftır.

Kadı, sonra davacı olan tarafından beyyine getirmesini, zâhirî hale tutunan kimseden de —diğer tarafın beyyine ikâme edememesi halinde— hükmün aleyhine dönüşmesini önleyecek yemin etmesini ister.

Rasûlullah (s.a.), *"İnsanlara davaları sebebiyle istedikleri ve-*

---

376 Bakıp büyütmek, gözetmek, terbiye etmek hak ve vazifesi.(Ç)

377 Buhârî, Şehâdât, 1; Müslim, Akdıye, 1; Ebû Dâvûd, Akdıye, 23.

rilse, birtakım insanlar bazı adamların kanlarını ve mallarını iddia ederdi." ifadesiyle, bu esasın meşrû kılınış gerekçesine işarette bulunmuştur. Yani insanlar arasında zulmün bertaraf edilebilmesi için, davacının behemehal iddiasını ispat eden hüccet (beyyine) getirmesi gerekir.

Şahitler:

Sonra kadı, şâhide bakar ve onun şahitliği kabul edilebilecek bir kimse olup olmadığını inceler. Çünkü Allah Teâlâ, şâhitlik yapacak kimseler hakkında, *"Rıza göstereceğiniz şahitlerden olmak şartıyla..."*[378] buyurarak şahitlerin vasfına işaret buyurmuştur.

Şahidin bu vasıfta olabilmesi, kendisinde şu niteliklerin bulunmasına bağlıdır: Akıl, ergenlik, zabt, konuşma (dilsiz olmama), müslüman olma, adâlet, mürüvvet (kişilik sahibi olma), töhmete mahal olmama.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Hâin erkek va kadının, zinâ eden erkek ve kadının, kardeşine karşı kini bulunanın şahitliği caiz değildir. Ev halkından sayılabilecek kimselerin[379] *lehte olan şahitliği reddedilir."*[380]

Allah Teâlâ, kazf haddine uğramış kimseler hakkında şöyle buyurmaktadır:

"Namuslu kadınlara zinâ isnadında bulunup, sonra (bunu isbat için) dört şahit getiremeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar. Ancak bundan tevbe edip ıslâh olanlar müstesnadır. Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir."[381]

Diğer büyük günahlar da, kazf ve zinâ hükmündedir. Çünkü haber, haddi zatında doğru da yalan da olabilir. Bu iki ihtimalden birinin diğerine ağır basması ancak bir karine ile olur. Bu karine de, ya haberi verenin kendisinde, ya kendisinden haber verilende ya da bunların dışında bulunur. Bunlar içerisinde teşrîî hükmün üzerine bina edilmesine elverişli, —zikrettiğimiz zâhirin ve ıstısâb-ı halin delâletinden başka— haber verenin sıfatları dışında

---

378 Bakara 2/282.

379 Uşak, kahya gibi kimselerin şahitliği töhmet taşıyacağından kabul edilmez.

380 Ebû Dâvûd, Akdıye, 16.

381 Nûr 24/4-5.

mazbût bir şey yoktur. Bazen bu itibara alınmış ve beyyine davacı, yemin de davalı için konulmuş, bazen de şahitlerin sayısı dikkate alınmış ve böylece hüküm, durumlara ve hakların türüne göre dağıtılmıştır.

Buna göre zinâ, ancak dört erkek şahitle sabit olabilmektedir. Bu konunun delili şu âyettir:

"Namuslu kadınlara zinâ isnadında bulunup, sonra (bunu isbat için) dört şahit getiremeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin..."[382]

Daha önce bunun meşru kılınışının sebebi zikredilmişti.

Kısâsta ve hadlerde ancak iki erkeğin şahitliği geçerli kılınmıştır. Bu konunun dayanağı ez-Zührî'nin (r.a.), "Rasûlullah (s.a.) zamanında sünnet, hadler konusunda kadınların şahitliğinin kabul edilmemesi şeklinde cereyan etmiştir." şeklindeki sözüdür.

Mâlî haklarda bir erkekle iki kadının şahitliği yeterli görülmüştür. Bu konuda asıl şu âyettir:

"Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden olmak şartıyla bir erkek iki kadın gösterin ki, onlardan biri yanılırsa diğeri onu düzeltsin ve doğru söylesin."[383]

Allah Teâlâ, bu âyette kadın tarafının çok olması şartının sebebini *"onlardan biri yanılırsa diğeri onu düzeltsin ve doğru söylesin"* ifadesiyle beyan buyurmuştur.

Kadınlar akılca noksandırlar. Bu durumda mutlaka bu noksanlığın sayının artırılması suretiyle telafi edilmesi gerekmiştir.

Rasûlullah (s.a.), bir şahit ve yemine dayanarak hükümde bulunmuştur.[384] Çünkü âdil bir şahit yanında, yeminin de bulunması halinde durum kuvvet kazanır. Şehâdet konusunda genişlik göstermek zarureti vardır.

Şahitlerin tezkiyesi:

Sünnete (uygulamaya) göre, eğer ortada bir kuşku varsa şahitlerin tezkiyesine ihtiyaç duyulur. Çünkü onların şahitliklerinin kabulü, doğru söylemeleri ihtimalinin daha ağır basmasına binaendir. Dolayısıyla durumun açıklık kazanması için onların güvenilirliklerinin bilinmesi gerekir.

---

382 Nûr 24/4-5.

383 Bakara 2/282.

384 Ebû Dâvûd, Akdıye, 21 (3608).

Yemin ve yeminin ağırlaştırılması:

Yine sünnete (uygulama) göre, kuşku bulunması halinde yemin; zaman, mekan ve lâfız itibariyle ağırlaştırılır. Çünkü yeminin, haberin doğruluğuna delil oluşu, kişinin yalan söylemeye yeltenemeyeceğini gösteren karinelerle birlikte bulunmasına binaendir. Dolayısıyla kuşkunun fazla olması halinde, yeminin ağırlaştırılması yoluna gidilmesi uygun bir hareket olacaktır. Lâfız olarak ağırlaştırılması, isim ve sıfatlar eklenmesiyle olur. Bu konuda Rasûlullah'ın (s.a.) hadisinden öğrendiğimiz şu lâfız esas alınır: *"Kendisinden başka tanrı olmayan, gaybı ve âşikârı bilen Allah'a yemin ederim ki..."*[385] Benzeri ifadeler de olabilir.

Zaman olarak ikindiden sonrası seçilir. Çünkü Allah Teâlâ, *"Eğer şüpheye düşerseniz o iki şahidi namazdan sonra alıkor (...) diye yemin ettirirsiniz."*[386] buyurmaktadır.

Mekân olarak, eğer Mekke'de ise Rükün ile Makam arası, Medine'de ise, minberin yanı, diğer yerlerde ise, camide minberin yanı seçilir. Çünkü bu mekânların faziletine ve buralarda yalan söylemenin çok büyük bir günah olduğuna delâlet eden haberler vardır.

Kazâda haktan sapmanın vehameti:

Sonra insanların, meselelerin hallü faslı, ya da işin içyüzünü öğrenme konusunda Allah Teâlâ'nın meşrû kılmış olduğu şeyin hilâfına harekette bulunma gibi bir cürette bulunmalarının vehameti üzerinde durulması gerekmiştir.

Bu uyarılar (terhîb) konusunda üç şey esas alınmıştır:

i. Allah Teâlâ'nın yasaklamış olduğu ve yasağın dozunu artırdığı bir fiile yeltenme, vera (takva) azlığının ve Allah'a karşı cüretkârlığın bir delilidir. Bu durumda cüretkârlıkla ilgili hüküm, bu şeyler üzerine bina edilmiş ve cehenneme girmesinin vacipliği, cennetin kendisine haramlığı gibi sonucu ona bağlanmıştır.

ii. Bunun bir zulüm olduğu belirtilmiştir; bu aynen hırsızlık yapmak, yol kesmek gibidir ya da en azından hırsıza malı çalması için yol göstermek, yol kesene destek vermek gibidir. Bu durumda Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların yeryüzünde bozgunculuk için koşuşturan kimselere yönelik lâneti, bu âsiye yönelir ve cehennemi hak eder.

---

385 bkz. Ebû Dâvûd, Akdıye, 24 (3620).

386 Mâide 5/106.

iii. Bu davranışta, Allah Teâlâ'nın kulları için meşrû kılmış olduğu şeye muhalefet, kazânın Allah Teâlâ'nın şer'î hükümlerde murad ettiği şey üzere cerayanını önleme çabası vardır. Çünkü yemin, hakkın öğrenilmesi, beyyine ise, işin içyüzünü beyan etmek için meşrû kılınmıştır. Eğer yalan şahitlik ve yalan yemin bir yol olsaydı, o zaman beklenen maslahat kapısı kapanırdı.

Kazâda haktan saptıran yollar:

Şâhitlikten kaçınmak, durumu gizlemek bu kabildendir. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Şahitliği gizlemeyin. Kim onu gizlerse, bilsin ki onun kalbi günahkârdır."[387]

Yalan şahitlik de aynıdır. Çünkü Rasûlullah (s.a.) bunu büyük günahlardan saymıştır.

Yalan yemin de aynıdır. Çünkü Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Her kim yemin-i sabr[388] *eder; onunla yalancı olduğu halde bir müslümanın malını elinden alırsa, kıyamet gününde Allah'ın gazabına uğrayarak huzuru ilâhîye çıkar."*[389]

Yalan dava da aynıdır. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kendisine ait olmayan bir şeyi dava eden kimse, bizden değildir ve o cehennemdeki yerine hazırlansın."[390]

Bir diğeri, kadının hükmüne dayanarak hakkı olmayan bir şeyi almaktır. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ben sadece sizin gibi bir insanım, siz benim huzuruma gelip birbirinizden davacı oluyorsunuz. Ben de dinlediğime göre hükmediyorum. Olur ki bazınız, diğer bazınızdan kendisini daha iyi savunur ve ben de buna dayanarak onun lehine hükümde bulunurum. Her kime, kardeşinin hakkından bir şey hükmetmişsem, sakın onu almasın; çünkü aslında ben ona sadece ateşten bir parça ayırmışımdır."[391]

---

387 Bakara 2/283.

388 Yemin-i sabr: Sabr, hapsetmek demektir. Yemin eden kimse kendini yemin için hapsettiği, yahut icabında kendisini hâkim yemin için hapsettiği için ona bu isim verilmiştir. Yemin etme cüretkârlığında bulunma manasına da gelir. Bu, en büyük günahlardan biridir.(Ç)

389 Müslim, Îmân, 220.

390 Müslim, Îmân, 112.

391 Ebû Dâvûd, Akdıye, 7 (3573).

Rasûlullah (s.a.), haklı ya da haksız olsun her halükârda davacı olmaktan vazgeçmeyi ise teşvik etmiştir. Çünkü bu, semâhat vasfının bir gereğidir. Sonra çoğu kez, aslında kendisi haklı olmayabilir, fakat kendisinin haklı olduğunu zanneder. Bu durumda sorumluluktan, nefsini haklı olsun haksız olsun her halükârda davacı olmaktan vazgeçirmedikçe kesin olarak kurtulamaz.

Tarafların delilce müsavi olmaları hali:

Hadiste geldiğine göre iki adam, bir hayvan hakkında birbirlerinden davacı olmuşlar ve taraflardan her biri hayvanın kendi üretimine ait olduğuna dair beyyine getirmiş. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.), "hayvanın, eli altında bulundurana ait olduğuna" hükmetmiştir.

Bunun sırrı şudur: Her iki tarafın da hüccet getirmesi durumunda hüccetler karşılaşır ve birbirini ortadan kaldırırlar. Bu durumda eşya, zilyed olanın elinde kalır. Çünkü ondan alınıp başkasına verilmesini gerektirecek geçerli bir beyyine yoktur. Yahut bu iki beyyineden biri, açık olan delille —ki bu zilyedlik olmaktadır— güç kazanmış, bu itibarla da öbürüne tercih edilmiştir.

Kazada hüküm verme aşaması:

İkinci aşamaya yani hüküm verilmesi aşamasına gelince Rasûlullah (s.a.) bu konuda başvurulacak esaslar koymuştur.

Kısaca şöyle arzedebiliriz: Olayın mahiyeti malum olduğunda taraflar arasında nizâ şu noktalarda olur:

i. Taraflardan her biri, aslında mübah olan bir şeyi istiyor olabilirler. Bununla ilgili hükmü, hep tercih esası belirler.

Tercih, müslümanlara ya da dava konusu şeye faydası olan ilave bir sıfatın bulunması, yahut ikisinden birinin ona daha önce ulaşması, yahut da kur'a gibi bir yolla olur. Bunun örneği, Hz. Hamza'nın kızının hıdânesi hakkında Hz. Ali, Zeyd ve Ca'fer (r.anhum) arasındaki davadır. Bu davada Rasûlullah (s.a.) Cafer lehine hükümde bulunmuş ve *"Teyze, anne mesabesindedir."* buyurmuştur.[392]

Ezan okumanın ve ilk safta bulunmanın faziletini bilselerdi,

---

392 Bu hadis, tercihin ziyade bir sıfata mebni hükümde bulunulduğuna örnektir. Kaynağı birazdan gelecektir.(Ç)

kur'a çekerlerdi buyurması da, tercihin öncelik ilkesiyle yapıldığına bir örnektir.

Rasûlullah (s.a.) yolculuğa çıkacağı zaman hanımları arasında kur'a çekmesi de yine konuyla ilgili bir örnektir.

ii. Yahut davanın, akit ya da gasb gibi bir öncesi vardır ve taraflardan her biri kendisinin daha haklı olduğunu iddia etmektedir. Her biri için bir şüphe bulunmaktadır.

Bu tür davalarda hükmü, insanların büyük çoğunluğunca kabul gören örf ve âdetler belirler. Buna göre ikrarlar, akitlerde kullanılan lâfızlar, örfte ne anlama geliyorsa o şekilde tefsir olunur, neyin zarar sayılıp sayılmayacağı örfe göre tespit edilir.

Buna örnek olarak Berâ b. Âzib'in meselesini verebiliriz. Bu zatın devesi bir bahçeye girerek zarar vermişti. Taraflardan her biri kendisinin mazur olduğunu iddia etti. Rasûlullah (s.a.) örf ve âdete göre, gündüzleyin bahçe sahiplerinin mülklerini korumalarına, mal sahiplerinin de geceleyin hayvanlarına sahip olmalarına hükmetti.

Kazâ ile ilgili bazı genel kâideler:

Üzerine pek çok hüküm binâ edilen genel kâidelerden bazıları şunlardır:

1. Cereme kime ise semere onadır. Bu kâidenin aslı, Rasûlullah'ın (s.a.), *"el-Harâcu bi'd-damân"* şeklindeki hükmüdür. Menfaatlerin zabturapt altına alınması zor olduğu için bu kural konulmuştur.

2. Cahiliye dönemi taksimatına, diyetlere ve daha başka muamalelere dokunulmaması; her şeyin yeni başlatılması.[393]

3. Istıshâbın[394] asıl olması. Zilyedliğin, ancak başka bir delille hükümsüz kılınması.

4. Denetim imkânının bulunmaması halinde hükmün, mal sahibinin iradesi doğrultusunda olması ya da herkesin aldığını geri vermesi. Bu kâidenin aslı şu hadistir:

"Alış verişte taraflar aralarında ihtilâf ederler ve mal da henüz ortada olursa, aralarında bir beyyine de bulunmazsa, söz satıcının sözüdür yahut da her iki taraf aldığını geri verir."[395]

---

393 Kanunların makabline şümûlünün olmaması gibi.(Ç)

394 Istıshâb, bir şeyin olduğu hal üzere bırakılması demektir.(Ç)

395 Dârimî, Büyû', 16.

5. Her akitte asıl olan, taraflardan her birinin yerine getirmeyi üstlendiği şeyi ifa etmesidir. Şer'an yasaklanmış bir akit olması bundan müstesnadır. Bu kâdinenin dayanağı da şu hadistir:

"Müslümanlar, koştukları şartlar üzeredirler; ancak helâli haram kılan, haramı helâl kılan şart hariç."[396]

Bu arzettiklerimiz, kazanın ikinci aşaması için Rasûlullah (s.a.) tarafından teşrî kılınan hususlardan sadece bir nebze olmaktadır.

Rasûlullah'ın (s.a.) bazı hükümleri:

Rasûlullah'ın (s.a.) kadı sıfatıyla bizzat hükmettiği meselelerden biri, Hz. Hamza'nın (r.a.) kızının hıdânesi ile ilgilidir. Hz. Ali (r.a.), "Amcamın kızıdır ve onu ben aldım" demiş, Ca'fer (r.a.), "Amcamın kızıdır ve teyzesi benim nikâhım altındadır" demiş, Zeyd (r.a.) de, "Kardeşimin kızıdır" demiş ve her biri onu almaya daha çok hak sahibi olduğunu iddia etmiş. Rasûlullah (s.a.), onun Ca'fer'e verilmesine hükmetmiş ve gerekçe olarak da *"Teyze, anne mesabesindedir."* buyurmuştur.[397]

Harre su yolları hakkında Ensârdan Zeyd ile Zübeyr arasında geçen olayda, Rasûlullah (s.a.) önce her ikisi için de uygun olan bir çözüm önererek, *"Ya Zübeyr! Sen sula, sonra suyu komşuna salıver!"* buyurmuştu. Ancak Ensarlı zat buna kızmış ve Rasûlullah'ın (s.a.) taraf tuttuğunu ifade etmişti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) da, Zübeyr'e hakkını tam olarak kullanmasını ve sularken, önünü tıkayıp ta duvara vuruncaya kadar suyu tutmasını emretmiştir.[398]

Berâ b. Âzib'in devesi, Ensârdan birinin bostanına girmiş ve zarar vermişti. Rasûlullah (s.a.), gündüz vakti bostan sahiplerinin mülklerini beklemesi gerektiğine, geceleyin de hayvan sahiplerinin mallarına sahip olması gerektiğine dair hükmetti.

Taksim olunmamış mülklerde şuf'a hakkının olduğuna hükmetmiştir. Sınırlar belirlenir, yollar ayrılırsa artık şuf'a hakkının olmayacağını beyan etmiştir.

Daha önce bu hükümlerin gerekçelerinden söz etmiştik.

---

396 Ebû Dâvûd, Akdiye, 12; Tirmizî, Ahkâm, 23; İbn Mâce, Ahkâm, 17.

397 Ebû Dâvûd, Akdıye, 34 (2278).

398 Hadis daha önce tam olarak dipnotta geçmişti.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Yol hakkında ihtilâfa düşerseniz, eni yedi arşın (zirâ) olarak belirlenir."[399]

İnsanların mübah bir araziyi imar etmeleri halinde yol ifrazı konusunda ihtilâfa düşerler; kimi dar tutmak, kimi de geniş tutmak isterse, o zaman yolun eninin yedi arşın olmasına hükmedilir. Çünkü ayrı ayrı istikâmetlere giden iki kervan karşılaştığında, develerin de her iki taraflı da yüklü olması halinde zahmetsiz bir şekilde yola sığmaları gerekir. Bunun için de yolun yedi arşın genişliğinde olması gerekir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, başkalarına ait bir araziyi onlardan izinsiz ekerse, ekinde bir hakkı olmaz; kendisine yaptığı masraflar verilir."[400]

Bu hükmünde Rasûlullah (s.a.), o kimseyi, kendileri için faydalı bir iş yapan işçi gibi kabul etmiştir.

Allah'u a'lem!

---

399 Müslim, Müsâkât, 143.

400 Ahmed, 3/465, 4/141.

Cihad

En mütekâmil şeriat, cihad hükmü taşıyanıdır:

Bil ki: Şeriatlar ve ilâhî yasalar içinde en kâmil olanı, cihâd hükmü taşıyanıdır. Şöyle ki:

Allah Teâlâ'nın emrettiği ve yasakladığı şeylerle insanları yükümlü tutması şuna benzer: Bir adamın köleleri hastalanmıştır. Adam, onların efendisi olarak yakınlarından birine onlara ilaç içirmesini emreder. Bu kimse, şayet ilacı onlara içirmek için zora başvursa ve zoraki boğazlarına akıtsa bu yeridir. Ancak ilâhî rahmet onlara ilacın faydalarını açıklama yolunu tutmuştur ki, onu içlerinden gelen bir arzuyla içsinler. Bununla da yetinmemiş, içine bal da katmış ki, aklî rağbete tabiî rağbet de eklensin ve böylece amaç iyice hasıl olsun.

Hüccet ve kuvvet ikilisinin gerekliliği:

Sonra birçok insan, riyaset sevdasında müptezel şehvetlerin, saldırgan kötü huyların, şeytan vesveselerinin esiri durumundadırlar, atalarının geleneklerine kalpleri yapışık vaziyettedirler. Bu halleriyle onlar, sözü edilen faydalara kulak vermezler, Rasûlullah'ın (s.a.) emrettiği şeylere boyun eğmezler, onların güzellikleri üzerinde düşünmezler. Bu durumda onlar hakkında sadece hüccet ikamesiyle yetinmek rahmet gereği değildir; aksine onlar için rahmetin gereği, onlar hakkında zor kullanmak, imanın girmesi için kalplerini zoraki açmaktır; aynen acı ilacı zoraki içirmek gibi. Bunun için de, onlardan güç sahiplerinin gücünü kıracak, kuvvetlerini dağıtacak, mallarını ellerinden alacak savaşa başvurmaktan

başka çare yoktur. Bunun sonucunda onlar zayıf kalacaklar, hiçbir şeye güç yetiremeyecekler ve işte o zaman, gerek (kendileri ve gerek) onların tebası ve gerekse zürriyetleri kendi istek ve arzularıyla imana gireceklerdir. İşte bu manadan dolayı Rasûlullah (s.a.), Kayser'e yazdığı mektubunda, *"Aksi takdirde ırgatların, çiftçilerin (halkının) günahı senin üzerine olur."*[1] diye yazmıştır.

Onların esir edilmeleri, boyun eğdirilmeleri belki imanlarına sebep olacaktır. Bu manaya işaret olmak üzere Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah, zincirler içerisinde cennete giren bir kavme taaccüp buyurur."[2]

İlâhî rahmet, önce zulmün önlenmesini, sonra ıslâhı gerekli kılar:

Sonra insanlığa nisbetle kâmil ve tam olan ilâhî rahmet, onların ihsân mertebesine yöneltilmesini, zâlimlerin zulmünün önlenmesini, duyulan ihtiyaçlarının ıslâh edilmesini, ev ve aile düzeninin kurulmasını, ülke siyasetinin belirlenmesini gerekli kılar. Saldırgan ruhlu ve güçlü kuvvetli kimselerin egemenliğindeki ülkeler, tam anlamıyla insan bedenindeki kangren olmuş organlara benzerler; insanın kurtulabilmesi o organın kesilmesine bağlıdır. Yapısının ıslâhı, bedeninin eski sıhhat haline ulaşabilmesi için mutlaka kesmek gerekir. Az şerre, çok hayra götürecekse eğer, katlanmak gerekir.

İbret olarak Kureyş'in ve onların çevresindeki Arap kabilelerinin haline bakabilirsiniz. Bunlar, ihsân mertebesinden en uzakta ve zayıflara karşı en zâlim olan kimselerdi. Müslümanlarla aralarında şiddetli savaşlar olmuştu. Birbirlerini esir alırlardı. Onların çoğu, hüccet üzerinde yeterince düşünmüş, delil hakkında kafa yormuş değillerdi. Rasûlullah (s.a.), onlarla cihâd etti ve en azgınlarını, en ileri gelenlerini, elebaşılık yapanlarını öldürdü. Böylece hak ortaya çıktı ve herkes ona itaat etti. Bunun sonucunda onlar da ihsân ehlinden oldular, durumları düzeldi. Eğer şeriatta cihad emri olmasaydı, onlar hakkında ilâhî lütuf tahakkuk etmezdi.

Islâh, Allah'ın kazası; mü'minlerin icrâsıdır:

Allah Teâlâ, Arap Acem bütün insanlara gazap etmiş ve onla-

1 Buhârî, Cihâd, 99; Müslim, Cihâd, 74.

2 Buhârî, 144; Ebû Dâvûd, Cihâd, 114; Ahmed, 2/202, 406.

rın devletlerinin zevaline, mülklerinin sona ermesine hükmetmişti. Bu ilâhî takdir Rasûlullah'ın (s.a.) kalbine üflenmiş, onun aracılığıyla da ashabının kalplerine, Allah yolunda savaşmaları ilham edilmişti. Böylece arzulanan amaç tahakkuk edecekti. Onlar, o zaman, Allah Teâlâ'nın emrini yerine getirmek için koşuşturan melekler mesabesinde idiler. Şu kadar var ki melekler, aralarında küllî bir kâide olmaksızın (bir insiyâk halinde) koştururlarken, müslümanlar; Allah Teâlâ tarafından kendilerine öğretilen küllî bir kâide için savaşırlar. Onların bu işleri en büyük amel oluyordu. Bu savaş, onların kendilerine değil, —suçlunun öldürülmesinin, cellada değil de emri veren yetkiliye isnad edilmesi gibi— emri verene isnad olunur. Nitekim bu manada olmak üzere Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Onları siz öldürmediniz; fakat Allah öldürdü."[3]

Rasûlullah (s.a.) da şu hadislerinde bu manaya işaret buyurmuşlardır:

"Allah Teâlâ, yeryüzüne baktı ve onların Arabına Acemine şiddetle buğzetti..."[4]

Rasûlullah (s.a.) *"Ne Kisrâ ne Kayser"* diyerek cahiliye devri dinlerine mensup olanları kastetmiştir.

Cihadın fazileti:

Cihadın üstünlükleri şu esaslara racidir:

1. Cihad, Hak Teâlâ'nın tedbirine ve ilhamına uygunluk arzeder. Bunu tamamlamak için çaba göstermek, rahmetin şümulü için sebeptir, iptali için gayret göstermek de lâneti muciptir. Böyle bir zamanda cihaddan geri kalmak, çok hayrı kaçırmak demektir.

2. Cihad zor bir iştir; yorgunluğa katlanmayı, mal ve can feda etmeyi, vatandan, yardan geçmeyi göze almayı gerektirir. Bunu, ancak Allah'ın dininde ihlâs sahibi olanlar, âhiret hayatını dünya hayatına tercih edenler, sıdk ile Allah'a dayananlar yapabilir.

3. Bu sâikin insan kalbinde yer alması, ancak meleklere benzemesi yoluyla olabilir. Bu kemâl vasfından en çok pay sahibi olan, hayvanî gücün şerlerinden en uzak olan, dinin kalbinde en çok yer ettiği kimsedir. Cihâd, kişinin kalbinin selâmette olduğunun bir göstergesi olur.

---

3 Enfâl 8/17.

4 Müslim, Cennet, 63.

Bütün bunlar, cihadın şartlarını taşıması halindedir. Bu mana şu hadiste verilmiştir.

Rasûlullah'a (s.a.) şöyle sordular: "Ya Rasûlallah! Adam var şecâat için çarpışır. Adam var hamiyet için çarpışır. Bunların hangisi Allah yolundadır?" Rasûlullah (s.a.), *"Kim yalnız Allah'ın dini yüce olsun diye çarpışırsa, işte o Allah yolundadır."* buyurdu.[5]

4. Amele verilecek karşılık, kıyamet gününde amelin sûretinde olur. Şu hadis bu manayı ifade etmektedir:

"Eğer bir kimse Allah yolunda yaralanırsa —ki Allah kendi yolunda yaralananı pekâlâ bilir— kıyamet gününde yarası fışkırarak gelir; renk kan rengi, koku da misk kokusu!"[6]

5. Cihad Allah Teâlâ katında hoşnut olunan bir ameldir. Normalde bunun gerçekleşebilmesi bazı ön hazırlıkların bulunmasına bağlıdır; çeşitli harcamaların yapılması, at beslenmesi, her türlü silâh ve techizatın hazırlanması gibi. Bu durumda cihada yönelik ilâhî rızanın, —amaca ulaştıran araçlar olması açısından— bu şeylere de sirayet etmesi gerekir

6. Dinin tamamlanması, derecesinin yüceltilmesi, insanlar arasında vazgeçilmez bir kurum olarak ikâme edilmesi ancak cihad ile mümkündür.

Eğer bu esaslar iyice kavranırsa, cihadın faziletine dair gelen hadislerin hakikati açıklık kazanır ve iyice anlaşılır.

Mücahidlerin Allah katındaki derecesi:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Cennette, Allah Teâlâ'nın mücahidler için hazırlamış olduğu yüz derece vardır. Her iki derece arası, gök ile yer arası kadardır. Allah'tan bir istekte bulunduğunuz zaman Firdevs'i isteyin; çünkü o cennetin tam ortası ve en yüksek yeridir; üzerinde Rahmân'ın arşı vardır, cennet ırmakları oradan fışkırır."[7]

Bunun sırrı şudur: Âhiret yurdunda mekanın yüceliği, Allah katındaki değerin yüceliğinin bir göstergesidir. Nefis mutluluğunu, ceberût âlemine yönelerek ve daha başka yollarla elde eder. Yahut Allah'ın nişanelerinin ve dininin ya da daha başka Allah'ın

---

5 Müslim, İmâre, 149-151.
6 Müslim, İmâre, 105.
7 Ahmed, 2/335, 339; Müslim, İmâre, 116.

razı olduğu şeylerin yüceltilmesine sebep olması yoluyla bulur. Bu yüzden bu amaçların tahakkukuna vesile olacak (*mazinne*) olan ameller, derece yüksekliği ile mükâfatlandırılmaktadır. Nitekim hadiste ifade edildiği üzere Kur'ân okuyan kimse hakkında şöyle denilecektir: "*Oku ve yüksel. Dünyada okuduğun gibi tertil üzere oku! Senin mevkiin, okuduğun son âyetin yükseldiği yer olacaktır.*"[8]

Cihadın da derecelerin yükselmesine vesile olduğu bildirilmiştir. Çünkü cihad, dinin yücelmesi sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla onu işleyene amelinin içerdiği sonuca mümasil bir mükâfat verilecektir.

Sonra Allah katındaki mevkiin yükselmesi çeşitli şekillerde gerçekleşir. Her yol, cennette bir derece olarak temessül eder.

Her derecenin gökle yer arası kadar olduğunun ifade edilmesi, insanoğlunun ilminin yüksekliği ifade için uzanabileceği en son noktanın bu oluşundandır. Dolayısıyla dereceler, amellerin karşılığının verileceği âhiret yurdunda onların bu bilgileri doğrultusunda temessül eder.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"*Allah yolunda cihad eden kimsenin misali, (gündüz) oruç tutan (gece) namaz kılan, Allah'ın âyetlerine itaatkâr olan bir kişi gibidir ki Allah Teâlâ'nın yolundaki mücahid dönünceye kadar ne oruçtan gevşer ne namazdan!*"[9]

Bunun sırrı şudur: Gece kâim gündüz sâim olan kimsenin diğerlerinden üstün olması, Allah rızası için zor bir ameli işlemesinden, bu haliyle melekler mesabesinde olmasından ve onlara benzemesindendir. Mücahid, —eğer cihadı Şâri' Teâlâ'nın emretmiş olduğu yolda ise— bunların hepsinde ona benzer. Şu kadar var ki tâatlerde gösterilen çaba, insanlar tarafından takdir edilir. Bu nokta, ancak havassın anlayabileceği bir inceliktir. Durumun açıklık kazanabilmesi için Rasûlullah (s.a.) böyle bir benzetme yapmıştır.

Cihad için yapılan ön hazırlıklar:

Sonra, normalde cihad için gerekli olan ön hazırlıkların yapılması konusunda gerekli teşviklerin yapılmasına ihtiyaç duyulmuş-

8 Ebû Dâvûd, Vitir, 1464.

9 Müslim, İmâre, 110.

tur. Bunlar ribât (hudut bekleme), her türlü harp hayvan ve araç gereçlerinin tedariki gibi faaliyetlerdir. Çünkü Allah Teâlâ, bir şeyi emrettiği, onun gerçekleşmesini sevdiği ve onun gerçekleşmesinin de ancak bazı ön hazırlıkların yapılmasına bağlı olduğunu bildiği zaman, bu durum o ön hazırlıkların yapılmasının da aynı şekilde emredilmesini gerekli kılar.

Ribâtın (nöbet tutma) fazileti:

Bu meyanda olmak üzere Rasûlullah (s.a.) ribâtın dünya ve dünyada olan herşeyden hayırlı olduğunu söylemiş ve şöyle buyurmuştur:

"Bir gün bir gece sınır bekçiliği yapmak, bir ayın orucu ve teravihinden daha hayırlıdır. Ölürse üzerine dünyada iken yaptığı ameli ve rızkı cereyan eder. Fettândan da emin olur."[10]

Ribâtın, dünya ve dünyada olan her şeyden hayırlı olması, âhiret hayatında ebedî olacak şekilde bir semeresinin olmasındandır. Dünya nimetlerinin hepsi, kesin olarak zail olacaktır. Ebedî olan bir şey, elbetteki zevale mahkum olan şeylerden değerli olur.

Bir gün bir gece sınır bekçiliği yapmanın, bir ayın orucu ve teravihinden daha hayırlı olması, sınır bekçiliğinin zor bir iş olmasındandır. Bu amel, aynen oruç ve namazın etkisi gibi, insanın hayvanî gücü üzerinde olumlu etki eder.

Ribâtta bulunanın amelinin sürekli kılınması, cihadın birbiri üzerine kurulu faaliyetlerden oluşmasındandır. Aynen bir bina gibi. Nasıl ki bina da, duvarlar temeller üzerine, tavan da duvarlar üzerine kurulursa, cihad da öyledir. Muhâcir ve Ensâr'dan oluşan ilk müslümanlar, Kureyş ve etrafındaki Arap kabilelerinin İslâm'a girişlerinin sebebi olmuşlardı. Sonra Allah Teâlâ onların eli ile Irak ve Suriye'nin fethini nasip eyledi. Daha sonra bunlar elinde İran ve Bizans kapılarını İslâm'a açtı. Sonra onların elinde Hind kıtası, Türkistan ve Sudan fethedildi. Görüldüğü gibi cihad üzerine terettüp eden fayda zaman içerisinde giderek katlanmakta ve bu haliyle o, vakıflar, ribatlar ve sadaka-yı câriye mesabesinde olmaktadır.

Fettândan güven içinde olmaktan maksat, Münker ve Nekir fitnesinden emin olmaktır. Çünkü bunların felaketi, kalbi, Dîn-i Muhammed ile dolmamış, ona yardımcı olmak için gayret göster-

---

10 Müslim, İmâre, 163.

memiş kimseler içindir. Şartı üzere Allah yolunda ribâtta bulunan ise, onu tasdik konusunda bütün himmetini ortaya koymuş, Allah'ın nurunun yayılması için bütün gayretini harcamış demektir.

Asker donatımının sevabı:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Her kim Allah yolunda bir gaziyi donatırsa, o da gaza etmiş demektir. Ve her kim gazinin ailesi hakkında hayırla onun yerini tutarsa muhakkak gaza etti demektir."[11]

"En üstün sadaka, Allah yolunda dikilen çadırın gölgesidir."[12]

Bunun sırrı şudur: Bu, müslümanlara faydalı olan, onlara yardımcı olma manası içeren bir ameldir. Gazâ ya da sadakadaki mana da budur.

Şehidin durumu:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Eğer bir kimse Allah yolunda yaralanırsa —ki Allah, kendi yolunda yaralananı pekâlâ bilir— kıyamet gününde yarası fışkırarak gelir; renk kan rengi, koku da misk kokusu!"[13]

Amel, hey'et ve sûretiyle nefse yapışır ve amele nisbetle kat kat artırma manası içeren şeyi beraberinde sürükler. Mücâzât; nimet, rahat ve huzurun en yakın bir surette temessülü esasına dayanır. Şehit kıyamet gününe geldiği zaman, üzerindeki ameli ortaya çıkar ve nimetlenmesi amelinin sûretinde olur.

Rasûlullah (s.a.), Allah Teâlâ'nın, *"Allah yolunda öldürülenleri ölüler sanmayın; aksine onlar Rableri katında diri olup rızıklanmaktadırlar."*[14] buyruğu hakkında şöyle demiştir:

"Onların ruhları bir takım yeşil kuşların kursaklarındadır. Onlar için Arş'a asılı kandiller vardır. Cennette istedikleri yerde dolaşır, sonra bu kandillere tünerler..."[15]

---

11 Müslim, İmâre, 135.

12 Tirmizî, Fedâilu'l-cihâd, 5; Ahmed, 5/270.

13 Müslim, İmâre, 105.

14 Bakara 2/169.

15 Müslim, İmâre, 121.

Allah yolunda öldürülende iki haslet bir arada bulunur:

i. İnsânî ruhu (neseme) tam ve kâmil olarak varlığını sürdürmeye devam eder, dünya hayatında içine dalmış olduğu bilgileri yok olmaz. Bu aynen, geçimi ile meşgul olan birinin uyku haline geçmesi gibi olur. Şiddetli hastalıklara yakalanarak ölen kimsenin durumu ise farklıdır; ölüm hastalığı onun mizacını değiştirir ve ona içinde olduğu birçok şeyi unutturur.

ii. Âlemin nizamına yönelik olan, Hazîre-i kuds'ün ve mukarrab meleklerin kendisiyle dolmuş olduğu ilâhî rahmet, onu her bir tarafından kuşatır. Kendisi Allah'ın dinini ikâme çabası içerisinde iken ruhu çıktığı zaman, Hazîre-i kuds ile onun arasında büyük bir pencere açılır ve oradan ünsiyet, nimet ve rahat huzmeleri iner. Hazîre-i kuds ona misâlî bir nefes verir ve amelinin karşılığı, beklentisi doğrultusunda temessül eder.

Bu iki hasletin bir araya gelmesinden tuhaf şeyler meydana gelir. Bunlardan bazıları şunlardır:

i. Nefsi, Arş'a bir tür asılı halde temessül eder. Bu, Hamele-i Arş içine girmesi, himmetini oradakilere yöneltmesinin bir sonucudur.

ii. Kendisi için yeşil bir kuş bedeni temessül eder. Bunun kuş şeklinde olması, yeryüzündeki varlıklara nisbetle kuşun durumu ne ise, meleklere nisbetle de kendisinin durumunun o olması sebebiyledir.[16]

Renginin yeşil olması, görünümünün güzel olmasındandır.

iii. Nimeti ve rahatı, rızık sûretinde temessül eder. Nitekim nimet dünyada, meyve ve kızartma olarak temessül etmektedir.

Cihâd ve nefis terbiyesi:

Sonra cihâdın nefis tezkiyesine yönelik olanı olmayanı arasını ayırmak gerekmiştir. Bu karışık bir konudur. Şeriat, cihad hükmünü iki amaca yönelik olarak koymuştur:

i. Mahalle, şehir ve ülke nizamının sağlanması,

ii. Nefislerin kemâle erdirilmesi.

---

16 Yani nasıl ki kuşlar, yeryüzündeki hayvanların hükümlerini icmâlî olarak taşıyorsa, bu da meleklere ait hükümleri icmâlî olarak taşır. O yüzden de kuşlar gibi temessül eder.

Allah yolunda olan savaşçı kimdir?

Rasûlullah'a (s.a.) şöyle sordular: "Ya Rasûlullah! Adam var şecâat için çarpışır. Adam var hamiyet için çarpışır. Adam var ganimet için savaşır. Adam var adı anılsın diye savaşır? Bunların hangisi Allah yolundadır?" Rasûlullah (s.a.), *"Kim yalnız Allah'ın dini yüce olsun diye çarpışırsa, işte o Allah yolundadır."* buyurdu.[17]

Daha önce de zikrettiğimiz gibi ameller bedenler; niyetler de bu bedenlerin ruhlarıdır ve ameller ancak niyetlere göre itibar görür. Ruhsuz cesede itibar yoktur. Bazen niyet, insanın kendi elinde olmayan, ihmale dayanmayan bir mazeret sebebiyle işleyememesi halinde amelin faydasını verir. Şu hadis bu manayı ifade etmektedir:

"Gerçekten Medine'de öyle adamlar var ki, siz bir yolda yürür veya bir vadiyi geçerseniz sizinle beraber olurlar. Kendilerini mazeret alıkoymuştur."[18]

Eğer bir ihmal sonucu ise, niyet tam olmadığı için herhangi bir sevap gerekmez.

At besleme:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bereket, atların alınlarındadır."[19]

"Atların alınlarında kıyamet gününe kadar hayır düğümlenmiştir: Ecir ve ganimet!"[20]

Bil ki: Rasûlullah (s.a.), genel hilâfet göreviyle gönderilmiştir. Dininin diğer dinlere galebe çalması, ancak cihad ve cihad için gerekli techizatın hazırlanmasıyla mümkündür. Eğer müslümanlar, cihadı terkederler ve ziraat için öküzlerin kuyruğuna yapışırlarsa, onları her bir yandan zillet bürür ve diğer din sâlikleri onlara galebe çalar.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Her kim Allah yolunda, Allah'a inanarak, vaadini tasdik ederek bir at beslerse; onun doyması, suya kanması, dışkısını at-

---

17 Müslim, İmâre, 149-151.

18 Müslim, İmâre, 123.

19 Müslim, İmâre, 100.

20 Müslim, İmâre, 96-99.

ması, işemesi kıyamet gününde o kimsenin terazisinde (ecir olarak) yer alır."[21]

Çünkü at besleyen kişi, onu doyurmak, içirmek için zahmetlere göğüs gerer, dışkısını, sidiğini temizler... bütün bunlar sebebiyle sıkıntılara katlanır. Onun bu ameli, zahmetine katlandığı şeyler sûretinde tasavvur olunur ve kıyamet gününde de bütün bunlar bu sûret ve şekilleriyle ortaya çıkar.

Okçuluk:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz Allah Teâlâ bir ok sebebiyle üç kişiyi cennete sokar; onu Allah'ın rızasını kazanmak için yapanı, onu atanı ve onu uzatanı (cepheye ulaştıranı)."[22]

"Kim Allah yolunda bir ok atarsa, bu onun için bir köle azadına denktir."[23]

Allah Teâlâ, kâfirlerin zararsız hale getirilmesi, onların zulümlerinin bertaraf edilmesi, ancak bu tür faaliyetlerle mümkün olacağını bildiği için, O'nun küfrün ve zulmün izâlesine yönelik olan rızası bizzat bu faaliyetlere intikâl etmiştir.

Meşru bir mazerete binaen cihaddan geri kalmak:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Köre vebal yoktur, topala vebal yoktur, hastaya da vebal yoktur."[24]

"Allah ve Rasûlü için öğüt verdikleri takdirde zayıflara, hastalara ve savaşta harcayacak bir şey bulamayanlara savaşa katılmamalarından ötürü bir günah yoktur."[25]

Rasûlullah (s.a.) da cihada katılmak isteyen birine, *"Senin anan baban var mıdır?"* diye sormuş, adam evet deyince de, *"Sen onlar için çalış!"* buyurmuştur.[26]

---

21 Buhârî, Cihâd, 45; Nesâî, Hayl, 11.

22 Ebû Dâvûd, Cihâd, 23; Tirmizî, Cihâd, 11.

23 bkz. İbn Mâce, Cihâd, 19.

24 Fetih 48/17.

25 Tevbe 9/91.

26 Buhârî, Cihâd, 138; Müslim, Birr, 5; Ebû Dâvûd, Cihâd, 31.

Derim ki: Topyekün halkın cihada katılması, kurulu düzenlerini bozar. Bu itibarla savaşa herkesin katılmayıp, ihtiyaçların karşılanması için gerekli hizmetleri yürütecek bazılarının geride kalması gerekir. Savaş için, âyetlerde adı geçen illetlere sahip olmayanlar taayyün etmektedir. Çünkü özürlü olan insanların savaşa katılmaları zordur, üstelik onların İslâm için bir katkıları da olmaz; hatta zararlı olurlar. Bu itibarla onlar ihtiyaç olması halinde geri hizmetlerinde istihdam olunurlar.

Savaştan kaçmak:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Şimdi sizde (savaşa karşı) bir zaaf olduğunu bildiği için Allah, sizden yükü hafifletti. O halde sizden sabırlı yüz kişi bulunursa, onlardan ikiyüzüne gâlip gelir."[27]

Allah'ın dininin yüceltilmesi ve zafer kazanılması, müslümanların nefislerine her hâlükârda sebat edeceklerini, mutlaka zafer kazanacaklarını, her türlü zorluk ve meşakkate sabır ve tahammül göstereceklerini iyice yerleştirmelerine bağlıdır. Eğer bir güçlükle karşılaştıkları zaman kaçmak bir yol olacak olsa, o zaman maksat asla gerçekleşmez; aksine bütün teşebbüsler hep yenilgi ile son bulur.

Hem savaştan kaçmak ve zaaf göstermek, en kötü huylardan biridir; bu itibarla mutlaka yenilmesi gerekir.

Sonra vacip olanla olmayan arasını ayırmak için gerekli sınırın konulmasına gerek duyulmuştur. Şecâat, kahramanlık ve sebat, ancak yenilgi sebeplerinin galibiyet sebeplerinden daha fazla olması durumunda gerçekleşir. Bu itibarla ilk önce cihâd yükümlülüğünün on katı düşmanla sürdürülmesine hükmedilmişti. Çünkü o zamanlar kâfirler çoktu, müslümanlar ise son derece azdı. Eğer az oldukları için kaçmalarına ruhsat verilseydi, o zaman cihad hiçbir zaman için gerçekleşemeyecekti. Sonra cihad yükümlülüğü iki katı düşmanla olacak şekilde hüküm hafifletilmiştir. Çünkü savaş meydanında sebat, şecâat ve kahramanlık, daha az sayıda düşmanla gerçekleşmez.

Cihad uygulaması:

Cihad, Allah'ın dinini yüceltmek için vacip olduğundan, bunun için mutlaka gerekli olan şeyler de vacip kılınmıştır. Dolayı-

---

27 Enfâl 8/66.

sıyla serhad boylarının tutulması, savaş talimi yapılması, her bölgeye ve kaleye emirler tayin edilmesi, devlet başkanının üzerine vacip, öteden beri de uygulanagelmekte olan bir yol olmuştur. Rasûlullah (s.a.) ve onun halifeleri (r.anhum) bu konuda takip edilmesi gereken bir yol tutmuşlardır. Rasûlullah (s.a.), bir ordu ya da seriyye (müfreze) üzerine bir komutan tayin edeceği zaman hususiyle ona ve beraberindekilere Allah'tan sakınmalarını tembihler, onlara hayırlar diler ve şöyle buyururdu:

"Allah'ın adıyla, Allah'ın yolunda gazâ edin; Allah'ı inkâr edenlerle savaşın! Gazâ edin ve hiyânet etmeyin! Gadirlik (ahde vefasızlık) yapmayın, müsle yapmayın[28]*, çocukları öldürmeyin! Müşrik düşmanlarla karşılaştığın zaman onları üç şeyden birine davet et; hangisini kabul ederlerse, onlardan onu kabul et ve onlarla artık savaşma!"*[29]

Hiyânetin (gulûl) yasaklanması, mü'minlerin kalplerinin kırılmasına, birliklerinin bozulmasına, savaşı bırakıp yağmacılığı tercih etmelerine sebep olacağı içindir. Bu durum çoğu zaman yenilgi ile sonuçlanır.

Ahde hiyanette bulunmanın yasaklanması, verdikleri ahid ve zimmetten dolayı emanın kalkmaması içindir. Eğer eman kalkarsa, o zaman en büyük ve en yakın olan fetih —ki zimmettir— ortadan kalkar.

Müslenin yasaklanması, Allah'ın yarattığı şeyi değiştirmek, hilkata saygısızlık etmek manası içerdiği içindir.

Çocukların öldürülmesi, sonuçta müslümanlara yönelik bir darlanma ve zarar olacağı içindir. Çünkü sağ olarak bırakıldığında müslümanların kölesi olacak ve payına düşen müslümana tabi olarak İslâm'ı benimseyecektir. Hem o haliyle çocuğun düşmana yardımcı olabilecek, bir grubu destekleyecek durumu da yoktur.

Kâfirlerin üç şeye davet edilmesi:

Bilfiil savaşa girişilmeden önce kâfirler sırayla şu üç şeyden birini kabule davet olunurlar:

i. İslâm'a girmek ve aynı zamanda hicret ederek cihâd faaliyetlerine katılmak. Bu takdirde, müslüman mücâhidler için söz konusu olan fey' ve ganimet hakları onlar için de aynen geçerli olur.

---

28 Müsle: Kulak, burun gibi organların kesilmesidir.(Ç)

29 Ebû Dâvûd, Cihâd, 83; İbn Mâce, Cihâd, 38.

ii. Hicret ve cihâd zorunluğu olmaksızın sadece İslâm'a girmek. Bu durumda sadece seferberlik halinde askerî yükümlülükleri olur. Bu şartla müslüman olanların fey' ve ganimetlerden herhangi bir hakları olmaz. Çünkü fey', önem sırasına göre müslümanların genel maslahatları doğrultusunda harcanır. Âdeten beytülmalde biriken mallar, mücahidler dışında ülkede bulunan herkes için yeterli olmaz. O yüzden sadece mücahidlere harcanır. Bu hükümle Hz. Ömer'in (r.a.), "Şayet yaşarsam, ta Hımyer'deki Serv'de hayvan otlatan bir çoban gelir ve ondan —onun için alnı hiç terlemeksizin— payını alır." sözü arasında bir farklılık yoktur. Çünkü Hz. Ömer bu sözüyle, hükümdarların hazineleri ve haraç vergilerinden çok büyük bir meblağ toplanır ve savaşçıların payından sonra geriye kalan miktardan onlar da alır, demek istemektedir.

iii. Zimmet ehlinden olmayı, zillet içerisinde kendi elleriyle cizye ödemeyi kabul etmek.

Gerek âlemin düzeninin sağlanmasına, yeryüzünde zulmün kalkmasına ve gerekse nefislerin tezkiye ve terbiyesine yönelik her iki maslahatın gerçekleşmesi birinci şık ile mümkün olur. Çünkü bu çağrıya cevap vermeleri halinde hem cehennemden kurtulmaları, hem de Allah'ın dinini yürürlükte tutma için çaba göstermeleri sağlanır.

İkincisi ile, cehennem ateşinden kurtulmaları sağlanır; ancak mücâhidler derecesine ulaşamazlar.

Üçüncüsü ile, kâfirlerin güç ve kuvvetleri kırılmış, müslümanların iktidarı ortaya çıkarılmış olur. Rasûlullah (s.a.) işte bu maslahatların tahakkuku için gönderilmiştir.

Devlet başkanının cihad görevi:

Devlet başkanının, müslümanların güç ve kudretini ortaya çıkaracak, kâfirlerin elini kolunu bağlayacak sebeplere bakması, bunun için çalışması, imal-i fikirde bulunması ve bunun sonucunda Rasûlullah'tan (s.a.) ve halifelerinden sabit olan uygulama ya da benzeri bir şey doğrultusunda hareket etmesi gerekir. Çünkü devlet başkanı, ümmetin maslahatlarını gerçekleştirmek için vardır; maslahatlar ise ancak bu şekilde gerçekleşir. Bu konuda asıl olan, Rasûlullah'ın (s.a.) siyeridir.

Biz burada konu ile ilgili hadislerin bir hülasasını arzetmek istiyoruz:

Devlet başkanı, müslüman ülkelerini çevreleyen serhat boylarını tutar, yeterli askerlerle ülkenin sınırlarını korur. Sınır muhafızları ve kaleleri üzerine cesaretli, görüş sahibi, müslümanların yararını düşünen emir ve komutanlar tayin eder. Ülke savunması eğer hendek kazmak, kale ya da hisar yapmak gibi önlemleri gerektiriyorsa, bunları yapar. Nitekim Rasûlullah (s.a.), Hendek savaşında bunu yapmıştı.

Bir askerî birlik gönderdiği zaman, başlarına en üstünlerini ve müslümanlar için en yararlı olanlarını komutan tayin eder. Aynen —Rasûlullah'ın (s.a.) yaptığı gibi— bizzat komutana ve askerlerine hayırlar diler, onlara uyulması gereken harp talimatı verir.

Bir gazâya çıkmak istediği zaman, —Rasûlullah'ın (s.a.) yaptığı gibi— ordusunu denetler, süvarileri ve piyadeleri inceler, on beş yaşından küçük olanları orduya almaz.

İnsanları savaşmaktan tutan, ayakbağı olan, ordu içinde kâfirlerle ilgili moral bozucu dedikodular yayan kimseleri orduya almaz. Bu konuda delil şu âyettir:

"Eğer onlar savaşa çıkmak isteselerdi elbette bunun için bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah onların davranışlarını çirkin gördü ve onları (böyle cihad gibi güzel bir amelden) geri koydu. Onlara, 'Oturanlarla (kadın ve çocuklarla) beraber oturun!' denildi."[30]

Orduya müşrik de almaz. Çünkü Rasûlullah (s.a.), *"Biz hiçbir müşrikten yardım istemeyiz."*[31] buyurmuştur. Ancak zaruret hali bulunur ve kendisine de güvenilirse o zaman orduya alabilir.

Hakkında endişe edilen genç kadınları da orduya almaz. Yaşı ilerlemiş kadınların katılmasına izin verir. Çünkü Ümmü Süleym ve Ensârlı bazı kadınlar savaşlara katılır; askerlere su verirler, yaralıları tedavi ederler, ordunun sağ ve sol cenahını desteklerlerdi.

Ordunun tanzimi:

Her kabile için —Rasûlullah'ın (s.a.) Fetih gününde yaptığı gibi— bir bayrak diker. Her grubun başına bir emir ve yardımcı (*arîf*[32]) tayin eder. Çünkü bu, düşmana daha çok korku verir, hem de ordu düzeninin daha iyi kurulmasını sağlar.

---

30 Tevbe 9/46-47.

31 Ebû Dâvûd, Cihâd, 142.

32 Başında bulunduğu askerî birlik hakkında bilgisi olan ve işlerini tedvirle yükümlü bulunan subay, kethuda, kâhya.(Ç)

Onlar için —Rasûlullah'ın (s.a.) yaptığı gibi— geceleyin birbirlerini öldürmemeleri için kullanacakları parola belirler.

Yola perşembe ya da pazartesi günü çıkar; çünkü bu iki gün amellerin arzolunduğu günlerdir. Daha önce bunu anlatmıştık.

Zaruret olmadıkça zayıfları esas alan bir yürüyüş düzeni belirler. Konak yeri olarak askerler için en uygun ve suyu bol olan yerleri seçer.

Düşman korkusu olması halinde nöbetçiler ve gözetleyiciler diker. Neresi üzerine yürüdüğünü mümkün mertebe gizli tutar; durumu sadece görüş sahibi ve ümmet için hayırhâh olanlara açar.

Küffâr yurdunda hadler uygulanmaz:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Gazâ esnasında eller kesilmez."[33]

Bunun sırrı şudur: Hz. Ömer'in (r.a.) de beyan ettiği gibi savaş esnasında el kesilmesi, suçlunun şeytanın iğvasına kapılmasına ve bunun sonucu olarak da düşmanlara katılmasına sebep olur. Hem bu, çoğu kez insanlar arasında ihtilâflara sebep olur. Bu ise müslümanların maslahatlarına zarar verir.

Ehl-i kitap ve mecûsîlerle müslüman oluncaya ya da elleriyle zillet içinde cizye verinceye kadar savaşır.

Savaş talimâtı:

Gece baskını gibi zarûret halleri hariç, çocukları, kadınları, iyice yaşlı olanları öldürmez.

Ağaçları kesmez, yakmaz; hayvanların ayak sinirlerini kesmez. Müslümanların maslahatı için bunun bir yol olarak taayyün etmesi hali müstesnadır. Nitekim Nadîr oğullarını yurtlarından indirmek için Büveyre'deki hurmalarını yakmış ve kesmiştir.[34]

Verilen ahde hiyanet etmez, elçileri, postacıları tutmaz. Çünkü bu, aralarındaki haberleşmenin kesilmesine sebep olur.

Harp taktik ve hilesine başvurur; çünkü harp bir taktik ve hileden ibarettir.

Anî baskınlar düzenler, savaşta mancınık kullanır, muhasara eder ve düşmanı sıkıştırır, çaresiz bırakmaya çalışır.

---

33 Tirmizî, Hudûd, 20; Dârimî, Siyer, 50.

34 bkz. Müslim, Cihâd, 29.

Bütün bunlar bizzat Rasûlullah (s.a.) tarafından yapılmıştır. Çünkü savaş, ancak bu yollarla yapılır. Nitekim bunları açıklamaya ihtiyaç bile yoktur.

Mübâreze (teke tek döğüş) caizdir:

Devlet başkanının izniyle olmak şartıyla, kendisine güvenen kimselerin mübârezede bulunması caizdir. Nitekim Hz. Ali (r.a.), Hz. Hamza (r.a.) bunu yapmışlardır.

Müslümanların gazâ sırasında elde ettikleri yem, yiyecek gibi şeylerde, humus ayırımı olmadan tasarrufta bulunmaları caizdir. Çünkü buna cevaz verilmeyecek olsa, müslümanların işleri çok zor olur.

Harp esirlerinin durumu:

Esir almaları durumunda devlet başkanı, onlar hakkında şu dört seçenekten birini tercih eder:

i. Öldürmek,

ii. Fidye karşılığı salıvermek, (esir mübadelesinde bulunmak),

iii. Meccanen salıvermek,

iv. Köleleştirmek ve mücahidler arasında pay etmek.

Devlet başkanı bu seçimi yaparken, müslümanların genel maslahatına en uygun olanını seçmek zorundadır.

Emân verme:

Hem devlet başkanının, hem de bütün müslümanların fert olarak eman verme hakkı vardır. Bu hükmün dayanağı şu âyettir:

"Ve eğer müşriklerden biri senden eman dilerse, ona eman ver ki Allah'ın kelâmını işitip dinlesin. Sonra (müslüman olmazsa) onu güven içinde bulunacağı yere ulaştır."[35]

Çünkü bir kimsenin İslâm'a girmesi, ancak müslümanlarla haşir neşir olması, delillerini öğrenmesi, yaşantılarını görmesi sonunda mümkün olur.

Kâfirlerle sulh:

Çoğu kez tüccar ve benzeri kimselerin gelip gitmesine ihtiyaç duyulur. Bu durumda onlarla bir mal karşılığında ya da herhangi

35 Tevbe 9/6.

bir karşılık olmaksızın anlaşma yapar. Çünkü müslümanlar, kâfirlerle savaş etmekten zayıf düşebilirler ve bu durumda onlarla sulh yapmaya ihtiyaç duyabilirler. Bazen güç ve kuvvet kazanmak için mala ihtiyaç duyabilirler. Yahut bir kavmin şerrinden emin olmak, böylece başka bir kavimle savaşabilmek durumunda olabilirler. Bu gibi gerekçeler, onlarla sulh yapmayı caiz kılar.

Ganimet malına hiyanet ve zimmet:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sakın sizden birinizi kıyamet günü, boynunda böğüren bir deve olduğu halde gelerek: 'Ya Rasûlallah! Kurtar beni!' derken; kendimi de: 'Senin için birşeye mâlik değilim; ben sana tebliğ etmiştim' diye cevap verirken bulmayayım..." Rasûlullah (s.a.) aynı hadiste, boynunda kişnemesi olan at, melemesi olan koyun, çığlık atan köle, dalgalanan kumaş olduğu halde imdat isteyen kimselerden de aynı şekilde söz etmiştir.[36]

Bu konuda asıl şudur: Masiyet, vuku buluş şekli üzere tasavvur olunur. Sırtında taşıması, onun ağırlığı ve bu yüzden eza görmesi, sesi ise, işlediği suçun herkesin gözü önünde teşhir edilmesi yoluyla cezalandırılması demektir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Adamın ganimetten çaldığını gördüğünüzde, tüm eşyasını yakın ve onu dövün!"[37]

Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.), bu hadisin gereğiyle amel etmişlerdir.

Bence bunun hikmeti, insanlara ibret olması ve böylece caydırıcılığın sağlanmasıdır.

Kâfirlerden elde edilen mallar:

Kâfirlerden elde edilen mallar iki kısımdır:

i. Askerî müdahale sonucu olarak, savaş zorlukları göğüslenerek elde edilen mallar. Bunlar ganimettir.

ii. Savaşsız elde edilen mallar; cizye, haraç, İslâm ülkesine giren kâfir tacirlerden alınan gümrük vergileri, sulh karşılığı ola-

---

36 Hadisin tamamı için bkz. Müslim, İmâre, 24.

37 Ebû Dâvûd, Cihâd, 135 (2713).

rak vermiş oldukları mallar, yahut korkudan kaçarak terkettikleri mallar gibi.

Ganimet malları beşe bölünür ve beşte biri Allah Teâlâ'nın kitabında şu âyette zikretmiş olduğu yerlere harcanır.

"Ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Rasûlüne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolculara aittir."[38]

Rasûlullah'ın (s.a.) vefatından sonra, ona tahsis edilen pay, müslümanların genel maslahatlarına ayrılır ve önem sırasına göre harcanır.

Rasûlullah'ın (s.a.) akrabalarına ait olan hisse, Hâşim oğullarıyla Muttalip oğullarına verilir; zengin fakir, erkek kadın ayırımı yapılmaz.

Kanaatimce devlet başkanı, verilecek miktarların tayininde muhayyerdir. Hz. Ömer (r.a.), beytülmal harcamaları arasında Rasûlullah'ın (s.a.) akrabalarına ayrılan payı artırır; onlardan borçlu olanları, evlenenleri ve ihtiyaç sahibi olanları özel olarak kollardı.

Yetimlere ayrılacak olan pay, babası olmayan fakir küçüklere harcanır.

Fakirlere ve yoksullara ait olan pay, sadece onlara harcanır.

Bütün bunların harcanması devlet başkanının takdirine bırakılır; ayrılacak miktarların tespiti ve kimlere öncelik verileceği konusunda takdir yetkisi tamamen kendisine aittir. Maslahatı dikkate alarak yapacağı bu takdire göre onları harcar.

Geriye kalan beşte dörtlük kısım, ganimete hak kazananlar arasında taksim edilir. Devlet başkanı önce ordunun durumunu gözden geçirir ve ganimetten kendilerine ödül verilmesini uygun gördüğü kimseler varsa önce onlara bu ödüllerini verir.

Ödül (*nefl*) şu üç sebepten birine dayalı olarak verilir:

i. Devlet başkanı dâru'l-harbe girmiş bulunur ve meselâ bir köye baskın yapması için bir müfreze gönderir. Humusu aldıktan sonra geride kalan malın dörtte birini yahut üçte birini onlara vaad eder. Müfrezenin getirdiği malların beşte biri ayrılır ve geride kalan kısmın dörtte biri ya da üçte biri müfrezeye verilir. Geriye kalan kısım ise ganimet mallarına katılır.

ii. Devlet başkanı, müslümanların genel yararına olacak bir işi yapan her kim olursa ona verilmek üzere bir ödül (*cu'l*) koyar.

---

38 Enfâl 8/41.

Meselâ, "Kaleye kim tırmanırsa ona şu vardır."; "Her kim bir esir getirirse ona şu vardır"; "Kim bir askeri öldürürse, techizatı onundur." der. Eğer bunu müslümanların malından vermesi şartı koşarsa ondan verir. Ganimetten vermeyi şart koşmuşsa beşte dörtlük kısımdan verir.

iii. Devlet başkanının, savaşçılardan bazısına gösterdiği yararlılıktan, güç ve kudretinden dolayı ayrıcalıklı kılması şeklinde olur. Nitekim Rasûlullah (s.a.), Zî Kared[39] gazvesinde Seleme b. Ekva'ın göstermiş olduğu büyük yarar sebebiyle, ona hem süvari hem de piyade payı vermiştir.

Bence daha sahih olan görüş, techizata öldürenin sahip olabilmesi için, devlet başkanının bunu savaştan önce ilân etmesi ya da savaş sonrasında özel bağış şeklinde vermesi gerekir.

Savaşa katılan kadın, çocuk ve zimmîlere pay:

Savaşa katılan ve hastaları tedavi eden, yemekleri hazırlayan, savaşçılara destek hizmeti veren kadınlara, keza devlet başkanının izniyle katılan kölelere, çocuklara ve zimmîlere —şayet savaşçılara yardımları dokunmuşsa— bir pay şeklinde olmasa bile, ganimetten bir şeyler verilmesi gerekir.

Daha önce müslümanlardan birine ait bir mal, kâfirlerin eline geçmiş ve o mala tesadüfen müslüman askerler tekrar el koymuşsa, o malı karşılıksız olarak sahibine verir.

Süvari ve piyade payları:

Devlet başkanı humus ve ödüllerden (nefl) sonra geride kalan ganimet mallarını savaşa iştirak eden gazîler arasında paylaştırır; süvariye üç, piyadeye ise bir pay verir.

Bence devlet başkanı, şayet deve üzerinde savaşa katılanlara, yahut okçulara fazladan bir şey vermek, yahut cins Arap atı ve develeriyla savaşanları, normal at ve develer üzerinde savaşanlara takdim etmek ve bir pay miktarına ulaşmamak kaydıyla onlara fazla bir miktar vermek isterse, görüş sahibi kimselerle danışmak suretiyle bunu yapabilir. Bu durumda emrine uyulması gerekir.

---

39 Medine'den iki gecelik uzaklıkta bir yer. Bu savaşta Abdurrahman el-Fezârî, Rasûlullah'ın (s.a.) arkasından baskın yapmış, Ebû Katâde'nin elinde ve Seleme'nin gösterdiği çabayla öldürülmüştü.

Bu noktayı dikkate aldığımızda, konuyla ilgili Rasûlullah (s.a.) ve ashâbından rivâyet edilen uygulamalar arasındaki farklılıklar da telif edilmiş olur.

Emirin, ordu yararına olan bir işe göndermiş olduğu posta, gözcü, casus gibi kimselere de —bizzat savaşta hazır bulunmasalar bile— ganimetten pay ayrılır. Nitekim Bedir savaşında Hz. Osman (r.a.) için pay ayrılmıştı.

Fey' mallarının harcandığı yerler:

Fey' mallarına gelince, bunların harcama yerlerini Allah Teâlâ şöyle açıklamıştır:

"Allah'ın, fethedilen ülkeler halkının mallarından Peygamber'ine verdiği fey' malları; Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz."[40]

Hz. Ömer (r.a.), bu âyeti okumuş ve onun bütün müslümanları kapsadığını söylemiştir.

Devlet başkanı, fey' mallarını, önem sırasına göre harcamada bulunur. Bunu yaparken sadece kişilerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmaz, bütün müslümanların maslahatına olan hususları da dikkate alır.

Fey' mallarının taksimi konusunda uygulama farklılık arzetmiştir. Rasûlullah (s.a.), kendisine fey' malı geldiği zaman anında onu hemen dağıtırdı; evli olana iki, bekar olana da bir pay verirdi.

Hz. Ebû Bekir (r.a.), hür ve köle herkese pay ayırırdı. Dağıtımda kişilerin ihtiyaçlarını dikkate alırdı.

Hz. Ömer (r.a.), divan müessesesini tesis etti; dağıtımda İslâm'a girmede öncelik ve ihtiyaç ilkesini dikkate aldı. Alınacak payı kişinin İslâm'daki kıdemi, İslâm uğrunda çektikleri sıkıntıları, ailesi ve duyduğu ihtiyaçları belirlerdi.

Bu tür ihtilâfların temeli, konunun ictihâdî oluşudur. Her halife konu ile ilgili ictihâdda bulunmuş, her biri kendi döneminde gördüğü maslahat doğrultusunda uygulamada bulunmuştur.

Fethedilen arazilerin taksimi:

Müslümanların elde ettikleri arazilerin durumunu belirleme-

---

40 Haşr 59/7.

de devlet başkanı muhayyerdir; dilerse savaşa katılanlar arasında taksim eder, isterse Rasûlullah'ın (s.a.) Hayber'de yaptığı gibi gâzîlere vakfeder. Bilindiği gibi Rasûlullah (s.a.) Hayber topraklarının yarısını taksim etmiş, yarısını da vakfetmişti. Hz. Ömer (r.a.), Sevâd (Mezopotamya) arazisinin tamamını vakfetmiştir. İsterse, bizim zimmetimizde olmak üzere kâfirleri iskân eder.

Cizye miktarı:

Rasûlullah (s.a.), Muâz'a (r.a.), her ergenlik çağına gelmiş kimseden bir dinar ya da dengi Yemen kumaşı almasını emretmiştir. Hz. Ömer (r.a.), varlıklı olanlara kırk sekiz, orta halli olanlara yirmi dört, kazanabilen fakir kimselere de on iki dirhem cizye takdir etmiştir.

Buradan da anlaşılmaktadır ki, cizye miktarının belirlenmesi devlet başkanının takdir yetkisindedir. Müslümanların genel maslahatı neyi gerektiriyorsa o şekilde hareket eder. İşte bunun içindir ki uygulamalarda farklılık olmuştur. Haraç miktarlarının tesbiti, Rasûlullah'ın (s.a.) ve halifelerinin uygulamalarının farklılık arzettiği her konuda da durum bence aynıdır.

Ganimet ve fey'in helâl kılınmasının hikmeti:

Allah Teâlâ, ganimet ve fey' mallarını bize helâl kılmıştır. Bunun gerekçesini bizzat Rasûlullah (s.a.) açıklamıştır:

"Ganimet, bizden öncekilerden hiç kimseye helâl kılınmamıştı. Allah, bizim zaafımızı ve aczimizi gördü ve onu bize helâl kıldı."

"Allah Teâlâ, ümmetimi diğer ümmetlere üstün kılmış ve bize ganimetleri helâl kılmıştır."[41]

Birinci kısımda bunun hikmetini açıklamıştık; burada tekrarına gerek duymuyoruz.

Harcamalarda gözetilen maksatlar:

Harcamalar alanında gözetilen esas amaçlar şunlardır:

1. Kötürümlük gibi bir sebeple hiçbir şeye güç yetiremeyen insanların hayatlarını sürdürmelerine imkân tanımak, ihtiyacı

---

41 Hadisler için bkz. Buhârî, Humus, 8; Müslim, Cihâd, 32; Ebû Dâvûd, Cihâd, 121; Ahmed, 5/248, 256.

olanların ihtiyaçlarını karşılamak, geride bırakılan kimsesizleri kollamak.

2. Şehiri/ülkeyi düşman saldırısından korumak, bunun için gerekli olan kaleler inşa etmek, sınır muhafızları beslemek, her türlü gerekli silâh ve techizatı hazır bulundurmak.

3. Şehir düzenini sağlamak ve yönetimi gerçekleştirmek. Bunun için gerekli olan emniyet, kazâ, hadlerin infazı ve hisbe teşkilâtlarını oluşturmak.

4. Dini korumak. Bunun için gerekli olan imam ve hatiplik, vaizlik, müderrislik vazifelerini ihdas etmek ve bu görevleri yürütenlerin nafakalarını karşılamak.

5. Kamu yararına olan altyapı hizmetlerini gerçekleştirmek; nehir ve kanallar açmak, köprüler inşâ etmek vb. gibi.

Ülke iki kısımdan oluşur:

İslâm ülkesi iki kısımdan oluşur:

i. Hicâz gibi sadece müslümanların ikamet ettiği, ya da müslümanların çoğunlukta olduğu yerler.

ii. Halkının çoğu kâfir olan, buna rağmen zorla ya da sulh yoluyla müslümanların egemenliğine girmiş olan yerler.

İkinci kısımdan olan yerler, pek çok asker barındırılmasına, savaş için gerekli araç gereçlerin hazır bulundurulmasına, kadılar tayinine, muhafızların ve devlet memurlarının bulundurulmasına ihtiyaç duyar.

Birinci kısımdan olan yerler ise, bu sayılan şeylere fazlaca ihtiyaç göstermez.

Şeriat, malı hikmet gereği dağıtır:

Şâri' Teâlâ, beytülmalde toplanan malların, her bölgenin hususî yapısı dikkate alınarak dağıtılmasını irade buyurmuştur. Zekât ve öşür malları, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının karşılanması için ayrılmıştır. Ganimet ve fey' mallarının harcama yerleri ise, daha çok savaşçı beslenmesi, dinin korunması, ülkenin düzen ve yönetiminin sağlanması için ayrılmıştır. Bunun için ganimet ve fey' mallarından yetimlere, yoksullara ve fakirlere ayrılan pay, sadakalardan (zekât) toplanan meblağdan kendilerine ayrılan paydan daha azdır. Ganimet ve fey' mallarından savaşçılara ayrılan pay ise, zekât mallarından ayrılan sehimlerine nisbetle çok fazladır.

Sonra ganimet ancak zahmetlere katlanmak, bilfiil savaşmak, at koşturmak sonucunda ele geçirilir. Dolayısıyla onu ele geçirenlere ondan verilmemesi halinde kalplerinde hoşnutsuzluk belirir. Bütün insanlar için söz konusu olan küllî kanunlar belirlenirken, mutlaka tüm insanların hallerinin dikkate alınması, tabiî rağbetin, aklî rağbetle birleştirilmesi gerekir. İnsanlar, savaş suretiyle elde ettikleri şeyden nasiplenmedikçe savaşa arzulu olmazlar. Bunun için ganimet mallarının beşte dördü savaşçılar arasında paylaştırılmıştır.

Fey' malları ise, sadece müslümanların kâfirler üzerine saldığı korku sebebiyle toplanır. Bunun için bizzat savaş yapılmaz. Bu itibarla bu kabil malların belli bir zümreye (savaşçılara) harcanması gerekmez; önem sırasına göre ihtiyaç mahallerine sarfedilmesi uygun olur.

Allah Teâlâ, humusu mirbâ'a bedel olmak üzere koymuştur:

Humusun (beşte bir) aslı şudur: Cahiliye döneminde kavmin reisinin ve onun asabesinin elde edilen ganimetten mirbâ'[42] alması öteden beri süregelmekte olan bir âdetti. Bu onların bilgileri arasında yer etmişti ve hemen hemen bundan dolayı hiçbir sıkıntı duymazlardı. Bununla ilgili olarak şâir şöyle demiştir:

Şüphesiz her baskında aittir Mirbâ' bize,
Gerçekleşen Necd'de ya da Tihâme yurdunda.

Allah Teâlâ, humusu ülke ve din ihtiyaçları için tahsis kılmıştır. Bunu yaparken, insanlarca uygulanagelmekte olan şeye bir tür benzerliği esas almıştır. Nitekim peygamberlere inen âyetler, bir tür insanlar arasında yaygın olan telakkîler doğrultusunda iner. Mirbâ', kavmin reisinin ve onun asabesinin idi. Böylece onların önemi vurgulanmış olurdu. Çünkü onlar halkın işleriyle uğraşırlardı ve bu yüzden pek çok harcama yapmaya muhtaçtılar.

Humus, Rasûlullah'ın (s.a.) hakkıdır:

Allah Teâlâ, humusu Rasûlullah'ın (s.a.) hakkı kılmıştır.

42 Ganimetin dörtte biri.

Çünkü o, insanların işleriyle meşguldü ve ailesinin geçimini sağlamak için zaman ayırabilecek durumda değildi. Bu durumda onun harcamalarının müslümanların malından olması gerekmiştir. Hem müslümanların üstünlüğü, Rasûlullah'ın (s.a.) daveti ve Allah Teâlâ'nın saldığı korku sayesinde gerçekleşmiştir. Bu durumda o, sanki bizzat olayda hazır bulunmuş gibi mütâlaa edilmiştir.

Akraba hakkı:

Humustan Rasûlullah'ın (s.a.) akrabalarına da bir pay ayrılmıştır. Çünkü onlar, İslâm için en çok hamiyet sahibi kimselerdir. Onlarda dinî hamiyetle, neseb hamiyeti birleşmiştir. Çünkü onlar için Hz. Muhammed'in (s.a.) dininin yüceltilmesinden daha büyük şeref olamaz. Onlara bir pay ayrılması, Rasûlullah'ın (s.a.) ehl-i beytinin yüceltilmesi, onlara değer verilmesi manasına gelir. Bu ise, sonuç itibariyle dine yönelik bir maslahattır. Ulemâ ve kırâat bilginlerine gösterilen saygı, dine saygı olduğu gibi, peygamberin akrabasına saygı da evleviyetle dine saygıdır ve gösterilmesi gerekir.

Muhtaçlara da bir pay ayrılmıştır. Bunlar, yoksullar, fakirler ve yetimler olarak belirlenmiştir.

Rasûlullah'ın (s.a.) müellefe-i kulûba ve daha başkalarına humustan pay ayırdığı da sabittir.

Buna göre, bu beş zümrenin zikredilmesi sınırlayıcı olmayıp, onların durumlarına ayrı bir özen gösterilmesi içindir. Öyle dağıtılmalı ki, humus ve fey' malları, zenginler arasında el değiştiren bir zenginlik olmasın; gerçek ihtiyaç sahipleri ihmal edilmesin! Rasûlullah'a (s.a.) ve akrabalarına nisbetle de hiçbir kimse kötü zanda bulunmasın.

Nefl (başarı gösterenlerin ödüllendirilmesi) ve gönülleri hoş etmek için bir şeyler verilmesi şunun için meşrû kılınmıştır: İnsanoğlu, çoğu zaman basit de olsa bir şeyler olmadan kendisini tehlikeye atmaz. Bu insanoğlunun tıynetinde olan, yapısal bir özelliktir. Bunun dikkata alınması elbette ki gereklidir.

Süvariye üç pay:

Süvariye üç pay, piyadeye bir pay ayrılması; süvarinin, müslümanlara faydasının daha büyük, masraflarının daha çok olmasındandır. Eğer sen ordu düzenini bilecek olsan, süvarinin, kendi-

sine verilecek payın piyadeye verilen payın üç katından az olmasına razı gelmeyeceğinden, daha azın onun masraflarını karşılamayacağından şüphe etmezsin. Bu konuda, birbirlerinden uzak ülkelerde yaşamalarına, farklı âdet ve durumlara sahip olmalarına rağmen Arap Acem bütün ulusların farklı düşünmemeleri, bu hükmün yerinde olduğunu ortaya koyar.

Ehl-i kitabın Arap yarımadasından çıkarılması:

Rasûlullah (s.a.), *"Eğer —inşâallah— yaşarsam, yahudi ve hıristiyanları elbette Arap yarımadasından çıkarırım."* buyurmuş ve müşriklerin oradan çıkarılmasını vasiyet etmiştir.[43]

Rasûlullah (s.a.), zamanın hep aynı olmadığını; bazen lehte bazen aleyhte olacağını bildiğinden, muhtemelen İslâm'ın ileride zayıf düşebileceğini hesaba katmış ve şayet böyle bir dönemde İslâm'ın harîm-i ismetinde yabancı unsurlar bulunacak olursa bunun tehlikeli olacağını, Allah'ın nişanelerinin yıkılması, koyduğu nizamın bozulması sonucunu doğurabileceğini öngörmüştür. Bunun tabiî sonucu olarak da İslâm'ın merkezi, Beytullah'ın bulunduğu yerin çevresinden İslâm düşmanlarının çıkarılmasını emretmiştir.

Hem kâfirlerle bir arada olmak, insanların dinlerini ifsad eder, nefislerini değiştirir. Onlarla birliktelik kaçınılmaz olunca, hiç olmazsa Haremeyn'in onlardan arındırılması emredilmiştir.

Rasûlullah'a (s.a.), âhir zamanda olacak şeyler ayan olmuş ve şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz din/iman, yılanın deliğine çekildiği gibi, Medine'ye çekilecektir."[44]

Bu durumda orada diğer din sâliklerinden hiçbir kimsenin bulunmaması gerekecektir; aksi takdirde dinin korunması garanti altına alınamayacaktır.

43 Vasiyeti için bkz. Buhârî, Cizye, 6; Müslim, Vasiyet, 20.
44 Müslim, İmân, 233.

Maişet bahsi

Maişet âdâbı:

Bil ki: Yerleşime elverişli bütün coğrafî bölgelerdeki insanlar, yemelerinde, içmelerinde, giyim ve kuşamlarında, oturuşlarında, kalkışlarında ve diğer durum ve davranışlarında belirli âdâb kurallarına riayet etme konusunda hemfikirdirler. Bu, mizaclarının bozuk olmaması halinde insanın bir yaratılış özelliği gibi gözükmektedir; bireylerin bir araya gelmesi ve birbirlerini görmeleri anında bunlara riayet etmek insanlığın gereği olmaktadır.

Maişet âdâbının konulması:

Bu konuda insanların yaklaşımları farklı olmaktadır. Kimileri, tabiî hikmet kuralları doğrultusunda hareket etmeyi yeğlerler; her konuda, tıb ve tecrübe verilerine dayanarak faydası umulan şeyleri yapmayı, zararından korkulan şeyleri terketmeyi tercih ederler. Kimileri dinlerinin telkin ettiği ihsân kuralları doğrultusunda hareket ederler. Kimileri de hükümdarlarına, bilgelerine ve rahiplerine benzemeye çalışarak işi götürmek isterler. Kimi de daha başka yollara başvururlar.

Bunlardan bazıları faydalar içerir; bu yüzden onlara dikkat çekilmesi ve yapılmasının emredilmesi gerekir. Bazılarında ise zararlar bulunur; onların da yasaklanması ve haklarında dikkat çekilmesi gerekir. Bir kısmı ise fayda ve zarardan halî bir vaziyettedir; bunların da aslî ibâha üzere bırakılması ve haklarında ruhsat verilmesi gerekir. İşte bunların ayıklanması, mahiyetlerinin araştırılıp ortaya çıkarılması, Rasûlullah'ın (s.a.) gerçekleştirmek için gönderilmiş bulunduğu maslahatlardan biri olmaktadır.

Maişet konusunda hükümlere mesnet alınan hususlar:

Bu konuda temel esaslar şunlardır:

1. Bu tür meşgalelerle uğraşmak insana Allah'ı unutturur, kalbin berraklığını giderir. Bu zehirin, bir panzehirle zararsız kılınması gerekir. Bu da o işin başında, sonunda ve iş boyunca çeşitli zikirler konulması ile olur. Bu zikirler, nefsin kendisini o şeylere vermesini önler; çünkü bu zikirlerde gerçek in'âm sahibi Allah'ı hatırlatıcı, işin kudsiyet yönünü düşünmeye sevkedici ögeler bulunur.

2. Bazı fiil ve davranışlar şeytanların mizaclarına uygun düşer; öyle ki şayet onlar bir kimsenin uykusunda ya da uyanık halinde iken temessül edecek olsalar behemehal o şeyleri yapar olurlar. İnsanın şeytan işi olan bu fiil ve davranışlarda bulunması, kendisini onlara yaklaştırır, bununla onların müptezel renklerinin kendisinde yer etmesine imkân vermiş olur. Dolayısıyla bu gibi fiil ve davranışların, maslahat nasıl gerektiriyorsa mekruh ya da haram kılınarak yasaklanması vacip olur. Tek pabuçla yürümek, sol elle yemek... gibi.

Bir kısım fiil ve davranışlar da vardır ki, onlar da şeytanları uzaklaştırıcı, meleklere yaklaştırıcı özellik arzederler; eve girerken ve evden çıkarken zikretmek gibi. Bu tür fiil ve davranışların da teşvik edilmesi gerekir.

3. Tecrübe sonucu tehlikeli ve eza verici olduğu sabit olan şeylerden kaçınılmalıdır. Etrafında siper bulunmayan yüksek bir satıh üzerinde uyumak, uyurken kandili söndürmemek gibi. Rasûlullah'ın (s.a.), *"Şüphesiz muzırcıklar (fareler), adamın başına evini yakar."*[45] hadisiyle kastettiği mana budur.

4. Acemlerin hayat tarzına muhalefet edilmelidir. Bilindiği gibi onlar lüks hayata düşkündüler, dünya hayatına aşırı derecede bağlanmış bulunuyorlardı. Bu onlara Allah'ı anmayı unutturmuş, daha çok dünyalık istemeyi gerektirmiş, dünyevî lezzetler nefisleri üzerinde yer etmişti. Onların sefahat hayatına düşülmemesi için, kullanmakta oldukları belli başlı nesnelerin haram kılınması gerekmiştir; ipek, Kass ipeklisi, meyâsir[46], ergüvan[47], üzerinde sûret

---

45 Müslim, Eşribe, 96; Ebû Dâvûd, Eşribe, 22.

46 İpekten mamül acem işi bir tür kumaş.(Ç)

47 Halis kırmızıya boyanmış elbise.

bulunan elbiseler, altın ve gümüş kaplar, sarıya boyanmış elbiseler, halûk[48]... gibi. Onların diğer âdetlerine uymanın da genel olarak mekruh kılınması, sefahat hayatına götürebilecek durumlardan kaçınmanın müstehap kılınması gerekmiştir.

5. Vakara uygun düşmeyen, insanı medeniyetten haberi olmayan dağlıların/bedevîlerin durumuna düşüren davranışlardan kaçınmak ve böylece ifrat ve tefrit arasını bulmaya çalışmak gerekir.

48 En iyi koku türlerinden biri.

Yiyecekler ve içecekler

Nefsânî sıhhatin korunması:

Daha önce insanın mutluluğunun dört vasfın[49] bulunmasına, bahtsızlığının da bu vasıfların zıddı sıfatların bulunmasına bağlı olduğunu görmüştük. Bu durumda, nefsânî sıhhatin korunması, nefsânî hastalığın kovulması gereği, insan mizacını bu iki yönden birine doğru değiştiren sebeplerin bulunup ortaya çıkarılmasını gerekli kılmıştır. Bu sebeplerden bazıları şunlardır:

1. Nefsin eteğine yapışan ve onun özüne nüfuz eden fiiller. Bu konu ile ilgili olarak yeterince söz etmiştik.

2. Bazı şeyler vardır ki, nefiste hasis hey'etler doğurur; bunlar şeytanlara benzetir, meleklerden uzaklaştırır, güzel huyların zıddı olan kötü huyları oluşturur. Bazen bu olup bitenlerden insanın haberi bile olmaz. Mele-i a'lâ'ya katılan, hayvanî müptezellikleri terkeden üstün nefisler, Hazîre-i kuds'ten bu tür davranışların kötülüğünü —aynen insan tabiatının acı ve nahoş şeyin kötülüğünü algılaması gibi— öğrenirler. Allah Teâlâ'nın insanlara olan lütuf ve rahmeti o kimseleri, o şeylerden belli başlı ve munzabıt bulunan, semeresi açık olan, gizli bulunmayan şeylerle yükümlü tutmayı gerekli kılar.

Yiyeceklerin bedenin ve huyun değişiminde etkisi:

Bedenin ve ahlâkın değişiminde en güçlü sebep yiyeceklerdir. Bu itibarla konu ile ilgili temel meseleler yiyecek ve içeceklerle il-

---

49 Temizlik, ihbât (teslimiyet, huşû), semâhat ve adâlet.(Ç)

gilidir. Bunlar içerisinde etkisi en belirgin olanı da, bazı kavimlerin şekillerine dönüştürüldüğü (*mesh*) hayvanların[50] yenilmesidir.

Şöyle ki: Allah Teâlâ insana lânet ve gazap ettiğinde, O'nun bu lânet ve gazabı, onda öyle bir mizac meydana getirir ki, o insan artık normal insan olmaktan çok çok uzak olur, hatta tamamen insanlıktan çıkar. İnsan bedeni hakkında azap etme yönlerinden biri budur.

Lânet ve gazaba uğraması anında normal insan mizacından çıkması; pis, normal insanların nefret edeceği iğrenç bir hayvana benzeme şeklinde olur. Böyle bir durum hakkında, *"Allah, onları maymunlara ve domuzlara çevirdi"* denilir. Hazîre-i kuds'te, hayvanlardan bu türle, insanın gazaba uğramış, ilâhî rahmetten uzak kılınmış olması arasında gizli bir münasebet bulunduğuna; aslî temiz fıtratı üzere olmaya devam edenle, lânetliler arasında çok büyük mesafeler olduğuna dair temessül etmiş bir bilgi bulunur.

Hiç şüphesiz böyle bir hayvanın yenilmesi ve onun, bedenin bir parçası kılınması, pisliklere ve gazabı tahrik edici fiillere bulaşmaktan daha şiddetlidir. Bunun içindir ki tâ Nuh'tan (s.a.) itibaren bütün Hazîre-i kuds ile insanlar arasında aracılık yapan peygamberler, domuzu haram kılagelmişler ve ondan uzak durulmasını istemişlerdir. Bu yasak hükmü kıyamete kadar devam edecek ve sonunda Hz. İsâ (s.a.) inip onu öldürecektir.[51]

Bazı kavimler domuzu yiyorlardı; bu yüzden şeriatlar onun haramlığını ve ondan uzak durulmasını olabildiğince şiddetli bir şekilde dile getirdi. Maymunları ve fareleri hiç yiyen yoktu; bu durum, onların haramlığı üzerinde fazlaca durulmasını gerektirmemiştir.

Dabb (keler) hakkında olan, *"Şüphesiz Allah Teâlâ, İsrailoğullarının bir koluna gazap etmiş de onları yeryüzünde debelenen hayvanlar haline sokmuştur; bilmiyorum belki bu da onlardandır."*[52] hadisi bu manadadır. Allah Teâlâ da şöyle buyurmaktadır:

"Allah'ın lânetlediği ve gazap ettiği, aralarından (mesh sûretiyle) maymunlar, domuzlar ve şeytana tapanlar çıkardığı kimseler; işte bunlar, yeri (durumu) daha kötü olan ve doğru yoldan daha ziyade sapmış bulunanlardır."[53]

---

50 Kur'ân'da bazı kavimlerin domuzlara ve maymunlara çevrildiği belirtilir. bkz. Mâide 5/60. (Ç)

51 bkz. Buhârî, Büyû', 102, Enbiyâ, 49; Müslim, Îmân, 242.

52 bkz. Ebû Dâvûd, At'ime, 27 (3795); İbn Mâce, Sayd, 16.

53 Mâide 5/60.

Lânetli yerlerde durmamak:

Bunun bir benzeri de, yere batmaların olduğu, ya da azap ve lânetin yağdığı yerlerde durmanın iyi olmadığını, kendilerine gazap edilmiş kimselerin tavırlarının (hey'ât) mekruhluğunu belirten rivâyetlerdir. Bu tür şeylere bulaşmak, pisliklere bulaşmaktan daha az kötü değildir. Bunlarla uğraşmak, onlara yapışmak, şeytan mizacının gerektirmiş olduğu davranışları yapmak ve onlara yapışmaktan daha az etkili değildir.

Habis ruhlu hayvanların yenilmemesi:

Bundan sonra insan için matlup olan ahlâka zıt karakter üzere yaratılmış olan hayvanların yenilmesi gelir. Bunlar sanki bir zaruret varmış gibi o karakterlerini ortaya koyarlar, (hamâkatte vs.) darb-ı mesel olurlar. Fıtratı bozulmamış insanlar, bunları iğrenç bulur ve onları yemekten uzak durur. Karınları çok geniş olan ve bu tür şeylere aldırış etmeyen kimseler ancak onları yiyebilir. Bu sözü edilen hususiyetlerin tam olarak bulunduğu, açık bir şekilde ortaya çıktığı, Arap Acem herkes tarafından öyle kabul edildiği hayvanlar şu türlerden oluşur:

i. Yırtıcı hayvanlar. Bunlar tırmalayıcı, yaralayıcı, saldırıcı özellikte olup katı kalpli olurlar. O yüzden Rasûlullah (s.a.), kurt hakkında, *"Onu herhangi bir kimse yiyor mu?"*[54] buyurmuştur.

ii. Muzır hayvanlar. Bunlar yaratılıştan insanlara eza verici, kapıp kaçıcı, baskın yapmak için fırsat kollayıcı özellik arzederler; şeytan ilhamlarına son derece açıktırlar. Bunlar karga, çaylak, kertiş[55] (keler, sâm abras), sinek, yılan, akrep gibi yaratıklardır.

iii. Hor ve aşağılık mizacda bulunan, deliklerde saklanan hayvanlar. Fare ve haşerât gibi.

iv. Necâset ve leş yiyen, onlarla içli dışlı olan ve bu yüzden bedeni pislik dolan, pis kokan hayvanlar.

---

54 bkz. Tirmizî, At'ime, 4.

55 Arapçası *"vezağ"* olan bu hayvanın Türkçe adı, kertenkele değildir; bizde (Kayseri) buna "kertiş" derler. Bu hayvanın kuyruğu kısa ve küt, kertik kertik, rengi gridir. Genellikle taşlık kayalık yerlerde yaşarlar. Taşın başına çıkar ve üfler gibi yaparlar. Halk arasında şöyle bir inanç vardır. Hz. İbrahim (s.a.), ateşe atıldığı zaman kertiş, ateşe üflemiş —ki bu, hadis olarak birazdan gelecektir—, kertenkele ise ağzında su getirmiştir. O yüzden kertişi bir vurmada öldüren cennete gider. Kertenkele ise sevilir; öldürülmez.(Ç)

v. Eşek. Bu hayvan, hamâkat ve aşağılık için darb-ı mesel olarak kullanılır. Araplardan fıtrat-ı selîme sahibi kimseler daha önce de onu haram sayarlar ve onu şeytanlara benzetirlerdi. Rasûlullah'ın (s.a.) şu hadisi de bu manadadır:

"Eşek anırtısı işittiğiniz zaman, hemen şeytandan Allah'ı sığının; çünkü o bir şeytan görmüştür."[56]

Hem doktorlar, bu hayvanların yenmesinin insan mizacına ters düştüğü, dolayısıyla tıp açısından zararlı olduğu konusunda müttefiktirler.

Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların yenilmemesi:

Bazı durumlar vardır ki müphemdir ve sınırlarının belirlenmesine, müşkilin giderilmesine ihtiyaç duymaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

i. Müşrikler, tâğûtlar (putlar) adına hayvan boğazlarlar ve bu sayede onlara yaklaşmak isterlerdi. Bu bir tür şirktir. İlâhî hikmet, böylesine şirk koşma manası içeren bir davranışın yasaklanmasını gerektirmiştir. Sonra yasağı pekiştirmek ve fiilin işlenmesini firenleyici olmak için, bu amaçla boğazlanmış hayvanın yenmesini de haram kılmıştır.

Hem boğazlama ameliyesinin çirkinliği, —sadaka bahsinde de zikrettiğimiz gibi— boğazlanan hayvana da sirayet etmektedir.

Tâğûtlar adına boğazlama kavramı müphemdir. Bu, Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen, putlara adanan, Allah'tan başkasınının adına boğazlamanın haramlığına inanmayan —yani müslüman ve ehl-i kitap olmayan— kimselerin kestiği hayvanlar olarak belirlenmiştir. Bu durum, boğazlama anında Allah'ın adının anılmasının vacip kılınmasını gerekli kılmıştır. Çünkü haram olan ile helâl arasını ilk bakışta ayırabilmek, ancak bu şekilde gerçekleşebilecektir.

Hikmet-i ilâhî, aynen bizler gibi hayat taşıyan bu hayvanları, bizim için helâl kılmış ve onları istifademize sunmuş, emrimize âmâde kılmıştır. Bu durum, onların canlarının çıkarılması anında böyle bir nimetten gaflet içinde bulunmamamızı gerektirmiştir. Bu ise, nimetin sahibi Allah'ın adının onlar üzerine anılması ile olacaktır. Şu âyetin manası budur:

---

56 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 15; Ebû Dâvûd, Edeb, 106; Tirmizî, De'avât, 56.

"Biz her ümmete (kurban kesmeye uygun) hayvan cinsinden kendilerine rızık olarak verdiklerimiz üzerine Allah'ın adını ansınlar diye kurban kesmeyi gerekli kıldık."[57]

Leş yemenin haramlığı:

ii. Leş (meyte, murdar ölen hayvan), bütün din ve milletlerde haramdır. Dinlerin leşin haramlığı üzerinde görüşbirliği etmesi, onun Hazîre-i kuds'ten habis olduğunu telakkî etmiş olmalarındandır. Milletlerin haram sayması ise, tecrübe sonucu onun çoğu kez öldürücü zehir gibi bir hal aldığını görmüş olmalarındandır. Çünkü leşde zehirli unsurlar yayılmakta ve bu, normalde insan yapısına uygun düşmemekte, zararlı olmaktadır.

Meyte yani murdar olarak ölmüş hayvanla, yenmesi helâl olanın belirlenmesi gerekmektedir. Yemek kasdı ile kesilmiş olma, ikisi arasını ayırmaktadır. Bu ayırım, düşerek ölen, hayvan toslaması sonucu ölen, canavar tarafından parçalanan hayvanların haram kılınması sonucunu doğurmuştur. Çünkü bunların hepsi de habis ve zararlıdır.

Boğazlama peygamberlerin sünnetidir:

iii. Araplar ve yahudiler, küçük baş hayvanları boğazlarından (*zebh*), develeri boyunlarının dibinden (*nahr*) olmak üzere boğazlarlardı. Mecusîler ise, boğarlar ya da hayvanın karnını yararlardı. Boğazlama (zebh ve nahr), peygamberlerin sünneti olmaktadır ve nesiller boyu tevarüs edilegelmiştir. Bunda birçok maslahat da bulunmaktadır. Bazıları şunlardır:

1. Boğazlanacak hayvana fazla eziyet verilmemesi. Hayvanın canını çıkarmanın en kestirme yolu budur. Hadiste, *"Boğazlayacağı hayvana acı çektirmesin, rahatlatsın!"*[58] buyrulması, bu mananın ifadesi olmaktadır. *Şerîtatu'ş-şeytân* denilen eksik boğazlamanın[59] yasaklanmış olmasının[60] gerekçesi de budur.

2. Kan, bir pislik çeşididir ve insanlar, üzerlerine isabet etmesi halinde onu yıkarlar, ondan korunurlar. Boğazlama, kandan temizlenmeyi sağlar. Boğma ve karın yarma ise hayvanı pisletir.

---

57 Hacc 22/34.

58 Müslim, Sayd, 57; Ebû Dâvûd, Edâhî, 11.

59 Boğazın bir kısmını kesip, boyun damarlarını kesmemek şeklinde.

60 bkz. Ebû Dâvûd, Edâhî, 16.

3. Boğazlama hanîf İslâm şeriatının nişanelerinden biri olmuştur; bununla bir kimsenin hanîfliği ortaya çıkar. Bu haliyle boğazlama, sünnet olma ve diğer fıtrat özellikleri gibi bir hal alır. Rasûlullah (s.a.), haniflik şeriatını ikâme için gönderildiğinden, boğazlama usûlünün korunması vacip olmuştur.

Sonra boğma ve karın yarmanın, meşrû olan boğazlama şeklinden nasıl ayırt edileceğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu da işlemin kesici bir âletle ve (zebhde) boğazdan ve (nahrda) boynun göğüse bitiştiği yerden yapılmasını vacip kılmıştır.

Bu anlattıklarımız nefsânî sıhhatin ve dinî maslahatın korunması için yasaklanmış olan şeylerdir. Bedenî sıhhat için yasaklanmış bulunan zehir, uyuşturucu... gibi şeylere gelince, onların durumu açıktır.

*

* *

Bu esasları giriş olarak arzettikten sonra şimdi ayrıntılara geçebiliriz.

Allah Teâlâ'nın, yenmesini yasaklamış olduğu şeyler iki sınıftır:

i. Hayvan türünde mevcut olan bir manadan dolayı yasaklanmış olan sınıf,

ii. Boğazlama şartı bulunmaması sebebiyle yasaklanmış olan sınıf.

Hayvanların kısımları:

Hayvanlar kısım kısımdır:

i. Evcil hayvanlar:

Bunlardan bir kısmı mübahtır; deve, sığır ve davar (koyun ve keçi) gibi. *"Hayvanlar (deve, sığır ve davar) size helâl kılındı."*[61] âyeti bu manayı ifade eder.

Çünkü bu hayvanlar temizdir, mizac bakımından mutedil ve insan türüne uygundur.

Hayber günü atların yenmesine izin verilmiş[62], eşeklerin yen-

61 Mâide 5/1.

62 Bütün mezhepler at etinin yenilmesini mübah görmemektedir. Müellif, mübah kılanların görüşünü esas almıştır.

mesi ise yasaklanmıştır. Çünkü at etini Arap Acem temiz bulur, o en üstün hayvandır, insana benzer. Eşek ise hamakatte ve aşağılıkta darb-ı meselliktir; şeytanı görür ve anırır. Yaratılışça üstün, nefisçe temiz olan Araplar, daha önceleri de onu yemeyi kendilerine haram kılmışlardır.

Tavuk ve tavuk manasında olan kaz ve ördek etleri de yenilir. Çünkü bunlar temizdir. Horoz meleği görür ve öter.

Köpek ve kedi haramdır; çünkü bunlar yırtıcı hayvanlardandır ve leş yerler. Köpek şeytandır.

ii. Vahşî hayvanlar:

Bunlardan isim ve yapı itibariyle deve, sığır ve davara benzer olanları helâldir; geyik, yaban öküzü, deve kuşu gibi. Rasûlullah (s.a.), kendisine hediye edilen yaban eşeği (zebra) etini kabul etmiş ve onu yemiştir. Tavşanı kabul etmiştir. Sofrasında keler yenmiştir. Araplar bu hayvanları temiz buluyorlar ve yenmesinden tiksinti duymuyorlardı. Keler (*dabb*) konusunda, kendinin yememesine bir defasında, *"Benim memleketimde bulunmaz; bu itibarla onu içim çekmiyor."*[63] şeklinde, bir defasında da, meshedilen bazı kavimlerin onun sûretinde olabileceği ihtimalini[64] gerekçe göstermiştir. Bir defasında da onun yenmesini yasaklamıştır.

Bence bu rivâyetler arasında bir çelişki yoktur. Çünkü yenmesini terk için iki gerekçe vardır ve bunlardan her biri tek başına mazeret için yeterlidir. Ancak onu yemenin terki, haramdan kaçınma şeklinde değil de takva (vera') kabilindendir. Yasak ile de tenzîhen mekruhluğu kastetmiştir.

Vahşî hayvanlardan köpek dişli olanların yenilmesini yasaklamıştır. Çünkü bu hayvanların tabiatı itidalli değildir, huyları kötü ve kalpleri katıdır.

Kuşlardan güvercin ve serçe mübahtır. Bunlar temiz bulunmaktadır. Kuşlardan pençeli olanların (avını pençesi ile yakalayanlar) yenilmesi yasaklanmış ve bunlardan bir kısmı hakkında *"fâsık=muzır"* tabiri kullanılmıştır. Dolayısıyla yenilmesi caiz değildir.

Cîfe (leş) ve pislik yiyen ve Araplarca pis ve iğrenç (*habâis*) bulunan her şeyin yenilmesi mekruhtur. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

---

63 Buhârî, At'ime, 10, 14.

64 bkz. Ebû Dâvûd, At'ime, 27 (3795); İbn Mâce, Sayd, 16.

"O peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten men eder, onlara temiz olan şeyleri helâl, pis ve iğrenç olan şeyleri haram kılar."[65]

Çekirge, Rasûlullah (s.a.) zamanında yenilmiştir. Çünkü Araplar bunu temiz kabul ederler.[66]

iii. Deniz hayvanları:

Bunlardan, Araplarca temiz bulunanlar mübahtır; balık, anber[67] gibi. Araplarca pis ve iğrenç bulunan, yenilmesi haram olan hayvan adıyla isimlendirilen —domuz gibi— deniz ürünlerine gelince, bunlar hakkında delillerde teâruz bulunmaktadır. Bunlardan sakınmak daha faziletlidir.[68]

İçine fare düşmüş yağın hükmü:

Rasûlullah'a (s.a.), içine fare düşmüş ve ölmüş olan katı yağın hükmü sorulmuş, o şöyle buyurmuştur: *"Onu ve etrafını atın ve yiyin."*[69] Başka bir rivâyette de şöyle buyurmuştur:

"Farenin yağın içine düşmesi halinde, eğer yağ katı halde ise fareyi ve etrafını atın; eğer yağ sıvı halde ise, artık ona yaklaşmayın."[70]

Cîfe (leş):

Gerek cîfe ve gerekse onun etkisinin kendisinde açıkça görüldüğü şeyler, bütün dinlerde ve milletlerde pistir. Pis ile pis olma-

---

65 A'râf 7/157.

66 Temizin ötesinde en lezzetli yiyeceklerinden sayıldığı ve bir değerlendirme hk. bkz. Erdoğan, Mehmet, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi, İst. 1990, s. 142.

67 Bir tür balık olup, derisinden kalkan yapılır.

68 *"Denizin ölüsü helâldir"* (Ebû Dâvûd, Tahâret, 41) hadisinin genel ifadesi, deniz domuzu dahil bütün deniz ürünlerinin helâl olması yönünün tercihini gerektirir. Hakkında nass bulunmayan hayvan ya da yiyeceklerin mübahlık ya da mekruhluğu, her kavmin kendi örf ve telakkisine bırakılmalıdır. Bizim nefretimizi gerektiren bir şey, başkalarının pekâlâ en lezzetli yiyeceklerinden olabilir. Bunda coğrafî bölge farklılıklarının ve alışılmışlığın önemi çok büyüktür. Rasûlullah'ın (s.a.) keler hakkında söylediği "Benim memleketimde bulunmaz; bu itibarla onu içim çekmiyor." ifadesi bu konuda önemli bir işaret olmalıdır.(Ç)

69 Ebû Dâvûd, At'ime, 47 (3841).

70 Ebû Dâvûd, At'ime, 47 (3842).

yanın ayrılması mümkün olduğunda, pis olan kısım atılır ve temiz olanı yenir. Ayrılma imkânı bulunmuyorsa, hepsi haram olur.

Pislik yiyen hayvanların (cellâle) hükmü:

Rasûlullah (s.a.), pislik (kazurat) yiyen hayvanların etlerinin ve sütlerinin yenmesini yasaklamıştır.[71]

Çünkü pislik, bu hayvanların etlerine ve sütlerine siner, bütün bedeninde yer eder. Bu durumda onun et ve sütünün hükmü, necâset hükmüyle, ya da necasetle beslenen hayvanların hükmüyle aynı olur.

Helâl olan iki ölü ve iki kan:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bize iki ölü ve iki kan helâl kılınmıştır. Ölüler, balık ve çekirgedir. Kanlar ise, ciğer ve dalaktır."[72]

Ciğer ve dalak, hayvanın diğer organları gibi iki organdır. Ancak kana çok benzerler. Bu itibarla Rasûlullah (s.a.) konu ile ilgili duyulabilecek şüpheyi gidermiştir. Balık ve çekirgede ise akıcı kan yoktur; bu itibarla onlar hakkında boğazlama şartı konulmamıştır.

Bazı muzır hayvanların öldürülmesi:

Rasûlullah (s.a.), kertişin (sâm abras) öldürülmesini emretmiş ve onu *"fâsık"* olarak nitelemiş, onun Hz. İbrahim'in (s.a.) ateşine üflemiş olduğunu[73] belirtmiştir. Bir hadisinde de şöyle buyurmuştur:

"Her kim bir kertişi (sâm abras) ilk vuruşta öldürürse, ona şu ve şu kadar sevap vardır. Ve her kim onu ikinci vuruşta öldürürse, birinciden aşağı olmak üzere şu kadar sevap vardır. Ve her kim onu üçüncü vuruşta öldürürse, ona da ikinciden aşağı olmak üzere şu kadar sevap vardır."[74]

Bazı hayvanlar yaratılıştan muzırdır, ondan hep şeytânî fiil ve davranışlar sadır olur. Bunlar, şeytana benzerlik bakımından

---

71 Ebû Dâvûd, At'ime, 24, 33, Eşribe, 14.

72 İbn Mâce, At'ime, 31.

73 bkz. Buhârî, Enbiyâ, 8 (4/112).

74 Müslim, Selâm, 146.

hayvanlar içinde en yakını, onun vesveselerine en açığı olur. Rasûlullah (s.a.), kertişin (sâm abras) onlardan olduğunu görmüş ve buna, onun tabiî yapısı itibariyle şeytanın vesvesesine uyarak Hz. İbrahim'in (s.a.) ateşine üflemiş olduğunu ifade ederek dikkat çekmiştir. Gerçi onun ateşe üflemesinin bir yararı olacağı yoktur, ama içindeki muzırlık onu buna sevketmektedir. Rasûlullah (s.a.), onun öldürülmesini iki sebepten dolayı teşvik etmiştir:

1. İnsana eza veren muzır yaratıkların öldürülmesi, böylece zararlarının ortadan kaldırılması. Bu, memleketteki zehirli ot ve ağaçların kesilmesi gibi müslümanların genel yararına olan bir şeye benzer.

2. Onu öldürmek, şeytanın askerlerinin azalması, vesvese yuvalarının ortadan kaldırılması demektir. Bu ise, Allah ve mukarreb melekleri katında sevimli bir şeydir. İlk vuruşta öldürmenin, ikinci vuruşta öldürmeden daha sevaplı olması, birincide atış becerisinin bulunmasından ve hayra koşma anlamı taşımasındandır.

Allah'u a'lem!

Kur'ân'da yenilmesi haram olan şeyler:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanmış, boğulmuş, (küt bir şeyle) vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, toslama sonucu ölmüş ile, canavarların yediği hayvanlar —ölmeden yetişip kestikleriniz müstesnâ—, dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. Bunlar yoldan çıkma (fısk)dır."[75]

Leş ve kan, pis oldukları için haram kılınmıştır. Domuz, gazaba uğramış bazı kavimlerin, şekline sokulduğu (*mesh*) bir hayvandır.[76]

Allah'tan başkası adına boğazlanmış ve dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanmış hayvanların haram kılınması, şirkin kökünün kazınması için bir önlemdir. Hem fiilin çirkinliği —daha önce de belirtildiği gibi— o fiilin üzerinde işlendiği şeye de sirayet etmektedir.

75 Mâide 5/3.

76 Bu hayvanın pis oluşu, hazmının zorluğu yanında etinde şerit (tenya) gibi kurtçukları barındırdığı ve yenilmesinin tıbben de zararlı olduğu ortaya çıkmıştır.

Boğulmuş, boğazı sıkılmak suretiyle öldürülmüş hayvandır.

(Küt bir şeyle vurulup öldürülmüş, delici ve kesici bir âletle usûlü dairesinde boğazlanmamış, aldığı derbe sonucu ölmüş hayvan demektir.)

Yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, yüksek bir yerden düşme ya da yuvarlanma sonucu ölmüş hayvandır.

Toslama sonucu ölmüş, boynuzlarla toslanmak sûretiyle öldürülmüş hayvandır.

Canavarların yediği hayvanlardan maksat, onlardan arta kalan kısımdır.

Bütün bunların haramlığı, temiz ve helâl olan boğazlama usûlüne uymaması, canının çıkarılmasının kesici bir âletle, boğazdan (*zebh*) ya da boğazın göğüse birleştiği yerden (*narh*) yapılmaması yüzündendir. Hayvanın helâl olması için konulan bu usûl, yukarıda sayılan hayvanların haram olmasını gerektirmiştir.

Akıtılmış kan[77] necistir (onda mikroplar ürer ve) etrafa dağılır, yenmesi halinde bütün beden onunla pislenir.

"Ölmeden yetişip kestikleriniz müstesnâ" ifadesi, sözü edilen hayvanların henüz canlı iken yetişilip kesilmesi halini hükümden istisnâ etmektedir.

"Fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı" ifadesinden maksat şudur: Cahiliye döneminde insanlar, kendileri için takdir edilen hayır ya da şerri, kullanmakta oldukları fal oklarıyla öğrenmek isterlerdi. Bu oklardan birinde "yap", diğerinde "yapma" yazılıydı. Üçüncüsü ise boştu. Bu fiil, yasaklanmıştır; zira Allah'a bir iftiradır ve cehalet üzere dayalı bir uygulamadır.

Canlı hayvanın hedef kılınması:

Rasûlullah (s.a.), bir hayvanın hedef dikilmesini ve bu şekilde öldürülen hayvanın yenilmesini yasaklamıştır. Cahiliye döneminde insanlar, hayvanları hedef dikerler ve onlara ok atarlardı. Bunda, hayvana verilen gereksiz bir işkence vardır. Çünkü bu yolla o hayvan, ne Allah'a bir kurban, ne de nimetin sahibine karşı şükür ifadesi olur.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

---

77 Hayvan usûlü dairesinde kesildikten sonra damarlarda kalan kan haram değildir.(Ç)

"Şüphesiz Allah Teâlâ, ihsânı (iyi davranmayı) her şey üzerine yazmıştır. Bu itibarla öldüreceğiniz zaman öldürme işini güzel yapın! Boğazladığınız zaman güzel boğazlayın! Sizden biriniz, bıçağını keskinleştirsin ve boğazlayacağı hayvana acı çektirmesin!"[78]

Hayvanın acı çekmeden bir an evvel ölmesini temin edecek bir yol tutmak, rahmet sâikine tabi olmanın sonucudur. Bu, âlemlerin Rabbinin razı olacağı bir meziyettir; ailevî ve medenî maslahatların pek çoğu bu haslet üzerine kuruludur.

Canlı hayvandan yemek maksadıyla bir organın kesilmesi:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Canlı hayvandan kesilen bir organ murdardır."[79]

Cahiliye döneminde insanlar, develerin hörgüçlerinden et alırlar, koyunların kuyruklarını keserlerdi. Bu hayvana bir işkencedir ve Şâri' Teâlâ'nın meşrû kıldığı boğazlama ameliyesine muhaliftir. Bu yüzden yasaklanmıştır.

Keyif için kuş öldürmek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim bir serçe ya da daha büyükçe bir kuşu hakkını vermeksizin öldürürse, Allah Teâlâ'ya öldürülmesinden dolayı davacı olur." Dediler ki: "Yâ Rasûlallah! Onun hakkı nedir?" *"Onu boğazlaması ve yemesi, kafasını koparıp atmamasıdır."* buyurdu.[80]

Burada birbirine karışan iki hareket tarzı vardır, Rasûlullah (s.a.) bunların arasını ayırmıştır:

i. İhtiyaç saikiyle boğazlamak, insan türüne yararlı olacak bir amaç doğrultusunda hareket etmek.

ii. Hayvan türüne zarar verecek şekilde hareket etmek, katı kalplilik dürtüsüne uymak.

Bunlardan ikincisini yasaklamıştır.

---

78 Müslim, Sayd, 57; Ebû Dâvûd, Edâhî, 11.

79 Ebû Dâvûd, Edâhî, 24; Tirmizî, Sayd, 12.

80 Nesâî, Dahâyâ, 46; Sayd, 34.

Avcılık:

Bil ki: Avlanmak, Araplarda bir âdetti ve yaygındı. Hatta avcılık, bazıları için geçim yollarından biriydi. Bu itibarla Rasûlullah (s.a.) avcılığı mübah kılmış, aşırılığa kaçmanın hükmünü ise, *"Kim av peşinde koşarsa boş şeyle (lehviyatla) uğraşmış olur."*[81] buyruğu ile beyan etmiştir.

Av hükümleri:

Av ile ilgili hükümlerde bazı esaslar dikkate alınmıştır:

1. Her halükârda boğazlama ameliyesine hamletme; ancak boğazlama işleminin zor olması halleri bundan müstesnadır. Eğer her halükârda boğazlama işlemi şart koşulacak olsa, o zaman avcıların koşuşturmalarının çoğu boşuna olur. Bu itibarla av hayvanı gönderilirken, silâh atılırken besmele çekme şartı koşulur, avcının ehliyeti şart olarak aranır; boğazdan ya da boyunun göğüse bitiştiği yerden boğazlanmış olması şartı aranmaz.

2. Avlanmanın mahiyetini dikkate alma; eğitilmiş av hayvanının kasten gönderilmesi gibi. Aksi takdirde avın tesadüfen ele geçirilmesi söz konusu olur; avlanmaktan söz edilmez. Av hayvanının, yakaladığı avdan yememesi gerekir. Eğer yemiş ve sahibi, av henüz sağ iken yetişmiş ve boğazlamışsa helâl olur; aksi takdirde helâl olmaz. Bu, av hayvanının eğitilmiş olması manasının gerçekleşmesi ve canavar yemiş hayvanlardan ayrılması içindir.

Rasûlullah'a (s.a.) avcılık ve boğazlama işlemiyle ilgili sorular sorulmuş, o da bu zikredilen esaslar doğrultusunda cevap vermiştir.

Birisi şöyle demiştir: "Biz, ehl-i kitaba ait bir yerde ikâmet etmekteyiz; onların kaplarında yiyebilir miyiz? Aynı zamanda av mahallindeyiz, yayımla, eğitilmemiş köpeğimle ve eğitilmiş köpeğimle avlanmaktayım. Bunlardan hangisi benim için caizdir?" Rasûlullah (s.a.) bu soruya şöyle cevap vermiştir:

"Sözünü ettiğin ehl-i kitap kaplarına gelince, eğer başkasını bulursanız onlarda yemeyin. Başkasını bulamazsanız o zaman onları yıkayın ve onlarda yiyin. Yayınla avlayıp, besmele çektiğini ye! Eğitilmiş köpeğinle avladığın ve besmele çektiğini ye! Eğitilmemiş köpeğinle avlayıp da yetişip boğazlamış olduğunu ye!"[82]

---

81 Yakın bir lâfızla bkz. Ebû Dâvûd, Edâhî, 24; Tirmizî, Fiten, 69; Nesâî, Sayd, 24.

82 Buhârî, Zebâih, 4.

"Eğer başkasını bulursanız onlarda yemeyin" ifadesi, tercihe şayan olanı araştırmak, kalbi vesveseden kurtarmak içindir.

Rasûlullah'a (s.a.) eğitilmiş köpekle avcılık hakkında sorulmuş, şöyle cevap vermiştir:

"Köpeğini saldığın zaman hemen üzerine besmele çek. Şayet senin için tutar da ava diri iken yetişirsen, onu kesiver! Öldürmüş de ondan yememiş olduğu halde yetişirsen onu ye! Köpeğinle birlikte başka bir köpek bulursan, avı da öldürmüşse yeme! Çünkü onu hangisinin öldürdüğünü bilemezsin."[83]

Şöyle bir soru soruldu: "Ya Rasûlallah! Ava ok atıyorum ve ertesi gün onda okumu buluyorum?" Rasûlullah (s.a.) şöyle cevap verdi:

"Eğer, onu bizzat okunun öldürdüğünü biliyorsan ve onda herhangi bir canavar izi de görmezsen onu ye!" Bir rivâyette de: *"Okunu attığın zaman besmele çek. Eğer bir gün izine rastlamaz ve sonra onu bulduğunda sadece senin okunun eserini görürsen, istersen onu ye! Eğer onu suda boğulmuş halde bulursan yeme!"*[84]

Avın küt âletle öldürülmesi:

Rasûlullah'a (s.a.), zıpkınla avlanmanın hükmü soruldu. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:

"Delip öldürürse ye! Küt tarafı isabet eder de öldürürse, o zaman o hayvan darbe sonucu öldürülmüş olacağından onu yeme!"[85]

Şirkten yeni çıkanların kestikleri hayvanların eti:

Rasûlullah'a (s.a.) şöyle soruldu: "Ya Rasûlallah! Burada, şirkten henüz çıkmış halklar var. Onlar bize et getirirler; üzerine besmele çekip çekmediklerini bilmeyiz?" Şöyle buyurdu:

"Siz besmele çekin ve yiyin!"[86]

Bu hadisin dayanağı, hükmün zâhire göre verileceği ilkesidir.

Bir başka soru şöyle olmuştur:

---

83 Müslim, Sayd, 6.

84 Ebû Dâvûd, Sayd, 2 (2849).

85 Buhârî, Zebâih, 3; Müslim, Sayd, 1.

86 Ebû Dâvûd, Edâhî, 18 (2829).

"Biz yarın düşmanla karşılaşacağız. Beraberimizde bıçaklar yoktur. Kamışla boğazlayabilir miyiz?"

"Kanı akıtan bir şeyle —diş ve tırnak hariç— boğazlanmış ve üzerine de besmele çekilmişse ye! Bunu size anlatayım: Diş, kemiktir. Tırnak ise, Habeşlilerin bıçağıdır."[87]

Evcil hayvanların parlayarak vahşileşmesi:

Ganimet develeri bölüştürülerken, devenin biri ürküp kaçtı. Beraberlerinde arkasından yetişmek için at da yoktu. Adamın biri ona bir ok attı ve deveyi olduğu yere mıhladı. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:

"Şu develerin, aynen vahşi hayvanın ürküp kaçması gibi bir parlama halleri olur. Eğer başınıza böyle bir şey gelir de çaresiz kalırsanız, ona böyle yapın!"[88]

Çünkü bu haliyle o, vahşileşmiş ve av hükmünü almıştır.

Bir cariye, ölmek üzere olan bir koyun görmüş, hemen bir taş kırarak onunla koyunu boğazlamış. Rasûlullah (s.a.), cariye tarafından bu şekilde kesilen bu koyunun etinin yenilmesini emretmiştir.[89]

Şöyle sorulmuştur: "Öyle bir yemek var ki (hıristiyan yemeği) ben ondan sıkıntı duyuyorum?" Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: *"Hıristiyanlara benzerlik arzettiğin herhangi bir şeyde (yemekte), kalbinde hiçbir sıkıntı olmasın!"*[90]

Şöyle bir soru soruldu: "Ya Rasûlallah! Deve kesiyoruz, sığır kesiyoruz, koyun kesiyoruz; karnında yavru buluyoruz. Onu atıyor muyuz, yoksa yiyor muyuz?" Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Dilerseniz onu yiyiniz; çünkü anasının kesilmesi, onun da kesilmesi demektir."[91]

---

87 Müslim, Edâhî, 20; Ebû Dâvûd, Edâhî, 14 (2821).

88 Ebû Dâvûd, Edâhî, 14 (2821).

89 bkz. Buhârî, Zebâih, 18, 19.

90 İbn Mâce, Cihâd, 26.

91 Ebû Dâvûd, Edâhî, 17 (2827).

Yemek âdâbı

Bil ki: Rasûlullah (s.a.), yemek konusunda dikkat edilecek bir takım görgü kuralları (âdâb) öğretmiştir. Bu meyanda şöyle buyurmuştur:

"Yemeğin bereketi, yemekten önce ve sonra elleri yıkamaktır."[92]

"Yiyeceğinizi ölçünüz ki, sizin için bereketli olsun."[93]

"Sizden biriniz yemek yediği zaman tabağın ortasından yemesin; dibinden (ve önünden) yesin, zira bereket tabağın ortasından yayılır."[94]

Derim ki: Yiyeceğin bereketli olması, nefsin doyması, gözün aydın olması, gönlün dağınık olmaması ve yiyip yiyip de doymayan benzeri çok hırslı olunmaması gibi şeylerdir. Bunu şu şekilde açıklayabiliriz:

Meselâ her birinin yüz dirhemi olan iki kişi olsun. Bunlardan birisi fakirlikten korkar, insanların mallarına göz diker, malını dini ve dünyası için yararlı olacak şekilde harcayamaz. Diğeri ise, çok tok gözlüdür; bu yüzden bilmeyen onu zengin zanneder, harcamalarını yerli yerinde yapar, gönlü huzurlu olur.

İşte ikinci şahsın malında bereket vardır; birinci şahsın malında ise bereket yoktur.

Bereketin bir başka şekli de, bir malı ihtiyacına harcayıp, geri kalanından vazgeçmektir. Şöyle ki: Meselâ her biri, bir rıtıl kadar yiyen iki kişiden birinin yapısı, yediğini bedenin gıdası için

---

92 Ebû Dâvûd, At'ime, 11.

93 Buhârî, Büyû', 52; İbn Mâce, Ticârât, 39.

94 bkz. Ebû Dâvûd, At'ime, 17; Tirmizî, At'ime, 12; İbn Mâce, At'ime, 12.

harcarken, diğerinin midesinde hastalık olur ve yediği faydalı değil, bilakis zararlı olur. Bunlarden her birinin malı olabilir; birisi çok ürün veren mala mülke harcar ve geçimini yoluna koymuş olur; ikinci şahıs ise saçıp savurur, neticede ihtiyacını karşılayacak hiçbir şeyi olmaz.

Şüphesiz nefsânî hallerin ve inançların, bereketin meydana gelmesinde etkisi vardır. Rasûlullah'ın (s.a.) şu hadisi bu manadadır:

"Hakikaten şu mal yeşil ve tatlıdır. Dolayısıyla onu her kim gönül zenginliği ile alırsa, o malda kendisine bereket verilir. Her kim de, ona göz dikerek alırsa, o malda kendisine bereket verilmez ve yiyip yiyip de doymayan kimse gibi olur."[95]

Bunun içindir ki, havada bir ağaç üzerinde yürüyen kimsenin ayağı kaymakta, fakat aynı çizgi üzerinde yerde yürümesi halinde bir şey olmamaktadır. Bir şey üzerine himmet ederek yöneldiği ve onunla ihtiyaçlarını karşılamak istediği ve zihnini bu düşünce üzerinde topladığı zaman, bu gözünün aydın olmasına, zihninin derli toplu ve nefsinin afif olmasına sebep olur. Muhtemelen bu onun tabiatına sirayet eder ve beden de onu harcanması gereken yerlere harcar.

Yemekten önce ellerini yıkar, ayakkabılarını çıkarır ve oturduğu yere iyice yerleşir, yemeğini huzurla ve ölçülü şekilde yerse, yerken Allah'ın adını anarsa, üzerine bereket iner.

Yiyeceği ölçer, miktarını bilir, harcarken tutumlu olur, bilinçli olarak sarfederse, böyle yapmayanlara nisbetle yeterli olmayan daha az bir miktar onun için yeterli olur.

Yiyecek, nefislerin tiksinti duyacağı tuhaf bir şekilde hazırlanır ve bu yüzden onu itibara almazsa, başkaları için yeterli olan miktardan daha çoğu bile o kimse için yeterli olmaz. Nasıl olur ki! Bence şu durumun hiçbir kimsenin bilgisi dışında olacağını sanmıyorum. Bir kimse bir çöreği meyve yer gibi yer, yahut yürüyerek ve konuşarak yer tüketir de bir etkisini görmez, midesi dolmuş olsa bile nefsinin gıdasını aldığını ve doyduğunu anlamaz. Bazen bir rıtıl kadarlık yiyeceğini (tartmadan) göz kararı alır; fazla kısmı boşa gider ve hiç bir ihtiyacı karşılamaz. Belli bir süre sonra yiyeceğin olması gereken miktardan daha az kaldığını görür.

Kısaca, bereketin varlık ve yokluğunun tabiî sebepleri vardır;

---

95 Müslim, Zekât, 96.

onlar zımnında şerefli bir melek ya da lânetli bir şeytan, o sebepleri teyit eder, onların heykellerine melekî ya da şeytanî bir ruh üflenir.

Allah'u a'lem!

Yemekten önce ve sonra ellerin yıkanması:

Yemekten önce ellerin yıkanmasına gelince, bu ellerde bulunan kir ve pislikleri giderir. Yemekten sonra yıkanması ise, yemekten arta kalan yağ ve bulaşığı izale eder. O halde bırakılması halinde elbisesini kirletebilir, elini kedi köpek gibi bir hayvan tırmalayabilir, yahut haşerât sokabilir. Şu hadis bu manadadır:

"Kim eli yemek bulaşığı olduğu halde yıkamadan uyur da, kendisine bir şey isabet ederse, sadece kendisini kınasın."[96]

Sağ elle yemek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Biriniz yemek yediği zaman sağ eliyle yesin; su içtiği zaman sağ eliyle içsin."[97]

"Sakın sizden biriniz sol eliyle yemesin ve onunla içmesin! Çünkü şeytan sol eliyle yer, sol eliyle içer."[98]

Yemek yerken besmele çekmek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Üzerine besmele çekilmeyen bir yemeği, şüphesiz ki şeytan helâl sayar."[99]

"Biriniz yemek yerken besmele çekmeyi unutur ve (yemek esnasında) hatırlarsa, 'Başında ve sonunda Bismillâh' desin!"[100] Böyle yapan biri hakkında da şöyle buyurmuştur:

"Şeytan onunla birlikte yemeye devam eder. Besmele çekince, şeytan karnındakini geri çıkarır."[101]

---

96 Ebû Dâvûd, At'ime, 53, İbn Mâce, At'ime, 22.

97 Müslim, Eşribe, 105.

98 Müslim, Eşribe, 106.

99 Müslim, Eşribe, 102; Ebû Dâvûd, At'ime, 15.

100 Ebû Dâvûd, At'ime, 15.

101 Yani, besmele çekilmemesi yüzünden giden ve sanki şeytanın karnında gibi olan bereket tekrar geri gelir. Hadis için bkz. Ebû Dâvûd, At'ime, 15.

"Şüphesiz şeytan, biriniz her ne iş işlese onun yanında hazır bulunur; hatta yemeği esnasında da yanına gelir. Bu itibarla, birinizin lokması düştüğü zaman, hemen ondaki bulaşığı gidersin, sonra onu yesin! Onu şeytana bırakmasın."[102]

Allah Teâlâ'nın peygamberine verdiği ilimlerden biri de meleklerin ve şeytanların hallerine, onların yeryüzünde yayılmalarına vakıf kılmasıdır. Melekler, Mele-i a'lâ'dan hayır ilhamları alıp, onları insanoğullarına aktarırlar. Şeytanların mizaclarından fâsit düşünceler fışkırır ve bunlar üstün nizâmların bozulması için çalışır. İnsanlık vakarına aykırı, fıtrat-ı selîmenin gereklerine ters düşen şeylere sürükler. Şeytanlar, habis mizaçlarından kaynaklanan bu iğvâları, insan dostlarının kalplerine ilham ederler.

Şeytanların özelliklerinden biri de, insanlara uyku ya da uyanık halde iken temessül ettiklerinde, fıtrat-ı selîmenin nefret duyacağı nâhoş hallerde temessül etmeleridir; sol elle yemek, burnu kesik olmak vb. gibi.

Bir diğer halleri şudur: İnsanoğlunun hayvânî yönünden kaynaklanan açlık, şehvet gibi müptezel hey'etler onların nefislerinde de yer eder. Bunlar meydana geldiğinde, duydukları bu ihtiyaçları gidermek için harekete geçerler ve insanların o ihtiyaçları gidermek için yaptıkları şeyleri yapmaya koyulurlar ve bu halde iken duydukları şehvetin giderildiğini tahayyül ederler, böylece arzularını yerine getirirler. Bunun sonucunda şeytanın da iştirak ettiği cinsel ilişkiden oluşan çocuk, bereketsiz ve şeytan tıynetli olur. Şeytanların da iştirak ettiği ve yeme şehvetlerini giderdikleri yemek bereketsiz olur ve insanlara fayda vermeden öteye zarar verir. Allah'ın adının anılması, Allah'a sığınılması, tabiat itibariyle onlara zıtlık arzeder. Bu yüzden şeytanlar, Allah'ın adını anan ve O'na sığınan kimselere karşı yaklaşamazlar.

Bir defasında şöyle bir hadise yaşadık: Bir gün dostlarımızdan biri bizi ziyarete gelmişti. Biz ona bir şeyler takdim ettik. Yerken, elinden bir lokma düştü ve yuvarlandı. Dostumuz onu takip etmeye, lokma da uzaklaşmaya başladı. Orada bulunanlar buna hayret ettik. O da zoraki onu yakalayabildi ve yedi. Birkaç gün sonra şeytan bir adamı çarpmış ve onun dili üzere konuşmuş. Konuştukları arasında şunları da söylemiş: "Ben, falancaya yemek yerken uğramıştım. Yemek çok hoşuma gitmişti, fakat o bana on-

102 Müslim, Eşribe, 135.

dan hiçbir şey yedirmedi. Ben de elinden bir lokma kapıp aşırmak istedim. Adam benimle çekişti ve onu elimden aldı."

Aile efradımız havuç yiyorlarken, biri yuvarlanmaya başladı. Biri üzerine atıldı ve onu alıp yedi. Kendisine göğüs ve mide arısı isabet etti. Sonra onu şeytan çarpmış ve ona yuvarlanan o havucu kendisinin almış olduğunu söylemiş.

Kulağımıza bu türden çok haber gelmiştir. Bütün bunlardan sonra anlıyoruz ki, konu ile ilgili hadisler mecâz kabilinden değildir, bizzat hakikatleri murad olunmuştur.

Allah'u a'lem!

Yemeğe sinek düşmesi:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sizden birinizin kabına sinek düştüğü zaman, onu tamamen daldırsın, ondan sonra çıkarsın. Çünkü onun kanatlarından birinde şifa diğerinde ise dert vardır." Bir rivâyette de: *"Çünkü o, dert bulunan kanadıyla korunur."*[103] buyurmuştur.

Allah Teâlâ, canlıların tabiatlarını, onların bedenlerini tedvir edici şekilde donatmıştır. Çoğu kez bedenin bir cüzü olmaya elverişli olmayan ezâ verici maddeler, bedenin en ücra köşelerine itilir. Doktorların hayvanların kuyruklarının yenmesini yasaklamaları işte bu yüzdendir.

Sinek, çoğu kez zararlı besinler alır ve bunlar beden için bir cüz olmaya elverişli bulunmaz. Onun tabiatı, bu zararlı unsurları kanat gibi önemsiz ve ücra bir organa depolar. Sonra bu organ, kendisinde bulunan zehirli unsurlardan dolayı kaşınmaya başlar ve sıkıntı anında en önde ileri atılan organ olur. Allah'ın yüce hikmeti, eğer bir canlının bünyesine zehir koymuşsa, mutlaka onun panzehirinin de ona konulmasını ve böylece onun bedeninin korunmasını gerektirmiştir. Şayet biz bu konuyu tıbbî açıdan izah etmeye kalkışsak, söz uzar. Kısaca sinek ısırmasının zehirli oluşu, bazı zamanlarda ve bazı gıdaların alınması anında duyularla algılanmakta ve bilinmektedir. Yakıcı/zehirli nesnenin sirayet ettiği organın hareket ettiği malûmdur. Yaratılıştan, bu tür zararlı maddelere karşı koyacak unsurların gizli bulunması bilinmektedir. O zaman hadisin neresi gariptir?!

---

103 bkz. Buhârî, Bed'u'l-halk, 17; Tıbb, 58; Ebû Dâvûd, At'ime, 48.

Rasûlullah (s.a.) nasıl yer içerdi?

Rasûlullah (s.a.) hiçbir zaman masa üzerinde, toprak kâsede (*sükürrüce*) yememiştir. Kendisi için yufka ekmek pişirilmemiş, asla kuzu kebabı görmemiştir.[104] Yaslanarak hiç yememiştir. Hiç elek görmemiştir. Onlar arpa ununu elemeden yerlerdi.[105]

Rasûlullah (s.a.) Araplar içinde gönderilmiştir. Arap âdetleri, kavimler içerisinde en mutedil olanıdır; aşırılıktan uzaktır. Onlar Acemler gibi tekellüflere girmezlerdi. Onların bu hayat tarzının alınması, dünyaya dalınmaması ve âhiret hayatından yüz çevirilmemesi için daha güzel ve yerinde bir harekettir. Hem bir dinin müntesipleri için, iğneden ipliğe varıncaya kadar her konuda önderleri olan peygamberlerini örnek edinmeleri kadar güzel bir şey olamaz.

Mü'minin ve kâfirin yiyişi:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Mü'min bir bağırsağa yer; kâfir ise yedi bağırsağa yer."[106]

Bunun manası şudur: Kâfirin bütün düşüncesi karnıdır; yemek için yaşar. Mü'minin düşüncesi ise âhiret hayatıdır; yaşamak için yer. Bu durumda mü'mine yaraşan, az yemesidir. Onun az yemesi, îman hasletlerinden biridir. Oburluk ve açgözlülük ise, küfür hasletlerindendir.[107]

İki hurmayı birden yemek:

Rasûlullah (s.a.), hurmanın ikişer ikişer yenmesini yasaklamıştır.

Bu yasağın birkaç hikmeti olabilir:

i. İkişer ikişer yemesi halinde hurmaları iyice çiğneyemez. Ağzında bir çekirdek olması halinde daha az rahatsız olur. İki çekirdek ise rahatsız edebilir.

ii. Bu davranış, oburluk ve açgözlülük ifadesidir.

---

104 Rasûlullah (s.a.), bunu takdim edildiği halde yememezlik etmemiştir. Takdim edilseydi yerdi. bkz. Kettânî, Terâtîb, 2/308.(Ç)

105 bkz. Buhârî, At'ime, 8.

106 Müslim, Eşribe, 184.

107 Yahut mü'min besmele çeker ve ona az yeter, kâfir ise böyle değildir, şeklinde bir izah da yapılmıştır.

iii. Beraber yeme halinde bu, kendisini kayırma olur ve arkadaşları onun bu tutumunu sevmeyebilir. Ancak onların izin vermesi halinde bu mana ortadan kalkar.

Mebzûl yiyecek maddelerinin evden eksik edilmemesi:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Yanlarında hurma olan bir ev halkı aç kalmaz."[108]

"İçinde hurma olmayan ev halkı açtırlar."[109]

"Sirke ne güzel katıktır."[110]

Ev iktisadının en önemli unsurlarından biri, pazarda ucuzca bulunabilen mebzûl gıda maddelerini evden eksik etmemektir. Bunlar meselâ Medine'de hurma, bizde (Hindistan) havuç gibi şeylerdir. Eğer arzu duyacağı bir yemek hazırlama imkânı varsa ne âlâ! Aksi takdirde bunlarla karnını doyurur, ihtiyacını giderir. Eğer bu tür mebzûl yiyecekler evde bulundurulmazsa, aç kalabilirler. Katık için söylenecek söz de aynıdır.

Toplum içine çıkılacakken, soğan ve sarımsak yemek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim sarımsak ya da soğan yerse, bizden uzak dursun."[111]

Kendisine, içinde hoş olmayan bir koku bulunan sebze yemeği getirildi. Kendisi ondan yemedi, ashabından birine: *"Sen ye, çünkü ben senin münâcâtta bulunmadığınla (meleklerle) münâcâtta bulunuyorum."* buyurdu.[112]

Melekler, insanların temiz olmasını, güzel kokmasını severler; temizlik huyunu harekete geçiren her şeyden hoşlanır, zıtları olan durumlardan nefret ederler. Rasûlullah (s.a.) bu hadisiyle, ihsân mertebesine ulaşmış, kendilerinde melekî gücün nurları parlamış olan kimselerle, öyle olmayan kimseler hakkındaki hükmün arasını ayırmış olmaktadır.

---

108 Müslim, Eşribe, 152.
109 Müslim, Eşribe, 153.
110 Ebû Dâvûd, At'ime, 19.
111 Buhârî, Ezân, 160; Ebû Dâvûd, At'ime, 40.
112 Ebû Dâvûd, At'ime, 40.

Yemek duası ve şükür:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ, kulun bir yemek yeyip de arkasından hemen hamdetmesinden, bir içecek içip de arkasından hemen şükretmesinden hoşlanır."[113]

Hamd için çeşitli dua sözcükleri gelmiştir ki, bunlardan hangisi söylenecek olsa, sünnet yerine getirilmiş olur. Bazılar şunlardır:

"Bu nimetten dolayı, hiç kimseye muhtaç olmayan Rabbimiz Allah'a sonsuz ve tertemiz şekilde hamd ederiz; O'na hamdetmekten kendimizi müstağnî saymayız ve hiçbir zaman şükrümüzü terketmeyiz."

"Bizi yediren, içiren ve bizi müslümanlardan kılan Allah'a hamd olsun!"

"Yediren, içiren, hazmettirip âfiyet veren, artıkları için çıkış yolu kılan Allah'a hamd olsun!"

Misafire ikram:

Misafirlik, (mutluluğun dört esasından biri olan) semâhat vasfı alanına girer ve ülke halkının kaynaşmasına ve yardımlaşmasına sebep olur. İnsanların birbirini sevmesi sonucunu doğurur. Yolcuların zor durumda kalmamaları için misafirlik zorunludur. Bu itibarla misafire ikramın, zekâttan sayılması, onun teşvik edilmesi ve özendirilmesi gerekli olmuştur. Bu meyanda olmak üzere Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa, misafirine ikram etsin!"[114] Sonra misafirlik süresinin beyanına ihtiyaç duyulmuştur. Böylece misafirin sıkıntı vermemesi, ya da az bir sürenin çok sayılmaması önlenmek istenmiştir. İkram faslı, bir gün ve bir gece olarak belirlenmiş, misafirlik süresinin en fazla üç gün olacağı, daha fazlasının ise sadaka sayılacağı beyan edilmiştir.[115]

---

113 Müslim, Zikir, 89; Tirmizî, At'ime, 18.

114 Buhârî, Edeb, 31, 85; Müslim, Îmân, 73.

115 bkz. Buhârî, Edeb, 31, Müslim, Lukata, 14; Ebû Dâvûd, At'ime, 5.

Müskirat: Sarhoşluk verici içkiler

Akıllar ve dinler, müskiratın kötülüğüne hükmeder:

Sarhoşluk verici bir nesnenin alınması suretiyle aklın izalesi, aklen kütü bir şeydir ve bunda hiçbir kuşku yoktur. Çünkü böyle bir durumda, nefis kendisini son derece hayvanîlik vartası içine düşmüş ve melekîlikten uzaklaşmış bulur. Bu Allah'ın yarattığı şekli değiştirme anlamı taşır; çünkü bu, Allah'ın sadece insan türüne bahşetmiş olduğu akıl nimetini ifsad etmek demektir. Ev düzeninin bozulması, şehir/ülke maslahatının ifsada verilmesi, malın ziyan edilmesi, çocukların arkasına düşeceği gülünç durumlara düşülmesi gibi mefsedetler içerir.

Allah Teâlâ, bütün bu manaları sarîh bir şekilde ya da işaret yoluyla şu âyet-i kerîmede beyan buyurmuştur:

"Ey iman edenler! İçki (hamr), kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.

Şeytan içkide ve kumarda, ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçtiniz değil mi?"[116]

Bunun içindir ki, bütün milletler ve dinler içkinin kötülüğü üzerinde tamamen müttefiktirler. Basiretten nasibi olmayan bazı kimselerin ileri sürdükleri, amelî hikmet açısından onun güzel olduğu, çünkü bedeni güçlendirdiği şeklindeki iddia asla doğru değildir. Bu iddia, tıbbî hikmetin, amelî hikmetle karıştırılması kabi-

---

116 Mâide 5/90-91.

lindendir. Doğrusu bu ikisi farklıdır ve çoğu kez aralarında çelişki ve tenâzu bulunur. Meselâ savaş gibi. Tıp, savaşı haram kılar; çünkü savaş, tıp açısından korunması vacip olan insan bedeninin helâk olmasına sebep olur. Aynı şeyi muhtemelen amelî hikmet, —eğer şehrin/ülkenin salâhı, ırz ve namusun korunması buna bağlı ise— vacip kılabilir. Cinsel ilişki de öyledir. Şehvetin kafaya vurması ve terkinin zararlı olması halinde tıp onu vacip kılar. Fakat aynı durumda amelî hikmet onu, eğer iffete muğâyir ise ve meşrû yol takip edilmiyorsa haram kılar.

İçkinin kötülüğü, faydasından çoktur:

Her ümmette ve her asırda re'y sahipleri, maslahatın, tıbbın verileri üzerine tercihi yoluna giderler. Bedenin sıhhatine meylederek maslahat doğrultusunda hareket etmeyen, kendisini onunla kayıtlı görmeyen kimseleri fâsık, düzenbaz, kötü ve çirkin iş yapan biri kabul ederler ve bu konuda aralarında bir görüş ayrılığı bulunmaz. Bu hususu Allah Teâlâ şöyle buyurarak bize öğretmiş bulunmaktadır:

"Sana, içki ve kumarı sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım zahirî faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür."[117]

Evet, müskiratın alınması, sarhoşluk verici dereceye ulaşmadığı, üzerine herhangi bir mefsedet terettüp etmediği zaman, bu konuda ehl-i re'y ihtilâf etmişlerdir. İslâm şeriatı, —ki o, ümmet siyaseti, sedd-i zerâi' ve tahrîf kapısını tamamen kapatma konularında en son noktaya ulaşmıştır— içkinin azının, çoğuna davetiye çıkardığını görmüş, içkinin bizzat kendisinin haram kılınmadan, doğabilecek mefsedetleri yasaklamakla yetinmenin bir anlam ifade etmeyeceğini anlamış ve içkiye karşı kesin bir tavır koymuştur. Mecûsîlerde ve diğer kavimlerde müşahade edilen şeyler bu konuda tanık olarak yeterlidir. Mefsedetlere götürecek yollardan bir kısmı hakkında ruhsat kapısının aralanması halinde dinî siyasetin başarısız olacağını çok iyi bilen İslâm şeriatı, konuyla ilgili yasak hükmünü bütün içki türlerine yönelik olarak ve azını da çoğu gibi mahkum ederek indirmiştir.

İçki hakkındaki yasağın teyidi:

Bu kararlılığın bir ifadesi olarak Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

---

117 Bakara 2/219.

"Allah Teâlâ, içkiye, onu içene, sunana, satana, alana, sıkana, kendisi adına sıkılana, taşıyana, taşınana lânet etmiştir (ya da *etsin!*)."[118]

Maslahat gereği bir şeyin haram kılınması, onun gözden düşürülmesi taayyün ettiği ve kazâ da o doğrultuda indiği zaman, o şeye önem atfedecek, insanlar arasında onu tervic edecek, insanları ona özendirecek her şeyin yasaklanması gerekir. Çünkü aksi bir tutum, maslahata ters düşer ve şeriata karşı tavır olur.

Rasûlullah'tan (s.a.) ve ashâbından konuyle ilgili gelen müstefîz derecesinde şöhret bulmuş pek çok hadis vardır ve bunlar sayılamayacak kadar çok tarîkten gelmiştir.

Bu meyanda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Hamr (=içki), bu iki ağaçtandır; hurma ve üzüm."[119]

Mizr[120] ve *bit'*[121] vb. adı verilen içkilerin hükmü sorulmuş, Rasûlullah (s.a.), *"Her sarhoşluk verici şey haramdır."* buyurmuştur.[122]

Yine o şöyle buyurmuştur:

"Her sarhoşluk veren şey içkidir ve her sarhoşluk veren şey haramdır."[123]

"Çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır."[124]

"Bir farak[125] *kadarı sarhoşluk veren şeyin bir avuç dolusu kadarı da haramdır."*[126]

Âyetin nüzûlüne şahit olanlar, hamrı (şarap) haram kılan âyetin indiği sırada, içkilerinin beş şeyden yapılmakta olduğunu söylemişlerdir. Bunlar, üzüm, hurma, buğday, arpa ve baldır. *"Hamr"*, sözlükte aklı örten şey demektir.[127] Onlar, hamrın haram kılındığı anda üzümden yapılan içkilerin çok az olduğunu, içkilerinin çoğunun koruk hurma ve kuru hurmadan mamül olduğunu

118 Ebû Dâvûd, Eşribe, 2 (3674).
119 Müslim, Eşribe, 13; Ebû Dâvûd, Eşribe, 4.
120 Mizr: Yemenlilerin mısırdan yaptıkları içkinin adıdır.
121 Bit': Bal şırasından yapılan içkinin adıdır.
122 bkz. Muvatta, Eşribe, 9; Ebû Dâvûd, Eşribe, 5.
123 Müslim, Eşribe, 73; Ebû Dâvûd, Eşribe, 5.
124 Ebû Dâvûd, Eşribe, 5; Tirmizî, Eşribe, 3; İbn Mâce, Eşribe, 10.
125 Farak: Üç sâ' alan bir ölçü birimi.
126 Ebû Dâvûd, Eşribe, 5.
127 Baş örtüsüne de *"humâr"* derler.(Ç)

söylemişlerdir. Âyet indiği zaman *"Fadîh"* denilen (kırılmış koruk hurmalardan yapılan) içki küplerini kırmışlardı.[128] Teşrî esasları da bunun böyle olmasını gerektirir. Çünkü içkinin haram olması için illâ da üzümden yapılmış olması şartının bir anlamı yoktur. Haramlık hükmünde etkili olan şey, onun aklı izale etmesi ve azının çoğuna götürmesidir. Şu halde *"hamr"* denilince onunla her türlü içkinin kastedildiği açıktır. Dolayısıyla hiçbir kimsenin çıkarak, üzüm dışında kalan nesnelerden yapılan içkileri helâl sayması ve sarhoşluk vermeyecek kadarını kullanmasını caiz görmesi mümkün değildir.

Evet, bazı sahâbî ve tâbiînden olan kimselere, ilk zamanlar hadis ulaşmayabilir. Bu haliyle onlar mazur olabilirler. Ancak zamanla hadis şöhret bulmuş ve herkese ulaşmış, durum gün ışığı gibi açıklık kazanmış, *"Ümmetimden bir kısım insanlar, içkiyi başka isimler altında içeceklerdir."*[129] hadisi sahih olarak sabit olmuştur. Dolayısıyla artık konu ile ilgili hiçbir mazeret kalmamıştır. Allah Teâlâ, bizi ve cümle müslümanları yanlış duruma düşmekten korusun!

Rasûlullah'a (s.a.), şarabın sirke haline dönüştürülüp kullanılması sorulmuş, buna hayır diye cevap vermiştir.[130]

"Onu sadece ilaç olarak alıyorum." diyene ise, *"O ilaç değil, sadece dertir."*[131] buyurmuştur.

Bilindiği gibi insanlar içkiye düşkündürler, onu içmek için çeşitli bahaneler bulurlar, yollar ararlar. Bu durumda maslahatın tamamlanabilmesi için, onun her halükârda yasaklanması ve böylece hiçbir mazeret kapısının açık bırakılmaması gerekir.

Rasûlullah (s.a.), kuru hurmanın, koruk hurma ile, kuru üzümün, kuru hurma ile, kızarmaya yüz tutmuş hurmanın olgun yaş hurma ile karıştırılmasını yasaklamıştır.[132]

Bunun sırrı şudur: Bunların karıştırılması halinde sarhoşluk verici özellik, henüz tadı değişmeden çabucak oluşmaktadır. Bunun sonucunda da kişi, onu sarhoşluk verici özellikte olmadığı düşüncesiyle içecektir, halbuki o sarhoşluk verici kıvamda bulunmaktadır.

---

128 bkz. Müslim, Eşribe, 3-10.

129 Buhârî, Eşribe, 6; Ebû Dâvûd, Eşribe, 6; İbn Mâce, Eşribe, 8.

130 Ebû Dâvûd, Eşribe, 3.

131 Müslim, Eşribe, 12.

132 bkz. Ebû Dâvûd, Eşribe, 8.

İçme âdâbı

Rasûlullah (s.a.) suyu üç nefeste içer ve bunun daha kandırıcı, daha şifalı ve daha âfiyet verici olduğunu söylerdi.[133]

Mideye suyun azar azar varması halinde, insanın yapısı onu hemen ihtiyaç duyulan alana kaydırır. Çok miktarda suyun birden hücumu halinde ise, onu nasıl harcayacağını şaşırır. Üşüyen biri ise, midesine baskın yapar gibi gelen suyun soğukluğuyla daha çok üşür. Hararetli biri ise, bir anda gelen çok suya karşı tepki gösterir ve serinlik tam olarak sağlanamaz. Azar azar içilmesi durumunda ise böyle olmaz; önce mide tepki gösterse de serinleme tarafı ağır basar.

Kırbanın ağzından içmek:

Rasûlullah (s.a.), suyu kırbanın ağzından içmeyi, kırbanın ağzını dışına dönderip içmeyi yasaklamıştır.[134]

Kırbanın ağızını katlayıp içmesi halinde, su birden boğazına boşanır. Bu, ciğer ağrısına (*kübâd*) yol açar ve mideye zararlı olur. Suyun boşalması anında çer çöpü ayırt edemez.

Anlattıklarına göre bir adam kırbanın ağzından içmiş, boğazına bir yılan kaçmış.

Kişinin suyu ayakta içmesini de yasaklamıştır. Öbür taraftan Rasûlullah'ın (s.a.) ayakta su içtiği de rivâyet olunmuştur.[135]

---

133 bkz. Ebû Dâvûd, Eşribe, 19 (3727).

134 bkz. Ebû Dâvûd, Eşribe, 14, 15. Bunun mübahlığını belirten rivâyetler de vardır. O takdirde yasak, bunun bir itiyat haline getirilmesine yöneliktir.

135 bkz. Ebû Dâvûd, Eşribe, 13.

Bence bu yasak, irşâd ve te'dîbe yönelik bir yasaktır. Zira oturarak içmek, üstün bir davranış şeklidir. Suyun huzurla içilmesini ve suya kanılmasını, tabiatın suyu mahalline sarfetmesini en iyi şekilde sağlar. Rasûlullah'ın (s.a.) ayakta içmesi ise, bunun caiz olduğunu bildirmek içindir.

İkramda sağdan başlamak:

Rasûlullah (s.a.), (içtiği sütten arta kalanı solunda Hz. Ebû Bekir (r.a.) olmasına rağmen, sağındaki bir bedevîye vermiş ve) şöyle buyurmuştur:

"Sırasıyla sağdan başlayın!"[136]

Rasûlullah (s.a.), bununla münazaanın önünü almak istemiştir. Çünkü eğer bu gibi yerde sünnet, en üstün kimsenin takdimi olsaydı, kişinin fazileti herkesçe müsellem olmayabilir ve insanlar başkalarının kendileri üzerine takdim edilmesinden sıkıntı duyabilirlerdi.

Rasûlullah (s.a.), kabın içine teneffüs edilmesini ya da üflenmesini yasaklamıştır[137]

Bu, ağzından ya da burnundan suya tiksinti verecek bir şeyin düşmemesi içindir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İçerken besmele çekin ve (kabı ağzınızdan) kaldırdığınızda da Allah'a hamd edin!"[138]

---

136 bkz. Ebû Dâvûd, Eşribe, 19.

137 bkz. Ebû Dâvûd, Eşribe, 20.

138 Tirmizî, Eşribe, 13.

Giyim kuşam, ziynet, kap kacak

Dünyaya kapılmanın mekruhluğu:

Rasûlullah (s.a.), Acemlerin âdetlerine, onların kendilerini dünya lezzetlerine kaptırmada aşırılığa düştüklerini görmüş ve bunun üzerine böyle bir hayat tarzına temel teşkil edecek belli başlı şeyleri haram kılmış, daha alt mertebede kalan şeyleri ise mekruh saymıştır. Zira o, böyle bir hayat tarzının, âhiret hayatını unutmaya, dünya hayatına daha fazla bel bağlamaya götürmekte olduğunu görmüştür.

Böyle bir hayat tarzına temel teşkil eden şeylerden biri, giyim kuşamda aşırılıktır. Bu, Acemlerin en büyük himmetlerinden ve öğünç kaynaklarından olagelmiştir. Giyim kuşamda aşırılık çeşitli şekillerde kendisini gösterir.

Giyim kuşamda aşırılık:

Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. *İsbâl* yani elbiseyi gereğinden fazla uzun tutmak. Giyim kuşamda gözetilen maksatlar örtünme ve güzel görünmedir. Elbiseyi gereğinden fazla uzun tutma, böyle bir amacı gerçekleştirmez; tamamen çalım satmak ve zenginlik gösterisi yapmak vb. anlamı taşır. Güzel görünme, ancak insan bedenine müsavi olan miktarla olur; fazlası caiz olmaz. Bu konuda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Mü'minin izârı[139]*, baldırının yarısına kadar olur. Topuklarının biraz üzerinde olmasında da bir beis yoktur. Topuklardan*

139 Belden aşağıya giyilen giysi.(Ç)

aşağıda olması halinde ise o cehennemdedir. Kim izarını böbürlene böbürlene sürürse Allah Teâlâ onun yüzüne bakmaz."[140]

2. Aşırı yumuşak ve lüks kumaşlardan giyinmek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İpeği dünyada giyen, kıyâmet gününde giyemez."[141]

Bunun hikmeti, içki hakkında zikrettiklerimizin aynısıdır.

Rasûlullah (s.a.), bu meyanda ipek, dîbâc (ince ve ibrişim ipekli), Kass ipeklisi giymeyi, ipekli eğer minderini, kırmızıya boyanmış elbiseyi yasaklamış, iki ya da üç parmaklık kadarına müsade etmiştir. Çünkü bu kadarcığına giyinme denmez ve muhtemelen buna ihtiyaç da bulunabilir.[142] Rasûlullah (s.a.), Zübeyr (r.a.) ve Abdurrahman'a (r.a.), kendilerinde bulunan kaşıntı (uyuz) sebebiyle ipek gömlek giymelerine izin vermiştir.[143] Çünkü bu halde onunla sefahat hayatı değil de şifa kastolunmaktadır.

3. Dikkat çekici ve gösteriş için olan renklerle boyanmış elbiseler giyilmesi. Rasûlullah (s.a.), sarıyla ve zaferanla boyanmış elbiselerin giyilmesini yasaklamış ve şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz bu, cehennem ehlinin giysisindendir."[144]

"Dikkat edin! Erkeğin kokusu, raihadır; rengi yoktur, kadının kokusu ise renktir; raihası yoktur."[145]

Giyim kuşam ile ilgili farklı hadislerin telifi:

Konu ile ilgili hadisler arasında ilk bakışta farklılık var gibidir. Bunlardan bazıları şöyledir:

"Giyimde sadelik imandandır."[146]

"Kim dünyada iken şöhret elbisesi giyerse, Allah Teâlâ ona kıyamet gününde rezillik elbisesi giydirir."[147]

"Kim tevazu için güzel elbise giyinmeyi terkederse, Allah Teâlâ ona şeref elbisesi giydirir."[148]

---

140 Ebû Dâvûd, Libâs, 28 (4093)

141 Buhârî, Libâs, 25; Müslim, Libâs, 11, 21.

142 Armalarda vb. olduğu gibi.(Ç)

143 bkz. Müslim, Libâs, 24.

144 bkz. Müslim, Libâs, 27-31.

145 Ebû Dâvûd, Libâs, 9.

146 Ebû Dâvûd, Tereccül, 1 (4161).

147 Ebû Dâvûd, Libâs, 4; İbn Mâce, Libâs, 24.

148 Ebû Dâvûd, Edeb, 3.

Diğer bazıları ise şu doğrultudadır:

"Şüphesiz Allah Teâlâ, nimetinin eserini kulunun üzerinde görmeyi sever."[149]

Saçı başı dağınık, pejmürde bir halde olan bir adam görünce şöyle buyurmuştur: *"Şu, başının dağınıklığını toplayacak bir şey bulamaz mı ki?!"* Üzerinde kirli bir elbise bulunan hakkında da: *"Şu, elbisesini yıkayacak bir şey bulamıyor mu?"* buyurmuştur.[150]

Yine o şöyle buyurmuştur:

"Allah sana mal verdiği zaman, Allah'ın sana olan nimet ve kereminin eseri üzerinde görünsün!"[151]

Bu iki grup hadisler arasında çelişki yoktur; çünkü ortada aslında iki farklı şey vardır ve bunlar ilk bakışta birbirine karışmaktadır. Bunlardan biri güzel ve istenilmekte, diğeri ise çirkin görülmekte ve yasaklanmaktadır.

Güzel görülen ve istenilen şey, cimriliğe kaçmamaktır. Bu ise insanların mevki ve durumlarına göre değişir. Hükümdarlar hakkında cimrilik sayılan bir davranış, fakir kimseler için israf olabilir. Kezâ istenilen şey, medeniyetten uzak, hayvanlara benzer bir hayat yaşayan kimselerin hayat tarzlarından uzaklaşmak, temiz olmak ve güzel olan itiyatlar edinmektir.

Kötü olan ve yerilen giyim kuşam tarzı ise tekellüfe kaçmak, ona buna çalım satmak, fakir fukaranın kalbini kırmak gibi davranışlardır. Birazcık düşünülecek olursa hadislerin lâfızlarında bu manalara işaretler olduğu görülecektir.

Âhirette ecrin sebebi; nefsi, üstünlük taslama, caka satma gibi dürtülere tabi olmaktan menetmedir; yoksa bizatihî sade (pejmürde) giyim değildir.

Yeni elbise giyince şükretmek:

Rasûlullah (s.a.), yeni bir elbise giyindiğinde, sarık, gömlek ya da ridâ her neyse ismini anar ve şöyle dua ederdi:

"Allahım! Sana hamd olsun. Bunu bana sen giydirdin. Bunun hayrını ve vesile olacağı şeylerin hayırlarını senden isterim; bunun şerrinden ve vesile olacağı şeylerin şerrinden sana sığınırım."[152]

---

149 bkz. Ahmed, 2/182.

150 Ebû Dâvûd, Libâs, 14 (4062).

151 Ebû Dâvûd, Libâs, 14; Tirmizî, Edeb, 54.

152 Ebû Dâvûd, Libâs, 1.

Daha önce bunun sırrından söz edilmişti.

Ziynet eşyalarında aşırılık:

4. Giyim kuşamda aşırılığa kaçan davranışlardan biri de ziynet eşyalarında ifrata gitmektir. Konu ile ilgili iki esas vardır:

i. Acemlerin birbirlerine karşı övündükleri ziynet eşyası altındır. Bununla süslenmenin meşrû olması, dünya hayatına fazlaca dalma gibi bir sonuca götürür. Gümüş ise böyle değildir. İşte bu noktadan hareketle Rasûlullah (s.a.), altınla süslenmeyi haram kılmış ve şöyle buyurmuştur: *"Ancak siz gümüşe bakın; onunla oynayın!"*[153]

ii. Kadınların ziynete olan ihtiyacı —kocalarını kendilerine cezbetmeleri için— daha çoktur; bu onlar için fıtrî bir ihtiyaçtır. Bu yüzden Arap Acem her ulusta kadınlar, erkeklere nisbetle daha çok süslenirler. Bu yüzden ziynet konusunda onlar için, erkeklere nisbetle daha müsamahalı davranılması gerekmiştir. Bu esastan hareketle Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Altın ve ipek, ümmetimden kadınlara helâl, erkeklere haram kılındı."[154]

Bir adamın elinde gördüğü altın yüzük hakkında şöyle buyurmuştur:

"Biriniz ateşten bir kora yöneliyor da onu eline koyuyor."[155]

Rasûlullah (s.a.), —özellikle de, aynı zamanda mühür olarak kullanma durumunda olan yetkililer için olmak üzere— gümüşten yüzük edinmeyi mübah kılmıştır. Altından ve demirden yüzük edinen kimseye tepkisini gösteren Rasûlullah (s.a.), "Peki neden yüzük edineyim?" şeklindeki bir soruya: *"Gümüşten yüzük edin ve onu bir miskala ulaştırma!"*[156] şeklinde cevap vermiştir. Kadınların yekpare büyük parça altından takı edinmelerini yasaklamıştır. O şöyle buyurmuştur:

"Kim sevdiğini, ateşten bir halka ile çevrelemek isterse, ona altından bir halka yapsın!"[157] Rasûlullah (s.a.), aynı üslup üzere boyun halkası (*tavk*) ve bileziği de zikretmiştir. Altın gerdanlık,

---

153 Ebû Dâvûd, Hâtim, 8 (4236).

154 Tirmizî, Libâs, 1; İbn Mâce, Libâs, 19.

155 Beyhakî, 2/424.

156 Ebû Dâvûd, Hâtim, 4 (4223).

157 Ebû Dâvûd, Hâtim, 8 (4236).

altın halka küpe, altın zincir hakkında da açık beyanda bulunmuştur.[158]

Rasûlullah (s.a.) bu hükmün gerekçesini şu ifadelerinde beyan etmiştir:

"Ey kadınlar cemaati! Takı edinmek için gümüş sizin için yeterli değil mi?! Sizden herhangi bir kadın altından takı edinir ve onu gösterirse, muhakkak onunla azap görür."[159]

Ümmü Seleme'nin (r.a.) altın paralardan yapılmış takısı vardı. Öyle anlaşılıyor ki o, tek parça halinde değildi. Rasûlullah'ın (s.a.), altının kadınlar için helâl olduğunu söylemesi mutlak anlamda olmayıp, kısmen ve belirli kalıplar içinde olmakla kayıtlıdır.

Bu, konu ile ilgili hadislerin ortaya koyduğu bir sonuçtur ve hadisler arasında bir çelişki de yoktur. Konu ile ilgili fukahânın görüşleri malûmdur. İşin içyüzünü en iyi Allah bilir.

Saç sakal:

5. Saç ile süslenme: İnsanlar saç konusunda farklı farklı yaklaşımlara sahipti. Mecûsîler sakallarını tıraş eder, bıyıklarını uzatırlardı. Peygamberler sünneti ise, bunun aksi doğrultusunda idi. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Müşriklere muhalefet edin; sakalı uzatın, bıyıkları iyice kısaltın!"[160]

Giyim kuşamda ve süslenmede orta yol:

Bazı insanlar pejmürdelikten, müptezellikten, kötü görünümden hoşlanırlar, güzel görünmeyi, süslenmeyi sevmezlerdi. Bazı insanlar da süslenmede aşırılığa kaçarlar ve bunu öğünç vesilesi sayarlar ve böylece insanları hor görürler. Bu itibarla onların bu yaklaşımlarını tümden kâle almamak ve onların yaklaşımlarını reddetmek, şer'î maksatlardan biri olacaktır. Çünkü şeriatların oluşmasında temel teşkil eden şey, iki aşırı uç arasında itidali bulmak, her iki maslahatı da birden gerçekleştirmeye çalışmaktır.

Beş şey fıtrattandır:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

---

158 bkz. Ebû Dâvûd, Hâtim, 8 (4238).

159 Ebû Dâvûd, Hâtim, 8 (4237).

160 Buhârî, Libâs, 64.

"Fıtrat beş şeydir: Sünnet olmak, etek tıraşı olmak, bıyıkları kısaltmak, tırnakları kesmek, koltuk altı kıllarını yolmak."[161]

Bunların müddetlerinin beyanına ihtiyaç duyulmuştur. Böylece sünnete muhalif hareket edenlere tepki göstermek, her gün tıraş ya da yolma gibi bir aşırılığa, bir sene boyunca dokunmamak gibi bir ihmale düşülmesini önlemek mümkün olacaktır. Bu ihtiyaç, bıyıkların kısaltılması, tırnakların kesilmesi, koltuk altı kıllarının yolunması, etek tıraşı yapılması işlemlerinin en az kırk günde bir yapılması şeklinde belirlenmiştir.[162]

Rasûlullah (s.a.), yahudî ve hıristiyanların saçlarını boyamadıklarını belirterek, onlara muhalefette bulunulmasını istemiştir.[163] Ehl-i kitap olanlar saçlarını salar, müşriklerse başlarını ayırırlardı. Rasûlullah (s.a.) saçlarını alnına sarkıttı, bir müddet sonra ayırdı.[164] Hadis metninde geçen *"sedel"*, perçemdeki saçların yüze salınmasıdır. Bu sadeliktir. Ayırma ise, saçın iki örgü yapılması ve her birinin yandan sarkıtılmasıdır.

Kısmî saç tıraşı:

Rasûlullah (s.a.), başın bir kısmını tıraş edip bir kısmını bırakmayı yasaklamıştır.[165]

Yasağın sırrı, bu halin şeytan işine benzer olması, bir tür müsle sayılmasıdır. Bu, normalde insanların kötü göreceği bir iştir; ancak tabiîliğini yitirmiş nefisler onu itiyat edinebilir.

Rasûlullah (s.a.), saçı olanların, ona ikram etmesini yani iyi bakmasını emretmiş[166], öbür taraftan her gün değil de gün aşırı taranılmasını[167] istemiş ve böylece ifrat ve tefrit arası orta bir yolun tutulmasını istemiştir.

Kadınlara haram olan süslenme şekilleri:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

161 Ebû Dâvûd, Tereccül, 5 (4198).

162 bkz. Ebû Dâvûd, Tereccül, 5 (4198).

163 bkz. Ebû Dâvûd, Tereccül, 9 (4188).

164 Müslim, Fedâil, 90; Ebû Dâvûd, Tereccül, 9 (4188).

165 bkz. Buhârî, Libâs, 72; Müslim, Libâs, 73, 113; Ebû Dâvûd, Tereccül, 14.

166 Ebû Dâvûd, Tereccül, 2 (4163).

167 Ebû Dâvûd, Tereccül, 1.

"Allah Teâlâ, dövme yapan kadınlara, dövme yaptıran kadınlara, yüzünden tüyleri yolan kadınlara, güzellik için dişlerini dörpüleyip seyreten kadınlara, Allah'ın yarattığını değiştiren kadınlara lânet etsin!"[168]

Rasûlullah (s.a.) kezâ erkeklerden kadınlara benzemeye çalışanları, kadınlardan da erkeklere benzemeye çalışanları lânetlemiştir.[169]

Bu konuda asıl olan şudur: Allah Teâlâ her tür ve sınıfı kendine has özelliklerin zuhuru için farklı yaratmıştır. Meselâ erkeklerin sakalının olması, kadınların hareketlerinin şuh ve eğelenceye meyyal olması gibi. Bir gerekçeden dolayı daha baştan bu özellikleri gerektiren mana, bizzat onların zıtlarının mekruhluğunu da gerektirmektedir. Bu yüzden hoşnut ve razı olunan şey, her tür ve sınıfın, kendi fıtratının gereği üzere kalmasıdır. Yaratılışı değiştirmeye kalkışmak da lâneti mucip bir davranış olmuştur. Rasûlullah'ın (s.a.), katır elde etmek için ata eşek çekilmesini mekruh görmesinin sebebi budur.

Ziynet çeşitleri:

Bazı ziynet şekilleri de vardır ki, tabiî yapının işini güçlendirici, ona bir hazırlık olucu ya da ona işlerlik kazandırıcı bir mahiyet arzeder; sürme çekmek ve taranmak gibi. Bu türden olan ziynet müstehaptır.

Bazı ziynet türleri de vardır ki tabiî yapının işine zıt düşer; insanın, hayvanlara benzer bir hal almaya, tabiî yapısının gerektirmediği bir özelliği aksettirmek için tekellüfe girmeye kalkışması gibi. Bunlar hoş karşılanmayan davranışlardır ve eğer insan, fıtratı ile baş başa kalacak olsa, bunu bir tür müsle kabul eder.

Resim ve tasvir:

6. Aşırılıklardan bir diğeri elbiselerde, duvarlarda ve örtülerde tasvirler bulundurmaktır. Rasûlullah (s.a.) bunu da yasaklamıştır.[170]

Yasağın mihverini iki mana oluşturmaktadır:

---

168 Ebû Dâvûd, Tereccül, 4 (4169).

169 bkz. Buhârî, Libâs, 61; Ebû Dâvûd, Libâs, 27.

170 bkz. Müslim, Libâs, 83 vd.

i. Bunun bir tür sefâhat görüntüsü ve ziynet olması. İnsanlar bu tür sanat eserleriyle övünürler ve bu uğurda çok büyük miktarda mallar harcarlardı. Bu haliye ipek gibi oluyordu. Bu mana, ağaç vb. gibi manzara resimlerinde de vardır.

ii. Sûretlerle içli dışlı olmak, bunun meşrûluğuna hükmetmek ve böylece ona rağbet göstermek, putlara tapınma kapısını aralar, onu teşvik eder, onları ehline hatırlatır. Pek çok taife arasında putatâparlık hep böyle böyle başlamıştır. Bu mana, sadece canlı resimleri için söz konusudur. Bu yüzden ağaç durumunda olması için heykellerin kafasının koparılmasını emretmiştir. Ağaç gibi manzara resimleri yapmanın fesadı nisbeten daha azdır.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İçinde sûret bulunan eve melek girmez."[171]

"Her ressam cehennemdedir. Allah ona yaptığı her sûret karşılığı bir can verecek ve ona cehennemde azap edecektir."[172]

"Bir kimse dünyada bir sûret yaparsa, kıyamet gününde ona ruh üflemesi emrolunur. Ama üfleyemez."[173]

Tasvircilikte, putçuluk manası vardır. Mele-i a'lâ sâkinleri ilâhî bir sâikle putlara ve putataparlara gazap ve lânette bulunurlar. Bu durum, meleklerin tasvirlerden nefret etmesini gerektirir. Kıyâmet gününde insanlar amelleriyle haşrolunduğu zaman, ressamın ameli, kendi içinde tasvir ettiği ve ameliyle ona benzetmeye çalıştığı timsaller halinde temessül eder. Çünkü ameline en yakın olan şey budur. Ona benzetme çabası ve bu konuda bütün gayretini ortaya koyması ise, onlara ruh üflemekle yükümlü tutulması şeklinde temessül edecektir; fakat bir türlü üfleyemeyecek, bu yolla azap görecektir.

Eğlence:

7. Sefahat hayatının tezahürlerinden bir diğeri eğlencelerle meşgul olmaktır. Bunlar, nefsi dünya ve âhiret düşüncesinden alıkoyon, boş yere vakitleri öldüren şeylerdir; çalgı âletleri, satranç oyunu, güvercin uçurma, (horoz döğüşü gibi) hayvanları birbirine kışkırtma vb. gibi şeylerdir. İnsan kendisini bu gibi şeylere kaptırdığı zaman yiyeceğini, içeceğini, ihtiyaçlarını unutur; hatta öyle

---

171 Müslim, Libâs, 96.

172 Müslim, Libâs, 99.

173 Müslim, Libâs, 100.

olur sıkışır, tuvalete gitmek için oyunun başından bir türlü kalkmaz. Eğer bu gibi şeylerle meşguliyet normal kabul edilecek olsa, insanlar üretimden kesilir ve şehir/ülke üzerine yük halini alırlar, nefislerini ıslâh için gerekli yollara tevessül etmezler.

Düğün ve benzeri durumlarda şarkı söylemek ve tef çalmak mübahtır:

Bil ki: Düğün ve benzeri durumlarda şarkı söylemek ve tef çalmak Arap Acem bütün uluslarda âdetti; gidişat böyle idi. Bu, içinde bulunulan neşe ve sevinç halinin bir gereği oluyordu. Dolayısıyla bu, eğlence kabilinden sayılmıyordu. Eğlencelikte kıstas, Rasûlullah (s.a.) zamanında Hicâz'da ve mamûr beldelerde mevcut bulunan şeylerdi; matlup bulunan neşe ve sevinç belirtisi olarak yapılan şeyler değildi. Çalgı âletleri gibi.

Tavla ve benzeri diğer oyunlar:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim tavla oynarsa, Allah'a ve Rasûlullah'a (s.a.) isyan etmiş olur."[174]

"Her kim tavla oynarsa, elini domuz eti ve domuz kanıyla boyamış gibi olur."[175]

"Ümmetimden bazı kavimler olacak; onlar yasak olan cinsel ilişkileri, ipeği, içkiyi ve çalgı âletlerini helâl sayacaklar."[176]

"Nikâhı ilân edin ve onu def çalarak duyurun!"[177]

Eğlence iki türlüdür:

i. Haram olan eğlenceler: Bunlar çalgı âletleri icra edilerek yapılan eğlencelerdir.

ii. Mübah olan eğlenceler: Bunlar da, düğün ve benzeri sevinç halini dışa vurmayı gerektiren durumlarda tef çalmak, şarkı söylemek gibi şeylerdir.

Hıdâ mübahtır. Hıdâ, aslında develeri sürerken onları hare-

---

174 Ebû Dâvûd, Edeb, 56; İbn Mâce, Edeb, 43.

175 Müslim, Şiir, 10.

176 Buhârî, Eşribe, 6.

177 Buhârî, Nikâh, 48; Tirmizî, Nikâh, 6.

ketlendirmek için tempo tutmak demektir. Burada kastedilen ise belli bir nağme ve ezgi ile söylenen marşlardır. Bunlar insanı harekete geçiren şeylerdendir; eğlenceler gibi uyuşturan bir mahiyeti yoktur.

Ok atmak, at eğitmek, mızrak atmak... gibi talim mahiyetindeki oyunlar, aslında bir oyun olmayıp, şer'î bir maksadın gerçekleştirilmesini amaçlayan eğitim faaliyetlerinden sayılır. Nitekim Habeşliler, Rasûlullah'ın (s.a.) huzurunda mescidde kılıç kalkan oyunu oynamışlar ve Rasûlullah (s.a.) da onları seyretmiştir.[178]

Rasûlullah (s.a.), bir güvercin peşinde koşan bir adam hakkında: *"Bir şeytan, bir şeytan peşinde koşturuyor!"* buyurmuştur.[179]

Rasûlullah (s.a.) hayvanların kızıştırılarak birbirine düşürülmesini de yasaklamıştır.[180]

Gereğinden fazla binek ve ev eşyası edinmek:

8. Bir diğeri pek çok sayıda binek hayvanı ve ev eşyası edinmektir. Bunlardan maksat ihtiyaçların karşılanması olmayıp, insanlara karşı gösterişte bulunmak, onlara çalım satmaktır. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Erkek için bir döşek, karısı için bir döşek. Üçüncüsü misafir için, dördüncüsü de şeytan içindir."[181]

"Şeytanlar için develer olur, şeytanlar için evler olur."[182]

Hadisin ravîsi Ebû Hureyre şöyle demiştir:

"Şeytanlar için olan develeri gördüm; sizden biriniz cins besili develeriyle birlikte yola çıkar, üzerlerine binili de değildir. Bu halde iken yolda kalmış bir kardeşine rastlar da onu devesine bindirmez. Şeytan evlerini ise henüz görmedim."[183]

---

178 bkz. Buhârî, Iydeyn, 2; Müslim, Iydeyn, 19.

179 Ebû Dâvûd, Edeb, 57.

180 Horoz döğüştürülmesi, köpeklerin kışkırtılarak boğuşturulması gibi. Hadis için bkz. Ebû Dâvûd, Cihâd, 51; Tirmizî, Cihâd, 30.

181 Müslim, Libâs, 41.

182 Ebû Dâvûd, Cihâd, 56.

183 Ebû Dâvûd, Cihâd, 56 (2568).

Köpek beslemek:

Cahiliye döneminde insanlar köpek beslemeye çok düşkündüler. Köpek, meleklerin hoşlanmadığı, kendisinden eza duyduğu lânetli bir hayvandır. Çünkü köpeğin —kertiş (sâm abras) hakkında söylediğimiz gibi— bir tür şeytanlığı vardır. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.) köpek beslenmesini haram kılmış ve şöyle buyurmuştur:

"Kim bir köpek edinirse —davar köpeği, av köpeği, ziraat köpeği hariç— her gün ecrinden bir kırat[184] noksanlaşır."[185] İki kırat eksileceği rivâyeti de vardır.[186]

Maymun ve domuz da aynen köpek hükmündedir.

Ecrinden her gün bir ya da iki kırat eksilmesinin hikmeti şudur: Köpek beslenmesi, insanın melekî gücünü zaafa uğratır, hayvânî gücünü güçlendirir. Kırat, misal kabilinden söylenmiştir ve bununla az cezâ kastedilmiştir. Bu itibarla bir kırat ya da iki kırat rivâyetleri arasında bir çelişki yoktur.

Altın va gümüş kapların kullanılması:

9. Sefahat hayatının tezahürlerinden bir diğeri altın ve gümüş kaplar kullanılmasıdır. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Gümüş kaptan içen ancak ve ancak karnına cehennem ateşi curcurlatır."[187]

"Altın ve gümüş kaptan su içmeyin! Altın ve gümüş tabaklarda yemeyin! Çünkü bunlar dünyada onların (kâfirlerin); âhirette ise sizindir."[188]

Daha önce bu yasağın hikmetinden bahsetmiştik.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kapları örtün! Tulumları bağlayın! Kapıları kapayın! Akşam vakti çocuklarınızı dışarı bırakmayın! Çünkü cinlerin / şeytanların o vakit bir dağılmaları ve çarpmaları olur. Uyuyacağınız zaman kandilleri söndürün! Çünkü muzırcık (fare) kandilin fitilini sürükleyebilir ve hane halkının başına evi yakabilir." Başka bir

184 Kırat: Beş arpa ağırlığı bir tartı ölçü birimi.(Ç)

185 Müslim, Müsâkât, 58.

186 Müslim, Müsâkât, 57.

187 Müslim, Libâs, 1.

188 Buhârî, At'ime, 29; Müslim, Libâs, 4, 5; Ebû Dâvûd, Eşribe, 17.

rivâyette: *"Çünkü şeytan bağ çözemez, kapı açamaz, kap da aralayamaz."* Başka bir rivâyette de: *"Çünkü senede bir gece veba iner. Kapağı olmayan hiçbir kabın yahut üzerinde bağı olmayan hiçbir tulumun yanından geçmez ki, içine bu vebadan bir şey inmesin."*[189] buyurmuştur.

Cinlerin akşam vakti yayılmalarının sebebi şudur: Cinler, asıl yaratılışları itibariyle zulmânî yaratıklardır. Bu itibarla karanlığın basmaya başlaması onlar için bir neşe ve sevinç kaynağı olur ve bu yüzden yeryüzüne yayılırlar.

Şeytanların bağ çözememesine gelince, bu bizim gördüğümüz kadarıyla şeytanların etkilerinin büyük çoğunluğunun tabiî fiiller zımnında olmasındandır. Meselâ eve hava girdiği zaman onunla birlikte cinnînin de girmesi, taşın yuvarlanması halinde, cinnînin ona destek vermesi durumunda taşın normalin üzerinde yuvarlanması vb. gibi.

Senede bir gecede veba inmesine gelince, bunun manası şudur: Uzun bir zaman sonra öyle bir vakit gelir ki, havayı bozar. Ben şahsen bunu bir defasında müşahede ettim. Pis bir hava hissettim ve onun bana dokunmasıyla birlikte bende baş ağrısı peyda oldu. Sonra pek çok insanın o gece hastalanmış olduklarını veya hastalanmaya hazır bir hal aldıklarını gördüm.

Bina yapma yarışı:

10. Bir diğeri yüksek binalar yapma yarışına girmek, evleri nakışlamak, yaldızlamak gibi davranışlardır. İnsanlar bu konuda son derece aşırı gidiyorlar, büyük külfetler altına giriyorlar, muazzam miktarda mallar harcıyorlardı. Rasûlullah (s.a.) bunu, kötü bir şey olduğunu önemle belirterek ortadan kaldırmak istemiştir. Bu meyanda şöyle buyurmuştur:

"Mü'min, yaptığı her türlü harcamadan dolayı ecir kazanır; şu toprağa yaptığı harcamalar hariç."[190]

"Her bina, sahibi üzerine bir vebaldir; zarûrî olanı müstesnâ, zarûrî olanı müstesnâ."[191]

"Hiçbir velinin —ya da nebinin— süslü püslü bir eve girmesi doğru olmaz."[192]

---

189 bkz. Buhârî, Eşribe, 22; Müslim, Eşribe, 97-99; Ebû Dâvûd, Eşribe, 22.
190 bkz. Buhârî, Merdâ, 19; Tirmizî, Kıyâmet, 40.
191 Tirmizî, Kıyâmet, 40.
192 Ahmed, 5/221; Ebû Dâvûd, At'ime, 8; İbn Mâce, At'ime, 56.

"Allah bize taşları, toprakları giydirmemizi emretmedi."[193]

Cahiliye döneminde bilgi edinme yolları:

Rasûlullah'tan (s.a.) önce insanlar hastalıklarında, karşılaştıkları musibetlerde tıbba ve afsunculuğa (rukye) baş vururlardı.

Fala bakmak, uğursuz saymak, remel atmak, kâhinlik, müneccimlik, rüya tabiri gibi yollarla bilgi sahibi olunacağına inanırlardı.

Bunların bir kısmı uygunsuzdu. Rasûlullah (s.a.) bu özellikte olanlarını yasakladı, diğerlerini ise mübah kıldı.

Tıp:

Tıp, mahiyet itibariyle hayvanî, nebâtî ya da madenî ilaçların kullanılmasından, böylece bünyedeki unsurların *(hılt ç. ahlât)* azaltılarak ya da çoğaltılarak dengelenmesinden ibarettir. Dinî kurallar bu yöntemi yerinde görür. Zira bu işlem, herhangi bir şirk şaibesi içermez, dünya va âhirete yönelik bir zarar da bulundurmaz. Aksine büyük fayda sağlar, insanlığın iki yakasını bir araya getirir. Bu genellemenin bazı istisnaları vardır:

i. İçki ile tedavi. Çünkü içkide hiçbir zaman eksik olmayan bir zarar vardır.

ii. Zehir ile tedavi de aynı şekilde, eğer başka türlü tedavi imkânı varsa yasaktır. Çünkü böyle bir tedavi ölüm ile sonuçlanabilir.

iii. Dağlama yoluyla tedavi. Zira ateşle yakmak, meleklerin nefret ettiği sebeplerden biridir.

Tıbb-ı nebevî ile ilgili rivâyetlerde asıl olan, o zamanda Arap ulusunda mevcut bulunan tecrübe birikimidir.

Rukye (afsun):

Rukyenin aslı ise, misâl âleminde bir tür tahakkuk ve etkisi olan kelimeleri söylemektir. Din kuralları, şirk olmadığı sürece bunlara tevessül edilmesinde bir sakınca görmez. Özellikle de bu kelimeler Kur'ân'dan ya da sünnetten seçilmişse, yahut onlara benzer mahiyet arzeden tazarru ve niyâz ifadelerinden meydana gelmişse herhangi bir sakıncası olmaz.

---

193 Müslim, Libâs, 87; Ebû Dâvûd, Libâs, 45.

Nazar haktır:

Nazar haktır.[194] Bunun aslı esası, nazar eden kimsenin nefsinin bir şey üzerinde yoğunlaşmasının etkisini göstermesi, nazar ettiği şeye olan bakışından kaynaklanan bir sadmenin ortaya çıkmasıdır. Cin nazarı da aynıdır.

Rukye, muska ve iplik bağlama ile ilgili olarak gelen yasaklayıcı her hadis, içinde şirk bulunduran, yahut Allah Teâlâ'dan tamamen gafletle herşeyi onlardan bekleme manası içeren türlerine yöneliktir.

Fal ve uğursuzluk telakkisi:

Fal ve uğursuzluk telakkisine gelince, bunların hakikatı şudur: Bir işe Mele-i a'lâ'da hükmedildiği zaman, yaratılışında sür'at-i in'ikâs bulunan bazı şeyler/olaylar onun rengini alabilir. Bunlardan biri havâtırdır. Bir diğeri dikkate alınacak bir kasıt olmaksızın dilden dökülmüş olan lâfızlardır. Bunlar, bizzat kendisine yönelik kasıt bulunan gizli havâtırın kalıpları (*eşbâh*)dır.

Bir diğeri hava durumlarıyla ilgili olaylardır. Çünkü bunların genelde tabiî olan sebepleri zayıftır. Bunların belli bir kalıba girmesi ancak felekî sebepler yahut Mele-i a'lâ'da bir işin karara alınması sebebiyle olur.

Araplar, olacaklar hakkında bunlardan istidlâlde bulunurlardı. Tabiî ki bu tahmin içermekte ve vesveseler doğurmaktaydı. Dahası Allah'ı inkâr noktasına kadar da gidebiliyordu. (?) Bu itibarla Rasûlullah (s.a.) uğursuzluk inancını (*tıyara, teşe'üm*[195]) yasakladı ve, *"Onun en hayırlısı faldır."* buyurdu. Falı da *"Herhangi birinizin (sâlih bir kimseden) işittiği güzel bir sözdür"* şeklinde açıkladı.[196] Bu, yukarıda sözü edilen çirkinliklerden uzaktır.

Hastalığın bizatihî sirayetinin olmayacağını beyan buyurdu. Bu, böyle bir şeyin esasen olmadığı manasında değildir. Araplar bunu müstakil bir sebep olarak görürlerdi ve tevekkülü tümden unuturlardı. Doğrusu şudur ki, bu sebeplerin sebepliği, Allah Teâlâ'nın aksi doğrultusunda bir buyrultusu olmadığı zaman an-

194 bkz. Buhârî, Tıbb, 36; Müslim, Selâm, 41.

195 Cahiliye döneminde insanlar, önlerinden uçan ya da kaçan kuşlarla, hayvanlarla teşe'ümde bulunurlardı ve bu da onları iş güçlerinden alıkordu. Şeriat bunu yasaklamıştır.(Ç)

196 Müslim, Selâm, 110.

cak geçerli olur. Zira Allah Teâlâ bir şeyin olması doğrultusunda hükümde bulunmuşsa, tabiî nizâm bozulmadan o şeyi tamamlar. Bu nüktenin şeriat lisanıyla ifadesi, onların aklî değil de âdî sebepler olduğunu söylemek şeklinde olmuştur.

Baykuş ve gûl yabânî:

Baykuş ötmesiyle ilgili inanç[197], çoğu kez şirk kapısını açar. Gûl yabânî[198] de aynı şekildedir.[199] Bu yüzden bu gibi şeylerle meşgul olmaları yasaklanmıştır. Zira bu inançların asla bir hakikati yoktur.

Şöyle ki: Cinlerin mevcudiyeti ve onların âlemde dolaştıklarına dair hadisler çoktur, hastalığın sirayet edeceğini gösteren hadisler de bulunmaktadır. Eğer varsa uğursuzluğun kadında, atta ve evde olacağını bildiren hadisler vardır.[200] Bu durumda hadisteki *"yoktur"* ifadesi, bu tür şeylerle uğraşmanın caiz olmadığını ifade içindir. Bu gibi konularda davaya kalkışmanın, "falanca, hasta devesini develerimin yanına sokarak benim develerimi öldürdü ve hasta etti" şeklinde bir iddia ileri sürmenin kâle alınmayacağını belirtmek içindir.

Kehânet:

Bilirsiniz ki Rasûlullah (s.a.), kehâneti —ki bu, cinlerden haber vermedir— çok sert bir şekilde yasaklamış ve kâhine giden kimseden kendisinin uzak olduğunu bildirmiştir. Sonra kendisine kâhinlerin durumu hakkında soru sorulunca da şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz melekler bulutlar üzerine iner ve işin gökyüzünde hükmolunduğunu anarlar. Şeytanlar kulak hırsızlığı yaparlar, onu işitirler de hemen yanına yüz yalan daha katarak kâhinlere ulaştırırlar."[201]

---

197 Maktûlün ruhunun, öcü alınmadığı zaman çıkıp baykuş halini aldığına ve öcü alınıncaya kadar öttüğüne inanırlardı.

198 Gûl: Eski Arap inançlarına göre çeşitli renk ve kılıklara girerek insanlara görünen ve onları yollarından sapıtıp helâk eden bir tür şeytandır. Kırlarda yaşar. Bazılarına göre "Gûl yoktur" sözünün manası, gûl aslen yoktur demek değildir. Arapların gûl hakkındaki bu inançları yoktur anlamındadır.(Ç)

199 bkz. Müslim, Selâm, 106, 107.

200 bkz. Müslim, Selâm, 115.

201 Buhârî, Bed'u'l-vahy, 6.

Yani iş Mele-i a'lâ'da kararlaştırıldığı zaman, buradan Mele-i sâfilden olan ve istidatlı bulunan meleklere o şeye dair bilgiler iner. Muhtemelen cinlerden bazı zeki olanları, onlardan bu bilgileri edinebilir. Sonra da kâhinler, cibillî ya da kesbî münasebetler sebebiyle bu bilgileri onlardan alırlar.

Bu durumda yasak, bu sayılan şeylerin hâriçte bir varlığı olmadığına müteallik değildir; aksine bunların hataya, şirke ve fesâda mazinne oluşlarına yöneliktir. Bu itibarla bu hadisler şu âyete benzemektedir:

"Sana içki ve kumarı sorarlar. De ki: Onlarda her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür."[202]

Nev' ve Nücûm:

Nev' (ç. *envâ*[203]) ve nücûma gelince, bunların bir tür hakikatinin olması uzak ihtimal değildir. Şeriatın konuyla ilgili olarak getirdiği yasak, bunlarla meşgul olmaya yönelik olup, bunların asla hakikatlarının olmadığına yönelik değildir. Selef-i sâlih, bu tür işlerle uğraşmayı terkedegelmişler, meşgul olanları da yermişler ve bu etkileri kabul etmemişlerdir. Ama onların hiç hakikatlerinin olmadığını söylememişlerdir. Çünkü bunlardan bir kısmı vardır ki çok âşikârdır; güneş ve ayın hallerinin değişmesiyle mevsimlerin değişmesi vb. gibi.

Bir kısmı da vardır ki tahmin, tecrübe ve rasat (gözlem) onların varlığına delâlet etmektedir; bu, bunların, zencebîlin hararet, kâfûrun soğuk özellikte olduğuna delâlet etmesi gibidir.

Bunların bir tür etkisinin olması iki sebepten dolayı uzak değildir:

i. Karakteristik özelliğe benzer yönü: Nasıl ki her türe ait, sıcaklık, soğukluk, kuruluk, yaşlık gibi bir tabiat vardır ve onların bu özelliklerinden hareketle nastalıkların tedavisi yöntemine başvurulursa, feleklerin ve yıldızların da kendilerine has bir tabiatları ve husûsî özellikleri bulunur; güneşin harareti, ayın rutûbeti gibi. Falanca gezegen filanca yere geldiği zaman, gücü yeryüzünde

202 Bakara 2/219.

203 Nev': Yıldız batmasıdır. Araplar yağmurun yağmasını herhangi bir yıldızın batmasına ya da doğmasına bağlarlar, "Filan yıldızın batması/doğması bize yağmur getirdi" derlerdi.(Ç)

etkisini gösterir. Bilindiği gibi kadın, kadınlara ait âdetlere ve huylara sahiptir. Bu onun —idraki mümkün olmasa bile— tabiatında bulunan bir şey yüzündendir. Erkek de, mizacında bulunan bir manadan dolayı cüretlilik, kalın ve yüksek seslilik gibi kendisine has özelliklere sahiptir. Bu durumda Zühre (Venüs) ve Merih'in kuvvetlerinin yerküreye sirayet edip, aynen bu gizli yapı özelliklerinin etkisi gibi onun üzerinde etki göstermesi inkâr olunamaz.

ii. Tabiatla birlikte terkip olunmuş ruhânî bir kuvvete benzer olan yönü: Bu, ceninde bulunan anne ve babasından terkip olunmuş nefsânî kuvvet gibidir. Göklere ve yeryüzüne nisbetle mevâlîd[204] gibidir, anne ve babasına nisbetle cenîn gibidir. Bu kuvvet, âlemi önce hayvânî sonra da insânî sûretin feyz etmesi için hazır kılar.

Bu kuvvetlerin, felekî ittisaller hasebiyle sirayetinin (hulûl) çeşitli türleri vardır. Her türün kendine has özellikleri bulunmaktadır. Bazı insanlar bu ilim üzerinde durmuş ve bunun sonucu olarak ilm-i nücûmu elde etmişlerdir. Bununla gelecek olayları öğrenir olmuşlardır. Şu kadar var ki, kazâ onların gereğinin aksi doğrultusunda gerçekleşmişse, yıldızın kuvveti, o sûrete yakın başka bir sûrete konulur ve Allah Teâlâ, irade buyurduğu kazâsını, —yıldızların özellikleriyle ilgili düzen bozulmaksızın— tamamlar. Bu nükteyi şöyle ifade ederler: Yıldızların özellikleri (etkilerini icra etmeleri) aklî lüzûm yoluyla değil de Allah Teâlâ'nın âdetinin o doğrultuda cârî olmasıyladır. Bu durumda o, emâre ve alâmetlere benzer. Ancak insanlar tümden bu ilme kendilerini aşırı derecede kaptırmışlar ve bunun sonucu olarak bu ilim, Allah'ı inkâra ve O'na inanmamaya varabilecek bir hal almıştır. Bu ilme kendisini kaptıran kimsenin, içinden samimiyetle "Allah'ın fazl u keremiyle bize yağmur yağdı" demesi uzak bir ihtimal; buna karşılık, "Falan falan yıldızın nev'i (batması/doğması) ile bize yağmur yağdı" demesi ve o şekilde de inanması tabiîdir. Bu ise kişiyi, kurtuluşta asıl olan imanın hakikatine ulaşmadan alıkoyar.

İlm-i nücûmun bilinmemesi bir zarar vermez.[205] Zira Allah Teâlâ, âlemi kendi hikmeti doğrultusunda idare etmektedir; bunu

---

204 Mevâlid: Mâden, nebat ve hayvan olmak üzere üçtür.(Ç)

205 Burada kastolunan Astronomi ilmi olmayıp, Astrolojidir. Astronomi, özellikle de uzay çağında önemli ilimlerden biri olmuştur. Böyle bir ilmin ihmali caiz olmaz. Üstelik, zevâl vakti, kıble ciheti, geceden ne kadar zamanın geçtiği... gibi pek çok faydası bulunan şeylerin bilinmesini sağlayan bu ilimdir. Bu itibarla astronomi yasak kapsamına dahil değildir.

herhangi bir kimsenin bilmesi ile bilmemesi arasında bir fark yoktur. Bu itibarla dinde bunun önemi olmadığını belirtmek ve öğrenilmesini yasaklamak gerekmiştir. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim ilm-i nücûmdan bir bilgi sahibi olursa, sihirden bir şube edinmiş olur. İlm-i nücûmla uğraştıkça, sihirle olan ilgisi artar."[206]

Bu Tevrat ve İncil'le uğraşmaya benzer. Rasûlullah (s.a.), bunu şiddetle yasaklamıştır. Çünkü her ikisi de muharreftir ve Kur'ân-ı Kerîm'e tabi olmama gibi bir davranışa sürükleyebilir. Bu yüzden onların okunması yasaklanmıştır.

Bu, bizim inceleme ve araştırmalarımız sonucu ulaştığımız görüşümüz olmaktadır. Eğer sünnetten bunun aksine delâlet eden bir şey sabitse, durum sünnette yer aldığı şekil üzeredir.

Rüya ve kısımları:

Rüyaya gelince, bunlar beş kısımdır:[207]

i. Allah'tan müjde şekli,

ii. Nefiste yer etmiş olan meziyet ve rezaletlerin melekî tarzda nurânî bir şekilde temessülü şekli,

iii. Şeytan korkutması şekli,

iv. Nefsin uyanık halde iken itiyat edinmiş olduğu, muhayyilesinin de korumuş olduğu saklı bulunan şeylerin hiss-i müşterekte ortaya çıkması şekli,

v. Vücuttaki hıltların (ç. ahlât) galebesinden ve nefsin onların bedendeki ezasını hissetmesinden kaynaklanan tabiî hayaller şekli.

i. Allah'tan müjde olan rüyalar:

Bu rüyaların hakikatı şudur: Nefs-i nâtıka, kolay kolay kavranamayan bazı gizli sebeplerden ötürü, beden örtüsünden sıyrılma fırsatını bulduğu zaman, hayır ve cûd-ı ilâhî menbaından üzerine ilmî bir kemâlin feyiz olarak inmesine istidatlı bir hal alır. Bunun sonucu olarak da istidadına ve maddesine göre, O'nun katında bulunan saklı ilimlerden üzerine bir şeyler iner.

---

206 Ebû Dâvûd, Tıbb, 22; İbn Mâce, Edeb, 28.

207 bkz. Müslim, Rü'yâ, 6.

Bu kabil rüyalar ilâhî bir talimdir. Rasûlullah'ın (s.a.) rüya halinde miracda bulunarak Rabbini en güzel sûrette görmesi ve kendisine keffâretlerin ve derecelerin öğretilmesi gibi. Kezâ rüya halinde miracda bulunarak dünya hayatından ayrılan ölülerin durumlarının kendisine gösterilmesi gibi. Nitekim bunu Câbir b. Semüre rivâyet etmiştir. Yine bu yolla dünyada olacak olaylara dair bilgilendirilmesi gibi.

ii. Melekî rüyalar:

Nefiste yer etmiş olan meziyet ve rezaletlerin melekî tarzda temessülü şeklinde olan rüyalara gelince, bunların esası şudur: İnsanda hem güzel hem de kötü melekeler vardır. Ancak bunlardan hangisinin güzel hangisinin kötü olduğunu ancak melekî sûrete intikâl edebilen kimseler anlayabilirler. Kim böyle bir soyutlanmayı başarırsa, kendisine hasenât ve seyyiâtı misâlî bir sûrette gözükür. Bu kişi Allah'ı görür; bunun esası Yaratıcıya teslimiyettir. Rasûlullah'ı (s.a.) görür, bunun esası, içinde yer eden ona itaat duygusudur. Nurlar görür, bunların esası içinde ve organlarında yer etmiş müktesep tâatlerdir. Bunlar nurlar ve bal, tereyağı ve süt gibi temiz şeyler sûretinde gözükür.

Kim Allah'ı (c.c.), Rasûlullah'ı (s.a.) ve melekleri kötü bir sûrette görürse, yahut öfke halinde görürse bilsin ki, itikadında bir bozukluk ve zayıflık vardır, nefsi henüz kemâle ermemiştir.

Aynı şekilde tahâret sebebiyle hasıl olan nurlar da güneş ve ay sûretinde gözükür.

iii. Şeytanî rüyalar:

Bunlar; maymun, fil, köpek gibi lânetli hayvanlar yahut siyahî insanlar görmek suretiyle bir korku ve ürperti duyulması halidir. Kişi böyle bir şey gördüğü zaman hemen Allah'a sığınmalı ve sol tarafına üç defa tükürmeli ve yatmakta olduğu yanını değiştirmelidir.

Rüya tabiri:

Müjde olan rüyalar tabir olunur. Bu konuda esas, hayallerin (sembollerin) bilinmesidir. Yani tabir, hangi şeyin hangi manayı temsil ettiğini bilme esasına dayanır.

Tevilde bazen zihin müsemmâdan isme intikâl eder. Şu ör-

nekte olduğu gibi: Rasûlullah (s.a.), rüyasında kendisini Ukbe b. Râfi'in evinde görmüş ve kendisine İbn Tâb hurması getirilmiş. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Ben bunu, yükselmenin dünyada bizim için, âhirette akibetin de bizim olduğuna ve dinimizin tamamlandığına yordum."*[208]

Zihin bazen, bir şeyden, o şeyin ilgili olduğu şeye intikâl eder. Kılıçtan savaş manası çıkarmak gibi.

Bazen vasıftan, ona uygun olan bir cevhere intikâl eder. Kendisini mal sevgisine kaptıran kimseyi Rasûlullah'ın (s.a.) altın bilezik şeklinde görmesi gibi.[209]

Kısaca söylemek gerekirse bir sûretten, onun temsil ettiği manaya intikâl etmenin çeşitli şekilleri vardır. Bu türden olan rüyalar, nübüvvetin (kırk altı cüzünden) bir cüzüdür.[210] Çünkü bir tür gaybî feyiz şeklidir ve Hakk'tan halka inen bir vasıtadır. Nübüvvetin esası ise budur. Diğer rüya türlerinin tabiri yoktur.

---

208 Müslim, Rü'yâ, 18.
Dünyada yükselişi, Râfi'in evinde olmaktan çıkarmıştır; çünkü *râfi'* yüksek demektir. Akibetin bizim için olacağı manasını Ukbe isminden çıkarmıştır. Dinin kemâlini *Tâb* isminden almıştır. Çünkü bu kelime, kemâle ermek, güzel olmak anlamlarına gelmektedir.(Ç)

209 Hadis şöyle: *"Bir defa ben uyurken elimde iki altın bilezik gördüm. Bunların hali beni meşgul etti. Derken rüyamda bana onları üflemem vahy edildi. Ben de üfledim ve onlar uçuştular. Ben bunları benden sonra çıkacak iki yalancı (peygamber) diye yordum. Bunlardan biri Sana'nın reisi Ansî, diğeri Yemâme'nin reisi Müseylime'dir."* bkz. Müslim, Rü'yâ, 21.

210 bkz. Müslim, Rü'yâ, 6-9.

Sohbet âdâbı

Adâba riayet zorunluluğu:

Fıtrat-ı selîmenin, bireylerin birbirine ihtiyaç duymalarının ve bu ihtiyaçları karşılama zorunluluğunun gereklerinden biri de, insanların aralarında riayet edecekleri bazı görgü kurallarının bulunmasıdır. Bunların büyük çoğunluğu üzerinde —şekil ve kalıp bakımından farklı olsalar bile— esas itibariyle Arap Acem bütün uluslar müttefiktirler. Bu itibarla onlar üzerinde durmak, uygun olanlarını, yanlış olanlarından ayırmak Rasûlullah'ın (s.a.) gerçekleştirmekle görevli olduğu maslahatlardan biri olmaktadır.

Belli başlı görgü kuralları:

Bunları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

1. Selâmlaşma:

Bunlardan biri insanların birbirlerini selâmlamalarıdır. İnsanlar, birbiri arasında güleryüzlü olmak, birbirine tahammül ve iltifat göstermek zorundadırlar. Küçük, büyüğün faziletini görmek; büyük de, küçüğüne şefkat göstermek durumundadır. Akranlar arasında kardeşlik bağlarının oluşması kaçınılmazdır.

Eğer bu saydıklarımız olmasa, o takdirde sohbet, kendisinden beklenen faydayı sağlamaz.

Selâmlaşma, herhangi bir lâfız ile belirlenmezse, o zaman içteki duyguyu dışa vurmak ancak karinelerle mümkün olabilecektir. Bu itibarla her ulus içerisinde, kendi reyleri sonucu kabullendikleri bir selâm çeşidinin bulunması bir yol ve zamanla bu

selâmlama şekli, o ulus için bir şiâr olmuş, kişinin kendi uluslarından olduğunu gösteren bir emâre halini almıştır.

Müşrikler selâmlaşırken, "Allah sana göz aydınlığı versin!" Yahut "Senin sebebinle sevdiğin kimsenin gözünü aydın kılsın!" anlamına gelen bir ifade kullanırlardı. Mecûsîler, "Bin yıl yaşa!" derlerdi.

Selâm hakkında peygamberlerin sünneti:

Teşrî esası, bu konuda tabi olunacak yolun peygamberlerin meleklerden öğrenmiş oldukları ve nesiller boyunca tevarüs edegeldikleri selâm şeklinin esas alınmasını gerektirir.

Peygamberlerin sünneti olan selâm şekli, uzun ömür, mal zenginliği gibi dünya hayatına yönelik bir dilek ve temenni olmak yerine, dua ve zikir kabilinden bir sözcük oluyordu. Tazîmde, secde etme, yer öpme gibi şirke götürecek şekilde ifrata kaçmaya meydan vermiyordu. Bu, halihazırda kullanmakta olduğumuz selâmdır. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ, Âdem'i yaratınca ona: Git şu cemaate selâm ver, buyurdu. Bunlar meleklerden bir cemaat olup oturuyorlardı. Sana ne cevap vereceklerini dinle, çünkü bu senin ve zürriyetin için selâm olacaktır, dedi. Âdem de giderek 'es-Selâmu aleykum!' dedi. Melekler, 'es-Selâmu aleyke ve rahmetullah!' dediler ve 've rahmetullah' sözcüğünü ilâve ettiler."[211]

"Git şu cemaate selâm ver" ifadesi, —Allah'u a'lem!— onlara kendi münasip gördüğün bir tarz üzere selâm ver anlamındadır ve o, ictihâdında isabet etmiş ve *"es-Selâmu aleykum!"* demiştir. *"Çünkü bu senin ve zürriyetin için selâm olacaktır"* ifadesi, Hazîre-i kuds'ten kendisine ilham olunacağını bildiği için onun kesin bir şekilde selâmlaşma sözcüğü olacağının ifadesidir.

Selâm, insanların kaynaşmasını ve birbirlerini sevmelerini sağlar:

Allah Teâlâ, cennetten bahsederken şöyle buyurmaktadır:

"Rablerine karşı gelmekten sakınanlar ise bölük bölük cennete sevkedilirler, oraya varıp da kapıları açıldığında bekçileri onlara, Selâm size! Tertemiz geldiniz. Artık ebedî kalmak üzere girin buraya, derler."[212]

---

211 Müslim, Cennet, 28.

212 Zümer 39/73.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Siz iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Ben size bir şey göstereyim mi; onu yaparsanız sevişirsiniz? Aranızda selâmı yayın!"[213]

Bu hadisiyle Rasûlullah (s.a.), selâmın faydasını ve meşrûiyet sebebini açıklamıştır. İnsanların birbirini sevmeleri, Allah Teâlâ'nın hoşnut ve razı olacağı güzel bir haslettir. Selâmın yayılması ise, böyle bir sevginin oluşturulması için en uygun vasıtadır.

Musâfaha yani tokalaşma, el öpme ve benzeri davranışlar da aynıdır.

Selâmlaşma ile ilgili kurallar:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Küçük büyüğe, geçen oturana, az çoğa selâm verir." "Binekli olan yürüyene selâm verir."[214]

Bütün insan grupları arasında yaygın olan usûl şöyle idi: Giren, ev sahibine; önemsiz kimse, büyük kimseye selâm verirdi. Rasûlullah (s.a.) bu telakkîyi olduğu gibi bıraktı. Şu kadar var ki kendisi çocukların yanından geçince onlara selâm verir, kadınlara uğradığında onlara selâm verirdi. Çünkü Rasûlullah (s.a.) biliyordu ki, kişinin kendisinden üstün ve daha şerefli olanın faziletini tanıması, şehir düzeninin korunmasında önemlidir. Bu gibi durumlarda kişinin kendisini beğenmesi gibi bir durumun da ortaya çıkacağını gördüğünden bir vazife taksimi yapmış ve büyüklerin tevazu göstermesini, küçüklerin de büyüklere saygılı olmasını emretmiş ve şöyle buyurmuştur:

"Kim küçüğümüze merhametli, büyüğümüze saygılı olmazsa o bizden değildir."[215]

Binekli olanın ilk önce selâm verme durumunda olması şunun içindir: O, insanlar yanında daha heybetli olur, kendi kendisini de daha çok beğenebilir. Bunun için onun daha çok tevazu göstermesi ve böylece selâma kendisinin başlaması gerekmiştir.

Ehl-i kitâba selâm:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

---

213 Müslim, Îmân, 93.

214 bkz. Buhârî, İsti'zân, 4, 7; Müslim, Selâm, 1; Ebû Dâvûd, Edeb, 134.

215 Tirmizî, Birr, 15.

"Yahudilerle hıristiyanlara önce siz selâm vermeyin! Onlardan birine bir yolda rastlarsanız, onu yolun dar yerine sıkıştırın."[216]

Bu hadisin sırrı şudur: Rasûlullah'ın (s.a.) gerçekleştirmek üzere gönderilmiş olduğu maslahatlardan biri, İslâm milletinin yüceliğine dikkatleri çekmek, onları en üstün ve ulu ümmet haline getirmektir. Bu ise, ancak onların diğer ümmetlere karşı üstünlüklerinin olmasıyla gerçekleşebilir.

Selâmı uzatmanın sevabı:

Rasûlullah (s.a.), selâm verirken *"es-Selâmu aleykum"* diyen kimseye on sevap; buna *"ve rahmetullah"* sözcüğünü ekleyene yirmi sevap; buna *"ve berekâtuh"* sözcüğünü ekleyene otuz sevap; *"ve mağfiretuhu"* sözcüğünü de ekleyene kırk sevap olduğunu beyan buyurmuş ve lâfız arttıkça faziletin de artmış olacağını ifade etmiştir.[217]

Bu faziletin sırrı ve dayanağı şudur: Selâmı uzatmak; güler yüz gösterilmesi, kaynaşmanın sağlanması, sevişmenin hasıl olması, dua ve zikirde bulunulması ve işin Allah'a havale edilmesi gibi, onun meşruiyet amacını gerçekleştirmede daha etkin olur. Bu ise sevabı artırır.

Selâm kifâî bir görevdir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir cemaate uğranılması halinde içlerinden birinin selâm vermesi hepsi için yeterlidir. Oturanlardan birinin selâmı alması da diğerleri için yeterlidir."[218]

Çünkü cemaat, birlik oluşturması bakımından tek kişi gibi sayılır. Onlardan birinin selâm vermesi tedirginliği giderir ve birbirlerine karşı ülfet duymaları için yeterli olur.

Veda selâmı:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

---

216 Müslim, Selâm, 13.

217 bkz. Ebû Dâvûd, Edeb, 136 (5196).

218 Beyhakî, 9/49.

"Biriniz bir meclise vardığı zaman selâm versin. Oturması gerekirse otursun. Sonra kalktığı zaman yine selâm versin. Birincisi, sonuncusundan daha evlâ değildir."[219]

Vedâ selâmının şu gibi faydaları vardır:

i. Orayı terketme, onlardan hoşlanmayarak ayrılma anlamı taşımaz.

ii. Bir ihtiyacını gidermek için kalktığı ve geri döneceği şeklinde bir anlamayı önler.

iii. Onunla konuşması ya da başka bir iş yapması gereken biri varsa, ayrılmasından haberdar olacağı için, onunla olan ihtiyacını görme fırsatı bulur.

iv. Ayrılması sıvışma kabilinden olmaz.

Merhabalaşmak:

Musâfaha yapmak, gelene merhaba demek, yoldan geleni kucaklamak ve benzeri davranışlar, daha bir ilgi ve sevgi belirtisi olur, karşıdakine ülfet telkin eder, onun yalnızlığını giderir, ilgisiz kalmadığını gösterir. Bu itibarla bu gibi davranışlar teşvik edilmiştir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İki müslüman karşılaştığında, Allah'a hamdederek musâfaha ederler, istiğfâr ederlerse, günahları affolunur."[220]

Çünkü müslümanların birbirlerine güleryüz göstermeleri, birbirlerini sevmeleri, birbirlerine iltifat etmeleri, aralarında Allah'ın adını her vesile ile anmaları, âlemlerin Rabbi yüce Allah'ı hoşnut ve razı eder.

Karşılama için ayağa kalkmak:

Kıyâm etme hakkında hadisler farklılık arzetmektedir. Bu meyanda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Adamın huzurunda divan durması, kimi sevindirirse, o, ateşteki yerine hazırlansın!"[221]

---

219 Ebû Dâvûd, Edeb, 139.

220 Ebû Dâvûd, Edeb, 146.

221 Ebû Dâvûd, Edeb, 13.

"Acemlerin birbirlerini tazim ederek kıyam ettikleri gibi, siz de öyle ayağa kalkmayın!"[222]

Sa'd'ın (r.a.) hakemliği hadisesinde ise, *"Büyüğünüze ayağa kalkın!"*[223] buyurmuştur.

Hz. Fâtıma (r.a.), babası Rasûlullah'ın (s.a.) yanına girdiğinde, Rasûlullah (s.a.) hemen ayağa kalkar, elini tutar, onu öper ve yanına oturturdu. Kendisi onun yanına girdiğinde de hemen Hz. Fâtıma ayağa kalkar, elini tutar, onu öper ve yanına oturturdu.

Bence bu hadisler arasında gerçekte bir ihtilâf yoktur. Çünkü emir ve yasağa mihver teşkil eden manalar farklıdır. Zira Acem âdeti, hizmetçilerin efendilerinin önünde, halkın da hükümdarlarının önünde kıyam etmesi şeklindeydi. Bu, onların tazim anlayışlarındaki aşırılıktan ileri geliyordu ve neredeyse şirk anlamı taşıyordu. Bu yüzden böyle bir davranışta bulunulması yasaklandı. Hadiste geçen *"Acemlerin birbirlerini tazim ederek kıyam ettikleri gibi"* ifadesi de bu manaya işarette bulunmaktadır.

"Adamın huzurunda divan durması, kimi sevindirirse" ifadesinden maksat, hizmet için el pençe divan durma halidir. Ama böyle olmaz da, el pençe divan durmaksızın ona ikram etmiş olmak, hatırını almak, gönlünü hoşnut etmek, tedirginliğini atmasını sağlamak için ayağa kalkarsa, o zaman bunda bir sakınca yoktur. Çünkü böyle bir ayağa kalkmanın şirkle herhangi bir ilgisi yoktur.

Karşılaşma anında eğilmek:

Rasûlullah'a (s.a.) şöyle soruldu:

"Ya Rasûlallah! Bizden bir adam, kardeşiyle karşılaştığında, onun için eğilir mi?" Rasûlullah (s.a.), buna hayır cevabı verdi.[224]

Sebep, bunun namazdaki rükûyu andırır olmasıdır ve bu haliyle selâm secdesi mesabesinde olmaktadır.

Girme ve izin isteme âdâbı:

Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

---

222 Ebû Dâvûd, Edeb, 152.

223 Ebû Dâvûd, Edeb, 144.

224 Tirmizî, İsti'zân, 31; İbn Mâce, Edeb, 15.

"Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi farkettirip ev halkına selâm vermedikçe girmeyin. Bu sizin için daha iyidir; herhalde düşünüp anlarsınız."[225]

"Ey mü'minler! Ellerinizin altında bulunan (köle ve cariyeleriniz) ve içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar, sabah namazından önce, öğleyin soyunduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza gireceklerinde) sizden üç defa izin alsınlar. Bunlar, mahrem halde bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında ne sizin için, ne de onlar için bir sakınca yoktur. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. İşte Allah âyetleri size böyle açıklar. Allah her şeyi bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Çocuklarınız ergenlik çağına girdiklerinde, kendilerinden öncekiler (büyükler) izin istedikleri gibi onlar da izin istesinler."[226]

İzin isteme, kişinin insanların ansızın avret yerlerine vakıf olmalarının, onların görülmesini istemedikleri şeylere bakılmasının hoş olmaması sebebiyle meşrû kılınmıştır. Rasûlullah (s.a.) bir hadislerinde buna işarette bulunmuş ve, *"İzin isteme, ancak gözden dolayıdır."*[227] buyurmuştur. Dolayısıyla izin isteme şeklinin insandan insana farklı olması tabiîdir.

İzin konusunda insanları şöyle bir ayırıma tutmak mümkündür:

i. Tamamen yabancı olup, aralarında geldisi gittisi olmayan kimseler. Bunlar, ancak açıktan izin istedikten ve karşı tarafın da açıkça izin verdiğini ifade etmesinden sonra içeri girebileceklerdir. Bunun içindir ki Rasûlullah (s.a.), izin almadan içeri giren Âmir oğullarından olan Kelde b. el-Hanbel'e, *"Dön ve 'es-Selâmu aleykum, girebilir miyim?' de!"* buyurmuş, böylece izni nasıl alması gerektiğini ona öğretmiştir.[228]

Yine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İzin istemek üç keredir. Sana izin verilirse ne âlâ, yoksa dönüver!"[229]

ii. Mahrem olmayan hür olan, ancak aralarında geldisi gittisi bulunan, yakınlık olan kimseler. Bunların izin almaları, birinci

---

225 Nûr 24/27.

226 Nûr 24)58-59.

227 Müslim, Âdâb, 41.

228 bkz. Ebû Dâvûd, Edeb, 5176.

229 Müslim, Âdâb, 37.

gruptan olanlara nisbetle biraz daha hafiftir. Bu yüzdendir ki Rasûlullah (s.a.), Abdullah b. Mes'ûd'a (r.a.) şöyle buyurmuştur:

"Senin benim yanıma girmek için iznin, perdenin kaldırılması ve benim fısıltımı işitmendir. Bu tâ seni yasaklayıncaya kadar böyle gidecektir."[230]

iii. Kendilerinden kaçınmaya gerek olmayan çocuklar ve köleler: Bunların izin istemesi, ancak âdeten soyunma halinde bulunan vakitler dışında gerekmemektedir. Allah Teâlâ'nın özellikle bu üç vakti tahsis etmesi, bu üç vaktin çocukların ve kölelerin girip çıkma zamanları oluşundandır; meselâ gece yarısı ise böyle değildir.

Rasûlullah (s.a.), bir kimsenin başka bir kimseye haberci göndermesinin izin olduğunu beyan etmiştir.[231] Çünkü kendisine haberci gönderdiği için onun girmesine karşı hazırlıklı olacaktır.

İzin isteme şekli:

Rasûlullah (s.a.), bir kimsenin evinin kapısına geldiği zaman yüzü doğrusu kapıyı karşısına almaz, kapının sağ ya da sol tarafına yanaşır ve, *"es-Selâmu aleykum, es-Selâmu aleykum!"* derdi.[232]

Çünkü o zamanlar, evlerin kapılarında perde (siper) yoktu.

2. Oturma, uyuma, yolculuk vb. âdâbı:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir adam, bir adamı yerinden kaldırıp, sonra oraya oturmasın! Lâkin aralanın, genişleyin!"[233]

Çünkü böyle bir davranış, kibirden ve kendini beğenmeden kaynaklanır. Böyle bir muameleye muhatap olan kişi ise, kendisine bunu reva görene karşı kin ve öfke ile dolar.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse oturduğu yerden kalkar da, sonra oraya dönerse, o kimse o yerde daha çok hak sahibidir."[234]

---

230 Müslim, Selâm, 16.
231 bkz. Ebû Dâvûd, Edeb, 129.
232 Ebû Dâvûd, Edeb, 127 (5186).
233 Müslim, Selâm, 28.
234 Müslim, Selâm, 31.

Her kim, mübah olan mescid, ribât ya da ev gibi bir yere önceden varır ve oturursa, bu önceliği sebebiyle oraya hakkı taalluk eder. Dolayısıyla ihtiyacı kalmayıncaya kadar, kimse tarafından rahatsız edilemez. Aynen ölü arazinin ihyası konusunda olduğu gibi ki daha önce geçmişti.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir kimsenin, iki kişinin arasını izinleri olmadıkça ayırıp aralarına oturması helâl olmaz."[235]

O iki kimse, gizli konuşmak, bir sır paylaşmak için yan yana oturmuş olabilirler. Bu durumda aralarına girmek, onların şevklerini kırar, onları rahatsız eder. Belki o iki kişi, birbiriyle ünsiyet peyda eden iki kişidir ve aralarının açılması halinde yalnızlık hissedebilirler. Bu yüzden böyle bir davranış yasaklanmıştır.

Yatma âdâbı:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Biriniz sırt üstü uzanıp da ayak ayak üstüne atmasın!"[236]

Eskiden insanlar izâr kuşanırlardı. İzâr giyildiğinde, ayaklardan birinin diğerinin üstüne atılması halinde, muhtemelen avret yeri açılır. Şayet alttan don giyiyorsa, yahut avret yerinin açılması endişesi bulunmuyorsa, o takdirde böyle bir istirahat şeklinde bir sakınca yoktur.

Karnı üzerine yatan biri hakkında ise şöyle buyurmuştur:

"Bu, Allah Teâlâ'nın buğuz ettiği bir yatış şeklidir."[237]

Çünkü bu, iyi görülmeyen, çirkin bir yatış şeklidir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Her kim, siperi bulunmayan bir dam üzerinde gecelerse, o zimmetten uzak olmuştur."[238]

Zira böyle bir durumda olan kimse, kendisini helâka maruz bırakmış, kendi kendini tehlikeye atmış olur. Oysa ki Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın!"[239]

---

235 Ebû Dâvûd, Edeb, 21 (4845).
236 Müslim, Libâs, 74.
237 Ebû Dâvûd, Edeb, 5040.
238 Ebû Dâvûd, Edeb, 5041.
239 Bakara 2/195.

Halka ortasına oturma:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Halkanın ortasına oturan kimse, Muhammed'in (s.a.) dili üzere lânetlenmiştir."[240]

Bunun, insanları, kendisiyle dalga geçmeleri için başında toplayan kimse hakkında olduğunu söylemişlerdir. Bu, şeytan işlerinden biridir. Şöyle anlamak da mümkündür: Bu, kişinin halkanın ortasına girip, insanlardan bir kısmını önüne alıp, diğer kısmını arkasına alması ve bu yüzden onların kalplerinin kırılmasına sebep olmasıdır.

Yolda yürüme âdâbı:

Yolda, kadınlarla erkekler karışmıştı. Rasûlullah (s.a.) kadınlara şöyle buyurdu:

"Geri durun! Çünkü siz yolun ortasından gitme durumunda değilsiniz. Sizin yolun kenarından gitmeniz gerekir."[241] Bunun üzerine kadınlar, duvara yaşpışırcasına kenardan giderlerdi.

Rasûlullah (s.a.), bir erkeğin, iki kadın arasında yürümesini yasaklamıştır.[242]

Bu yasak, erkeğin mahrem olmayan bir kadına dokunması, ya da ona bakması endişesindendir.

Aksırana hayır dua (teşmît) etmek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Biriniz aksırdığı zaman, el-Hamdu lillah!' desin. Kardeşi yahut beraberindeki de 'Yerhamukallah!' desin. Bu kez aksıran, "Yehdîkumullah ve yuslih bâlekum!' desin!" Bir rivâyette de şöyledir: *"Hamd etmediği zaman ona hayır duada bulunmasın!"*[243]

"Kardeşine üç defa hayır duada bulun; daha fazla aksırırsa o nezledir."[244]

---

240 Tirmizî, Edeb, 12.

241 Ebû Dâvûd, Edeb, 168 (5272).

242 Ebû Dâvûd, Edeb, 168 (5273).

243 Buhârî, Edeb, 126; Ebû Dâvûd, Edeb, 91; Tirmizî, Edeb, 3; İbn Mâce, Edeb, 30.

244 Ebû Dâvûd, Edeb, 92 (5034).

Aksırma anında hamdetmek iki manadan dolayı meşrû kılınmıştır:

i. Aksırmak vücudun zinde olduğunu, galîz buharların dimâğdan dışarı çıktığını belirtir.

ii. Bu, Hz. Âdem'in sünnetidir. Dolayısıyla bu, peygamberler sünnetine tabi olunduğunun, onların gidişatı üzere olmaya azimli oluşun bir göstergesi olur. Bu yüzden aksırana mukabil hayır duada bulunmak gerekli ve İslâmlık haklarından biri olmuştur. Hayır duaya bilmukabele dua etmek ise, iyiliğe iyilikle karşılık vermek ilkesinin bir gereğidir.

Esnemek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Esnemek, ancak şeytandandır. Bu itibarla biriniz, esnemesi geldiği zaman mümkün mertebe onu geri çevirmeye çalışsın. Sizden biriniz esnediği zaman şeytan güler."[245]

Esnemek, insan bedeninin tembelliğinden ve usangaçlıktan kaynaklanır. Şeytan, böyle bir anda fırsat bulur. Kişi ağzını açıp da "Hâaah!" diye ses çıkardığında şeytan ona güler; çünkü bu, hiç de hoş görülmeyen bir görüntüdür.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sizden biriniz esnerken, elini ağzına koysun. Yoksa ağzına şeytan girer."[246]

Şeytan, bir sinek ya da haşeratı harekete geçirir ve kişinin açık ağzına sokar. Bazen bu yüzden yüz sinirleri gerilebilir ki, biz bunu gördük.[247]

Yolculuk âdâbı:

Gece vakti yalnız yola çıkmak:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Eğer insanlar, yalnızlıkta bulunan ve benim bilmekte olduğum şeyleri bilselerdi, hiçbir süvari yalnız başına gece vakti yola çıkmazdı."[248]

---

245 Buhârî, Edeb, 138.

246 Ebû Dâvûd, Edeb, 5026.

247 Maksat, şeytanın iğvasına açık olur, şeklinde de olabilir.

248 Buhârî, Cihâd, 135.

Bu hadisiyle Rasûlullah (s.a.), kişinin kendisini, zaruret olmadıkça tehlikeli durumlara atmasının, gözü kara hareket etmesinin mekruh olduğunu belirtmek istemiştir. Zübeyr'i (r.a.) yalnız başına gözcülük yapması için göndermesi ise, bir zarûrete dayalı olmuştu.

Yolculuk esnasında köpek ve çan bulundurma:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Melekler, beraberinde köpek ve çan bulunan yolculara eşlik etmez."[249]

"Çan, şeytan düdükleridir."[250]

Sert madenî ses, şeytan ve avanelerine uygun düşer; ancak melekler, yaratılışlarından kaynaklanan bir sebepten dolayı ondan hoşlanmazlar.

Yola çıkma ve dönme âdâbı:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Yolda verimli yerlerden geçerken develere o yerde nasiplerini verin! Çorak yerde yolculuk yaparsanız, oradan hızlı geçin! Geceleyin mola verirseniz yoldan sakının. Çünkü yol, geceleyin hayvanların güzergâhı, haşerâtın sığınağıdır."[251]

"Yolculuk, azaptan bir parçadır. Sizden birinizi, uykusundan, yemesinden ve içmesinden alıkoyar. Biriniz hacetini isteği doğrultusunda gördü mü hemen bir an evvel evine dönsün!"[252]

Rasûlullah (s.a.), fazla önemsiz şeylerin peşine düşülerek, bu yüzden yolculuk süresinin uzatılmasını hoş karşılamamıştır.

Dönüş için de şöyle buyurmuştur:

"Birinizin gurbeti uzadığı zaman, ailesinin yanına geceleyin dönmesin!"[253]

İnsan, çoğu kez toz toprak içinde ve darma dağınık bir vazi-

---

249 Müslim, Libâs, 103.
250 Müslim, Libâs, 104.
251 Müslim, İmâre, 178.
252 Müslim, İmâre, 179.
253 bkz. Müslim, İmâre, 180-185.

yette olma yüzünden tabiî olarak nefret duyabilir. Dolayısıyla bu durum, ağızlarının tadının bozulmasına sebep olabilir.

Güzel isim ve lâkaplar seçmek:

İnsanlar arasında gerekli olan âdâbdan bir diğeri konuşma, (isimlendirme) vb. gibi konularla ilgilidir. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet gününde Allah katında en çirkin isim, 'Meliku'l-emlâk' diye isimlendirilen kişinin ismidir."[254]

"Allah'tan başka melik yoktur."[255]

Ebu'l-Hakem şeklinde künye verilmesi hakkında da şöyle buyurmuştur:

"Hakem, ancak Allah'tır ve hüküm yalnızca O'na aittir."[256]

Rasûlullah (s.a.), bu yasaklamaları, tazîmde gösterilen aşırılık yüzünden ve bunun neredeyse şirke varan bir mahiyet arzetmesinden dolayı yapmıştır.

İsimlendirme hakkında da şöyle buyurmuştur:

"Çocuğuna Rabâh, Yesâr, Necîh (ya da Eflah) ve Nâfi' adı koyma! Çünkü sen 'Orada mı o?' dersin, o orada olmaz da 'Hayır!' der."[257]

Câbir (r.a.), şöyle demiştir: "Rasûlullah (s.a.), Ya'lâ, Bereket, Eflah, Yesâr, Nâfi' ve benzeri isimlerin verilmesini yasaklamak istemişti. Zamanla onun bu konuda ses çıkarmadığını gördüm. Sonra da vefat etti ve böyle bir yasaklamada bulunmamıştı."[258]

Bu yasağın sebebi, bu tür isimlerin konuşma esnasında hoş olmayan manaların anlaşılmasına zemin hazırlar olmasıdır. Bu itibarla bunlar "Ecda' = burnu kesik" gibi isimlere benzer. Rasûlullah (s.a.), *"Ecda', şeytandır."*[259] buyurmuştur.

---

254 Buhârî, Edeb, 114; Müslim, Âdâb, 20.

255 Müslim, Âdâb, 21.

256 Ebû Dâvûd, Edeb, 62 (4955), Sünne, 5.

257 Müslim, Âdâb, 11, 12; Ebû Dâvûd, Edeb, 4958.
Rasûlullah (s.a.) bunu, bazılarının bu isimlerden teşe'ümde bulunabileceği gerekçesiyle tenzîhî olarak yasaklanmıştır. Yasak, karışıklığa yol açacak benzeri manalar içeren diğer isimler için de söz konusudur. (Ç)

258 Müslim, Âdâb, 13.

259 Ebû Dâvûd, Edeb, 62.

İki hadis arasını şöyle telif edebiliriz: Rasûlullah (s.a.), yasaklama üzerinde kararlı olmamış, teyit yoluna gitmemiştir. Aksine bunu, bir tür meşveret mahiyetinde yasaklamıştır. Yahut yasak alâmetleri ortaya çıkmış ve bu yüzden yasaklamıştı. Râvî, Rasûlullah'ın (s.a.) bunu ictihâdî bir tasarruf olarak yasakladığını söylemiştir. Hadislerin farklılık arzetmesi halinde, ziyadeyi ezberlemiş olan, onu ezberlememiş olana karşı hüccet sayılır.

Kanaatimce bu izah, sahâbenin uygulamasına daha uygun düşmektedir. Çünkü onlar, bu isimleri ad olarak kullanagelmişlerdir.

Rasûlullah'ın (s.a.) künyesini isim olarak kullanmamak:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İsmimi ad olarak verin, künyemi ise kullanmayın! Çünkü ben Kâsım kılındım; aranızda taksim yaparım."[260]

Şayet bir kimse Rasûlullah'ın (s.a.) adıyla isimlendirilecek olsaydı, bu hükümlerin karışmasına mahal olacak ve onların nisbetinde tedlise zemin hazırlayacaktı. "Ebu'l-Kâsım şöyle dedi" denildiği zaman, emredenin bizzat Rasûlullah (s.a.) olduğu anlaşılacaktı; belki de hakikatte başkası olacaktı.

Hem insanlara ismiyle sövülmekte, lakabıyla hakaret edilmekte idi. Hal böyle iken, insanlar Rasûlullah'ın (s.a.) adıyla isimlendirilecek olsaydı, o zaman bu hiç de hoş olmayacak sonuçlar doğurabilecekti.

Bu sakınca, isimden daha çok künyenin kullanılması durumunda söz konusudur. Şöyle ki:

i. İnsanlar, şer'an Rasûlullah'ı (s.a.) adıyla çağırmaktan menedilmişlerdi ve âdeten de insanlar adlarıyla değil künyeleriyle çağırılmaktaydı. Müslümanlar Hz. Peygamber'e (s.a.), "Yâ Rasûlullah!" diye, zimmîler de "Ya Eba'l-Kâsım!" diye hitap ederlerdi.

ii. Araplar, isimleri kullanırken ne saygı, ne de hakaret kastı bulundururlardı. Künyelerin kulanımı ise böyle değildi. Künyeleri kullanırken ya saygı gösterme, ya da hakaret etme kasdı bulundururlardı; Ebu'l-Hakem ve Ebu'l-Cehl künyelerinde olduğu gibi.

Rasûlullah'ın (s.a.), "Ebu'l-Kâsım" diye künyelenmesinin se-

---

260 Buhârî, Edeb, 106; Ebû Dâvûd, Edeb, 4965.

bebi, onun taksimci oluşundandır. Hal böyle iken başkasının da aynı künye ile isimlendirilmesi, o kişiyle Rasûlullah'ın (s.a.) eşit kılınması anlamına gelir.

Rasûlullah (s.a.), Hz. Ali'ye (r.a.), ölümünden sonra olmak kaydıyla oğluna, adını ve künyesini vermesine müsaade etmiştir. Çünkü vefatıyla karıştırma durumu ortadan kalkmış ve onun yaşadığı dönemin son bulmasıyla da tedlîse mahal kalmamıştır.

Köle ve cariyelere hitap şekli:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sakın biriniz kulum, kölem (abdî ve emetî) demesin! Hepiniz ve hepinizin kadınları Allah'ın kullarıdır. Lâkin oğlum, kızım, delikanlım, hanım kızım... (gulâmî, câriyetî, fetâye, fetâtî) desin!"[261]

Konuşurken aşırılığa kaçmak ve insanları küçümsemek, insanın kendisini beğenmesi ve kibirli olmasından kaynaklanır. Bu, insanların kalplerini kıran bir davranıştır. İlâhî kitaplarda yaratıcı ile insanlar arasındaki ilişki kulluk ve Rablik şeklinde ifade edildiği için, aynı tabirleri insanın diğer insanlar için kullanması edepsizlik olur.

Üzüme "kerm" denilmemesi:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Üzüme kerm demeyin! Lâkin ıneb ve hable deyin!"[262]

"Vay dehrin musibetine! demeyin. Çünkü dehr Allah'tır. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: Âdemoğlu bana eza veriyor; dehre sövüyor. Dehr, benim; Her şey benim elimdedir, geceyi gündüzü ben çeviririm."[263]

Allah Teâlâ, içkiyi haram kılıp onun kötü bir şey olduğuna hükmedince, bu durum, onu tervic edecek, dikkatleri onun üzerine çekecek, onun güzel bir şey olduğunu çağrıştıracak her türlü şeyin yasaklanmasını gerektirmiştir. Üzüm, içkinin hammaddesi ve esasıdır. Araplar çoğu kez ona cömertliğin kızı anlamında "bint kerm" derler ve böylece onu tervice çalışırlardı.

---

261 Müslim, Edeb, 13.

262 Müslim, Edeb, 12. Hadisin izahı için bkz. Davudoğlu, Müslim Şerhi, 9/709.

263 bkz. Müslim, Edeb, 1-5.

Cahiliye döneminde insanlar, olayları dehre (zamana) nisbet ederlerdi.[264] Bu bir tür şirktir. Muhtemelen dehrden de onu evirip çevireni kastediyorlardı. Öfkeleri, —her ne kadar adreste hata etmiş olsalar bile— Allah'a yönelik bulunuyordu. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.) bu tür ifadeleri de yasakladı.

Nefsim habis oldu dememek:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sakın biriniz, 'Nefsim pis oldu' demesin! Lâkin 'Nefsim kötüleşti' desin!"[265]

Hadis metninde geçen *"hubus"* sözcüğü, ilâhî kitaplarda iç kötülüğü, huy çirkinliği anlamında kullanıldığından şeytânî bir hâleti çağrıştırmaktadır. Bu yüzden aynı anlamda olan, fakat böyle bir mana çağrıştırmayan *"lagıse"* kelimesinin kullanılmasını istemiştir.

Rasûlullah (s.a.), *"Ze'amû"* ifadesi hakkında, *"Kişinin ne kötü bineğidir (yalan kılıfıdır)."*[266] buyurmuştur.[267]

"Allah dilerse ve falan dilerse demeyin; evel Allah, sonra falan dilerse deyin!"[268]

Allah'ın adıyla falanca şahsın adının aynı derecede anılması, onların mertebece de aynı olduğu anlamını çağrıştırır. Böyle bir ifadenin mutlak kullanılması ise edebe ters düşer.

Ağzı eğerek, dil kırarak konuşmak:

Ağzı eğerek, dil kırarak, edebiyat yaparak, konuşmak, şiire düşkünlük göstermek, çok şaka yapmak, geç vakitlere kadar sohbet ile zamanı geçirmek ve benzeri davranışlar, kişiyi dünya ve âhiret işlerinden alıkoyan eğlence yollarından biridir. İnsanların birbirine hava atmasına, gösterişte bulunmasına götüren ve Acem gidişatından olan bu tür davranışları Rasûlullah (s.a.) hoş görmemiş ve bunlarda mevcut bulunan âfetlere dikkat çekmiştir. İlk bakışta aralarında fark yok gibi gözükse bile, hakikatte böyle bir so-

---

264 Bizdeki "Kahpe felek..." tabiri gibi.(Ç)

265 Müslim, Edeb, 16.

266 Ebû Dâvûd, Edeb, 72 (4972).

267 Araplar, yalana kılıf olmak üzere bu ifadeyi kullanırlardı.(Ç)

268 Ebû Dâvûd, Edeb, 4980.

nuca götürmeyecek olanlarına ise ruhsat vermiştir. Bu meyanda şöyle buyurmuştur:

"Taşkınlar helâk olmuştur." Rasûlullah (s.a.), bunu üç kere tekrarlamıştır.[269]

"Utanmak ve ifadey-i meramda bulunamamak imandan iki şube; hayasızlık ve dilbazlık da nifâktan iki şubedir."[270]

Rasûlullah (s.a.), bu hadisiyle hayasızlığı, sözde aşırılığa kaçmayı, tabiî hali bırakıp tekellüfe girmeyi terketmeyi istemiştir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet gününde sizin bana en sevimli ve yakın olanınız, huyca en güzel olanlarınızdır. Bana en sevimsiz ve en uzak olanınız ise huyca kötü, çok konuşan, dil kıran ve böbürlenenlerinizdir."[271]

"Şüphesiz ben, konuşurken kısa konuşmakla emrolundum. Özlü konuşmak, en hayırlısıdır."[272]

Şiir:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sizden birinizin içinin irin ile dolması, şiir ile dolmasından daha hayırlıdır."[273]

Şâir Hassân için ise, *"Şüphesiz Rûhu'l-kuds, Allah ve Rasûlünü savunduğun sürece, sana destek vermektedir."* buyurmuştur.[274]

"Mü'min kılıcıyla, diliyle cihad eder. Canım elinde olana yemin ederim ki, (müşrikleri hiciv için) söylediğiniz şiirler, ok atmak gibi etkin olmuştur."[275]

Dilin korunması:

"İhsân" bahsinde, dilin âfetleri konusunda temel teşkil eden

269 Müslim, İlim, 7.
270 Tirmizî, Birr, 78.
271 Tirmizî, Birr, 71.
272 Ebû Dâvûd, Edeb, 5008.
273 Ebû Dâvûd, Edeb, 5009.
274 Ebû Dâvûd, Edeb, 5015.
275 Ahmed, 6/387.

şeyler üzerinde dururken, dilin korunması ile ilgili hadislerin anlaşılmasını sağlayacak esasları belirtmiştik. Bu meyanda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim, Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa ya hayır konuşsun, ya da sussun!"[276]

"Müslümana sövmek fısk, onunla savaşmak ise küfürdür."[277]

Gıybet:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Gıybet nedir bilir misiniz? Kardeşini, hoşlanmadığı bir şeyle anmandır. Söylediğin şayet onda varsa, onu gıybet ettin demektir. Eğer onda yoksa, ona bühtan etmiş olursun."[278]

Âlimler, haram olan gıybetten şu altı durumu istisna etmişlerdir:

1. Zulme maruz olma hali. Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Allah, kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez; ancak zulme uğrayan başka."[279]

Buna göre, bir haksızlığa uğrayan kimse, zulmü defetmek için kendisine o haksızlığı yapan kişinin arkasından konuşabilir.

2. Bir kötülüğü değiştirmek, isyan halinde bulunanı doğruya iletmek için yardım isteme hali. Zeyd b. Erkam'ın, münâfıkların başı Abdullah b. Übeyy'in sözünü; İbn Mes'ûd'un, Huneyn ganimetleri hakkındaki Ensâr'ın sözünü Rasûlullah'a (s.a.) iletmesi gibi.

3. Fetvâ isteme hali. Hind'in, "Şüphesiz Ebû Süfyan cimri bir adamdır..." şeklindeki sözü gibi.

4. Müslümanların uyarılması. İnsanların uyarılması için şerli bir insanın aleyhinde konuşmak da gıybet sayılmamaktadır. Rasûlullah'ın (s.a.), yanına girmek için izin isteyen biri hakkında, *"Ona izin verin. Bu aşiretin oğlu ne fenadır!"* buyurması gibi.[280] Rasû-

---

276 Buhârî, Rikâk, 23; Müslim, Îmân, 75.

277 Müslim, Îmân, 116.

278 Müslim, Birr, 70.

279 Nisâ 4/148.

280 bkz. Müslim, Birr, 73.

lullah'ın (s.a.), kusurlu olanların kusurunu ortaya koyması, evlilik konusunda kendisine danışan bir kadına, *"Muaviye züğürdün biridir, Ebû Cehm ise omuzundan sopayı indirmez."*[281] buyurması da bu kısma örnektir.

5. Aşikâre fasıklık yapmaktan kaçındırma hali. Meselâ Rasûlullah'ın (s.a.), *"Falan ve falanın, bizim işimizden bir şey anlayabileceklerini sanmam."* demesi gibi.

6. Bir kimseyi kör, topal gibi sıfatlarıyla tarif etme hali.

Âlimler, muteber bir maslahata dayanması ve başka türlü de o maslahatın gerçekleşmemesi halinde yalan söylemenin de caiz olacağını söylemişlerdir. Bu meyanda Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Yalancı, insanların arasını bulan; hayır söyleyip, hayır götüren kimse değildir."[282]

Nezir ve yemin bahisleri:

Kısaca söylemek gerekirse, Arap Acem bütün insanlar, yeri geldiği zaman yemin de ederler, nezir de. Bu itibarla onlardan da söz etmemiz gerekecektir.

Nezir, ne imanın ne de iyiliklerin esası olan şeylerdendir. Ancak insan, nezir yaparak bir şeyi kendisi üzerine vacip kılar ve buna Allah'ın adını da katarsa, Allah'ın adını verdiği o konuda artık ihmal göstermemeli ve o şeyi yapmalıdır. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Nezir, kaderden hiçbir şeyi değiştirmez; onunla sadece cimrinin elinden mal çıkarılır."[283]

Yani şöyle: İnsan musibetlerle kuşatıldığı zaman bir şeyler infakta bulunmak ister. Allah Teâlâ, kendisini o sıkıntıdan kurtardığı zaman, sanki kendisine hiçbir şey isabet etmemiş gibi hareket eder. Bu durumda kendi üstüne vacip kıldığı şeyi yerine getirmesini sağlayacak, azmini ve niyetini teyid edecek (keffâret gibi) bir şeyin olması gerekli olacaktır.

Yemin dört çeşittir:

Dört çeşit yemin vardır:

---

281 Müslim, Talâk, 36; Ebû Dâvûd, Talâk, 39.

282 Müslim, Birr, 101.

283 Müslim, Nüzûr, 5.

1. Yemin-i münakide: Yeminin, geleceğe yönelik ve olması mümkün olan bir şey üzerine, kalbinden gelen bir azimle yapılması halidir. Şu âyet bu tür yeminler hakkındadır:

"Fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar."[284]

2. Yemîn-i lağv: Kişinin yemin kastı olmaksızın "Evet vallahi", "Hayır vallahi" deyivermesi, yahut bir şey hakkındaki bilgisine dayanarak yeminde bulunması, ancak o konudaki bilgisinin yanlış olması halidir.

"Allah Teâlâ, kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz,"[285] âyeti de bu tür yeminler hakkındadır.

3. Yemîn-i gâmûs: Müslüman birine ait bir hakkı koparmak için yalan yere, bile bile yapılan yemindir. Bu tür yeminler, büyük günahlardan olmaktadır.[286]

4. İmkânsız bir şeyi yapmaya yönelik yemin: Dünkü orucu tutmak, iki zıddı bir araya getirmek gibi aklen; ölüyü diriltmek, nesneleri başka bir şeye çevirmek gibi âdeten imkânsız olan bir şey üzerine yapılan yemin gibi.

Hakkında nass bulunmayan bu iki tür yemin hakkında keffâret bulunup bulunmadığı konusunda ihtilâf edilmiştir.

Allah'tan başkası adına yemin:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Babalarınıza yemin etmeyin. Her kim yemin edecekse Allah adına yemin etsin, ya da sussun!"[287]

"Her kim Allah'tan başkası adına yemin ederse, o şirke düşmüş olur."[288]

Bir şeyin adına yemin etmek, ancak onun, kalbinde büyük bir yeri olması, isminden bereket umması, hakkında ihmal gösterdiği ve adını anmadığı zaman günahkâr olacağı inancına sahip olması halinde söz konusu olabilir. Bu ise şirktir.

---

284 Mâide 5/89.

285 Mâide 5/89.

286 Bu yemine gâmûs denmesinin sebebi sahibini günaha daldırmış olmasıdır.

287 Müslim, Eymân, 1-5.

288 Tirmizî, Nüzûr, 9; İbn Mâce, Keffârât, 2.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Sizden kim yemin eder ve yemininde 'Lât ve Uzzâ hakkı için' derse, hemen 'Lâ ilâhe illallah' desin. Her kim arkadaşına, 'Gel seninle kumar oynayalım' derse, hemen sadaka versin!"[289]

Dil, kalbin tercümanıdır ve onun öncüsüdür. Kalbin olgunlaşmasının yolu, dile hakim olmadan geçer.

Zararı olan bir şeye yemin edilmesi halinde keffâret verilip, yeminin bozulması:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bir şeye yemin ettiğinde, aksini daha hayırlı görürsen, yeminin keffâretini ver ve daha hayırlı olanı işle."[290]

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Allah katında, sizden birinizin yeminine riayet ile ailesinin yanına girmesi, Allah'ın üzerine farz kılmış olduğu keffâreti ödemiş olmasından daha günahtır."[291]

Bazen insan bir şeye yemin eder ve bu yüzden hem kendisini hem de etrafındaki insanları sıkıntıya sokar. Böyle bir durumun herhangi bir yararı yoktur. Bu gibi hallerde kişi, keffâret ödeyerek yeminini bozar. Keffâretin meşrû kılınması, kişinin içinde hissedeceği duyguları bastırması, içini kemiren düşünceleri sona erdirmesi içindir.

Yeminde önemli olan karşıdakinin anlayışıdır:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Yeminin, arkadaşın seni ne üzere tasdik etti ise ona göredir."[292]

Kişi bazen, müslüman kardeşinin hakkını koparmak için hile yoluna baş vurarak, karşısındakini aldatacak şekilde tevilli yemin edebilir ve meselâ: "Vallahi, elimde senin malından hiçbir şey yoktur" der ve bununla da o anda bizzat elinde bir şeyin olmadığı-

289 Müslim, Eymân, 5.
290 bkz. Müslim, Eymân, 7-19.
291 Ahmed, 2/317.
292 Müslim, Eymân, 20.

nı kasteder, ama karşısındaki eli altında ve tasarrufunda bir malı olmadığı şeklinde anlar. Bu bir zulumdür.

Yeminde istisna:

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Her kim yemin eder ve 'inşâallah' derse, yemininde yalancı olmaz."[293]

Çünkü yeminde, Allah'ın meşîetine talîkte bulunulması halinde, yemin için şart olan kalbin niyeti ve azmi tahakkuk etmiş olmaz. Keffâretteki mana da budur. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

"Allah Teâlâ, kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz, fakat bilerek yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutar. Bunun da keffâreti, ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakire yedirmek, yahut onları giydirmek, yahut da bir köle âzâd etmektir. Bunları bulamayan üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğiniz takdirde yeminlerinizin keffâreti işte budur. Yeminlerinizi koruyun."[294]

Daha önce keffâretin neden gerekli olduğu üzerinde durmuştuk. Oraya bakınız.

Nezrin (Adak) kısımları:

Nezrin çeşitli kısımları vardır:

1. Mübah olan bir şeyi nezretmek: Bu tür nezirler hakkında Rasûlullah (s.a.), vacip olmaksızın, *"Nezrini yerine getir!"* buyurmuştur.[295] Nitekim Ebû İsraîl hadisinde birazdan gelecektir.

2. Tâat olan bir şeyi, belli bir yerde ve belli bir şekil üzere nezretmek: Bununla ilgili olarak Ebû İsraîl olayı mevcuttur. Bu zat, ayakta durmak, oturmamak, gölgelenmemek, konuşmamak ve oruç tutmak üzere nezirde bulunmuştu. Rasûlullah (s.a.) onun bu halini öğrenince şöyle emretmiştir: *"Ona emredin; konuşsun, gölgelensin, otursun ve orucunu tamamlasın!"*[296]

Birisi de, Cahiliye döneminde puta tapma ayinlerinin ve dinî

293 Buhârî, Keffârât, 9; Müslim, Eymân, 23; Tirmizî, Nüzûr, 7.

294 Mâide 5/89.

295 bkz. Ebû Dâvûd, Eymân, 3325.

296 Ebû Dâvûd, Eymân, 3300.

şölenlerin yapılmadığı bir yer olan Buvâne'de bir deve kesmeyi nezretmişti. Rasûlullah (s.a.) ona, *"Nezrini yerine getir!"* buyurmuştur.[297]

3. Günah olan bir şeyi nezretmek: Bu konuda ise Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim bir masiyet işlemek üzere nezirde bulunursa, onun keffâreti yemin keffârretidir."[298]

4. İmkânsız olan bir şeyi nezretmek: Bu konuda da Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Kim, gücü yetmeyeceği bir şeyi nezrederse, onun keffâreti yemin keffâretidir."[299]

Bu konuda esas şudur: Keffâret, günahı ortadan kaldırmak ve kalbi tedirgin eden, içi tırmalayan düşüncelere son vermek için meşru kılınmıştır. Her kim, bir tâat işlemeyi nezretmişse, onu yapmalıdır. Her kim de başka bir şeyi nezretmişse ve o şeyi yapmadığı için de kalbinde bir huzursuzluk hissediyorsa ona keffâret vermesi gerekir.

Allah'u a'lem!

---

297 bkz. Ebû Dâvûd, Eymân, 3325.

298 Ebû Dâvûd, Eymân, 3290.

299 Ebû Dâvûd, Eymân, 3322; İbn Mâce, Keffârât, 17.

ÇEŞİTLİ KONULAR

Allah'a sonsuz hamdü senâlar olsn ki, bu kitapta yazmayı düşündüğümüz ve kendi kendimize söz verdiğimiz şeyleri tamamlamış bulunuyoruz. Elbette ki bizim anlattıklarımız, kalbimizde gizli bulunan şeriâtın esrarıyla ilgili her şeyi yansıtmış değildir. Zira her vakit, kalp gizli bulunan sırları dışa vurmaya müsaade etmez, her zaman için dil kalbin gizliliklerini açığa vuramaz. Her söz halka indirgenmez, mukaddime yapılmaksızın her şeyin söylenmesi hoş olmaz. Allah Teâlâ'nın bizim kalbimizde topladığı şeyler, Rasûlullah'ın (s.a.) kalbine indirmiş olduğu şeylerin tümünden de ibaret değildir. Kur'an'ın iniş, vahyin doğuş yeri olan peygamberle, ümmetinden olan sıradan bir kimsenin durumu nasıl bir olabilir ki? O nerede, biz nerede! Allah Teâlâ'nın Rasûlünün kalbinde toplamış olduğu şeyler de, nitekim bizzat kendi ilâhî katında mevcut bulunan ilâhî hüküm, hikmet ve sırların hepsinden ibaret değildir. Bunu en güzel şekilde Hz. Musâ'ya (s.a.) söylediği şu sözüyle Hızır (s.a.) ifade etmiştir:

"Benim ilmimle senin ilmin, ilâhî ilimden ancak şu serçenin denizden azalttığı kadar azaltmıştır."[300]

İşte bu sebeple, şerî hükümlerde gözetilen ilâhî maksatların öneminin büyüklüğü ve bu ilmin uçsuz bucaksız bir deniz gibi olduğu çok iyi bilinmeli, bu konuda söylenenlerin tümünün, konunun hakkını gerçekten ödemekten çok uzak, onun durumunu hakiki bir şekilde ortaya koyma konusunda yetersiz olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Ne var ki bir şey tamamen elde edilemiyor diye tümden de terkedilmemelidir.

Şimdi biz biraz da —derine dalmamak kaydıyla— siyer, fiten ve menâkıb üzerinde durmak istiyoruz. Yardımcımız ve bizi muvaffak kılacak olan Allah'tır; dönülecek ve varılacak yer, erinde sonunda sadece O'dur.

---

300 Buharî, İlim, 44; Enbiyâ, 27; Müslim, Fedâil, 170.

Siyer: Hz. Peygamberin (s.a.) hayatı

Rasûlullah'ın (s.a.) nesebi:

Peygamberimiz Hz. Muhammed; Kusayy oğlu Abdimenâf oğlu Hâşim oğlu Muttalip oğlu Abdullah'ın oğludur. Nesep bakımından en üstün, şecaat bakımından en güçlü, en cömert, dil bakımından en fasih, kalp bakımından en temiz olan Araplar içerisinde yetişmiştir. Diğer peygamberler de aynı şekilde hep kendi kavimleri içerisinden gönderilmiştir. İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibi maden madendir. İyi huylar, babadan oğula tevarüs edilerek gelir ve peygamberliğe ancak ahlâk bakımından üstün olan kimseler lâyık olurlar.

Allah Teâlâ, peygamberleri göndermekle hakkı ızhar eylemek, onlar vasıtasıyla hak yoldan sapmış ümmetleri doğru yola getirmek ve onları önderler kılmak murad etmiştir. Bu amacı gerçekleştirmeye en lâyık olanlar ise, nesepçe yüksek mevkiye sahip olanlardır. Lütuf ise Allah'ın emrinde gözetilmiş bulunur. Nitekim şu âyet bu manayı ifade eder:

"Allah, peygamberlik (görevini) kime vereceğini daha iyi bilir."[301]

Rasûlullah'ın (s.a.) şemâili:

Rasûlullah (s.a.), hem yaratılış hem de huy bakımından itidal üzere idi. Ne uzun ne de kısa idi; orta boylu idi. Saçları ne çok kıvırcık ne de düzdü; orta halli idi. Şişman ve çok yuvarlak yüzlü değildi. Yüzü az yuvarlaktı, büyükçe başlı ve sık sakallı idi. Elleri ve

301 En'âm 6/124.

ayakları iriydi. Kızıla çalan beyaz tenli idi. Uzuvları iri idi. Güçlü bir kavraması vardı ve üstün bir iktidara sahipti. Lehçe bakımından insanların en doğrusu, tabiat bakımından en yumuşağı idi. Onu ilk gören heybete kapılır, onunla beraber olan onu hemen severdi. Üstün kişiliğine rağmen son derece tevazu sahibi idi, ailesine ve hizmetinde bulunanlara karşı son derece müşfikti. Enes (r.a.) kendisine on sene hizmet etmiş, bu süre içerisinde onun bir kez olsun "öf!" dediğini işitmemiş; yaptığı bir şeye "Bunu niçin yaptın?", yapmadığı bir şeye de "Bunu niçin yapmadın?" dediğini duymamıştı. Şayet Medine halkı cariyelerinden biri onun elinden tutsa da bir yere götürmek istese, onun istediği yere giderdi.

Ailesinin hizmetinde idi, kötü sözlü, lânetçi değildi, küfür bilmezdi.

Bizzat pabuçlarını tamir eder, elbisesini diker, koyun sağardı. Bununla birlikte üstün bir kararlılığa sahipti, hiç bir şeyin altında kalmaz, hiçbir maslahatı kaçırmazdı.

İnsanların en cömerdi, sıkıntılara karşı en sabırlısı idi. İnsanlara son derece merhametli ve müşfikti. Allah yolunda cihâd şeklinde olmadıkça hiçbir kimseye ne elinden ne dilinden bir kötülük dokunmuştu.

Ev işlerinin düzene konulması, ashâbının işlerinin yoluna sokulması ve şehrin idaresi konularına tamamen kendisini verir ve her şeyin kadrini bilirdi.

Duası ve zikri:

Devamlı âlem-i melekût üzerinde düşünür, kendisini Allah'ın zikrine verirdi. Onun bu durumu dilinden dökülürdü. Tüm davranışları gaybî teyide mazhardı, kutlu bir hali vardı, duası müstecabtı, kendisine Hazîre-i kuds'e ait ilimler açılır, dualarının kabul görmesi, geleceğe ait haberler vermesi, elini kattığı şeye bereket inmesi gibi yönlerden kendisinden mucizeler sadır olurdu.

Diğer peygamberler de aynı sıfat üzere yaratılmışlardı ve Allah Teâlâ'nın onların fıtratlarına koymuş oldukları özelliğe doğru insiyak halinde hareket ederlerdi.

Hz. İbrahim, onu duasında anmış, şanının pek yüce olacağını müjdelemişti.[302] Hz. Mûsâ, Hz. İsâ ve diğer peygamberler (s.a.) de onu müjdelemişlerdi.

---

302 *"Rabbenâ 'b'as fîhim rasûlen..."* âyetinde.

Doğumuyla ilgili mucizeler:

Annesi, sanki bir nurun kendisinden çıktığını ve yeryüzünü aydınlattığını görmüş ve bunu kutlu bir çocuğun dünyaya geleceği ve onun dininin yeryüzünün tümünü aydınlatacağı şeklinde yormuştu. Cinler, kâhinler ve müneccimler onun doğumunu ve şanının yüceliğini söylemişlerdi. Kisrânın sarayında şerefelerin çökmesi gibi bazı fevkalâde olaylar onun şerefini göstermiş, peygamberlik belirtileri onu çepeçevre kuşatmıştı. Nitekim Roma imparatoru Herakl bunu bildirmişti. Doğumu ve emzirilmesi anında olağanüstü bereketler görmüşlerdi. Melekler inmiş, kalbini yarmışlar ve onu iman ve hikmetle doldurmuşlardı. Bu âlem-i misâl ve âlem-i şühûd arası bir hal üzere olmuştu. Bu yüzden kalbinin yarılması onu helâk eden bir şey olmamış, dikiş izi ise kalmıştı. Misâl âlemiyle şühûd âleminin birbirine girdiği her durum da aynı şekilde olmuştur.

Şam seferi:

Ebû Talip onu beraberinde Şam'a götürmüştü. Rahip Bahîra onu görür görmez, —onda mevcut gördüğü alâmetlere binaen— hemen onun peygamber olduğunu tanıdı. Delikanlı olunca melekler gayıptan kendisine seslenirler ve sûrete girerek görünürlerdi.

Evlenmesi:

Allah Teâlâ, Hz. Hatice'yi ona rağbet ettirmek ve yardımcı olmasını sağlamak suretiyle onun ihtiyaçlarını karşılamıştı. Hz. Hatice, Kureyş'in varlıklı kadınlarındandı. Allah, kulunu sevdi mi, kulları arasında onun işlerini böyle yoluna koyardı.

Kabe'nin tamiri esnasında, Arap âdeti üzere izarını (eteğini) omuzu üzerine atmıştı. Avret yeri açılır açılmaz düşüp bayıldı. Baygınlığı esnasında avret yerini açması kendisine yasaklandı. Bu peygamberliğin bir şubesi olmaktadır ve nefis hakkında bir tür muahaze sayılmaktadır.

Hıra'da halvet:

Sonra kendisine halvet sevdirilmiştir. Geceler boyunca Hıra'da uzlete çekilir, sonra ailesi yanına döner ve tekrar orada kalmak üzere azık alırdı. Böylece dünyadan uzlet etmiş, Allah Teâlâ'nın kendisini yaratmış olduğu fıtrî hale yönelmişti.

Kendisine inen vahiy ilk zamanlarda salih rüyâ şeklinde olmuştu. Gördüğü her rüya, gün aydınlığı gibi ortaya çıkardı. Bu da peygamberlikten bir şube olmaktadır.

Vahyin inişi:

Sonra Hıra mağarasında iken kendisine Hak (Cibrîl/vahiy) geldi. Bunun behîmî gücün, melekî güce galebesinden kaynaklanan bir düş olabileceğinden korktu. Hz. Hatice, onu Varaka'ya götürdü. Varaka, gördüğü şeyin Hz. Mûsâ'ya inen Nâmûs (vahiy, şeriat) olduğunu söyledi. Sonra bir süre vahiy kesildi. Bu normaldi; çünkü insanoğlu iki yöne sahipti: i. Beşerî yönü, ii. Melekî yönü. Zulmetten nura çıkma esnasında, Allah işini tamamlayıncaya kadar birçok çarpışmalar ve çatışmalar olur.

Bazen meleği gökle yer arasında oturur halde görür, bazen Harem'de ayakta durur halde, etek kemeri Ka'be'ye ulaşır şekilde ya da benzeri şekillerde görürdü. Bunun sırrı şudur: Melekût âlemi sâkinleri, peygamberliğe namzet nefislere karşı ayrı bir özen gösterirler ve her ne vakit onların kontrolünden çıkacak olsa, derhal durumun gerektirdiği şekilde onun üzerine melekî bir şimşek çakar. Bu aynen halkın nefislerinin rüyada bazı şeylere muttali olması gibidir.

Vahyin iniş şekli:

Kendisine vahyin nasıl geldiği soruldu. O şöyle cevap verdi:

"Bazen bana çıngırak sesi gibi gelir. Bu benim için en şiddetli olanıdır. Sonra açılırım ve vahyi bellemiş olurum. Bazen de adam suretinde bir melek gelir ve benimle konuşur, ben de onun söylediğini bellerim."[303]

Çıngırak sesi şeklinde gelmesinin esası şudur: Duyular, güçlü bir etki ile karşılaştıklarında şok olurlar ve meselâ görme duyusu gücünü kaybederek kırmızı, sarı, yeşil gibi renkler görür; duyma duyusu gücünü kaybeder ve tınlama, çınlama, mırıldanma gibi anlaşılmaz sesler duyar. Eser tamam olduğu zaman ilim hasıl olur.

Temessül ise, misâl âlemiyle şühûd âlemine ait bazı hükümlerin bir araya geldiği yerlerde olur. Bu yüzden meleği herkes değil sadece bir kısmı görürdü.

---

303 Müslim, Fedâil, 87.

Davetin gizlice başlaması:

Sonra çağrıya başlaması emredildi. Önceleri gizlice davete başladı ve bunun üzerine Hz. Hatice, Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk, Bilâl ve benzerleri (r.anhum) iman ettiler.

Sonra kendisine *"Emrolunduğun şeyi açıkla!"*[304] fermanı geldi ve *"En yakın akrabalarını uyar!"*[305] denildi.

Aşikâre davet:

Bunun üzerine açıktan çağrıda bulunmaya ve şirk çeşitlerinin iptaline çalışmaya başladı. İnsanlar derhal hamiyete geldiler ve ona dilleriyle, elleriyle eza vermeye başladılar; namazda iken üzerine deve döl eşininin atılması, boğulmak istenmesi gibi. O, bütün bunlara karşı sabır ve metanet gösterdi; mü'minleri sonuçta zaferle müjdeliyor, kâfirleri ise yenilgi ile korkutuyordu. Nitekim bu meyanda Allah Teâlâ şöyle buyurmaktaydı:

"O topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır."[306]

"Onlar derme çatma hiziplerden müteşekkil bir ordudur ki, işte şurada bozguna uğratılmışlardır."[307]

Kâfirler zamanla baskıyı artırdılar ve müslümanlara ve onlara destek veren Hâşim oğullarıyla Muttalip oğullarına işkenceler yapmaya başladılar. Bu sırada Habeşistan'a hicret etmekle emrolundular ve orada —büyük genişlikten (fetihten) önce— bir tür rahatlık gördüler.

Hüzün yılı:

Aynı yılda Rasûlullah'ın (s.a.) eşi Hz. Hatice ve amcası Ebû Talib öldü. Ebû Tâlib'in ölümüyle Hâşim oğulları hamilerini kaybetmişti. Rasûlullah (s.a.) bundan büyük korku duydu ve dininin ikbalinin hicret etmesinde olduğu düşüncesi kalbine icmalî bir şekilde doğmuştu. Düşünmek ve kafa yormak suretiyle çözümün bu yolda olduğunu gördü ve bunun için Tâif'e, Hecer'e, Yemâme'ye ve gidilebilecek her bir yere gitmeyi düşündü.

---

304 Hicr 15/94.

305 Şuarâ 26/214. Bunlar Hâşim oğulları, Muttalip oğulları idi. Rasûlullah (s.a.) bu emir üzerine onları açıktan davette bulunmuştu.

306 Kamer 54/45. Bu müjde Bedir'de hasıl olmuş ve Rasûlullah (s.a.) kâfirlere karşı zafer kazanmıştı.

307 Sâd 38/11.

Acele davrandı ve hemen Tâif'e gitti, orada çok sıkıntılar çekti. Sonra Kinâne oğullarına gitti ve onlardan sevinebileceği bir ilgi göremedi. Bunun üzerine Zem'a'nın himayesinde tekrar Mekke'ye döndü. Bu olay üzerine şu âyet indi:

"Biz senden önce hiçbir rasûl ve nebi göndermedik ki, o, bir temennîde bulunduğunda, şeytan onun dileğine ille de (beşerî arzular) katmaya kalkışmasın. Ne var ki Allah, şeytanın katacağı şeyi iptal eder."[308]

Rasûlullah'ın (s.a.) temennîsi, kendiliğinden düşündüğü doğrultuda başarıya erişmesiydi. Şeytanın ilkâsı ise, Rasûlullah'ın (s.a.), Allah'ın muradı hilafına hareket etmesidir. Allah Teâlâ'nın onun katacağı şeyi iptali (nesh) ise, işin hakikatini ona açması ve murad-ı ilâhî dışında olan şeyleri peygamberinin kalbinden izale etmesidir.

İsrâ ve mirâc:

Rasûlullah (s.a.) geceleyin Mescid-i Aksâ'ya yürütüldü, sonra oradan Sidre-yi müntehâ'ya ve oradan da Allah'ın dilediği yerlere götürüldü.

Bütün bunlar uyanık halde ve cesediyle olmuştu; ancak bu âlem-i misâl ile âlem-i şühûd arasında berzah olan, yani her iki âlemin de hükümlerinin cereyan ettiği bir mekanda olmuştu. Bunun sonucu olarak da cesed üzerinde rûh hükümleri zâhir olmuş, ruh ve ruhî manalar da cesedlere bürünmüş, temessül etmişti. Bu itibarla bu olayda, her vakıanın bir tabiri vardır Hazkîl, Mûsâ ve daha başka peygamberler (s.a.) için de bu tür olaylar zahir olmuştur. Aynı şekilde bu ümmetin velîleri için de benzeri olaylar vuku bulmuştur. Böylece onların Allah katındaki üstün yerlerinin, rüyadaki halleri gibi olması amaçlanmıştır.

Allah'u a'lem!

Göğsünün yarılması:

Göğsünün yarılması, iman ve hikmetle doldurulmasının hakikati, melekî nurların galebesi, tabiat ateşinin söndürülmesi, yapısının Hazîre-i kuds'ten üzerine inecek olan feyizleri kabule hazır hale getirilmesidir.

---

308 Hacc 22/52.

Burak'a binmesi:

Burak'a binmesinin hakikati ise, nefs-i nâtıkasının, hayvânî kemâl hali olan neseme üzerine hakim olmasıdır. Nasıl ki nefs-i nâtıkasına ait özellikler, hayvanî nefsi üzerine hâkim olmuş ve onu egemenliği altına almışsa, Burak'a da öyle bir şekilde binmiştir.

Mescid-i Aksâ'ya yürütülmesi (*isrâ*), oranın Allah'ın nişânelerinin zuhur ettiği bir yer, Mele-i âlâ sâkinlerinin himmetlerinin taalluk ettiği, peygamberlerin bakışlarının odak noktası olduğu bir mekan olmasındandır. Bu haliyle orası melekût âlemine açılan bir pencere mahiyetindedir.

Peygamberlerle buluşması:

Peygamberlerle buluşması ve aralarında birbirlerine karşı öğünmenin cereyan etmesi ise, Hazîre-i kuds ile olan ilişkileri açısından bir araya gelmeleri ve her birinin kendisine ait kemal özelliklerinin ortaya çıkmasıdır.

Göklere çıkması:

Bir biri ardınca göklere çıkması ise, mertebe üstü mertebe aşmak suretiyle Rahman'a yaklaşmak, göklerin tedvirine müvekkel meleklerin ve onlar arasına katılmış bulunan üstün insanların hallerine vakıf olmak, Allah Teâlâ'nın onlara vahyettiği ilâhî tedbire ve Mele-i a'lâ'da meydana gelen tartışmaya şahit olmaktır.

Hz. Mûsâ'nın ağlaması haset değildir. Genel dua etme imkânını kaybetmesi, elde edemediği bir kemâl halinin bulunması ve buna da kendisinin sebep olması sebebiyle bir tür misaldir.

Sidretu'l-müntehâ ve diğer görülen şeyler:

Sidretu'l-müntehâ, kevn (kâinât) ağacıdır. Kevn âleminin, bir biri üzere düzenlenmesi, tek bir tedbîr içinde toplanması, ağacın gıdalanma, büyüme ve benzeri hususiyetlerde bir elde toplanması gibidir. Kevn âleminin, ağaç olarak temessül etmesi ve bir canlı olarak temessül etmemesi şunun içindir: Küllî, icmâlî, siyâsete benzer olan tedbîr, canlının özelliklerindendir. Bu itibarla ona en çok benzeyen, canlı değil ağaçtır. Çünkü canlıda tafsîlî kuvveler vardır; ondaki irade ise tabiat insiyâklarından (sünen) daha açıktır (?).

Sidre-i müntehânın dibinden çıkan nehirler ise, âlem-i şühûda muvazi olarak melekût âlemine doğru taşan rahmetin, hayatın ve büyütme işinin (*inmâ*) sembolüdür. Bu yüzdendir ki âlem-i şehâdette faydalı olan bazı şeylerin orada da bulunması taayyün etmiştir; Nil ve Fırat gibi.

Onu bürüyen nurlara gelince, bunlar ilâhî tedellîler (sarkma), rahmânî tedbirlerdir; âlem-i şehâdetin onu almaya istidatlı olması halinde ortaya çıkar ve gözükür.

Beyt-i ma'mûr'un hakikati, ilâhî bir tecellîden ibaret olup, insanların yaptıkları secdeler, niyazlar oraya doğru ağar. İnsanların kıble edindikleri Ka'be ve Beyt-i Makdis'in tam hizasında semâda bir ev olarak temessül eder.

Sonra Rasûlullah'a (s.a.) biri süt, diğeri şarap dolu iki kâse sunuldu; Rasûlullah (s.a.) sütü tercih etti. Bunun üzerine Cibrîl (s.a.), fıtrî olanını seçtiğini, şayet şarap dolu kâseyi alsaydı, ümmetinin behemehal sapıtmış olacağını söyledi. Rasûlullah (s.a.), ümmetinin özelliklerini kendisinde topluyor ve onların ortaya çıkışlarının menşei oluyordu. Süt; onların fıtrî olanı seçmesini, şarap ise dünyaya rağbeti temsil ediyordu.

Mecâzî bir ifadeyle beş vakit namazla emrolundu; çünkü aslında sevap itibariyle elli vakit namaz sevabı verilecekti. Allah Teâlâ, muradını tedrîcî olarak açıkladı ki, dinde zorluğun kaldırılmış olduğu bilinsin, nimetin kâmil olduğu anlaşılsın. Bu mana, Hz. Mûsâ'ya müsteniden temessül etmiştir; çünkü o, ümmeti için uğraşan peygamberlerin başında gelmekte ve ümmet siyasetini en iyi bilmekteydi.

Akabe bey'ati ve Medine'ye hicret:

Rasûlullah (s.a.), Arap kabilelerinden bu işin sahiplenilmesi için yardım talebinde bulunmaya devam ettiği bir sırada Ensâr, bu çağrıya cevap verdi; birinci ve ikinci olmak üzere Akabe'de Rasûlullah'a (s.a.) bey'at etti. Böylece İslâm, Medine'de her eve girmiş oldu.

Allah Teâlâ, peygamberine, dininin yücelmesinin, Medine'ye hicret etmesine bağlı olduğunu bildirmişti. Bunun üzerine müslümanlar Medine'ye hicret etmeye azmettiler. Bu Kureyş'in öfke ve kinini iyice artırdı ve Rasûlullah'ı (s.a.) öldürmek, tutup bağlamak yahut yurdundan çıkarmak gibi tuzaklar kurmaya başladılar.[309]

---

309 bkz. Enfâl 8/30.

Bütün bunlara rağmen onun Allah katında sevgili ve kutlu olduğu, onlara galebe çalacağına hükmolunmuş olduğu ortaya çıktı. Hicret esnasında o ve Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk (r.a.) mağaraya girdiklerinde Hz. Ebû Bekir'i haşerat sokmuştu; Rasûlullah (s.a.) ona hayır dua buyurdu ve anında iyileşti.

Kâfirler gelip tam mağaranın girişi önünde durmuşlardı; Allah Teâlâ onların gözlerini kör eyledi de onları oradan savdı. Suraka b. Mâlik atıyla arkalarından tam yetişmişti ki, atı karnına kadar katı bir yerde toprağa saplandı; Allah'ın lütfuyla yer yarılmış atı içine saplanmıştı. Böylece onun üstesinden gelmeyi bizzat Allah kendi üzerine almıştı. Ümmü Ma'bed'in çadırına uğradıklarında, sağmal olmayan bir koyun onlara süt vermişti.

Abdullah b. Selâm'ın müslüman olması:

Medine'ye teşrif buyurduklarında yahudî âlimlerinden Abdullah b. Selâm kendisine geldi ve ona ancak bir peygamberin bilebileceği üç soru sordu: 1. Kıyametin ilk alâmeti nedir? 2. Cennet ehlinin yiyeceği ilk yemek nedir? 3. Çocuk niye anne ya da babasına çeker? Rasûlullah (s.a.) şöyle cevap verdi:

"Kıyâmet alâmetlerinin ilki, insanları doğudan batıya toplayacak bir ateştir. Cennet ehlinin yiyeceği ilk yemek, balık ciğerinin fazlasıdır. Erkeğin suyu kadının suyundan önce gelirse çocuk babaya; kadının suyu daha önce gelirse çocuk anaya çeker."[310]

Bunun üzerine Abdullah b. Selâm müslüman oldu. Onun müslüman oluşu, yahudî hahamlarını susturmuş, çaresiz hale sokmuştu.

Medine dönemi faaliyetleri:

Sonra Rasûlullah (s.a.) yahudîlerle anlaşma yaptı ve böylece onların şerlerinden emin olmak istedi. Hemen mescid inşasına başladı. Müslümanlara namazı ve vakitlerini öğretti. Namaz vaktinin nasıl duyurulacağı konusunda ashabıyla istişârede bulundu. Danışma toplantısından dağılındığında Abdullah b. Zeyd el-Ensârî'ye rüyasında ezân gösterilmişti. Her ne kadar sefir Abdullah ise de gaybî feyize mazhar olan her zaman için Rasûlullah (s.a.) idi. Onun onayı ile ezân meşrû kılınmış ve insanlar camiye, cemaate çağırılmaya başlanmıştı.

---

310 Buhârî, Enbiyâ, 1; Menâkıbu Ensâr, 51.

Rasûlullah (s.a.), mü'minleri cemaate ve cumaya teşvik etti, oruç tutmalarını ve zekât vermelerini emretti. Onlara dinî yükümlülüklerin sınırlarını öğretti. İnsanları açıktan İslâm'a davete başlamış ve inanan herkesi hicret etmeye teşvik etmişti. Çünkü Medine dışında kalan her yer, o zamanlar küfür yurdu idi ve oldukları yerlerde İslâm'ı yaşamaları mümkün değildi.

Müslümanları Medine'de toplayan Rasûlullah (s.a.), onlar arasında güçlü kardeşlik bağları tesis etti; imkânlarını, mekanlarını paylaşıyorlardı, hatta öyle ki bunlar birbirlerine varis bile oluyorlardı. Böylece tek bir vücut halini almışlar, düşmanlarına karşı kendilerini koruyacak ve cihad edebilecek duruma gelmişlerdi. Daha önceleri, insanlar ancak kabile birliği yoluyla dayanışma içine girerlerdi. İslâm, onlara yeni bir kardeşlik kavramı öğretmişti.

Bu halleriyle artık cihada hazır hale gelmişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ, peygamberine düşmanlarıyla cihâda başlamasını ve onlara karşı her tür fırsatı kollamasını emir buyurdu.

Bedir savaşı sırasında su başında değillerdi. Allah Teâlâ, onlar için yağmur yağdırdı ve su kuyularını doldurdu. İnsanlarla, kervanın peşine mi düşmek, yoksa Mekke'den yola çıkmış olan düşman ordusunu mu karşılamak istedikleri konusunda istişarede bulundu. Onlar da kendi reyleri doğrultusunda görüş bildirdiler. Bunun üzerine Kureyş ordusunu karşılamaya karar verdiler. Rasûlullah (s.a.), düşman ordusunun çokluğunu görünce Allah'a niyaz eyledi. Allah ona zaferin müslümanlar lehine olacağını müjdeledi ve kâfirlerin geberecekleri yerleri kendisine vahyetti.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.), elini şuraya, buraya koyarak *"Şurası falanın düşeceği yerdir, şurası filanın düşeceği yerdir..."* demeye başladı. Müşriklerden hiçbiri Rasûlullah'ın (s.a.) elini koyduğu yerin ötesine geçmedi.[311] O gün, muvahhidlerin kalplerini tespit, kâfirlerin kalplerine ise korku salmak için imdada gelen melekler de gözükmüştü. Büyük bir zafer kazanılmıştı. Bu sayede Allah Teâlâ, onları zengin kılmış, doyurmuştu; şirkin ipini kesmiş ve Kureyş'in ulularını teker teker temizlenmişti. Bu yüzden bu savaşa *"furkân=* ayırıcı" denilmiştir.

Müslümanlar, esir edilen kâfirleri fidye alıp salıvermek meylinde idiler. Oysa ki Allah, onların öldürülmesini ve böylece küfrün kökünün kazınmasını arzu buyuruyordu. Bu yüzden azara maruz kaldılar; ancak sonunda affolundular.

---

311 Müslim, Cihâd, 83.

Yahudîlerin Medine'den sürülmesi:

Zamanla Allah Teâlâ, yahudîlerin Medine'den sürülmesini gerektirecek fırsatlar hazırladı. Merkez durumunda olan Medine'de Allah'ın dininden başka hiçbir şey olmamalıydı. Yahudiler, müslümanlarla iç içeydiler; fakat bir türlü güven vermiyorlardı. Verdikleri söze hiyanete kalkıştılar. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.), Nadîr oğullarını ve Kaynukâ' oğullarını sürdü, Ka'b. el-Eşref'i öldürttü. Allah Teâlâ, onların kalplerine korku saldı ve Rasûlullah'ın zafer vaad ettiği ve kalplerini teşvik ettiği İslâm askerlerinin karşısına çıkamadılar. Böylece Allah Teâlâ, onların mal ve mülklerini peygamberine ihsan eyledi. Bu müslümanların ilk kez etrafa açılması oluyordu.

Hicâz taciri Ebû Râfi', müslümanlara eza veriyordu. Rasûlullah (s.a.) ona Abdullah b. Atîk'i gönderdi. Allah, onun öldürülmesini ona müyesser kıldı. Evinden çıktığında, bacağı kırıldı. Rasûlullah (s.a.) ona, *"Bacağını uzat!"* dedi ve eliyle meshetti. Sanki hiçbir şikayeti yokmuş gibi iyileşiverdi.

Müslümanlara Uhud dersi:

Uhud gününde müslümanların yenilgisi için semâvî sebepler bir araya gelmişti. İşte tam bu esnada Allah'ın rahmeti pek çok yönden ortaya çıkmış ve olayı, dinleri konusunda ibret alacakları bir hadise haline çevirmiştir. Zira bu yenilginin sebebi Rasûlullah'a (s.a.) muhalefetten başka bir şey değildi. O, vadinin okçular tarafından tutulmasını ve emri gelmedikçe orayı asla terketmemelerini emretmişti. Allah Teâlâ, peygamberine yenilgiyi icmâlî bir sûrette bildirmiş, ona savaşı, kırılan bir kılıç ve boğazlanan bir sığır şeklinde göstermişti. Bunlar, yenilgi ve ashâbın şehit edilmesinin remzi idi. Allah Teâlâ, bu savaşı Tâlût'un nehri gibi, ihlâs sahiplerini, öyle olmayanlardan ayırmak için bir vasıta kılmıştı. Böylece hiçbir kimse, olması gereken dışında davranmayacak, kendi başlarına buyruk hareket etmeyeceklerdi. Kısaca bu müslümanlar için iyi bir ders olmuştu.

Medine döneminde olan diğer bazı olaylar:

Âsım ve arkadaşları şehit edildiği zaman, cesetlerini arı sarmış ve onları düşmanların tecavüzlerinden korumuştu. Böylece düşman, cesetlere müsle yapma arzusuna ulaşamamıştı.

Bi'r-i Maûne faciasında Kur'ân bilginlerinin (kurrâ) şehit

edilmesi üzerine Rasûlullah (s.a.), namazlarında onları katledenlere lânet okumaya başlamıştı. Bu acelecilikte bir tür beşer zaafı vardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, onu uyardı ve her işinin Allah için, Allah yolunda ve Allah'ın arzusu doğrultusunda olmasını istedi. Hatta bir ara, *"Kalpleri müsterih olsun diye kavmimize ulaştırın ki, biz Rabbimize kavuştuk; O bizden razı oldu, biz de O'ndan razıyız!"* anlamındaki sözleri Kur'ân'da da yer aldı ve sonra neshedildi.

Hendek (Ahzâb) savaşı:

Kureyş ve civar kavimler, her bir yandan Medine'yi sarınca, Rasûlullah (s.a.) Medine'nin etrafına hendek kazmış ve bu esnada Allah'ın rahmeti çok çeşitli şekillerde kendisini göstermişti. Allah, onların desiselerini bozmuş ve müslümanlara hiçbir zarar veremeden dağılmak zorunda kalmışlardı. Bu esnada birçok fevkalâdelikler ortaya çıkmıştı.

Câbir'in (r.a.) yemeği bereketlenmiş ve bir sâ' arpa ile bir küçük kuzudan yapılan yemek bin kadar kişiyi doyurmuştu. [567]

Hendek kazımı sırasında, çıkan bir kayaya Rasûlullah (s.a.) balyozla vurunca çakan kıvılcımlar arasında Kisrâ'nın ve Bizans'ın sarayları gözükmüş ve Rasûlullah (s.a.), onların bütün mülklerinin fetholunacağını müjdelemişti.

Karanlık bir gecede çıkan korkunç bir rüzgar kâfirlerin kalbine büyük bir korku salmıştı. Bunun sonucunda da dağılmışlar ve yenilmişlerdi.

Savaşın hemen akabinde ihanet içerisinde olan Kureyza oğulları kuşatılmış ve Sa'd'in (r.a.) hakemliğine razı olarak kalelerinden inmek zorunda kalmışlardı. Sa'd, onların savaşçılarının öldürülmesine ve zürriyetlerinin esir edilmesine hükmetti. Bu hükmüyle o, hakka isabet etmişti.

Rasûlullah'ın (s.a.) Zeyneb'e (r.a.) karşı tabiî bir meyli vardı. Allah Teâlâ, ona bu imkânı tanıdı. Hem bunda dinî bir maslahat da bulunuyordu. Evlatlıkların eşlerinin kişiye helâl olduğu hükmü öğretilmiş olacaktı. Bunun üzerine kocası Zeyneb'i boşamış ve bizzat Allah, onu peygamberine nikâhlamıştı.

Çeşitli dua ve mucizeleri:

Cuma günü hutbe irad ederken bedevînin biri kalkmış ve: "Ya Rasûlallah! Mallar helâk oldu; çoluk çocuk acından ölür hale

geldi." demişti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.), Allah'tan yağmur istedi. Gökte en ufak bir bulut parçası yoktu. Elini daha indirmemişti ki gök hareketlendi, bulutlar peyda oldu ve yağmur yağmaya başladı. Öyle ki zararından korkar oldular. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): *"Üzerimize değil, etrafımıza!"* demeye başladı ve nereye işaret ettiyse orası açılmaya başladı.[312]

Elini kattığı şeylerde defaatle bereketlenme hasıl olmuştu. Câbir'in (r.a.) harmanı, Ümmü Süleym'in (r.a.) çöreği... vb. gibi.[313]

Benî Mustalik gazvesi sırasında melekler temessül ederek gözükmüş ve düşman korkmuştu.

Bu savaş esnasında Hz. Âişe'ye (r.a.) iftira atılmıştı. Allah Teâlâ'nın rahmeti, onun masum olduğunu beyan etmek suretiyle tecellî etmiş ve böylesi kötü bir iftirayı çıkarıp yayanlara had cezası uygulanmasını emretmiştir.

Güneş tutulması anında hemen Allah'a tazarru ve niyazda bulunmuştur. Çünkü bu, Allah'ın âyetlerinden biri olmaktadır ve böyle anlarda Allah'ın seçkin kullarının kalplerine bir korku sızar. Bu esnada Rasûlullah (s.a.), kendisi ile kıble tarafındaki duvar arasında cennet ve cehennemi görmüştü. Bu, âlem-i misâle ait bir hükmün, belli bir mekanda zuhuru olmaktadır.

Allah Teâlâ, kendisine rüyasında fetih sonrası, başlarını tıraş etmişler, saçlarını kısaltmışlar olarak korkusuzca Mekke'ye girişlerini göstermişti. Bu rüya onların hemen umre için yola çıkmalarına sebep oldu. Ancak henüz vakti değildi. Böylece, Allah Teâlâ, onları pek çok fethin sebebi olan sulhun içine hiç farkında olmadan çekmiş oluyordu.

Bunun bir benzeri de Hz. Âişe'nin (r.a.), Rasûlullah'ın (s.a.) ölümü sırasında Hz. Ebû Bekir (r.a.) ile Hz. Ömer'in (r.a.) birbirine ters düşen sözleri hakkındaki ifadesidir. Onların sözleri her iki bakımdan faydalı olmuştur. Allah Teâlâ, Hz. Ömer'in sözüyle münafıkları zararsız hale getirmiş, Hz. Ebû Bekir'in sözüyle de hakkı açıklamıştır. Sonuçta iş, her iki grubun hoşlanmasalar da birleşmesi noktasına varmıştır.

---

312 bkz. Ebû Dâvûd, İstiskâ, 2.

313 Câbir (r.a.) babasının borcunu ödemek istediğinde, Rasûlullah (s.a.) onun hurma harmanının başına oturmuş ve alacaklılar için hurma ölçülmeye başlanmıştı. Herkes hakkını almış, harmandan hiçbir şey eksilmemişti. Ümmü Süleym'in tek bir çöreği de ayni şekilde yetmiş ya da seksen kişiye yetmişti. Bu tür olaylar hadis kitaplarında detaylarıyla anlatılmaktadır. Dileyen ilgili bölümlere bakabilir.

Elinde pek çok âyetler ortaya çıkmıştır. Birinde susamışlardı ve yanlarında bir kapta azıcık sudan başka bir şey yoktu. Rasûlullah (s.a.), ellerini kaba koydu. Bunun üzerine parmakları arasından su fışkırmaya başladı.

Hudeybiye suyunu çekmişler ve kuyuda bir damla su bırakmamışlardı. Rasûlullah (s.a.) onun bereketlenmesini istedi; bunun üzerine hem içtiler, hem de kırbalarını doldurdular.

Rıdvân bey'ati, gerçek mü'minlerin ihlâsını ölçmeye yaramıştı. Hemen arkasından Allah, Hayber fethini nasip etti; bu Rasûlullah'ın (s.a.) ve müslümanların cihad için güç kazanacakları mal ve mülke sahip olmalarını sağladı. Böylece, hilâfet nizamı başlamış oluyordu ve Rasûlullah (s.a.) artık, Allah'ın yeryüzündeki halifesi idi.

Yemeğine zehir katmışlardı. Allah Teâlâ, bunu kendisine haber vermişti.

Hayber günü Seleme b. el-Ekva'a (r.a.) bir darbe isabet etmişti. Ona birkaç defa üfledi. Hiçbir şikayeti kalmadı.

Birinde kaza-yı hacet yapmak istemişti. Siper edinecek bir şey bulamadı. İki ağacı çağırdı. Burnundan bağlı develer gibi derhal onun bu çağrısına icabette bulundular. İşini bitirince onları eski yerlerine gönderdi.

Uyku halinde iken kılıcını alıp tepesine dikilen bir düşman askerinin, Allah Teâlâ kalbine korku salmış ve ellerini bağlamıştı.

Daha sonra Allah Teâlâ, peygamberinin kalbine zâlim hükümdarlara lânette bulunmasını, onların saltanatlarına son vermesine, şaşaalarının yıkılmasına çalışmasını vahyetti. Rasûlullah (s.a.), Allah'ın bu doğrultudaki arzusunu yerine getirmek için harekete geçti ve Bizans imparatoruna, İran kisrâsına ve belli başlı hükümdarlara mektuplar yazdı. İran kisrâsı çok büyük edepsizlik etti. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) ona beddua etti ve Allah da onun saltanatını param parça eyledi.

Zeyd, Ca'fer ve Abdullah b. Revâha'yı (r.anhum) Mûte'ye göndermişti. Durumları kendisine açılmış ve onların şehadet haberini henüz haberci gelmeden önce ashabına bildirmişti.

Allah Teâlâ, fethi yaklaştıracak sebepler hazırlıyordu. Etraf Arap kabileleri halledilmiş, sıra artık Mekke'ye gelmişti. Tam bu sırada Kureyş ahdi bozmuştu; adeta gözleri kör olmuştu. Hâtıb, Rasûlullah'ın (s.a.) niyetini onlara bildirmek istemiş, Allah onun

bu durumunu peygamberine bildirmişti. Sonunda, kâfirler hoşlanmasa da fetih tamamlanmış ve beklemedikleri bir anda İslâm Mekke'ye girmişti.

Huneyn gününde müslümanlarla kâfirler karşılaştığında, kâfirler üstün bir duruma geçmişlerdi. Bu anda Rasûlullah (s.a.) ve ehl-i beyti tam bir istikamet örneği gösterdi. Rasûlullah (s.a.) bir avuç toprak alarak düşmanın yüzlerine savurdu. Bu son derece müessir oldu. İstisnasız her bir düşmanın gözüne toprak gitti ve arkalarını dönerek kaçmaya başladılar. Sonra Allah Teâlâ, müslümanların üzerine sekînet (güven) indirdi ve böylece toplandılar ve bütün gayretlerini ortaya koydular. Sonunda zafer kazanıldı. Müslümanlık iddiasında bulunan ve son derece iyi savaşan birinin cehennemlik olduğunu söylemişti. Az daha bazı insanlar bundan kuşku duyacaklardı. Sonra onun kendisini öldürdüğü ortaya çıktı.

Rasûlullah'a (s.a.) sihir (büyü) yapılmıştı. Allah'a, işin iç yüzünü kendisine göstermesi için dua eyledi. Kendisine rüyasında iki adam geldi; sihri ve sihri yapanı bildirdiler.[314]

Zü'l-Huvaysıra kendisine gelmiş ve, "Ya Rasûlallah! Âdil ol!" demişti. Onun ve kavminin hali kendisine gösterilmiş ve onun hakkında şöyle buyurmuştu:

"İnsanların en hayırlı fırkasıyla savaşacaklardır. Alâmetleri siyah bir adam olup, pazusunun biri kadın memesi gibi olacaktır."[315]

Hz. Ali (r.a.) onlarla savaşmış ve bu vasfı onlarda aynen görmüştür.

Ebû Hureyre'nin (r.a.) annesi için hayır dua etmiş ve kadın aynı günde iman etmiştir.

Rasûlullah (s.a.) bir gün şöyle buyurmuştur:

---

314 bkz. Buhârî, Tıbb, 47 (7/29). er-Râzî, el-Kâdî'den şunu nakletmiştir: Bu rivâyet bâtıldır. Allah Teâlâ, *"Allah, seni insanlardan koruyacaktır"* ; *"Büyücü ise, nereye varsa iflâh olmaz."* buyururken bunun sahih olduğunu söylemek nasıl mümkün olabilir?! Hem böyle bir şeyin olduğunu söylemek, peygamberlik müessesesine halel getirir. Zira eğer bu caiz olacak olsa, o zaman büyücülerin bütün peygamberlere ve sâlih insanlara zarar vermeleri mümkün olacak, kendileri için büyük bir saltanat kurabilecektlerdi. Bütün bunlar saçmadır. Kâfirler, Rasûlullah'ı (s.a.) "büyülenmiş" diye ayıplıyorlardı. Eğer bu rivâyet doğru olsaydı, o zaman kâfirler iddialarında yalan olmazlardı ve bu ayıp Rasûlullah'ta (s.a.) mevcut olurdu. Böyle bir şeyin caiz olmayacağı ise açıktır.

315 bkz. Buhârî, Menâkıb, 20; Edeb, 95; Müslim, Zekât, 147, 156 vd.

"Sizden hanginiz elbisesini yayacak da benim şu hadisimden bir şeyler alacak. Sonra onu göğsüne toplayacak. Muhakkak o, benden işittiği bir şeyi unutmayacaktır."[316]

Bunun üzerine Ebû Hureyre (r.a.) öyle yapmış ve onun sözlerinden hiçbir şey unutmamıştır.

Cerîr'in (r.a.) göğsüne eliyle vurmuş ve *"Allahım! Bunu sabit kıl!"* diye dua etmiştir. Ondan sonra Cerîr attan hiç düşmemiştir. Daha önceleri bir türlü atın üzerinde duramazdı.[317]

Adamın biri, onun dininden dönmüştü, yer onu kabul etmedi.

Rasûlullah (s.a.), bir hurma kütüğüne yaslanarak hutbe irad ederdi. Kendisine minber yapılıp da onun üzerine çıkınca, kütüğü bir iniltidir tutmuş, Rasûlullah (s.a.) onu alıp kucaklayıncaya kadar bu hali devam etmiştir.

Çok yavaş bir ata binmişti. *"Bu atınızı derya bulduk."*[318] buyurdu. Bundan sonra o at ile yarışa girilemez oldu.

Allah, zamanla dinini iyice sağlama aldı, bölük bölük heyetler gelmeye başladı, fetihler peşi peşine devam eyledi. Rasûlullah (s.a.), kabilelere devlet memurları gönderdi, ülkelere kadılar tayin eyledi ve böylece hilâfet tamamlanmış oldu. İşte böyle bir durumda Allah Teâlâ, onun kalbine Tebük'e çıkmasını vahyetti. Böylece güç ve kudreti Bizans'a duyurulmuş olacak, o beldelerde bulunan halk İslâm'a boyun eğecekti. Bu gazve çok sıcak ve kıtlık olan bir mevsimde gerçekleşmişti. Allah Teâlâ, bu sayede gerçek mü'minlerle münafıkların arasını ayırmış oldu.

Rasûlullah (s.a.), Vâdi'l-Kurâ'da bir kadının bahçesine uğramıştı. Çıkacak ürünü hem kendisi hem de ashâbı tahmin etmişlerdi. Sonuç, aynen Rasûlullah'ın (s.a.) tahmini şeklinde gerçekleşmişti.

Hicr[319] ülkesine vardıklarında, lânetli bir bölge olması hasebiyle oradan su içilmesini yasakladı. Bir gece kimsenin çıkmamasını emretti. Buna rağmen bir adam çıktı ve Tayyi' dağlarının rüzgarı adamı savurdu ve öldürdü.

Kendisine ait bir deve kaybolmuştu. Münafıklar, "Eğer peygamber olsaydı, devesinin nerede olduğunu bilirdi!" dediler. Allah

316 Müslim, Fedâilu's-sahâbe, 160.

317 Müslim, Fedâilu's-sahâbe, 135.

318 Müslim, Fedâil, 49.

319 Semûd kavminin yurdu. Medine ile Şam arasındadır.

Teâlâ, hem münafıkların sözlerini, hem de devesinin yerini kendisine bildirdi.

Tebük seferinden gerçek iman sahibi birkaç kişi de, ihmal yüzünden geri kalmıştı. Yeryüzü, bütün genişliğine rağmen bunlara dar gelmişti. Sonunda Allah Teâlâ, onları affetti.

Hiç beklemediği bir anda Eyle meliki Halid'e (r.a.) esir düşmüştü.

İslâm güç ve kuvvet kazanıp da insanlar Allah'ın dinine bölük bölük girmeye başlayınca Allah Teâlâ, peygamberine müşriklerle yapılan bütün muahadelerin bozulmasını emir buyurdu. Bu konu hakkında Berâe (ültimatom) sûresi indi.

Necrân hıristiyanlarıyla mübâhele[320] yapmak istedi; ancak onlar yanaşmadılar ve cizye vermeyi kabul ettiler.

Sonra hac yapmak üzere Medine'den ayrıldı. Hac esnasında kendisiyle birlikte yüz yirmi dört bin kişi toplanmıştı. Onlara hac vecibelerinin neler olduğunu ve nasıl ifa edileceğini öğretti. Şirk kalıntılarını ayıkladı.

İrşâd işi artık bitip de ölümü yaklaştığında Allah Teâlâ ona Cibrîl'i insanların görebileceği bir insan sûretinde gönderdi ve Rasûlullah'a (s.a.), iman, islâm ve ihsânı, kıyâmet alâmetlerini sordurdu. Rasûlullah (s.a.) onun bu sorularını açıkladı, Cibrîl verilen cevapları tasdik etti. Böylece bunlar, onun getirdiği dinin bir fezlekesi halini almıştı.

Hastalandığı zaman sürekli Refîk-i a'lâ'yı andı ve onlara karşı bir özlem duydu. Bu hal üzere öldü. Onun ölümünden sonra Allah Teâlâ, onun getirdiği dinin işlerini üstlenen üstün yetenekli insanlar çıkardı. Bunlar hiçbir kimsenin kınamasına aldırış etmeden Hak yolunda büyük gayretler gösterdiler; yalancı peygamberlerle savaştılar, Bizans ve Farslara karşı fetih hareketlerini başlattılar. Sonunda Allah'ın dini yeryüzüne yayıldı, Rasûlullah'ın (s.a.) vaadi gerçekleşti.

320 Hep beraber kim hak yolda değilse onun üzerine Allah'ın lânetini dileme.

Fitneler (Fiten)

Bil ki: Fitneler kısım kısımdır. Bunları aşağıda gelecek şekilde sıralayacağız:

1. Nefis fitnesi: Kişinin nefsi yüzünden maruz kaldığı fitneler vardır. Bunlar, kalbinin katı olması sebebiyle olur ve bir türlü ibâdetlerden tat, münâcâttan haz alamaz. İnsan şu üç unsurdan mürekkeptir:

i. Kalp: Kalp, öfke, cesaret, haya, sevgi, korku, kabz (daralma) ve bast (açılma) gibi hallerin doğduğu yerdir.

ii. Akıl: Duyu organları ile algılanabilen bilgilerin mahallidir. Bunlar, tecrübe ve hads (kalbe doğma) gibi yollarla elde edilen bedîhî hükümler, burhan yoluyla ulaşılan nazarî hükümler ile daha çok hamasî olan hatabî hükümlerden ibarettir.

iii. Tabiat (yapı, nefs): İnsanın bünyesinin bekası için zorunlu olan yeme, içme, uyuma, cinsel ilişkide bulunma gibi arzuların kaynaklandığı yerdir.

i. Kalp: Kalp, ne zaman behîmî hasletlerin galebesi altında kalsa ve bunun sonucu olarak da kabz ve bast hali hayvanların kabz ve bast hali gibi, tabiat ve vehimden kaynaklanan bir vaziyette olsa, o kalp, behîmî bir kalp olur.

Kalbin, uykuda ya da uyanık halde iken şeytanların vesveselerine açık olması, onların telkinlerini kabul etmesi halinde o kalbin sahibi, *"insan şeytanı"* diye isimlendirilir.

Melekî hasletlerin kalbe galebe çalması halinde, insânî kalpten söz edilir ve artık korkusu, sevgisi ve benzeri halleri, elde etmiş olduğu hak itikatlara mâil olur.

Her ne vakit duruluğu güçlense, nuru artsa ona *"rûh"* denir ve artık kabz hali yaşamaz; hep bast halinde olur; huzursuzluk duymaz, hep ülfet halinde bulunur. Halleri, nefesler olur ve melekî özellikler —çalışma ile elde edilmiş meziyetler değil— onun için, bir karakter halini alır.

ii. Akıl: Behîmî hasletler her ne zaman akıl üzerine galebe çalacak olsa, akıl cerbeze ve *"ehâdîs-i nefs"* olur. Bunlar, bazı tabiî dürtülere meyleder. Bunun sonucu olarak eğer aşırı şehvet gücüne sahipse, içinden cimâ düşüncesini geçirir, açsa türlü türlü yemekleri düşünür vb. Veya şeytanın ilhamlarına açık olur. Bu durumda içinden geçirdiği bu düşünceler (ehâdîs-i nefs), üstün nizamın bozulması, hak itikatlardan şüphe etme doğrultusunda gelişir, fıtratı selîme sahiplerinin tiksineceği çirkin hallere meyleder.

Melekî hasletlerin akla kısmen galebe çalması halinde ise, o akıl, akıl olur ve işi, irtifâkî ya da ihsânî bilgilerden bedîhî olarak ya da nazar sonucu tasdiki gerekli olanlarını tasdik eder.

Nuru güçlenir, duruluğu artarsa ona artık *"sır"* denir. Onun işi ise, gayb âleminden rüya, firâset, keşf, hâtiften ses gelme gibi yollarla feyz halinde inen bilgileri kabul ve tasdik etmektir.

Zaman ve mekândan hâlî soyut şeylere yöneldikçe *"hafî"* olur.

iii. Tabiat: Tabiat, behîmî hasletlere doğru yuvarlandıkça, *"nefs-i emmâre"* adını alır.

Durum, behîmîlikle melekîlik arasında gelip gidiyor, bazen bu galip bazen öteki galip geliyorsa, o zaman ona *"nefs-i levvâme"* denir.

Şerî hükümlerle kendisini kayıtlayıp, haddi aşmazsa, ancak şeriata uygun doğrultuda hareket ederse, o zaman *"nefs-i mutmainne"* adını alır.

Bu, benim insanda bulunan letâif hakkındaki bildiklerim olmaktadır.

Allah'u a'lem!

2. Aile fitnesi:

Kişinin ailesine yönelik fitnesi, aile düzeninin bozulmasıdır. Rasûlullah (s.a.) buna şu hadisleriyle işarette bulunmuştur:

"Gerçekten İblis tahtını suyun üzerine kurar. Sonra çetelerini gönderir. Bunların ona derece itibariyle en yakın olanı, en büyük fitne çıkaranıdır. Bunlardan biri gelerek, şöyle şöyle yaptım, der. O da: Hiç bir şey yapmamışsın, der. Sonra biri gelerek onu karısıyla birbirinden ayırmadan bırakmadım, der. Bunu kendisine yaklaştırır ve: Sen ne iyisin! der."[321]

3. Şehir fitnesi:

Öyle bir fitne daha vardır ki, deniz dalgası gibidir. Bu, şehir düzeninin kaybolması, anarşi ve kargaşanın hâkim olması, insanların haksız yere baş olma sevdasına kapılmasıdır. Şu hadis bu manaya işaret etmektedir:

"Şüphesiz Şeytan Arap yarımadasında namaz kılanların kendisine ibâdet etmesinden ümidini kesmiştir. Ancak aralarını bozma ve birbirine düşürme hususunda çalışmaktadır."[322]

4. Din fitnesi:

Bu, peygamberin (s.a.) ashâbından havârîlerin ölmesi ve işin ehil olmayanların eline düşmesi, bunun sonucu olarak da ruhbanların, din adamlarının aşırılığa kaçması, hükümdarların, idarecilerin ise ihmal göstermesi; iyiliği emredip kötülüklere karşı tepki göstermemesi ve böylece zamanın tekrar cahiliye dönemi gibi bir hal almasıdır. Bu meyanda olmak üzere Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Hiç bir peygamber yoktur ki, onun havârîleri ve sünnetine tabi olan, emrine uyan ashâbı olmasın. Ne var ki onların ardından, yapmadıklarını söyleyen ve emrolunmadıkları şeyleri yapan bir takım kötü nesiller ortaya çıkar..."[323]

5. İnsanlıktan çıkma fitnesi:

Bu insanların, insanlıktan ve onun gereklerinden çıkmaları fitnesidir. Bu zamanda insanların en temiz ve en zahitleri, insan tabiatının gereklerini ıslâh yolunu değil de, ondan tümden soyutlanma yolunu tutarlar, şöyle ya da böyle soyut varlıklara benzeme-

---

321 Müslim, Münâfıkîn, 67.

322 Müslim, Münâfıkîn, 65.

323 Müslim, İmân, 80.

ye ve onlara özlem duymaya çalışırlar. Çoğunluk halk ise, mahza hayvânîlik peşine düşerler. Bu iki uç grubun arasında ise her ikisine de benzemeyen insanlar da olur.

6. Semâvî olaylar fitnesi:

Bunlar büyük tufanlar gibi toptan helâk olma korkusu veren vebâ, zelzele, yeryüzünü saran yangın vb. gibi olaylardır.

Rasûlullah (s.a.) fitnelerden haber vermiştir:

Rasûlullah (s.a.) fitnelerin çoğunu bildirmiştir. Bu meyanda o şöyle buyurmuştur:

"Sizden öncekilerin yollarına karış karış, arşın arşın mutlaka tabi olacaksınız. Hatta onlar bir keler deliğine girseler, siz de arkalarından gideceksiniz."[324]

"İlk sâlihler sırayla gider ve zamanla arpa ya da hurmanın tortusu gibi geriye kötüler kalır; Allah onlara bir değer vermez."[325]

Rasûlullah (s.a.), peygamberlik döneminden uzaklaşıldıkça, ashabından havarîleri bir bir ölüp yok oldukça, iş ehil olmayanların eline düştükçe, nefsânî ve şeytanî dürtülerin hâkim gelip, dini merasime dökme eğiliminin başlayacağını ve bunun herkesi kaplayacak bir fitne olacağını görmüş ve haber vermiştir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Bu iş, peygamberlik ve rahmet olarak başlamıştır. Sonra hilâfet ve rahmet olur, sonra ısırgan mülk ve saltanata dönüşür, sonra yeryüzünde zorbalık, taşkınlık ve fesat halini alır; ipeği, zinayı, içkiyi helâl kılarlar. Bu şekil üzere rızıklanırlar ve üstün kılınırlar; ta ki Allah'a kavuşuncaya kadar."[326]

Peygamberlik dönemi, Rasûlullah'ın (s.a.) vefatı ile bitmiştir. Kılıç karışmayan hilâfet dönemi Hz. Osman'ın (r.a.) öldürülmesine kadar devam etmiştir. Hilâfet döneminin sonu, Hz. Ali'nin (r.a.) şehit edilmesi ve Hz. Hasan'ın (r.a.) halifelikten devre dışı bırakılması olmuştur. Isırgan mülk ve saltanat dönemi, sahâbenin Ümeyye oğulları ile mücadele etmesi ve onların büyük zulümlere girişmesidir. Bu, Muâviye'nin işleri düzene koymasına kadar de-

---

324 Müslim, İlim, 6.

325 Buhârî, Rikâk, 9.

326 Kenzu'l-ummâl, 6/15111-2.

vam etmiştir. Zorbalık, taşkınlık dönemi ise Abbâsîler devridir; çünkü onlar hilâfeti Kisrâ ve Bizans töreleri üzere yeniden tesis etmişlerdir.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Fitneler kalplere tıpkı hasır çubukları gibi dal dal arz olunur. Artık onlar hangi kalbe işlerse o kalpte siyah bir leke hasıl olur. Hangi kalp onları kabul etmezse o kalpte de beyaz bir leke meydana gelir. Böylece iki kalbe yerleşirler. Bu kalplerden biri cilalı taş gibi bembeyazdır; ve göklerle yer durdukça ona hiçbir fitne zarar vermez. Ötekine gelince, o alaca siyahtır; tepesi aşağı duran desti gibidir. Ne bir marûf tanır; ne de bir münkeri inkâr eder. Yalnız içine işleyen hevâ ve hevesini bilir."[627]

Nefsânî ve şeytânî vesveseler (*hevâcis*), kalplerde yer bulur, fâsit ameller onları içinde barındırır. Bu durumda hakka teşvik eden, o kötü düşüncelere tepki gösteren kişi, ancak kalbinde sözü edilen fitnelere karşı koyacak bir güç bulunduranlar olacaktır. Fitneler, böylesine hazırlıklı olmayan herkesi saracak ve yakasını bırakmayacaktır.

Şu hadis bu manayı şöyle açıklamaktadır:

Rasûlullah (s.a.) emanetin insanların kalplerinin derinliğine indiğini, sonra Kur'ân inerek ondan ve sünnetten bir şeyler öğrendiklerini anlattı. Sonra da bu emanetin kaldırılmasından bahsetti ve şöyle buyurdu:

"İnsan uykusunu uyur. Bu esnada emanet kalbinden alınıverir de ufacık bir siyah leke halinde eseri kalır. Sonra uykuya dalar. Bu sefer kalbinden emanetin kalan kısmı da alınır. Bunun eseri de kabarcık gibi kalır. Hani ayağının üzerine kor yuvarlandığında nasıl kabarcık hasıl olur ve içinde bir şey olmadığı halde onu kabarmış görürsün! Onun gibi bir şey."[628]

Allah Teâlâ, İslâm dininin ortaya çıkmasını irâde buyurduğunda bunun için bir kavim seçmiş ve onları itâat ve inkıyâd için hazır hale getirmişti. Bunun sonucunda onların bütün düşünceleri, davranışlarının Allah'ın hükmüne uygun olması hakkında idi. Sonra kitap ve sünnette yer alan detaylı hükümler, onlarda mevcut bulunan bu küllî inkıyâd halinin tafsîli oldu.

Zamanla insanların kalplerinde bu hükümlerden gaflet ve on-

---

327 Müslim, İmân, 231.

328 Müslim, İmân, 230.

lara karşı ilgisizlik meydana gelir ve giderek azar azar onlar kalpten çıkar. Bunun sonucunda insan çok zarif ve çok akıllı olarak görülebilir; fakat buna rağmen kalbinde ne Allah'ın dinine nisbetle, ne de insanlarla yaptığı muamelelere nisbetle emanetten en ufak bir şey bulunmaz.

Huzeyfe (r.a.) şöyle demiştir: "Ya Rasûlallah!" dedim, "Bu hayırdan sonra, öncesinde olduğu gibi şer bulunur mu?" *"Evet!"* buyurdu. Ben, "Korunma nedir?" dedim. *"Kılıç!"* buyurdu. "Kılıçtan sonra da bir şey var mı?" dedim. Şöyle buyurdu: *"Evet, halka rağmen emirlik, hıyânet üzere mütâreke (sulh) olur."* Sonra ne var?" dedim. *"Sonra dalâlet tellalları çıkar. Eğer yeryüzünde sırtına haksız yere had vuran, malını elinden alan da olsa bir halife varsa sen ona itaat et. Aksi takdirde ağzına bir ağaç dalı alıp onu ısırarak öl!"*[329]

Kurtuluşun kılıçta olduğu fitne, Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde meydana gelen Arap kabilelerinin irtidât etmesi olayıdır. Halka rağmen emirlik, Hz. Osman (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.) zamanlarındaki anlaşmazlıklardır. Hiyânet üzere sulh, Muâviye ile Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan (r.a.) arasında gerçekleşen sulhtür. Dalâlet tellalları, Şam'da Yezîd, Irak'ta Muhtâr ve avaneleridir. Abdulmelik elinde iş düzene girinceye kadar da bu vaziyet devam etmiştir.

Rasûlullah (s.a.) *"ahlâs=* çullar" fitnesinden de söz etmiştir. Bunun ne olduğunu sorduklarında da şöyle buyurmuştur:

"O, her tarafı saran kaçış ve yağma fitnesidir. Sonra içe işleyen ve onu alt üst eden fitne (fitnetu's-serrâ) gelir. Onun çıkışı, ehl-i beytimden bir adamın ayakları altıdır; o kendisinin benden olduğu kuruntusundadır; halbuki benden değildir. Benim dostlarım ancak müttakî kimseler olabilir. Sonra insanlar ne istikâmet ne de intizâm sahibi olan bir adam üzerinde anlaşırlar. Sonra 'Düheymâ fitnesi' çıkar; bu, ümmetten bir tokat atmadık hiçbir kimse bırakmaz. Artık bitti dendiği anda devam eder."[330]

Allah'u a'lem ama *Ahlâs* (= çul) fitnesinden maksat Şam halkının Abdullah b. ez-Zübeyr[331] ile Medine'den kaçışından sonra sa-

---

329 Ebû Dâvûd, Fiten, 1; Dârimî, Fiten, 1; Ahmed, 5/403.

330 Ebû Dâvûd, Fiten, 1; Ahmed, 2/133.

331 Abdullah b. ez-Zübeyr: Annesi Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ'dır. Muhacirlerin Medine'de doğan ilk çocuklarıdır. Yezîd b. Muâviye'nin ölümünden sonra halifeliğini ilân etmiş ve kendisine Hicâz, Yemen, Irak, Horasan halkı bey'at etmiş,H. 72 senesinde Haccâc tarafından şehit edilmiştir.

vaşması olabilir. Fitnetu's-serrâ, ya Muhtâr es-Sekafî'nın ehl-i beyt'in dâiliğini yaparak galebe çalması ve öldürme ve yağmalamada aşırılığa kaçmasıdır. Bu durumda Rasûlullah'ın (s.a.), *"O kendisinin benden olduğu kuruntusundadır"* sözünün manası, "ehl-i beyt taraftarı ve yardımcılarındandır" demek olur. Üzerinde anlaşılan kimse de Mervân[332] ve oğulları olur. Veyahut maksat ehl-i beytin hilâfeti için çalıştığı kuruntusunda olan Ebû Müslim el-Horasânî'nin[333] Abbâsîler adına başlattığı ayaklanmadır. Bu takdirde üzerinde anlaşılan adam da Seffâh[334] olur. Düheymâ fitnesi ise Cengiz'in (Moğolların) İslâm âlemine saldırması ve bütün ülkeyi yağmalamasıdır.

Kıyâmet alâmetleri:

Rasûlullah (s.a.), kıyâmet alâmetlerini açıklamıştır. Bunlar genelde sözü edilen fitne türlerinden ibarettir. Bunlar pek çok ve yaygındır. "Telef, vebadandır," derler. Noksanlık, helâkin bulunduğu yerden gelir. Bunun izahı uzar.

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz ki, kıyâmet alâmetlerinden bazıları ilmin kaldırılması, cehlin zuhur etmesi, zinanın alıp yürümesi, şarabın içilmesi ve erkeklerin giderek kadınların kalmasıdır. Hatta elli kadına bakacak bir kayyım olacaktır."[335]

Şeriat lisanında "haşr" kelimesinin iki anlamı vardır:

i. İnsanların Şam'a toplanması. Bu, kıyâmetten önce, yeryüzünde insanlar azaldığında meydana gelecektir. Kimileri birbirine yaklaşmak suretiyle, kimilerini de çıkacak bir ateşin sevketmesiyle herkes orada toplanacaktır.

ii. Ölümden sonra diriltilme anlamında olan haşr. Daha önce âhiret âlemine ait esrardan söz etmiştik.

Allah'u a'lem!

---

332 Mervân b. el-Hakem: Ümeyye oğulları saltanatını Süfyân oğullarının elinden almak sûretiyle yenilemeştir. Bunlar arasında Abdulmelik b. Mervân gibi çok büyük hükümdarlar vardı.

333 Abbâsîlerin ilk komutanıdır. Saltanatı Emevîlerden alarak Abbâsîlere vermiştir. Saltanatı kendi elinden de alabileceğinden korkan Ebu'l-Abbâs tarafından öldürülmüştür.

334 Ebu'l-Abbâs es-Seffâh: Çok kan döktüğü için kendisine bu ad takılmıştır. Emevîlerin işini bitirmiş ve Abbâsî devletinin kurucusu olmuştur. Çocuğu olmadığı için saltanatı Ebû Ca'fer el-Mansûr'a bırakmıştır.

335 Müslim, İlim, 9.

Dört büyük fitne:

Rasûlullah'ın (s.a.) haber verdiği fitneler dört tanedir:[336]

1. Halka rağmen emirlik fitnesi: Hz. Osman'ın (r.a.) öldürülmesiyle sahâbe —Muâviye'nin düzeni sağlamasına kadar— kendisini bu gibi fitnelerin içinde bulmuştur. Hadiste geçen *"Evet, halka rağmen emirlik, hıyânet üzere mütâreke (sulh) olur."* ifadesi buna işaret olmaktadır. Buna tepki gösterilmesi onun kendisinden önceki halifeler gibi değil de saltanat sahibi hükümdarlar gibi davranır olmasındandır.

2. Ahlâs fitnesi, cehennem kapılarına davette bulunan dâîler fitnesi. Muâviye'nin ölümünden sonra Abudulmelik'in[337] hilâfeti istikrar kazanıncaya kadar bu fitne de aynen yaşanmıştır. İnsanlar, baş olma sevdasıyla ayaklanıp, isyanlar çıkarmışlardır.

3. İçe işleyen, zorbalık, taşkınlık içeren fitne: Bu da Abbâsîlerin Emevîlere karşı başkaldırmaları ve hilâfetin Abbâsîler eline geçmesi sırasında yaşanmış ve hilâfet istikrar kazanıncaya kadar devam etmiştir. Bunlar hilâfeti, Acem töreleri üzerine tesis etmişlerdir. Devleti zorbalık ve cebrîlikle kurmuşlardır.

4. Herkese şamar indirecek ve bitti denildiği bir anda devam edecek olan ve sonunda insanları iki gruba ayıracak olan fitne: Bu da, Moğolların istilası ve Abbâsîlerin hilâfetine son vermeleriyle gerçekleşmiştir.

Fitneler hakkında gelen hadislerden çoğu daha önce geçmiş bulunmaktadır. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"İslâm değirmeni, otuz beş ya da otuz altı, ya da otuz yedi yıl döner. Eğer helâk edilirlerse, bu (kendilerinden önce) helâk olanların yoludur. Şayet dinleri ayakta durursa, onlar için yetmiş yıl durur." Ben (râvî), "Kalandan itibaren mi? Geçenden itibaren mi?" diye sordum.[338] *"Geçenden itibaren."* buyurdu.[339]

---

336 Buradan, Menâkıb bahsine kadar olan yer, sadece bir nüshada mevcut bulunmuş ve bir tür tekrar gibi olmasına rağmen içerdiği bazı faydalar sebebiyle kitaba alınmıştır. Nüshadaki çıkmayan bazı yerler de kitabın ilk baskısını yapan zat tarafından doldurulmuş ve yerleri çizgiyle işaretlenmiştir.

337 Abdulmelik b. Mervân: Emevî halifesidir. Babasından sonra hilafete geçmiştir ve Emevî halifelerinin en büyüklerinden biridir. Divanların arapçalaştırılması, altın ve gümüş İslâm paraları bastırması, Kudüs'te Mescid-i Sahra'nın yaptırması gibi önemli hizmetleri olmuştur.

338 Yani bu yetmiş yıllık süreye, geçen otuz beş yıllık zaman dahil mi, yoksa değil mi?

339 Ebû Dâvûd, Fiten, 1.

"İslâm değirmeninin dönmesi", İslâm'ın bu ümmet içerisinde hadleri ikâme edilerek, Allah yolunda cihâd faaliyeti sürdürülerek yaşanması demektir. Bu, cihâdın başlangıç anından ve hicretin ilk yıllarından Hz. Osman'ın (r.a.) ölümüne kadar olan zaman için doğrudur. Tereddüt otuz beş mi ya da diğerleri mi olduğundadır. Çünkü Allah Teâlâ, bunu ona icmâlî olarak bildirmiştir.

"Eğer helâk edilirlerse" ifadesi, işin zorluğunu beyan içindir. Ayrıca şunu da bildirmektedir: İş o hale gelecektir ki, şayet bir kişi durumu inceleyecek olsa, ümmet helâk, işleri bâtıl mı olmuş diye şüpheye düşecektir.

Yetmiş yıl, peygamberliğin ilk başlangıcı anından başlamaktadır, sonu da Muâviye'nin (r.a.) ölümü ile dolmaktadır. Ondan sonra ise dalâlet tellalları fitnesi çıkmıştır.

Yetmiş yıl ifadesi, işin korkunçluğunu göstermekte ve (...) bu süreden sonra işin düzelmeyeceğini ifade etmektedir.

Allah'u a'lem!

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Çekik gözlü bir kavim —yani Türkler— sizinle savaşacaklardır. Onları üç kez sürersiniz..."[340]

Hadisin manası şöyle: Araplar onlarla mücadele ederler ve onları yenerler. Bu, onların Araplara karşı kin ve nefretle dolmalarına sebep olur ve iş, Arapları memleketlerinden atmaları, arkasından da bununla yetinmeyip Arap ülkelerine girmelerine kadar varır. *"Hatta Arap yarımadasında onlara katılırsınız."* ifadesinden murad budur. İlk karşılaşmada, Araplardan onlarla savaşmaktan kaçanların kurtulması, Abbâsîlerden Bağdad'da olan kısmının helâk olması, Mısır'a kaçanların ise kurtulması şeklinde gerçekleşmiştir. İkinci karşılaşma da bazılarının helâk olup bazılarının kurtulması, Timur'un Şam bölgesine girmesi ve Abbâsîlerin işini baltalamasıyla gerçekleşmiştir. *"Üçüncüsünde ise kökleri kazılır."* ifadesi ise, Osmanlıların her şeye hâkim olmalarıyla gerçekleşmiştir.

Allah'u a'lem!

---

340 Hadisin devamı şöyle: *"Hatta Arap yarımadasında onlara katılırsınız. İlk karşılaşmada onlardan kaçan kurtulur. İkincisinde bazıları helâk olur, bazıları kurtulur. Üçüncüsünde ise kökleri kazılır."* Ebû Dâvûd, Melâhim, 9 (4305).

Menâkıb

Sahâbeye ait menâkıb:

Sahâbe menkıbelerinin ortaya çıkışı şöyle olur:

1. Rasûlullah (s.a.), insanı cennetlere sokacak bir nefsânî hey'ete muttali olur ve onu bildirir. Nitekim Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) kendisinde hiçbir şekilde kibir bulundurmadığını, cennet kapılarına karşılık olan güzel hasletleri tam olarak bulundurduğunu görmüş ve onun hakkında şöyle buyurmuştur:

"Senin onlardan[341] *olduğunu umuyorum."*[342]

Hz. Ömer (r.a.) hakkında da şöyle buyurmuştur:

"Şeytan sana bir caddede rastlamış olsa, mutlaka yolunu değiştirir ve senin tuttuğun caddeden başkasını tutardı."[343]

"Sizden öncekiler içerisinde muhaddesler[344] *vardı; eğer ümmetim içerisinde biri varsa, o Ömer'dir."*[345]

2. Rasûlullah (s.a.), kişinin dinde sabit olduğunu gösterecek bir şeyi rüyasında görür ya da kalbine ilham edilir ve onu bildirir. Cennette iken Bilâl'in (r.a.) kendisinin önü sıra gitmesini görmesi, yine cennette Hz. Ömer'e (r.a.) ait bir saray görmesi, onun geniş ve uzun bir gömlek giydiğini görmesi, rüyasında içtiği sütten arta kalanı ona verdiğini görmesi ve bunu din ve ilimle yorması[346] gibi.

---

341 Yani cennet kapılarının tümünden çağrılacak olanlardan.(Ç)

342 bkz. Buhârî, Fedâilu's-sahâbe, 5.

343 Müslim, Fedâilu's-sahâbe, 22.

344 Muhaddeslik hakkında daha önce bilgi verilmişti. bkz. [2/251].(Ç)

345 Buhârî, Fedâilu's-sahâbe, 6; Müslim, Fedâilu's-sahâbe, 23.

346 Müslim, Fedâilu's-sahâbe, 20, 16, 15.

3. Rasûlullah'ın (s.a.) onları sevmesi, onlara saygı göstermesi, kendilerini İslâm'a ilk girenlerle birlikte tutması. Bütün bunların, onların kalplerinin iman ile dolu olmasının bir sonucu olduğu açıktır.

Nesillerin birbirine olan üstünlüğü, her yönden değildir:

Bil ki: Bazı nesillerin diğerleri üzerine olan üstünlüğü, her yönden olamaz. Nitekim bu manayı ifade etmek üzere Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur:

"Ümmetim yağmur gibidir; başı mı sonu mu hayırlıdır bilinmez."[347]

"Siz benim ashâbımsınız. Kardeşlerimizse henüz gelmeyenlerdir."[348]

Bir şeyi ele alırken birçok yönden ele almak gerekir ve her bir yön diğerlerinden farklıdır. Bu durumda faziletli nesilden olan herkesin, daha sonra gelen ve böyle bir nitelemeye mazhar olmayan nesillerden olan herkes üzerine tafdili mümkün değildir. Nasıl olabilir ki!? Üstünlüğü belirtilen nesiller içerisinde ittifakla münafıkların, fâsıkların olduğu bellidir. İşte insanları helâk eden Haccâc[349], Yezîd b. Muâviye, Muhtâr es-Sekafî (ö. 67/687), Rasûlullah'ın (s.a.) kötü hallerini açıklamış olduğu Kureyş gençleri ve daha başkaları hep bu nesildendir. Ancak doğrusu şudur: İlk nesil, genel olarak ele alınması halinde, ikinci nesilden daha üstündür; ikinci nesil de üçüncü nesle nisbetle daha üstündür.

Ashabın özel yeri:

Din, ancak nakil ve tevârüs yoluyla kaim olur. Tevârüs de, ancak vahyin inişine tanık olan, onun yorumunu bilen, Rasûlullah'ın (s.a.) yaşantısını yakinen gören, bu bilgileri yanına aşırılık katmayan, dinî konuda ihmal göstermeyen, başka dinlerden alıntı-

---

347 Tirmizî, Edeb, 81; Ahmed, 3/130.

348 Müslim, Tahâret, 39.

349 Haccâc b. Yusuf es-Sekafî: Abdulmelik b. Mervan'ın komutanlarından birinin maiyyetinde emniyet görevlisi iken, bu halife tarafından Irak valisi yapılmış daha sonra da Hicâz'a, kendisinin Halife olduğunu iddia eden Abdullah b. ez-Zübeyr üzerine göndermiştir. Çok zalim ve kan dökücü idi. H. 95 yılında ölmüştür.

da bulunmak gibi bir tavır içine girmeyen kimselerin tazimi, onlara özel bir yer verilmesi yoluyla olur.

Ümmetin büyük çoğunluğu[350], ümmetin en üstün simasının önce Hz. Ebû Bekir (r.a.), sonra da Hz. Ömer (r.a.) olduğunda icmâ halindedir. Şöyle ki: Nübüvvetin iki yönü bulunur:

i. Allah'tan ilim alma yönü,

ii. Alınan bu ilmin insanlara yayılma yönü.

İlmin Allahtan alınması yönünde ona hiçbir kimsenin ortak olması söz konusu olamaz. İşin, ilâhî emirlerin insanlar arasında yayılması yönüne gelince, bu ancak siyâsetle, insanları buna ısındırmakla vb. gerçekleşir. Hiç kuşku yoktur ki *Şeyhayn* yani Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.), gerek Rasûlullah'ın (s.a.) hayatında ve gerekse onun vefatı sonrasında bu konuda herkesten daha çok pay sahipleridir.

Allah'u a'lem!

*

* *

Hüccetullâhi'l-bâliğa adlı kitabımızda anlatmak istediğimiz şeyleri burada noktalayalım.

İşin başında da sonunda da, zâhirde de bâtında da Allah'a hamd olsun! Yaratıkların en hayırlısı Hz. Muhammed efendimize (s.a.), onun âl ve ashâbının tümüne salât ve selâm olsun!

*

* *

Hüccetullâhi'l-bâliğa adlı eserin tercümesi bitti.

Bu vesileyle Yüce Rabbime sonsuz hamd ve senâlar, sevgili peygamberimize salât ve selâm eder, onun pak âl ve ashâbına, kıyamete kadar nurlu yolundan gidenlere, bu kitabın müellifine, üzerinde emek verenlere, üzerimizde hakkı olan herkese Rahmân ve Rahîm olan Allah'tan mağfiret diler, eserin tercümesinin hayırlara vesile olmasını niyaz ederim.

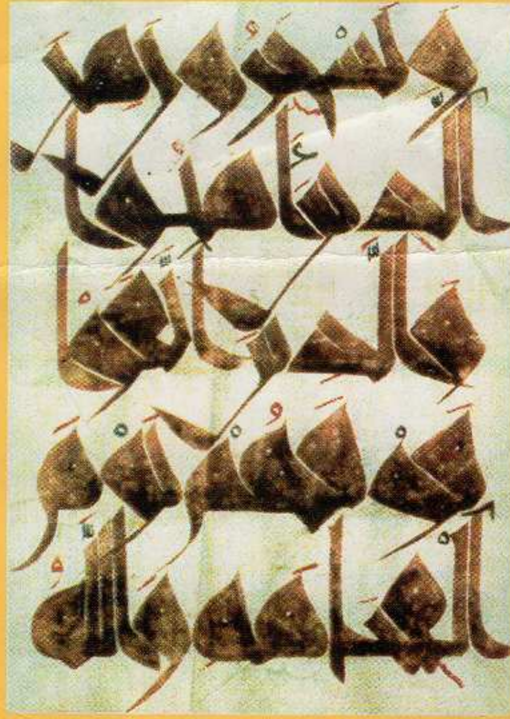
30. 10. 1993

Mehmet ERDOĞAN

Ferah/İstanbul

---

350 Şia hariç tümü.(Ç)

ŞAH VELİYYULLAH DİHLEVÎ - HÜCCETULLÂHİ'L-BÂLİĞA

«Sevgili Peygamberimiz "Her yüz yılda bir, ümmetin dinini yenilemek (tecdîd) üzere birinin geleceğini" müjdelemiş, gerçekleşen de buyurdukları gibi olmuştur. Şah Veliyyullah ed-Dihlevî işte bu müceddidlerden biridir; onun bu özelliğinde kültür ve medeniyet tarihçileri ittifak etmişlerdir.

Dihlevî'nin *Hüccetillâhi*'ı ise, İslâm'a has zâhir ve bâtın bilgi kaynaklarından yola çıkarak bu dinin aslını, temel düşüncesini, kâinâta bakışını yakalamaya ve parça bilgi ve hükümleri bu bakış açısından açıklamaya yöneliktir. Dihlevî bu eserinde önce sistemi ve ilkeleri ortaya koymuş, sonra da hemen her konuya ait seçilmiş hadîsler üzerinden yürüyerek bütüne bağlı, tutarlı, doyurucu, tatmin ve huzur verici açıklamalar yapmıştır.»

Prof. Dr. Hayreddin Karaman
(Eserin Türkçe çevirisine yazdığı "takdim"den)

ISBN 975-355-091-X (tk.)
ISBN 975-355-095-2 (2. cilt)

